George Ivașcu

confruntări literare

**

ARGUMENT

La 20 de ani de la apariția primului volum de *Confruntări literare* (E.P.L., 1966, 510 p.), iată și pe al doilea.

În ansamblu, volumul e întocmit ca și precedentul, adică incluzînd — în prima secvență — texte din publicistica literară începînd cu acela din revista „Manifest“ consacrat lui Panait Istrati la stingerea lui, în primăvara anului 1935, și continuînd, cronologic, cu alte articole, majoritatea consacrate climatului cultural și literar, cele din ultimele două decenii marcînd mai ales afirmarea criticii, a poeziei, temeinicia muncii intelectuale.

Secvența următoare, *În retrospectivă,* îmbrățișează un larg sector din istoria culturii noastre, de la două comunicări academice (Heliade și Alecsandri), la un ciclu de articole de omagiere a lui Eminescu, punîndu-i în lumină luciditatea viziunii, conștiința dăruirii întru jurnalism, proiecția de coloană infinită a geniului național, el fiind cel care dă „direcția nouă“ în poezia română, rolul de critic al lui Maiorescu fiind apreciat tocmai din acest unghi axiologic. Dacă la Caragiale, articolul nostru punctează — o dată în plus — capacitatea lui de profund analist al societății românești precum o revelează însemnările „din primăvară pînă-n toamnă“ ale sîngerosului 1907, la Creangă punem în lumină larga audiență ce i-o asigură revoluția culturală a timpului nostru. Cele cîteva considerații consacrate junimismului, apoi, în succesiune, lui Gherea, revistei „Contemporanul“, lui N. Iorga, O. Densusianu nu au altă semnificație decît aceea de a puncta o evoluție în epocă știută

de toată lumea, dar făcînd „puntea" spre Ibrăileanu și „Viața Românească", cu rolul lor atît de pregnant precum vrea să-l sublinieze articolul *Cultura națională*, în ideologia noastră literară rolul lui E. Lovinescu fiind, apoi, pus în valoarea lui de spirală dialectic-necesară promovării, deschiderii constructive a modernității în creația artistică precum avea ea a fi consacrată în perioada interbelică, strălucind de atîtea mari talente.

Tocmai datorită acestor valențe — de sursă și finalitate evenimențială — această secvență de *Retrospectivă* a cărții noastre trece în revistă principalele momente publicistice — căci istorici literari abilitați în perioada interbelică au făcut-o pe măsura și a erudiției dar și a demersului analitic — ca expresii simptomatice ale unui vast și profund proces socio-cultural pe care primul război mondial, mai ales în consecințele lui de ordin ideologic, le-a înscris pe harta spiritualității românești acum în deplinătatea conștiinței că aria ei de impact național coincide, în sfîrșit, cu înseși însemnele statale. Este ceea ce se vrea a se constitui ca un memento capitolul consacrat *Aspectelor din mișcarea ideologică în publicistica din timpul și de după sfîrșitul primului război mondial.* Se-nțelege că totul e doar o simplă schemă pentru a sugera publicului mai larg locul geometric al continuității și reapariției unor publicații consacrate, ca „Viața Românească", dar, totodată, pentru a înlesni sesizarea climatului de efervescență intelectuală în care apar „Sburătorul", „Gîndirea", „Contimporanul", „Cuvîntul liber", nu fără a înregistra și publicațiile reverberînd momentul de catalizare ideologică ce-l reprezintă presa reflectînd manifestarea acțiunii proletariatului, în publicații ca „Socialismul", „Umanitatea" sau „Cultura proletară". Cum înșine subliniem că *în deceniul III se definesc principalele direcții în ideologia literară contemporană.*

Argheziana nu face decît să confirme eflorescența creației artistice din această perioadă, cu fericite prelungiri în deceniile următoare, iar *Călinesciana*, ce-i succede, să acorde un spațiu larg înseși împrejurărilor specifice în care un spirit polivalent ca acela ce a dat în 1932 *Viața lui Mihai Eminescu* avea să-și manifeste, la Iași, prin „Noua Junime", dar, mai ales, prin „Jurnalul

literar", puternica-i personalitate, proiectată în arhitecturarea monumentalei *Istorii a literaturii române de la origini pînă în prezent* și, apoi, în continuare, reflectată în cunoscutele-i creații romanești și, cu o nepereche fervoare, în publicistică (la „Tribuna poporului", la „Națiunea", la „Lumea", cu atît mai intens, timp de un deceniu, la „Contemporanul"). Corespondența cu acest „spirit al veacului" pe care, mai întîi la Iași, ca „arc de ceasornic" al „Jurnalului literar", apoi, la București, ca solicitator pentru colaborarea la „Vremea", iar, din octombrie 1955, pînă la 12 martie 1965 („vinerea neagră" a sfîrșitului) ca mediator și, nu rareori, paratrăsnet al inerentelor — pentru un asemenea temperament — fulgere, la „Contemporanul", corespondența aceasta, a cărei „scenarizare" ar merita, desigur, un spațiu încă mai larg, nu se vrea — în relatarea ei — nici pe departe o ediție cu aparat critic după toate normele în vigoare, ci — lăsînd aceasta în seama competenților editori — un modest sector din spațiul referențial, precum cel inaugurat prin culegerile din corespondență deja publicate pînă astăzi, de către Editura Minerva și Editura Eminescu, culegeri care ne-au stimulat pe noi înșine de a dibui prin universul epistolar cu destinație călinesciană. Nu o dată, această corespondență are implicații dincolo de relațiile lui G. Călinescu cu modesta noastră persoană, de simplu pion publicistic, revelîndu-i biografului meandre de temperament, dar și vieții literare — ne referim, în speță, la dosarul *Scrinului negru* — circumstanțe echivalînd uneori cu o adevărată cursă de obstacole.

De altfel — trebuie s-o spunem — întreaga publicistică, din care se constituie și acest al doilea volum de *Confruntări literare*, poartă amprenta — și cititorul e solicitat chiar din acest unghi de incidență să parcurgă textele — însumînd o jumătate de veac, din 1935 pînă în 1985 — ca marcate, inerent, de semnele timpului în care ele au apărut. Nu cu altă valență, decît cea de publicistică curentă, supusă, deci, momentului, revelîndu-i — direct sau indirect — incidențele.

Într-o *Addenda*, reproducem din două convorbiri cu caracter bio-bibliografic, făcute publice în acești ani de către excelenți receptori, pe care-i asigurăm de gratitudinea noastră.

Gratitudine care se îndreaptă în integralitatea ei către Editura Eminescu, întrucît a știut să ne convingă a întocmi un asemenea ansamblu de texte risipite pe o durată de 50 de ani în diverse publicații, dar care — completate și cu ceea ce vede pentru prima oară lumina tiparului — vor constitui, sperăm, pentru cititori un îndemn în plus spre confruntarea cu propriul orizont de așteptare.

G. Iv.

Martie 1986

ATITUDINI

UN DESTIN

Omul care „n-a aderat la nimic“ s-a prefăcut acum în lut și în nimicnicie : a aderat la destin.

Hamalul din portul Brăilei, vagabondul pribeag din cele patru zări, face acum ultima lui călătorie, cea mai lungă, nesfîrșit de lungă. Moartea a fost balsam pentru trupul lui îndurerat, mîntuire pentru sufletul lui frămîntat. Ochii lui Panait Istrati, care exprimau atîta bunătate, atîta dragoste și atîta înțelegere a oamenilor, s-au închis acum liniștiți peste o viață trăită în toate adîncimile ei. Omul tuturor înfrîngerilor s-a depășit pe el însuși, trecînd dincolo. E ultima lui carte, cea mai omenească.

Căci Panait Istrati, veșnicul flămînd și însetat de dreptate, luptînd pentru adevăr și sinceritate, s-a dăruit și risipit pe toate drumurile pămîntului. Singur, vagabond și bolnav, trăind sub sfărîmăturile propriului său vis, a scris numai din chemare, din necesitate sufletească, și nu din meserie. Pribeagul bătut de vînturi, cumulînd o vastă experiență de viață, cum puțini o pot avea, a ținut să fie mereu om, să nu falsifice nimic din ceea ce e omenesc.

Din operele lui se desprinde un suflu de compătimire și de suferință, căci totdeauna a fost alături de cei slabi, de cei învinși.

Panait Istrati s-a confruntat cu atîtea ideologii, atîtea credințe, dar nu s-a trădat niciodată pe el însuși. Spirit protestatar, trăind toate răzvrătirile și toate prăbușirile, a vrut totdeauna să fie liber în adevăratul înțeles al cuvîntului, neaderînd la nimic ce putea stînjeni

viața în desfășurarea ei tumultuoasă și variată. A iubit viața în chipul cel mai generos, cu toate luminile și umbrele ei, cu toate jertfele și toate renunțările.

Panait Istrati înseamnă pentru noi viața și moartea unui om totdeauna sincer cu el însuși.

(*„Manifest“*, an II, nr. 4, 15 IV—15 V, 1935)

CONDIȚIILE ȘI SARCINILE CRITICII LITERARE ÎN 1937

În anul 1937 critica literară românească a trecut prin împrejurări deosebit de dificile, condițiile și sarcinile ce i s-au impus fiind comparabile doar cu acelea din vremea lui Titu Maiorescu.

Încadrată organic în procesul de evoluție al culturii, critica literară s-a resimțit și ea de dificultățile întîmpinate de însăși cultura noastră în drumul ei către afirmare și către progres. Căci nimeni nu ar putea nega astăzi criza spirituală prin care trecem și atmosfera puțin prielnică unei normale dezvoltări a bunurilor noastre spirituale. Sub dominația apăsătoare a contingențelor extraliterare, cultura noastră, și cu ea și critica literară, s-a găsit, la un moment dat, în fața unor probleme de a căror rezolvare depinde însăși condiția ei de a exista.

Fără exagerare, putem spune că, în anul 1937, în cîmpul literaturii s-au dat adevărate lupte, care au mers, în consecințele lor, chiar pînă la amenințarea fizică a cîtorva scriitori, victime ale conflictului dintre două concepții diametral opuse, dintre care una violent afirmată în unele înalte instituții de cultură și într-o parte a presei cotidiene sau periodice.

Cititorii își vor fi amintind, desigur, de campania dezlănțuită în vara anului 1936, sub titlul de lupta împotriva imoralității în artă, care a cuprins în vîrtejul ei personalități dintre cele mai proeminente din literatura noastră. Campania aceasta a avut ca pretexte editarea într-un volum a poeziilor d-lui Tudor Arghezi de către „Fundația pentru literatură și artă“ și candidatura la Academie a d-lui E. Lovinescu. Dar, după cum afirmă

d. Șerban Cioculescu [1], „în lupta întreprinsă de N. Iorga împotriva poeziei argheziene și a romanului lovinescian *Bălăuca*, s-a trecut ușor peste calitatea artistică a celei dintîi și peste valoarea incontestabilă a operei critice, realizate de d. E. Lovinescu, în decurs de trei decenii. Din plasticitatea uneori împinsă la extrem a *Blestemelor* argheziene și din puternicul pitoresc realist al *Florilor de mucigai*, s-a ajuns a se tăgădui integral valoarea excepțională a lirismului care însuflețește poezia d-lui Tudor Arghezi. Iar de pe urma unor scene erotice din *Bălăuca*, de altfel discutabile, s-a contestat, printr-o nedreptate a spiritului de campanie, valoarea activității de critic literar a d-lui E. Lovinescu".

La inițiativa d-lui N. Iorga și a colaboratorilor d-sale de la „Neamul românesc" și „Cuget clar", s-a asociat apoi d. I. Al. Brătescu-Voinești, care, în „Universul", a dat campaniei un aspect oarecum de actualitate politică, încercînd să explice caracterul — în opinia d-sale — licențios al unei părți din literatura noastră, după criterii extraliterare.

Paralel cu campania împotriva imoralității în artă, s-a desfășurat campania sub titlul *„Limba noastră"* a d-lui T. Pisani, tot prin ziarul „Universul", împotriva neologismelor, d-sa cerînd — după acest criteriu — eliminarea din manualele școlare a unui important număr de scriitori contemporani și, într-o oarecare măsură, chiar reușind.

În fața acestor ofensive, întreținute și desfășurate cu puternice mijloace de difuzare în marele public, o parte a criticii literare a luat atitudine, propunîndu-și o contra-ofensivă de lămurire a masei cititorilor, pentru a risipi, cu o clipă mai devreme, confuzia creată în jurul criteriilor de valorificare a artei. Manifestată la început izolat, atitudinea aceasta a trecut apoi într-o fază de organizare, prin gruparea în jurul ei a majorității criticii noastre literare. Inițiativa în acest sens revine d-lui Pompiliu Constantinescu, care, într-un număr din august 1936 al revistei „Vremea", a apelat la o solidaritate a criticilor literari pentru apărarea patrimoniului esteticului și a libertății literare.

[1] În „Adevărul" din 18 febr. 1937.

Dl. Pompiliu Constantinescu a preconizat, pentru a putea lupta cu mai multe șanse, o acțiune de grup, care să constituie baza de organizare a unei asociații profesionale a criticilor literari, în felul „Asociației criticilor dramatici români". Astfel s-a constituit „Gruparea criticilor literari români" („G.C.L.R.") sub președenția d-lui Perpessicius și avînd ca membri pe d-nii Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu, Mihail Sebastian, Octav Șuluțiu și Ion Biberi. Printr-o serie de interviuri publicate sub egida *„Libertate literaturii"* [2], criticii de mai sus au arătat rațiunile și evenimentele care au dus la organizarea grupării. Astfel d. Ion Biberi, după ce alți critici i-au definit condițiile speciale și autohtone, a precizat obiectivele : „Un grup de scriitori români postulează deci hotărît în această epocă de înăbușire prin decret a libertății de judecată critică, putința obiectivă a aprecierii operei de artă ; proclamă, în ciuda încătușării personalității omenești, libera desfășurare a omului, scop în sine ; amintește, în aceste momente de aservire a cuvîntului scris nevoilor practice, valoarea spiritului și tîlcul scrisului ; susține, împotriva utilizării operei de artă în scopuri lăturalnice și a amestecului, perimat dar reactualizat, al categoriilor morale și estetice : independența artei, libertatea de gînd și expresie a artistului, semnificația frumosului neaservit și a visului nealterat de constrîngerea brutală".

Integrînd just datele problemei într-un cadru mai larg, d. Ion Biberi a ținut să afirme că „G.C.L.R. depășește deci condiția fenomenului românesc și participă efectiv la o mișcare de cuget mult mai intensă [...] a spiritului omenesc" și, că ea „reprezintă nu numai expresia clară a unui mare număr de conștiințe degajate de sub servituți dar și inserarea artei românești în spiritul european". [3]

Activitatea *Grupării criticilor literari români* urma să se concretizeze într-o revistă săptămînală : *„Critica"*, în care, făcîndu-se discriminările necesare, urma, — după

[2] În „Adevărul" din 8, 10, 13, 16, 22, 30 ian. și 10 febr. 1937.
[3] În „Adevărul" din 16 ian. 1937.

cum a afirmat d-l Şerban Cioculescu [4] —, să se evidenţieze adevărata literatură, refuzînd confuzia dintre planul etic şi cel estetic şi distingînd între valorile literare şi pseudo-valorile, industriale şi comerciale.

Aşadar, departe de a încuraja pornografia, gruparea celor şapte critici îşi propunea şi lupta împotriva ei, printr-o acţiune de lămurire a opiniei publice, militînd, în acelaşi timp, împotriva pseudo-criticii literare, a recenzenţilor cu plată, în serviciul intereselor comerciale ale editurilor.

Din motive diverse, însă, revista „Critica“ n-a putut apărea, „G.C.L.R.“ rămînînd astfel lipsită de un organ de exprimare, unitar şi de largă răspîndire.

Absenţa acestei publicaţii ar fi putut fi totuşi suplinită într-o oarecare măsură prin reapariţia, în iunie 1937, a revistei „Bilete de papagal“, a d-lui Tudor Arghezi. Revista aceasta, însă, prin obiectivul limitat ce şi l-a propus, nu s-a bucurat de colaborarea decît a foarte puţine elemente, rămînînd o publicaţie cu caracter strict personal, ca un buletin hebdomadar al directorului ei.

De aceea, după o serie de articole ale d-lui E. Lovinescu, a fost întru totul binevenit studiul, din vara anului 1937, al d-lui Pompiliu Constantinescu din „Vremea“ asupra literaturii d-lui Tudor Arghezi, la care trebuie să adăugăm şi articolul d-lui Şerban Cioculescu, *Sentimentul etnic şi religios în poezia d-lui Tudor Arghezi,* în „Revista Fundaţiilor“. Aceste două contribuţii au venit, de altfel, după o serie de articole ale d-lui N. Davidescu publicate tot în „Vremea“, în care d-sa încerca să nege calităţile îndeobşte recunoscute ale poeziei autorului *Cuvintelor potrivite.*

Tot pe linia aceasta — de subpreţuire — trebuie considerată şi încercarea mai recentă a d-lui D. Caracostea, sub titlul *Prolegomena Argheziana.*

În ceea ce priveşte cealaltă campanie, împotriva neologismelor, a d-lui T. Pisani, ea a fost pusă la punct, într-un studiu documentat al d-lui T. D. Măruţă, intitulat *„Cazul“ T. Pisani şi neologismele în limba română,*

[4] În „Adevărul“ din 18 febr. 1937 (vezi şi „Gazeta“ din 18 oct. 1936).

la care trebuie adăugat articolul d-lui Al. Graur, *Neologismele,* din „Revista Fundaţiilor“, ca şi recenziile la broşura d-lui Măruţă.

În toate acestea s-a dovedit netemeinicia şi inactualitatea celor susţinute de d. T. Pisani care, desconsiderînd condiţiile fireşti de evoluţie a unei limbi literare, preconiza îndepărtarea totală a neologismelor, fără a ţine seamă că nici un scriitor, între care însuşi Eminescu, nu s-a putut dispensa de neologisme în creaţia literară.

Dacă însă acţiunea d-lui T. Pisani a încetat de a mai fi actuală, cu toată persistenţa d-sale, confundîndu-se în propriul ei ridicol, campania inaugurată de d. N. Iorga a continuat şi continuă încă în coloanele „Neamului Românesc“ şi în „Cuget clar“. Pentru combaterea ei mai eficace, grupul de scriitori şi publicişti de la revista „Azi“ a deschis o anchetă în legătură cu problema moralităţii în artă.

Întrebările anchetei au fost formulate astfel:

1. Credeţi că adevărul creaţiei artistice poate fi limitat în cadrele unei concepţii etice prestabilite?

2. Credeţi că o instituţie juridică, politică sau legislativă poate fi în măsură să definească aceste cadre?

3. Credeţi că imputările aduse operei de artă sînt datorite unui viciu de care această operă sau creatorul ei pot fi făcuţi răspunzători?

Privite critic, în concluzia şi atitudinea lor, credem că nu greşim afirmînd că cele mai bune răspunsuri au fost acelea care au încadrat problema raporturilor dintre artă şi morală într-o concepţie a cărei linie ideologică se poate întrevedea în răspunsurile d-lor Al. A. Philippide, Ghiţă Ionescu, N. D. Cocea, D. Trost şi Matei Socor.

Raportate la întrebările respective, răspunsurile acestea ar cuprinde, în esenţă, următoarele:

1. Arta, fiind un factor de progres, ea înseamnă o depăşire a cadrelor sociale preexistente şi a normelor cunoscute şi, prin urmare, adevărul creaţiei artistice nu poate fi limitat şi nici sancţionat în cadrele unei concepţii etice prestabilite. În consecinţă, raporturile dintre artă şi morală nu reprezintă decît un moment dintr-o succesiune de principii care, împreună, constituiesc ra-

porturile dintre intelectual și societatea lui ; deci lupta actuală pentru libertatea artei trebuie considerată ca un sector al luptei pentru libertate.

2. Libertatea de creație fiind condiția primordială a artei, urmează că nici o instituție actuală, juridică, politică sau legislativă nu poate fi în măsură să definească nici normele și nici cadrele ei de dezvoltare.

3. Criteriile de evaluare a artei fiind relative, imputările aduse artei sînt în strînsă dependență de condițiile sociale, culturale și politice ale celor care le formulează. Aceasta nu înseamnă, însă, că nu trebuiesc combătute acele opere cu adevărat pornografice, care pot constitui un instrument primejdios de distrugere a conștiinței și de degradare a demnității omenești, adică de educare în sens anti-social. Paralel, deci, cu acțiunea de apărare a libertății artistice și literare, scriitorii și artiștii, împreună cu toți intelectualii, au datoria să lupte împotriva pornografiei comerciale, pervertitoare și antiprogresistă. [5]

Prin ancheta întreprinsă, revista „Azi" a adus astfel o contribuție serioasă la clarificarea raporturilor dintre artă și morală și, cu aceasta, și a raporturilor dintre artist și societate. Ancheta aceasta credem că trebuie considerată ca răspunsul cel mai serios dat campaniei întreprinse împotriva libertății literaturii și a artei, în genere.

Încheind această privire de ansamblu, nu putem să nu subliniem încă o dată că anul 1937 a însemnat un an greu pentru critica românească, condițiile ei de manifestare și sarcinile ce i s-au impus cerîndu-i spirit de solidaritate, curaj și atitudine hotărîtă, pe linia progresului.

(*„Însemnări ieșene"*, 1 II 1938)

[5] În „Azi', an VII, n. 29, iulie—august 1937, pag. : 2643—44, 2646—47, 2648—49—50, 2660—63.

CUM TRADUCEM

Recentele traduceri din Edgar Poe ale d-lui Emil Gulian au pus din nou în revistele noastre chestia transpunerii în românește a scriitorilor străini. S-a dovedit, cu această ocazie, o dată mai mult, că un bun traducător nu trebuie să fie preocupat, în primul rînd, atît de redarea exactă a cuvintelor, cît, mai ales, a sensului poetic original.

În această privință, traducerea d-lui Tudor Arghezi a poeziei *L'Albatros* din Baudelaire (apărută în numărul pe aprilie din „Viața Românească") constituie un admirabil exemplu de „tălmăcire" în românește a marelui poet francez. Din *Les fleurs du Mal* s-au mai făcut de altfel și alte traduceri. Dintre acestea, desigur că acelea din volumul d-lui Alexandru A. Philippide sunt cele mai interesante. Comparați, totuși, oricare traducere a d-lui Philippide cu traducerea d-lui Arghezi : orice bun cunoscător al poeziei lui Baudelaire va trebui să recunoască superioritatea autorului *Cuvintelor potrivite*.

Cui se datorește aceasta ? Fără îndoială că talentului, infinit mai mare, al d-lui Tudor Arghezi. Căci intuirea structurii unei poezii nu presupune — în primul rînd — cunoașterea filologică a textului de tradus, ci altceva : posibilitatea de a recepta cît mai apropiat sensul originalului și de a-i sensibiliza „lumea" poetică.

Deci confruntarea cu originalul trebuie să însemne altceva decît observația și compararea „filologică". Această procedare nu poate duce decît la concluzii eronate. Exemplul cu *L'Albatros*, în traducerea d-lui Tudor Arghezi, e, și în această privință, elocvent.

Iată strofa ultimă a poeziei, în original și apoi în traducere :

„Le Poète est semblable au prince des nuées
Qui hante la tempête et se rit de l'archer ;
Exilé sur le sol au milieu des huées,
Ses ailes de géant l'empêchent de marcher."

„Poetul e de-o seamă cu pasărea frumoasă :
Înfruntă vijelia și arcul, și nu-i pasă,
Dar surghiunit cu chiot și singur în răstriște.
Aripa uriașă nu-l lasă să se miște."

Cine va căuta, cu dicționarul, „exactitatea" semantică a cuvintelor, va ajunge să-i scape tocmai esențialul : structura poeziei. Un asemenea „critic" va fi, deci, frapat de traducerea lui „prince des nuées" din original prin „pasărea frumoasă" din versiunea românească.

Și, totuși, acest fel de a considera traducerile persistă la noi. Astfel, nu de mult, un tînăr student al Facultății noastre de Litere a publicat, într-o revistă cu un trecut destul de respectabil, un mic studiu cu titlul *„Esenin în românește"*. Se confruntau, anume, traducerile poeților Zaharia Stancu și George Lesnea cu originalul. Dar cum ? Cu dicționarul sub ochi, fără a se ține seamă de cele mai elementare condiții ale procesului de creație artistică. Se cîntăreau cuvintele și li se drămuia „specificul" semantic cu un exclusivism de-a dreptul ridicol. Se mergea pînă la... etimologie !

Pe scurt, se uita un lucru esențial : că era vorba de poezie, și nu de interpretare de texte juridice sau de altă factură, similară. Procedînd astfel, nu e de mirare că tînărul nostru critic ajungea la concluzii catastrofale pentru traducători.

A considera astfel traducerile dintr-o limbă străină, înseamnă a nu ști ce este cu adevărat arta, în speță literatura.

Înseamnă a crede că un poet, de pildă, ar putea fi tradus oricînd de un filolog, bun cunoscător al limbii respective sau bun mînuitor al dicționarului.

Atît și nimic mai mult !

(*„Iașul"*, 11 V 1938)

PLEDOARIE PENTRU POEZIE

Poezia este astăzi o „cenușăreasă" a literaturii. Mai ales la noi, unde publicul cititor este atît de redus ca număr și unde însuși gustul pentru acest fel de literatură este foarte puțin cultivat.

Se spune : dar se scriu atît de multe și de variate poezii la noi, încît publicul este adesea dezorientat, ceea ce duce la apatia lui față de poezie.

Și totuși lucrurile nu stau tocmai așa. Publicul românesc nu „consumă" multă poezie din cu totul alte cauze decît... abundența și varietatea poeziei însăși.

O primă cauză stă, desigur, în aceea că, în majoritate, publicul nostru cititor nu este pregătit pentru poezia, în forma actuală a evoluției, căci de poezia aceasta, de poezia vremii noastre, trebuie să vorbim. Concret, prin poezia vremii noastre înțelegem pe Tudor Arghezi, pe Ion Barbu, pe Lucian Blaga și pe atîția alți poeți din tînăra generație de artiști. Pe scurt, poezia aceasta este numită de marele public „modernă" sau „modernistă", acest epitet constituind adesea și unicul argument împotriva ei. „Modern" echivalează — la noi — adesea cu „trăsnit", cu „poezie patologică", cu „poezie bolnavă" (în opoziție cu „poezia sănătoasă !") ș.a.m.d.

Din proprie experiență, știm că numeroși oameni „serioși" resping cu indignare orice poezie care li se pare — lor — dificultuoasă. E și acesta un procedeu, foarte comod, de a respinge ceea ce nu poți apropia, din motive strict personale. Și atunci se ajunge că se aduce ca argument, împotriva poeziei moderne, tocmai această dificultate sau neputință de a „înțelege". Cine asistă la o asemenea discuție își dă însă seama imediat că totul

se reduce la o problemă de educație literară. Publicul nostru nu este educat, nu este format pentru a gusta poezia în ultimele ei forme de progres. Din școală începînd, educația literară se face unilateral și adesea fundamental greșit. Manualele de literatură se întocmesc după principii externe literaturii în sine, avîndu-se în vedere tot felul de considerente de ordin moral, social, pedagogic etc. Elevul de liceu, chiar cel din cursul superior, este în urmă cu cel puțin 20 de ani în ce privește literatura română. Și în direcția aceasta, cea mai întîrziată e tocmai poezia.

În Universitate, prin însăși structura programului de studii, literatura contemporană este neglijată sistematic, toată atenția dîndu-se exclusiv literaturii pînă la 1900. Și atunci, indiferența publicului față de poezie este explicabilă.

Într-adevăr, cine să citească „poezia modernă", dacă de ea nu se pomenește nici în liceu nici în Universitate? Poezia modernă nu poate, deci, pătrunde în public decît pe calea publicisticii, a revistelor literare. Și revistele noastre sunt, însă, cele mai multe conduse după aceleași principii după care se alcătuiesc manualele de liceu, de pildă.

Dintr-o absurdă teamă de „noutate", dintr-o specifică inerție intelectuală, mulți conducători de reviste literare cultivă cu ostentație o poezie moartă, făcînd — voit — abstracție de poezia vremii în care trăiesc. Sfidînd actualitatea se apără — cînd sunt provocați la discuție — ascunși după platoșa principiului de „poezie sănătoasă", de pildă, sau de „poezie care să ne încînte sufletele și să ne înalțe", de „poezie clară, limpede și curgătoare", de „poezie inteligibilă".

Și totuși, peste toate aceste obstacole, peste toată această indiferență — adesea organizată — poezia își urmează cursul ei. Ca orice formă de manifestare artistică, ea sparge tiparele, sperie, revoluționează. E supusă la martirajul a tot felul de critice, începînd cu cea de „bun-simț", care o denunță drept „patologică", și terminînd cu cea în numele „artei", care o desconsideră, ca necorespunzînd formulelor estetice consacrate.

În istoria literaturii, a tuturor literaturilor, lucruri de acestea s-au mai întîmplat. S-a întîmplat la noi cu

Eminescu, în numele căruia se ridică astăzi cei care sunt împotriva poeziei moderne. Se întîmplă încă cu Arghezi, cu Barbu și, cu atît mai mult, cu atîția și atîția poeți tineri.

Peste orice rezistență, peste orice neînțelegere și obtuzitate, poezia se afirmă cîștigîndu-și noi poziții.

Poezia este, adică, în continuu progres. Și progresul — esteticește vorbind — este însăși condiția creației, a artei.

(*„Iașul"*, 16 V 1938)

CINEMATOGRAFUL ȘI LITERATURA

Așa după cum se poate vorbi despre o înrîurire a literaturii asupra cinematografului se poate, măcar în parte, vorbi și despre o înrîurire a filmului asupra literaturii.

Citind atîtea reportaje de război, de pildă, îți dai seama de îndată că autorii lor folosesc cu sau fără știință, cu sau fără voia lor, procedee cinematografice.

Aceste procedee se văd mai ales în modalitatea de succesiune pe care o dau povestirii, în chipul de așezare a titlurilor și subtitlurilor, în năzuința de a fi cît mai sugestivi și cît mai expresivi.

Aprofundînd lucrurile, credem că nu e greșit a afirma că anume formule de *realism magic* folosite azi în literatură își datoresc un loc mai amplu tocmai cinematografului, care, mai mult decît oricare altă artă, a avut posibilitățile cele mai mari pentru a pune într-o lumină nouă lucrurile și realitatea în genere, dînd o viață proprie, însuflețind un spirit semnificativ artistic.

Am scris cîndva despre poezia lucrurilor însuflețite și am raportat atunci procedee devenite comune în cinematograf, la literatura unora dintre scriitorii străini sau români. Viața pe care poetul o dă lucrurilor celor mai insignifiante prin cuvinte o dă regizorul filmului prin jocul de lumini și umbre sau prin sunet. Și nu e vorba aici de lucrurile însuflețite prin „desenul animat“, ci de lucrurile în aparență cele mai prozaice, care capătă totuși valori și sensuri noi pe ecran.

Oricine a observat desigur cîtă valoare a căpătat pentru cinema o locomotivă în mers sau, în genere, o mașină. Lumina e proiectată asupra amănuntelor celor mai diverse, ochiul și mintea fiind interesate deopotrivă de mișcarea unei roți, a unui angrenaj.

Asemenea elemente pot căpăta uneori valori simbolice, ca în filmul *Timpuri noi* al lui Charlie Chaplin. Aici mașina părea o ființă apocaliptică, înghițind omul, devenit sclavul ei. În afară de năzuința de a sugera condiția de viață a omului modern, în civilizația actuală, mașina cu enormele ei angrenaje din filmul lui Chaplin avea și o semnificație artistică, ea reprezentînd o adevărată „creație după formula realismului magic“.

Realism magic e și în ultima carte a d-lui Tudor Arghezi, în *Lina*. În ochii autorului *Cuvintelor potrivite*, schelăria și mașinăriile fabricii de zahăr în care lucrează Ion Trestie iau proporții ce depășesc pe acelea văzute de ochiul comun, după cum mișcarea mașinilor se face într-o viziune proprie, argheziană. Datorită marelui său talent, Tudor Arghezi proiectează o lumină adeseori fantastică asupra tuturor acestor elemente industriale, foarte puțin... „poetice“ pentru profani. O întreagă serie de elemente neînsuflețite capătă o viață a lor, așa cum regizorul pune în valoare tot felul de elemente, creînd o atmosferă și adesea punctînd o tensiune dramatică.

Arta de a pune în valoare realitatea aceasta a lucrurilor de fiecare zi, din locuința omenească, sau a acelora din întreprinderile industriale, oprirea pentru o clipă a proiectorului asupra angrenajului de roți dințate sau asupra încrucișării de biele ale unui motor, punerea în lumină a retortelor dintr-un laborator — toate acestea constituie o preocupare de artă modernă, rodnică în cinematograf și care are atît de rodnice înrîuriri și în literatură.

(*„Vremea“*, 20 IX 1942)

REPERTORIU ROMÂNESC

Problema unui repertoriu românesc se cuvine să preocupe încă pe toți iubitorii de teatru. Și aceasta nu dintr-o îngustime, potrivit căreia am urî ceea ce aparține altor popoare dar are valoare universală, ci din grijă de a stimula creația autohtonă și în direcția teatrală.

Avem astăzi o bogată literatură, în care predomină — e adevărat — poezia, adică lirismul, fapt explicabil unei culturi cu o tradiție teatrală mai firavă. Acest lirism afirmă însă o stare de prospețime, un potențial creator dintre cele mai mari, deși — se-nțelege — îi lipsește încă acel grad de rafinament la care nu se ajunge decît printr-o practică îndelungată. Un asemenea potențial creator ne dă deci temeinice speranțe și pentru un repertoriu românesc modern, care să poată oferi scenelor noastre piese într-adevăr reprezentative.

Din nefericire, majoritatea autorilor români de teatru se lasă atrași de ispita revistei și a operetelor, lucrînd adică numai în vederea acelor spectacole socotite sigure de succes și ca atare de „lovitură" (bănească, se-nțelege, nu artistică).

Ispita aceasta a „loviturii" cu mijloace ce merg „la sigur" — iată într-adevăr una din cauzele principale ale vitregiei în care se zbate teatrul românesc din punctul de vedere al repertoriului național.

Pe de altă parte, talentele noastre literare se lasă atrase de roman, sigure că, prin acest gen, pot da o „lovitură" de tiraj, pe cînd, cu o piesă, chiar reușită, autorul se teme că n-ar avea aceleași avantaje materiale.

În sfîrșit, modalitatea teatrală presupune nu numai talent, propriu-zis, adică putere de creație artistică, dar

într-o mai mare măsură și meșteșug, adică oarecare familiarizare cu legile și convențiile scenei.

Încercați însă și faceți o anchetă printre scriitorii noștri mari, printre cei cu reală putere de creație și consolidați în conștiința publicului prin succesele producțiilor lor lirice sau epice ; întrebați-i pe aceștia de cîte ori pe an merg la teatru sau în ce măsură sunt la curent cu problemele estetice ale teatrului.

Încercați și vă veți explica măcar în parte de ce ne lipsește un repertoriu românesc și de ce atunci cînd, în sfîrșit, înregistrăm o piesă românească, ea ni se pare un eveniment extraordinar, de necrezut.

(„*Vremea*", 21 XI 1943)

PENTRU O ANTOLOGIE

Evenimentele sunt de aşa natură, încît numai cu mare greutate se mai poate cineva dărui lecturii unei cărţi literare. Trebuie pentru asta răgaz şi mai ales un alt climat, — cel spiritual.

Totuşi, ne gîndim ce mare serviciu i-ar face unui intelectual o bună antologie a poeziei noastre, de la origini şi pînă în prezent. Bineînţeles o antologie alcătuită cu gust, de un spirit nu numai informat dar şi rafinat, care să ştie pe cine să aleagă dintre poeţii noştri iar din opera lor să publice numai ceea ce e într-adevăr reprezentativ.

Pleci în refugiu sau vrei să ai cu tine o asemenea carte. Cauţi în bibliotecă şi nu afli decît *Antologia poeţilor de azi,* în 2 volume, a d-lor Pillat şi Perpessicius. Bună culegere şi întocmire, dar ea nu reprezintă totuşi decît numai o parte din poezia noastră. E adevărat, partea cea mai apropiată de noi, aceea în care afli pe Arghezi, pe Barbu şi pe Blaga, ca şi pe Al. A. Philippide sau pe Ion Vinea. Dar ai vrea să reciteşti ceva din Alecsandri, din Macedonski, din Eminescu, din Anghel. Nu-i poţi afla decît doar în antologii fără discernămînt estetic, de uz pur didactic.

Cît despre poeţii tineri, există o antologie a celor care erau tineri acum vreo 10 ani, îngrijită de d. Zaharia Stancu. De atunci, însă, s-au mai ivit alţi poeţi, şi unii dintre ei merituoşi. Pe aceştia nu-i poţi afla nicăieri.

Mai sunt, de asemenea, cîteva antologii regionale şi regionaliste : a poeţilor ardeleni, bucovineni, olteni, ş.a.m.d., dar ele nu reprezintă prin însăşi întocmirea lor decît ceva fragmentar, de valoare strict locală şi de interpretare ad-hoc.

Aşadar, descoperi astăzi, în aceste „vremuri de bejenie", cînd ai vrea să ai în buzunarul sau sub braţul tău o *Antologie a poeziei române* că o asemenea lucrare ne lipseşte şi că deşi o editură ca aceea a Fundaţiilor a tipărit atîtea şi atîtea cărţi, dintre care unele de o reală valoare şi de mare utilitate, ea nu a avut totuşi înscrisă în programul ei, sau dacă a avut n-a realizat, o culegere selectată din opera poeţilor noştri.

Păcat !

Şi doar nu ne putem plînge că împrejurările de pînă acum au fost prea vitrege cu noi.

Dovadă ultimele cărţi tipărite : vol. II din opera lui Eminescu, traducerea din Cervantes a lui *Don Quijote* etc. etc.

În Franţa, care a suferit o înfrîngere zdrobitoare, cu întreg cortegiul ei de nenorociri, au apărut, totuşi, *în ultimii trei ani,* numeroase culegeri de poezie, între care două antologii de la origini pînă în prezent.

În vremurile acestea, o bună antologie a poeziei noastre ar simboliza însuşi sufletul românesc, în manifestările lui cele mai subtile, dintru începutul dăruirii lui lirice pînă astăzi. Te-ai simţi mai tare în vitregie, cînd ai putea comunica cu atîţia prieteni rari, de la Anton Pann pînă la cel mai tînăr dintre poeţii noştri merituoşi de astăzi.

O antologie şi-ar căpăta astfel mai mult ca oricînd un rost. Ne-ar fi nouă, iubitorilor de poezie, ca Biblia pentru credincioşi.

Se-nţelege că o asemenea operă n-ar putea-o întocmi oricine. Trebuie pentru aceasta un potenţial de selecţie care să fie reprezentativ, care să se impună majorităţii cititorilor noştri de poezie. Trebuie ca alesul să fie un *creator* de valori estetice şi desigur un cunoscător profund al istoriei literaturii noastre.

Dacă o întreprindere editorială serioasă s-ar fi gîndit la tipărirea unei antologii, fără îndoială că ea l-ar fi aflat pe acest om, căci el există și numai cei care se fac că nu-l știu afirmă contrariul.

Dacă...

(„*Vremea*“, 14 V 1944)

POEZIA FRANCEZĂ DE AZI

Aniversarea zilei de 14 iulie ne îndeamnă să ne oprim puțin asupra poeziei franceze din zilele noastre, mai bine zis a poeziei franceze din preajma și din timpul actualului război.

Desigur că nu putem cunoaște această poezie așa cum s-a manifestat ea an de an, am spune zi de zi, în numeroasele reviste de poezie care au apărut, mai multe ca niciodată, mai ales în sudul Franței, înșiși prizonierii poeți avînd „caietele“ lor.

De pildă, întru totul de lăudat e acțiunea întreprinsă de Pierre Seghers, el însuși poet, care, în plin război (francez), în septembrie 1939, a creat pe front, „La Revue des poètes casqués“, în intenția de a constitui legătura între poeții aflați sub arme. Grație acestei mici plachete care circula din cantonament în cantonament, poezia continua astfel să trăiască, în mijlocul cazematelor și a sîrmei ghimpate, ceea ce nu e puțin lucru. Revista citată a devenit apoi *Poésie 40, 41, 42, 43, 44* și ea continuă să apară, cîteva exemplare ajungînd și pe la noi. Revista aceasta a revelat și a grupat în jurul ei o seamă de tineri poeți ca Pierre Emmanuel, Alain Borne, G.- E. Clancier, Loys Masson, Jean Rousselot și alții.

Publicul românesc a putut lua cunoștință de această tînără poezie franceză mai curînd pe calea celor cîteva antologii întocmite cu multă competență și mai ales cu mult gust.

Citām, mai ales, *Panorama de la jeune poésie française,* cu o introducere plină de miez a lui René Bertelé

(apărută la Marsilia, în ed. Robert Laffont, în 1942) și *Quarante poètes*, 1942), editată de revista „Confluences", care s-a dovedit, desigur, drept cea mai bună publicație franceză de factura fostei „La Nouvelle Revue Française", dar adesea mai just orientată și mai avansată.

Asistăm sau nu la o renaștere a poeziei franceze? Iată o întrebare al cărei răspuns nu e prea ușor de dat, dar care, prin însuși faptul că e pusă, demonstrează totuși că de cîțiva ani, mai precis, în ultimii 10—15 ani, se poate observa în poezia franceză o efervescență care aduce nu numai inedit, dar care pare a fi, totodată, și o reîntoarcere la vechile izvoare ale lirismului francez.

În alte antologii decît cele citate, se poate constata că se „descoperă" astăzi poeți vechi francezi, din Evul Mediu și din Renaștere, cu un lirism mai puțin abstractizat, mai puțin stors de seva originară, pitoresc naiv, stufos.

Această întoarcere spre trecutul îndepărtat nu arată altceva decît nevoia pentru poezia franceză de a-și căuta noi izvoare și chiar noi formule, noi în raport cu cele pe care le-a dat și le dă încă mai ales suprarealismul.

Mulți tineri poeți de astăzi au reluat procedeele consacrate de tradiție, ceea ce face pe René Bertelé să afirme, în culegerea citată, că de o bucată de vreme asistăm la aceste încercări de reîncarnare sub forma unei poezii noi „scrise", mai legată de legile discursului, de prozodie, într-un cuvînt de exigențele *retoricei*. Întoarcerea la *subiect*, fie că acest subiect e o realitate exterioară sau o idee, un sentiment, mărturisește de asemeni aceeași tendință de a regăsi o bază solidă, la fel reîntoarcerea la descripție și la marile teme ale lirismului tradițional.

Prin aceasta nu trebuie să se înțeleagă însă o reîntoarcere la acel clasicism care nu înseamnă altceva, astăzi, decît conformism, închistare a artei, un echilibru de forțe (cum spune René Bertelé) traducînd capitularea elanului creator în favoarea așa-zisei reușite formale, așa-zisei ușurințe la citit.

Dacă se înregistrează astăzi în poezia franceză tînără o „reîntoarcere", în aceasta trebuie, deci, să se vadă numai modalitatea pentru a putea valorifica mai bine

îndrăzneala, potențialul de invenție. Tocmai în modalitatea aceasta stă de altfel însăși tradiția poeziei franceze, care înseamnă adesea o întoarcere înapoi tocmai pentru a putea face mai puternic saltul înainte.

Se citează cuvintele lui André Gide care cuprind, evident, mult adevăr: „Renașterea poetică e formală sau nu e deloc". Această afirmație trebuie acceptată în măsura în care scriitorul francez concepe opera de artă ca o structură, nefăcînd adică despărțirea fond-formă după canoanele didactice. În acest sens, tînăra poezie franceză abandonînd liberalismul formal adus de școlile poetice de după trecutul război, înseamnă că, înainte de orice, se des-anarhizează.

Iată ceea ce nu poate fi decît în pas cu vremea, actualul război, spre deosebire de celălalt, însemnînd deci, în măsura în care-i admitem înrîurirea asupra literaturii și artei în genere, o părăsire a subiectivismului exagerat, a ermetismului sintactic, a obscurității ostentative și artificiale.

Prin aceasta putem nădăjdui că poezia va deveni alimentul spiritual din care se va putea împărtăși o masă cît mai mare de cititori, spre binele comun.

În acest sens, subscriem la o renaștere a poeziei franceze.

(„Vremea", 16 VII 1944)

ACTIVITĂȚI INTELECTUALE ÎN PROVINCIE

...În provincie, dar nu provinciale, ceea ce ar avea un sens peiorativ.

E vorba de cele cîteva cetăți intelectuale de la noi, care se străduiesc să demonstreze că dacă n-a fost posibilă o creatoare descentralizare administrativă, e cu putință, totuși, o descentralizare spirituală.

Într-adevăr la Iași și la Sibiu (în parte și la Craiova, prin revista „Meridian"), respectiv în jurul a două universități, activitatea intelectuală (ne referim, bineînțeles, numai la cea în legătură cu preocupările noastre artistice și literare) a înscris cîteva manifestări dintre cele mai merituoase, putînd sta cu cinste alături de oricare manifestări similare din București.

De la Iași, ceea ce vrem să remarcăm mai ales acum și aici este activitatea (întreruptă doar de faptul că orașul a intrat în zona frontului) întreprinsă de către *Institutul de filologie română „Alexandru Philippide"* al cărui director e profesorul Iorgu Iordan, colaboratorul „Vremii". Institutul are în program în primul rînd preocupări lingvistice, dar ele sînt înțelese într-un spirit atît de larg (de altfel justificat de însăși evoluția lingvisticii), încît la ședințele lui s-au dezbătut tot felul de probleme, de la filologia pură pînă la estetica propriu-zisă. Oglinda acestui program este acel *Buletin* al Institutului care stă cu egală îndreptățire alături de „Dacoromania", ca și alături de *Bulletin linguistique* al d-lui Al. Rosetti. Profesorul I. Iordan este un savant în cea mai creatoare accepție a cuvîntului, prin multilateralitatea culturii și pilduitoarea seriozitate care constituie un viu stimulent

pentru cei care-l apropie. Permeabil la orice inedit, în măsura în care exprimă o realitate științifică, directorul Institutului ce poartă numele lui Al. Philippide a dat și continuă să dea lingvisticii românești și, prin cercetările sale, lingvisticii în genere, una dintre cele mai valoroase contribuții de care s-a legat cel mai temeinic. în ultima decadă, numele Iașului, care, în plus, în ultimii 5 ani a avut și norocul activității universitare a d-lui G. Călinescu, al cărui „Jurnal literar" constituie, neîndoios, o dată în istoria noastră literară.

La Sibiu, vrem să înregistrăm, ca una dintre cele mai serioase manifestări intelectuale românești, revista „Saeculum" a d-lui Lucian Blaga.

Direcția ei spirituală a depășit numai după cîteva numere limitele discutabilului, afirmînd un program din cele mai larg cuprinzătoare în domeniul problemelor filosofice. Curajul intelectual de care a dat dovadă în primul rînd directorul, abordînd sub alte unghiuri de vedere probleme și personalități, considerate tabu în România, i-au dat, numai prin aceasta, un prestigiu printre mințile sprintene, însetate de atitudini și de semnificații noi. În ce ne privește relevăm mai ales faptul că în jurul revistei „Saeculum" s-a strîns un grup de tineri dintre cei mai vii, ca pregătire și talent. Radu Stanca, Ștefan Aug. Doinaș, I. M. Oană, Ovidiu Drimba au o activitate poetică și critică întru totul lăudabilă, meritînd a fi recomandată prin justețea orientării ei și camarazilor de generație de la București. De altfel, un indiciu în plus asupra valorii pe care o are mișcarea intelectuală de la Sibiu e și faptul că mare parte din colaboratorii celor două numere din atît de reușita revistă „Preocupări universitare" erau de la Sibiu.

Desigur, că ceea ce am relevat noi aici e ceva cu totul parțial pentru definirea activității intelectuale din cele două provincii. Această activitate este tot atît de bogată și în alte domenii pe care noi nu sîntem în măsură a ni le apropia. Nu suntem dintre aceia care să credem că în provincie se lucrează mai bine și mai cu folos decît în Capitală, dar n-avem nici superstiția acesteia. Dimpotrivă, socotim că mai ales în actualele împrejurări

atît de grele pentru Capitală, provincia are datoria să se manifeste cu atît mai vîrtos. Bineînțeles că, deocamdată, nu ne putem gîndi la Iași, dar Sibiul, apoi Alba-Iulia, Blajul și Craiova pot demonstra o vigoare intelectuală care să compenseze scăderea impusă țării întregi de asprimile, necruțătoare și fatale, ale războiului.

(*„Vremea“*, 23 VII 1944)

VIAȚA LITERATURII

Nu trebuie să sperie pe nimeni discuțiile vii care se fac în jurul cîte unui scriitor, cîte unui curent sau cîte unei epoci din literatura noastră. Discuțiile acestea nu dovedesc altceva decît că literatura română e prezentă între preocupările actuale și cine n-are spaima ineditului, a ideilor noi, cine recunoaște — cu alte cuvinte — adevărul continuei mobilități a spiritului nu poate găsi un rău în asemenea discuții oricît de personale, oricît de avansate și oricît de deosebite ar părea susținerile lor în raport cu cele intrate în conștiința publică. Bineînțeles că aceste susțineri trebuie să îndeplinească o condiție esențială : aceea de a fi întemeiate și de a reprezenta o interpretare cel puțin plauzibilă.

Nu tot ce știm noi e adevărat sau, mai bine zis, nu *numai* ceea ce știm noi poate fi adevărat.

Oricînd se poate privi dintr-un alt punct de vedere decît pînă acum și nu totdeauna punctul de vedere deja stabilit e și cel just. Trebuie să admitem că adesea o lumină nouă se poate arunca tocmai prin aceea că cineva *îndrăznește* să iasă din interpretarea curentă, oricît de obișnuiți am fi cu ea și oricîtă autoritate ar avea ea ca atare.

Viața spiritului n-ar fi, altfel, cu putință și deci nici viața literaturii. Spunem „viața“ fiindcă literatura reprezintă, prin însăși evoluția ei, un organism viu, a cărui continuitate e asigurată tocmai printr-un proces de reacțiune față de valorile trecutului sau față de cele ale prezentului, proces fără de care nu s-ar putea explica nașterea atîtor școli și curente care constituie însăși istoria literaturii.

Elementar vorbind, romantismul a izvorît din reacțiunea față de clasicism, față de spiritul și față de formulele lui artistice. La fel s-au născut și celelalte mișcări literare.

Toate acestea sunt niște legi firești ale vieții literare și numai cine nu le cunoaște mai îndrăznește a li se împotrivi.

Sunt oameni pe care școala i-a învățat cîteva lucruri într-un anumit fel și care sar înspăimîntați cînd li se prezintă și o altă față a acelor lucruri. O anume idolatrie e încă în floare între intelectualii noștri — dacă poate fi un raport real între noțiunea de idolatrie și cea de intelectualitate, care, mai presus de orice, trebuie să însemne putere de înțelegere, permeabilitate. Idolatrul își fixează însă spiritul asupra unui punct, își mărginește adică orizontul, dintr-o comoditate care adesea înseamnă pur și simplu lenea de a gîndi. Ca atare, idolatrul devine intolerant, uitînd că condiția sine-qua-non a gîndirii e libertatea.

Motivele invocate de idolatru în intoleranța lui sunt din cele mai variate, toate însă inspirîndu-se dintr-un conservatorism orb. El se proclamă deci „apărător al trecutului" și „păzitor al marilor valori". Boala e veche și Alecsandri într-una din canțonetele lui a definit foarte sugestiv un asemenea tip — deși pe alt plan — prin însuși numele ce i l-a acordat : „Napoilă".

În discuțiile literare (ca și în cele lingvistice) am avut și mai avem încă „napoilii" noștri. Zeloși, ei sunt teribil de circumspecți și gata a cenzura pe oricine, în numele a tot felul de principii, de obicei în afara artei. Ei confundă viața de toate zilele a artistului cu propria lui operă, stabilind raporturi absurde, dar cu pretenția de a le valorifica în funcție strictă una de cealaltă. Procesul de creație artistică e redus astfel la cele mai elementare explicații, după criterii din cele mai nepotrivite, deși în aparență „juste" și, mai ales, „sănătoase".

După asemenea criterii ar trebui scoși din istoria literaturii universale și Horațiu (pentru felul cum s-a comportat într-o anume împrejurare războinică), și Villon (pentru că vagabonda) și Rimbaud împreună cu Verlaine (pentru ceea ce se știe), și Dostoievski (pentru că era epileptic) și Oscar Wilde etc. etc., iar din literatura

noastră Eminescu, pentru că în comparație cu atîția alți scriitori ai noștri, el n-a fost „la același nivel" cu ei în viața socială și, ca și Creangă (răspopitul), a dus „o viață cam dezordonată".

Numai că viața literaturii își are legile ei organice nu independente, desigur, de legile vieții înseși — economice, sociale, morale — dar cu acea putere de continuitate și de permanență care nu poate fi înrîurită în esențe și în semnificații decît de forțe într-adevăr paralele și echivalente în scara valorilor eterne.

(*„Vremea"*, 13 VIII 1944)

ÎN LEGĂTURĂ CU ISTORIA LITERATURII ROMÂNE VECHI

Au avut loc, nu de mult, dezbateri interesante asupra machetei volumului I al Tratatului de *Istoria literaturii române* elaborat sub egida Academiei, respectiv a Institutului de istorie literară și folclor. Conducătorul comitetului general de redacție al celor cinci volume ale tratatului, acad. G. Călinescu, a înfățișat opiniei publice, prin „Contemporanul", cuvîntul său la inaugurarea dezbaterilor și a informat asupra principalelor măsuri pentru desăvîrșirea acestui prim volum.

Experiența acestei lucrări merită desigur o atenție lărgită, tocmai pentru că edificarea întregului ansamblu reprezintă, în continuare, o sarcină de cea mai mare răspundere, implicînd încă eforturi laborioase din partea redacției centrale și a colaboratorilor.

Vol. I al Tratatului de *Istoria literaturii române* apare la 18 ani de la Eliberare. În acest răstimp, în numeroase sectoare ale culturii noastre (geografie, istorie, lingvistică, filosofie) au apărut lucrări științifice valoroase. Deși cu încă multe lacune, opera de valorificare a moștenirii noastre culturale, inclusiv a celei literare, a înregistrat unele succese remarcabile. S-au creat, cu alte cuvinte, o opinie publică și un climat de cercetare științifică, concepția materialist-dialectică despre lume și societate, despre civilizație, cultură, literatură și artă a pătruns adînc în conștiința generală. S-au format în numeroase domenii cercetători competenți, înzestrați cu o tehnică modernă, științifică, de cercetare, evidentă în munca a numeroase institute și în lucrările lor.

Cu alte cuvinte, primul volum al Tratatului de *Istoria literaturii române* a fost întocmit în condițiile unei

experiențe științifice generale care nu-i puteau fi decît profitabile, — aceasta fără a insista asupra uriașei experiențe proprii conducătorului comitetului de redacție al colectivului, a cărui Istorie a literaturii române, din 1941, constituie prin ea însăși o adevărată sinteză de energie creatoare.

De aici legitimul interes pentru prima treaptă a ceea ce trebuie să fie monumentul ridicat de orînduirea socialistă uneia din cele mai prețioase bogății din tezaurul spiritual al poporului nostru — literatura sa.

Orice om iubitor de cultură va aprecia enorma muncă de cercetare, de definire și de sinteză științifică cuprinzătoare pe care cele 600 de pagini ale machetei o implică.

Dar, în același timp, macheta vol. I. a ridicat cîteva probleme de ordin general pe care și le pune cititorul nostru — evoluat — de astăzi.

Un asemnea tratat trebuie să fie unul din cele mai importante — dacă nu cel mai important, alături de cel al istoriei limbii române și de cel al istoriei artei românești — care să proiecteze în istoria culturii noastre și, în ansamblu, în istoria culturii umanității, ceea ce constituie în modalitatea literară identitatea noastră națională, contribuția poporului român la cultura universală.

De aici, necesitatea, care a reieșit din dezbateri, a unei *introduceri* în care să se definească scopul întregului tratat, încadrat în efortul general al revoluției noastre culturale, evidențiindu-se ce e specific domeniului cercetat, apreciindu-se ponderea și valoarea literaturii în componența culturii române, înscriindu-se dinamica progresivă a creației noastre literare.

În sfîrșit, o caracterizare a situației în care se află astăzi cercetarea științifică a literaturii noastre în raport cu trecutul imediat sau mai îndepărtat, o apreciere de autoritate asupra moștenirii studiilor de istorie literară, asupra mijloacelor care stau la dispoziția cercetătorilor actuali, ca și asupra dificultăților inerente unei lucrări de asemenea proporții.

După *Introducere,* dezbaterile au adus argumente pentru elaborarea unui prim capitol asupra împrejurărilor istorice de ordin general în care s-a închegat și a început să se dezvolte cultura și în special *limba română,*

pentru a înțelege, în mod științific, de ce literatura noastră apare, în raport cu a altor popoare, relativ tîrziu și, prin consecință, pentru a aprecia la justa valoare ritmul ei de dezvoltare de-a lungul secolelor, valorile artistice pe care — în asemenea condiții — le-a creat, totuși, poporul român.

Criteriul limbii este deci primordial pentru această perioadă din istoria noastră și el ar trebui să fie un criteriu director. Pe de altă parte, tocmai din cauza împrejurărilor istorice cunoscute, se-nțelege că nu putem ocoli realitatea istorică : pînă la documentul scrisorii boierului Neacșu, din 1521, nu se constată istoricește decît texte în slavonă, limbă în care se vorbește și se scrie (de către oficialitate și în biserică) și după aceea pînă la o anume dată. E firesc, prin urmare, ca în tratat să se acorde un anume spațiu acestei împrejurări și să se treacă în revistă — cu titlu de situare în contextul istoric-cultural — principalele scrieri de pe teritoriul nostru în limba slavonă. E ceea ce se și face în tratat, dar — cum au arătat dezbaterile — nu încă cu destulă grijă pentru a releva, la momentul respectiv, din acest context istoric și a proiecta *limba română* ca instrument sine-qua-non al creației noastre spirituale specifice.

De aceea frapează în economia volumului spațiul relativ prea întins acordat scrierilor slavo-române, ceea ce grevează excesiv asupra momentului apariției scrisului în limba română, în sensul nu atît al evocării datelor istorice în sine, cît mai ales al unei prezentări *filologice* a limbii însăși la această dată, în acest stadiu. Aceasta ar implica mai întîi citarea, în fragmente semnificative, și apoi comentarea a cîtorva dintre primele monumente de limbă română scrisă. Acest deziderat a fost legat în dezbateri și de observația că, cu rare excepții, atît la operele de folclor, cît și la cele de literatură religioasă sau cronicărească, problemele de limbă nu se bucură de suficientă atenție în aspectul lor lexicografic și stilistic. S-a dat în această privință ca un argument faptul că chiar *Biblia de la București* nu este încă prezentată în toată semnificația ei istorică de primă treaptă valabilă pentru dezvoltarea limbii comune literare.

În centrul dezbaterilor a fost, însă, discrepanța care a reieșit din cercetarea pe ansamblu a volumului în ce

privește valorificarea — în condițiile istorice date — a ceea ce numim literatură română veche din punct de vedere *artistic*.

E desigur lesne de înțeles că acest criteriu nu poate opera, la început, decît cu o foarte relativă aproximație și că, științificește vorbind, ar fi o exagerare nelalocul ei să se caute — cum spunea și conducătorul comitetului de redacție — cine știe ce valori literare într-un „apocalips". Dar nu e mai puțin adevărat că atît în partea I despre folclor (cu care începe lucrarea), cît și în partea a II-a (despre literatura religioasă și istorică sau despre cărțile populare), criteriul de valorificare artistică a „materialului" cuprins în volum este în genere deficitar, fiind pus, mai mult sau mai puțin, în umbră de cel al valorificării etnografice — la folclor, de cel cultural-artistic — la operele religioase și istorice.

Din acest punct de vedere s-a relevat pe bună dreptate în dezbatere că redacția volumului nu s-a călăuzit îndeajuns de experiența *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent* a acad. G. Călinescu, care, cu toate dificultățile inerente, la acea dată, și cu toate deosebirile de concepție, alta decît cea materialist-dialectică — a izbutit, totuși, să supună materialul epocii vechi unei *metode literare*. Luînd poziție, în prefața lucrării sale din 1941, față de specialiștii care operaseră pînă atunci în domeniul istoriei noastre literare, autorul constata că „făcînd o pioasă confuzie între cultură și literatură", un asemenea istoric „nevenind cu un punct de vedere estetic n-a studiat materia adecvat. În loc să urmărească temele, spre a vedea legăturile în timp și spațiu, el s-a mărginit să le analizeze sub unghiul specialității sale. Filologul a scos liste de cuvinte, istoricul a cercetat cronicile ca izvoare, *Istoria ieroglifică* a lui D. Cantemir a fost răsucită pe toate fețele pentru substratul documentar, altfel declarîndu-se că opera, remarcabilă, este ilizibilă. Cronicarilor li s-a acordat un merit de limbaj și de onestitate. Fiindcă cronicarii munteni nu sunt obiectivi, s-a tras încheierea puritană că n-au valoare" (*op. cit.*, pag. 5).

Un asemenea diagnostic ar fi, desigur, greu de reconstituit și astăzi în volumul I al tratatului nostru. Așa cum a caracterizat-o conducătorul comitetului general de

redacție, lucrarea este în fundamentul ei izbutită, fără ca prin asta să înlăture putința îmbunătățirilor științifice ideologice și stilistice. Ea nu stă nici pe departe sub umbra concepției vechi. S-ar putea spune mai degrabă că macheta — așa cum s-a prezentat la dezbateri — poartă încă, pe alocuri — e adevărat, prea evidente — urmele eforturilor nu îndeajuns de armonizate, depuse de către grupul de autori de a elabora o lucrare într-adevăr științifică, de vastă cercetare, care să dea o imagine cît mai cuprinzătoare a culturii noastre în secolele XIV—XVIII sub unghiul „literar". Dacă partea I se va concentra pe capitolul, atît de valoros, *Arta literară în folclor,* este neîndoios că cele peste 400 de pagini ale părții a II-a reprezintă un material vast, implicînd o documentare laborioasă, cercetare de arhivă, selectare, interpretare critică, — pentru a descoperi și valorifica mai întîi simplele aspecte, cîte sînt, de „literatură", în sensul originar al cuvîntului, apoi, pe măsura evoluției istorice și culturale, compuneri „literare" depășind acest stadiu elementar și, în sfîrșit, „opere literare" propriu-zise. Efortul de documentare este evident în volum — în sensul cuprinderii cît mai largi cu putință a tuturor (în principiu) manuscriselor și tipăriturilor care se pot înregistra la noi pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Numai că astfel văzut, materialul din machetă ar putea fi tot atît de valabil pentru istoria națională, pentru istoria culturii, pentru istoria tiparului, cît și pentru istoria literaturii.

E ceea ce unii dintre autori au sesizat cu pertinență, realizînd cu succes specificitatea *literară* a unor capitole precum Cronicarii moldoveni : Grigore Ureche și Miron Costin ; Cărțile populare în secolul al XVII-lea ; Dosoftei și Neculce ; parțial Cantemir ș. a. Alte capitole însă, ca acelea despre Varlaam, despre Nicolae Costin, cele despre cronicarii munteni sau cel despre Antim Ivireanul, marchează — în raport cu celelalte — nu puține inconsecvențe de concepție și de metodă, unele din ele fiind tratate doar contingent, dacă nu chiar în afara cadrului pe care — cu necesitate — trebuie să și-l însușească tratatul în *ansamblul* său.

Așa cum s-a argumentat, tratatul nostru nu trebuie să-și propună a suplini un tratat de istorie națională (pe perioadele respective) sau un tratat de istoria culturii,

fie ea numai a instituțiilor (școli, biblioteci) sau a tiparului. Avem un tratat de *Istoria României* (parte tipărit definitiv, parte în stadiu de machetă), și acolo cronicile, de pildă, pot fi — și sînt — valorificate, în primul rînd, ca izvor documentar ; acolo, sau în altă parte, pot fi — și sînt — caracterizați diferiți cronicari mai ales în funcție de exactitatea, obiectivitatea lor de pre-istorici ai noștri. Tot acolo sînt — și trebuiau făcute — caracterizări *largi* de ordin politic, social, cultural ale epocilor respective, sînt — și trebuiau date — informații *ample* despre starea economică, socială, culturală (instituțională) a țărilor române, despre istoria tiparului etc.

Era, deci, de așteptat ca în capitolele menționate autorii nu să dubleze, mai mult sau mai puțin, ceea ce există deja studiat și publicat (cu toată competența și autoritatea pentru domeniul respectiv), ci tocmai să folosească această fericită împrejurare pentru a descoperi mai lesne, în complexitatea social-istorică, fenomenul literar și a-l pune în valoare în mod adecvat, nemaiinterferînd, adică, abuziv, fără un bine marcat criteriu selectiv, o multitudine de aspecte și de finalități care tocmai îngreuiază cititorului procesul de sesizare a ceea ce poate fi, în cele din urmă, și „literatură".

De aici, desigur, impresia în unele capitole că minereul cultural este etalat ca atare : adică *istoricește,* el este în genere compartimentat, dar fără o selectare a metalului prețios (pentru noi) *literar,* fără o cercetare a lui, ca fenomen de expresie — fie și embrionară — *artistică.* Interferența „istorie"-„cultură"-„literatură" este în acele capitole atît de acuzată, încît cu greu cititorul poate urmări filonul — oricît de subțire la începuturile lui — de „literatură românească". Dezvoltarea dialectică a suprastructurii „literare" este, de aceea, greu vizibilă chiar în secolele XVII și XVIII, cînd, în sfîrșit, se scrie în limba română și cînd — oricum — manuscrisele și tipăriturile religioase sau istorice oferă tot mai multe aspecte nu numai istoricului propriu-zis, nu numai istoricului cultural, dar și istoricului literar. Acesta trebuie să aibă, pe întregul ansamblu al volumului, impresia nedezmințită că vasta cercetare de arhivă, implicînd poate zeci de mii de pagini, s-a făcut consecvent de un ochi cu retină artistică, într-adevăr sensibil la aspectul *literar*

al materialului ; că, în sfîrșit, vasta cercetare s-a întreprins cu intenția de *a construi,* în sensul științific al termenului, temeliile edificiului literaturii noastre.

Concluziile la care au ajuns dezbaterile asupra machetei volumului I sînt încurajatoare ; cum afirmă acad. G. Călinescu în articolul citat, ele au înlăturat ceea ce putea fi spre paguba întregii lucrări, admițînd o atenuare a părților prea tehniciste, culturale și etnografice, și apăsarea asupra laturii artistice precum și colaborarea tuturor responsabililor de volume la o *introducere* care să exprime țelurile și metodele științifice folosite.

Cu încă un efort de coordonare și de sinteză just direcționat pe specificul unui tratat de istoria literaturii, cu grija armonizării în interpretarea ideologică și în expresia stilistică a materialului elaborat de un întreg colectiv, volumul I al *Tratatului de Istoria literaturii române* va căpăta viața lui proprie, înscriind astfel un real succes de prestigiu al valorificării moștenirii noastre literare.

(*„Contemporanul“,* 12 IV 1963)

VÎRSTELE LITERATURII

Element structural al evoluției literare exprimînd legitatea procesului artistic, raportul între tradiție și inovație prezintă o constantă care definește originalitatea experienței de dezvoltare a culturii naționale. Programele estetice ale diferitelor școli și curente, jurnalele de creație ale scriitorilor, ca și creația lor însăși, încep prin a se raporta la o tradiție față de care-și fixează sau nu un punct de vedere inedit, configurînd în concret un anume spirit, integrat organic actualității, modern pe diverse trepte ale desfășurării devenirii artistice, universal în esența lui. A urma o tradiție înseamnă, în cel mai înalt grad, a afirma propria viziune asupra lumii și vieții, cea contemporană creatorului, și a proiecta pe aceasta într-un lanț necesar de experiențe artistice. E ceea ce caracterizează literatura noastră actuală, întreaga mișcare creatoare de literatură a României socialiste. Raportarea la cîteva exemple mai semnificative o confirmă.

Romanele *Străinul* (1955) și *Setea* (1958) ale scriitorului Titus Popovici se explicitează direct în cîmpul magnetic al tradiției prozei ardelenești, cele două cărți ale autorului năzuind imaginea unei fresce umane a vieții din Transilvania pe coordonatele unui timp jalonat de coordonate istorice concrete : războiul, insurecția armată, primele reforme democratice. *Întunecare,* romanul din 1927 al lui Cezar Petrescu, *Răscoala,* romanul-frescă al lui Rebreanu de peste cîțiva ani, pot fi considerate, alături de *Mara* al lui Slavici, ca antecedentele clasice ale tînărului romancier din anii noștri.

Al doilea roman al lui Marin Preda, *Risipitorii,* din 1962, înseamnă nu numai o lărgire a cîmpului său de

inspirație, de unde și investigarea unui alt mediu, acum, după *Moromeții* : cel citadin. Dar, pe planul experienței scriitoricești, și asocierea aceleia, de vastă frescă epică, prin care Călinescu a marcat evoluția societății românești între 1935—1950. În același timp, *Risipitorii* include fișa psihologică într-o formulă narativă nouă pentru literatura noastră, nouă în raport cu *Moromeții*, dar apropiată în mare măsură de *Patul lui Procust* al lui Camil Petrescu. La rîndu-i, romanul *Moromeții* a determinat un adevărat stil în fixarea tipologiei rurale față de care mai tinerii Nicolae Velea sau D. R. Popescu se vor situa fiecare în propria-i modalitate a ceea ce constituie originalitatea lor pe o filiație directă, în timp ce un prozator al arderilor violente, ca Fănuș Neagu, continuă original virtuți ale epicii tensionate de lirism a lui Zaharia Stancu.

Ceva din pasiunea analitică a lui Preda se regăsește în debutul reprezentativ al lui Nicolae Breban cu romanul *Francisca*, din 1965, jurnal al unei existențe individuale, dar și al celei colective din mediul industrial al zilelor noastre.

Un alt tînăr dar valoros edificiu în proză, cel al lui Ștefan Bănulescu cu volumul de povestiri *Iarna bărbaților*, 1965, reactualizează experiența epică sadoveniană, autorul plasînd însă în atmosfera mitică românească fiorul neliniștitor al angoaselor existențiale cu reverberații dintre cele mai moderne.

În lirică, o întreagă generație de poeți evoluează sub semnul acelei experiențe ce părea la un moment dat de perspectivă unică a lui Nicolae Labiș. Dar, prin cele *11 elegii* ale sale, Nichita Stănescu a dat o operă de maturitate, în care regăsim predilecția sa pentru meditație pe marginea devenirii conștiinței umane. Poet al dialecticii sentimentului și al gîndirii, Nichita Stănescu duce mai departe, cu o unică, la rîndu-i, virtuozitate imagistică, una dintre direcțiile primordiale ale liricii celui care, pe bună dreptate, a fost numit „spirit al adîncurilor“, adică Nicolae Labiș. După cum, la modul multiplu variat, vibrația marilor creatori moderni, Arghezi, Blaga, Barbu, și nu numai a acestora, s-a transmis și se transmite ca o constantă în creația tinerilor poeți contemporani.

Departe deci de a constitui doar o problemă de stil, raportul dialectic între tradiție și inovație, între ceea ce

am denumi drept „clasici“ și am constata drept „tineri“, exprimă și este exprimat de fenomenul artistic pe ansamblul evoluției lui dialectice.

Altfel spus, a vorbi astăzi de vîrstele literaturii române înseamnă nu numai o amplă dezbatere estetică, ci a te situa în actualitatea ei cea mai pregnantă.

Niciodată mai mult decît în acest an, n-au apărut, dacă ne referim la perioadele de după Eliberare, mai numeroase și mai felurite aspecte ale travaliului literar. Sîntem într-un proces de nestăvilită efervescență lirică, nu mai puțin de reflectare în valențe obiective, în care conștiința artistică a atîtor talente, aflată la primul ei stadiu, acela al unei identități doar proclamate, e treapta de pe care, în perspectiva larg deschisă și nestingherită, urmează apoi și definirea a ceea ce numim personalitate. Cu excepția, desigur, a geniului care, cînd se ivește, sparge toate convenientele.

Oricum, în poezia și în proza lui 1966, numărul debuturilor totalizează o cifră impresionantă : peste 30. De unde și dificultatea cronicarului în a încerca măcar să situeze aceste nume noi pe o tablă de valori. Mai ales că anul editorial 1966 a fost, după părerea noastră, extrem de zgîrcit în reeditări și în ediții, așa-zise de contact, cu acei scriitori incontestabil valoroși din perioade precedente sau mai vechi, care așteaptă încă la porțile marelui public de astăzi.

(*Radio*, 1966)

CĂRŢI UITATE

Participînd nu demult la Plenara Consiliului editorial al Difuzării cărţii şi ascultînd pe preşedintele Uniunii Scriitorilor care a făcut o veritabilă trecere în revistă a ceea ce încă se aşteaptă a fi cuprins într-un plan editorial — operele citate erau, mai ales, din perioada interbelică —, reflectam la o cronică a cărţilor uitate. Ea şi-ar putea afla un loc anume într-o rubrică de cultură a unui cotidian, cu atît mai mult a unui săptămînal. Desigur, timpul, acest aspru judecător al tuturor celor ale noastre omeneşti, el, cel dintîi, şi-a spus cuvîntul, şi pentru ceea ce poetul exclama „căci morţi sînt cei muriţi" dar şi pentru atîtea şi atîtea scrieri literare care astăzi se mai află doar în rafturile marilor biblioteci.

Cîndva — ne gîndim, de pildă, la romanele de atmosferă eroico-haiducească ale lui N. D. Popescu, sau la cele siropos-sentimentale ale lui N. G. Rădulescu-Niger —, o asemenea proză s-a bucurat de circulaţia care stîrnea invidia scriitorilor autentici. O asemenea literatură se tipărea şi circula paralel cu romane-fascicolă de isprăvi rocamboleşti ale lui Ponson du Terrail sau cele ale lui Paul Féval. Deşi, cum observa, undeva, Ibrăileanu, „Ziţele caragialeşti citeau probabil şi altfel de literatură proastă franţuzească : cea lacrimogenă şi de dare a duhului pe altare profan sentimentale".

Un număr de gazetă sonoră consacrat prozei noastre trebuie, totuşi, îndreptînd un gînd spre trecut, să tragă din rafturile amintirii, dacă nu chiar ale uitării, acele cîteva cărţi romaneşti şi româneşti care trebuie să stea într-o bibliotecă de intelectual măcar în numele unei ordini istorice dacă nu de gust.

Dintre ceea ce numim, cu un termen indicînd astăzi vîrste fragede, „pionierii romanului românesc", ne putem încă opri cu oarecare interes pentru culoarea timpului şi nu puţin farmec sugerat de însăşi naivitatea construcţiei, la *Manoil* şi la *Elena* ale lui Dimitrie Bolintineanu, care, acum, peste un secol şi ceva, au însemnat o experienţă valabil necesară, ele precedînd cea dintîi închegare care a putut merge prin propria-i forţă epică : *Ciocoii vechi şi noi*, „romanţul original" pe care Filimon îl publică în 1863, după ce-l adăpostise „Revista Română" a lui Odobescu. Cam la aceeaşi dată, un Constantin D. Aricescu publica *Misterele căsătoriei*, în două tomuri, cuvîntul mister fiind implicat şi în cele trei tomuri din *Misterele Bucureştiului*, romanul tenebros al lui Baronzi, după ce alte mistere din Bucureşti, acestea în două tomuri, ale lui Ioan M. Bujoreanu le precedase pe celelalte.

Deci, s-ar cuveni — zicem, şi s-ar putea — credem, să fie republicate, cum de altfel au şi fost în „Biblioteca pentru toţi", dar s-au epuizat, nu numai cele două romane bolintineşti, dar adunate într-un volum şi fragmente din această proză romanescă de început în care sînt implicate experienţele epice ale unor Ion Ghica, Pantazi Ghica şi chiar Bujoreanu. Despre acesta din urmă Călinescu a scris rînduri sesizante. N-am pomenit între aceşti pionieri pe Kogălniceanu, pentru că romanul, neterminat, *Tainele inimii*, îl vedem cuprins în planul editorial pe 1967 în „Biblioteca pentru toţi", cu un tiraj care ni se pare totuşi excesiv, de 90 de mii de exemplare. Iniţiativa Editurii pentru Literatură merge însă mai adînc, căci în plan e prevăzută apariţia operei lui Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gîlceava înţeleptului cu lumea*, iar din Hasdeu a romanului *Ursita*.

În acelaşi plan, dintre cei — precum se vede — numai aparent uitaţi, mai aflăm — în ordine alfabetică —, pe Felix Aderca, ale cărui scrieri într-un prim volum vor cuprinde şi interesantul roman *1916*, apoi pe Romulus Cioflec cu *Vîrtejul*, roman al unui sat ardelean în anii dinaintea primului război, dar şi pe N. D. Cocea cu celebrul, cîndva, *Fecior de slugă*, urmat de cele trei romane ale lui Gala Galaction : *Roxana, Papucii lui Mahmud, Doctorul Taifun.*

Tot în anul viitor vom putea citi proza romanescă a lui Anton Holban, *Ioana, O moarte care nu dovedește nimic* și *Romanul lui Mirel*, reeditarea *Adelei* lui Ibrăileanu ducîndu-ne cu gîndul la romanele livrești ale lui Lovinescu, *Bălăuca* și *Mite*, care ar putea fi scoase din uitare odată cu opera lui critică, și aceasta încă timid programată. Timiditate e și în ceea ce-l privește pe Gib Mihăescu ca romancier. *Fata moartă*, romanul de succes acum vreo trei decenii, al lui Ioan Missir, va fi și el reeditat, completînd fericit imaginea atmosferei din timpul primei conflagrații mondiale. Ionel Teodoreanu cu *Ulița copilăriei* și *La Medeleni*, G. M. Zamfirescu cu *Maidanul cu dragoste* vor fi și ei în vitrinele anului 1967 care, precum arată răsfoirea planului editorial, va fi un an de început decisiv în plata atîtor datorii uitate. Mai sînt, mai sînt și altele...

(*Radio*, 1966)

P.S. Marea majoritate a titlurilor menționate acum 20 de ani au fost, între timp, editate, alături de nu puține altele, nepomenite în această undă de semnal. *(1986)*

CONȘTIINȚA DE SINE A CRITICII LITERARE

Congresul al IX-lea al Partidului, întîlnirile conducerii de Partid și de Stat cu oamenii de cultură și artă, dezbaterile Conferinței Uniunii artiștilor plastici, cele consacrate, în cadrul Comisiei ideologice a C.C. al P.C.R., cinematografiei, au dat și dau un puternic stimulent gîndirii creatoare în toate domeniile vieții spirituale.

Cu atît mai mult, o asemenea efervescență creatoare ar fi de așteptat în domeniul criticii și al istoriei literare, unde există tradiția noastră cea mai bogată și unde — prin aria ei atît de largă — conștiința opiniei publice este infinit mai amplu și mai profund implicată.

Desigur, ar fi greu de contestat că activitatea critică și istorico-literară nu a înregistrat, mai ales în ultimii ani, un număr de realizări valoroase și un efort, pe alocuri destul de evident, de a marca trecerea într-o etapă superioară a dezvoltării sale. Au apărut o serie de lucrări de sinteză, care au umplut — fie și într-un prim stadiu al cercetărilor —, o serie de goluri evidente. Ele constituie tot atîtea lucrări de referință, unele de natură a completa, în punctele substanțiale, imaginea trecutului nostru literar. Aceste lucrări demonstrează prin ele însele realitatea și valoarea tradiției literare românești, studiată și definită la un nivel superior. În acest sens, o contribuție esențială o aduc și reeditările de texte și mai ales intensificarea apariției edițiilor științifice din colecția *Scriitori români* (E.P.L.), de mare ecou în public, dovadă și rapida lor epuizare, ediții ce vor fi consolidate prin cele exhaustiv-critice inițiate de Editura Academiei. Un început — încă timid — este acela din domeniul valorificării criticii și istoriei noastre literare

prin volumele în colecția „Minerva“ din Maiorescu, Gherea, care-și așteaptă ediții din legitimii lor urmași : G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, M. Ralea, G. Călinescu —, fără de care ideologia noastră literară dintre cele două războaie este de neconceput a fi cunoscută în dimensiunile ei reale de către generațiile mai tinere.

De mare însemnătate pentru orientarea și definirea valorilor literaturii actuale este activitatea eseiștilor și cronicarilor literari, generos și repede strînsă în volume, de un conținut și un nivel variat, oferind în ansamblul ei o imagine care documentează asupra peisajului literar actual.

În ce privește sectorul încă mai larg al actualității literare, s-au înregistrat discuții și polemici uneori pasionante, s-au organizat anchete și mese rotunde pe diferite teme importante (actualitatea clasicilor, specificul național, dramaturgia actuală, contemporaneitate și univers artistic), sub auspiciile principalelor noastre publicații de cultură, la radio și la televiziune.

Și, totuși, un sentiment de insatisfacție e încercat de oricine și, cu atît mai mult, de către cititorul avizat, care așteaptă — și nu de puțină vreme — ca și în domeniul criticii și al istoriei noastre literare să se manifeste acea „punere în chestiune“ care — ca și în atîtea alte domenii ale societății noastre și cu atît mai mult în cel al vieții spirituale — să ducă la o veritabilă manifestare a conștiinței de sine.

Căci dacă s-a spus — și pe drept cuvînt : critica este conștiința de sine a unei literaturi, atunci cu atît mai îndreptățit și mai necesar este acest act de confruntare a criticii cu sine însăși.

În destul de timidele — pînă acum — prelevări de date analitice asupra fenomenului critic actual, ceea ce se realizează pare mai curînd a fi o înfățișare de mozaic, mai mult sau mai puțin distinct în piesele lui componente, dar nu un relief pregnant de personalități puternic ancorate în realitatea noastră literară și, ca atare, cu profiluri distinct afirmative în ceea ce s-ar cuveni a fi o veritabilă, autentică, fermă și combativă poziție de conștiință. Se-nțelege — acea conștiință vie și activă de participare deplină, militantă, la descoperirea talentelor, la

relevarea, explicarea și promovarea, competentă și pasionată, a valorilor reale ; la discernerea și analiza operelor literare în funcție de arta lor intrinsecă dar, totodată, de finalitatea, de semnificația lor în actualitate.

„Critica literară trebuie să analizeze principial activitatea de creație, fără pretenția de a da soluții obligatorii cu privire la forma și stilul lucrărilor artistice, să ia poziție față de manifestările negative și să promoveze operele care exprimă realitățile și ideile înaintate ale societății noastre. Totodată, *ea trebuie să contribuie la educarea estetică a oamenilor muncii, la formarea gustului public*“ — sublinia Raportul la cel de-al IX-lea Congres al Partidului.

Modul în care aceste principii de bază au fost aplicate în practica curentă a criticii literare și mai ales a aceleia consacrate fenomenului actual s-ar cere analizat în mod temeinic, sistematic, într-o amplă dezbatere a opiniei noastre literare în ansamblul ei.

Oricum, apare limpede oricui că alături de manifestări pozitive, de mare eficiență publicistică, s-au făcut simțite unele neclarități și chiar aspecte contradictorii, generate de o anume inconsecvență în principii și — mai ales — de o subapreciere a factorului „metodă“, de o insuficientă asimilare a unei metodologii critice adecvate, specifice, impuse de actuala etapă de dezvoltare a culturii noastre socialiste. În ultimul timp, cu prilejul unor polemici literare s-au înregistrat nu puține poziții contradictorii : unii, din repulsie față de așa-zisul „impresionism“, păreau a cere o reîntoarcere la critica „dogmatică“, în termeni cu totul depășiți, prin formule care circulau cu decenii în urmă ; alții — dimpotrivă — repudiază orice fel de principii. Există și o categorie care, avidă de lecturi moderne, de ultimă oră, cade, cu sau fără voia sa, în eclectism și spirit de compilație. Oroarea de sociologism vulgar, pe bună dreptate îndepărtat din peisajul criticii actuale, pare a duce uneori la refuzul oricărui examen al conținutului social al operei analizate. După cum fuga de factologie, pozitivism și documentaristică goală, prăfuită, de excesul de „fișe“ și „trimiteri“ creează riscul ignorării oricărei încadrări istorice a operei literare, ba chiar subînțelege negarea istoriei literare ca disciplină.

Repercusiunile n-au întîrziat și, ca atare, ele au căpătat — între altele — aspectul preluării în bloc a operei unor scriitori care, valoroși în substanța și virtualitatea lor pur artistică, au manifestat, totuși, în planul social al activității lor sau în chiar finalitatea directă a operei lor literare poziții și atitudini de tendință sau eficiență reacționară, slujind astfel — trecutelor — regimuri și forțe politice ale claselor exploatatoare.

Mai mult : nu numai în sectorul editorial, dar și în cel al publicisticii curente s-au putut înregistra tendințe nu numai de explicare benignă a unor curente reacționare precum „gîndirismul" sau „trăirismul", dar și încercarea de a escamota — sub panașul așa-zisei „laturi pozitive" și al talentului „fosforescent" — veritabilul profil al unora dintre acești „ideologi", care, în fond, își cunoșteau foarte bine „misiunile" și-și urmăreau, fluturînd „nostalgiile paradisului" sau voluptățile „trăirii iraționale", scopurile cinic determinate de statele majore respective ale acelor organizații fasciste de tristă amintire.

A ignora — cu bună sau rea-credință : efectul e la fel de nociv — încadrarea social-politică reală, împrejurările precis determinate în care aproape un sfert de veac asemenea curente profund retrograde au acționat în cîmpul literaturii și al filosofiei, ar însemna o gravă abatere nu numai de la adevărul istoric, dar și o nu mai puțin vinovată neglijare a datoriei morale de a informa și orienta tinerele generații în cunoașterea reală a trecutului apropiat, a luptei ideologice și politice care, la un moment dat, a angajat însuși destinul țării și al poporului român.

A proceda la reconsiderări necritice a activității oamenilor de cultură dintr-o epocă — atît de complexă, precum e cea interbelică — înseamnă a ignora o etapă istorică în care s-a dat una din cele mai susținute bătălii ideologice între progres și reacțiune, în care intelectualitatea progresistă sau cea direct călăuzită de partid a dezvoltat și consolidat o veritabilă tradiție militantă, iluminată de perspectiva revoluționară.

În această privință, trebuie spus că în perimetrul de activitate al criticii și istoriei noastre literare s-au marcat, pe lîngă atîtea izbutite valorificări de scriitori și

opere, care meritau de mult a revedea lumina tiparului, și manifestări datorite lipsei de discernămînt ideologic sau — pur și simplu — tendinței ușuratice de a prelua în bloc, totul în numele așa-zisei „depline autenticități în reconstituirea trecutului nostru cultural și literar."

Așadar, presei noastre, prin chiar aria ei de atîta largă răspîndire, îi revine răspunderea de a milita activ pentru promovarea concepției materialist-dialectice și istorice. Noi, slujitorii acestei prese, trebuie să exprimăm cu putere, argumentat și convingător, poziția noastră — materialist-dialectică — în toate domeniile de activitate spirituală, astfel ca revistele noastre să fie tot atîtea focare de gîndire contemporană în deplinul înțeles al cuvîntului, adică în practica prezentă ca și în perspectiva autentic revoluționară.

O asemenea orientare critică nu vrea să însemne nici pe departe o reîntoarcere la acele metode greșite din trecut care — generate în anii grei ai începutului revoluției noastre culturale — s-au repercutat uneori nefast asupra unora dintre valorile pregnante ale realității noastre științifice sau literare. Nimeni nu vrea să ignore acele aspecte cînd, aplicînd directiva necesității de a disocia între cele două culturi în cadrul aceleiași culturi naționale, s-au făcut și atîtea greșeli, fie aruncînd oprobriul asupra unor reprezentanți din cei mai prestigioși ai culturii noastre, cu merite incontestabile în propășirea noastră spirituală, fie întîrziind procesul de readucere în lumina interesului noilor generații opere artistice și literare de certă valoare, dar care, datorită activității antiprogresiste în cîmpul social-politic a autorilor lor, ar fi dăunat — atunci, în focul luptei pentru punerea fundamentelor noii orînduiri — acțiunii noastre revoluționare. O carte ca aceea din 1946 a lui Lucrețiu Pătrășcanu cu titlul *Curente și tendințe în filosofia românească* avea, între altele, tocmai scopul să demonstreze nocivitatea unor asemenea fenomene — de unde și critica, ascuțită și necruțătoare, împotriva ideologiilor reacționare, profasciste sau direct fasciste, inclusiv a teoriilor care — fără intenționalitate direct politică — precum unele ale lui Pârvan sau Blaga, au putut constitui, din nefericire, tot atîtea elemente de „fundamentare" a doctri-

nelor mistice și retrograde. Pe aceeași linie s-au situat atunci, în anii 1945, 1946, și activitatea unor publicații, precum „Lumea", condusă de G. Călinescu, sau, din septembrie 1946, prin noua serie a „Contemporanului", care au dus cunoscutele campanii împotriva ideologilor așa-zisei „crize a culturii", demonstrîndu-se că „crizistii" respectivi nu erau altceva decît avocații nostalgiei ofensive după cultura claselor exploatatoare care — ele — intraseră în — iremediabilă — criză și încercau să-și acopere deruta proiectînd-o asupra noii culturi, de esență și perspectivă revoluționară, a proletariatului, la a cărui politică, tot mai semnificativ, se ralia ceea ce era mai valoros din intelectualitatea noastră, de la Sadoveanu și Arghezi, la cei mai tineri dintre scriitorii și publiciștii noștri, nu puțini purtînd încă proaspete amintirile participării lor la lupta ilegală, condusă de Partid.

Lupta acelor ani de început demonstra — prin atîtea aspecte ale ei — că marxismul în estetică, în literatură, la fel ca și în filosofie ori sociologie — nu e o dogmă, ci un spirit, o doctrină în acțiune, că el, cel dintîi, ne învață să folosim în mod creator tezele și descoperirile, să utilizăm adecvat dialecticii, mereu vii, a condițiilor de timp și specific național, experiențele deja existente, dar pe care să nu le fetișizăm sau absolutizăm, aplicîndu-le mecanic, ca un „dat" metafizic.

Cum ? În mare — știe acum toată lumea. În ce privește literatura, o sumă de idei ale clasicilor marxismului au fost preluate și folosite fără a se ține seama de contextul estetic, istoric și social din care pornea experiența clasicilor noștri. Este neîndoielnică afirmația lui Lenin cu privire la cele două culturi. Dar cum a fost înțeleasă și aplicată ? Lenin n-a spus niciodată că existența celor două *tendințe* în sînul unei culturi naționale distruge ansamblul, cadrul istoric al acestei culturi. Punctul lui de vedere era, în primul rînd, *sociologic*, nu *estetic ;* el constata gravitatea operelor, ideilor etc. dintr-o cultură în jurul a doi poli magnetici, care sînt, sumar spus, spiritul claselor conducătoare și spiritul claselor exploatate. Fapt adevărat și plin de consecințe în planul sociologiei literare. Dar Lenin nu avea în vedere și consecințele estetice, căci el nu făcea în acel moment estetică. Totuși, s-a dedus de aici — în mod simplist — că o cul-

tură se constituie din două straturi (Lenin vorbea mai mult de spiritul unei clase sau al alteia, decît de realități nete, distincte) : că există scriitori progresiști și scriitori reacționari, și aceasta nu pornind totdeauna de la operă ori de la ideologia operei, ci de la apartenența la o clasă ori alta, la o grupare politică sau alta a scriitorului ca individ, ca persoană particulară. În acest mod, ni se sărăcea, simplifica și schematiza tradiția : tradiția culturii socialiste contemporane era redusă doar la literatura socialistă de la „Contemporanul", critica se revendica exclusiv din Gherea, Eminescu era „reconsiderat" pentru *Împărat și proletar* sau *Junii corupți,* respins ca ideolog social cu totul. Cu astfel de procedee s-a încercat a se acredita ideea că o cultură în evoluție și foarte puternică, așa cum e cea românească, se sprijină pe cîțiva scriitori cu o ideologie înaintată, dar de talent minor, și pe un unic critic absolvit de condițiile istorico-sociale în care a scris și prezentat ca etalon de măsură. Dar un O. Densusianu spunea într-una din Conferințele „Vieții noui" cîteva lucruri foarte sugestive despre ideea de tradiție : „Tradiția literară înseamnă, prin urmare, transmiterea producțiunilor de valoare netăgăduită ; ea este aceea care continuă *un ideal literar superior,* este, cu alte cuvinte, îndrumarea mai departe, sfătuitoarea care ne deschide drumuri nouă, sau — făcînd o comparație oricît de îndepărtată s-ar părea cu fapte din domeniul economiei politice — am putea spune că ea este capitalul, moștenirea, care înlesnește întreprinderi nouă" (*Conferințele „Vieții nouă",* seria întîi, 1909, București, Editura „Vieței nouă", pp. 236—237).

În transmiterea acestor „producțiuni de valoare netăgăduită" s-au făcut, însă, o succesiune de greșeli, sărăcind, parcă, patrimoniul nostru cultural de reala lui bogăție, împuținînd opera unor scriitori din cei mai mari sau opunînd, în mod exagerat, și absolutizînd poziții antagonice fără a aplica, dialectic, ca atare științific-disociativ, metoda pe care Marx și Engels au demonstrat-o cu atîta pregnanță și subtilitate, vorbind despre cultura antică ori despre opera unui Balzac ; sau Lenin, dînd acel exemplu, rămas într-adevăr celebru, de reconsiderare a lui Tolstoi, pe de altă parte exprimîndu-se cu

atîta circumspecție, nu fără a-și mărturisi neaderența personală, față de curentele moderniste din anii următori Marii Revoluții.

Clasicii marxismului au demonstrat că operele într-adevăr vii nu sînt niciodată pur și simplu reductibile la ideologia lor, ele trăiesc prin conținutul lor uman, ca experiențe de conștiință complexe, contradictorii. Există o unitate „secretă" a oricărei opere adevărate : și această unitate constă în faptul că o conștiință unică își comunică prin operă frămîntările, impulsul de viață lăuntrică, experiența spirituală, și ceea ce, în categoria distinctă a ideilor, sub judecata rece, constatăm ca filosofie idealistă — și ne gîndim la unele din poeziile lui Eminescu, la experiența lui Arghezi, Blaga — ne apare, în cîmpul magnetic al emoției, ca încercarea creatorului de a-și regăsi mediul prin excelență prielnic creației, de a respinge macularea burgheză a vieții, în numele unui ideal de puritate și de inalterare a ființei umane.

Nu, practica simplificării „ideologice", promovată de acei zeloși simplificatori în trecut, n-a fost deloc și nu poate fi o dovadă de interpretare marxistă. În numele teoriei celor două culturi, așa de rudimentar înțeleasă și, mai ales, atît de rigid aplicată, a fost opus Gherea lui Titu Maiorescu ; „Convorbirile literare" și Junimea, întrucît numărau membri din rîndul conservatorilor și al claselor înstărite, au devenit obiectul oprobriului ; estetica lui Maiorescu a fost cîndva redusă la convingerile lui politice : așa a intrat în școala medie, în universitate, și pînă nu de mult se mai puteau afla ici-colo tentative de a explica, de pildă, prezența unui scriitor ca Alecsandri la Junimea prin nu știm ce complot ideologic dublat de nu știm ce naivitate a fostului, atîta timp, și iscusit diplomat...

Pe de altă parte, tot atît de simplificator — și poate — încă mai dăunător ar fi dacă, în numele „laturii pozitive", al „talentului ireductibil", al „frumosului necontingent" sau al „inefabilului metafizic", am prelua și oferi, prin propria noastră rețea, — astăzi atît de vastă — opere preluate în bloc, necritic, cu valențe pur estetice incontestabile, dar cu semnificații și purtînd (încă !) ta-

rele activității reacționare a autorului ca om politic sau respirînd doar semnificații de filosofie idealistă.

Circumstanță agravantă : chiar Gherea, astfel cum el a fost readus în conștiința publică, a fost simplificat sau pur și simplu trunchiat, în sensul despărțirii activității lui de ideolog și critic literar, fără a se fi pus în valoare — se-nțelege nu fără necesara reconsiderare științifică — opera lui de doctrină politică. Procedîndu-se astfel și mai mult parcă condamnîndu-l (pentru ceea ce, abuziv, a fost consacrat drept menșevismul său), s-a îngustat baza a ceea ce putea constitui una din cele mai solide tradiții de doctrină literară din istoria culturii noastre moderne. Ca atare, s-a și ocolit cu grijă să se pună în lumină unele articole și studii ale lui Gherea prin care acesta, mai ales în deceniul al IX-lea al secolului trecut, atesta receptivitatea lui — infinit superioară celei a lui Maiorescu — la curentele noi literare din Occident, precum, între altele, simbolismul, după cum s-au escamotat aprecierile sale care — la un moment dat — confirmau nu numai evoluția experienței sale ca ideolog socialist, de esență marxistă, în aprofundarea dialectică a culturii noastre, dar și precizările exprese făcute de el în raport cu ceea ce — odinioară — constituise pe drept principalul său adversar : Junimismul și teoria „artei pentru artă".

În introducerea la ediția Gherea (E.P.L. 1967) sper că am demonstrat îndeajuns de plauzibil pe de o parte însemnătatea și rolul ideologului nostru literar, pe de alta faptul că el însuși era pe deplin conștient de raportul dialectic în care trebuie situate cele două aspecte ale interpretării literare la acea dată.

În *Materialismul economic și literatura* (apărut în „Lumea nouă" din 12 și 19 iunie 1895), folosind ideile din conferința rostită în 1892 despre *Concepția materialistă a istoriei,* Gherea previne asupra interpretării simplificatoare a teoriei materialismului economic în artă și respingînd aplicarea mecanică — „procedeu comod și absurd" — el pledează pentru o interpretare mai largă și mai complexă a fenomenului artistic. Ca atare, el atrage atenția că pentru această analiză „delicată și

grea", sînt necesare nu doar cunoștințe aprofundate istorice, economice și literare, pe lîngă o putere de analiză, dar negreșit și o intuiție artistică, fără de care oricît de multe cunoștințe nu vor fi de ajuns. Altfel — continuă Gherea — materialismul economic se preface într-o „formulă moartă", prin care este naiv a crede că „s-ar putea deschide fără nici o muncă toate ușile tainice ale științelor sociale". Mai mult : concluzia articolului sintetizează într-o singură frază modul nedogmatic în care criticul înțelege aplicarea materialismului economic în literatură : „Această teorie atît de roditoare, dacă e înțeleasă ca o metodă de cercetare, e stearpă dacă e luată drept dogmă : în acest din urmă caz ea adoarme spiritul de cercetare în loc de a-l stimula."

Aceasta, după ce — tot atît de semnificativ — la o ședință din 31 martie 1894 a Cercului de studii sociale din Iași (cf. darea de seamă a „Evenimentului literar" — 1 apr. 1894), cu o înaltă capacitate de sinteză, într-o constructivă concepție de dialectică a culturii, Gherea ține să afirme că *la acea dată,* nu de o dispută între concepția susținută de el și cea care avusese susținător pe Maiorescu mai putea fi vorba, ci că „opusă acesteia (metodei lui Maiorescu) a fost teoria școalei care acuza Junimea de antipatriotică, cosmopolită", școala aceasta — „chipurile tendenționistă" — cerînd artistului „să facă artă naționalistă, așa cum era înțeles naționalismul", de nu, artistul care nu se conforma acestei somații, fiind condamnat ca „imoral și trădător". Altfel spus, Gherea, care luptase atît de pertinent împotriva concepției metafizice în artă, nu putea fi totuși de acord cu îngustimea concepției și cu atît mai puțin cu semnificația atitudinii celor care *de la dreapta* atacau „arta pentru artă". Criticul socialist era perfect conștient că doctrina „tendenționiștilor naționaliști" era de esență și de funcționalitate tipic burgheză și, sesizîndu-i perspectiva reacționară, el făcea o distincție de valoare istorică — aceea notată încă mai pregnant în corespondența, relatînd aceeași conferință, din „Adevărul" (4 apr. 1894) ; „Deși clădită pe baza șubredă a metafizicei, școala lui Maiorescu era mult superioară acestei doctrine estetice" (e vorba de cea naționalistă), căci pe cînd aceasta „îngrădea

cîmpul de producțiune al artistului și nici nu lua în băgare de seamă temperamentul lui", cealaltă „îi deschide un cîmp liber". Aceasta — continua relatarea conferinței lui Gherea — și explică „pentru ce în jurul Junimei găsim pe Eminescu, Caragiale etc., pe cînd *școala naționalistă* n-a produs decît lucruri sarbede, neartistice, deseori ridicule", deși, altfel, ca program, ea susținea valabilitatea elementului moral și social. În concepția, evoluată acum, care — în raport cu cele două școli — reprezenta „o negare a amîndurora, o sintetizare, însă, în același timp, fără să fi fost eclectică", Gherea declara că „în această concepție intră [...] și o parte din *arta pentru artă,* prin faptul că lăsăm liberă dezvoltarea temperamentului artistic", după cum intră „și partea cea bună din arta *patriotico-tendenționistă,* care susținea influența operei artistice asupra mediului".

Cu alte cuvinte, încă acum aproape trei sferturi de veac, ideologul nostru socialist afirma o poziție care, dacă — mai tîrziu — ar fi fost interpretată în spiritul ei, atît de lucid și creator totodată, ar fi constituit nu numai o autentică, dar și o eficientă linie de doctrină proprie, a ideologiei noastre socialiste, în acțiunea de valorificare a moștenirii literare, în condițiile și parametrii de cultură specifici nouă.

Din nefericire, preluarea mecanică, în acei ani, sub directiva — greșită — a celor răspunzători, în acea vreme, de destinele revoluției noastre culturale, a altor viziuni și metode privind patrimoniul cultural din trecut, a avut consecințele cunoscute.

Ar fi, însă, cu atît mai straniu, ca tocmai astăzi, cînd — datorită unei pe cît de juste, pe atît de creatoare politici de valorificare a tradițiilor noastre celor mai trainice și mai reprezentative pentru definirea originalității culturii naționale — se desfășoară o veritabilă și fecundă efervescență în toate domeniile vieții spirituale, ca, de altfel, și în toate sectoarele vieții materiale, să îngăduim unele carențe ideologice și să nu luăm poziție față de ceea ce nu poate duce decît la confuzie și la estomparea obiectivului de perspectivă pe care cu toții îl urmărim : dezvoltarea și afirmarea unei culturi, în

speță a unei literaturi pe dimensiunea realei noastre capacități de creație, cu orizontul autenticei noastre voințe de a fi noi înșine în universul noului umanism pe care, alături de tot ce e mai înaintat în lume, ne străduim a-l făuri și a-l afirma.

Dacă acestea sînt datele la care trebuie să se raporteze conștiința de sine a criticii literare, este evident că ideologia noastră, sub semnul marxismului creator, nu numai că nu zădărnicește varietatea stilistică, dar o stimulează, în cazul în care această identitate de concepție asupra lumii și această finalitate sînt înțelese cum se cuvine. Fenomenul cultural exclude, și trebuie să excludă prin el însuși, uniformitatea, identitatea de stil și manifestare, șablonul. Filosofia noastră nu poate reprezenta o astfel de primitivă nediferențiere, căci ea nu acționează abstract, ca un imperativ rigid. În realitatea creației, filosofia ia chipul particular al unei anumite opere, definește un anumit raport, individual, nerepetabil, unic adesea, între om și univers. Coeficientul acesta personal nu e doar o culoare, o nuanță, a raportului general, într-o epocă particulară : literatura nu ilustrează în imagini idei filosofice abstracte ; literatura este idee filosofică concretă, așa zicînd, raport unic, concret, individual, al omului cu lumea, prin care filosofia comună trece ca un curent de înaltă tensiune. Pentru scriitor, „transformatorul“ e propria conștiință și experiență, ființa lui în lume, ansamblu de relații unice, irepetabile.

Ca și în sfera literaturii de pură creație, varietatea de modalități (stiluri, tehnici) e și în critică o *realitate obiectivă*. Ea decurge firesc din însăși condiția actuală a dezvoltării culturii noastre.

De aici, însă, necesitatea — firească — a unui climat creator spre îmbogățirea și consolidarea căruia trebuie să tindă fiecare scriitor și cu atît mai mult scriitorul care — prin însăși exercitarea magistraturii sale — este oarecum și mai direct angajat în fața opiniei publice : criticul.

Responsabilitatea lui socială devine, ca atare, cu prioritate, încă mai imediat confruntabilă cu opinia publică al cărei exponent trebuie să fie. În ansamblul său,

prin imperativele ei de competență și operativitate, dezbaterea critică asupra creației literare capătă astfel dimensiuni încă mai sporite. De aici înalta, reala principialitate de care trebuie să se călăuzească, oferind prin chiar exercițiul ei acel necontenit flux de reflecție ideologică, atît de necesar vieții noastre culturale în ansamblul ei, contribuind la circuitul mereu împrospătat de idei pe care — ca unui complex de antene tot mai sensibile — să le difuzeze necontenit în conștiința cititorilor.

Adevărata critică științifică — adică cea fundamentată pe ideologia marxistă în devenirea ei contemporană — asimilînd tot ce are mai bun din întreaga tradiție critică românească, fie ea de experiență maioresciană, gheristă sau lovinesciană, călinesciană sau ne-călinesciană, confruntată cu cele mai întemeiate poziții ale criticii străine, nu poate realiza, în chip firesc, decît o sinteză. Critica științifică nu poate fi decît „completă“, așa cum preconiza și G. Ibrăileanu, sau „totală“, idee reluată și cu prilejul altor discuții literare recente ; completă sau totală, în sensul că obiectul literar este supus unei analize totale, în care factorul ideologic, social, estetic, istoric, fuzionează în scopul definirii specificului și originalității operei. Principii fără sensibilitate estetică ; analiză ideologică fără situare istorică ; analiză sociologică fără gust și sensibilitate — iată tot atîția hibrizi critici, care se nasc prin unilateralizarea procesului critic, altfel unitate concretă dialectică. A invoca criteriul tematic, fără a ține seama de realizarea artistică este un nonsens ; după cum nu poate constitui o atitudine științifică ignorarea coordonatelor sociale și istorice ale operei, sub cuvînt că trebuie evitat sociologismul. Problema-cheie a criticii noastre este proiectarea — de pe fundamentul ei marxist — a tuturor acestor direcții, corespunzătoare tot atîtor fațete ale operei literare, într-o sinteză superioară, pe o linie de continuitate, fără nici un fel de exclusivisme, mimetisme, pastișe sau preluări mecanice, de nici un tip și din nici o parte.

Conștiință de sine a literaturii, critica noastră literară trebuie să fie ea însăși, în deplină, autentică iden-

titate cu finalitatea înaltului umanism, pe care creația noastră literară îl implică și-l înscrie pe meridianul românesc. Ea — critica — să-l reveleze și să-l potențeze cu fidelitate, răspunzînd astfel misiunii pe care opinia publică a cititorilor i-o acordă și i-o solicită !

(*„Contemporanul“*, 7 VI 1968)

TRADIȚIE ȘI ORIGINALITATE

Pare-se că tocmai adevărurile cele mai evidente solicită și cele mai frecvente intervenții în favoarea lor, — altfel nu s-ar explica de ce rolul tradiției revine atît de frecvent în preocupările factorilor de cultură. Ca atare, repet ceea ce am mai scris și altădată : raportul *tradiție-inovație* reprezintă o constantă care, în felurite ipostaze, definește o originalitate în procesul de dezvoltare a culturii naționale.

Eminescu este atît de profund original, întreaga lui operă purtînd insemnele celor mai îndrăznețe căutări și valențele celor mai fericite izbînzi ale verbului românesc, tocmai prin aceea că a coborît atît de adînc în trecutul culturii noastre. Cu o nedezmințită credință el s-a impregnat de bogăția folclorului nostru, de prodigioasa eflorescență lingvistică de pe întreg teritoriul patriei, străbătut din adolescență cu pasul drumeției avide de valorile specifice ale perenității noastre ; i-a citit pînă la cea mai pregnantă definire a lor pe toți înaintașii (vezi *Epigonii*). Și astfel, numai astfel, după o asemenea infuzie organică, implicînd nu doar o simplă cunoaștere, ci o veritabilă osmoză cu tot ceea ce însemna tradiție, opera pe care a zămislit-o i-a conferit prin ea însăși titlul cel mai înalt cu putință în ierarhia spirituală a unui popor : aceea de *poetul național* (titlul sub care-l situează G. Călinescu în a sa *Istorie a literaturii române).*

Treapta de originalitate întru arta cuvîntului pe care a creat-o Eminescu a constituit, la rîndu-i, piedestalul solid al dezvoltării întregii noastre literaturi moderne și contemporane. Eminescu a devenit o sinteză, un punct de foc pe spirala suitoare a dialecticii poeziei ro-

mânești, și vor trece încă secole după secole care, toate, vor înscrie numele, fie ele și de geniu, ale viitoarei poezii înnobilînd în plus viitoarea dezvoltare a poeziei naționale prin situarea compasului de valori pe raza „Luceafărului“ său.

În succesiune, Arghezi e mare nu prin imitare, dar prin conștiința vie a raportării la generatorul eminescian (vezi conferința lui despre Eminescu), conștiință care i-a dimensionat talentul la indicii originalității sale, „argheziene“, după cum Sadoveanu nu-și poate (și nu se poate) explica locul lui, de măreață strălucire, în istoria prozei noastre, fără Neculce și fără Creangă.

Și cîte alte exemple nu s-ar mai putea încă cita ! Nu ca paralelisme peste timp, nu ca reluări în „dulcele stil clasic“, ci ca opere de autentică originalitate, dar — toate (vorbind de cele într-adevăr valabile) — avînd un punct de referință, cu necesitate implicat în tradiția creației noastre artistice. Se-nțelege, procesul e selectiv prin însuși faptul că „tradiție“ înseamnă un întreg univers, cu multiple meridiane, dintre care în cîmpul magnetic al unui anume moment se situează, în afinitate, talentul celui ce va marca un nou indice de originalitate artistică națională. Acul magnetic al busolei poetice a lui Ion Barbu va merge — pentru un sector al viziunii lui poetice — spre Anton Pann, *Cînticele țigănești* ale lui M. R. Paraschivescu vor succeda în experiență, dar nu și fără a-și alia pe Garcia Lorca, Ion Pillat va reitera un Alecsandri al chietudinii pastelistice, dar nu și fără infuziile unui Francis Jammes... În sfîrșit, „clasicismului“ — atît de evocat și, pe-alocuri, abuziv speculat, al lui G. Călinescu i se vor putea ușor afla surse generatoare în clasicii antichității pentru poeziile din *Lauda lucrurilor*, dar — altfel — cît de contemporan ne este acest „univers“, a cărui vibrație poetică nu s-ar putea explica decît în cadrul întregii evoluții a liricii românești !

Ceea ce nu vrea să spună : „Înapoi la clasici !“, sau „Înapoi la tradiție !“. Ci : cunoașterea adîncă, autentică,

a trecutului nostru literar, identificarea cu și în *acest univers,* — ca o condiție primordială a izbînzii în propria creație a fiecărui — autentic — talent.

Adică a realizării sale la dimensiunea unicului criteriu care-l poate valida estetic : *originalitatea.*

(*„România literară“*, 26 IX 1974)

ETICA JUDECĂȚII DE VALOARE

Tot ceea ce este într-adevăr reprezentativ în istoria teoriei și a criticii, a ideologiei literare — marcînd succesivele etape ale dezvoltării culturii române în perioada modernă pînă în zilele noastre — se explică și se definește printr-o directă raportare la *finalitatea socială*. Teoreticianul, criticul, ideologul literar acționează deci din interiorul procesului social-istoric, fiind el însuși unul din componenți, ca un veritabil modelator al unui univers de cultură într-o accepție, într-o viziune pentru care militează avizat și consecvent.

Cînd în „Dacia literară" din 1840 (în Partea III, Critica) — observînd că „se publică atîtea cărți, afară de bune" și argumentînd că „este de neapărată nevoie că o critică nepărtinitoare, aspră, să le cerceteze pre toate și ca într-un ciur să le vînture, lăudînd cele bune și aruncînd în noianul uitării pre cele rele", — Kogălniceanu trasa o primă dimensiune de *etică socială* a criticii noastre literare. Afirmare de principiu, ea completa fericit pe aceea din *Introducție*, cînd, amintind „ceea ce atinge de datoria redacției", el asigura : „Ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi, și scandalul o urăciune isgonită. Critica noastră va fi nepărtinitoare ; vom critica cartea, iar nu persoana". Căci „cea dintii datorie ce mi-am pus este de a zice adevărul", iar „să lingușesc : nici n-am făcut-o, nici n-oi face-o" — ține să precizeze mentorul „Daciei literare" (cînd se ocupă de *Dochia și Traian* a respectabilului Asachi). Așadar, o a doua dimensiune, aceasta privind modalitatea de exercitare a actului critic. Este exigența de *etică internă, personală,* aceea pe care transilvăneanul

Bariț o va formula, apoi, încă mai direct și mai explicit, trasînd portretul social al criticului însuși : „Criticul trebuie să fie nu numai om erudit, ci de prea bună educațiune, de simțeminte nobile înnăscute, de caracter moral, probat, nu cumva să fie ce zice-se pe românește brînză bună în foale de cîne".

Pentru Alecu Russo, în „România literară", din februarie 1855, „critica dar e o faptă română astăzi și de nevoie", necesitatea criticii fiind acum în plus argumentată, în „Steaua Dunării" din octombrie 1855, cînd, vestind că „vom păși hotărîtor în contra tutulor semizeilor, pătrimilor și optimilor de zei, carii fără nici un titlu, fără nici o capacitate, din autoritatea lor privată, s-au constituit succesorii muzelor, năvălind Olimpul și Parnasul", același Kogălniceanu promovează actul critic ca fiind „de interesul public", prin urmare „de datoria noastră va fi de a combate și de a-i răsturna (pe asemenea impostori) din pozițiile uzurpate", cu precizarea — repetată : „și drept arme nu ne vom servi decît *de scrierile lor*".

Evident, la alți parametri, Radu Ionescu, în „Revista Română" din mai 1861, pledînd pentru ceea ce considera a deveni „adevărata critică superioară", va sublinia și el dimensiunile eticei sociale ale „principiilor criticei" vizînd sfera de receptare a lor la scara națională, ca un veritabil act de progres în civilizarea spiritului : „Critica răspîndește ideile și cunoștințele *în națiune,* inspiră gustul artelor și literelor, deșteaptă amorul frumosului și ajută, pregătește civilizațiunea".

Cu un asemenea — trainic — fundament în eșafodarea criticii ca *necesitate* și *responsabilitate socială,* Titu Maiorescu va putea marca, dialectiv vorbind, saltul din celebrul studiu *Poezia română de la 1867* ca un act de autoritate în înlăturarea mediocrității care proliferase, între timp, pe terenul culturii noastre. Și tocmai aceasta îi va da acel spor de prestigiu ca, după 5 ani, în *Direcția nouă,* din „Convorbiri literare", 1872, să pună în valoare pe tînărul Eminescu, al cărui geniu (o va spune tot Maiorescu, în 1889) va rodi peste veac, în secolul XX, cînd autorul *Luceafărului* „va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării românești".

Urmînd lui Maiorescu și în confruntare dialectică cu acesta, Gherea va fi acela care — prin întreaga-i activitate — va face cu atît mai pregnantă *etica responsabilității sociale* a criticii literare, căci „ea (critica) arată spiritului omenesc drumul [...] ; ea mută munții din loc, ea calcă sub picioare toate înălțimile uriașe ale autorității, ale prejudițiilor, ale puterii fără idei și ale tradițiunilor moarte". Pentru ca — în succesiunea directă a lui Gherea, în *După război* din 1921, Ibrăileanu să formuleze într-o veritabilă sinteză *etica acțiunii critice*, afirmînd că „datoria criticii este să încurajeze numai ceea ce este de talent în această literatură nouă și să ia poziție hotărîtă împotriva scriitorilor care nu au meritoriu decît intențiile. Și cu atît mai mult — accentua mentorul „Vieții Românești" — împotriva impostorilor, care contrafac și intențiile. Este o datorie profesională a criticii și este o datorie patriotică a ei". Argument suprem : „Gustul estetic al publicului e o *superioritate națională,* și a feri de scădere și de pervertire gustul poporului tău este un act de patriotism".

Veritabil testament proiectînd o asemenea elevată dimensiune a conștiinței critice românești, îndreptarul lui Ibrăileanu îl aflăm ca un filigran în contextul întregii activități a criticii noastre interbelice, cu fericite prelungiri și în zilele noastre. Cînd *etica actului critic* este, trebuie să fie, organic implicată conștiinței de responsabilitate comunistă — adică de supremă confruntare a criticului cu sine însuși — în dăruirea, totală, pentru edificarea unei societăți noi, a unui om nou, sub semnul profundei revoluții în care trăim și pe care o săvîrșim.

(*„România literară"*, 30 X 1975)

„ROMÂNIA LITERARĂ", LA UN DECENIU

„Avem o țară frumoasă și bogată, un popor harnic și cutezător, care timp de peste două milenii, în ani grei de restriște, înfrățit cu codrii, rîurile și văile, și-a apărat glia, iar acum, sub conducerea Partidului, își zidește o viață nouă. Poporului, adevăratul făuritor al tuturor bogățiilor patriei, trebuie să-i închine oamenii de artă și cultură tot ceea ce pot crea mai frumos și mai bun". Am citat din Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, care a marcat o cotitură decisivă în construirea socialismului în patria noastră, dimensiunile acestui reviriment repercutîndu-se tot mai semnificativ în toate sectoarele de activitate. O autentică efervescență intelectuală, un climat de dezbateri creatoare, de căutări novatoare străbate viața noastră literară. În acest context apare, la 10 octombrie 1968, *„România literară"*, editată de Uniunea Scriitorilor ca principal exponent al său, prin periodicitate, spațiu publicistic, de largă cuprindere a tuturor forțelor scriitoricești, ca un catalizator de manifestă afirmare a talentelor din toate generațiile, ca un proiector de valențe specifice artei cuvîntului în România, în serviciul nobilei cauze a umanismului revoluționar, a păcii și prieteniei între popoare. E ceea ce se și afirma în editorialul primului număr, în care — după ce se evoca „moștenirea care obligă", „care ne angajează pe firul major al tradiției noastre, acela care implică gîndirea liberă, creatoare, năzuința nezdruncinată spre libertate și dreptate socială" — se tălmăcea pregnant : „E vorba, de fapt — simțim prea bine cu toții — de același făgaș pe care umblă azi țara însăși, luîndu-și în stăpînire, cu

depline puteri, zestrea și pilda înaintașilor, făurîndu-și cu voință și chibzuială proprie noua ei istorie, căutînd mereu și punînd în lumină adevărul rodnic, organic, al tuturor lucrurilor, al tuturor așezărilor sale, acasă și în lume, și înfățișînd lumii, din ce în ce mai lămurit, obrazul ei liniștit și mîndru, de părtaș egal la destinele planetei, adresîndu-i, din ce în ce mai răspicat, nu numai cuvîntul ei de pace și bunăvoință, energic și cumpănit, dar și mesajul ei de frumusețe și înțelepciune, ofranda minților ei iscusite și a mîinilor ei destoinice". Cu o asemenea linie de orizont, definirea sarcinilor de căpetenie revenind, în acel moment, noii reviste, apărea cu atît mai firească, aceste sarcini „decurgînd în chip vădit chiar din acest făgaș socialist al țării", „din sentimentul esențialmente solidar al tuturor scriitorilor, slujitorilor artei și culturii, cu acest proces adînc, răscolitor, de renaștere națională, pe care ei nu se mulțumesc doar să-l oglindească și să-l laude, ci se simt datori să-l sprijine, cu tot devotamentul și însuflețirea, în însuși miezul eficienței sale creatoare, în însăși fierbintea lui intimitate, românească și revoluționară". Ca atare, revista își propunea a fi „în primul rînd, expresia acestei solidarități unanime, răspunzînd și ea mobilizării generale a energiilor și a conștiințelor, pe care forța conducătoare, partidul, a adresat-o țării, participînd și ea, în cîmpul său de acțiune — literatura, arta, cultura — la marele proces de înnoire, de perfecționare, de autenticizare, care se desfășoară irezistibil". Pe temeiul concepției materialist-dialectice despre lume, *„România literară"* afirma voința „pentru întronarea decisivă, în spiritul principiilor și directivelor de partid, a unei competiții libere, echitabile, a valorilor, pe baza dezbaterii deschise, principiale, democratice, a problemelor de creație, de teorie și critică, pe baza confruntării nestînjenite, creatoare, competente a opiniilor, criteriilor, punctelor de vedere, singura cale de progres a artelor și culturii, a cunoașterii și gîndirii sociale".

Pornind la drum cu un astfel de crez, noua *„România literară"* își putea într-adevăr desfășura pe un front larg menirea de a fi platforma cea mai cuprinzătoare a Uniunii Scriitorilor, mesagerul ei cel mai viu în rîndurile, ele însele tot mai receptive, ale opiniei publice.

La Adunarea generală a scriitorilor din noiembrie 1968, tovarășul Nicolae Ceaușescu — definind orizontul de activitate, finalitatea socială a Uniunii Scriitorilor ce-și propunea a-și organiza asociații în principalele centre ale țării, pentru ca astfel să stimuleze mai eficient pe întreaga arie națională creația literară — releva : „Datoria Uniunii Scriitorilor, a asociațiilor literare, a editurilor și revistelor este aceea de a asigura dezvoltarea unui spirit sănătos, de emulație, în întreaga noastră literatură, de a-i stimula pe scriitori, poeți, prozatori, dramaturgi, să atace cu curaj marile teme și subiecte ale realității socialiste, să exprime idealurile poporului, țelul său socialist, contribuția sa specifică la civilizația lumii contemporane".

În acest climat, atît de stimulator, creația literară avea să se îmbogățească în toate aspectele ei — poezie, proză, dramaturgie, critică — cu noi și noi opere substanțiale, noțiunile de actualitate, de abordare multilaterală a problematicii noii societăți, a omului nou, a conștiinței revoluționare, colective și, cu atît mai semnificativ, individuale, încorporîndu-se tot mai plauzibil estetic în cărți, tot mai sugestiv în afirmarea prin publicistică. *„România literară"* își accentua, astfel, caracterul de forum activ, de „cîmp magnetic" al dezbaterilor scriitoricești, spațiul afectat creației propriu-zise, mai ales în poezie și proză, marcînd și el valențe tot mai semnificative, grija de a oferi paginile sale unui cît mai mare număr de autori și unui cît mai variat ansamblu de stiluri, devenind un veritabil *modus vivendi* al revistei. În același timp în sectorul consacrat semnalării, prin extrase revelatorii, a principalelor opere din actualitatea literară de pe diferite meridiane, printr-o cronică permanentă a traducerilor din literatura universală și prin rubrici de informații și note, inclusiv ultima pagină pusă sistematic la dispoziția scriitorilor noștri spre a-și exprima impresiile lor din călătoriile peste hotare, — revista și-a propus să fie de un real folos cititorilor, atît de dornici de cunoaștere a fenomenului cultural, artistic, literar la scara mondială, concretizîndu-se astfel, totodată, un veritabil sistem de relații cu alte publicații similare, cu edituri, scriitori, oameni de cultură de pretutindeni. Aceasta în spiritul deschiderii generoase, dar

tocmai ca atare responsabile, spre universal a culturii române, ca o componentă a politicii externe a partidului și statului nostru, în deplină concordanță cu însuși mersul spre destindere în lume, cu însuși spiritul de cunoaștere și comprehensiune reciprocă, întru consolidarea păcii și a colaborării între popoare.

Revelator de conștiință al ansamblului scriitoricesc pe care-l reprezintă, în raport direct și sensibil cu opinia publică, cea a maselor de cititori, străduindu-se număr de număr de a fi acel „univers de cultură", cu o identitate bine precizată, cu o personalitate proprie, dar întreținînd o necontenită succesiune a colaboratorilor spre a cuprinde cît mai multe nuanțe ale peisajului literar și artistic contemporan, *„România literară"* a năzuit să reflecte în acești ani de impetuoasă afirmare a construcției socialiste multilateral dezvoltate o tot mai amplă gamă de preocupări, de unghiuri din care să fie abordată creația artistică spre deplina promovare a criteriului de valoare. La aceste dimensiuni ale ființării sale ca un organism mereu viu, receptiv la nou, cu atît mai intens revista a considerat ca un imperativ categoric să dea concretețe în paginile sale afirmării devotamentului patriotic și partinic al artiștilor cuvîntului, publicînd cu consecvență, într-o ambianță colegială, ceea ce inima și cugetul scriitorilor noștri — din toate generațiile și în respectul deplinei lor originalități — au manifestat mai autentic, mai de preț, în îmbogățirea continuă a patrimoniului culturii noastre. Astfel revista s-a dorit a fi într-un unanim consens al manifestării dragostei pentru orînduirea socialistă așa cum se construiește ea în patria noastră, pentru partidul călăuzitor și organizator al întregului popor, pentru conducerea lui în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Stimîndu-l și iubindu-l cu toate fibrele conștiinței lor umane și artistice, scriitorii știu și simt în secretarul general al Partidului nu numai pe îndrumătorul lor cel mai apreciat în munca de creație pusă integral în slujba patriei, a propășirii ei socialiste, a păcii și solidarității cu toți factorii promovatori ai noului umanism din întreaga lume, dar și pe sprijinitorul lor cel mai generos în afirmarea propriei lor personalități, în perfecționarea muncii colective a uniunii lor de breaslă. Prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu la conferințele Uniunii Scriitorilor, întîlnirile sale frecvente cu oamenii de artă, participarea acestora la reuniuni importante pe linie de partid și de stat, dialogul totdeauna cald, deschis, tovărășesc cu creatorii de frumos prețuiți ca promotori activi ai conștiinței înaintate în rîndurile receptorilor de cultură, — iată tot atîtea coordonate ale acestui devotament, atît de iradiant în plenitudinea lui de simțire și de adevăr.

Devotament încă mai pregnant astăzi, cînd, privind cu vibrant spirit partinic asupra celor peste 500 de numere apărute, ne socotim cu atît mai datori să perfecționăm activitatea noastră, pentru a îmbrățișa cu sporită competență și însuflețire perspectiva, tot mai luminoasă, a propășirii patriei și poporului nostru la parametrii cei mai înalți de civilizație și cultură. Sub semnul celui mai nobil dintre idealuri : împlinirea visului de aur al omenirii.

(*„România literară"*, 12 X 1978)

ÎN RETROSPECTIVĂ

PROMOTOR AL LITERATURII ROMÂNE MODERNE

Evocarea, chiar de la înalta tribună a „Societății literare“ devenită apoi Academia Română, a marii personalități a lui Heliade Rădulescu care, pentru atîtea temeiuri, a fost numit „părinte al literaturii române“ constituie, desigur, astăzi, la 175 de ani de la nașterea lui, infinit mai mult decît o trecere în revistă a unei prodigioase activități, pe atîtea planuri și, în primul rînd, pe cel al constituirii și promovării culturii noastre moderne. Implicînd aprofundarea în semnificațiile ei cele mai elocvente a operei de afirmare a conștiinței naționale, a ființei poporului român în toate atributele sale de civilizație și de cultură, atribute promovate de o glorioasă pleiadă de personalități ale veacului trecut, o asemenea evocare capătă în contemporaneitatea noastră dimensiuni sporite, depășind deci efemerida calendaristică, pentru a deveni un revelator în plus al valențelor specifice care ne-au înscris pe orbita europeană și, astfel, în circuitul mondial al valorilor umanității.

Născut în 1802, Ion Heliade Rădulescu e un om al veacului său, are această conștiință și, ca atare, și trăiește un proces de sinteză în ceea ce recepteează, implicit, din veacul Luminilor cu ceea ce spiritul dialectic al Istoriei îi adaugă nu o dată contrazicîndu-i acele „idei dobîndite“ din prima etapă a contactului cu Apusul european, dar, mai presus, sensibilizîndu-l, chiar prin această dialectică, la spiritul a ceea ce va deveni „secolul naționalităților“, secol al căruia unul din promotori, în aria patriei și poporului său, va deveni prin integra-

rea în contextul unor evenimente decisive, precum cel al Revoluției de la 1848.

Considerat — și reconsiderat — în acest cadru, Heliade a avut parte de aprecieri mai mult sau mai puțin contradictorii în ce privește modul cum a privit, cum și-a însușit și, mai ales, cum a înțeles el a fi la înălțimea evenimentelor respective. Cele mai opuse judecăți asupra sa au dat contemporanii înșiși — dar e de observat că mai toate sînt din perioada post-revoluționară, din cea a exilului, cînd într-adevăr Heliade a devenit subiectul și obiectul a numeroase controverse, unele generate, desigur, de propria-i conduită, proliferînd nu o dată ceea ce intransigentul Bălcescu avea să-i reproșeze ca un cult al propriei personalități, — într-o scrisoare citată de Ghica în tîrziile lui *Amintiri din pribegia după 1848*, publicate în 1889.

La această dată trecuseră aproape două decenii de la moartea lui Heliade — adică de la tristul eveniment din primăvara lui 1872. Dar cu acest prilej, nu numai un Cesar Bolliac în articolul din „Trompetta Carpaților" (30 aprilie/12 mai) semna un necrolog multiplu elogios: „Școalele României, theatrul român, literatura română, Patria română vor pomeni în vecii vecilor: Heliade! Heliade! Heliade!", — iar într-un număr următor din 18 mai, B. P. Hasdeu sublinia că Heliade a îndeplinit o misiune istorică rară: „A crește popoarele este politica cea adevărată... Istoria, poezia, religiunea, iată literatura prin care se crește o națiune, prin care se face o adevărată politică. Nimeni n-a înțeles-o mai bine decît Heliade, nimeni n-a aplicat-o mai bine, adică mai romănește".

Evident, am putea cita numeroase mărturii — fie profund critice, fie profund elogioase — din chiar timpul vieții lui Heliade. Elias Regnault, celebrul autor, prin a sa *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, Paris 1855 (lucrare după care s-a documentat Marx în cele ce a scris despre români), observa cu pertinență: „Les jugements les plus divers ont été portés sur Héliade. Les uns le dénigrent avec violence, les autres l'exaltent outre mesure, et l'historien impartial a peine à se prononcer au milieu de ces contradictions. Une chose cependant est certaine, c'est que les colères, comme

les admirations, sont une marque d'importance pour celui qui en est l'objet: un homme n'est pas d'une étoffe ordinaire, lorsqu-il excite en même temps l'enthousiasme et la haine".

Citatul îl facem după *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu* (București, 1935), lucrarea lui D. Popovici, care rămîne încă nu numai primul editor științific al operei lui Heliade, dar și cel mai valoros cercetător al concepției — strîns legată de activitatea culturală și literară — a celui care este ctitorul, în 1829, precedînd pe Asachi, al primului ziar în Țările noastre de tip european modern, „Curierul romănesc", după ce, în 1828, publicase la Sibiu *Gramatica românească*, eveniment de largă perspectivă pentru modernizarea scrierii limbii române, ca atare a promovării limbii literare. Sînt fapte de cultură la care se vor adăuga activitatea la „Societatea filarmonică", înființarea „Gazetei Teatrului Național" (în 1835), a „Curierului de ambe sexe" (jurnal bilunar apărut în perioada 1836—1847 și reeditat în 1862—1864), — aceasta fără a intra, acum și aici, în aria creației literare propriu-zise, atît de bogată și de variată, ca și în aceea de propulsor al unei vaste acțiuni de traduceri din literatura universală. Ferment al atîtor inițiative din perioada cea mai dificilă, a reverberației moderne a culturii naționale, Heliade este generatorul îndrăzneț și tenace al atîtor modalități specifice unui climat creator pentru afirmarea primelor talente în poezia noastră modernă. Cârlova este desigur exemplul cel mai strălucit, dar pe cîți alți scriitori nu i-a susținut, nu le-a fost model și prestigios călăuzitor!

Ceea ce ne-am propus să relevăm în contextul acestei manifestări aniversare este *aportul ideologic*, relevînd — pe cît ne este cu putință într-o scurtă comunicare — cele mai de seamă principii directoare ale lui Heliade în perioada mai ales de pînă la 1840, cînd evenimentul apariției „Daciei literare" la Iași devine într-adevăr major și definitoriu. Evenimentul marchează ivirea unei noi generații în istoria redeșteptării naționale prin cultură, respectiv prin literatură, a generației care nu-l va contesta deschis pe Heliade, ci, dimpotrivă, va căuta să-l aibă alături, nu, însă, fără ca istoria epocei să nu înregistreze inevitabilele aspecte ale mersului înainte, în

concepții și metode — cele ale căror promovatori vor fi un Kogălniceanu, un Bălcescu, un Alecu Russo, un Bolliac, un Grigore Alecsandrescu, un Bolintineanu, mai apoi un Odobescu, un Radu Ionescu, un Hasdeu...

Dar Heliade strălucește în această fază mesianică a culturii naționale prin cîteva idei-forță pe care le propune, le susține prin presă, printr-o prodigioasă prezență în societatea vremii, prin preocuparea de a crea și lărgi necontenit sfera unei opinii publice tot mai apte de receptare a literaturii, a poeziei, a teatrului.

În acest scop publică, în 1831, *Regulile sau Grammatica poezii,* al cărei text integral a revăzut lumina tiparului abia în 1967 [1], dar care, la vremea sa, a avut o însemnătate ieșită din comun. A arătat-o judicios același D. Popovici în studiul său, cu atît mai valoros cu cît el a pus inițiativa lui Heliade în contextul epocii, — context definit în aria culturii române care abia pășea pe treptele secolului al XIX-lea — cît și, prin interferențele, tot mai vădite, în aria culturii europene, deși ponderea în această privință era încă cea de sursă clasicistă.

Veritabil pionier al teoriei literaturii la noi, Heliade este acela care promovează ideea că „Poezia este cea mai veche din toate meșteșugurile duhului și din cele mai firești ale omului". Nu fără precizarea : „Într-un poet imaginația și sentimentul trebui să domnească ; dar dacă duhul nu le va lumina, se rătăcește și una și alta. Duhul este ochiul geniului, a căruia imaginația și simtimentul îi sînt aripi". Mai important, însă, este că autorul (care nu pretinde a fi original, aceste „reguli" fiind prezentate ca „traduceri"), ține să sublinieze, în „Curierul românesc" din 1832, că „nici rima adică potrivirea sau împerecherea versurilor, nici numărul silabelor nu pot să facă Poezia". Disociere extrem de importantă, la acea dată, pe care autorul *Zburătorului* o va afirma pînă la sfîrșitul carierei sale literare, căci în *Curs întregu de poesie generale,* în 1868, va atrage luarea-aminte cu aceeași consecvență : „Versificația, dar, nu este poesie".

[1] George Ivașcu, *Din istoria teoriei și a criticii literare românești, I, 1812—1866*, Editura didactică și pedagogică, București, 1967, pag. 119—157.

Pentru că — va argumenta Heliade, urmînd pe Marmontel — Poezia țîșnește „dintr-o inimă arzîndă, dintr-un condei tremurînd". Și noțiunea de *Geniu* este imediat implicată. Dacă *Duhul* „este o înlesnire a sufletului cu care ne slujim a vedea relațiile între lucruri, a le înțelege numaidecît și a le cumpăni cu înlesnire, — Omul, care lîngă această înlesnire mai are încă și o putere de imaginație, precum și o vie simțire, nu e mulțumit de a vedea numai lucrurile ce sînt în ființă, el croiește alte nouă, și la acest zbor de înlesniri înțelegătoare, prin învoire, s-a dat numele de *Geniu*" — explică Heliade, continuînd : „Omul de geniu se lasă cu totul în imaginația sa, ideile sale numai simtimentul le leagă. El ghicește toate și nimica nu zice ca ceilalți. El, de face un plan, și-l face întreg, este însuși Minerva ce sare toată întrarmată din capul lui Joe ; de zugrăvește el fură din cer focul cu care însuflețește figurile sale ; de vorbește, ne supune ; de descrie, trăsăturile îi sînt de flacără ; de se luptă, este în mînă cu trăsnetul".

Într-un asemenea stil — pe cît de plastic pe atît de strîns în logica lui —, Heliade a dat în 1831 culturii române un prim tratat de teorie literară, respectiv de poezie, pe care-l va relua necontenit, pînă la acel Curs întreg de poezie generală, în 3 volume, din 1868—1870. La acea dată, tînărul Maiorescu publicase celebra — cum a devenit mai apoi — *Cercetare critică asupra poesiei române la 1867,* care a avut un rol atît de important ca pedagogie aplicată în cîmpul activității literare de pînă atunci ; dar nu e mai puțin adevărat că lucrarea lui Heliade este infinit mai tulburătoare, — deși ea nu putea avea audiența oferită prin „Convorbiri literare", ca organ al „Junimii", aceasta bucurîndu-se de circumstanțe evident evoluate, mai ales ca repercusiune în cîmpul practic. Căci *Cursul* lui Heliade nu se susținea pe un scenariu prodigios de elemente negative care să completeze o atît de metodică demonstrație teoretică de înalte însușiri didactice, precum *Cercetarea critică* maioresciană.

Mai presus, însă, — și aceasta încă din primii ani ai „Curierului românesc", Heliade afirmă *funcțiunea socială a artei,* văzînd în poet un agent, un factor activ de civilizare. De unde și insistența lui, în unele articole ale ziarului din 1831, din 1832, 1833, asupra rolului educativ

al satirei, al fabulei și mai cu seamă al teatrului în care vedea o școală, o cenzură a moravurilor : „să îmblînzească și să deștepte duhurile după trebuință, să derapene obiceiurile cele ruginite și să insufle virtutea“ — („Curierul românesc“, 1833, an V, nr. 57).

Cît despre rolul traducerilor din literatura universală și pentru care în vederea realizării prin acea *Bibliotecă universală* redactase — precum se știe — un plan vast, el vedea că „aceste lucrări au de cuget să îmblînzească obiceiurile, să derapene prejudețele, să învețe pe om a trăi în pace cu ceilalți și în liniște cu sine, să arate fiecăruia datoriile sale și prin drumul lor să-l aducă în treapta cea mai înaltă a vredniciei omului, pentru care este și făcut“. (Am citat din „Curier de ambe sexe“, vol. I).

Un alt îndreptar — nu mai puțin prețios — pe care Heliade înțelege a-l da literaturii — și aceasta încă din primul an al apariției „Curierului românesc“ — este acela al unei nobile finalități de ordin național. Într-adevăr — scria el în nr-ul 56 (1830) din „Curier“ — că dacă a început să publice poeziile lui Iancu Văcărescu în foaea sa, o face întru cît „totdeauna a așteptat să fie judecate și de alți Români literați precum Transilvăneni, Bucovineni, Basarabeni, Moldoveni“, și-și exprima speranța că odată cu apariția *Adausului literar,* „va dobîndi asemenea de prețioase critice, care numai singure vor sluji spre îndreptarea și lămurirea limbii, împărtășindu-se ideile și cugetările tuturor Românilor“. Cum observă D. Popovici, după care am citat, în acest mod, — în procesul de creație a literaturii române și limbii literare —, Heliade înțelegea să pornească de la stabilirea unui suport critic, pentru a cărui edificare el cerea colaborarea tuturor provinciilor române. Așadar, una din finalitățile principale ale „Daciei literare“, de peste un deceniu ! După cum, nu mai puțin semnificativă este cerința (exprimată în „Curierul românesc“ din 1832, nr. 74) în articolul *Pentru poezie,* ca să se renunțe la poezia frivolă. Căci : „Cu adevărat noi nu mai sîntem încă în vremea cînd numai niște cîntice de amor să fie destule a face a se mira lumea de noi. Duhurile au trebuință de o hrană morală mai statornică și mai cuviincioasă, la vrednicia omului“. Aceasta, pentru că în „Gazeta Teatrului Național“ (nr. 4) să sublinieze că poporul trebuie să fie educat și că esențialul în artă era nu numai a scrie, ci a scrie „cu scop“, și anume cu un scop moral. Ca atare, teatrul, însoțit de instrucția publică, este mijlocul cel mai sigur de a distruge relele deprinderi și de a forma gustul unei națiuni — adică, precum se spunea în programul Societății filarmonice, teatrul este „un amvon“, o „tribună“, o „scenă fulgerătoare de vițiu“.

Dar chiar și o asemenea succintă trecere în revistă a ceea ce ne oferă sensibilității de astăzi re-citirea lui Heliade, a articolelor lui din ziarele și periodicele ce le conduce ca și a *Cursului de poesie generale,* ar fi insuficientă, dacă n-am înregistra faptul că Heliade își propunea un plan grandios de a trata într-o *serie de opere dramatice momentele principale din istoria poporului român.* Influența și exemplul unui Walter Scott nu-i erau străine și încă din 1831, apoi în 1839, în „Curierul românesc“, mai apoi în *Curs de poesie*, Heliade afirma ideea îndrumării către trecutul istoric al poporului. E ceea ce D. Popovici, în studiul citat, a reținut că în timp ce în Moldova se încerca o *Ștefaniadă,* Heliade se îndrepta către eroul principal al Munteniei, Mihai, prin a cărui glorificare voia să dea poporului său *o epopee națională (Mihaida)*; de asemenea către Mircea și Vlad Țepeș, cu care vroia să înceapă seria de drame istorice. Aceste lucrări au fost începute prin 1834 — din evocarea lui *Mihai Viteazul* citindu-se — o va nota Ubicini — în ședințele Societății filarmonice. Atenția lui Heliade pentru Mircea se baza pe faptul politicii acestuia în Orient, „dată pe care s-a bazat și existența noastră politică“ (precum va afirma în *Curs de poesie,* III, p. 42). Cît despre Vlad Țepeș, Heliade regreta că n-a avut putința să pună în lumină marile merite ale acestui bărbat „care a salvat țara sa de fanatismul turcesc“. Precum afirmă în o *Prescurtare de istoria Românilor sau Dacia și România* (Buc. 1861 ; ediția 2-a : *Elemente de istoria Românilor sau Dacia și România, Buc. 1869),* „Vlad V apăru în România ca geniul răzbunător al ei, împelițat (întrupat) în unul din descindenții lui Mircea, descindent al Negrilor Basarabi. Just pînă la extremitate, se decise a nu ierta nimic. Jură pe țeapă cu tot focul urei, cum un pie-

tos n-ar jura asupra crucei. Vai de inimicul patriei, religiunii şi al cugetelor sale ! Ţeapa îl aşteaptă !"

Ne oprim, însă, aici cu retrospectiva noastră asupra anumitor aspecte din opera lui Heliade — în speţă cea de afirmare ideologică, oricine observînd, desigur, că sîntem încă departe de a fi epuizat sfera ideologiei literare heliadeşti, care este cu mult mai bogată în exemple şi în teze din cele mai interesante, printre care, desigur, aceea a *poetului profet,* pentru Heliade noţiunile de *profet* şi de *geniu* (înţelegînd artistul de geniu) fiind conexe. Asemenea teze ale lui Heliade sînt — precum a stabilit-o încă din 1935 cel mai bun cercetător al operei sale literare — sub directa influenţă a unui Michelet, a unui Lamennais sau Victor Hugo, după cum — atras de saint-simonism şi de fourierism, sub suflul lui Michelet — dă *Santa Cetate* — un poem utopic, care, scris în terza rima, are o factură dantescă — cum afirmă Călinescu.

Spirit enciclopedist, construindu-se pe sine pe un fundament clasicist dar sub soarele romantismului, Heliade Rădulescu, într-o uluitoare activitate de peste 4 decenii, de o multilateralitate unică în felul său, a adus cea mai vie contribuţie în deceniile 4 şi 5 ale veacului XIX, apoi şi mai tîrziu, în deceniul al şaptelea, la dezvoltarea ideologiei literare româneşti. Desigur, Kogălniceanu, Russo, Alecsandri, Negruzzi, Bolliac şi ceilalţi ce i-au urmat în iniţiative, devenindu-i contemporani, au îmbogăţit enorm şi, mai ales, au definit această ideologie, transpunînd-o progresiv în spaţiul şi timpul românesc. Dar pionieratul lui Heliade — cu toate contradicţiile sale în ce priveşte aplicarea spiritului critic, (prin grija deosebită pentru înlesnirea şi stimularea, mai întîi, a creaţiei noastre literare) — confirmă prestigios enorma energie cheltuită în atîtea forme, pentru afirmarea geniului creator românesc ; apoi, înseşi exagerările frizînd excrescenţele de personalitate (prin încredinţarea crescîndă, cu înaintarea în vîrstă, că el însuşi este unul din acele genii profetice) premerg în aceasta pe un Macedonski. Acestea şi încă alte împrejurări, confruntîndu-se uneori dramatic, conferă o aură cu totul aparte unei atît de frămîntate, controversate personalităţi a culturii noastre

„Munte cu capul de piatră de furtune detunată", — îl va elogia Eminescu. Această „a doua mare personalitate a literaturii române", după D. Cantemir, „scriitor cu suflet ardent, creator pretutindeni, desfăşurat deopotrivă în viaţă şi în artă, înzestrat cu mari însuşiri şi cu tot atît de mari cusururi", — îl va caracteriza Călinescu în a sa *Istorie...*

Încheiem, dar, mărturisind că ceea ce am năzuit noi astăzi în faţa unui for pe cît de competent pe atît de sensibil la fluxul retrăirii istorice a propriei noastre culturi — a fost un modest efort de a scoate la iveală, vorbind despre ideologia literară a lui Heliade, nu numai ceea ce îl situează ca un promotor al literaturii noastre moderne, dar şi ceea ce — evocîndu-i argumentele, unele atît de surprinzătoare — ni-l face atît de contemporan nouă, *aici* şi *acum.*

(Comunicare la sesiunea ştiinţifică, organizată de Academia Română, Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice şi Uniunea Scriitorilor, din 16 ianuarie 1977)

BĂLCESCU

LUPTĂTORUL VIZIONAR

S-au împlinit, la 29 noiembrie, 90 de ani de cînd, într-un sărăcăcios hotel la Palermo, închidea ochii pentru totdeauna Nicolae Bălcescu. Trupul lui avea să fie înmormîntat la cimitirul săracilor.

În zilele pe care le trăim, figura lui Bălcescu ne apare mai vie iar pilda lui mai grăitoare ca oricînd.

Dăruirea totală pentru o nobilă idee — aceea de libertate și unitate națională — iată ceea ce reprezintă Nicolae Bălcescu în istoria noastră politică, întrupînd, prin ardența, curajul și strădania lui, pe revoluționarul pur, vizionar dar lucid în același timp, — cu acea luciditate în acțiune pe care o dau numai fervoarea, pasiunea, convingerea, încrederea.

Viața de zbucium a lui Bălcescu a rămas înscrisă în cele mai însemnate episoade care au precedat, au dat viață și au urmat revoluției de la 1848.

Concepția lui era justă : nu există mîntuire în izolare ci numai în națiune, iar pe o treaptă mai sus, în cooperarea popoarelor.

Sub înrîurirea mazziniană, Bălcescu considera poporul drept realitatea colectivă cea mai sfîntă. De aceea omul cult trebuie să se supună mersului acestei realități, adevărurile eterne existînd latente în popor.

Ca o identitate între luptător și între istoric, Bălcescu este cel dintîi care la noi introduce explicații economice și sociologice, fiind cel dintîi care vede în scurgerea evenimentelor ciocniri ideologice, cel dintîi care urmărește o dialectică a faptelor și a ideilor-forță.

Dragostea lui de neam era atît de fierbinte încît atunci cînd o exprima căpăta o transfigurare de elevație

artistică, vibrantă ca în *Cîntarea României* a lui Russo. Iată imaginea unei Românii întregi, în totala ei configurație geografică :

„Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mîndră și binecuvîntată între toate țările semănate de Domnul pe pămînt. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-opera de arhitectură, unde sînt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brîu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară, și dintr-însul, ici-colo, se desface, întinzîndu-se pînă în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, cari varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brîu muntos, se înalță două piramide mari de munți, cu crestele încununate de o veșnică diademă de ninsoare, care, ca doi uriași, stau la ambele capete ale țării, cătînd unul în fața altuia. Păduri stufoase, în care ursul se plimbă în voie ca un domn stăpînitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, cari îți aduc aminte de natura țărilor de miazănoapte, dai, ca la porțile Romei, peste cîmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează alene".

Cine are o asemenea imagine a țării lui se și mistuie pentru ea, pentru libertatea și dreptatea ei națională, așa cum s-a mistuit Nicolae Bălcescu în măreața lui luptă.

(„Vremea", 6 XII 1942)

MILITANT PENTRU LIBERTATEA ȘI UNITATEA NAȚIONALĂ

Am putea spune că niciodată, mai mult ca în zilele noastre, valorificarea trecutului național, prețuirea marilor personalități reprezentative ale culturii nu s-au bucurat de o mai semnificativă reverberație în conștiința unor tot mai largi cercuri ale opiniei publice.

Este cazul, în atîtea moduri exemplar, al sărbătoririi, în cadrul unei sesiuni academice, cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la naștere, a lui Vasile Alecsandri, redat atenției obștești ca unul din cei mai dăruiți dintre exponenții generației de la 1848, ca unul din cei mai străluciți scriitori ai veacului al XIX-lea, meritînd pe deplin gloria de care s-a bucurat în epocă, fiind unul din cei mai populari purtători de har național de-a lungul întregului șir de generații.

Cu o activitate social-politică dintre cele mai bogate și semnificative — activitate aureolată de nimbul creației sale literar-artistice —, proclamat încă din timpul vieții ca „rege al poeziei" de către însuși „luceafărul" liricii naționale, de către Eminescu, sărbătorit peste hotare ca „poetul gintei latine", opera lui a fost considerată ca o veritabilă instituție de regenerare națională de către Titu Maiorescu, în celebrul articol *Poeți și critici* din 1886 :

„În Alecsandri vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi, cîtă s-a putut întrupa într-o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi. Farmecul limbei române în poesia populară — *el* ni l-a deschis ; iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mai mulți dintre noi — *el* le-a întrupat ; frumusețea proprie a pămîntului nostru natal și a aerului nostru — *el* a descris-o

[...] ; cînd societatea mai cultă a putut avea un teatru în Iași și București — *el* a răspuns la această dorință scriindu-i comedii și drame ; cînd a fost chemat poporul să-și jertfească viața în resboiul din urmă (e vorba de războiul pentru Independență) — *el* singur a încălzit ostașii noștri cu raza poesiei. *A lui liră* multi-cordă a resunat la orce adiere ce s-a putut deștepta din mișcarea poporului nostru în mijlocia lui".

Așadar, se întreba, în încheiere, Maiorescu :

„În ce stă valoarea unică a lui Alecsandri ?", pentru a răspunde : „În această *totalitate* a acțiunii sale literare".

Iar exact peste 10 ani, în 1896, C. Dobrogeanu-Gherea, polemizînd cu Gheorghe Panu, întreba admonestativ :

„...cine a negat talentul lui Alecsandri și marile servicii literare aduse de el, care e și creatorul limbei literare și a cărui influență deci se simte indirect în tot ce se scrie ?"

Atît de strălucită în epocă, valoarea intrinsecă și, cu atît mai mult, istorică, a atît de bogatei opere literare a „bardului de la Mircești" a estompat (implicînd cercetări de arhivă și un întreg sistem de referințe pe linia istoriei social-politice, diplomatice) datele stricte ale activității directe a lui Vasile Alecsandri ca militant politic, ca exponent al unei întregi generații : cea care s-a dăruit „Anului revoluționar", 1848, măreței cauze a luptei pentru libertatea și unitatea națională a poporului român, pentru consolidarea — apoi — a statului național, pentru afirmarea lui cu demnitate în concertul european.

Nu vom evoca decît fugar înseși etapele formative și începuturile manifestării pe plan politic și cultural — de nedespărțit — ale lui Vasile Alecsandri, în climatul de efervescență revoluționară, pe care deceniul al IV-lea și al V-lea, după marea răscoală a lui Tudor, din 1821, îl oferea tinerilor patrioți, pleiadei Kogălniceanu, Bălcescu, Ghica, Negruzzi, Negri, Bolliac, Bolintineanu, Barițiu, Treboniu Laurian, fraților Hurmuzachi (pentru a cita doar o parte dintre exponenții generației imediat următoare celei a lui Heliade și Asachi, a lui Petru Maior și Ioan Barac).

Conștiința, tot mai activă, a necesității de coordonare organizatorică și de manifestare semnificativă a cărturarilor din cele trei părți ale aceleiași patrii : Moldova, Muntenia și Transilvania, aceea care — atît de exemplar — după „Curierul romănesc" și „Albina romănească", după „Foaie pentru minte, inimă și literatură" — se va sintetiza în „Dacia literară" din 1840, — această *conștiință națională* își va afla printre exponenții ei cei mai hotărîți și cei mai talentați pe Vasile Alecsandri cînd, la sfîrșitul lui decembrie 1839, se întoarce din Occident acasă, după 5 ani de cînd plecase din Moldova. Tînărul Alecsandri se va întîlni, curînd, cu Mihail Kogălniceanu, reîntors încă din iulie 1838, de la Berlin (unde publicase acea *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens)*, după cum la Paris se împrietenise cu munteanul Ion Ghica (acesta va deveni, în 1842, profesor la Academia Mihăileană).

Primul act public după ce-i apăruse *Buchetiera de la Florența* în „Dacia literară" este acela de a fi numit în comitetul de trei — cu Kogălniceanu și Negruzzi — constituind direcția celor două teatre : cel franțuzesc și cel românesc, ce aveau să devină Teatrul Național din Iași. Pentru stagiunea, deschisă la 16 noiembrie 1840, Alecsandri este acela care oferă piesa *Farmazonul din Hîrlău,* urmată — în 1841 și 1842 — de alte eforturi pentru un repertoriu național, — după cum în anii ce urmeaviitorul „rege al poeziei" va săvîrși acel mare act de cultură românească prin culegerea — cu Alecu Russo — a unora din cele mai frumoase florilegii ale poeziei populare. (Această primă întîlnire cu geniul național o va consemna în 1844, în „Propășirea", unde va publica și un mare număr din *Doine.)*

În anii 1845—1846 este adesea oaspete, alături de Kogălniceanu, al „Societății literare" din București, din vara lui 1846 și pînă în mai 1847 fiind în călătorie în Orient, iar la Palermo, în Italia, cu Elena Negri și Nicolae Bălcescu.

Acesta, spre a-l consola de pierderea marii lui iubiri, îi va scrie, în 29 noiembrie 1847, din Paris, acele rînduri devenite celebre :

„Să nu ne mai trudim, dar, iubite Basile, a alerga după fericirea intimă... Să întoarcem ceea ce ne-a mai rămas din dragostea noastră s-o întoarcem către țara noastră. România va fi iubita noastră. Într-însa și printr-însa să reînnoim și să întărim frăția noastră. Cîntă-mi, dar, iubite poet, cîntă-mi România... Fie ea amoreaza ta, credința ta, dumnezeul tău. Iubește-o dar și fă pe toți a iubi pe iubita ta !".

Îndemnuri profetice ! Căci, nu peste mult, într-o scrisoare cu data de 24 februarie 1848, Vasile Alecsandri era vestit de la Paris, de același Nicolae Bălcescu : „Află că nația cea mare s-a ridicat, și că libertatea lumii s-a mîntuit". În scrisoare el alătura „o bucățică ruptă din catifeaua ce acoperea tronul lui Louis Philippe sfărmat astăzi la 1 1/2 ore" și smuls de el însuși la Tuilleries.

Cînd anume, în ce zi va fi fost receptat înflăcăratul mesaj al lui Bălcescu, nu putem ști, dar fapt e că revoluția în Moldova izbucni la 28 martie/8 aprilie la Iași, și că redactarea celor 35 de punturi ale petiției-proclamație a fost încredințată lui Alecsandri. Siguranța persoanei, eliberarea tuturor deținuților politici, răspunderea miniștrilor pentru actele lor, reforma școlară, pe o temelie largă, națională, desființarea vămii de export pentru cereale, înființarea unei bănci naționale, îmbunătățirea soartei țăranilor, — în sfîrșit, dizolvarea Adunării obștești, aleasă prin abuzuri, și constituirea unei noi adunări, care să fie „adevărata reprezentație a nației" — marcau manifestarea unui important act de conștiință socială și națională.

Precum se știe, mișcarea din martie 1848, din Iași, a eșuat. Dar înfrîngerea mișcării n-a însemnat și sfîrșitul luptei revoluționare din Moldova în 1848. Nici a activității revoluționare a lui Alecsandri.

După ce tipărise, în foi volante, înflăcărata poezie *Deșteptarea României,* Alecsandri luase drumul participării la acțiunea patriotică și socială, sosind în 18 aprilie 1848 la Brașov, unde în nr-ul din 24 mai al „Foii pentru minte, inimă și literatură" avea să-i apară aceeași poezie-manifest. Ea va inspira *Răsunetul* („Deșteaptă-te, române...") al lui Andrei Mureșanu (tipărit în „Foaie..." la 21 iunie).

Dar, între timp, la 3/15 mai 1848, se declanșase acțiunea Anului revoluționar în Transilvania, și pe „Cîmpia libertății" de la Blaj (de față fiind și Alecu Russo

și Al. I. Cuza), răsună strigătul „Noi vrem să ne unim cu Țara".

În acest mai 1848, V. Alecsandri a fost deosebit de activ. E ceea ce se constată în două documente de mare preț, demonstrînd nu numai pasiunea, entuziasmul pentru o nobilă cauză, dar și concepția, priceperea, capacitatea de acțiune revoluționară a poetului.

În primele zile — probabil — ale lui mai 1848, Alecsandri tipări la Brașov acea *Protestație în numele Moldovei, a omenirei și a lui Dumnezeu,* lucrare-manifest, redactată cu grija de a descrie desfășurarea evenimentelor la care fusese părtaș în Moldova dar, totodată, impregnată de patos revoluționar. Adresîndu-se „fraților români din toată România", — ceea ce voia să semnifice organizarea unei mișcări comune cu muntenii și transilvănenii, *Protestația...* (cuprinzînd 20 de pagini) demasca pe Mihail Sturdza, cel care înăbușise revoluția din martie, „dușmanul cel mai aprig al nației noastre", „domnitor pornit pe patimi, spre a ține Moldova în lanțuri și în întunecime". Ca atare, chemarea către „soarele libertății ce s-a ridicat asupra Europei (și) a aruncat o rază și în părțile noastre" și — cu argumente convingătoare — înfățișarea unui întreg program, implicînd, între altele, „secarea corumperii prin pravili înadins făcute" ; „siguranța personală" ; „grabnica îmbunătățire a stării lăcuitorilor săteni" ; „reforma școalelor pe o temelie largă și națională, spre răspîndirea luminilor în tot poporul" ; „ridicarea pedepselor trupești, înjositoare caracterului" ; „păzirea cu sfințenie a legilor pe care se reazămă creditul public și aceasta în privirea tuturor, fără osebire, pentru siguranța relațiilor comerțiale" ; înființarea unei „bănci de sconpt, pentru înlesnirea negoțului țării" ; „așezarea poliției pe principii omenești" ; liberarea tuturor arestuiților civili și militari în pricini politicești" ; „înființarea unui banc național pe cel mai sigur temei", — în sfîrșit „hrana obștei de prin tîrguri să fie sub cea mai de aproape îngrijire a guvernului, pentru a nu se face un mijloc de îmbogățire particulară" și, chiar, „în formarea grabnică a unei garde cetățene prin toate tîrgurile țării, alcătuită atît de români cît și de străini proprietari"...

Așadar, un întreg program destul de cuprinzător și de îndrăzneț, caracteristic acelui moment de seism al ve-

chilor relații feudale, de ascensiune a păturilor burgheze, de afirmare a unor idei specifice acestui proces.

Dar, mai interesant și mai semnificativ, la 12/24 mai 1848, tot la Brașov, a fost redactat un program revoluționar încă mai înaintat : *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei.*

În lucrarea *Eftimie Murgu* (1937), G. Bogdan-Duică descrie un exemplar din „Prințipiile noastre pentru reformarea patriei", *scris de mîna lui Alecsandri* — și găsit între hîrtiile bănățeanului, exemplar, se pare, dus de Lascăr Rosetti și Manolachi Costache. Iată textul integral :

„1. Desființarea boierescului și a orice altei dări a locuitorilor săteni către proprietari.

2. Ridicarea beilicurilor, a lucrului șoselilor și a tuturor împovărărilor fără plată către stăpînire.

3. Împroprietărirea locuitorilor săteni fără nici o răscumpărare din partea lor.

4. Nimicirea tuturor privilegiilor și prin urmare : deopotrivă purtare a sarcinilor statului de către tot poporul în deobște, precum și deopotriva împărtășire a lui la toate driturile politice și țivile.

5. Întemeierea instituțiilor țării pe prințipiile de libertate, de egalitate și de frățietate, dezvoltate în toată întinderea lor.

6. Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc."

Semnează : Teodor Sion, Costache Negri, L. Rosetti, Vasile și Iancu Alecsandri, George Cantacuzino, Manolachi Costache, A. Russo, Gr. Balș, Zaharia Moldovan, G. Sion, N. Ionescu ș.a.

În acest program, chestiunea țărănească ocupă un loc central, prevăzîndu-se cea mai radicală rezolvare a problemei țărănești într-un program burghez : desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor „fără nici un fel de răscumpărare din partea lor", — formulare analoagă articolului 3 din Protocolul de la Blaj, care cerea „fără întîrziere desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi". Și — nu mai puțin semnificativ — în punctul 6, se înscria „Unirea Moldovei cu Valahia într-un singur stat neatîrnat românesc".

În baza acestor importante documente politice, în care Alecsandri are atîta merit, Mihail Kogălniceanu va re-

dacta, în august, 1848, *Dorințele partidei naționale din Moldova* — program în care, condamnîndu-se Regulamentul Organic, ca oprind dezvoltarea societății, și relevînd starea de cumplită suferință a țărănimii, cel care mai tîrziu avea să fie principalul sfetnic al lui Cuza formula „că nu este omenesc ca omul să exploateze pe om, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă a celor puțini", iar Unirea Moldovei cu Țara Românească era socotită drept „cheia bolței", fără de care s-ar prăbuși tot edificiul național.

După intervenția sîngeroasă a celor trei imperii ce împilau atunci Europa, Alecsandri ia calea exilului, odată cu atîția alți fruntași ai Revoluției. Dar însăși această împrejurare îi reunește pe Moldoveni și pe Munteni, pe Transilvăneni, — hotărîți a duce acțiunea mai departe. Între iunie și noiembrie 1848, Vasile Alecsandri se află în capitala Bucovinei, unde poposesc, de asemenea, Costache Negri, Al. I. Cuza, Alecu Russo, G. Sion, apoi, în august, M. Kogălniceanu ; acolo veni și Gh. Bariț, Aron Pumnul. Ei sînt primiți de frații Alexandru și Gheorghe Hurmuzachi, cu tatăl lor, marele vornic Eudoxie, — în casa căruia se instalează, după sosirea refugiaților, și redacția gazetei săptămînale, în limba română și germană, „Bucovina", care va apărea la 4/16 oct. 1848.

Alecsandri — care pleacă apoi la Paris — va deveni colaboratorul ei, publicînd, între altele, în nr-ul din 15 aprilie 1849, poezia *Adio Moldovei,* cu acel emoționant rămas-bun, înainte de a lua drumul pribegiei :

Eu te las, țară iubită ;

. . . .

Cine știe, cine știe,
Dacă-mpins de-al soartei vînt
M-oi intoarce-n veselie
Să sărut al tău pămînt !

Aceeași revistă va publica — ea, cea dintîi — și baladele populare culese de poet, împreună cu celebra scrisoare *Românii și poezia lor,* ce va apărea în nr-ul din

30 sept. 1849. În contextul epocii e cea dintîi pledoarie mai amplă pentru valoarea deosebită a poeziei populare, încărcată de multiplă semnificație, ca revelator al identității naționale a unui popor, al specificului său. De unde și argumente ca acestea, de o vibrantă expresie în marea luptă patriotică deschisă de „Anul revoluționar" și dusă mai departe de către militanții săi :

„Românul își iubește pămîntul unde s-a născut ca un rai, din care nici tiraniile nu sînt în stare a-l goni. Cîte năvăliri de barbarie au trecut peste biata țeară ! cîte au căzut peste bietul român !... Și cu toate aceste, poporul a rămas neclintit pe locul său, păstrîndu-și naționalitatea în mijlocul aprigilor nevoi și zicînd, spre mîngîiere : *apa trece, pietrele rămîn !*"

Peste vicisitudinile istoriei, sufletul poporului român, conștiința lui de sine, conștiința națională nu vor putea fi zdrobite. Dimpotrivă :

„Într-o epohă ca aceasta unde țările noastre au a se lupta cu dușmani puternici care cere a întuneca nu numai drepturile politice dar și chiar naționalitatea românilor, poezia poporală ne va fi de mare agiutor spre apărarea aceștiea : căci [...] românii tot români vor rămînea și vor dovedi că sînt români prin limba lor, prin tradițiile lor, prin obiceiurile lor, prin chipul lor, prin cîntecele lor și chiar prin giocurile lor".

Într-o perfectă identitate cu profesiunea lui de credință literară, cu creația lui artistică, Alecsandri este în același timp un neobosit militant politic. Către sfîrșitul anului 1849, emigrații aflați în Bucovina formează un comitet al revoluționarilor. Secretarul comitetului este Alecsandri. În această calitate pleacă în noiembrie la Paris, devenit receptaculul celor exilați după înfrîngerea Revoluției, din toate cele trei Țări românești, ca, de altfel, și din Italia, Polonia, Ungaria. În capitala Franței, Alecsandri întreprinde o vastă acțiune de propagandă în presă, în saloanele literare, printre refugiați.

La Paris, se plănuiește formarea unui Comitet unic, care să lucreze la unirea ambelor Principate, sub suzeranitatea Turciei ; Bălcescu era, în această privință, deosebit de activ.

Alecsandri ia drumul spre țară la 18 decembrie 1849. Activitatea lui patriotică se va concretiza atît în publicarea primei culegeri de „cîntice bătrînești", partea I, în 1852 (cea precedată de scurta prefață care începea cu celebra afirmație „Românul e născut poet"), apoi și a părții a II-a, în 1853, an cînd apare și culegerea *Doine și lăcrimioare,* aceasta la Paris (unde va apărea în 1855, în traducerea lui Ubicini, și volumul *Ballades et chants populaires de la Roumanie),* dar și în neostenite eforturi, în strîns contact cu întreaga mișcare revoluționară din afară și dinăuntru, pentru a se ajunge la înfăptuirea Unirii Principatelor.

Între timp, conduita politică a lui Alecsandri ia și aspecte sociale dintre cele mai semnificative : el dezrobește țiganii de pe moșiile proprii, consecvent principiilor formulate de el însuși în anii 1848.

La 1 aprilie 1855, izbutește, după o serie de impedimente ale cenzurii, să dea la lumină revista care — acum, la 15 ani după „Dacia literară" — sintetiza, prin chiar titlul ei, un important pas înainte pe drumul celei mai scumpe dintre cauze : „România literară", care — cităm din editorial — e „cîmpul de întîlnire frățească a tuturor talentelor din țările noastre". Aici își publică el pateticul *Anul 1855,* dar și *Sentinela Română,* scrisă în 1848. În paginile revistei se întîlnesc reprezentanți de pe întreaga arie națională : Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Odobescu, A. Hurmuzachi, G. Crețeanu, Alecu Russo, Costache Negri. În suplimente, „România literară" dădea la lumină : *Cîntice poporale a Românilor din Moldavia, din Transilvania, din Banat și din Valahia.*

Dar înseși evenimentele politice europene evoluează în direcția năzuințelor noastre. Congresul de la Paris (25 februarie—30 martie 1856) marchează o etapă decisivă, statuînd alegerile pentru Divanurile Ad-hoc, cu toate implicațiile lor. În Moldova, se creează un mare Comitet al Unirii (cu 174 membri), care să organizeze propaganda Unirii, în țară și peste hotare. Alecsandri face parte din el și primul său gest este acela concretizat în acea poezie care va deveni cea mai populară expresie a voinței unei națiuni ce se voia întregită și liberă : *Hora Unirii.* La 9 iunie 1856 ea apare în „Steaua Dunării".

Întreaga activitate literară, din acest timp, a lui Alecsandri este consacrată luptei politice, luptei de eliberare și unitate națională. În versuri, în piese de teatru, în articole de ziar, totul e consacrat înfăptuirii idealului național.

Numit secretar de stat (ministru) provizoriu la Postelnicie (al Afacerilor Străine), în timpul căimăcămiei din 1858, Alecsandri acționează intens pentru a se asigura izbînda partidei naționale în Adunarea electivă.

Ales în unanimitate domn al Moldovei, la 5 ianuarie 1859, Alexandru Ioan Cuza va numi pe Alecsandri, la 17/29 ianuarie, secretar de Stat definitiv, cu titlul de ministru la Departamentul Afacerilor Străine. În această calitate — după ce la București, la 24 ianuarie 1859, fusese ales tot Cuza domn al Țării Românești — fu însărcinat de a primi deputăția din Țara Românească și a o întovărăși la Palat. Alecsandri a fost acela care prezintă Domnitorului delegația munteană, pe cînd 101 lovituri de tun vesteau Iașilor, în ziua de 29 ianuarie, Unirea pe veci a țărilor surori.

După înfăptuirea — astfel — a Unirii, ea trebuia recunoscută de către cele 7 „Mari Puteri". O misiune din cele mai însemnate primi, deci, ministrul de externe în guvernul Moldovei, pe lîngă Franța, Anglia și Italia.

În 11 februarie 1859, Alecsandri era la Paris. În *Extract din istoria misiilor mele politice* (publicat în „Convorbiri literare" din 1878, deși trimis încă de la 30 ianuarie 1868), diplomatul care avu un rol atît de important în consfințirea Unirii Principatelor prin confirmarea lui Cuza ca Domnitor peste ambele țări, relatează el însuși, în amănunt, după note stenografiate, cursul delicatei sale misiuni, încununată de succes ca și activitatea de după 10 octombrie 1859, cînd Cuza îl numește pe poet și ministru de Externe al Munteniei, devenind — pentru o lună — șef al diplomației din ambele Principate.

În aprilie 1861, Cuza trimite din nou pe Alecsandri în Franța și Italia și-l convinge să primească postul de agent diplomatic ad-interim al celor două principate la Paris. Interimatul durează pînă la 23 iunie 1862, cînd ia

sfîrșit prima parte a activității diplomatice a lui Alecsandri.

Această activitate e condusă cu înțelepciune și tact, totdeauna sub semnul unei lucide demnități în apărarea intereselor țării. Într-un memorandum din 7 ianuarie 1862, adresat ministrului de externe francez, destinat să întărească suveranitatea țării în materie consulară, Alecsandri scrie :

„Unirea definitivă a Principatelor este un fapt de natură să marcheze o eră nouă în Istoria României. Lăsați de aici înainte să ne călăuzim noi înșine, în plenitudinea autonomiei noastre, noi nu mai avem nimic de așteptat de peste hotare. Acum este momentul cînd marea operă începe și cînd națiunea română poate dovedi Europei că este la înălțimea destinului său ; fie ca [...] diferitele atitudini să dispară în fața intereselor patriei".

Am putea cita încă și alte asemenea mărturii ale patriotismului lui Alecsandri, ale profundului său devotament în promovarea intereselor naționale. Cine răsfoiește dosarul de còpii ale documentelor din perioada activității lui diplomatice rămîne de-a dreptul surprins de marea capacitate de dăruire a scriitorului unei misiuni nu o dată acaparatoare, migăloasă, executată în condiții dificile din toate punctele de vedere, inclusiv cele de ordin tehnico-administrativ. Diplomatul Alecsandri este neobosit, deși adesea încercat de precaritatea sănătății sale. El răpește astfel creației sale literare multe prilejuri de realizare, cheltuindu-și energia și timpul într-o misiune de pură datorie cetățenească.

Această multiplă dăruire caracterizează și perioada de după 1862. Totdeauna e gata a-și întrerupe din activitatea de creație literară, pentru a sprijini o acțiune de înalt ordin social, de înalt ordin patriotic.

La 15 și 16 august 1871, Alecsandri, acum în vîrstă de 50 de ani, acordă sprijinul său organizatorilor — printre care Eminescu — vestitei serbări de la Putna. El a fost rugat să compună imnul ce avea să fie cîntat în ziua comemorării, ca și pe cel dedicat „lui Ștefan cel Mare" :

La poalele Carpaților,
Sub vechiul tău mormînt,
Dormi, erou al Românilor,
O, Ștefan, erou sfînt.

Profundul său simțămînt patriotic va avea apoi să se reflecte în ciclul de versuri consacrat *Ostașilor noștri*, luptători și eroi în războiul de Independență.

Deosebit de expresiv este capitolul consacrării sale peste hotare, ca autor al *Cîntecului Gintei Latine*, încununat cu premiu de către juriul din Montpellier, avînd în frunte pe celebrul poet Mistral.

Nu fără temei, în numărul pe iunie, din 1878, revista „Convorbiri literare" publică poezia însoțită de un text care începea astfel :

„Grivița și Montpellier sînt astăzi două nume nedeslipite și deopotrivă de scumpe românilor, căci reprezintă două victorii strălucite prin care românii au afirmat dreptul și voința lor de a fi".

Poetul însuși scrisese — pe drept — lui Negruzzi, la 18 mai :

„România e astăzi mai cunoscută în lumea învățaților din lumea occidentală [...]. Am cîștigat un nou drept la simpatiile marilor popoare de viță latină și poate că acele simpatii răsărite pe cîmpul literar vor rodi pe cîmpul politic".

În aprilie 1882, ca oaspete al „Felibri"-ilor, întîlnește la Maillane pe Mistral. „Cum m-a văzut — va comunica el într-o scrisoare — m-a luat în brațe și ne-am sărutat împreună ca doi frați ce nu s-au întîlnit de mult".

La 31 ianuarie 1885, Alecsandri e numit ministru plenipotențiar la Paris. Răspunde, o dată mai mult, datoriei de a-și sluji patria, deși — acum — în condiții internaționale modificate, față de prima etapă a activității sale diplomatice. Din nefericire, anii petrecuți în capitala Franței sînt și ultimii ani de viață ai lui Alecsandri. Reîntors la Mircești, grav bolnav, va închide ochii pentru totdeauna, în noaptea de 22 august 1890.

La 150 de ani de la nașterea lui, întregul popor român îi cinstește cu respect și admirație memoria. Prin

opera lui literară ca şi, deopotrivă, prin cea de slujitor direct al patriei, prin activitatea lui de revoluţionar, de luptător neobosit pentru libertatea şi unitatea naţională, pentru renaşterea României şi propăşirea ei, — Vasile Alecsandri a rămas gravat ca atare în conştiinţa tuturor generaţiilor.

(Comunicare la sesiunea ştiinţifică din 17 iulie 1971 a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice şi a Uniunii Scriitorilor, consacrată aniversării a 150 de ani de la naşterea lui Vasile Alecsandri. „Contemporanul", 23 VII 1971).

FORŢA GENIULUI ARTISTIC

A construi o mare cultură presupune o vastă acumulare de factori constitutivi, o profundă dialectică pe liniile interioare ale unui univers uman, într-un spaţiu şi un timp istoriceşte determinate. Aflîndu-şi astfel unghiul de raportare la şi în conştiinţa omenirii, o mare cultură se identifică prin proprii ei făuritori, nominalizîndu-şi arhitecţii : aceia cărora — în succesiunea veacurilor, iar, în perioade mai fericite, chiar a deceniilor — li se înscrie numele pe edificiile la înălţarea cărora s-au devotat, finalizînd prin personalitatea, prin geniul lor, ceea ce personalitatea, geniul colectiv voiau, aveau să exprime.

În nici un domeniu al spiritului nu apare mai pregnant original rolul personalităţii ca în cel al artelor, între care ponderea literaturii, a artei cuvîntului, e cea mai mare. Un mare scriitor poate deveni la un moment dat, prin opera lui, un modelator de suflete al unei întregi generaţii, al unei întregi epoci ; el poate genera (în limbajul conformiştilor alarmişti) un „rău al veacului", poate crea un curent, prin scrierile lui prelungindu-şi antenele pînă departe în spaţiul sensibilităţii umane. Stratificarea în timp a unei mari culturi — care, ea, dă amprenta identităţii în lume a unui popor — implică deci cu necesitate ivirea, în combustiunea saltului depăşitor, a geniului literar, care, prin capacitatea specifică artei cuvîntului, se impune cu valabilitate definitorie, în timp şi spaţiu.

Şi astfel, istoriceşte devine cu neputinţă situarea Franţei în universul uman fără a lua în considerare pe Villon, mai apoi pe Corneille, Racine sau Molière, pe

Stendhal sau pe Balzac, pe Hugo, Baudelaire, Rimbaud, pe Malraux... Cu neputință e a concepe istoria Angliei fără Shakespeare și Byron, sau a Italiei fără Dante Alighieri... După cum — se-nțelege — nici structura intimă a fiecărui asemenea exponent n-ar putea fi explicată fără complexul atîtor date ale realității obiective căreia aparține.

De aceea, Marx și Engels au și evocat atît de frecvent forța geniului artistic, în sensul că, prin însăși opera lui, marele poet, marele prozator — ca, de altfel, prin analogie, marele sculptor sau pictor, marele muzician — înscrie în istoria umanității semnul existențial al societății, al poporului său și care, astfel, îi conferă lui însuși atributul universalității.

Cine aprofundează în acest sens procesul de dezvoltare a culturii române este, nu poate să nu fie, rînd pe rînd fascinat de valențele specifice pe care, de la cronicari pînă astăzi, le-a înscris literatura în afirmarea conștiinței noastre de sine, în proiectarea pe ecranul umanității a geniului național.

Dar pentru a trăi plenar un asemenea act la dimensiunea universală, devenirea istorică a unui popor trebuie ca ea însăși să fi atins acele mari înălțimi ale creației spirituale, să-și fi ridicat sieși acea culme de pe care să poată cuprinde largile orizonturi ale geniului uman. Să le poată cuprinde și, prin propriul rod îmbogățindu-le, să-și traseze astfel dimensiunile unei autentice și mari culturi.

Aproape, tot mai aproape de o asemenea culme, urcată de străbuni „pe brînci", a pășit literatura și, prin ea, cultura română în ansamblul ei, acum un veac, cînd, la 15 aprilie, apoi la 15 august, 1870, în „Convorbiri literare", au apărut poemele *Venere și Madonă*, apoi *Epigonii*.

Sînt primele poezii marcînd o originalitate artistică de o structură cu totul nouă, un moment de salt spre înalturi. Vesteau, adică, „primii pași spre Lună" ai geniului poetic românesc; primii pași de pe un relief înălțat de generațiile anterioare.

Și de pe care, peste numai 13 ani, în 1883, avea să-și ia avîntul suprem *Luceafărul*.

Încă atîtea opere, publicate înainte și după această dată, apoi prodigiosul tezaur al *postumelor* aveau să constituie un veritabil univers pe cît de eminescian, pe atît de românesc, pe cît de original specific, pe atît de universal.

Prin cucerirea acestui punct în universul estetic, prin atelierul însuși, atît de uluitor de bogat, pe care ni-l revelează miile de pagini-manuscrise lăsate — parcă dinadins — posterității, forța geniului eminescian a redimensionat propria noastră conștiință creatoare, i-a impus ca o legitate criteriile de culme, de „coloană infinită", ale perenității artistice. Și de aceea, nu întîmplător, Eminescu e creatorul unei mitologii dacice, a vibrat profund la literatura noastră veche, a fraternizat cu Bălcescu, a validat pînă la inefabil creația populară, a revoluționat limbajul nostru artistic.

Ne-a dat, cu alte cuvinte, o grandioasă și, prin chiar aceasta, o infinită capacitate de a ne desăvîrși ființa noastră spirituală.

Parametrii unei mari culturi.

(*„Contemporanul"*, 16 I 1970)

PUBLICISTUL

Unul din capitolele încă insuficient explorate din vasta, patetica dăruire eminesciană, este publicistica lui. Această prodigioasă activitate jurnalistică implică activitatea multor ani de cheltuire în redacții și tipografii, căci marele poet nu era doar un „articlier" sau un „colaborator", ci un rob al presei în termenii cei mai proprii ai cuvîntului, răspunzînd (mai întîi la „Curierul de Iași", mai apoi, la București, la „Timpul") de toate aspectele compunerii ziarului. De această istovitoare muncă, Eminescu a amintit de altfel în corespondența lui și nu puține sînt mărturiile contemporane asupra celui care alcătuia și pagina telegramelor externe — după cum nu se putea dispensa nici de rubrica „faptelor diverse".

Muncă neagră deci, de zi și noapte, salahorie în slujba cuvîntului tipărit.

Se împlinesc — iată — 100 de ani de cînd cuvîntul lui Eminescu intra în presa românească. Angajarea lui, atît de profundă, atît de exemplară, se putea vedea nu numai din versurile debutului, sub semnul acelei, astăzi din nou fremătînd revigorantă în spirite, „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie / Țara mea de glorii, țara mea de dor", dar și în acea înflăcărată mărturie a tînărului, la o societate studențească : „Iubesc acest popor bun, blînd, omenos, pe spatele căruia diplomații croiesc hărți și războaie, zugrăvesc împărății despre care lui nici prin gînd nu-i trece".

Așadar, încă de atunci profilul nu numai de poet, dar și de gînditor politic, concretizat apoi în ziaristul Eminescu, se impunea în cercuri ale opiniei publice, ca expresia unei profunde, autentice simțiri — aceea pe care o va sintetiza curînd aforistic : „Naționalitatea trebuie să fie simțită cu inima și nu vorbind numai cu gura. Ceea ce se simte și se respiră adînc se pronunță arareori".

E adevărat, pe ansamblul publicisticii sale, concepția social-politică a creatorului *Scrisorii a III-a* se prezintă ochiului nostru de astăzi sinuoasă, întretăiată de contradicții, uneori cu lunecări în violențe verbale antrenînd la confuzie. Nu mai puțin, gîndirea aceasta e pătrunsă însă totdeauna de unda generoasă a unui atașament atît de puternic față de patria și poporul său. Publicistul patriot e și promotorul unui autentic militantism definit de el însuși atît de pregnant : „Dacă o generațiune poate avea un merit — scrie poetul — el e acela de a fi un credincios adept al istoriei, de a purta sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care îl ocupă în înlănțuirea timpilor". De aici și anticonformismul — nu o dată exprimat — față de înseși principiile partidului la al cărui oficios slujea, fără a-și îngrădi libertatea propriei conștiințe. Căci, în măsura în care cugetarea social-politică a lui Eminescu s-a înscris pe orbita conservatoare a „junimismului", campion al luptei împotriva a ceea ce Maiorescu numise încă din 1868 „formele fără fond", iar Eminescu va afirma nu o dată că „cine-și închipuiește a putea progresa prin salturi, nu face decît a da înapoi" („Curierul de Iași", 1876, nr. din 17 august), peste cîțiva ani, (în „Timpul" din 22—23 mai 1881), va pleda pentru „împăcarea formelor tradiționale de existență cu cuprinsul lor nou, cu dezvoltarea nouă."

Adept al unui „organism" social, adică al unei dezvoltări structurale, nu de suprafață, ca atare susținînd că „poporul român nu se va dezvolta ca popor românesc, decît păstrînd drept baze pentru dezvoltarea sa tradițiile sale istorice" („Timpul" din 1879, nr. din 11 nov.), concepția lui Eminescu despre mersul nostru înainte, despre progres, cu alte cuvinte, el o va explicita mai ales în polemica dusă cu „Românul" lui C. A. Rosetti în cele două articole apărute în „Timpul", din, respectiv, 6 și 22—23 mai 1881, despre dezvoltarea istorică a României. Autorul respinge că s-ar fi gîndit vreodată să propună pentru țara noastră „un sistem care să învieze veacul al XVII-lea, epoca lui Matei Basarab". Ceea ce-l preocupă pe Eminescu este argumentarea necesității unui profil social-istoric propriu, el dînd, în această privință, ca exemplară imaginea acelor state „cu trecut istoric sau care și-au avut în curs de sute de ani obiceile lor juridice și administrative". Căci „moravurile fără legi pot totul, legea fără moravuri aproape nimic". Particularizînd, Eminescu se gîndea la Anglia, care, la vremea aceea, era într-adevăr cea mai înaintată pe scara civilizației materiale și la care se gîndeau și propagatorii junimiști ai „conservatorismului progresist". În acest spirit trebuie înțeleasă și afirmația ce urmează : „...oricine va voi să definească marele mister al existenței va vedea că el consistă în *împrospătarea continuă a fondului* (subl. ns.) și păstrarea formelor. Forme vechi, dar spirit pururea nou — scrie Eminescu fără a susține totuși imuabilitatea formelor, căci și acestea pot fi „pururea (adică organic, „natural") *reîmprospătate de spiritul modern, de munca modernă*" (subl. ns.).

Cu alte cuvinte, în măsura în care se teme de alterarea instituțiilor, a formelor ce marchează identitatea și păstrează continuitatea națională, Eminescu se declară împotriva saltului, a schimbării, dar el nu respinge „reîmprospătarea", *evoluția fondului însuși.*

Ca atare, teoreticianul politic ia poziție împotriva a ceea ce se numește „pseudo-civilizație", dar nu fără a sublinia că aceasta e o „înmulțire a trebuințelor, făr-o

sporire paralelă a *aptitudinilor economice și intelectuale*" (subl. ns.)

Precum se precizează în articolul din „Timpul" 1882, 12 oct., Eminescu năzuiește în fond la o stare de lucruri care, printr-un proces complex condiționat, să asigure ceea ce el propune ca un „progres real". Soluția schimbării complete prin revoluție nu o vedea, pentru că — atunci — nu vedea nici forța în stare a o face; la data aceea proletariatul era doar în prima sa fază de dezvoltare și, ca atare, nu-i putea sesiza potențialul revoluționar.

Și apoi, nu atît introducerea însăși a formelor de civilizație străină (de import) îl stingherea pe Eminescu, ci mai ales faptul că, în împrejurările date, nu se introduceau și celelalte condiții : acelea care să asigure o asimilare reală, organică a acestor forme de civilizație. Afirmînd că un popor „care tinde cu stăruință, însă gradat, de-a ajunge la civilizație, care se deprinde el însuși zi cu zi de a-și apropia îndemînările și cunoștințele altora, ajunge în adevăr să egaleze pe ceilalți". Prin urmare, Eminescu exprima în cîmpul practic o gîndire interesantă despre progres, nu-l respingea, ci, dimpotrivă îl privea cu toată seriozitatea, ca pe o necesitate impusă de însuși mersul civilizației. Ceea ce critica el era faptul că „la aceasta nu gîndește nimenea", că „lucrul la care aspiră toți (exploatatorii guvernanți) este de a se folosi numai de avantajele civilizației străine, nu însă a introduce în țară condițiile de cultură sub cari asemenea rezultate să se producă de sine".

E limpede că, prin „condițiile de cultură", Eminescu înțelegea dimensiuni infinit mai mari și transformări de reală substanță, depășind în orice caz cu mult pe cele ce vor fi vînturate mai tîrziu de „semănătorism" sau chiar de „poporanism".

Mai presus de toate, în activitatea lui publicistică, Eminescu a denunțat, cu o vigoare întîlnită doar în *Împărat și proletar* sau în *Scrisoarea a III-a* și doar la Caragiale, lipsa funciară de patriotism, în primul rînd a partidului liberal din epoca sa, a tineretului acestuia, care denaturase idealurile generoase ale „vizionarilor" (recte ale revoluționarilor de la 1848), pe de altă parte, punînd în lumină vibrația iubirii de patrie a unui Bălcescu (în articolul *Bălcescu și urmașii lui,* în „Timpul", 1877, 24

nov), a cărui lucrare, consacrată lui Mihai Vodă Viteazul, anunțînd-o, scrie că ea echivalează cu „o suflare rece de ironie asupra piticilor care îngînau a împărtăți simțirile unei inimi pe care n-au știut a o prețui niciodată".

Așadar, în antiteza prezent-trecut, antiteză bazată — potrivit întregii concepții junimiste — mai ales pe raportarea la realitatea de la 1848, Eminescu se distinge — și nu numai aici, cînd e vorba de Bălcescu — de Titu Maiorescu și ceilalți, integrînd în viziunea lui constructivă și exemplară, pe care o aduce, de obicei, din trecutul mai îndepărtat, chiar și epoca de la 1848. În măsura — desigur — în care e dominată de o conștiință ardentă, ca aceea reprezentată de un Bălcescu, în măsura, adică, în care omul stă sub semnul sincerității, al totalei dăruiri pentru o mare idee, al unei neistovite iubiri de patrie, al unei năvalnice credințe pentru făurirea — chiar pe cale revoluționară — a unui alt viitor poporului român.

Mod de a se proiecta pe sine însuși, pe el, Eminescu. Căci gîndirea lui social-politică nu era niciodată superficială, deși — evident — ea este adeseori utopică sau excesiv de pătimașă.

Patriotismul marelui poet este — precum s-ar mai putea încă demonstra — el însuși un univers de simțire și de gîndire, ca o proiecție grandioasă a unui uriaș proces de însumare a tot ceea ce patria și poporul român au putut genera intr-un spirit de asemenea amplitudine a vibrației naționale românești.

(*„Tribuna României"*, 15 I 1975)

DIRECȚIA NOUĂ

Înainte de a fi pătruns mai adînc în receptivitatea unui public mai larg, deși chiar incidentele biografice i-ar fi înlesnit-o, Eminescu a frapat încă în plină tinerețe sensibilitatea principalilor exponenți ai contemporaneității, în frunte cu Maiorescu. În definitiv, încă acum

peste 100 de ani, în articolul din 1872, mentorul junimist își baza direcția nouă tocmai pe acel „cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, pînă acum așa de puțin format, încît ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvîntului", — pe Eminescu. Rezervele — atît de obsecvioase în formulare — arătau nu numai că autorul lor era perfect conștient de noutatea liricii eminesciene, ca atare de obstacolele implicate în promovarea ei, dar, mai presus, de valoarea în sine a celui pe care-l introducea astfel în cetatea literelor române.

Rezervele aveau a se dovedi, mai tîrziu, tot atîtea surse de elogii. În 1889, în celebrul articol *Eminescu și poeziile lui*, Maiorescu nu numai că explică atît de strălucit comportamentele sociale ale lui Eminescu prin „naivitatea unui geniu cuprins de lumea ideală, pentru care orice coborîre în lumea convențională era o supărare și o nepotrivire firească", dar reliefează în plus coordonata majoră a personalității eminesciene : „bogăția de idei, care înalță toată simțirea lui (căci nu ideea rece, ci ideea emoțională face pe poet)", solicitîndu-și — acum — contemporanii să vadă „în chiar pătrunderea acestei bogății intelectuale pănă în miezul cugetărilor poetului puterea mișcătoare, care l-a silit să creeze pentru un asemenea cuprins ideal și forma exprimării lui și să îndeplinească astfel amîndouă cerințele unei noi epoce literare". Printre argumente : cel formulat cu 17 ani în urmă : „un om al timpului modern", dar — acum — subliniind : „la nivelul culturei europene de astăzi", cunoscînd deopotrivă filosofia și literatura străină dar și pe cea autohtonă, și avînd rara capacitate de a transfera erudiția în creație : „Acel cuprins ideal al culturei omenești nu era la Eminescu un simplu material de erudiție străină, ci era primit și asimilat în chiar individualitatea lui intelectuală".

În această individualitate — ale cărei dimensiuni sînt cele ale geniului — intră la fel de intens pasiunea cercetării adevărului și sinceritatea cu care poetul ipostaziază nu numai „lirismul individual", ci și „simțimîntul

național sau umanitar". De aici, „adînca impresie ce a produs-o opera lui asupra tuturor" — explică Maiorescu care, ca un veritabil sociolog al sensibilității colective (aici nu deosebindu-se de Gherea), argumentează, în continuare tocmai prin *popularitatea operei eminesciene*, victoria „noii direcții", a „noii epoce literare" : „Și ei au simțit în felul lor ceea ce a simțit Eminescu, în emoțiunea lui își regăsesc emoțiunea lor ; numai că el îi rezumă pe toți și are mai ales darul de a deschide mișcării sufletești cea mai clară expresie, așa încît glasul lui, deșteptînd răsunetul în inima lor, le dă totdeodată cuvîntul ce singuri nu l-ar fi găsit. Această scăpare a suferinței mute prin farmecul exprimării este binefacerea ce o revarsă poetul de geniu asupra oamenilor ce-l ascultă, poezia lui devine o parte integrantă a sufletului lor, și el trăiește de acum înainte în viața poporului său".

Este, desigur, acesta elogiul cel mai pregnant, dînd întreaga fremătare a vibrației celui care-l consacra acum definitoriu pe autorul „Luceafărului" ca *geniu tutelar* al creației cuvîntului românesc. Evident, în această pagină de strălucită sinteză asupra unui asemenea destin artistic intra și satisfacția proprie — pentru proiectarea în conștiințe — prin opera (atîta cît, tot el, i-o editase, în 1883) — a unei noi viziuni asupra însăși dezvoltării în *viitor* a genialității creatoare a poporului nostru. Căci concluzia lui Maiorescu din 1889 avea să se impună ca una din acele previziuni purtînd sigiliul adevărului deplin confirmat de viitor : „Acesta a fost Eminescu, aceasta este opera lui. Pe cît se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării românești".

Înrîurirea geniului eminescian a fost — precum se știe, și nici nu putea fi altfel — covîrșitoare. Ca prim efect, chiar cel mai talentat dintre poeții care aveau a-și începe cariera artistică în „noua epocă", cea eminesciană, — am numit pe Macedonski — n-a izbutit, cu toate con-

tingențele lui de sensibilitate și temperament, decît doar sporadic să-și valideze însușirile de *avangardă* (în sensul constructiv al termenului), — și aceasta tocmai datorită climatului tot mai dens eminescian în care aveau să se desfășoare talentele nu numai din timpul lui Eminescu dar și cele de după el. Căci „avangarda" eminesciană, adică *direcția nouă*, nu numai că se consolidase profund de la apariția în „Convorbiri literare", în 1870, a celor cîtorva poezii îndreptățind pe mentorul „Junimii" a-l desemna pe tînărul de 22 de ani, Eminescu, în ierarhizarea din 1872, „îndată după Alecsandri", dar, în deceniile ce au urmat, direcția cea nouă devenise un veritabil curent literar care, dincolo de implicațiile strict ideologice și de evoluția climatului general al culturii noastre, impunea — cu superioritatea geniului artistic — o veritabilă revoluție estetică. Și, ca atare, ne gîndim nu numai la autorul *Nopților*, dar și la G. Coșbuc — artist, desigur, de o cu totul altă structură —, ca să nu mai amintim și de reacțiile unui Vlahuță, acesta devorat de conștiința propriului epigonism. Nu același — dimpotrivă ! — proces va suferi Octavian Goga, care în volumul din 1905 va dărui, în cele mai bune dintre *Poezii*, ceva din aurul filigranului eminescian. Pe de altă parte, constituirea simbolismului însuși, prin Dimitrie Anghel și Ștefan Petică, nu se poate explica decît tot în prelungirea direcției noi — cea prevăzută de Maiorescu, dar *plenar realizată* de geniul lui Eminescu.

Originalitatea, atît de acuzată, a lui Tudor Arghezi, începînd cu al doilea deceniu al secolului XX (prin celebra *Rugă de seară)* și avînd — de data aceasta editorial vorbind — în paralelă pe aceea a lui G. Bacovia din *Plumb* (1916), ca și, mai apoi, pe aceea a lui Blaga (1919), stă sub același semn demiurgic, putînd să se desfășoare într-o veritabilă, infinită eflorescență.

Aceea care, pînă în zilele noastre și mult după noi, stăruie și va stărui încă și încă pe cerul luceafărului eminescian. Potențînd necontenit, în multiple întruchipări, forța creatoare a geniului românesc.

(*„România literară"*, 16 I 1975)

CULTURĂ ȘI CREAȚIE

Bibliografia studiilor eminesciene — o știm cu toții — este una din cele mai bogate, cantitativ vorbind, iar selectiv ar fi greu de spus că nu și reprezentative. Ne gîndim în primul rînd la Maiorescu, al cărui — celebru — articol *Direcția nouă în poesia și prosa română*, din 1872, are, în fond, ca principal argument pe acel „cu totul osebit în felul său, om al timpului modern", „poet în toată puterea cuvîntului", „domnul Mihail Eminescu", — Eminescu despre care, în sinteza din anul tragic 1889, marele critic încheia atît de profund semnificativ : „Pe cît se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire pînă astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării românești".

Rotunjindu-și articolul din „Contemporanul", martie-mai 1887, în prefața la primul volum de *Studii critice*, editat în 1890, Gherea prevenea pe cititor că „bineînțeles, cu toate aceste complectări, articolul despre Eminescu rămîne o încercare și un fragment critic. Un articol complect, o adevărată, adîncă și sigură lucrare critică asupra creațiunei genialului poet va fi cu putință, numai atunci cînd vieața lui va fi mai bine cunoscută, cînd vom avea date biografice precise și cînd vor fi tipărite toate scrierile, toate poeziile și proza poetului nostru". Era, desigur, aceasta, expresia uneia din cele mai responsabile conștiințe critice, implicînd dimensiunile — vaste — ale geniului eminescian, și, astfel, formulînd și dimensiunile operei de valorificare ce avea să urmeze.

Într-adevăr, această sarcină uriașă, de a cuprinde din toate unghiurile și perspectivele lui definitorii un asemenea monument al creației artistice românești, a continuat, generații după generații, și încă va continua... Ca și despre Dante sau Shakespeare, despre Goethe sau Baudelaire, despre care s-au scris biblioteci întregi, și despre Eminescu niciodată nu se va putea afirma că „s-a spus tot ce se putea spune". Lumina geniului său va inspira necontenit spiritele noastre — și nu numai pe

cele din hotarele patriei —, căci această lumină e din cele eterne, ca a stelelor cu infinita lor strălucire.

De aceea, se și cuvin amintite și „puse în chestiune" și cele ce s-au scris mai pregnant pînă acum, ca și cele ce se scriu ca atare în zilele noastre. Cultul unui geniu de asemenea dimensiuni se întreține prin propria-i dinamică ființială, prin dialectica în durata — infinită — a raportării lui, mereu contemporane. E ceea ce, cu atîta sensibilitate, a demonstrat, la timpul său, un Ibrăileanu și — cu un grandios simț al arhitecturării monumentului — a construit G. Călinescu. În *Viața* și în *Opera lui Eminescu*, cel care mai apoi avea să dea sinteza cea mai tulburătoare a culturii naționale valorificată în relieful ei literar a împlinit, în bună măsură, ceea ce, în 1890, Gherea considera a fi condiția, imperios necesară, pentru acea „adîncă și sigură lucrare critică asupra creațiunii genialului poet".

Dar tocmai fapta — ea însăși de geniu și de tulburătoare devoțiune — a lui Călinescu a constituit revelatorul și, în deceniile ce i-au urmat, stimulul cel mai puternic pentru continua aprofundare a biografiei și operei eminesciene, pentru ceea ce a devenit — și trebuia să devină — unul din principalii vectori ai culturii noastre, cu atît mai autentice și, prin chiar aceasta, cu atît mai dinamice valențe de rodnicie spirituală.

Astfel se și explică — mai ales în reverberația ultimilor 10 ani — preocuparea de a valorifica totalitatea operei, edite și inedite, a poetului, precum și inițiativa publicării *Caietelor Mihai Eminescu* consacrate în exclusivitate studiului permanent al vieții și creației eminesciene, iar cerința — inexorabilă — de a reîntrupa prin tehnica grafică filele manuscriselor, fatal perisabile în materialitatea lor, a devenit acum un imperativ de ordin național.

Cu atît mai intens, deci, — Eminescu fiind în mintea și inima fiecăruia dintre noi — atenția noastră se cuvine a fi reținută de acele lucrări care dau într-adevăr expresie vie devoțiunii pentru geniul tutelar al cuvîntului românesc. Ca atare considerăm noi cartea ce ne-a dăruit-o Zoe Dumitrescu-Bușulenga cu titlul *Eminescu — Cultură și Creație*. Această carte nu este ceea ce s-ar putea numi — sec, stereotip — o „lucrare de referință",

ci un *act de trăire* întru Eminescu, în universul — infinit — al creației lui ca generator — continuu inedit — de cultură. Ne previne chiar autoarea, sugerînd — într-una din cele mai frumoase pagini — a ne racorda acuitatea privirii și adeziunea: „Ca o stea fixă, opera eminesciană luminează acum întregul cer al nației dîndu-i glorioasele ei raze, arătînd participarea ei la algoritmurile geniilor universale. Investigată la toate nivelurile, cu mijloacele cele mai noi ale criticii moderne, arătînd uimirii noastre un uriaș sistem de conotații care îmbrățișează viața omului și a cosmosului în imagini arhetipale, de valoare universală, creația marelui poet devine obiect de sinteze, care o prind ca o verigă în marele lanț neîntrerupt al istoriei naționale."

În această nobilă finalitate e construită întreaga lucrare și în dialectica fiecăreia din cele trei secvențe ale ei — *Universul motivelor, Glosse, Confluențe* — resimțim acea armonie a *trăirii* eminesciene *astăzi*, în tumultul de nouă Renaștere a culturii naționale, vibrînd odată cu autoarea la argumentele pe care, generos, Eminescu le oferă. Prin viața, prin opera, prin situarea lui în timpul și spațiul național, prin mitul pădurii, prin motivul mării, prin cel al melancoliei și al visului, prin ceea ce se constituie ca Hyperionul românesc. Prin proza sa, de fascinație filosofică și fantastică, prin cea de inspirație eroică, între iluminism și romantism. În sfîrșit, prin introducerea spiritului nostru în tainele uluitoarei capacități de aprofundare de către Eminescu a lumii lui Shakespeare, pentru a ne da un răgaz de o clipă prin analogia dintre *Hyperionul* lui Hölderlin și *Luceafărul* poetului român, la care „totul exaltă valoarea cunoașterii". Nu mai puțin sugestivă, în pregnanța demonstrației, este revelarea prelungirii în spiritele unora din marii noștri poeți — precum Goga și cu atît mai intens Blaga — a moștenirii eminesciene. O prelungire profund creatoare și, prin ea însăși — datorită inevitabilei decantări artistice —, devenită cel mai puternic factor împotriva epigonismului, o asemenea prelungire încărcată de atîtea valențe operînd ca o „suflare de foc" — expresia e a lui Goga — pentru desăvîrșirea valorilor autentice.

Acestea și încă alte temeiuri pe care le implică lectura unei atît de binevenite cărți ne dau bucuria certi-

tudinii unui autentic act de cultură. Cultură care — precum își încheie autoarea inspiratul ei omagiu — face din Eminescu „farul prim al permanenței și duratei noastre în cultură, pilda prin excelență a angajării totale a unui poet în destinul poporului, în tradițiile, suferințele, luptele și izbînzile acestuia, în direcțiile devenirii sale istorice".

(„România literară", 12 II 1977)

VIZIONARUL LUCID

Se împlinesc, deci, la 15 iunie nouă decenii de la trecerea în neființă a lui Mihai Eminescu. Prilej de sporită și vibrantă meditație asupra operei lui, asupra creației lui artistice „nepereche", continuu generatoare de inedite unghiuri de cuprindere și interpretare, concretizate de studii importante, în țară cît și peste hotare. O trecere în revistă a bibliografiei eminesciene din ultimele trei decenii, de la centenarul său pînă astăzi, ar fi desigur întru totul elocventă. Ea ar marca, pe de o parte, soliditatea studiilor, din deceniul al patrulea, ale lui Călinescu, care rămîne în continuare el însuși „nepereche", prin capacitatea de aprofundare a vieții și operei *poetului național*, cum — atît de pregnant — l-a proiectat pe Eminescu în conștiința contemporană. Pe de alta, am putea constata că tocmai de pe culmea „monumentului" ridicat de Călinescu, conștiința critică românească (și nu numai românească) a făcut pași înainte în abordarea vastului univers al celui ce a dat *Luceafărul* interferînd noi criterii, cu noi valențe menite a îmbogăți punctele de impact și a revela astfel încă mai semnificativ acest univers care, precum cel cosmic, pe măsură ce e străbătut cu sporite capacități investigatorii cu atît mai intens își reproiectează dimensiunile.

Prin contrast, un sector care a rămas încă într-un con de umbră al cercetării și, ca atare, al valorificării științifice este cel al *publicisticii*, al *jurnalisticii social-politice* a lui Eminescu. Putem spune că, din acest punct

de vedere, sîntem cu atît mai rămași în urmă, cu cît în primele patru decenii ale secolului nostru și, cu atît mai intens în epoca interbelică, ziaristica politică eminesciană a constituit pentru cei interesați un izvor de argumente folosite fie ad litteram, adică izolate din contextul social istoric respectiv, fie prin interpretări ad hoc pentru încercările de construcții ideologico-politice cu o finalitate direct și decis reacționară. Și ne gîndim, desigur, la mentorii concepțiilor și practicilor dreptei fascizante, care în anii celui de-al patrulea deceniu, culminînd cu anii războiului, au manipulat contradicțiile gîndirii social-politice a lui Eminescu, mai ales în deformările ei xenofobe, ca unul din instrumentele lor de pernicioasă confuzie în spirite.

Motiv, deci, cu atît mai imperios ca în acțiunea noastră de reconsiderare a moștenirii culturale întreprinse după Eliberare să se fi abordat temeinic, prin metoda materialismului dialectic și istoric, tocmai această componentă a universului ideologico-artistic eminescian. Din nefericire, precum se știe, în loc de aceasta, s-a preferat, sub furcile caudine ale dogmatismului cel mai simplist, să se anatemizeze chiar și o bună parte din opera artistică, deci cu atît mai iresponsabil și cea manifestînd direct gîndirea social-politică a celui mai mare scriitor român. În școală, chiar la Universitate, a dăinuit multă vreme această poziție — de interpretări abuzive, sociologist vulgare, a multora din capodoperele poeziei și prozei, iar publicistica fiind aproape total ignorată.

În cadrul comemorării de către Academia Română și Uniunea Scriitorilor a 75 de ani de la moartea poetului, sesiunea științifică din zilele de 9 și 10 iunie 1964 a prilejuit un reviriment, printr-o serie de contribuții, dintre care o bună parte au fost cuprinse în volumul, apărut in 1965, *Studii eminesciene* (EPLA, 765 pag.). Între acestea, comunicarea *Patriotismul lui Eminescu* încearcă o schiță de interpretare a activității ziaristice a celui care, în „Curierul de Iași", dar mai ales în „Timpul", la București, și-a dăruit cele mai bune ceasuri dintr-o viață zi de zi atît de solicitată de condițiile, atît de grele, în care apărea pe atunci un ziar asupra căruia Eminescu trebuia să vegheze de la prima la ultima coloană și ale că-

rui pagini trebuiau de cele mai multe ori umplute tot prin efortul său.

Să revenim, dar, la evocarea acestei atît de semnificative activități, relevînd (după textul nostru, care, acum după 15 ani, ni se pare cu atît mai actual) principalii ei vectori în profilarea concepției social-politice a lui Eminescu.

„Doctrina" — vehiculată într-un ziar de partid conservator — este desigur nu în puține privințe criticabilă. Ca atare ea a generat și, fără o lucidă situare în contextul atît de contradictoriu al epocii, ea poate încă genera confuzie, mai ales cînd e — așa cum a și fost în trecut — interpretată și folosită cu rea credință sau cu sufletul surd la orga de profunde sentimente ce inspiră și învăluie această gîndire. Trasînd, însă, o linie definitorie peste aspectele ei de zi cu zi, publicistica politică a lui Eminescu constituie cel mai acuzator dosar împotriva societății timpului său. „Cum am tratat noi pe acești țărani ?, se întreabă el în articolul *Influența austriacă* („Conv. lit.", nr. 5 din 1 aug. 1876). Am clădit un aparat greoi și netrebnic pe spatele sale, aparat reprezentativ cum îl numim, și care nu-i decît pretextul de a crea din ce în ce mai multe posturi, plătite tot din punga lui, direct sau indirect. Într-o țară care n-are export industrial țăranul muncește pentru toți : sigur și necontestabil. Dantela de Bruxelles, galonul de pe chipiul generalului, condeiul de fier cu care scrim, chibritul cu care ne aprindem țigara, toate ne vin în schimbul grîului nostru și acest grîu îl produce numai țăranul, grîul e productul muncei *sale*". Cît despre proletariat, deși neînțelegînd cu claritate mecanismul luptei de clasă, Eminescu vede în muncitori tot o „pătură pozitivă", ca producătoare de bunuri materiale, și, veștejind *Robia modernă* (cum își va intitula articolul în „Curierul de Iași", tot din 1876, nr-ul din 12 dec.), relevă „mania de a trata pe om ca simplă mașină, ca unealtă pentru producere".

Disprețul muncii de către clasele dominante, exploatatoare, „superpuse", este necontenit denunțat de către Eminescu. El promovează, în același timp, cu fundamentări teoretice, *munca drept factor de bază pentru organizarea și propășirea unui stat,* drept criteriul cel mai funcțional de definire a unei societăți : „Temeiul unui

stat e munca, și nu legile" ; „bogăția unui popor stă, nici în bani, ci iarăși în muncă" —va scrie peste un an (în „Timpul", nr. din 18 dec. 1877, în articolul *Ilustrații administrative*).

Eminescu devine conștient că trăiește într-o lume care, datorită progresului tehnico-științific, se revoluționează, că — generată de mașina cu aburi — revoluția industrială dă o cu totul altă perspectivă omenirii. Dar el sesizează că, în condițiile decalajului ce se adîncea, prin această revoluție industrială, perpetuarea în România a unei stări de inapoiere economică și socială nu putea genera decît consecințe și mai grave : „Atîrnarea economică de altădată se schimbă din nefericire în veacul nostru în exterminarea economică a aceluia căruia locul unde muncește sau nivelul său de cultură nu-i dau aceleași avantaje ca vecinului său mai fericit". „O deplină subjugare economică în condițiile de astăzi ale muncii e egală cu sărăcirea, demoralizarea și moartea" — conchidea autorul în articolul *Concesiuni economice* („Timpul", din 25 martie 1878).

Starea economică e atît de importantă în gîndirea socială a lui Eminescu, încît „calitățile morale ale unui popor atîrnă — abstrăgînd de clasă și de rasă — de la starea sa economică [...]. Deci condiția civilizației statului este civilizația economică" *(Frază și adevăr,* în „Timpul", nr. din 23 dec. 1877). Practic, poetul lua poziție în favoarea *independenței economice.* „Să nu ne facem iluzii — conchidea el în același articol. Prin atîrnarea noastră economică am ajuns ca toate guvernele (deci și cele conservatoare ! — n.n.), spună ele ce-or pofti, să atîrne mai mult ori mai puțin de înrîuriri străine". Căci un stat e ca și omul : „are pe atîta libertate și egalitate, pe cîtă avere are. Iar cel sărac e totdeauna sclav și totdeauna neegal cu cel ce stă deasupra lui".

Oricine va recunoaște importanța unui asemenea mod de a gîndi realist asupra societății și, ca atare, necesitatea, pe de altă parte, de a lua în considerare totdeauna foarte nuanțat gîndirea social-politică a lui Eminescu.

Dovadă în plus : concepția lui Eminescu despre *suveranitatea națională.* Ea este formulată, încă de pe cînd, tînăr student, colaborînd la „Federațiunea" din aprilie

1870, cu celebrul articol *Să facem un congres,* afirma : „Nimeni nu trebuie să fie aicea (în Austro-Ungaria — n.n) stăpîn decît popoarele însele, și a trece suveranitatea în alte brațe decît în acelea ale popoarelor e o crimă contra lor“.

Demnitatea națională constituie pentru Eminescu o coordonată majoră a politicii externe a oricărui stat, fie el mare sau mic. În articolul *Politica noastră externă* („Timpul“, nr. din 6 martie 1880), referindu-se la poziția statelor mici și la afirmarea de către acestea, cu demnitatea cuvenită, a drepturilor lor, Eminescu scrie că lucrul e întru totul natural : „Da, căci demnitatea morală a celui mic poate fi tot atît de însemnată ca și a celui mare, iar a te lupta și a muri pentru bunurile cele mai sfinte inimii omenești e tot atît de frumos pentru cel mic ca și pentru cel mare“. Analizînd, în același articol, situația în care se afla România, Eminescu subliniază în mod deosebit că : *„ideile de progres, dezvoltarea noastră economică trebuie să fie pururea ținta noastră pentru a ne întări înăuntru și a inspira încredere în afară“.* În acest mod considera Eminescu că România va concretiza o „politică înțeleaptă“, de independență și „demnitate națională“.

Așadar, nu numai poet genial, dar și gînditor profund, fără răgaz preocupat de problematica socială, necontenit aplecat spre concretul social-istoric, dăruit cu totală devoțiune profesiunii jurnalistice, care este pentru el o nobilă pasiune curentă, — iată ceea ce ne explică și ne sugerează prodigioasa lui activitate ziaristică. Eminescu e unul din cei mai mari ziariști ai noștri, iar prin ardența pasiunii lui pentru o cauză pe care el o socotea singura dreaptă cu putință și cea mai înălțătoare — cauza poporului și a patriei sale — scrisul eminescian ocupă în publicistica noastră un loc unic, alături de opera lui literară. În esență, ele sînt de nedespărțit, căci zgura erorilor și mai ales cea a lunecărilor pe panta regresiunii sau, uneori, a polemicii mărunte, partizane, — această zgură, în lumina cercetării științifice a personalității lui ca o complexă unitate dialectică, se curăță parcă de la sine.

Patriotismul marelui poet este — precum s-ar mai putea încă demonstra și prin multe alte elemente din

opera lui artistică, precum și din cea publicistică —, el însuși un univers de simțire și de gîndire, ca o proiecție grandioasă a unui uriaș proces de însumare a tot ceea ce patria și poporul român au putut genera într-un spirit de asemenea dimensiuni.

De aici și prezența lui în contemporaneitatea noastră. Atît de vibrantă !

(*„România literară“*, 14 VI 1979)

COLOANA INFINITĂ A GENIULUI NAȚIONAL

Cu fiecare aniversare a lui Eminescu ne dăm tot mai bine seama de proporțiile dimensiunii pe care geniul său le-a proiectat și continuă a le proiecta în sfera spiritualității românești.

Drept e a reține că încă în timpul vieții sale, poetul și-a apropiat aprecierea și apoi admirația unor contemporani din fruntea culturii naționale, precum, în primul rînd, cea a lui Titu Maiorescu. Acesta, în fond, l-a proiectat încă din 1872, ca prim exponent al *Direcției noi,* pe „acel cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv peste marginile iertate, încît ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvîntului“ — pe Eminescu. Pentru ca, în celebrul articol din 1889, *Eminescu și poeziile lui,* mentorul Junimii să graveze în memoria posterității : „Pe cît se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării românești“. Ideea va fi afirmată și de Gherea — cu atîtea merite în a face să pătrundă geniul eminescian în straturi sociale mai largi : „Oricine s-ar ivi acuma pe orizontul poeziei române, fie chiar și un talent și mai mare decît al lui Eminescu, cînd

va fi nimicit de doruri vii și patimi multe, cînd va avea de exprimat tot zbuciumul gîndirei și simțirei, nu va putea să nu fie influențat de ritmul, de limba, de versul, de rima lui Eminescu, care întîiul a dat o exprimare poetică în limba românească".

Ar fi de ajuns aceste două citate pentru a releva conștiința înscrierii lui Eminescu pe orbita perenității artistice încă înainte de finele secolului XIX-lea pe care l-a înnobilat cu geniul său. Istoria culturii noastre arată că Eminescu devine geniul tutelar al literaturii române și, prin ea, al impactului cu potențialul de receptare artistică în procesul dezvoltării spiritualității naționale. Opera eminesciană pătrunde progresiv în cîmpul sensibilității intelectuale a clasei muncitoare, prin presa socialistă, în frunte cu „Contemporanul", se impune prin școală, iar dezbaterile, adeseori polemice, în jurul „curentului eminescian" nu fac decît să dinamizeze acest proces. Garabet Ibrăileanu, Nicolae Iorga, M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, apoi Lovinescu, Blaga, Camil Petrescu, în sfîrșit, Călinescu sînt tot atîtea nume și tot atîtea puncte de referință pentru aprofundarea, tot mai revelatoare, a geniului — cel al poetului în primul rînd, dar și al prozatorului, al jurnalistului, studiile biografice stimulînd și ele deschideri de noi orizonturi asupra a ceea ce devine curînd „fenomenul Eminescu".

Concepția social-politică, ideologia eminesciană este aprofundată de Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească* realizînd o primă sinteză în definirea acestei ideologii. Mai apoi, într-un articol ce va fi însumat în volumul *Scriitori și curente*, el face o — necesară — disociere în ce privește finalitatea evocării trecutului la Eminescu și aceea din opera unui Alecsandri sau Bolintineanu. Aceștia — afirmă mentorul „Vieții Românești" — evocau gloria trecutului pentru a îmbărbăta pe contemporani, dar Eminescu evocă mai puțin gloria, și mai ales cinstea, curăția vieții trecute, pentru a scoate în relief mizeria prezentului. Eminescu iubea vechimea pentru vechime, și criticul ieșean relevă „ceea ce am putea numi *dacismul* său". Adică : „Eminescu e preocupat de daci, îi admiră, îi poetizează". Argument : nu doar *Rugăciunea unui dac*, „dar de la el a mai rămas un fragment

dintr-o poemă admirabilă *Decebal*, o poemă *Gemenii* [...]. Acest dacism este o notă caracteristică poeziei lui Eminescu [...], și ce poate fi mai poetic, în poezia trecutului românesc, decît amintirea străvechilor daci, care au trăit cîndva prin munții și văile noastre ?"

Am făcut acest citat nu atît pentru că ni se pare oarecum neglijat de exegeții literari din zilele noastre, altfel destul de harnici în a înainta spre izvoarele noastre originare, cît pentru a marca faptul că, aprofundînd opera lui Eminescu, ea s-a impus cercetătorilor lui imediați ca o tot mai incitantă problematică și, prin aceasta, ca o îmbogățire a înseși dimensiunilor culturii române. Exemplul dat e doar unul dintre atîtea evidențiind cît de vast este universul eminescian și că, pe măsură ce acest univers este descoperit, el se constituie într-un mereu mai puternic generator de cultură, de artă, de gîndire și sensibilitate națională.

E ceea ce a înțeles și a exprimat atît de pregnant Nicolae Iorga care, în acea *Istorie a literaturii române. Introducere sintetică* afirmă : „Schimbarea cea mare care se întrupează în Eminescu nu e un fenomen de viață artificială, teoretică, ce s-ar fi coborît într-o realitate disciplinată, ci avem a face cu una din acele mari mișcări care iese din adîncul viu al unei națiuni, din tot ce se poate conținea în prezent, ca și dintr-un foarte lung trecut. E unul din momentele acelea fericite, cu unul dintre oamenii predestinați, care rezumă o literatură și o îndreaptă, aruncînd puternice lumini către viitor, deschizînd drumuri și mai departe generațiilor care vor veni pe urmă". Și încă mai fericit va desluși, apoi, Mihail Sadoveanu miracolul : „În mai puțin de două decenii, Mihai Eminescu a rupt drumuri nouă în poezia românească. S-a adîncit — scafandru unic și uimitor — în mitul și lirica populară. A restituit poporului — măiestru șlefuite — diamantele sufletului generațiilor acestui neam." Căci : „Poporul pentru Eminescu nu era cel convențional al patriotarzilor : oamenii lui vechi ce-i hrăneau arta erau băștinașii din veac, de la Buerebista și Deceneu, cei pe care îi vedem în lanțuri de robi pe columna lui Traian, cei care au luptat în vremea lui Decebal și au adăpat cu sînge pămîntul lor cotropit de imperialiștii timpului. Strămoșii lui erau pămîntenii de la Rovine. Dulceața din

poemele *Ce te legeni, codrule?*, *Codrule, codruțule*, din *Călin Nebunul* și *Miron* vine de demult și din străfundul nebiruit". Dar Arghezi? „În Eminescu e dragoste și durere de dragoste... E o dragoste de păsări albe care străbat eternitatea și se întîlnesc din zbor în dreptul unei stele" — scrie autorul *Cuvintelor potrivite*.

Desigur, în această quasi-antologie de citate definitorii ar trebui să figureze și cuvintele lui E. Lovinescu: „În momentul în care Eminescu a scris, în 1869, versurile: «Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este / Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii», un fapt revoluționar s-a petrecut în literatura română: spintecînd zările, un fulger a desfăcut cerul în două; o literatură nouă a început, cu posibilități proaspete de expresie metaforică, îngemănată, clădită în superbe construcții sonore, cu o limbă și o muzică nouă". Ca, desigur, și cele prin care Blaga argumentează că „există o «Idee Eminescu», iar aceasta s-a zămislit sub zodii românești", sau afirmația lui Camil Petrescu: „Atît de mare este farmecul sub care stă cultura românească, încît cultul lui Eminescu nu e un cult livresc, acceptat de unii, refuzat de alții, cum se întîmplă cu alți scriitori de geniu, ci e un soi de realitate căreia nu i se poate sustrage nimeni".

Nu întîmplător, în acest șir de referințe, care ar putea continua — cu Vianu, Ralea, Perpessicius, Pompiliu Constantinescu și nu numai ei —, am lăsat spre încheierea documentarului nostru pe acela care a realizat în 1932, prin *Viața lui Mihai Eminescu*, ceea ce Ibrăileanu a apreciat drept „monumentul cel mai impunător ce s-a ridicat lui Eminescu". Cele 5 volume ce au urmat, consacrate *Operei* eminesciene, au întregit monumentul proiectînd în conștiința epocii un Eminescu amplu dimensionat prin analiza aprofundată, din sporite unghiuri, atît a scrierilor antume cît și a celor postume. Astfel istoria culturii noastre a marcat în deceniul al patrulea un pas decisiv pe drumul ei de împlinire definitorie prin putința integrării active a celei mai strălucite, sub semnul valoric, și a celei mai trainice, sub cel al duratei, din componentele ei. Al duratei și al devenirii totodată. Căci prin *Viața* și *Opera* datorate lui G. Călinescu, geniul lui Eminescu a intrat într-o nouă fază a dinamicii

lui continuu constructive, lărgind și stimulînd orizontul cercetării eminesciene, implicînd editarea critică a operei in totalitatea ei (ne gîndim, evident, la devoțiunea — exemplară — a lui Perpessicius), la formarea unor noi generații de cercetători și exegeți, la impulsul dat revelării, mereu mai semnificative, a *Culturii Eminescu*.

Rezultantă, în valențele proprii unice, a unui îndelung proces de gestație în adîncurile tainice ale poporului său și de năzuință artistică spre cele mai înalte culmi sub soarele umanității, Eminescu întruchipează ca nimeni altul ceea ce numim rolul personalității în istoria culturii românești, legitatea ivirii și proiectării ei sintetizatoare. El este „coloana infinită" a geniului național.

(*„România literară"*, 10 I 1980)

LA 1907

Se împlinesc în acest an [1] nu numai 125 de ani de la nașterea lui I. L. Caragiale, dar și 7 decenii de la marea răscoală țărănească de la 1907, răscoală de asemenea proporții, încît, nu întîmplător, în unele organe ale presei europene ea a fost denumită „război țărănesc", iar noi, astăzi, în lumina unei aprofundate analize istorice, o putem enumera în succesiunea seismelor sociale de tensiune revoluționară.

Este un nobil sigiliu al creației noastre artistice faptul că mai mulți poeți aveau să evoce marea tragedie a țărănimii noastre, iar un savant ca N. Iorga scria acel pamflet *„Dumnezeu să-l ierte!"* — căruia i se va adăuga, printre altele, și acea imagine de groază a țăranului alergînd peste brazdele pline de sîngele alor săi, mărturie pentru a fulgera memoria posterității, lăsată de pictorul Octav Băncilă. Mai tîrziu, *Răscoala* lui Liviu Rebreanu și *Desculț* al lui Zaharia Stancu, apoi *1907* — „peizajele" lui T. Arghezi, vor completa această frescă însîngerată cu opere literare de proporții și de vibrante semnificații, după cum maeștri ai picturii sau ai sculpturii, în viziunea anilor noștri, vor contribui la dimensiunea multiplu evocatoare a evenimentului.

Facem această punere în evidență a spiritualității artistice românești — deși n-am menționat, o știm bine, decît cele mai adînc încrustate dintre semnele marcînd conștiința generațiilor anterioare lui 1907 — tocmai pentru a îndrepta astfel un mai puternic fascicol de lu-

[1] 1977.

mină asupra revelatorului *„1907. Din primăvară pînă-n toamnă. Cîteva note de I. L. Caragiale"*, apărut în broșură, în tipografia ziarului „Adevărul", în octombrie al acelui an de răscruce. Pamfletul a constituit cel mai aspru și cel mai complet rechizitoriu, cu titlul unui veritabil document de sinteză inplicînd în modul cel mai pregnant istoria României în datele ei cele mai răscolitoare din acel prim deceniu al veacului XX.

Cele trei părți ale scrierii, datate succesiv: „1907, Martie", „1907, Septembrie" și „1907, Octombrie", înscriu o analiză de o luciditate de nimeni întrecută dintre contemporani, o intuire a sensului istoriei sociale comparabilă, în determinantele ei, doar cu aceea atinsă de Eminescu sau Bălcescu.

„Într-adevăr, poate că nici într-un stat, din Europa cel puțin, nu există atîta extravagantă deosebire între realitate și aparență, între ființă și mască" — scrie Caragiale, în martie 1907, pentru a introduce dintru început pe cititor în centrul de foc al exploziei sociale din România acelui an. Și, explicînd mecanismul spoliator, autorul arată cum „concurența arendașilor a ridicat și ridică necontenit prețul arenzilor, lucru ce convine proprietarilor și din aceasta, firește, rezultă crescînda în greunare pentru mulțimea plugarilor, a condițiilor de subarendare. Așadar, avem următoarea formulă strictă: coarda îndrăznelii la concurență din partea arendașilor mari se-ntinde pe măsura supunerii la învoieli din partea arendașilor mici, a plugarilor." Chiar „aici stă rădăcina răului" — coarda s-a întins peste măsură. Dar, „răul mai are și alte rădăcini" — continuă Caragiale, ca un veritabil sociolog, insistînd mai ales asupra mizeriei țăranilor, pentru a trece la cauza directă: asupra „celor două așa-numite partide istorice care alternează la putere", partide care „nu sînt, în realitate, decît două mari facțiuni, avînd fiecare nu partizani, ci clientelă". „Industria politică" de aici se naște și astfel proliferează — așa cum, dealtfel, o și demonstrase în *O scrisoare pierdută* și, în genere, în modalități variate, pe ansamblul întregii lui opere literare. „A căzut un guvern — explicitează acum Caragiale — și a venit altul, îndată, toată administrația țării, și cea de stat, și cea de județ, și cea comunală — de la prefecți și secretari generali de ministere, pînă la

cel din urmă agent de poliție și pînă la moașa de mahala — se înlocuiește... pentru mai mare expeditivitate chiar pe cale telegrafică". Pentru ca, apoi, autorul să arate cum „se parvine", cum „se intră în rangurile nobiliare ale oligarchiei române". Și, reamintind finalul *Scrisorii a III-a* a lui Eminescu — pe care-l proslăvise întru nemurire în acele pagini intitulate *În Nirvana* — autorul celor *„Cîteva note"* nu cruță nici un epitet pentru a caracteriza definitoriu această oligarhie : „această oligarchie legiferează, administrează, calcă astăzi legile pe cari le-a făcut ieri, preface mîine legile făcute azi, ca poimîine să le calce și pe acelea, fără spirit de continuitate și fără altă sistemă decît numai împăcarea momentană a exclusivelor ei interese, pentru perpetuarea sacrei organizațiuni numite aici democratice."

Este — acesta — un punct „de vîrf" al diagnosticării răului fundamental al unui sistem social. De unde și temeinicia argumentului că ar trebui „o francă lovitură", gîndind, în fond, la o răsturnare profundă, structurală, a ceea ce numește el „funesta sistemă actuală". Dar scriitorul e sceptic asupra unei asemenea eventualități, astfel încît „acolo, pe cînd d'asupra se'nvîrtește tot cu mai mult avînt veselul cancan fără soluțiune, acolo, în adînc, gem uriașe nevoi materiale și morale ale unui popor întreg — singura temelie, singura realitate, singura rațiune de a fi a Statului național-român..." Căci, ...„acolo, în adînc, o lume care știe mai bine ce înseamnă a muri ca vitele, decît ce va să zică a trăi ca oamenii, scrîșnește : «Noi vrem acum nu doar pămînt !... vrem și pămînt și omenie !...»"

Această extraordinară pagină de gîndire și simțire adînc patriotică e datată „1907, Septembrie". Pentru ca în partea finală, datată „1907, Octombrie", I. L. Caragiale, după ce a condamnat astfel — fără putință de replică — întreaga „sistemă", să pledeze pentru : „abolirea alcătuirii politice de uzurpare" și „intrarea întregii țări în stăpînirea dreptului ei întreg de a hotărî asupra avutului și onoarii ei, asupra soartei și destinelor ei [...], numai prin voința ei".

Comentînd ansamblul operei literare a lui Caragiale, critica și istoria culturii noastre și-a spus, desigur, cuvîntul ei, mai mult sau mai puțin pertinent, asupra marelui clasic între clasicii perioadei moderne a culturii noastre. Cu o acuitate a privirii încă mai accentuată, din unghiul acestui text fundamental, credem că — în lumina celei mai fierbinți contemporaneități a acestui 1977, bogat întru atîtea aniversări — omul și opera intră într-o aură la strălucirea căreia se adaugă deopotrivă o atît de pătrunzătoare capacitate de analiză a societății românești într-unul din cele mai profund revelatorii momente ale istoriei noastre moderne, și, mai presus, o viziune din cele mai lucide asupra însuși viitorului nostru.

(*„Tribuna României"*, 1 II 1977)

OMAGIUL DE AZI

„În ziua de 31 decembrie 1889 poporul român a încercat o mare pierdere prin moartea lui Ion Creangă. Nu ie vorbă, stîngerea lui a făcut tot atît de puțin zgomot ca și întreaga lui vieață. Totuși nu ieste mai puțin adevărat, că prin încetarea din vieață a genialului povestitor am încercat o pierdere, ce poate nici o dată nu va mai putea fi înlocuită, de oare ce Creangă va rămînea pentru totdeauna nu numai neîntrecut, dar nici chiar neajuns".

Am citat începutul Prefeței lui A. D. Xenopol la vol. I. *(Povești)* din *Scrierile lui Ioan Creangă*, apărut în 1890, la Tipografia H. Goldner, Iași (vol. II, *Diverse* : Amintiri din copilărie / Anecdote : Popa Duhu, Cinci pîni, Ioan Roată și Vodă Cuza, Ioan Roată și Unirea, / Poezii poporane, / Poezii proprii, / Cuvinte, rostiri, / apărînd în 1892).

Este *prima ediție* a operelor lui Creangă. E de notat că ea a apărut datorită inițiativei căpitanului Constantin Creangă care — cum relatează A. D. Xenopol în prefață — „sosit din Brăila pentru a îndeplini pe lîngă corpul tatălui său cele de pe urmă datorii, se gîndi chiar în mijlocul jalei, de care iera cuprins, a nu lăsa să se uite prin revistele, în cari fusese publicate, eminentele scrieri ale părintelui său și se hotărî să jertfească avutul modest, ce-i rămăsese de la iel, spre a-i reînoi memoria editînd scrierile lui, faptă ce vorbește de la sine. [...]. Căpitanul întruni deci pe toți acei, pe care-i știea că iubise și aprețuise pe părintele său și le spuse, că iel ieste hotărît a pune la dispoziție, ceea ce i-a rămas ca moștenire spre a se tipări operile lui complete". Ediția apăru

într-adevăr sub îngrijirea unui comitet compus din Xenopol ca președinte, a lui Grig. I. Alexandrescu și Eduard Gruber ca membri. Prefațatorul nu omite a menționa că primul care se gîndise și chiar începuse a tipări, încă din timpul vieții lui Creangă, *Poveștile* fusese Vasile G. Morțun, care, bolnav, a și cedat cele 10 coli deja tipărite comitetului, înlesnind astfel apariția volumului chiar în 1890.

Oricine va fi de acord că prefața lui Xenopol e mai mult decît un document, oricum interesant. Ea revelează faptul — care astăzi ni se pare cu atît mai insolit — că un mare scriitor ca Ion Creangă, publicat în bună parte la prestigioasele „Convorbiri literare" ale nu mai puțin prestigioasei „Junimea", nu izbutise a-și vedea adunate și tipărite, într-un volum sau două, operele literare, mulțumindu-se doar cu manualele de școală. Simpla dar cu atît mai dramatica consemnare a acestui fapt este mai elocventă — adică mai acuzatoare — decît orice altă demonstrație asupra grelelor condiții în care literatura, cultura noastră în genere, se zbătea încă, acum trei sferturi de veac. Cifra pe care o totalizează astăzi [1] editarea în anii noștri a operei lui Creangă : 4 500 000 exemplare, reprezintă prin ea însăși capătul demonstrației.

Se-nțelege că pentru asta a trebuit ca, în timp, să se modifice optica prin care s-a putut valorifica, treptat, geniul lui Creangă, în așa măsură încît de la ceea ce se califica drept „țărănii" pitorești să se ajungă — prin Ibrăileanu și, apoi, Călinescu — la dimensiunea reală : cea a marii arte, pe care o conferim astăzi operei humuleșteanului. Deși, nu fără încă recrudescențe ale unor prejudecăți de factură sociologistă, după care *Amintirile* ar fi „lipsite de ficțiune", iar basmele sale folclor. Eroarea vine nu numai din îngustimea propriu-zisă, dar și din supralicitarea caracterului memorialistic, documentar sau a schemei folclorice în dauna a ceea ce constituie cu adevărat originalitatea operei lui Creangă, elementul viu al artei sale : darul povestirii. „Basmul, povestea, valorează cît valorează talentul celui care po-

[1] În 1964.

vestește“ — scria Ibrăileanu (în *Note și impresii*, 1920). «„Poveștile“ lui Creangă sînt ale lui Creangă nu prin subiect, prin „istorie“ — care sînt ale tuturora —, ci tocmai prin *forma* dată de el.» (în *Scriitori români și străini*, 1926).

În limitarea valorificării lui Creangă prin aplicarea abuzivă a criteriului documentaristic, etnograficist și folcloristic, o anume răspundere revine desigur unui erudit ca Jean Boutière, care are meritul de a fi dat în 1930, la Paris, prima monografie despre Creangă. Într-un articol din „Însemnări ieșene“, în 1937, am arătat pe cît ne era în putință atunci, în ce măsură o asemenea orientare poate împiedica valorificarea artistică și semnificația, ca atare, a *Amintirilor* și *Poveștilor*. Din cele 285 pagini ale lucrării, 31 sînt consacrate bibliografiei critice, 47 vieții lui Creangă, urmărită în toate amănuntele ei, restul, adică aproape 3/4, cuprinzînd studiul operei. Dintre acestea, însă, numai un modic număr de pagini sînt consacrate artei și semnificației operei scriitorului moldovean. În capitolul IV, intitulat *Limba și stilul* (pag. 199—215), Boutière face o cercetare strict „filologică“ asupra materialului lingvistic, adică asupra vocabularului, morfologiei și sintaxei ; apoi (la pag. 211—214) se ocupă de metafore, comparații, elipse, repetiții, construcții pleonastice, asonanțe, zicători și proverbe, o pagină — doar — fiind consacrată *artei* lui Creangă. E ceea ce notam atunci — pentru a sublinia în plus — că în arta de a povesti stă atît farmecul *Poveștilor*, cît și cel al *Amintirilor*. În același articol din *Note și impresii*, Ibrăileanu afirma în continuare : „Și Creangă a avut un așa de mare talent, încît în toate poveștile sale oamenii trăiesc cu o individualitate și cu o putere de viață extraordinară“. În ce privește *Amintirile din copilărie*, numai această artă de a povesti ne poate trezi nouă și interesul de ordin biografic, psihologic și documentar pe care ele îl pot avea, făcîndu-ne părtașii acelui sentiment de nostalgie, după anii trecuți ai copilăriei sau după pitorescul naturii din Valea Ozanei. Mai presus de interesul pe care-l prezintă ele pentru documentarea noastră asupra vieții materiale, ca și asupra credințelor, datinelor, obiceiurilor, limbii, moralei și filosofiei poporului nostru și, în special, ale poporului dintr-o anumită re-

giune a țării românești, *Amintirile* reprezintă — spuneam — o operă al cărei element esențial este *viața*, care ne oferă adică infinite prilejuri de trăire a unei pe cît de complexe pe atît de înalte emoții estetice. În orice frază a lui Creangă clocotește viața, pretutindeni e ceva viu care străbate rîndurile și care ni se transmite și nouă cu o putere de sugestie și cu o intensitate rar întîlnite în literatura noastră. Spontaneitatea lui Creangă din *Amintirile* sale, ciocnirea neașteptată a unor elemente nebănuite se reflectă în noi printr-o reacțiune tot atît de spontană și de surprinzătoare. Fie că sîntem surprinși de sentimentul delicat al retrospectivei în vîrsta copilăriei, fie că ne surprindem izbucnind spontan într-un rîs de pură esență comică, solicitați de tot atîtea gag-uri stilistice ale povestitorului, toate acestea arată cît de mare este însușirea — arta lui — de a ne identifica pe noi înșine, cititorii, cu eroul *Amintirilor*.

Creangă este un iscusit *metteur en scène*. Ca și povestitorul popular, el valorifică sincretismul artei folclorice *jucîndu-și* povestirea în fața unui public imaginar. Faptele povestite, adevărate sau nu, sînt absorbite complet în atmosfera stilistică particulară. Ca la Sadoveanu, plăcerea lecturii din Creangă începe abia după cunoașterea schemei epice și psihologice, adică după dobîndirea, printr-un fel de inițiere, a posturii unui spectator ideal.

Mai mult decît în basme, unde povestitorul se situează oarecum în afara acțiunii, îndeplinind funcția unui regizor sau cel mult a naratorului din teatrul brechtian, în *Amintiri* arta povestitorului își găsește un teren mai întins de desfășurare. Experiența subiectivă care constituie aici nucleul narațiunii îi permite povestitorului și o prezență vizibilă care se adaugă mișcării, mai puțin perceptibile, a fluxului narativ însuși. Povestitorul se află de fapt singur în scenă și el interpretează, rînd pe rînd, personajele care-i vin în memorie. Aparent, pe scenă se perindă o mulțime de eroi, dar, la o privire mai atentă, descoperim măștile în spatele cărora se află un singur actor, ca în recitalurile lui Raikin. Creangă nu se obiectivează cu adevărat niciodată, și această comedie cu măști e numai o voluptate a subiectului de a se juca la infinit pe sine însuși. De altfel

dialogul între eroi, de obicei scurt, e mai puțin frecvent decît replicile izolate, monologice, ceea ce arată că adevăratul interlocutor se află în afara narațiunii, dincolo de scenă. Tonalitatea acestor replici care nu așteaptă și nu presupun răspuns e de cele mai multe ori aceeași, la diapazonul înalt al poftei de vorbă și de sfadă care e a povestitorului însuși:

„Vai, aprinde-v-ar focul, să vă aprindă — zice nevasta lui Vasile Aniței burzuluită grozav. Dar cum se cheamă asta? În obrazul cui v-a învățat!";

Popa Oșlobanu:

„De-abia s-au culcat găinile și voi ați și început? Ia stați oleacă, blăstămaților, să vă dau eu!";

Ștefan a Petrei:

„Na! satură-te de cireșe! De amu să știi că ți-ai mîncat lefteria de la mine, spînzuratule! Oare multe stricăciuni am să mai plătesc eu pe urma ta?";

Mătușa Mărioara:

„Dar bine, ghiavole, aici ți-i scăldatul? Scoboară-te jos, tâlharule, că te-oi învăța eu!"

G. Călinescu este acela care în *Viața lui Ion Creangă* (1938) — care, ca și *Viața lui Mihai Eminescu*, constituie un adevărat monument ridicat humuleșteanului în conștiința românească — a demonstrat magistral că prin *Amintiri* și *Povești*, Creangă a făcut romanul țăranului din anume timp și loc, ridicîndu-se la general prin tipizare, fără a șterge particularitățile istorice, geografice și individuale. El vorbește ca povestitor, ca un om care stă pe o laviță și istorisește altora, fiind el însuși erou chiar în narațiunea obiectivă. Belșugul paremiologic, plin de o învățătură morală ieșită din experiența milenară, devine viu prin aplicarea imediată la viață. Proverbele sînt jucate, extrase parcă spontan din condiția momentului. Creangă e o dovadă — va afirma Călinescu în prefața la volumul de *Opere* apărute la „Meridiane" în traducerea franceză a Elenei Vianu și a lui Yves Auger — că numai ridicată pe gîndirea nefalsificată a poporului și pe experiența de viață și de artă a acestuia, strînsă în folclor, se poate naște o literatură realistă.

Înălțat el însuși prin chiar dezvoltarea acestei literaturi, Creangă oglindește în opera lui ceva din structura specifică a spiritului românesc, sintetizînd și revelînd o notă distinctă, al cărei sunet clar afirmă o individualitate și definește un popor. Atît de autentică și de reprezentativă, opera lui Creangă trebuie considerată printre cele mai naționale din literatura noastră.

Acestei opere, astfel valorificată, poporul român îi aduce astăzi omagiul lui unanim.

(„Contemporanul", 18 XII 1964)

HASDEU

SCRIITORUL TOTAL

Împlinirea (la 14 august) a 35 de ani de la moartea lui Hasdeu ne prilejuiește sublinierea a ceea ce întruchipează el, în istoria culturii noastre: imaginea scriitorului total.

Culturile tinere, ca a noastră, dau asemenea exemplare, ele fiind oarecum o expresie a înseși trebuințelor mediului și epocii în care apar. Veacul XIX este pentru noi ceea ce, pentru alte popoare, mai bine condiționate de geografie și de istorie, a fost Renașterea.

În asemenea epoci, de pionieri în toate domeniile de activitate omenească, apar acele structuri stufoase, cu însușiri multilaterale, care parcă ar vrea — numai ele — să umple ceea ce potrivniciile Istoriei n-au îngăduit, lăsînd un gol resimțit cu atît mai adînc, cu cît momentul lui de identificare e mai întîrziat.

În această zbuciumare tîrzie, dar dinamică și multiformă, Hasdeu e precedat de Ion Heliade Rădulescu, a cărui viziune largă nu era întrecută decît doar de ardența temperamentului.

Puterea de creație originală a lui Hasdeu este însă mult mai mare și ea se aliniază printre punctele de foc ale strălucirii celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Această putere creatoare era la Hasdeu atît de năvalnică, încît ea nu putea fi zăgăzuită și spărgea tiparele sistematizărilor obișnuite și ușor comunicabile. Așa se și explică, desigur, de ce nici n-a avut puterea normativă a lui Maiorescu, a cărui structură e cu totul opusă celei a autorului *Cuvintelor den bătrîni,* al *Istoriei critice a Romànilor* sau a monumentului început de *Etymologicum magnum Romaniae.*

Filologul, istoricul — omul de știință — e dominat continuu de poet, de artist, în cea mai completă accepție a cuvîntului. Prin aceasta, Hasdeu e un om al veacului său dar tot prin aceasta el cuprinde și veacul nostru, în care forța creatoare, ce vine din adîncuri, e valorificată în plinătatea ei fecundă. Suflul liric al lui Hasdeu topește limitele contemporane lui și, peste ele, trece în împărăția fără de sfîrșit a fanteziei.

S-a spus că cel ce și-a clădit un templu de proprie căutare și regăsire la Cîmpina a fost o victimă a fanteziei lui. Neînțelegerea față de acest mare și nestăvilit poet nu putea lua forme mai prozaice.

În acest chip, Hasdeu își căuta, la bătrînețe, liniștea și, poate, desăvîrșirea, așa cum și-a căutat-o, în arta cuvîntului, o viață întreagă. Drama lui e a tuturor marilor minți arse de flacăra creației, e drama omului de geniu. Eminescu o trăiește și el pe a lui, într-o dăruire, — se-nțelege, mai vulcanică și mai de preț. Dar procesul interior e același.

Împărțirea lui Hasdeu în atîtea domenii e și nu e risipire. E risipire, în înțelesul figurat. În înțelesul propriu, e însăși modalitatea de a fi, de a se realiza a omului de geniu, atoateștiutor, atotcuprinzător.

Activitatea lui de gazetar, tot atît de felurită, îi condiționa trăirea cotidiană, ușurîndu-i nevoia structurală de a se dărui pentru împlinirea, în toate sensurile, a unui univers pe cît de complex, pe atît de insațiabil. Filologul și istoricul, autorul dramatic, poetul propriu-zis își afla în gazetărie mijlocul cel mai la îndemînă pentru propria-i definire și realizare, exercitîndu-se ca pianistul de geniu care, pe drumurile spre marile concerte, își poartă mîinile pe clapele unui instrument în miniatură.

Drumurile lui Hasdeu au fost acelea ale scriitorului total.

(*„Vremea"*, 23 VIII 1942)

JUNIMISMUL

Puține capitole din istoria culturii noastre au generat atîtea controverse în interpretare ca activitatea societății „Junimea" și a mentorului ei literar, Titu Maiorescu. Cînd, la 1 martie 1867, apare revista „Convorbiri literare", istoria românească intrase deja pe acel făgaș care, după Revoluția de la 1848, după Unire și reformele celor 7 ani de domnie a lui Cuza, profila complexitatea fazei de consolidare a statului român modern, implicînd factori nu numai diferiți, dar și contradictorii. Cultura — în primă linie, literatura — reflecta ea mai întîi acest proces, pe de o parte de eflorescență nestăvilită, ca atare neselectivă, pe de alta de afirmare a unei conștiințe critice care să condiționeze maturizarea sub semnul specificității estetice și, prin consecință, al stabilirii unei ierarhii a valorilor autentice.

Dacă politicește ideologia „junimistă" marca simptomul unui fenomen de regresiune, în cultură situarea pe poziție preponderent estetică în ce privește literatura, pe rațiunea adevărului în știință, constituia o condiție de salt calitativ, legic necesar. Prin urmare, disocierea între activitatea social-politică a junimiștilor și conținutul concret al poziției și acțiunii lor în cultură se impune prin însăși realitatea evoluției literaturii, artelor, științei în specificitatea valențelor proprii.

Altfel spus, după înscrierea țărilor române pe orbita spiritului european, în „epoca luminilor" și în „secolul naționalităților", după peste jumătate de veac de generoasă efervescență în care cultura națională modernă își înjghebează formele instituționale, în care ideologia „Daciei literare", a „Propășirii" și a „României literare" determină un nou relief geografiei noastre spirituale, în care poezia, proza, teatrul își ridică primii piloni, într-un avînt de factură revoluționară, — faza cristalizării valorice, a decantării calitative se impunea ca o necesitate obiectivă, iar ivirea marilor potențe creatoare ca o legitimă așteptare. Tînăra intelectualitate pe care o reprezintă *Junimea* are în fața ei un ecran de perspectivă, ca atare de noi parametri calitativi, tocmai fiindcă este beneficiara unei moșteniri, a unei tradiții purtînd — e adevărat — încă vizibil urmele unei gestații precipitate revoluționar, dar nu mai puțin ale unui potențial creator stimulînd el însuși mințile, determinînd conștiințele noii generații. Maiorescu; Eminescu, Creangă, Caragiale; un Xenopol, un Conta erau virtualmente previzibili și rolul personalității lor în noul stadiu al istoriei noastre implicat în însuși procesul de dezvoltare a unei societăți care pășise acum pe treapta deplinei consolidări a statului național modern. Cum scria A. D. Xenopol, la intrarea în cel de-al cincilea an al revistei, „la cea dintîi resfilire a *Convorbirilor* oricine poate deosebi două genuri de produceri: unul negativ, adică critic, altul pozitiv cuprinzînd produceri literare și științifice deosebite". Necesitatea criticii, a unei critici „în înțelesul științific al cuvîntului", este demonstrată ca o condiție a spiritului modern și — ceea ce e mai important — ca un prim atribut al conștiinței de sine a unui popor: „pînă cînd un popor nu a ajuns a prețui el însuși valoarea așezămintelor sale, pînă atunci o îndreptare a stării sale e peste putință". *Critică* și *Creație* sînt structural, reciproc determinate. Și cum „Convorbirile literare" aveau acum de înfruntat reacția în urma primelor luări de poziție critică ale lui Maiorescu *(O privire critică asupra poeziei române de la 1867, În contra direcției de astăzi în cultura română, Contra școalei Barnuțiu, Observări polemice)*, reacție care atrăsese asupra revistei epitetul de „cosmopolită", „antinațională", Xenopol face o pertinentă punere la punct, depășind prin valoarea ei condițiile strict incidentale care o provocaseră.

„Ce vra să zică o literatură națională și în genere o direcțiune de cultură națională?" — se întreabă, deci, Xenopol. „Literatura națională este expunerea ideilor naționale ale poporului sau chiar a unor idei universale

în forme originale", răspunde tînărul savant, autorul de mai tîrziu al celebrelor *Principii fundamentale ale istoriei*, atrăgînd luarea aminte că „trebuie odată pentru totdeauna să ni se întipărească bine în minte această deosebire mare între direcțiunea adevărat națională, care tinde să îmbogățească cu idei și forme proprii poporului literatura acestuia și aceea a [...] șarlatanismului literar care speculă pe declamațiuni patriotice scopuri politice tot atît de meschine ca și mijloacele întrebuințate pentru a le ajunge." Căci „patriotismul e un lucru mare și sfînt" și „a-l înjosi, a-l tîrî în tină în fiecare împrejurare, vra să zică a nu respecta ceea ce un popor are mai de preț, elementul însuși deosebitor al existenței sale..."

Argumentarea lui Xenopol dădea girul unei poziții de principiu luptei lui Maiorescu împotriva stihiei mediocrităților care, în numele tematicei patriotice și naționale, amenința să înăbușe cu o producție pseudo- și anti-artistică creația autentică. Prin studiul din 1867 asupra poeziei, criticul junimist oferise opiniei publice primul instrument de orientare temeinică în cultura literară înfățișînd într-un mod sistematic, cu o finalitate aproape didactică, ideile de circulație curentă în epocă asupra artei cuvîntului, eficiența constînd în etalarea exemplară a nenumărate mostre de „poezie", în realitate maculatură versificată, mai toată, însă, de așa-zisă „inspirație patriotică și națională". Sprijinind un asemenea act de *critică generală* (cum o va defini însuși autorul ei peste 20 de ani, în articolul *Poeți și critici*), Xenopol ridica argumentarea la veritabila ei finalitate, cu ecou peste veac. El sublinia, ca atare, că poziția „Convorbirilor literare", departe de a fi o „foaie antinațională" prin critica promovată de ea, „este într-adevăr mult mai națională decît altele care pretind a o fi", „căci foaia *Convorbirilor* a susținut totdeauna *neatîrnarea intelectuală a poporului român*" (subl. ns.).

Corolar al argumentelor : „Precum orice om, așa și *orișice popor trebuie să-și aibă baza existenței în sine însuși*. Nu e vorba, el e legat în mod necesar atît de generațiunile trecute, cît și de elementele coexistente, dar legătura trebuie să fie un raport liber, iar nu o sclavie. Consecința neatîrnării trebuie însă întărită prin

o cultură serioasă, națională prin formă și fond, dar nu națională prin declamațiuni că este ea o atare".

La 100 de ani de la întemeierea „Convorbirilor literare", întîlnirea cu un text exprimînd o asemenea gîndire ne apare astăzi mai mult decît semnificativă. Se-nțelege că opinia noastră despre „Junimea" în ansamblul activității ei și cu atît mai mult despre eșafodajul ei ideologico-politic, ca expresie a unei categorii sociale de tendințe regresive, nu trebuie să se limiteze doar la această „expunere de motive" a lui Xenopol, prin prisma căreia să judecăm ansamblul și întreaga evoluție a concepției junimiste de-a lungul atîtor decenii.

O linie ideologică trebuie judecată nu numai în valoarea ei intrinsecă, ci în contextul întregului complex în care ea apare și acționează, e receptată sau află opoziție, se definește pe parcurs, încărcîndu-se de noi valențe sau pierzînd chiar din cele inițiale. E limpede că la punctul ei originar și în prima ei fază de afirmare — aceea pe care Ibrăileanu (în *Spiritul critic...*) o fixează în jurul anilor 1880—1881, ideologia dar mai ales acțiunea culturală concretă junimistă, promovate în primul rînd prin „Convorbiri literare" și avînd ca principal purtător de cuvînt pe Maiorescu, au găsit o mare receptivitate în spiritele conștiente de necesitatea definirii și afirmării unei personalități naționale proprii la nivel contemporan european, deci cu exigență critică și cu un înalt discernămînt al valorilor. Înșiși exponenții ideologici ai clasei muncitoare, prin „Contemporanul", în primii ani ai săi, n-aveau de ce să vadă în „Convorbiri" un adversar principial. De altfel revista junimistă a primit bine „Contemporanul", căci, cum spune foarte sugestiv tot Ibrăileanu. *(Spiritul critic...*, ed. a II-a, 1922, pag. 92, nota), „«Contemporanul» a reprezentat în istoria culturii românești lupta împotriva acumulării culturii prin banditism, — și în genere a făcut pentru știință ceea ce «Convorbiri literare» au făcut pentru literatură".

Dar pe măsură ce clasa muncitoare își afirmă realele ei perspective, profilînd o schimbare a structurii social-economice, după ce Gherea însuși va scrie articolul său *Către d. Maiorescu* (în „Contemporanul", nr. din iulie 1886), preludiu al celor ce vor urma ca expresie a unei noi ideologii, în esența și justificarea ei socială *oricum*

mai avansată, desigur că noi înșine — noi în primul rînd — trebuie să privim situația, inclusiv ideologia junimistă, prin prisma intereselor clasei celei mai avansate, adică în perspectiva revoluționară. Altfel riscăm ca disocierea pe care o susțineam ca necesară la începutul acestui articol să fie convertită în inversul ei : preluarea în bloc, adică a inclusiv ideologiei *politico-sociale* junimiste.

Disocierea deci să fie *a noastră*, în finalitatea ideologiei *noastre*, de esență și aplicare materialist-istorică, întrucît apreciază arta și literatura ridicate la cele mai înalte culmi ale realizării estetice — proces în care „Junimea", respectiv Maiorescu, și-a cîștigat merite nepieritoare. Preluarea în bloc, adică necritică, — în numele aceleiași înalte exigențe estetice — ar reprezenta mai mult decît o eroare.

(*„Contemporanul"*, 3 III 1967)

MAGISTRATURA CRITICII

Am socotit o nobilă datorie de a evoca faptul că acum 7 decenii, în iulie 1904, Mihail Sadoveanu își publica primul său volum *Povestiri,* urmat, de altfel, în același an, de încă trei : *Șoimii, Dureri înăbușite* și *Crîșma lui Moș Precu.* La debutul său editorial, autorul nu împlinise încă 24 de ani, dar forța lui creatoare dezvăluie o vitalitate artistică de cursă lungă, cum o va și demonstra vasta lui operă, rod a peste jumătate de secol de continuă activitate. Nu întîmplător, talentul lui Sadoveanu în valențele lui de autentică originalitate, a atras de la început atenția celui mai prestigios critic al timpului, Titu Maiorescu, care în 1906 ține să prezinte el însuși (la 21 martie) în fața Academiei Române raportul de premiere a *Poveștirilor,* deși volumul ajunsese la a cincea ediție, iar premiul „Adamachi" al celui mai înalt for de cultură al țării onorase încă în 1905 (raportor fiind Ion Bianu) volumele *Șoimii* și *Dureri înăbușite.*

În retrospectivă, Raportul lui Titu Maiorescu constituie un mare exemplu : de probitate intelectuală și de răspundere în fața opiniei publice. Cel care cu aproape 4 decenii mai înainte, prin *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867,* dăduse acea severă lecție de selecție a valorilor literare, impunînd prioritatea criteriului estetic în determinarea originalității operei, și de data aceasta, primul argument al demersului său este acela că scrierile lui Sadoveanu „sînt creațiuni de o puternică originalitate, inspirate de intuiția exactă a unor tipuri felurite, luate de pe toate treptele societății noastre, mai ales dintre țărani și micii tîrgoveți, și exprimate într-o formă perfect adaptată mijlocului social descris". În continuare, autorul *Criticelor* face o „scurtă analiză" a unora dintre cele 15 nuvele cuprinse în volumul *Povestiri,* cu citate din cele mai bine alese, pentru a releva fie „trăsătura de humor" „sobru întrebuințată și cu atît mai sigură de efectul ei" (din *Năluca* sau din *Cozma Răcoare,* „acest mic giuvaer al literaturii novelistice"), fie modalitatea prin care autorul (în *Năluca*) „în cîteva rînduri de la sfîrșit rezumă situația și-i dă un farmec de poezie prin amintirea timpului veșnic trecător". În concluzie, același argument al însușirilor stilului sadovenian : „De mare sobrietate, cuvîntul nimerit deșteaptă în cetitor totdeauna imaginea plastică văzută de autor. De aceea și impresia de frumusețe deosebită ce ne rămîne mai ales la descrierile naturei".

Acest elogiu nu-l dispensează pe critic a observa, totuși, că „stilul nu este pretutindeni așa de îngrijit : pe ici pe colo se observă oarecare inadvertență în repetarea aceluiași cuvînt", dar „mica eroare va fi ușor de îndreptat îndată ce d. Sadoveanu își va îngădui mai mult răgaz pentru revizuirea celor scrise". Desigur, o aluzie discretă la prolificitatea autorului (întrucît publicase patru volume în același an — 1904), nu însă fără o imediată subliniere că „la un asemenea autor se înțelege de la sine că oamenii vorbesc în limbajul lor firesc, fiecare după caracterul său deosebit ; și dacă produc pe alocurea impresia unei mari adîncimi sufletești, nu este prin exagerarea declamatorie a frazei, ci, din contră, prin simplicitatea cuvintelor, cari sunt uneori familiare, din cînd în cînd dialectale, dar totdeauna întrebuințate cu

o justă gradare a nuanțelor — mijlocul cel mai propriu pentru deșteptarea emoțiunii artistice". Însușiri de stil, dar și punerea în valoare a tehnicii compoziției însăși, căci: „Meritul cel mai mare al nuvelelor și schițelor d-lui Sadoveanu ne pare a fi alegerea momentului psihologic în care culminează mai toate. Este pururea un eveniment sufletesc hotărîtor, care formează obiectul povestirii în jurul căruia se grupează și se cumpănesc celelalte amănunte, fie că evenimentul este o criză de violență, fie că este amintirea mai temperată a unei turburări, fie că este stabilirea unei liniștiri finale. Deznodămîntul nu este niciodată silit, ci apare ca un rezultat neapărat, oarecum ca o lege a naturei, și tocmai prin această înălțare impersonală povestirile d-lui Sadoveanu își îndeplinesc misiunea morală, care — în afară de orice intenție a autorului — reiese ca un accesoriu din toate operele de artă adevărată".

Magistrală în substanța și în succesiunea argumentelor ei, analiza lui Maiorescu constituie încă astăzi, peste aproape 7 decenii, un model de critică literară atît prin arhitectura ei (deși nu depășește 5 pagini de format obișnuit), cît, mai ales, prin finalitatea, conștiința vie, care prezidează fiecare rînd, că propunerea pentru un premiu de asemenea prestigiu, într-un asemenea for de cultură, trebuie să constituie prin ea însăși un act de profundă etică a răspunderii sociale.

Dacă ne-am referi, acum, și la modul cum G. Ibrăileanu, sub titlul *Morala d-lui Sadoveanu*, ia apărarea autorului celor 4 volume, împotriva acuzelor de „naturalism brutal" ale lui H. Sanielevici, am completa și mai semnificativ retrospectiva noastră.

Ne oprim, însă, în speranța că am sugerat îndeajuns dimensiunile veritabilului act de cultură pe care l-a prilejuit apariția celor 4 volume sadoveniene în 1904, pe drept cuvînt denumit de N. Iorga „anul lui Sadoveanu".

(*„România literară"*, 18 VII 1974)

GHEREA

CRITICUL POLIVALENT

S-au împlinit, la 21 mai, 120 de ani de la nașterea (în 1855) a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Prilej de a omagia una dintre cele mai importante personalități din perioada organizării ca largă mișcare socială, apoi ca partid, a clasei noastre muncitoare, figură de prim plan, totodată, în istoria modernă și contemporană a literaturii noastre. Viața, activitatea atît de bogată în sfera luptelor sociale, opera lui inovatoare și îndrăzneață, suflul de înalt umanism care-i caracterizează cele aproape cinci decenii de dăruire mersului-înainte al societății românești — toate acestea sînt tot mai bine cunoscute și tot mai larg prețuite.

Ca atare, evocarea noastră năzuiește să proiecteze imaginea de sinteză a contribuției pe care credem că Gherea o reprezintă cu trăinicie în dialectica dezvoltării și aplicării ideologiei noastre marxiste, în filosofia culturii, în critica literară. Cu atît mai prețioase ni se par astăzi considerațiile asupra acestei vaste opere, în lumina evoluției în acești din urmă zece ani, cînd asistăm la o veritabilă „redescoperire" a autorului *Studiilor critice*, asupra articolelor și studiilor social-politice, nu mai puțin a amplei lucrări, *Neoiobăgia*... În ambele domenii, Gherea ne apare ca un precursor determinant. „O importanță deosebită în clarificarea problemelor sociale ale țării — afirma tovarășul Nicolae Ceaușescu cu prilejul celei de a 45-a aniversări a P.C.R. — are activitatea teoretică desfășurată de Constantin Dobrogeanu-Gherea, una dintre cele mai proeminente figuri de gînditori socialiști ai țării noastre din acea vreme. Cu toate lipsurile și limitele sale, opera lui Dobrogeanu-Gherea ocupă

un loc de mare însemnătate în istoria științelor sociale din România, în răspîndirea ideilor marxiste, în dezvoltarea concepției revoluționare a proletariatului".

Cu o însuflețire și îndemînare de adevărat revoluționar, Gherea a contribuit enorm la închegarea „cercurilor" muncitorești, care, dezvoltate, după 1890, în „cluburi", vor accelera procesul de formare a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893. În 1884, Gherea, animatorul atîtor publicații de propagandă socialistă, publicase, în „Revista socială", *Karl Marx și economiștii noștri,* relevînd remarcabila lui putere de sinteză și de adaptare la condițiile concrete ale unei teorii de valabilitate universală. De aici forța seriei de articole constituind studiul *Ce vor socialiștii români?*, care apărut, în 1886, în broșură va constitui primul program revoluționar marxist din țara noastră. Căci, se afirma, între altele: „Școlari ai socialismului științific, membri ai marii familii socialiste europene, noi știm că felul activității noastre atîrnă de condițiile reale ale țării noastre și mai ales de cele economico-sociale". Nu mai puțin indicația programatică: „Poporul, proletariatul, ajungînd la putere după revoluția socială, va întrebuința dictatura sa de clasă pentru a-și întări domnia sa, pentru a organiza formele de viață ale societății socialiste". Pentru ca, după aproape 15 ani de experiență și de aprofundare a societății românești, în *Neoiobăgia* să exprime necesitatea industrializării unei țări care nu-și poate fundamenta independența și nu se poate înscrie pe orbita țărilor economic avansate, decît printr-un asemenea efort: „Trebuie să devenim o țară industrială [...]. Pentru țara noastră aceasta e o întrebare finală de a fi ori nu a fi". După cum în 1911, în *Socialismul în țările înapoiate,* Gherea pleda cauza națională a poporului român, pornind de la constatarea că „o țară cu un organism social trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice". De unde concluzia: „Cînd popoarele muncitoare conștiente vor dispune de soarta lor și a țărilor lor, atunci va suna și ceasul eliberării națiunilor mici de sub jugul celor puternice, atunci va deveni cu adevărat posibilă și între-girea țării noastre [...]".

Viabilitatea lui Dobrogeanu-Gherea în domeniul criticii literare apare cu atît mai puternic dacă retrospectiva operei lui o facem călăuziți de antenele materialismului dialectic. Ca atare nu ni se pare deloc întîmplător ca exact după publicarea de către Titu Maiorescu a celebrului articol *Poeți și critici* (în aprilie 1886), în iulie același an, Gherea să se adreseze *Către d-nul Maiorescu* prin „Contemporanul", nu atît pentru o confruntare directă de principii, cît pentru a marca încheierea unei perioade din critica noastră, cea „judecătorească", de aspect cultural, și a inaugura o critică de concepție nouă, aceea pe care autorul ei o va numi „analitică", apoi „științifică" sau „modernă". Era momentul — cu proporții de eveniment și de perspectivă — pe care l-a caracterizat magistral E. Lovinescu (în vol. II din ampla lui monografie consacrată mentorului junimist, în 1940): „Dobrogeanu-Gherea a luat din mîinile lui Maiorescu torța unei critice pe care o crezuse sfîrșită odată cu dînsul. Dincolo de critica generală, adică de critica culturală, el [Maiorescu] nu văzuse organizarea unei critice «speciale», care cercetează opera literară ca un obiect de studiu, cu multiple probleme de ordin estetic, psihologic, social, cu cercetări biografice, istorice, stilistice, lingvistice, așa cum se practică în toate țările de cultură și chiar și la noi".

Activitatea critică a lui Gherea și evoluția ei în dezvoltarea culturii române moderne se explică desigur atît prin faptul că, la data intervenției sale, creația marilor clasici, în frunte cu Eminescu și Caragiale, constituia o vie realitate, cît și prin aceea că succesorul lui Maiorescu — care, prin Junimea, prezidase la această încununare a unui întreg proces în legitatea culturii noastre literare — era exponentul, excepțional înzestrat, al dialecticii înscrierii pe spirala „timpurilor noi", — cele ale afirmării în arena socială a unei alte clase, cu o altă optică a devenirii istorice, cu o mare sete de cultură, într-o finalitate revoluționară.

De aici spiritul atît de deschis al lui Gherea, care afirmă pe drept cuvînt că rolul criticii nu poate fi exercitat dacă ea nu manifestă sensibilitate față de aspectele noi pe care le îmbracă dezvoltarea literaturii și dacă nu încearcă să le explice. Astfel, în articolul *O problemă*

literară (publicat în „Lumea nouă" din martie 1895), sesizînd ca simptomatic faptul că — la scara europeană — „e iarăși vorbă, iar discuție, din zi în zi mai pasionată, asupra misticismului, simbolismului, exotismului, fantasticului în literatură", fără a se lăsa ispitit de condamnări simpliste, dimpotrivă, consecvent însuși principiului că „în schimbarea și evoluția vieții sociale, trebuie să se schimbe și curentele literare", (și, ca atare, „un curent literar, oricît de puternic ar fi, nu poate să dureze veșnic"), el arată că „în adîncimile vieții sociale fermentează noile idei și sentimente cari la un timp dat vor cere o formă artistică nouă, un curent literar nou". E ceea ce, conchide el, „a început să se producă", și „plăsmuindu-și operele sale din adîncurile fanteziei neînfrînate", „artistul din școala nouă creează simboluri menite să înfățișeze și să personifice conflicte morale sau idei abstracte". De notat că în „școala nouă" sau „curentul nou", Gherea, care cunoștea deja pe Baudelaire, integra apoi pe Verlaine, întrebîndu-se „cine ar putea să nege talentul mare al preraphaeliștilor englezi, cum e Dante Gabriel Rosetti, Swinburn, Morris, sau cine se îndoiește de marele talent al scriitorilor scandinavi Strindberg și mai ales Ibsen ?". Iată ceea ce devine „o problemă literară grea și serioasă", pe care datoria criticului e s-o înțeleagă și s-o explice. Altfel spus, Gherea demonstrează și cu acest prilej prospețimea sensibilității lui intelectuale față de aspectele — unele cu totul surprinzătoare — pe care le poate îmbrăca evoluția artei. De altfel, în același an 1895, (tot în „Lumea nouă", din iunie), Gherea publica articolul *Materialismul economic și literar*. Or, aici, autorul *Studiilor critice* previne împotriva interpretării simplificatoare, respingînd aplicarea mecanică — „procedeu comod și absurd" (cum îl califică el) a teoriei materialismului economic în artă. Și pledînd pentru o interpretare mai largă și mai complexă, mai nuanțată a fenomenului artistic, el sublinia că pentru această analiză „delicată și grea", sînt necesare „nu numai cunoștințe aprofundate istorice, economice și literare, nu numai o putere de analiză, dar negreșit și o intuiție artistică, față de care cele mai multe cunoștințe nu vor fi deajuns". Altfel — conchidea criticul nostru — acum 80 de ani — „această teorie atît de roditoare, dacă

e înțeleasă ca o metodă de cercetare, e stearpă dacă e luată drept dogmă, — în acest din urmă caz ea adoarme spiritul de cercetare în loc de a-l stimula".

Veritabil gînditor marxist, în sensul dezvoltării continue a acestei concepții despre viață și societate, cu grija aplicării ei suple și nuanțate la domeniul, atît de gingaș, al artei, al literaturii, Gherea ne apare cu atît mai pregnant astăzi continuatorul istoricește necesar, după „momentul" Maiorescu, considerînd critica noastră în pas cu cea europeană și trasîndu-i astfel liniile de perspectivă în lumina căreia reprezentanții cei mai autentici ai conștiinței literaturii noastre au dat noi și puternice forțe spiritului critic românesc.

(„*România literară*", 22 V 1975)

„CONTEMPORANUL"

LA 85 DE ANI DE LA APARIȚIE

„Scopul nostru e a face cunoscut publicului român cum privește știința contemporană lumea. Vroim să aducem în țara noastră discuțiunea asupra marilor teorii științifice la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus. Credem folositoare pentru patria noastră împrăștierea cît mai mare a cunoștințelor cîștigate în privința lumii".

Acestea erau primele cuvinte cu care — acum 85 de ani — se adresa cititorilor noua publicație ce apărea la Iași, „Contemporanul", în formatul unei fascicule de 32 pagini, cu data de 1881, iulie 1, și mențiunea „revistă literară și științifică".

În atingerea scopului propus, același articol inaugural ținea să precizeze poziția *critică militantă* a revistei, atît în ce privește abordarea problemelor vieții științifice, cît și a celor din domeniul literar : „vom fi foarte aspri în critica noastră, dar sperăm că și alții ne vor critica pe noi", căci „ar fi un bine necalculabil cînd ar ști oricine că ceea ce s-ar scrie și publica nu ar trece neobservat și că ceea ce va fi bun se va deosebi și lăuda".

„Contemporanul" aducea inedit în publicistica timpului un marcat profil ideologic-științific, determinat social și cu o vădită finalitate culturală. De la primul număr apărea limpede că redacția era conștientă de locul pe care trebuia să-l ocupe în opinia publică noua revistă, avînd bine definit profilul cititorului căruia i se adresa, dar, mai presus, avînd bine întocmit diagnosticul social-cultural căruia trebuia să-i corespundă.

În ce perspectivă ? Aceea, desigur, pe care la acea dată, o avea mișcarea noastră muncitorească aflată în

plin proces de formare a conștiinței ei de clasă. Ea apare, de altfel, într-un moment de recrudescență a măsurilor represive împotriva mișcării socialiste, ceea ce îi și face pe fondatorii revistei — frații Ioan și Gheorghe Nădejde, Sofia Nădejde, C. Dobrogeanu-Gherea, Const. Mille — să se limiteze, în această primă fază, la formula unui organ de popularizare a materialismului în gîndire și știință, evitînd în genere domeniul politic propriu-zis, chiar pe plan teoretic, și, cu atît mai mult, terminologia socialistă. „O asemenea revistă poate exista, desigur, înainte de formarea chiar a nucleului partidului" — scria Gherea, de la Ploiești, unui tovarăș la Iași.

Altfel spus, apariția „Contemporanului" reflectă afirmarea ideologică a clasei muncitoare, nevoia imperioasă a proletariatului român de știință și artă și, în același timp, capacitatea mișcării noastre muncitorești, în plină ascensiune, de a exercita o influență regeneratoare în cultura țării. Luînd de la început poziție critică față de inconsistența unor instituții de cultură și a mijloacelor lor (nivelul corpului didactic, al manualelor de învățămînt de toate gradele, pînă la cursurile universitare, ignoranța care stăruia în privința datelor noi în știință), pledînd totodată pentru răspîndirea culturii în rîndurile maselor largi, pentru emanciparea femeii prin instrucție și educație, oferind în paginile sale informații și articole substanțiale despre „originea lumii și a ființelor viețuitoare", despre diferite fenomene naturale, lămurind pe cititori în legătură cu „ideea de cealaltă lume" și dacă „este sau nu spiritul deosebit de materie", subliniind progresele medicinei, desfășurînd o adevărată campanie împotriva ignoranței și a misticismului, combătînd inapoierea și incultura, — „Contemporanul" a promovat în același timp stima și dragostea față de savanții valoroși ai vremii, a popularizat lucrările unor filologi ca Lambrior și Gaster, ale unui paleontolog ca Gr. Cobălcescu, a relevat nivelul de gîndire materialistă a unui Vasile Conta. Demascînd curajos falsul prestigiu a nu puținilor impostori din diverse domenii ale activității științifice, criticînd sever falsele somități promovate de oficialitățile culturii burgheze, revista a contribuit la ridicarea nivelului de pregătire al mișcării muncitorești, lărgind necontenit perimetrul de influență al ideologiei proleta-

riatului în societatea românească. „Hei, iluştrilor — ironiza revista, într-un articol de demascare a unor plagiatori şi compilatori, de altfel, de idei învechite, sclerozate — ceea ce ne-aţi adus din Franţa şi Germania nu este ceea ce face gloria ştiinţifică a acestor ţări. Ne-aţi adus ştiinţa oficială, pretenţiunile pedante [...], dar din ştiinţa nouă, din cea plină de viaţă, nu ne-aţi adus nimic, căci nici n-aveţi idee de aceasta."

Acţiunea de culturalizare a maselor era concepută de revistă ca o parte a luptei generale a proletariatului împotriva exploatării capitaliste, spre deosebire de concepţia viitorilor sămănătorişti şi poporanişti care vor vedea în culturalizarea maselor îndeosebi un paleativ pentru profundele tare sociale, un mijloc pentru atenuarea procesului de trezire a conştiinţei şi ascuţire a contradicţiilor de clasă. „Prin lăţirea instrucţiei, poporul nu va putea face mai nimic. Înainte de toate, emancipare economică din care apoi va urma şi instrucţiunea şi îmbunătăţirea stării poporului. Fără aceasta este a te întoarce veşnic într-un cerc vicios" — scria „Contemporanul" încă din primul său an de apariţie.

Cu o permanentă atitudine ofensivă şi abordînd într-un spirit nou, efervescent, variate aspecte ale vieţii intelectuale, social-culturale, cultivînd gîndirea ştiinţifică, implicit tehnica argumentaţiei lucide şi convingătoare, „Contemporanul" a reuşit în foarte scurt timp să intereseze un cîmp larg de cititori, astfel ca numai după şase luni de la apariţie tirajul să fie de 3000 de exemplare — ceea ce pe atunci însemna o cifră foarte mare —, redacţia trebuind să tipărească o a doua ediţie a numerelor de la început, ulterior tirajul ridicîndu-se la 6000 exemplare.

Spiritul general progresist, larg democratic pe care-l degajă fiecare număr al revistei, consecvenţa în păstrarea profilului iniţial, competenţa redactorilor şi colaboratorilor, fără etalarea unei false erudiţii, înlesnirea în paginile sale a dezbaterilor de idei în contradictoriu, vioiciunea stilului au constituit tot atîtea condiţii favorabile pentru ca, începînd cu cel de al patrulea an de apariţie, în 1885, revista să păşească efectiv pe calea propagării socialismului ştiinţific în România.

„Contemporanul" ajunge să joace astfel un rol deosebit de important în dezvoltarea mişcării muncitoreşti, în înrădăcinarea ideilor marxismului în ţara noastră, în afirmarea pe un plan superior a propriei gîndiri socialiste româneşti. În numărul 17 al acelui an, se începe, în traducerea lui I. Nădejde, publicarea în româneşte a lucrării lui Engels, *Origina familiei, proprietăţei private şi a statului*. Era, după cea italiană, a doua traducere integrală a lucrării lui Engels, aşa precum va nota însuşi autorul în prefaţa la ediţia a IV-a din 1891. Într-o scrisoare, purtînd data de 4 ianuarie 1888, adresată redacţiei „Contemporanului" (şi publicată sub titlul *Politica noastră* în nr. 6 din 1888), Engels, după ce mulţumea pentru traducerea şi publicarea lucrării sale, dădea cunoscuta apreciere asupra creşterii şi maturizării mişcării noastre muncitoreşti : „Cu mare plăcere am văzut că socialiştii din România primesc în programul lor principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători mai pe toţi socialiştii din Europa şi America — e vorba de teoria prietenului meu Karl Marx. La moartea acestui mare cugetător, starea socială şi politică, progresele partidei noastre în toate ţările civilizate l-au făcut să închidă ochii cu încredinţarea că silinţele sale pentru a întruni într-o singură armată puternică şi sub acelaşi steag pe proletarii din cele două lumi se apropiau de izbutirea cea mai desăvîrşită". În „Contemporanul" (anul VII, sem. II) avea să mai apară articolul lui Engels intitulat *Politica externă a ţarismului rusesc*, socialiştii români susţinînd, în concordanţă cu punctul de vedere al revoluţinarilor ruşi, că ţarismul reprezenta un periculos inamic pentru dezvoltarea mişcării muncitoreşti internaţionale. Din opera lui Marx au apărut în revistă pagini traduse din *Salariu, preţ, profit*.

Dar cea mai intensă contribuţie în domeniul ideologic, în această a doua etapă, a avut-o la revistă C. Dobrogeanu-Gherea. Intrînd în arena ideologiei literare cu articolul (din iulie 1886) *Către D-nul Maiorescu* şi continuînd cu *Asupra criticei, Decepţionismul în literatura română, Tendenţionismul şi tezismul în artă*, Gherea a construit o temelie ideologică pentru dezvoltarea criticii noastre literare moderne, în accepţia ei ştiinţifică, determinismul social şi finalitatea socială a artei fiind argu-

mentele sale de bază. Studiile analitice întreprinse asupra operei lui Eminescu, a lui Caragiale și a lui Coșbuc au contribuit la lărgirea orizontului de interpretare al opiniei publice, la promovarea unui climat favorabil dezbaterii ideilor estetice, la îmbogățirea — astfel — a culturii noastre. Așa cum avea să recunoască însuși discipolul cel mai prestigios al mentorului junimist, E. Lovinescu (în monografia din 1940), „Gherea a luat din mîinile lui Maiorescu torța unei critice pe care o crezuse sfîrșită odată cu dînsul" și a pus bazele „unei critice *speciale*, care cercetează opera literară ca un obiect de studiu cu multiple probleme de ordin estetic, psihologic, social". Lărgind sensul noțiunii de critică, Gherea a înțeles-o și a practicat-o ca pe o acțiune complexă, de analiză profundă a operei literare, care să implice cu necesitate luarea unei atitudini de pe o poziție înaintată, într-o perspectivă progresistă.

Literatura pe care a publicat-o „Contemporanul", deși — în umbra lui Eminescu și a celorlalți mari clasici — fără o deosebită valoare estetică, a marcat semnificația generozității sociale, a lărgirii perimetrului de observație realistă spre mediile muncitorești și a mesajului umanist. I. Păun-Pincio, Anton Bacalbașa, Const. Mille, N. Beldiceanu, St. Bassarabeanu, O. Carp, A. Stavri, Gh. Kernbach, N. Demetrescu-Saphir, D. A. Teodoru — sînt nume care s-au înscris ca atare în istoria literară a epocii. În cei zece ani de apariție (iulie 1881 — mai 1891), „Contemporanul", nu lipsit, desigur, de inconsecvențe de ordin ideologic și politic, a înscris în dezvoltarea culturii române moderne dimensiunea ideologiei sociale celei mai înaintate, contribuind la proiectarea peste veac a concepției și a științei despre societate a clasei noastre muncitoare. La peste jumătate de secol de la încetarea apariției revistei ,clasa muncitoare din România, condusă de partidul său de avangardă, avea să contribuie hotărîtor la acțiunea de eliberare a țării și, apoi, la instituirea, pe cale revoluționară, a orînduirii socialiste și la desăvîrșirea ei.

(*„Scînteia"*, 3 VII 1966)

ÎN ORIZONTUL NAȚIONAL

Săptămîna trecută presa românească a comemorat încă un an de la trecerea întru veșnicie a poetului Octavian Goga. La 9 Mai s-au împlinit douăzeci și cinci de ani de la moartea poetului George Coșbuc.

Ardelean și unul și celălalt, cu obîrșia în ținuturi din cele mai românești ca etnicitate și ca tradiție, Goga și Coșbuc întrupează peste spațiu și timp două verigi ale aceluiași lanț de afirmare transilvană în aria spiritualității românești. Prin ei, în poezie, și prin Rebreanu, în proză, prezența aceasta a sufletului transilvan e vibrantă și masivă.

Vibrantă prin suflul ei liric, unduios la Coșbuc, răscolitor la Goga ; masivă, prin puterea constructivă, la Rebreanu.

Se înțelege că la această prezență de esență trebuie adăugată aceea a personalității lui Lucian Blaga, care, ca gînditor, întregește un ciclu natural de spiritualitate și, totodată, constituie cel de-al patrulea punct cardinal în spațiul de cultură transilvan.

Factori de închegare ai unei lumi românești, Coșbuc, Goga, Rebreanu și Blaga aduc orizontului nostru spiritual lumina creatoare de perspectivă pentru definirea unei note a noastre specifice, în pluralitatea universală. Numai cu Alecsandri, cu Eminescu și Caragiale, cu Pârvan și Iorga, cu Arghezi și Enescu, notei acesteia i-ar lipsi încă din elementele definitorii, ar fi mai puțin împlinită, așa cum este ea astăzi în plină devenire.

Prin Coșbuc, Ardealul face începutul acestei afirmări de valori integrante — cu necesitate — în spiritualitatea românească.

Născut cînd Eminescu începuse să scrie, năsăudeanul s-a dăruit vibrației care e Poezia în plin curent eminescian. Totuși, nu a fost înrîurit de el și într-o epocă de lamentații vlahuțiene — epigonice —, George Coșbuc aduce aerul tare al munților, sănătatea și chiotul țărănesc, depășind artificiile lui Alecsandri, prin autenticitate.

Vibrant la tîlcurile fundamentale ale existenței, meșter al cuvîntului totodată, cîntărețul *Nunții Zamfirei* ca și al *Morții lui Fulger* a înscris pe răbojul valorilor românești o viziune a lumii mai aproape de conceptul național, într-o modalitate de expresie de originalitate fecundă. Grație căreia, limba românească s-a înmlădiat și mai mult, așa cum sufletul românesc s-a îmbogățit prin descoperirea unor noi coarde care-și așteptau artistul.

(„*Vremea*", 16 V 1943)

MEȘTEȘUG ȘI TALENT

Locul lui Barbu Delavrancea pe răbojul literaturii noastre nu e ușor de însemnat precis fiindcă îl știm și ca nuvelist și ca autor dramatic, după cum îl știm mare orator.

Meșteșug și talent, într-o îmbinare greu de surprins, arta lui e vie încă, și *Apus de soare* (unde simțim uneori chiar aripa marelui geniu) e, fără îndoială, opera cea mai puțin pieritoare a scriitorului. Aceasta vine din faptul că în ea eroul trăiește — paradoxal vorbind — printr-o moarte a cărei prezență se simte pretutindeni, dar care dă zvîrcolirilor acestui sfîrșit o măreție mitologică.

Plină de culoare, cînd în formula naturalistă, cînd în cea realistă, cînd într-un amestec al acestora în larga matcă romantică, proza lui Delavrancea are făgașuri de creație originală prin care se strecoară oameni și peisaje felurite, cele mai multe cu un mecanism elementar sau văzute numai pe o față. Dar să se țină seamă că la acea epocă proza română nu număra decît experiența, de stricte limite, a lui Negruzzi, cea de elevație, în lumea fanteziei ideilor, a lui Eminescu sau cea de simpatică hălăduire bărăganică a lui Odobescu. La data cînd apare *Sultănica* (1885), Duiliu Zamfirescu abia începuse să publice în „Convorbiri literare" nuvelele lui ce aveau să apară în volum în anul următor (1886). Cît despre *Viața la țară*, la data cînd ea e publicată în „Convorbiri literare" (1894), *Trubadurul* și *Paraziții* apăruseră (în 1887 și 1893). Nuvelist în înțelesul mai propriu genului, prin metoda lui constructivă, prin tehnică, de care să se poată apropia Delavrancea, nu era decît Caragiale, dar *O făclie de Paști* apare în „Convorbiri literare" abia în 1889—

1890. Deci autorul volumului *Între vis și viață* nu poate avea maeștri români de la care să învețe, ci doar contemporani cu care să se învecineze și, la care, cel mult — în conștiința lui artistică — să se raporteze.

Proza de mare meșteșug și de semnificativă substanță, totodată, nu se va ivi la noi decît puțin înainte și mai ales după trecutul război cînd, adică, Delavrancea își încheiase cariera literară și, apoi, însăși viața.

Dar tocmai în aceste condiții este mai mare meritul celui de la moartea căruia comemorăm împlinirea unui sfert de veac. Căci, într-o literatură ca a noastră, de salturi făcute pe nerăsuflate, asemenea contribuții se cuvin încă urmărite, cînd aniversările impun popas. Considerarea *lucrului în sine* nu e încă posibilă în ce privește proza lui Delavrancea. Cea de relativitate și de condiționare mai revelator istorică decît estetică îl așază, însă, între osîrduitorii cu talent și cu meșteșug, — nu numai cu voință și simplă îndemînare, — pe drumul creației artistice.

Ceea ce e mult.

(*„Vremea“*, 23 V 1943)

TEORETICIAN AL CRITICII COMPLETE

Se împlinesc la 23 mai o sută de ani de la nașterea lui Garabet Ibrăileanu.

Activitatea lui prodigioasă ca animator al revistei „Viața Românească“, opera lui de ideolog al culturii române și de critic literar, creația propriu-zisă, ca prozator și moralist, activitatea didactică — toate acestea rotunjind o mare personalitate de umanist modern, i-au adus prețuirea cîtorva generații de cărturari în trecut, precum astăzi cinstirea de către întreaga noastră intelectualitate, ca și — pe plan internațional — înscrierea numelui lui printre comemorările UNESCO.

„Acest scafandru de idei“ — cum avea să-l numească G. Călinescu în a sa *Istorie a literaturii* — are o traiectorie de activitate publică și de creație în domeniul ideologiei noastre literare profund semnificativă. Încă de la vîrsta de 18 ani, în acea atmosferă stimulată de cărturarii ce se grupaseră în jurul revistei „Contemporanul“, tînărul Ibrăileanu începe a face publicistică politică și socială, mai întîi în „Școala nouă“, revista bilunară apărută la Roman, în iulie 1889, apoi, din 1890, la săptămînalul „Munca“, organ al social-democrației române, sub același pseudonim, Cezar Vraja, — manifestare care enumeră de asemenea pe alți studenți, în primul rînd pe colegul și prietenul său Raicu Ionescu-Rion, apoi pe C. I. Parhon, Panait Zosin, H. Sanielevici, Jean Bart. O conferință, la 1 Mai 1892, la cercul de studii al clubului socialist, din Iași, cu titlul *Darwinismul social,* s-a bucurat de un deplin succes. Pe urmele lui Gherea, Ibrăileanu încearcă o interpretare materialist-istorică, cu citate din

Marx și Engels și referiri la Plehanov sau Kautsky. Textul conferinței avea să-i apară în numerele din iunie-iulie și august 1892 ale revistei „Critica socială", continuatoare a „Contemporanului", ce-și încetase apariția în anul precedent. Cu articolul *Psihologia de clasă,* materialul demonstrativ fiind luat din creația literară curentă, își începe, în decembrie 1893, colaborarea la „Evenimentul literar", al cărui secretar de redacție va deveni. În editorialul din 3 oct. 1894, Cezar Vraja va pleda ca „literatura pe de o parte să țină seama de năzuințele poporului și de forma în care poporul se exprimă, iar pe de altă parte să caute a îmbogăți sufletul poporului, a-i mări orizontul cugetărilor sale, a-i înălța și civiliza năzuințele — într-un cuvînt ea trebuie să se adapteze la popor, dar în același timp să-l și ridice". Cum redacția „Evenimentului literar" se mută la București și apoi revista se contopește cu suplimentul literar al noului ziar socialist „Lumea nouă", Ibrăileanu devine, din aprilie 1895, redactor la această publicație.

Sîntem în anii cînd mișcarea socialistă de la noi își accentuează contradicțiile interne, care la 1899 vor avea drept consecință trecerea așa-zișilor „generoși" în partidul liberal, cu iluzia — celor sinceri — că, astfel, vor putea „democratiza" unul din partidele guvernante. Printre acești „generoși" — trebuie spus — s-a numărat și Ibrăileanu.

Noua lui opțiune politică se explică prin influența — tot mai puternică — exercitată asupră-i, ca și asupra altor numeroși intelectuali, de către poporanistul C. Stere. Numai că evoluția lui Ibrăileanu, alături de mentorul său politic, avea să se concretizeze la revista „Viața Românească", apărută în martie 1906, al cărei program, formulat în cuvîntul *Către Cetitori,* cuprindea afirmații din cele mai interesante.

Reminiscențele foștilor militanți pe terenul luptei de clasă apăreau fie sub forma vechii idei eminescene a claselor suprapuse, fie sub aceea bălcesciană, dacă nu marxistă, a abisului dintre aceste clase și popor. Era însăși definirea a ceea ce editorialul denunța nu numai ca o stare de înapoiere, dar mai ales ca o stare anormală : „Clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de

jos, care, în țara noastră, el singur este o clasă pozitivă și a păstrat mai curat sufletul românesc. Între clasele de sus și popor este o prăpastie adîncă, care, la noi, desparte aproape două nații. Clasele de sus se ating numai de cultura apuseană, de care poporul nu se atinge și pe care, din lipsă de contact cu poporul românesc, clasele de sus n-o asimilează, cea ce e tot una cu a spune că o caricaturizează. Lipsa contactului cu poporul românesc ne face ca, în loc să absorbim cultura străină, să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi... De aici, și din neînțelegerea acestui lucru, aerul dușmănos al unora împotriva culturii străine... Și tot de aici, neîndestulătoarea noastră contribuție la cultura universală". Așadar, pe de o parte, disociere față de doctrina semănătoristă, care, respingînd cultura străină, propaga închistarea la nivelul și formele — de atunci — ale culturii autohtone, pe de alta, în proiecția poziției maioresciene, pledoarie pentru un nivel superior, singurul care i-ar îngădui culturii noastre să se înscrie în aria celei universale. De unde necesitatea majoră, primordială, a luptei pe orice cale, pentru „o cultură națională de un caracter specific", dar „care nu se va naște decît atunci cînd masele populare, adevărat românești, vor lua parte și la formarea și aprecierea valorilor culturale — limbă literară, literatură, forme de viață etc. — și acest lucru nu se va întîmpla decît atunci cînd, prin cultură, viața politică mai largă și ridicare economică, țărănimea va căpăta în stat valoarea socială proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională, cînd va fi un popor, cînd toate clasele sociale vor fi ale aceluiași popor, cînd trecerea de la vîrful la baza piramidei sociale se va face pe nesimțite. Atunci, luînd parte la viața culturală tot poporul românesc, adevăratul popor românesc, vom putea avea o cultură națională, dînd în armonia culturii europene răsunetul sufletului nostru".

Așadar, un program în descendența lui Gherea, ca analiză a stărilor sociale, în cea a lui Maiorescu, ca perspectivă a culturii, a literaturii, care, prin specificul său, să înscrie valori universale.

În această — dublă — descendență se va situa Ibrăileanu, cu o vie conștiință, deopotrivă națională și socială,

a însăși construcției, de sinteză, pe care generația lui trebuia să o desăvîrșească. Prima lui scriere, *Spiritul critic în cultura românească,* apărută în 1909, reprezintă tocmai un asemenea act prin trecerea în revistă a întregului proces de formare a culturii române moderne, de-a lungul secolului al XIX-lea, și, totodată, prin perspectiva pe care o deschide culturii, în speță literaturii române, pentru secolul următor. Cu toate exagerările ei — în privința, mai întîi, a conceptului ca și a procesului istoric de europenizare, de modernizare a civilizației și culturii române (proces văzut de autor ca începînd abia în secolul al XIX-lea) ; în al doilea rînd, prin ceea ce, pe drept cuvînt, s-a numit moldovenismul, regionalismul său, deci carența viziunii de ansamblu, de structură, pe întreaga arie națională a culturii române, — cartea aceasta „încîntă intelectul (cum va spune Călinescu) și-l stîrnește la gîndire; e o adevărată dramă ideologică, o capodoperă în felul ei, care a avut o înrîurire covîrșitoare mai ales în sociologie".

Se poate spune, într-adevăr, că după această lucrare — cea dintîi veritabilă sinteză de ideologie a culturii și a literaturii la noi — viziunea asupra trecutului nostru, asupra integrării noastre europene, s-a modificat profund. Pe urmele lui Ibrăileanu va scrie, doar, E. Lovinescu, a sa *Istorie a civilizației române moderne,* în 3 volume, în anii 1924 și 1925, după cum, prin raportare la unele idei ale lui Ibrăileanu, Dimitrie Popovici va da lucrarea sa consacrată *Literaturii române în epoca luminilor.*

Un studiu interesant, *Curentul eminescian* și cea dintîi semnalare mai sugestivă asupra postumelor lui Eminescu, ca și primele comentarii analitice asupra prozei lui Sadoveanu și a lui Brătescu-Voinești — vor constitui volumul *Scriitori și curente,* apărut tot în 1909.

Opera literară a d-lui Vlahuță, din 1912, va aduce acel original eseu introductiv, caracteristic pentru contribuția teoretică a lui Ibrăileanu, asupra raporturilor dintre literatură și societate, autorul anticipînd cu argumente temeinice — ceea ce între timp a devenit o nouă dimensiune a sociologiei culturii : procesul de selectare a literaturii și artei de către public, proces variabil, schimbător, în funcție de o serie de circumstanțe ale mediului receptor, dar și de temperamentul, de forța originalității creatoare a unui mare scriitor sau mare artist.

Note și impresii, volumul din 1920, cu acele portrete de sinteză asupra lui Titu Maiorescu și Dobrogeanu-Gherea ; *Scriitori români și străini,* din 1926, cu pătrunzătoarele analize asupra lui Caragiale, Creangă, Sadoveanu, Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, Ionel Teodoreanu, dar și asupra lui Marcel Proust, Ladislas Reymont sau Anatole France ; în sfîrșit, *Studiile literare* din 1930, cu eseul, ce va face dată în istoria teoriei noastre literare, *Creație și analiză,* au marcat tot atîtea trepte ale activității și evoluției lui Ibrăileanu, — profesor în același timp și autor al acelor cursuri : *Epoca Conachi, Epoca Alecsandri, Epoca Eminescu,* constituind prin ele însele o istorie a literaturii române moderne, — toate acestea merită a fi editate într-o ediție completă de *Opere Ibrăileanu* ce-și așteaptă, impunătoare, inițiativa [1].

Romanul *Adela* (1933), după aforismele *Privind viața,* din 1930, an în care apare și ediția de *Poezii* — Eminescu îngrijită de el, cu un interesant studiu introductiv, completează, editorial vorbind, această atît de bogată și valoroasă activitate, curmată în noaptea de 11 spre 12 martie 1936, după o lungă, chinuitoare suferință.

Astăzi, la un secol de la naștere, și la peste trei decenii de la moartea lui, Ibrăileanu se așează de la sine în succesiunea marilor ideologi ai civilizației și culturii noastre : Kogălniceanu, Russo, Maiorescu, Gherea, spiritul său critic fiind el însuși parte integrantă în dezvoltarea — contradictorie în atîtea moduri, dar tocmai prin aceasta mai vie și multilaterală — a culturii și literaturii române.

Deplin conștient de parametrii acestui vast proces, Ibrăileanu rămîne nu numai teoreticianul criticei complete, în care criteriul estetic este primordial și definitoriu, dar, cu atît mai convingător, al specificului național — înțeles și promovat la nivel de valențe universale. Căci, cum afirma el în 1922, „valoarea estetică a unei

[1] E ceea ce avea, între timp, să se realizeze *(Notă 1986).*

opere literare e strîns legată de originalitatea ei specifică de fond și formă. Se poate spune că dintre doi scriitori cu un egal talent nativ, acela va fi mai mare, în opera căruia se va simți mai puternic sufletul poporului și se vor oglindi mai bogat realitățile vieții naționale".

(*„Contemporanul"*, 21 V 1971)

REVELATOR AL VALENȚELOR SPIRITULUI CRITIC ROMÂNESC

Pe ecranul culturii române moderne — 70 de ani de la întemeierea „Vieții Românești" și la 40 de ani de la trecerea în veșnicie a celui ce a fost sufletul celei mai importante dintre revistele noastre de anvergură europeană din primele trei decenii ale veacului XX — G. Ibrăileanu ne apare în dimensiuni de prim plan. Aceasta în ciuda faptului că, între timp, și cu osebire în ultimii ani, o anume exacerbare a „modernismului" a încercat să prolifereze o imagine hiperbolică a lui E. Lovinescu, proclamat drept „cel mai mare critic român". Evident, eroarea stă în primul rînd în ignorarea metodei materialismului dialectic și istoric, care ne ferește de asemenea absolutizări, istoria spiritului critic românesc în evoluția civilizației, a culturii, a literaturii naționale implicînd o întreagă succesiune de momente și personalități a căror însemnătate și ale căror proporții, pînă în prezent, se impun observației noastre nu într-un mod de iconografie statică și de ceremonial, ci într-o dinamică vie a dezvoltării depășind un secol și jumătate — de la Heliade pînă la critica în ceea ce are ea valabil, din zilele noastre.

Așadar, Ibrăileanu nu numai a fost, ci a și rămas unul dintre marii critici ai culturii române în relieful ei literar. Și aceasta, datorită nu numai faptului că, prin activitatea încă din ultimul deceniu al secolului XIX, în presa muncitorească (la „Evenimentul literar", la „Lumea nouă"), apoi la „Curentul nou", formația și orientarea

lui s-au realizat în contemporaneitatea ideologiei critice a lui Gherea, adică într-o continuitate dialectică, dar și în ceea ce s-a produs, în legitatea acestei continuități, ca o sinteză (marcată ca incipientă de însuși Gherea la conferința lui de la Iași din 1894). Meritul fundamental al lui Ibrăileanu stă, de altfel, tocmai în a fi fost, într-un moment-cheie al evoluției ideologiei noastre culturale și, respectiv, literare, revelatorul conștiinței critice românești pe ansamblul ei, ca proces și ca finalitate. Adică spiritul critic înțeles și urmărit deopotrivă ca diagnostic, ca directivă de orientare și ca ferment creator de cultură, de literatură. E ceea ce a înfăptuit prin acea lucrare, începută a fi publicată încă în 1905, apărută în volum în 1909, *Spiritul critic în cultura românească*. Așa cum o va caracteriza Călinescu, „ea încîntă intelectual și-l stîrnește la gîndire și e o adevărată dramă ideologică, o capodoperă în felul ei care a avut o înrîurire covîrșitoare".

Ibrăileanu acordă — cel dintîi într-o asemenea dimensiune — importanța cuvenită lui M. Kogălniceanu demonstrînd admirabil cum „cîtă vreme acest organizator al României moderne este omul care imprimă tuturor fenomenelor sociale concepția sa, — pînă pe la 1866 — spiritul novator și spiritul critic merg împreună, într-o fericită sinteză". Analizînd apoi, evoluția spiritului critic în perioada „Junimii", evocînd poziția lui Maiorescu, apoi a lui Eminescu și Caragiale, examinînd pe aceea a criticii socialiste, ideologul ieșean subliniază în capitolul de Încheiere că scopul lucrării sale a fost tocmai acela de a revela eforturile acelor „oameni luminați" în a realiza impactul între poporul român și cultura europeană modernă, „problema capitală" fiind de a face totul ca „să se introducă ceea ce era necesar și să se țină piept la acele elemente ale culturii străine care nu ne erau necesare".

Pertinenta preocupare din *Spiritul critic*... avea să călăuzească necontenit pe Ibrăileanu în întreaga lui activitate. Astfel și trebuie valorificate cele două articole ale sale (din *Note și impresii*, 1920), unul consacrat lui Maiorescu, celălalt lui Gherea, și cu atît mai mult acea capacitate a previziunii istorice depășind tot ce s-a scris la acea dată — e vorba de cele cîteva scurte eseuri pu-

blicate în revista „Însemnări literare“ în anii 1919 și 1920 și adunate apoi, în 1921, sub coperta broșurii (tipărită în 1921) *După războiu*.

Evident, Ibrăileanu era mult prea optimist în ce privește evoluția reală a situației sociale, văzută doar prin prisma țărănimii, dar, în fond, exprima potențialul de adîncă schimbare prin care, în genere, în condițiile întregirii lui naționale și sub suflul marilor zguduiri revoluționare, marcînd sfîrșitul primului război mondial, un popor se poate afirma pe sine. „Credem, sperăm — spunea el — că de-acum înainte, grație zdruncinării sociale, măririi patriei, problemelor mari care se vor pune, tradiției mai lungi literare, vom avea o literatură matură, preocupată de idei, de probleme, o literatură care să privească viața serios, din multele și variatele puncte de vedere din care ea poate și trebuie privită, o literatură care să fie transcripția artistică a considerării sociologice, psihologice și filosofice a vieții — în sfîrșit, o literatură a vîrstei mature“.

Cuvinte mai mult decît profetice ! Bogăția, eflorescența creației „interbelice“, urmată de saltul a ceea ce constituie eflorescența literaturii noastre contemporane, au confirmat întru totul pe acest mare revelator al valențelor spiritului critic românesc.

(*„Amfiteatru“*, nr. 6/1976)

CULTURA NAȚIONALĂ

A marca împlinirea a șapte decenii de la apariția, în martie, 1906, la Iași, a revistei „Viața Românească“ înseamnă a evoca unul din momentele semnificative din evoluția culturii naționale. Astfel situîndu-ne, momentul respectiv se află el însuși la aproape 70 de ani după apariția „Daciei literare“ — prima revistă de sinteză, profund semnificativă, a culturii românești — căreia îi vor urma „România literară“, „Convorbiri literare“, „Literatorul“ apoi, în cadrul periodicelor socialiste, „Contemporanul“, „Literatură și Știință“. Cu alte cuvinte, la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, — cultura română acumulase o serioasă experiență ideologică implicînd numele unor Heliade Rădulescu, Kogălniceanu, Bălcescu, Russo, Maiorescu, Xenopol, Gherea, iar în dezvoltarea creației literare pe cele ale marilor clasici : Alecsandri, Negruzzi, Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Odobescu, Macedonski ; concomitent, în Transilvania, în Bucovina, nume de cărturari atît de activi ca Barit, Mureșan, Vulcan, ca frații Hurmuzachi se alăturaseră cu întreaga dăruire marii bătălii a culturii naționale, după cum, la Iași, la București, un Barnuțiu, un Hasdeu, mai apoi un Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, Coșbuc, Vlahuță, Goga, Sadoveanu reprezentau acum o zestre mereu sporită a geniului românesc. La care, în mod firesc, figura unui Nicolae Iorga, aceea a unui G. Ibrăileanu, apoi a lui Constantin Stere se inseriază cu marea lor îndrăzneală creatoare în cîmpul afirmării tot mai plenare a spiritualității noastre.

Așadar (cum arătam și acum un deceniu, încercînd să conturăm momentul politic și ideologic al apariției sale), „Viața Românească“ apărea într-un context destul de complex, atît prin aceea că, dintre cei doi principali fondatori ai ei, Ibrăileanu avea la activul său aproape 15 ani de experiență în presa direct sau pro-socialistă („Munca“, „Critica socială“, „Evenimentul literar“, „Lumea nouă“), dar în aria unor asemenea factori de opinie publică — și nu i-am denumit pe toți — se adaugă, începînd cu 2 decembrie 1901, „Sămănătorul“ lui Coșbuc și Vlahuță, iar la 1 iulie 1902, pentru intelectualitatea de peste Carpați, „Luceafărul“ lui Oct. C. Tăslăoanu, în ianuarie 1904 apărînd și „Junimea literară“, sub conducerea lui Gh. Tofan și I. Nistor, aceasta oglindind viața culturală a românilor din Bucovina, aflați sub stăpînirea habsburgică. Între timp, e de notat că mai apăruseră „Noua Revistă Română“ (ian. 1900) a lui C. Rădulescu-Motru, mai semnificativ fiind faptul că A. D. Xenopol înființase (la 1 decembrie 1903) „Reînvierea“ ca „revistă naționalistă ilustrată“ și care, punînd chestiunea țărănească și a românilor din țări străine, afirma : „Sînt convins că viitorul poporului român este mai ales în cultivarea a doi factori însemnați : elementul țărănesc și românii de sub stăpînirile străine“. Dar N. Iorga este acela care, în

anul al IV-lea al „Sămănătorului“, manifesta cu fervoare ideea că o „literatură trebuie să afirme sufletul unui popor în forme care corespund culturii timpului“, în năzuința „de a da în același timp literaturii universale, în formele cele mai bune ale ei, un capitol nou și original“ („Săm.“, IV, p. 901 și urm.).

Cînd, într-un asemenea climat, de anvergură națională, apare, în primăvara lui 1906, „Viața Românească“, — aceasta are, deci, a-și defini o poziție proprie și, totodată, nu respingînd, cum s-ar părea la prima vedere, ci tocmai asumînd responsabilitatea de dezvoltare și orientare a *tuturor* factorilor creatori într-un spirit de sinteză a culturii naționale. Cuvîntul *Către cetitori* este destul de clar în această finalitate : „Revista noastră, ca oricare alta, nu poate avea alt scop decît munca pe cîmpul culturii naționale. Dar foarte mulți nu-și dau seama că noțiunea de *cultură națională* nu e în contrazicere cu cea de *cultură universală, omenească.* Mai mult : că un popor nu-și poate justifica dreptul la existența distinctă în sînul popoarelor civilizate, decît dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, *dîndu-i nota specifică a geniului său“* (sublinierile acestea, ca și cele ce vor urma, în citate, sînt ale revistei). Ceea ce — mai mult decît nuanțat — diferenția noua publicație de cele contemporane ei își avea desigur ca sursă însuși faptul că fondatorii, în frunte cu C. Stere și G. Ibrăileanu, manifestau fie ceva din reminiscența de foști militanți (precum cel ce semnase Cezar Vraja) pe terenul luptei de clasă, fie pe aceea de prelungire a vechii idei eminesciene a claselor suprapuse, în dauna celor producătoare, sau pe aceea a concepției bălcesciene, dacă nu de coincidență marxistă, a abisului dintre aceste clase, asupritoare, și popor (prin „popor“ înțelegînd, evident, marea masă a țărănimii). E ceea ce articolul-program denunța nu numai ca o stare de înapoiere, dar mai ales ca o stare anormală : „Clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de jos, care, în țara noastră, el singur este o clasă *pozitivă* și a păstrat mai curat *sufletul* românesc. Între clasele de sus și popor este o prăpastie adîncă, care, la noi, desparte aproape două *nații*“.

Și marcînd în plus deosebirea de doctrina — acum iorghistă — a „Sămănătorului“, revista ieșeană nu respingea cultura străină propagînd o închistare la nivelul și formele culturii autohtone, ci — într-o viziune europeană — încerca să dea o soluție printr-o formulare mult mai îndrăzneață a diagnosticului social, în sensul implicării o dată mai mult a claselor conducătoare, acestea acuzate că, în situația dată, nu puteau decît *caricaturiza* cultura străină. Argumentul (reluînd aceleași citate de acum un deceniu) : „Lipsa contactului cu poporul românesc (al claselor de sus) ne face ca, *în loc să absorbim* cultura străină, *să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi...* De aici și din neînțelegerea acestui lucru, aerul dușmănos al unora împotriva culturii străine... Și tot de aici, neîndestulătoarea noastră contribuție la cultura universală“.

Prin urmare, o punere a problemei în termeni oarecum dialectici, mai lucizi și tocmai de aceea cu o mai mare cuprindere. Nu mai puțin, cu mai percutante soluții de perspectivă, deși indicii doctrinei „poporaniste“ — s-a dovedit — nu puteau îmbrățișa nici pe departe perimetrul *realității* sociale adevărate, doctrinarii poporaniști excluzînd revoluția, căci excludeau lupta de clasă, directă, politico-socială. Fapt e, însă, că dezideratul constituirii unei autentice *culturi naționale,* în sensul integrării adînci a însuși potențialului creator al poporului înțeles în *unitatea* lui social-politică — acest deziderat nu numai transpărea, ci se afirma îndrăzneț printre rîndurile a ceea ce echivala, în fond, cu un manifest de activă ideologie culturală : „O cultură națională, de un caracter specific, nu se va naște decît atunci cînd masele mari populare, adevărat românești, vor lua parte și la *formarea* și la *aprecierea* valorilor culturale — limbă literară, literatură, forme de viață etc. — și acest lucru nu se va întîmpla decît atunci cînd, prin *cultură, viață politică mai largă și ridicare economică,* țărănimea va căpăta în stat valoarea *socială* proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională, cînd vom fi un popor, cînd toate clasele sociale vor fi ale *aceluiași* popor, cînd trecerea de la vîrful la baza piramidei sociale se va face pe nesimțite“.

Desigur, în aceste postulate avem de-a face mai mult decît cu un document al unor conștiințe privind îndrăzneț în perspectiva viitorului. Viitor care implica, în mod necesar, înfăptuirea imperativului de ordinul *ansamblului național* al poporului român, al *vieții românești* de pe întreg cuprinsul patriei sale. Căci, cum va scrie Stere : două erau, atunci, problemele fundamentale ale contemporaneității românești : cea a „*ființei naționale*, a milioanelor împrăștiate de puhoiul crunt al puterilor oarbe ale istoriei" și cea a *dreptății sociale*. Autorul se referea deschis la situația de atunci a României, încă redusă la ceea ce se numea Vechiul Regat, și „Viața Românească" își propunea — ca, în 1840, „Dacia literară" — să îmbrățișeze cultura acestui întreg ansamblu național, publicînd sistematic „scrisori" din centrele respective (astfel se explică și nestăvilitul entuziasm al lui Stere pentru poeziile lui Goga, „cîntărețul pătimirii noastre"). Cît despre viziunea socială, — aceasta era desigur critică față de idilismul imaginii vieții țărănești al „Sămănătorului" iorghist și, totodată, critică față de aspectele naționalismului șovin.

Conducerea revistei — animată în primul rînd de Ibrăileanu, atît de consecvent acelei opere capitale care e *Spiritul critic în cultura românească* — a reușit să reunească în paginile acestei mari publicații românești de anvergură europeană pe toți marii noștri scriitori, conform, de altfel, principiului afirmat încă în numărul din decembrie 1911 : „Și din epocă în epocă, odată cu creșterea valorii literaturii românești, crește și naționalizarea ei prin comuniunea cu geniul poporului".

Ceea ce, de-a lungul celor șapte decenii, continuînd și în zilele noastre, „Viața Românească" a reușit — mai ales în primii ei 25 de ani de apariție (1906—1930) — ca, de altfel, în bună măsură și în deceniile următoare, dar apărînd, acum, și alte reviste de anvergura ei — să demonstreze un crez de conștiință a identității naționale, de dezvoltare și afirmare a acestei identități pe ecranul, tot mai larg, al umanității pe care s-a înscris cultura română în atributele ei cele mai reprezentative.

Este, aceasta, o dreaptă și temeinică afirmare a *vieții românești* în plenarele ei accepții, — cele care, după Eliberare, sînt, au devenit ale revoluției culturii românești.

Și este împlinirea năzuinței celor care, acum 70 de ani, fondînd „Viața Românească", afirmau cu nobilă convingere : „Astfel luînd parte la viața culturală tot poporul românesc, adevăratul popor românesc, vom putea avea o cultură *națională*, dînd în armonia culturii europene răsunetul sufletului nostru".

(„*România literară*", 11 III 1976)

D. D. PĂTRĂȘCANU

ÎNSUȘIRI ȘI LIMITE

Moartea l-a scos pe D. D. Pătrășcanu din anonimatul în care singur se retrăsese, după o continuă și nemiloasă hărțuială, care i-a amărît zilele pînă la ultima clipă a unei vieți de zbucium și de iluzii înșelate.

Să nu mai răscolim, deci, un trecut al unui om care s-a vrut, desigur, totdeauna cu conștiința curată și să respectăm trecerea lui dincolo de lumea aceasta a noastră, împătimită și neiertătoare. Lăsînd dezlegarea unor anumite fapte și judecata unei anumite atitudini, cu explicația ei, în sama viitorului, datoria clipei de față e să ne aplecăm peste paginile scriitorului Pătrășcanu și să încercăm, în cîteva însemnări grăbite, o dreaptă valorificare a operei lui literare.

Integrîndu-se în concepția poporanistă, Pătrășcanu și-a început activitatea literară în paginile „Vieții Românești" cu zugrăvirea unor scene din viața de odinioară a unui tînăr intelectual, într-o atmosferă impregnată de idealismul generos al unei epoci dominată de alți oameni, cu o altă structură sufletească decît cea a zilelor noastre. Mulți cititori de acum aproape 30 de ani se vor fi regăsit cu emoție în amintirile lui Constantin Cassian, după cum mulți dintre noi, cei tineri, ne vom fi mîngîiat sufletele biciuite de vrăjmășia timpului nostru cu rîndurile de caldă și pitorească evocare a tinereții înaintașilor noștri, din aceeași primă manifestare literară a lui Pătrășcanu. Înrudit, ca psihologie, cu eroul din romanul *Dan* al lui Vlahuță sau cu eroii din romanele lui Traian Demetrescu, Constantin Cassian este un produs al unui mediu și al unor împrejurări care nu se vor mai

întoarce vreodată. Le-au dus cu ei, în mormînt, atîția mari scriitori ai noștri, atîția mari gînditori... Răsfoiți singura istorie vie a literaturii noastre din epoca 1890—1934, aceea a profesorului N. Iorga (*Istoria literaturii românești contemporane*, II, *În căutarea fondului*, Ed. Adevărul, București, 1934), și veți trăi, explicîndu-vă, totodată, o epocă glorioasă, în care principiile și oamenii se legau indestructibil, într-o concepție, într-o atitudine, cu o înaltă pasiune, cu o pilduitoare demnitate. Unul cîte unul, oamenii aceștia au dispărut dintre noi, lăsînd un gol care s-a făcut din ce în ce mai resimțit și pe care zadarnic încearcă să-l umple zgomotul prezentului nostru.

E tocmai ceea ce trebuie să ne oblige, prețuind pe cei morți, să-i respectăm pe cei în viață, cu atît mai mult cu cît sînt mai puțini, din ce în ce mai puțini.

E ceea ce ne-a prilejuit — acum — recitirea *Amintirilor lui Constantin Cassian* la trecerea din viață a celui care le-a scris, împărtășindu-ne ceva din tinerețea lui, din vremurile de altădată.

Pătrășcanu a părăsit, însă, această cale a confesiunilor, pentru a ne da schițe și nuvele de o factură opusă debutului său literar, deși un observator atent poate găsi chiar în acele *Amintiri* manifestarea unor tendințe spre caricatură și umor (cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 154).

Schițele și nuvelele lui Pătrășcanu au fost adunate succesiv, în volumele : *Schițe și amintiri*, 1909, *Timotei Mucenicul*, 1913, *Candidat fără noroc*, 1916, *Domnu Nae*, 1921, *Un prînz de gală*, 1928. La acestea trebuie adăugate și comediile într-un act : *Între filologi*, *Cine răspunde* și *Actul al șaselea*, nejucate dar tipărite, în 1924, în volumul *Trei comedii* (în colaborare cu M. Sadoveanu a scris *Spre Emaus. Din viețile sfinților*). Dintre aceste volume, cel intitulat *Timotei Mucenicul* a fost premiat de Academia Română, recunoscîndu-se, astfel, un talent și o activitate de scriitor, demnă și de o asemenea consacrare oficială. Judecata înaltului for de cultură a fost, apoi, confirmată și de profesorul N. Iorga, care socotește volumul premiat drept „cartea de rezistență" (N. Iorga, *op. cit.*, pag. 154, nota 6) a lui Pătrășcanu.

Fără a intra în analiza propriu-zisă a operei, putem deci crede că valoarea operei lui Pătrășcanu nu poate

fi nesocotită în evoluția literaturii noastre. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît factura generală a operei lui nu este, la noi, prea multiplu reprezentată. E vorba, anume, de comicul din opera acestui scriitor, ceea ce a făcut să fie considerat drept un continuator al lui I. L. Caragiale, invocîndu-se, pentru aceasta, și o scrisoare a autorului *Scrisorii pierdute*, care, deși, foarte zgîrcit în aprecieri și foarte puțin generos în asemenea manifestări, a trimis-o după apariția volumului de *Schițe și amintiri*. Pentru noi, însă, aceasta nu înseamnă decît că Pătrășcanu are o originalitate legată de însuși talentul lui într-o formulă proprie.

Fără a fi de aceeași subtilitate, fără a dovedi același rafinament artistic și fără a deține cheia creării atîtor tipuri, autorul lui *Timotei Mucenicul* a reușit să ne înfățișeze viabil numeroase situații și numeroase cazuri de ciudățenii ale sufletului omenesc, semn al puterii de pătrundere în mecanismul unor variate manifestări de psihologie.

Cu toate că și-a însușit ideologia poporanistă, Pătrășcanu și-a îndreptat totuși spiritul lui de observație mai mult asupra unor subiecte despre care nu am putea spune că fac parte dintr-un „repertoriu" poporanist, ci ele se situează pe o linie de psihologie general omenească. E o deosebire mare, în această privință, între Mihail Sadoveanu sau Spiridon Popescu, de pildă. Altceva se pare că a luat Pătrășcanu de la poporanism: formula realismului, uneori aproape brutal, alteori schematic și rece. Această formulă îl depărtează însă, credem noi, de literatura scriitorului de care a fost el apropiat — pentru anumite coincidențe de subiecte și teme, — de Caragiale. Căci dacă unele schițe și nuvele ale lui Pătrășcanu pot fi apropiate de *Momentele* lui Caragiale, pentru adevărul lor omenesc, ele se distanțează apreciabil de capodoperele celui din urmă ca realizare artistică, adică tocmai din acel punct de vedere care valorifică, în primul rînd, literatura unui scriitor. Mai exact spus, Pătrășcanu e departe de marele artist care e Caragiale, și, prin urmare, apropierea care s-a făcut e înșelătoare, dacă nu chiar nefericită. Proza lui Pătrășcanu pare adesea o succesiune de notații stereotipe, într-un stil de rece analiză științifică, în disocieri strict realiste, asemănătoare, parcă, indicațiilor unui autor de teatru pentru personajele sale. Bineînțeles, că aceste notații nu se referă numai la aspectul exterior al personajelor, ci ele caută să indice procesul lor interior, pentru a le defini psihologia. În această tehnică a compoziției, economia mijloacelor stilistice e altfel aplicată, și deci cu alte rezultate decît la Caragiale. Lipsite de ironia fluidă și comunicativă a lui Caragiale, care cîștigă imediat adeziunea cititorului, schițele și nuvelele lui Pătrășcanu, înainte de a manifesta o atitudine, prezintă fișele unui caz, ale unei situații, în care aprehensiunile, punctele de vedere și atitudinea autorului se lasă cu greu descoperite. Mobilul satiric e ceea ce lipsește literaturii lui Pătrășcanu, și din cauza aceasta procesul lui de creație pare constituit din îmbinarea unor elemente a căror ciocnire sau succesiune nu țintesc decît la realizarea unui umor fără multă rezonanță, aproape mecanic. Pătrășcanu, în literatura lui, disecă, analizează elementele, dar nu le integrează într-o unitate organică. De aici rezultă și dificultățile de a localiza literatura lui Pătrășcanu și de a o integra în atmosfera românească, așa cum ne îndeamnă aproape toată opera lui Caragiale, care, în total ca și în parte, e o literatură reprezentativă a unei psihologii sociale românești, respectiv muntenești sau bucureștene. E adevărat că la Pătrășcanu pot fi identificate anumite tipuri, ca acel general Bubi Ionescu, eroul schiței *Strategie* din volumul *Un prînz de gală* (v. pentru aceasta Perpessicius, *Mențiuni critice*, II, pag. 315—317), de ordin anecdotic și nu pe altele din îmbinarea cărora dar această identificare se bazează numai pe elemente s-ar putea avea un adevărat tip reprezentativ.

Literatură de descoperire a ridicolului omenesc, de caricaturizare a unor incidente și situații, de analiză a unor procese psihice, uneori curioase, de cele mai multe ori amuzante, totdeauna urmărind — mecanic — efecte de umor fără rezonanțe interioare, opera lui D. D. Pătrășcanu se situează — evolutiv — într-un lanț din ale

cărui verigi face parte cu o strălucire a cărei rezistență în fața vremii e greu de prevăzut astăzi. Raportată, însă, la timpul și împrejurările specifice în care ea s-a manifestat, literatura lui Pătrășcanu capătă o valoare a cărei semnificație nu poate scăpa nimănui.

(*„Însemnări ieșene“*, 15 XI 1937)

O OPERĂ MONUMENTALĂ, O PERMANENȚĂ A CULTURII

Întrupare a geniului creator al poporului român în continuitatea marilor cărturari de tipul unui Cantemir sau unui Hasdeu, cu o capacitate extraordinară de a îmbrățișa istoria poporului său în contextul celei universale, cu o prodigioasă activitate în valorificarea civilizației și culturii române într-o continuă vibrație de patriotism, Nicolae Iorga a înscris una din cele mai puternice prezențe în prima jumătate a secolului XX, zguduind profund conștiințele prin tragica-i moarte, răpus bestial de către asasinii fasciști în negura nopții de 27 spre 28 noiembrie 1940.

Debutînd încă în 1890 în publicistica literară (după ce, la numai 18 ani și jumătate, în decembrie 1889, își luase licența în Litere cu cel mai înalt calificativ), tînărul Iorga colaborează cu poezii la „Contemporanul“ („la vremea aceea — va scrie el — singurul izvor de idealism, de umanitate, de morală mai înaltă era în socialism“), iar în 1893 (anul în care-și ia și doctoratul) îi apare primul volum de studii critice : *Schițe din literatura românească.* Profesor universitar titular în 1895, membru corespondent al Academiei în 1898, peste trei ani va publica întîiul din cele 31 de volume de *Studii și documente cu privire la istoria românilor.* În 1905 : prima consacrare internațională, prin publicarea în limba germană, la Gotha, a celor două volume din *Istoria poporului român,* urmată de editarea celor cinci volume (între 1908—1912) din *Istoria imperiului otoman.* Aceste lucrări reprezentau doar un sector din activitatea lui Iorga, autor, între timp, și al unei părți din *Istoria literaturii române,* sau în conducerea, începînd cu 1903, a re-

vistei „Sămănătorul“, întemeietor al ziarului „Neamul românesc“, care în perioada restriștei de la Iași va fi, alături de ziarul „România“, acesta condus de M. Sadoveanu, una din făcliile credinței în drepturile poporului român, ce se vor vedea încununate la 1 Decembrie 1918. De altfel, în decembrie 1919 va fi primul președinte al Camerei deputaților României întregite.

Activitatea politică a lui Nicolae Iorga nu este lipsită de aspecte contradictorii, după cum concepția lui istorică este marcată adesea de un idealism care va înrîuri și activitatea lui, teoretică și practică, în domeniul culturii, al literaturii (mai ales cea privind perioada contemporană lui). Dar ca prestigios reprezentant al cercetării istorice românești după primul război mondial, el este acela care, încă din 1921, va inaugura la Collège de France și la Sorbona ciclul de conferințe, între 1926—1928 tipărind la Paris cele patru volume dintr-o *Sinteză a istoriei omenirii.* Capacitatea de a privi pe mari ansambluri de civilizație și cultură constituia, de altfel, una din însușirile majore ale savantului român, care, în 1934, va publica, tot în franceză, în trei volume, o *Istorie a vieții bizantine,* ceea ce și explică faptul că istoricul român va adăuga la renumele său pe acela de președinte al Societății internaționale de bizantinologie. Ca o încununare a prodigioasei sale activități științifice afirmînd necontenit năzuința de a face cunoscută lumii istoria propriului său popor, la loc de cinste trebuie înscrisă acea monumentală — în 10 volume — *Istorie a românilor,* tipărită în limba franceză, între 1937 și 1939 — an în care începuse scrierea *Istoriologiei umane.*

Dar această operă de vastă sinteză nu îl împiedică pe marele savant cu viziunea asupra destinului de-a lungul mileniilor a istoriei întregii omeniri, să se aplece, vibrant, asupra soartei propriului său popor, amenințat — tot mai primejdios — nu numai în independența și suveranitatea națională, dar în însăși integritatea patriei lui. Diktatul de la Viena îl zguduie profund, făcînd — în articolele din „Neamul românesc“, devenit seismograf al conștiinței naționale ultragiate — să vibreze tot mai adînc și semnificativ sufletul fiecărui patriot. Nicolae Iorga afirmă o poziție deschisă, tot mai acuzatoare, împotriva teoriei „spațiului vital“, împotriva susținătorilor ei, împotriva Germaniei hitleriste și a agenturii de trădători bezmetici care aveau să devină uneltele mutilării propriei lor patrii.

Și care aveau, tocmai pentru a netezi drumul, de sînge și cotropire, al nazismului, să-l răpună pe el însuși, istoricul din adîncuri și, astfel, unul din cei mai prestigioși păzitori ai ființei românești. Această crimă monstruoasă, înfierată cu cel mai puternic protest de către clasa muncitoare, prin partidul ei, de către întregul popor, alături de întreaga lume civilizată, avea să încrusteze — pentru totdeauna — numele lui Nicole Iorga pe răbojul martirilor acestui popor întru dăinuirea și propășirea istoriei lui adevărate.

Drept care îi și cinstim astăzi — într-o unanimă vibrație — numele, opera și jertfa.

(*„Scînteia“*, 27 XI 1975)

JEAN BART

„EUROPOLIS“

Privită pe retrospectiva istoriei noastre literare, am putea spune că Jean Bart are o biografie privilegiată : nu numai prin aceea că se naște (în 1874, la Burdujeni) într-o familie înstărită (aceea a căpitanului, promovat treptat pînă la gradul de general, Panait Botez), dar mai ales prin faptul că-și petrece adolescența într-un climat intelectual dintre cele mai interesante. Viitorul scriitor face cursul primar la Iași, unde familia ofițerului de grăniceri se mută după războiul din 1877. La școala din Păcurari, elevul Botez P. Eugen are dascăl pe Creangă. În primii ani ai adolescenței, îl va vedea pe Eminescu.

Mai tîrziu, scriitorul va evoca el însuși într-o serie de *Însemnări și amintiri* acești ani și aceste locuri, marcînd faptul că o bună parte din tineretul nostru intrase în orbita de influență a clasei muncitoare. „Acolo — la Iași, va mărturisi el — m-am trezit în lume, mi-am hrănit mintea și m-am format în mediul romantic și revoluționar de altădată...“. „În clasa întîia liceală umblam fugar de la școală și călăuzeam grupuri de țărani pe străzile Iașului, veniți pentru întruniri la club ca să ceară pămînt și dreptate. În clasa a doua, în vacanță, la moșia unei rude, împărțeam pe ascuns broșuri de propagandă, la o stînă, unor ciobani care nu știau carte [...] Locuiam alături de casa lui Ioan Nădejde, care scotea pe atunci celebra revistă „Contemporanul“. Fata din casă, care venea la apă în curtea noastră, îmi aducea pe ascuns, sub șorț, cîte un pachet de reviste furate“. Sub asemenea înrîurire, concepția materialistă despre lume și societate avea repercusiuni directe : „Cu ce profund dispreț priveam programul școalei ; cu ce ironică impietate ascul-

tam naivele argumente oficiale aduse în lupta deschisă pe vremea aceea, între știință și religie [...] Ne pregăteam pentru o luptă imaginară așteptată într-un viitor apropiat și ne întreceam devorînd cu nesațiu, în nopți albe, cărțile doctrinelor nouă și îndrăznețe, produse de concepția materialistă a veacului“.

Destinîndu-l carierei de ofițer, familia îl înscrie începînd cu clasa III-a la liceul militar, ceea ce nu-l împiedica să-și continuie lecturile interzise, ca acelea din Tolstoi sau Zola, și să aștepte cu înfrigurare sosirea ziarelor muncitorești „Munca“ și „Lumea nouă“.

Controversa „artă cu tendință“ sau „artă pentru artă“ face ravagii în rîndurile tineretului studios. Jean Bart ține să participe la ea și, în „Munca“, sub pseudonimul *Gh. Rot, — lucrător croitoriu, Iași,* scrie articolul *Să ne dumerească,* adresat lui Vlahuță, care, la acea dată (1894), precum se știe, combătea tezele „artei cu tendință“. După acest debut, apar în „Munca“ și „Lumea nouă“, sub pseudonimul *Trotuș,* cîteva povestiri în care critică unele aspecte ale vieții militare din acea vreme *(Iapa căpitanului, Școala fiilor de militari din Iași* ș.a.).

Ajuns ofițer de marină, luîndu-și drept nume literar pe cel al curajosului navigator Jean Bart, de pe vremea lui Ludovic XIV, tînărul nostru scriitor își publică în 1901 *Jurnalul de bord,* care cuprinde unele din cele mai caracteristice din paginile inspirate de călătoriile sale pe întinsul marin, nu o dată presărate cu rînduri de observație socială fină și ascuțită. *Datorii uitate* (1916), *Prințesa Bibița* (1923), *În Deltă* (1925), *Peste ocean* (1926), *Însemnări și amintiri* (1928), *Schițe marine din lumea porturilor* (1928) — sînt culegerile de schițe, nuvele, însemnări care precedă opera lui cea mai elaborată și mai izbutită, romanul *Europolis,* apărut cu puțin înainte de moarte (12 mai 1933).

Făcîndu-și ucenicia literară în atmosfera generoasă a „Contemporanului“, apoi a romantismului socialist ieșean, Jean Bart intră firesc în cercul „Vieții Românești“ al cărui poporanism avea să convină dimensiunilor lui spirituale, orientîndu-i viziunea socială spre lumea rurală, dar limitîndu-i totodată perspectiva. Nuvela *Datorii uitate* este desigur cea mai semnificativă dintre scrierile

lui Jean Bart realizate sub egida revistei ieșene. Realismul cu care oglindește mentalitatea clasei stăpînitoare cuprinde pagini reușite, dar partea propriu-zis „poporanistă", filantropia individualistă a lui Petre Corbu, „eroul" nuvelei, apărînd pe cît de singulară, pe atît de puțin convingătoare. Totuși, opunerea directă a două lumi în luptă, demascarea exploatării și cinismului exploatatorilor au avut, desigur, la vremea lor, un ecou destul de puternic, cu atît mai puternic cu cît nuvela, a cărei acțiune se petrece între 1905—1907, respira ceva din atmosfera răscoalei țărănești, sub impresia directă a căreia a fost scrisă. Dacă tema „datoriilor uitate" ale intelectualilor față de popor era și greu să fie plauzibil transpusă artistic, prin însăși amenitatea concepției — narodniciste — ce-i stătea la bază, demascarea birocratismului asasin și a corupției aparatului de stat revela, în schimb, componenta satirică a talentului lui Jean Bart. E ceea ce se vede mai ales în schițe ca *Intrarea cînilor în Anglia este strict oprită, La conferință, O protestare postumă, Fără permis de export, Majestatea sa bacșișul, Cafeaua șefului,* care atestă nu numai poziția — critică — a autorului, ci și o suficentă capacitate artistică pentru a creiona tipuri și situații sociale semnificative.

Cartea ce are perspectiva de a fi încă citită este desigur romanul *Europolis.*

Ceea ce o menține la suprafață este acțiunea vie și indicele de semnificație într-un anume sector de actualitate.

Mediul în care se petrece acțiunea — „...acolo unde bătrînul Danubiu își pierde și apa și numele în mare" — este tipic pentru mentalitatea eroilor și atmosfera pe care aceștia o respiră. Cititorii tineri, care n-au experimentat perioada dintre cele două războaie decît la scara vîrstei lor de atunci sau deloc, pot urmări paginile cărții ca pe un documentar psihologic, ca pe o reconstituire a unei epoci ce pare îndepărtată nu prin timpul — relativ puțin — ce s-a scurs, ci prin deosebirile ei structurale în raport cu cea a zilelor noastre.

E vorba de Sulina, pe cînd era porto-franco, adică pe cînd era românească numai cu numele, fiindcă în realitate acolo dicta fosta Comisiune Europeană a Dunării în forma ei acut imperialistă. Era pe vremea cînd — așa cum observă unul din eroii romanului — debarcat într-un port, chipurile, românesc, mergeai de-a lungul cheiului, pe strada întîia spre palatul Comisiunii și deodată te opreai în loc : strada era barată. Un gard de lemn, vopsit verde, îți închidea drumul. Era frontiera — da, frontiera ! — între două state : în dreapta era România, în stînga — Comisiunea Europeană a Dunării. În dreapta fîlfiia tricolorul românesc, în stînga — steagul alb cu bande albastre și roșii, cu cele trei litere : C.E.D. Bineînțeles, suveranitatea română rămînea la poarta verde. Autoritățile locale nu puteau pune piciorul pe teritoriul Comisiunii, care se bucura de neutralitate — privilegii moștenite de pe vremea capitulațiilor turcești.

În acest port cosmopolit, era o viață de regim colonial. „Mica lume a acestei instituții — Europa în miniatură — cu decoruri, culise și protocol, are o viață aparte — scrie, la prezentul contemporan sieși, autorul. Este un cerc închis, impermeabil, perfect etanș. Comisia se ține la distanță, ascunzînd sub masca unei exagerate politeți, slabul contact cu mulțimea indigenă, în sînul căreia se găsește provizor debarcată aici, la poarta Orientului".

În acest mediu, mentalitatea și atmosfera eroilor poartă — adînc imprimat — stigmatul capitalismului. E o formă umană rapace, avidă de cîștig, de „lovituri" care s-o îmbogățească rapid. Totul e subsumat lăcomiei de avere. Optica e deformată de această infirmitate psihică și prin această optică este privit, este filtrat totul.

America, într-o asemenea viziune, apare ca un vast Eldorado. Oricine merge acolo ajunge — nu se poate să nu ajungă — miliardar ; oricine revine de acolo nu se întoarce — nu se poate altfel — decît miliardar ! Așa-zisul realism al burgheziei e caduc, e măcinat de febra îmbogățirii care mistuie pînă la tragic, care dezumanizează pînă la ridicol.

Într-o asemenea atmosferă, vestea întoarcerii din America a lui Nicolae Marulis, fratele lui Stamati și cumnatul Penelopei Marulis, răscolește nu numai cafeneaua ai cărei patroni erau, nu numai „Frizeria Hela-

dei — antiseptico-americană“, a lui Fotiades, cumnatul lui Stamati, ci întregul port.

Ziua sosirii celui atît de mult așteptat este un eveniment trăit intens de unanimitatea micului port, dar un amănunt îi aruncă pe toți în perplexitate : „americanul“ nu coboară de pe punte decît cu două geamantane jerpelite, iar fata care-l însoțește nu are cu ea decît o legăturică în care se zbate... o maimuță.

Elementul fundamental în identificarea „americanului“ — adică averea — nu prezintă, deocamdată cel puțin, nimic concret. Dimpotrivă : totul pare a contrazice legenda.

Romanul trăiește apoi prin consumarea, zi cu zi, a acestei legende, pînă la epuizarea tuturor presupunerilor — pe măsura demonstrației a ceea ce într-o lume fără psihoza banului ar fi apărut din capul locului : Nicolae Marulis n-avea nici un fel de avere. Departe de a se fi îmbogățit în noul „pămînt al făgăduinței“, el își măcinase acolo viața în mulți ani de muncă istovitoare. Singura-i avere era Evantia, copila născută la tropice și care adusese pe meleaguri dunărene nu numai culoarea de creolă, ci și o frumusețe exotică.

Dar frumusețea, puritatea ei fizică și morală aduse din jungla tropicală devin un balast împovărător în jungla capitalistă. Fata e doborîtă în cele din urmă : mai întîi de climatul moral, apoi de climatul geografic de la gurile Dunării. Nici „americanul“, nici fata nu pot găsi o muncă cinstită în lumea în care debarcă. Amîndoi se prăbușesc sub călcîiul de fier al unei orînduiri ea însăși damnată.

Epilogul romanului simbolizează oarecum această perspectivă. Împotmolit de nisipuri, Europolis e în agonie. Cei care se perindaseră prin paginile cărții agonizează și ei, unii blazați, alții cinici, toți reduși la același numitor de legea orînduirii banului. Un singur om se smulge din această mocirlă, Neagu, adevărat marinar, atras de valuri nu pentru a acosta meschin pe țărmuri de căpătuială, ci pentru a înfrunta largile dimensiuni ale spațiilor marine, deși nici el n-are în minte decît filosofia sceptică a „mușuroiului de furnici“ din versul eminescian.

Așadar, un final fără perspectivă, cum fără perspectivă e însăși lumea cuprinsă în paginile cărții.

Jean Bart e un realist, un realist critic — în accepția justă a termenului — însuflețit de un cald patriotism, protestatar cînd e vorba de demnitatea patriei terfelite ca semicolonie, vibrant cînd ochiul lui de artist parcurge întinderile de apă — cele din Deltă, cele de pe mare.

Dar ceea ce apare mai sugestiv, decît în oricare altă operă a lui, este spiritul satiric. Înrîurirea lui Caragiale se resimte în dialog și uneori în secvența imaginilor care duc la efectul comic.

Gradarea procesului psihic care marchează, treptat, aprehenisiunile, apoi deziluzia generală și, în sfîrșit, pentru mulți din cei „înșelați“, ura față de „americanul“ întors atît de calic din Lumea Nouă, constituie izbînda cea mai substanțială a cărții. Desfășurarea acestui proces cuprinde o întreagă galerie de tipuri, caracteristice acestui mic univers care e portul de la Gurile Dunării, în epoca febrei capitaliste : Barba Toni, Stamati Marulis, Penelopa, Nicu Politicu, Olimbia, consulul grec, doctorul Barbă Roșie, Deliu, în sfîrșit, Nicola și Evantia, fără a mai cita atîtea alte personaje, din această caleidoscopică trecere în revistă, în care multe fac doar simplă figurație.

Nu totdeauna autorul reușește să dea viață acestei galerii, unele personaje fiind simple marionete sau simple siluete. Nu multe dintre ele se pot ține minte, după lectură, dar ceea ce antrenează pe cititor este ritmul de desfășurare a acțiunii, modul de succesiune a capitolelor, atmosfera bine punctată cu elemente de culoare locală.

Fără adîncime în portretizarea lăuntrică a eroilor, romancierul știe totuși să îndrepte lumina reflectorului asupra galeriei sale cosmopolite, diverse — un mozaic uman viu colorat, contrastant, cu un dialog alert. Impresia generală e a unei desfășurări de film și nu ne-a surprins deloc că din *Europolis* s-a putut extrage un scenariu cinematografic, așa cum, de altfel, am sugerat în prefața la ediția precedentă a romanului.

Păcat, că, antrenat el însuși de acțiunea cărții, romancierul nu și-a putut stăpîni pe deplin „materialul" uman și adeseori el cade în reportaj de fapt divers, într-un stil ce frizează vulgaritatea : „Angelo Deliu, din rasa cuceritorilor, abil maestru în tactica și strategia aventurilor galante, mergea aproape la sigur în clasarea speciilor de femei. Se pipăiau cu ochii de la distanță..." „Gîndurile se trădau în privirile lor, care se încrucișau ca lamele floretelor de scrimă. Nu prea aveau ce-și vorbi, dar ochii lor spuneau mai mult decît cuvintele..." Citate ca acestea — ba chiar și mai prozaice — s-ar mai putea selecta, din nefericire, destule.

În genere, față de scrierile anterioare, *Europolis* acuză un pas înapoi în măiestria scriitorului, care pare grăbit, care pare concesiv gustului vulgar. Numai pe alocuri, cititorul dornic de peisajele marine își poate satisface retina interioară cu imagini amintind pe autorul *Jurnalului de bord.* Iată chiar începutul capitolului întîi : „Ziua și noaptea se lucra la încărcarea vapoarelor. Numai în miezul zilei portul era mort. Sub ploaia de aur a soarelui de vară, natura întreagă dormea moleșită. Nici o adiere, nici un semn de viață. Pămîntul și apa, oamenii și animalele cădeau parcă deodată într-o adîncă letargie. Nici o viețuitoare nu mai mișca. pe cheiurile înfierbîntate. Cînd soarele ajungea la zenit, portul mut, poleit într-o lumină orbitoare, părea în arșița zilei un oraș mort, adormit printr-o vrajă, pietrificat de veacuri, un oraș fantomă". Aici, Jean Bart e un Odobescu al apelor descriind un Bărăgan marin. Și apoi, imaginea — nu a unui cetaceu — ci a unui torpilor care „negru ca un bivol, gonit din urmă, trecu vijelios cu botul și nările deschise adînc îngropate în apă. Și apa spintecată se umfla în unghi ascuțit cu rigle lungi de spumă".

Peisajul se populează uneori cu oameni — ca-ntr-o imagine de Iser — dar semnificativ, cu ochi critic : „Prin aburii care se ridicau în văzduh molatic, pe apa cenușie a fluviului, se desprindeau bărcile încărcate, greoaie ca niște broaște țestoase, tîrîndu-se de la un mal la altul. Femeile, cu fețele ascunse în broboade colorate, veneau grăbite la piață cu legume, lapte și păsări adunate din satele răspîndite în Deltă. Un lanț de lotci, fragile ca niște coji de nucă, se legănau priponite la mal.

Stăpînii lor pescari, haholi și lipoveni, cu pletele lăsate, cu bărbile încîlcite, abia treziți din somn, buimaci, își strîngeau țoalele pe care dormiseră noaptea afară, sub cerul liber, pe malul apei. După ce se închinau cu fața la răsărit, făcînd cruci mari și metanii cu fruntea la pămînt, intrau tăcuți în lotcile pregătite cu scule de pescuit la mare".

Era în vremea luptei pentru un loc la muncă, în vremea șomajului, care hăituia pe muncitorii mînați din spate cu biciul foamei, cînd, cum spune Jean Bart, „un spirit de vrăjmășie și concurență dîrză stăpînea toată mulțimea asta în lupta pentru pîine".

Nu e de mirare că paginile de ascuțită observație socială sînt și cele mai bine scrise din carte. Autorului *Datoriilor uitate* îi erau mai apropiați decît oricare alții oamenii muncii, mulțimea celor care trudeau pentru huzurul oriental al profitorilor de toate gradele — de la marii armatori pînă la proxeneți și patroni de cafenea.

Văzută prin lumina felinarelor roșii, a desfrîului și a descompunerii, Sulina de atunci e asemănată cu Port-Saidul de la gura Suezului. Viața unei Suline de flux și reflux : „Populația se dublează în anii de belșug și scade în timp de secetă". În anii agricoli buni, „ca prin minune apar : birouri, prăvălii, cafenele, cîrciumi, bodegi, varieteuri, localuri de veselie și desfrîu — răsar în cîteva zile ca ciupercile din pămînt. Toată noaptea duduie la lumina electrică elevatoarele prin care curge șiroi grîul, ca niște pilituri de aur, din șlepuri, în vapoarele care duc peste mări, în alte țări, pîinea cea de toate zilele..." „Un an rău, o recoltă slabă, și întregul bîlci maritim dispare ca prin farmec — ca potîrnichile se răspîndesc toți într-o noapte. Și mulți, pe unde se găsesc, adesea în neagră mizerie, stau cu ochii la cer visînd cele șapte vaci grase, așteptînd întoarcerea în pămîntul făgăduinței, în care grîul crește, în anii buni, udat de ploaia cerului, și în anii răi stropit de sudoarea țăranului român".

Scris în anii „boom"-ului din deceniul al treilea și al patrulea, romanul lui Jean Bart a prins cîteva din aspectele fundamentale ale orînduirii de atunci, ale regimului semicolonial care la gurile Dunării, mai vizibil ca

oriunde în restul țării, îmbrăca aspectele cele mai flagrante.

Acolo unde oglinda lui Jean Bart e mai veridică, tot acolo și reflexul e mai semnificativ, ca atitudine. Sau, cum observa G. Ibrăileanu : „Jean Bart e un «progresist». Dar un nemulțumit de societate — un critic social — și un progresist e, de obicei, un realist. Și, în adevăr, Jean Bart e un realist în toată puterea cuvîntului".

Acest realism e ceea ce-l ține prezent în actualitate. Dincolo de observația adesea neadîncită, caleidoscopică, dincolo de unele naivități (ca aceea, de pildă, în legătură cu devălmășia de pe bord — considerată ca una din formele sociale... „apropiate de comunism"), dincolo de antrenarea — uneori vulgarizatoare — pe făgașul reportajului banal, *Europolis* reprezintă una din acele cărți de valoare medie, dintre cele două războaie, care implică lectura marelui public.

În patrimoniul nostru literar, locul lui Jean Bart nu e printre marii prozatori, dar nici printre cei minori. Moștenirea lui e destul de bogată pentru a îndritui o ediție, dacă nu completă, măcar ceva mai cuprinzătoare a operelor lui [1], între care s-ar rîndui și lucrarea *Cartea Dunării,* cu ideile lui — inspirate de cel mai curat patriotism — asupra libertății marelui fluviu pe pămîntul patriei noastre.

(Prefață la „*Europolis*", ediție B.P.T., 1963)

[1] În 1974, la Editura Minerva, în seria „Restitutio", a apărut vol. I din Jean Bart, *Scrieri,* ediție îngrijită, cu o cuprinzătoare Prefață de C. Mohanu. — *Notă 1985).*

UN INOVATOR

Centenarul lui Ovid Densusianu prilejuiește o bine cuvenită retrospectivă asupra activității — prodigioase — a unei puternice personalități, marcînd primele două decenii ale secolului XX nu numai cu importante lucrări din domeniul lingvisticii, al folclorului, al istoriografiei, dar și cu un pregnant spirit inovator în cel al ideologiei literare și al esteticii.

Sîntem în primul deceniu al secolului, cînd se confruntă curente și școli literare, animate de puternice personalități : semănătorismul, cu Vlahuță, Coșbuc, apoi Iorga, poporanismul, cu Stere și Ibrăileanu, școala lui Macedonski, în ale cărei publicații, mai ales „Literatorul", se manifesta, în diferite, dacă nu contradictorii, moduri, simbolismul ; apar noi talente, precum Tudor Arghezi ; se încearcă un neo-junimism (deși M. Dragomirescu devine — el — o personalitate prin ale sale „Convorbiri critice") ; „Viața Românească", apărută în martie 1906, impune de la început prin caracterul ei de revistă națională, reunind pe toți marii scriitori.

În acest context, inițiativa lui Ovid Densusianu de a publica, la 1 februarie 1905, revista „Vieața nouă" se detașează net printr-o critică de structură a culturii române. Ca atare, el denunță unilateralitatea, echivalînd cu conservatorismul, orientării literaturii noastre în măsura în care — prin semănătorism, — ea cultiva, pînă la exagerare, lumea satului, ruralismul programatic fiind considerat o frînă în calea progresului unei mari, autentice literaturi moderne. Editorialul *Rătăciri literare,* din primul număr al „Vieții noi", poate fi considerat unul din cele mai valoroase acte de ideologie literară

din istoria culturii noastre, în care sînt puse probleme fundamentale, precum cea a surselor de inspirație pentru o creație artistică originală, în care, interpretînd în spiritul devenirii istorice programul, din 1840, al „Daciei literare“, autorul afirmă, pe drept cuvînt, că „o literatură nu se poate izola : e spre paguba ei să se închidă între ziduri dușmănoase față de altele“ ; prin urmare, că „slăbiciunea literaturii noastre în multe părți vine, mi se pare, de acolo că am rămas și rămînem prea străini de ce au produs de seamă alte literaturi“. Încă o dată, sîntem în 1905, și spiritul, orizontul european al lui Ovid Densusianu trebuie înțeles tocmai ca un act de patriotism în orientarea culturii naționale.

Dar dovada cea mai puternică în sensul constructiv al unei viziuni autentic moderne este argumentația lui pentru o dimensiune realmente românească, deci completă, în sensul evoluției istorice văzută progresist, a culturii, a literaturii noastre. De unde și întrebarea : „De ce numai ce e la țară ar fi adevărat românesc ? Dar n-avem și viața noastră orășenească, nu găsim în ea ceva caracteristic, ceva care să aibă dreptul să fie trecut în artă ?“. Această pledoarie pentru lărgirea ariei de inspirație a literaturii naționale prin integrarea civilizației, a culturii, a lumii orașelor, precedează — evident — „citadinismul“ lovineascian (ceea ce, de altfel, va recunoaște însuși mentorul „Sburătorului“).

Mai mult, deși ca poet e departe de a se fi realizat și deși are o teorie pro-domo asupra simbolismului, văzînd în acest curent „caracterul lui eminamente latin“ (cf. vol. *Sufletul latin și literatura nouă,* I și II, București, Editura Casa Școalelor, 1922 — prefața), Densusianu, cu simțul perspectivei și al evoluției dialectice, se adresa *Poeților tineri* („Vieața nouă“, nr. 11—12, 1 ian. — 1 febr. 1918) în acest ton de veritabil manifest, valabil în atîtea privințe pentru graficul ascendent al creației noastre în deceniile ce au urmat : „Artistul nu poate să se izoleze de mediul care-l înconjoară, să-și creeze o lume la hotarele căreia se opresc ecourile vieții universale. Trăim într-o epocă ce este cea mai frumoasă, cea mai bogată din cîte omenirea le-a cunoscut. Ea cuprinde comori de poezie pe care cîțiva artiști superiori au știut să le descopere și să le înfățișeze în opere nepieritoare... Vreți să vă ziceți

poeți ai veacului al XX-lea ? Ascultați atunci glasurile lui, pătrundeți-vă de spiritul lui, trăiți intens vieața care se revarsă din izvoarele lui de lumină !“.

Sînt — acestea — doar cîteva, din multiplele semnificații caracterizînd un întreg ansamblu de gîndire asupra structurii și dezvoltării culturii române, care-l situează pe Ovid Densusianu printre cei mai creatori dintre exegeții și promovatorii ei.

(*„România literară“*, 10 I 1974.)

N. D. COCEA

ARDOAREA MILITANTULUI

Se împlinesc 90 de ani de la nașterea lui N. D. Cocea. El a văzut lumina zilei la 29 noiembrie 1880, la Bîrlad, ca fiu al locotenentului Dimitrie Cocea, descendent al serdarului Gheorghe Cocea și al Cleopatrei Nicorescu. Formația lui N. D. Cocea s-a bucurat de un mediu înlesnit pentru cultură, după cum receptivitatea pentru oamenii din popor și pentru limba populară avea să constituie o altă condiție fericită în revelarea talentului său.

În ambianța efervescenței intelectuale a liceului Sf. Sava din București, citind intens literatură autohtonă și străină, frecventînd cenaclul „Literatorul" al lui Macedonski, publicînd în 1897, în „Foaia interesantă", revista lui Coșbuc, cîteva încercări în versuri și proză, N. D. Cocea își tipărește în 1898, sub pseudonimul Nelly, primul volum de schițe : *Copil din flori,* în același an făcînd să apară și primul său „roman" : *Poet-Poetă,* cu o prefață a colegului său de liceu, Gr. Pișculescu (scriitorul Gala Galaction de mai tîrziu).

Aceste scrieri le va caracteriza el însuși „erori de tinerețe". De altfel, tînărul autor e trimis, în 1899, să studieze Dreptul, la Paris, maturizîndu-și formația intelectuală. De la Paris, păstrează amintirea „furtunoaselor mitinguri populare", a „dimineților luminoase din atelierul marelui Rodin", reținînd „privirea blîndă a bunului Anatole France", resimțind ecoul „glasului de tunet al lui Jaurès".

Întors în țară și luîndu-și licența în 1903, N. D. Cocea e numit în magistratură : prilej de a cunoaște îndeaproape, în diferitele localități pe unde e mutat „disciplinar", justiția de clasă, putreziciunea morală, crasul politicianism, proliferînd o mentalitate de parvenitism, de trau-

matism al sistemului de valori. Revolta tînărului judecător se manifestă în presă : în mai 1906, în „Adevărul", Cocea semnează un articol ce va face mare vîlvă : *Justiția și Dreptatea,* demonstrînd că magistrații și avocații constituie o castă, recrutată mai ales dintre feciorii de bani-gata. Urmează alte articole despre reformele necesare în Justiție, precum și o serie consacrată drepturilor muncitorești la asigurări sociale, la grevă. Deajuns, ca să fie îndepărtat din magistratură.

Este momentul de cotitură în biografia tînărului intelectual. El are 25 de ani. După „trădarea generoșilor" din aprilie 1899, climatul ideologic din primul deceniu al noului secol înregistra acum eforturi tot mai susținute ale aripii de stînga din mișcarea muncitorească românească pentru reorganizarea ei. Gherea are o activitate semnificativă, el militînd prin conferințe și articole pentru „ideile fundamentale ale socialismului științific". Tînărul magistrat se integrează mișcării socialiste.

Între 13-15 august 1906 are loc prima conferință a sindicatelor și a cercurilor social-democrate din România, conferință care, între altele, hotărăște înființarea comisiunilor sindicale locale. Cocea activează în cadrul cercului „România muncitoare" din Brăila, contribuind la organizarea sindicatului muncitorilor din port. Receptiv la mișcarea intelectuală a țării, întreține relații cu nou înființata „Viață Românească", unde publică (în decembrie 1906) povestirea *Urlătoarea* și colaborează la ziarul brăilean „Dezrobirea". Evenimentele sîngeroase din primăvara lui 1907, represiunea sălbatică asupra satelor au repercusiuni și în centrele muncitorești : conducătorii cercului din Brăila sînt arestați. Printre ei și N. D. Cocea, care pentru vreo două luni e întemnițat la Buzău. Dar îndată ce este eliberat își reia activitatea. El începe să publice la organul central „România muncitoare". („De atunci, de la 1907 — va declara, pe bună dreptate, mai tîrziu — n-am mai scris un rînd care să nu urle de deznădejde și să nu clocotească de revoltă".) Devine un militant organizat. În decembrie 1909 are loc în sala „Dacia" un mare miting muncitoresc. Alături de I. C. Frimu, Al. Ionescu, M. Gh. Bujor, C. Mille, ia cuvîntul și N. D. Cocea. E momentul cînd, cum relatează ziarul „România muncitoare", „s-a zămislit o idee mare, mîntu-

itoare pentru clasa muncitoare : s-a lansat ideea înființării partidului social-democrat". Partidul — înființat de fapt în 1893 — este refăcut prin congresul din 31 ianuarie-2 februarie 1910. Cocea susține raportul privitor la „Programul" politic al partidului. La Congresul sindical, care are loc în același timp, el este ales în comitetul Cercului de editură al P.S.D., cu care prilej se bucură de aprecierile lui I. C. Frimu.

Sîntem într-o perioadă cînd cei mai valoroși reprezentanți ai intelectualității noastre, și cu atît mai mult cei din generația tînără, sînt alături de clasa muncitoare. Anul 1907 avusese o înrîurire hotărîtoare în acest sens. Caragiale a scris celebrul său rechizitoriu *1907, din primăvară pînă în toamnă* ; Vlahuță, *Minciuna stă cu regele la masă,* după ce Coșbuc, încă din 1894, strigase : *Noi vrem pămînt !* Sadoveanu milita la „Viața Românească", iar Arghezi și Galaction aveau să-l secondeze pe Cocea în cele două importante inițiative publicistice ale anului 1910 : „Facla" și „Viața socială". Săptămînalul „Facla" „va agita flacăra unui ideal neînvins de cultură și dreptate socială", „va zgudui toate energiile, va trezi toate conștiințele, va arde putregaiurile inutile care înăbușă viața politică, intelectuală și socială a acestei țări". Aceste promisiuni din articolul-program au fost ținute și îndeplinite. Curajul civic, îndrăzneala atacului, forța argumentației, darul cuvîntului agitatoric au constituit prin „Facla" — suspendată, întreruptă în timpul primului război, reluată de mai multe ori în deceniile 3 și 4 — un veritabil capitol din istoria presei noastre militante, răspunzînd unor stringente necesități sociale, dar totodată expresie a unui mare talent de gazetar, de pamfletar — unul dintre cele mai puternice din cîte am avut. Numeroase sînt articolele care s-ar putea cita și evident că atunci cînd se va edita întreaga operă jurnalistică a lui Cocea, ea va însuma 4—5 volume, nu doar unul singur, cît a putut cuprinde acum (în „Scrieri", II, E. P. L. 1969, sub îngrijirea lui Virgiliu Ene). *Oricum, Jertfa celor douăsprezece mii, 1907, Holera, Hienele, Regele complice al asasinilor — palatul gazdă de hoți, 10 Mai — zi de rușine, M. S., Marele căpitan, Vițelul de aur, Urecheatul, Strigoii, Teatrul de păpuși al Majestății-Sale* sînt pagini de antologie (publicate ca atare încă în volumul

Pamflete și articole, apărut în b.p.t., nr. 47, în 1960. După cum tot pagini de antologie publicistică sînt și acelea consacrate lui D. Th. Neculuță, lui I. C. Frimu, lui I. L. Caragiale, lui Galaction, lui Jaurès, lui Marx. Pe cît de necruțător e verbul lui Cocea la adresa protipendadei politice a reacțiunii, pe atît de cald, de învăluitor e stilul lui cînd e vorba de portrete ale unor figuri din istoria mișcării muncitorești sau ale unor scriitori apropiați de popor.

Ca revistă lunară, „Viața socială" a reluat tradiția publicației lui Gherea, „Literatură și Știință", principalul ei merit fiind acela al lansării în conștiința publică a poetului T. Arghezi (care a deschis primul număr cu celebra *Rugă de seară),* ca și a lui Galaction, Adrian Maniu, Luchian, Iser, Ressu. „Ar fi să nu cunoști nimic din frămîntarea sufletului românesc de la 1910 încoace ca să nu-ți dai seama cît a însemnat pentru cultura română neastîmpărul lui Cocea" — avea să scrie (în „Cuvîntul liber" din 18 aprilie 1925) Camil Petrescu, ca protest la suprimarea altei reviste a lui Cocea, „Chemarea", apărută îndată după primul război mondial.

În „Chemarea" din 20 aprilie 1919 a evocat N. D. Cocea celebra noapte a lui Octombrie 1917 în Petrograd, noapte la care el a asistat, cînd Lenin a citit primele decrete ale puterii revoluționare : „...Un ceas și 35 de minute, cu ceasornicul în mînă, a ținut citirea lor. Iar cînd a venit rîndul ultimului articol, al aceluia care încorona într-o singură frază toată opera de pace și socialism a marii nopți revoluționare, Lenin, aruncînd hîrtiile răvășite, a ridicat și el brațul în aer, a votat și a lăsat să-i cadă palma întinsă, grea, masivă peste toate privilegiile trecute, ca un cuțit de ghilotină."

În primii ani ai deceniului 4, această tumultuoasă activitate publicistică avea să capete cîteva momente de răgaz consacrate celei de creație pur scriitoricească. *Vinul de viață lungă* (1931) surprinde lumea literară printr-o fermecătoare povestire în care automatismele vieții de provincie de la începutul secolului și taina unei vieți patriarhale de la un conac boieresc sînt evocate cu o tehnică de bună nuvelă franțuzească și, totodată, într-o tonalitate sadoveniană. Este, desigur, cea mai citabilă crea-

ție artistică a lui N. D. Cocea, cu care el a intrat și rămîne în istoria literaturii noastre. Plătind tribut genului gazetăresc, într-o înjghebare epică reportericească, nu fără calități de concentrare revelatorie pe fenomenul social, dar cu căderi în vulgaritate și obscen, cele trei romane ale sale, *Fecior de slugă* (1933), *Pentr-un petec de negreață* (1934) și *Nea Nae* (1935), sînt sub nivelul potențialului său artistic, rezultate, desigur, ale grabei și ale — fatalei — iluzii că cea mai sugestivă modalitate de demascare și înfierare a decrepitudinii burgheze este însăși etalarea nudă, naturalistă, a unor fapte frizînd, de altfel, doar singularitatea. Prins în capcana succesului de public, autorul nu s-a mai putut ridica la nivelul scrierii — definitorie pentru talentul său — din 1931. Nici piesa *Canalia*, din 1943, nu va avea o soartă mai bună decît romanele sale.

Pentru noi, N. D. Cocea rămîne marele gazetar, neîntrecut ca temperament și ca virulență de nici un altul din rîndurile presei de stînga, în deceniul primului război mondial și în deceniile 3 și 4 care i-au urmat. Ca și cum el însuși și-ar fi dat seama de reala și autentica sa chemare : gazetăria, în 1936 devine directorul revistei „Era nouă“, de sub îndrumarea Partidului Comunist. Ne aflam, atunci, în plină amenințare a fascismului și asalturile lui în ideologie, în cultură, în artă erau tot mai agresive. Apariția unei publicații de sinteză intelectuală progresistă, militantă, cu argumente științifice, era o mare necesitate. „Era nouă“ — în cele trei numere cîte i-au fost îngăduite de cenzura vremii — a îndeplinit această importantă sarcină, pe care Cocea o confirma cu semnătura lui în editorialul primului număr : „Criza aceasta generală a sistemului capitalist este însoțită fără doar și poate și de o criză tot atît de generală și de acută a culturii și ideologiei acestui sistem. Proletariatul reprezintă interesele vitale și culturale ale omenirii“. În noiembrie 1937, Cocea este din nou în primele rînduri ale presei legale călăuzite de partid, preluînd conducerea revistei „Reporter“. Aceasta, pînă la suspendarea ei, în 1938, a constituit una din citadelele vii ale presei militante, inspirate de idealurile clasei muncitoare, reunind în jurul ei numeroși intelectuali progresiști.

După ce, în timpul războiului, a participat la lupta patriotică (*Jurnalul* apărut recent în Editura Politică e o mărturie), îndată după Eliberare, N. D. Cocea a fost printre cei dintîi intelectuali care, prin prestigiul și curajul lor civic, au fost o pildă vie și pentru alți cărturari în a adera la forțele politice călite în anii grei ai ilegalității. El a militat în cadrul Uniunii Patriotice, în acțiunea de reorganizare a Societății Scriitorilor, ca director general al teatrelor.

Ca ziarist, lui N. D. Cocea i s-a încredințat, în octombrie 1944, direcția ziarului de după-amiază „Victoria“, unde au colaborat Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, Victor Eftimiu, Al. Philippide, Perpessicius, Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Cicerone Theodorescu, Mihai Beniuc, V. Em. Galan, Silvian Iosifescu, Geo Dumitrescu, Eusebiu Camilar, Magda Isanos, Andrei Tudor și mulți alții. Mi-l reamintesc cum, zi de zi, cu o vitalitate profesională întrecîndu-ne-o pe a tuturor, venea cu noi și noi idei, dinamizînd clișeele publicistice învechite, sfredelindu-ne cu privirea în conștiințe, fericit să afle modalitatea cea mai pregnantă, cea mai eficientă din punct de vedere jurnalistic.

N. D. Cocea a întrupat un veritabil torent de personalitate dăruită nobilei pasiuni a scrisului angajat, pe care l-a slujit cu ardoare pînă la sfîrșitul vieții (1 februarie 1949). Temperament de militant înnăscut, dăruit cu un excepțional talent al expresiei, însumînd cele mai bune tradiții ale pamfletului românesc, revărsat într-o perioadă de aprige lupte sociale și politice, el rămîne un exemplu viu al intelectualului multiplu, conștient de răspunderea lui socială, promovînd ideile înaintate, ardent pentru cauza poporului său. Misiunea artei va fi cu atît mai complexă. Cum scria el însuși, profetizîndu-i — acum un sfert de veac — drumul : „Arta va trebui să se prefacă din temelie, să îmbrățișeze întregul destin al unei omeniri mai vaste, să evoce sonor, ca o scoică uriașă, tumultul maselor“.

Vibrant, tulburător mesaj peste timp !

(*„Scînteia“*, 3 XII 1970)

LA UN JUBILEU

La sărbătorescul popas al scriitorului Gala Galaction s-ar cuveni a participa printr-o privire îndărăt asupra celor cincizeci de ani de activitate scriitoricească. Bogata vrednicie literară a celui care acum o jumătate de veac publica în „Adevărul ilustrat“ bucata literară *Pe terasă* ne cheamă însă nu la o monografie-inventar, ci la manifestarea neîngrădită a bucuriei noastre.

Într-o literatură relativ tînără cum e cea română, asemenea jubilee constituie într-adevăr un eveniment, și unul dintre cele mai mari. Cu atît mai mult cu cît sărbătorim pe unul dintre pionierii, dintre militanții pentru o concepție de artă realmente valabilă, izvorîtă din problemele cele mai profunde ale omului, din nevoia lui de a se elibera de toate robiile, de toate silniciile.

Gala Galaction își începe, de altfel, cariera literară în acea epocă frămîntată de generosul curent al lui Gherea, străbătută de aprinse controverse asupra rostului literaturii, asupra rolului scriitorului, asupra datoriei criticului, în epoca revistelor „Evenimentul literar“, „Vatra“, „Vieața“, „Adevărul literar“...

Precum mărturisea însuși în „Revista Fundațiilor“ din septembrie 1942, sărbătoritul de azi a descoperit lumea țărănimii prin poeziile lui Coșbuc, „studiul lui Gherea, *Poetul țărănimii,* fiind la ceasul lui o binefacere“. Pe Zola îl citise în bună parte pînă în clasa șasea de liceu, pe Anatole France, pe Sienkiewicz și pe romancierii ruși cunoscîndu-i mai tîrziu, în anii de teologie.

Deplina afirmare a scriitorului Gala Galaction avea să înceapă în 1910, cînd a publicat, (în „Viața socială“) rînd pe rînd : *De la noi, la Cladova, Gloria Constantini,*

Lîngă apa Vodislavei,, În pădurea Cotoșmanei, debutînd editorial cu volumul *Bisericuța din răzoare,* în 1914. În 1915, Academia Română îi acordă premiul „Heliade Rădulescu“. Constantin Stere și Ibrăileanu îi „deschid brațele“ și-l primesc „frățește“ la „Viața Românească“ ; ea avea să-i editeze, în 1916, *Clopotele din mănăstirea Neamțu.* După primul război mondial, aveau să urmeze : *Răboj pe bradul verde, Caligraful Terțiu, Roxana, Papucii lui Mahmud, Doctorul Taifun, La răspîntie de veacuri,* fantezia dramatică *Rița Crăița...*

La această bogată activitate concretizată în atîtea volume de proză, avea să se adauge o multiplă prezență ziaristică, Gala Galaction fiind alături de N. D. Cocea și Tudor Arghezi, unul din cei mai fecunzi scriitori-gazetari în cel mai nobil înțeles al cuvîntului. Nu este deloc o întîmplare această neostenită activitate gazetărească. Ea este un alt mod — și cel mai potrivit — al poziției scriitorului Galaction, al concepției sale militante despre rolul celui dăruit de muze.

Dacă N. D. Cocea și Tudor Arghezi, marii săi prieteni, au mînuit mai ales pamfletul și invectiva în activitatea lor de scriitori cotidieni, Gala Galaction, cu implicațiile sale de predicator religios, a combătut pentru justiție, în aceeași lume ostilă, cu sfatul, cu parabola, cu citatul biblic. E clar că autorul *Caligrafului Terțiu* s-a zbătut necontenit și credem că o mai face încă și astăzi pentru reabilitarea tagmei preoțești, tocmai fiindcă a cunoscut-o îndeaproape, tocmai fiindcă o vroia întoarsă la rosturile ei cele dintîi.

Gala Galaction a încercat și, în ce-l privește, a reușit să facă din haina pe care o poartă și din simbolul puterii cu care a fost investit un mijloc de a sluji cu adevărat celor mulți, de a contribui efectiv la propagarea idealurilor de justiție socială și de înfrățire între popoare. Preotul Galaction a fost dintru început un socialist. A fost, cu alte cuvinte, într-adevăr în mijlocul poporului, un slujitor al lui, și așa a rămas și este pînă astăzi.

Conștiința că are de îndeplinit o misiune, și una dintre cele mai nobile, a socotit că-i va fi cu atît mai înlesnită cu cît s-a simțit mai stăpînit de darul creației în lumea literelor. De nu și-ar fi însușit dreapta con-

cepție pe care în tinerețe a învățat-o de la Gherea că are o datorie către poporul său și către umanitate, Gala Galaction ar fi fost astăzi nu un nobil patriarh al literelor ci industriaș de proză decoltată, de mare căutare — e adevărat — la anume tarabe editoriale.

Gala Galaction a rămas, însă, alături de cei cu care și pentru care a pornit, acum 50 de ani, pe drumul socotit plin de răspunderi, al scrisului. Și-a iubit, și-a stimat cititorii ; mai mult, a vrut să fie și le-a fost, așa cum le este încă, de folos. S-a simțit purtătorul unui har, dar a socotit că trebuie să-l cheltuiască pentru cei care sufereau, pentru cei însetați de libertate, flămînzi de pîine, dornici de pace.

Printre și pentru aceștia, cei mulți, Gala Galaction a fost și este încă un apostol, al cărui chip luminos răspîndește, ca și literatura sa ca și articolele sale, adevăr și mulțumire.

„«Arta pentru artă» — scria el cîndva — este o iluzie și o deșartă fanfaronadă. Un artist nu poate să expulzeze din opera de artă propria lui inimă. Și care artist nu vine pe lumea aceasta cu inima plină de daruri, de preferințe, de ranchiune, de revendicări odată ce este solul tainic al unei familii, al unei clase sociale, al unui neam întreg ?".

Și Gala Galaction, departe de a-și expulza din opera sa de artă propria lui inimă, a lăsat-o, dimpotrivă, să vibreze larg, ecoul bătăilor ei auzindu-se departe, tot mai departe, fiind înțeles de mulți, de tot mai mulți, cărora li se părea — și pe drept cuvînt — că-și ascultă propria lor inimă.

La jubileul celor 50 de ani de activitate, omagiul acestora e desigur cel mai prețios pentru scriitorul Gala Galaction.

(*„Contemporanul"*, 4 X 1946)

E. LOVINESCU

MISIUNEA CRITICULUI

Într-un volum omagial apărut anul trecut, E. Lovinescu, prin pana lui „Anonymus Notarius", scria la sfîrșitul Schiței biobibliografice (care e o pregnantă operă memorialistică și cel mai sigur instrument pentru definirea omului) : „La șaizeci de ani scriitorul nostru se simte încă prada a două mari emoții : cea a paginii albe de hîrtie care trebuie să fie acoperită cu slove, și cea a bătăii în ușă ce-i va aduce în casă pe marele «Izolat» atît de mult așteptat. Timpul fîșîie. Viața trece... Marele Izolat n-a venit încă și poate nu va veni niciodată... dar și așteptarea le dă dreptul celor două mîini de a se încrucișa, cînd le va sosi timpul, creștinește, pe piept, pentru că s-au trudit pentru alții din credința într-un ideal. Drept aceea, trimite-i, Doamne, pe mult așteptatul Crainic izbăvitor, care dezleagă pe om de cazna lui, și sloboade-l pe robul tău E. Lovinescu".

Și mult așteptatul Crainic izbăvitor a venit tocmai cînd noi toți îl bănuiam mai puțin. Căci E. Lovinescu fusese crunt încercat, acum vreo două luni, de boala ce l-a răpus acum, dintr-o lovitură. L-am văzut după această încercare, la același birou care părea un soclu pentru un bust ce încă era viu, dar a cărui figură se alungise și se mumificase, pregătită, parcă, pentru cele veșnice. Omul părea acum necontingent și-i bănuiai o secretă mulțumire : își identificase o figură cu ceea ce el susținea necontentit în ultimele două decenii, după ce făcuse o amară dar semnificativă experiență cu oamenii țării acesteia. Experiența aceasta îl învățase a-i primi cu o anume vo-

luptate darurile și-i dăduse pînă la urmă acea seninătate concretizată într-o mască de var din care, ciudată, numai o vagă lumină a ochilor mai trăda zbaterea angrenajului dinăuntru.

Ochii aceștia așteptaseră, curioși, timp de aproape 4 decenii să descopere pe marele Izolat, care, însă, a întîrziat peste Timp și peste omul care a murit acum la postul lui de observație împăcat că a fost aflat la datorie.

E. Lovinescu credea în misiunea Criticului așa cum Macedonski credea în aceea a Poetului. O apropiere între ei pare îndrăzneață, dar modalitatea socială prin care credeau ei a sluji această misiune este identică. Note diferite, dar pe aceleași portative.

Unei tinere culturi ca a noastră asemenea modalități i-au trebuit și ele s-au dovedit rodnice.

Multora le părea adesea fără semnificații acel automatism care e, inevitabil, al tuturor cenaclurilor, dar în istoria noastră literară ele au avut o funcție cristalizatoare și, ca atare, eficientă.

Va fi fost născut E. Lovinescu „în zodia seninătății imperturbabile“, dar ceva asemănător s-a spus și despre „olimpianul“ Maiorescu, fără ca prin aceasta funcția creatoare a „Junimii“ ca și a „Sburătorului“ (ca și cea a „Literatorului“ sau a „Vieții Românești“) să nu îi fi fost valorificate structural.

Prin aceasta, se și fixează locul lui E. Lovinescu în evoluția culturii noastre spre afirmările majore, spre care el însuși a năzuit, odată cu discipolii sau, măcar, cu frecventatorii lui.

E ceea ce slujitorii literaturii române, în epoca dintre cele două războaie, au simțit ca fenomen spornic de cunoaștere și de împlinire, fenomen care, chiar dacă nu se poate identifica integral cu E. Lovinescu, nu s-ar putea explica fără el.

Pentru care, omagiul nostru trebuie să fie total, măcar acum cînd cele două mîini s-au încrucișat pe piept.

(*„Timpul“*, 17 VII 1943)

REVERBERAȚIA PERSONALITĂȚII CRITICE

Împlinirea, la 15 iulie 1973, a trei decenii de la moartea lui E. Lovinescu solicită un popas dincolo de efemerul comemorativ. Preocuparea pentru ierarhia valorică a fost structurală întregii activități a criticului care și-a început-o sub auspicii maioresciene, la „Epoca“, în 1904, și a sfîrșit-o prin acel laborios studiu monografic, *T. Maiorescu*, în două volume, totalizînd o mie de pagini, apărute în 1940 și urmate, în 1943, de alte două, unul prezentînd pe contemporanii mentorului junimist, celălalt posteritatea lui critică.

În volumul omagial *E. Lovinescu*, apărut la „Vremea“, cu prilejul împlinirii a 60 de ani (volum la care și noi am contribuit, cu supravegherea editorială), schița biobibliografică semnată Anonymus Notarius aparține sărbătoritului însuși. Ca atare, valoarea ei este multiplu definitorie, constituind și cel mai autorizat și cel mai bun ghid în universul vieții și al creației lovinesciene. Textul este magistral întocmit și șlefuit ca un diamant ale cărui reverberații se proiectează pe ecranul implicînd atît epoca începutului de secol pînă la primul război mondial, cît, mai ales, pe aceea de după, pînă la dezlănțuirea celui de-al doilea, adică epoca marii eflorescențe a culturii, a literaturii noastre „interbelice“.

Cum însuși remarcă, în această perioadă de peste două decenii opera scriitorului se organizează „în cicluri mari“. Apar *Criticele* în zece volume, din care șapte în ediție definitivă ; *Istoria civilizației române moderne* în 3 volume ; *Istoria literaturii contemporane* în 5 volume ; *Istoria literaturii române contemporane*, într-un volum mergînd pînă în 1937 ; cele patru volume de *Memorii ;* studiul asupra lui T. Maiorescu ; traducerea lui *Tacit*, a lui *Horațiu*, a *Odiseei* și a *Eneidei ;* în epică, cele cinci romane ale ciclului lui Bizu și cele două ale ciclului eminescian... (pag. 59). Altfel, ansamblul activității implică peste 130 de titluri (o bună parte fiind cărți didactice, ediții din clasici, lucrări de filologie latină, traduceri), biografia, de la 22 de ani pînă la sfîrșitul vieții, confundîndu-se cu bibliografia.

Şi nu numai ! Căci — cum tot Anonymus Notarius consemnează — după primul război Lovinescu începe „o fază nouă“, cea a „Sburătorului“, sub semnul căruia s-a aflat şi a rămas în conştiinţa contemporaneităţii, numele lui legîndu-se de revista cu acelaşi titlu (inaugurată la 19 aprilie 1919), de ceea ce s-a numit „modernismul“ ei şi de cenaclul, care a fiinţat şi după dispariţia publicaţiei.

Într-adevăr, E. Lovinescu a intrat astfel în istoria culturii noastre ca unul din factorii fără de care — alături de alţii, concordanţi sau contradictorii — nu s-ar putea explica procesul dialectic al dezvoltării literaturii interbelice. Precedînd reapariţia (în martie 1920) a „Vieţii Româneşti“, dar interferînd cu „Însemnări literare“, apărută îndată după război, tocmai spre a pregăti reintrarea în arenă a prestigioasei publicaţii ieşene, precedînd „Gîndirea“, ce se va înjgheba la Cluj, implicînd pe Blaga, şi „Contimporanul“, care, condus de I. Vinea, peste cîţiva ani va deveni stegarul avangardei noastre literare, — „Sburătorul“ se impune de la început ca o revistă a unor scriitori formaţi, din jurul vîrstei de 40 de ani (L. Rebreanu, V. Eftimiu, Elena Farago, N. Davidescu, Corneliu Moldovanu, Caton Theodorian, Al. T. Stamatiad, V. Demetrius, I. C. Vissarion, Al. Cazaban ş.a.), scriitori neavînd „nici nesiguranţele începătorilor, nici sfîrşeala bătrînilor maeştri“. Dar, important e că, deşi nu era o revistă de tineri, „Sburătorul“ se deschidea cu totul tinerilor, editorialul *Cei ce vin* intenţionînd „o primenire a cadrelor literaturii cu elemente noi sub controlul unui critic, ce le punea la dispoziţie nu numai paginile revistei, ci şi sprijinul lui moral, de la îndemnul oral, pînă la articolul anticipativ şi consacrarea în istoria literaturii“ (pag. 47).

Cu vădită mulţumire de sine, criticul enumeră, apoi rînd pe rînd, pe principalii „noi veniţi“ : Gh. Brăescu, Ion Barbu, Camil Petrescu, consacrînd (după debutul la „Viaţa Românească“) pe Hortensia Papadat-Bengescu. Apoi Notarul Anonim consemnează, în acelaşi ton aniversar, că „o revistă a cărei echipă critică era formată din E. Lovinescu, T. Vianu, G. Călinescu, F. Aderca, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Anton Holban se poate spune că a fost reprezentativă“ (pag. 56). În

sfîrşit, alte nume : Dinu Nicodin, Ioachim Botez, Virgil Gheorghiu, Ioana Postelnicu, Cella Serghi, Ion Iovescu, Dan Petraşincu, Lucia Demetrius se succed ca lansate de sau în acelaşi cenaclu al „Sburătorului“...

Desigur, într-o asemenea enumerare intră şi o bună doză de paternalism, mai degrabă conjunctural. Căci viitorul autor al *Jocului secund,* viitoarea autoare a *Rădăcinilor,* viitorul creator al *Patului lui Procust,* ca şi pleiada de critici, în frunte cu cel care va da monumentala *Istorie a literaturii române,* şi-ar fi afirmat *oricum* personalitatea. Dar nu e mai puţin adevărat că E. Lovinescu, prin cenaclul său, prin *Criticele* mereu revăzute, deci, astfel, mereu în circuitul opiniei publice literare, prin celelalte cărţi ale sale, prin înseşi inimiciţiile — unele de proporţiile lui N. Iorga —, prin confruntarea continuă cu Ibrăileanu, cu Ralea, a constituit un permanent punct de referinţă, a fost un generator de atmosferă prielnică noului, potenţării vieţii artistice, stimulării editoriale şi dezbaterii. Şi aceasta datorită acelei — supreme — calităţi de ordin etic, pe care, cu atîta îndreptăţire, o sublinia în conferinţa ţinută la Radio la 3 februarie 1942 : „Mai mult decît competenţă şi talent, criticului i se cere conştiinţă profesională... Prin laudă şi blam putînd deveni lesne un instrument de ascensiune socială pentru a nu rămîne în categoria simplei publicisticii, critica trebuie să se ferească de compromis, complezenţă, coliziune de interese, ca de o primejdie mortală. Ea trebuie să se bucure de o independenţă morală absolută ; date fiind condiţiile vieţii noastre publice, ea e o asceză. Nu poate fi nimeni critic fără respectarea acestui imperativ moral...“

Cu acest imperativ, se poate într-adevăr spune că Lovinescu a desăvîrşit stilul nostru critic contemporan. Dar, mai presus, credem că izbînda lui se explică tocmai fiindcă şi-a exercitat o asemenea magistratură într-o epocă atît de fecundă precum cea interbelică, într-un univers uman strălucind de atîtea mari talente, în frunte cu Arghezi şi Sadoveanu, vehiculînd atîtea minţi de o vastă amplitudine intelectuală.

Cultura română trăia şi prin ea însăşi îmbogăţea un moment de amplă sinteză a istoriei noastre. Momentul, cînd în sfîrşit întregul popor român se afla nu nu-

mai sub același cer al destinului său, dar și în cadrul aceluiași stat național întregit, revigorat tocmai prin conștiința deplinătății sale creatoare. De aici și teoretizarea — într-o finalitate neîndoielnic constructivă — a „sincronismului“ ca și a „mutației valorilor estetice“.

Și nu întîmplător, poziția teoretică și istorică a lui E. Lovinescu — acum după 30 de ani de la stingerea sa biologică — se bucură de atîtea contribuții din partea criticii noastre actuale, într-o perioadă cînd — de la Heliade la Maiorescu și Gherea, apoi la ideologia literară și aplicarea ei critică în secolul nostru — totul e retrăit la noii indici ai istoriei.

În sensul cel mai constructiv — pe măsura noilor dimensiuni ale culturii românești.

(*„România literară“*, 28 VII 1973)

UN SIMBOLIST SUI-GENERIS

Dimitrie Anghel (1872—1914) este poetul care în primul și începutul celui de-al doilea deceniu al noului veac dă consistență poeziei simboliste la noi, continuînd — dar într-o modalitate sui-generis — pe Petică, marcînd o inovație nu atît în formă, cît de esență, care — aceasta — e simbolistă. De aici și nedumerirea pe care a produs-o la unii critici contemporani, la Ibrăileanu, de pildă, structura poeziei sale. Scriind în versuri de tip clasic, „tradițional“, necultivînd nici versul alb, nici sintaxa abruptă, necăutînd sonurile de contrapunct muzical, cu atît mai mult instrumentaliste, Anghel dă prima culegere de versuri *În grădină* (1903), care e un ecou, prin Samain, al simbolismului mallarméan. Poet al florilor, dar nu în sensul obișnuit pastelistic, al pitorescului exterior, ci al senzațiilor de voluptuoasă confuzie a spiritului, pînă la starea estatică, sub efluviile edenice ale miresmelor, exprimîndu-se într-un ritm de litanie care prelungește vibrația interioară ca pe o coardă melodică, Anghel comunică „beția cea rară“ a interferențelor de senzații coloristice și muzicale deopotrivă, spre care năzuia într-adevăr poezia simbolistă. Traducînd mereu senzații impalpabile, eroul liric al acestor incantații parfumate revelează universuri interioare feerice construite din pulverități aeriene ca visul. El năzuiește astfel să „concretizeze“ farmecul nopții :

Și blînd s-abate-un vînt, trezit
e umbrarul și-n dulce larmă
Se clatin' crengile iar, umbra
se clatină și ea, se farmă,

Şi-n luminiş de drum scăpată,
pe unde aiurit s-abate,
Nu mai cunoşti de-s flori
de umbră sau dacă-s flori adevărate.

(Farmec de noapte)

Ca Eminescu, care dă senzaţia absolutului, a infinitului, care „materializează" datele marelui univers, Anghel „substanţializează" aburii lumii mărunte, datele universului mic. Cel dintîi realizează grandiosul şi sublimul ; celălalt sugerează ceea ce e „dincolo" de elementele naturii palpabile. Poetul densifică eterul cu mireasma crinilor şi-l colorează cu pulberea rozelor ce mor :

Ca o biserică miroasă seninul cucerit o clipă
Dar se trezesc în umbră crinii,
vărsîndu-şi boarea lor profană.
Văzduhu-i greu cît n-ar fi-n stare
vîslind să-l taie o aripă,
Un trandafir murind se farmă
pătind cuprinsul ca o rană.

(După ploaie)

Anghel a însufleţit astfel nu numai florile, ci naturile moarte, paharul cu ceai, mănuşile, piesele de mobilier, nu atît ca un pictor animist, cît ca un poet în corespondenţă cu ele :

Visam privind în fundul paharului cu ceai
Şi-n sticla străvezie, ca-ntr-o metempsihoză,
Eu m-am văzut pe gînduri în mînă cu o roză,
Sub un portic de aur cu bolta de email.

Fantazii-le (din 1909) multiplică faţetele simbolismului lui Anghel, de data aceasta în universul său poetic intrînd imagini ale realităţii diverse, asociaţii şi corespondenţe cu idei de speculaţie, uneori în cîmpul filosofic. *Cîntecul greierului* e o suavă meditaţie de Geneză, prevestind pe Arghezi de mai tîrziu ca poet al devenirii legilor universului în elementele infinitului mărunt şi al raportului dintre ele. E şi aici o „corespondenţă" cosmică, dar între Soare şi un greier, stabilită în retrospectivul multimilenar al nebulozităţilor solare :

Sînt poate milioane de ani de-atunci, — O Soare !
De cînd tu cel de astăzi urci bolţile de-azur
Erai abia o pată prin neguri călătoare,
O forţă-n mers ce-şi cată o formă şi-un contur.

Aşa erai, dar timpul ţi-a modelat conturul
Şi incendiul ce-n tine mocnea de veşnicii,
Înflăcărat deodată a luminat azurul
Şi ale mele negre şi mari melancolii.

Aşa erai pe vremea întîiei aurore,
Pe cînd eu, negrul greier, rapsodul fără glas
Ce te cînta-nstrunîndu-şi elitrele-i, sonore,
Aşa am fost de-a-pururi şi-acelaşi am rămas.

Treptat, poemul capătă şi un subtext fabulos, greierele „umanizînd" universul solar, înnobilîndu-l cu fantazia ce sparge monotonia galactică, creînd lumi în spaţii şi evenimente în timp :

Eu sînt întîiul sunet care-a trezit ecouri
Făr-a trezi pe lume fiorul unei uri,
Rapsodul ce-a rupt pacea înaltelor platouri
Şi-a deşteptat visarea funebrelor păduri.

Ca într-o seră caldă trăiam punctînd tăcerea,
Privind plini de uimire cum vremile în mers
Înalţă continente ori pregătesc căderea
A cine ştie cărui fragment de univers.

Părea cum că natura arareori sătulă
De vechile tipare căta izvoade noi ;
— Cum de-a putut fragila şi fina libelulă
Vîslind atîtea veacuri, s-ajungă pîn' la noi ?

Proza lui Anghel depăşeşte ca valoare artistică poezia lui, prin forţa de însufleţire plastică pe care o acordă lucrurilor, prin jocul fantazării asociative, prin interferenţa surprinzătoare în planuri contradictorii, printr-o unitate a contrariilor în arbitrar şi absurd, dar toate acestea căpătînd viaţă proprie şi semnificativă. Spiritul e pus în condiţiile unei logici inedite avînd senzaţia forţei de a crea prin pură efervescenţă imaginativă.

În sfera simbolismului, Anghel e mare scriitor tocmai prin aceea că, deşi alături de modalitatea tehnică a şco-

lii simboliste, el creează în plasma simbolului și în perimetrul ei de sensibilitate.

Unele compuneri sînt memorialistice, evocatoare și uneori nostalgice. Anghel știe să învieze universuri moarte, din cîteva elemente, fără a fi un creator de tipuri. Procedeul e acela din *Casa cu no. 10* a lui Macedonski, dar Anghel e mai puțin un descriptiv și mai mult un evocator. El are simțul poeziei vetustului, al interioarelor cu grele mobile, cu praf de două palme, peste care se rotesc molii și fluturi fantastici.

În a sa *Istorie a literaturii,* G. Călinescu afirmă că proza lui Anghel este „excepțională și revoluționară". Citatele demonstrative sînt din *Arca lui Noe,* culegere unică în felul ei. Autorul *Scrinului negru* afirmă că poezia mobilelor vetuste găsește un poet cu seninătatea materiei grele : „Ca un viteaz ținînd steagul așa a murit ea, și de galbenă ce era și uscată mai galbenă părea acum. Tăcute priveau și stranii oglinzile în ea, reflectîndu-și chipul. Liniștite și așezate pe hodină, păreau fotoliurile. Ca un zbor nebun de coțofene, cu tărcate aripi, se lăsase și încremenise clapele pianului. O molie, cu aripile ei veștede se ridică în aer și flutură ca o ironie stăpînă parcă pe nemișcatul imperiu. Severi priveau ochii portretelor din rame și o bucurie tăinuită, o liniște ținută în umbra perdelelor parcă se desfăcea și stătea gata să cadă, o pace și o împăcare neobișnuită trecea din mobilă în mobilă și se împînzea peste tot [...]".

În aspectele ei satirice, proza lui Anghel anticipează pe cea a lui Arghezi. El are voluptatea de a modela ființe caricaturale și întîmplări stranii, fantasticul frizînd uneori grotescul.

La 50 de ani de la moarte, proza lui Anghel e încă insuficient cunoscută. O ediție completă a operelor lui se impunea atît prin argumentul valoric, cît și prin cel al istoriei literare. Ediția *Poezii și proză,* ESPLA, 1957, de altfel nu numai depășită ci și epuizată, e doar o palidă imagine a ceea ce reprezintă astăzi opera lui Anghel. Studiul lui Șerban Cioculescu, *Dimitrie Anghel,* Publicom, 1945, rezistă, în schimb, vremii, constituind încă un ghid mulțumitor ca perimetru de cuprindere a creației scriitorului.

(*„Contemporanul",* 20 XI 1964)

FERVOAREA ÎN DURATĂ

„Era prin anul una mie nouă sute opt — îmi pare."
Așa sfîrșește *Romanța noului venit,* care deschide ediția definitivă a *Versurilor* lui Ion Minulescu, apărută în 1939. Într-adevăr, anul 1908 vrea să însemne o dată : aceea cînd a apărut, la Alcalay, culegerea de *Romanțe pentru mai tîrziu,* după cum titlul poeziei din care am citat avea să afirme un proces : acela al noului-venit, în lumea Poeziei, al celui care vestește „arta viitoare", a „noilor magii", dar, pentru care, totuși, „poarta a rămas închisă".

Anticipația aceasta era însă numai o cochetărie, o falsă modestie, din partea acestui stegar, care intra, de altfel, în arenă dacă nu cu multe aplauze, cel puțin cu o sonoră, din parte-i, elocvență.

Firma în numele căreia se prezenta Minulescu era atunci la modă, bineînțeles acolo de unde ne veneau nouă totdeauna inovațiile : la Paris, și această firmă se numea simbolism. Dar autorul *Romanțelor pentru mai tîrziu* nu e un simbolist la modul pur al cuvîntului, ci mai degrabă o interpretare valahă a unei formule de interiorizare gallică. Minulescu e grandilocvent, el urmărește acel efect de muzică exterioară pe care o au versurile sale, ritmate așa cum le știm, nu fiindcă efluviul liric ar fi rupt, neîncăpînd pe ele făgașurile tradiționale, ci fiindcă, bucureștean la modul epatant, el voia să transplanteze în pămînt reavăn, dar în plin cîmp, ceea ce la Paris se cultiva în sere și într-o atmosferă supracondiționată de experiența altor temperaturi și precipitații.

Și ca orice lucru nou, la noi, cînd e și curajos afirmat — „simbolismul" lui Minulescu a prins, înnoind gustul publicului, depărtîndu-l de esențele eminesciene,

și canalizîndu-l spre o lume artificială, spre o facilă dialectică sentimentală, spre o limitare a însăși noțiunii de Poezie, confundată — elementar — cu ritmarea melodică, iar în ce privește conținutul, cu un bazar de *fapte diverse*, iubirea, în incidențele ei specifice, ca și moartea, fiind și rămînînd simple fapte diverse.

Raportul acestor fapte diverse, imaginate schematic, dar adesea cu o aparatură excesivă, se dăruia unui public care, departe de a nu-i deschide „poarta", îl primea, dimpotrivă, cu acea aviditate pentru tot ceea ce el socotea că e nou constatînd în același timp, plăcut surprins, că e accesibil. Așa-zisul ermetism al poeziei minulesciene n-a constituit niciodată o problemă pentru nimeni, așa cum, de pildă, a constituit Arghezi, care și-a putut tipări primul volum de poezii abia după două decenii de la întîia ediție a ceea ce Minulescu, în fond supra-prețuindu-se, socotea a fi romanțe pentru mai tîrziu.

Totuși, poezia lui Ion Minulescu își are, în evoluția noastră literară, nu numai momentul, ci și urmările ei în atmosfera, în climatul nostru. Se poate spune că, prin acel exotism al lor, prin acele „îndrăzneli" (vorbim la modul contemporanilor) formale, printr-o anume euforie în fața globului terestru, de pe întinsul căruia poetul culegea porturi și orașe cu nume sonore, dar evocatoare, semnificative (încercînd prin aceasta să fie un pragmatic ortodox al „simbolismului"), prin acel verbiaj, chiar, care îndeamnă la limbuție dar e și creator de forme și ca atare, pe încetul, de conținut — poeziile lui Ion Minulescu au îmbogățit nu numai limba cu neologisme demonstrative, dar, ceea ce e și mai util, au îmbogățit experiența noastră literară — aceea a publicului cititor, căruia i-a sugerat nostalgia ținuturilor rare, a orașelor îndepărtate și a aventurilor posibile. L-a făcut deci mai apt pentru Poezie.

Nici selenar sau absolut ca Eminescu, nici fantast ca Macedonski, nici chinuit de condiția umană și uneori dogmatic la modul grav ca Arghezi, Minulescu a oferit cititorului român un intermezzo necesar și agreabil, pe drumul către culmile marilor dăruiri lirice.

(*„Vremea"*, 23 IV 1944)

LA CENTENAR

Omagiul unanim adus lui Constantin Brâncuși la centenarul său constituie prin el însuși un semnificativ act de cultură în înțelesul cel mai profund al noțiunii. Adică al cinstirii valorilor, a acelor valori care prin autenticitatea și dimensiunea lor în absolutul criteriilor depășesc contingentul, circumstanțialul, înscriindu-se în universalitate ca în propria lor ambianță veșnic trăitoare.

Prin Brâncuși geniul poporului român străbate de peste jumătate de veac spațiile, concretizat în piatra și metalul nepieritoare din cele mai însemnate muzee ale lumii. Imaginea acestei vaste răspîndiri, adică plenare recunoașteri, pe spiralele umanității moderne a artei, este cea mai strălucită consacrare a creativității românești în spațiu și în durată. Numai Eminescu, dacă arta lui și-ar putea conferi transmutația universal comunicantă a limbajului plastic, i-ar putea fi cu adevărat pereche în această profuziune a iradierii geniului. Pentru că, așa cum scria cîndva Geo Bogza : „Tăind piatra și lemnul cu mîinile lui de țăran din Gorj, el, Brâncuși, a impus materiei fluiditatea spiritului, a descătușat din miezul ei fierbinte pasărea măiastră și coloana fără sfîrșit, a deschis artei și spiritului românesc poarta unui nou univers. El este mai mult decît un sculptor, mai mult decît un artist de geniu. Este un demiurg."

Aceasta s-a spus în anii noștri, ai culturii socialiste, deci ca un adevăr că într-o cultură concepută și practicată în spirit revoluționar, cultul valorilor — în sensul suprem al criteriilor diferențiale — trebuie să aibă acoperirea „în aur", adică să implice perenitatea și nu con-

junctura, trăirea în durată și nu în efemer. Confirmînd ceea ce și acela, tot din stirpea magului de la Hobița : am numit pe Tudor Arghezi, încă din 1916 — cînd autorul „Măiastrei“ se înscrisese deja, la patruzeci de ani, pe orbita consacrării universale — avea să încrusteze această presimțire de eveniment : „Unda uriașă a lumii a găsit o expresie nouă, o expresie Brâncuși“.

Expresia Brâncuși e, într-adevăr, una din acele unde magnetice, care, dimensional, străbat Pămîntul ca un seism al geniului uman în valențele de Frumusețe — deci ale Binelui — proiectînd pe scara cunoșterii universale mărturia nu doar a existenței, ci a creației umane. Cum scria Ezra Pound, în 1921 : „Probabil este tot atît de imposibil să redai prin cuvinte o idee, oricît de vagă, despre sculptura lui Brâncuși, pe cît este de imposibil s-o redai prin intermediul fotografiilor... Un om se aruncă spre infinit și lucrările sale de artă îi sînt urma pe care o lasă în lumea fenomenală“. Pound, geniu poetic, completat, în 1965, de Henry Moore, geniul contemporan al sculpturii : „Opera lui Brâncuși, pe lîngă valoarea ei proprie, a avut o importanță istorică în dezvoltarea culturii contemporane.“

Dar, în acest florilegiu sînt și alte numeroase mărturii ale geniului creator al lui Brâncuși, din cele mai reprezentative ca autoritate și circulație peste continentele lumii. Motiv pentru un argument în promovarea ideii de întocmire a unei *Antologii Brâncuși*, cu cele mai semnificative — în imagine — piese din vasta lui operă comentate de cele mai competente și prestigioase autorități în domeniul artei plastice, în studii speciale, în monografii, în dicționare, în cataloage ale celor mai celebre muzee ale lumii. O asemenea — într-adevăr cuprinzătoare — operă ca mărturie în contemporaneitate a geniului românesc peste hotare ar constitui, desigur, o veritabilă pîrghie de adevăr, în toată a ei strălucire, consacrat de cele mai prestigioase nume de referință. În românește și în principalele limbi de circulație universală, o asemenea antologie ar constitui mai mult decît ceea ce însuși Brâncuși, într-unul din aforismele sale, spunea : „E pură bucurie ce vă dau“. Ar constitui un document

de prezență românească în lume, în infinite perspectivă a spiritului uman, exprimat în ceea ce are el mai sublim și, ca atare, mai nepieritor : arta.

Iar această dimensiune universală ar fi cu atît mai pregnantă și ar sugera cu atît mai mult sentimentul perspectivei în durată, cu cît nu ar omite ci, dimpotrivă, ar pune în valoare, în simplitatea adevărului adevărat, sentimentul, dînd amplitudine cugetării că acest geniu al umanității care e Brâncuși s-a ivit pe pămîntul românesc ca expresie sublimată a istoriei acestui pămînt și a acestui popor investit de destinul străbaterii prin vicisitudinile unui trecut bimilenar, pînă în lumina de auroră a orizontului românesc contemporan. Căci nu altul decît Constantin Brâncuși a lăsat inscripție în inimi aceste reflecții asupra trecutului istoric al patriei și neamului său : „Cînd mă gîndesc la vicisitudinile locuitorilor Daciei pînă astăzi, constat că în istoria românilor n-a existat o bătălie eclatantă, ca la Valmy, la Austerlitz sau Verdun, dar românașii noștri au fost invincibili prin vitejie, prin tenacitate și ductilitate diplomatică“. Admirabilă, pe cît de înțeleaptă, definire a perenității românești de-a lungul mileniilor ! Structural legată de aceea marcînd deopotrivă dimensiunea unei pregnante realități : „În arborele latin noi am fost fructul care s-a copt mai tîrziu. Aici, la hotarul celor două lumi, Occidentul și Orientul, unde sîntem noi, avem un destin mare.“

Iată — așadar — marea, ireductibila credință a lui Brâncuși în perenitatea ființei românești din milenii, în trecut, peste milenii, în viitor. Acestui destin i-a și consacrat, cu totala devoțiune a ființei lui pămîntești și a geniului său nemuritor, acel templu civic de la Tîrgu Jiu, ridicat în anii 1937 și 1938, care asamblează „Masa tăcerii“, „Poarta sărutului“ și „Coloana infinită“ — templu definit — în propunerea ce i-a fost făcută — ca legîndu-se de „amintirea locurilor pentru care au luptat Eroii gorjeni, cu ideea recunoștinței fără de sfîrșit, simbolizată prin coloană“, — recunoștință pentru „Eroii care și-au jertfit viața pentru Patrie“.

Ce altă dăruire (căci autorul a refuzat orice fel de onorariu) întru nobila comuniune pentru dăinuirea pro-

priului tău popor, pentru propria-ți patrie poate fi mai exemplară decît acest complex monumental care înnobilează chipul de de-a pururi al României ?

Aceeea care, — coloană infinită — este precum însuși făuritorul și-a propus-o : „Piatra ! s-o fac să cînte pentru omenire".

(„*România literară*", 19 II 1976)

CONȘTIINȚA SCRIITORULUI

Destinul literaturii noastre a hărăzit anului 1880 două insemne ce aveau să devină puncte de reper în perenitatea cuvîntului românesc : 21 mai — nașterea lui Tudor Arghezi ; 5 noiembrie — nașterea lui Mihail Sadoveanu. Istoriei literare îi sînt astăzi perfect cunoscute datele biografiei operei lor de început, pentru ambii scriitori anul 1904 marcînd o primă etapă notabilă. În revista „Linia dreaptă", redactată de el, în primăvara acelui an norocos, cu V. Demetrius, tînărul binecuvîntat de către Al. Macedonski, în 1896, ca Ion Theo, își va fixa numele de fecundă consacrare peste timp : Tudor Arghezi, nume ce va fi înscris însă în fruntea unui prim volum *(Cuvinte potrivite)* abia în 1927. În schimb, pentru cel ce debutase, în 1897, ca Mihai din Pașcani sau M.S. Cobuz, anul 1904 este — editorial vorbind — de-a dreptul spectaculos : în a doua jumătate a lui îi apar, unul după altul, patru volume : *Povestiri, Dureri înăbușite, Șoimii, Crîșma lui Moș Precu și alte povestiri.* Este „Anul Sadoveanu", precum a fost proclamat în presa vremii. După ce (în „Sămănătorul", nr. 12 din 12 martie și nr. 14 din 4 aprilie 1904, în partea a treia dintr-o privire de ansamblu *Povestitorii de ieri și cei de astăzi : nuveliști și scriitori de schițe)* N. Iorga scrisese : „Mai puternic decît toți cei mai tineri prin belșugul producției sale fără pripă și fără zăbavă, liniștită și sigură, prin mlădierea care îi îngăduie să înfățișeze viața supt aspectele ei, de multe ori în aceeași mică schiță sau scurtă nuvelă, e Mihail Sadoveanu, care, din cei douăzeci de ani abia trecuți ai săi, poate vedea o strălucită carieră înaintea sa". Argumente : „El are, în afară de aceasta, energie creatoare, care

clădește jucîndu-se. [...]. Îi e dragă natura, de o dragoste care nu se cheltuiește în descrieri izolate, ci leagă viața omenească, bucuriile și fapta ei, în fiece clipă, de clipa înconjurătoare din marea viață a lucrurilor, care, deși neînsuflețite, cîntă, plîng, șoptesc, mîngîie, îndeamnă, îngrozesc și al căror suflet vorbește adeseori prin graiul nostru și se face prin noi faptă omenească. Apoi, el e stăpîn pe lumile fantasticului — nu al unui fantastic străin de viață, încheiat, văpsit și lustruit în lumile de păpușerie ale artificiului ușor, ci un fantastic din care pornește și spre care se întoarce viața [...]. Și, în sfîrșit, Sadoveanu are simțul trecutului, un simț cu totul special, care te face a povesti lucrurile de atunci într-o surdină misterioasă". E o pagină antologică de critică literară, deslușitoare a coordonatelor unui mare, autentic talent, care, tot mai fecund, va publica — în 1905 și 1906 — încă șase volume, printre care *Povestiri din război* și romanul *Floare ofilită*.

Fapt este că, după ce în februarie 1906 susținuse premierea *Poeziilor* lui Octavian Goga (apărute în 1905), Titu Maiorescu va prezenta la Academia Română, în martie, 1906, raportul de premiere a volumului *Povestiri* al lui M. Sadoveanu, relevînd că „meritul cel mare al nuvelelor și schițelor (acestuia) se pare a fi alegerea momentului psihologic în care culminează mai toate. Este pururea un eveniment sufletesc hotărîtor, care formează obiectul povestirii și în jurul căruia se grupează și se cumpănesc celelalte amănunte, fie că evenimentul este o criză violentă, fie că este amintirea mai temperată a unei turburări, fie că este stabilirea unei liniștiri finale. Deznodămîntul nu este niciodată silit, ci apare ca un rezultat neapărat, oarecum ca o lege a naturei, și tocmai prin această înălțare impersonală povestirile d-lui Sadoveanu își îndeplinesc misiunea morală care — în afară de orice intenție a autorului — reiese ca un accesoriu din toate operele de artă adevărată".

Pentru literatură, era un fericit început de secol, dacă menționăm că în 1901 apar în volum *Momentele* lui I. L. Caragiale, apoi culegerea de poezii, *Patriarhale*, a lui Șt. O. Iosif ; că în 1902 are loc premiera (și publicarea) piesei lui Al. Davila, *Vlaicu-Vodă* ; în 1903, văd lumina tiparului *Nuvelele și schițele* lui Ioan Al. Brătescu-Voinești, *Hagi Tudose* al lui Delavrancea ; în 1904, *Cîntecele de vitejie* ale lui G. Coșbuc ; în 1905, *În grădină*, poemele lui D. Anghel, *De la țară*, primul volum de nuvele ale lui Ion Agârbiceanu, pentru ca în anul următor să apară romanul *Mara* al lui Ioan Slavici. Tot în primii cinci ani, apar revistele „Sămănătorul" (în decembrie, la București), sub conducerea lui G. Coșbuc și Al. Vlahuță, „Luceafărul" (iulie 1902, din inițiativa tinerilor universitari români din Budapesta, sub conducerea lui Al. Ciura, O. Goga și O. C. Tăslăoanu), „Vieața nouă" (în februarie 1905, la București, sub conducerea lui Ov. Densusianu), în noiembrie același an, la Galați, „Curentul nou", condus de H. Sanielevici, iar în decembrie, la Craiova, „Ramuri". În sfîrșit, în martie 1906, vede lumina tiparului, la Iași, „Viața Românească", sub conducerea lui C. Stere și a lui G. Ibrăileanu.

A lui Ibrăileanu care (după ce, în „Curentul nou" din 15 dec.1905, luase atitudine față de criticile pătimașe ale lui H. Sanielevici privind universul moral al personajelor sadoveniene) chiar în primul număr al „Vieții Românești" scrie o cronică pertinentă la vol. *Amintirile căprarului Gheorghiță*, pentru ca, în nr. 10 (oct. 1906) al revistei să elogieze la tînărul autor sentimentul naturii, al naturii patriei : „Dl. Sadoveanu e cel dintîi cîntăreț al pămîntului țării sale, vreau să zic că nimene nu e legat, ca dînsul, prin atîtea fibre tainice cu sufletul acestui pămînt, cu cîmpiile lui, cu apele lui, cu oamenii lui, — cu tragedia lui".

Așadar, anul 1906, anul „întoarcerii la baștina ieșană, la revista «Viața Românească»", cum însuși va afirma în articolul *Mediu*, publicat în „Contemporanul" din 30 apr. 1948 (cuprins în *Opere* — 20, sub titlul *Amintiri)*, constituie un prag definitoriu pentru Mihail Sadoveanu în ce privește manifestarea orientării lui structurale („era un act normal de reîncadrare în mediul ce mă formase") și care se va dovedi de largă perspectivă și consecvență. Într-adevăr, evocînd, mai întîi, faptul că la sfîrșitul veacului trecut, la Iași, tineretul intelectual, în întregime, era simpatizant al socialismului de atunci („«Evenimentul literar», «Lumea nouă», Dobrogeanu-Gherea și Ion Nădejde ne interesau neîncetat"), Sadoveanu ține să precizeze că „încă la Iași fiind, înainte de

a mă asocia la revista bucureșteană «Sămănătorul», am scris *Dușmanii, Ion Ursu, Petrea Străinul,* care au și apărut în revistele timpului, înainte de 1903" și că, deci, „școala asta a cunoașterii personagiilor mele am absolvit-o înainte de a fi chemat la «Sămănătorul»". Apoi, o precizare încă mai subliniată : „Întîmplările acestea le-am mai povestit în *Anii de ucenicie,* fără să fi subliniat stăruitor neaderența mea la sămănătorism. Nu eram dator să fac eu asta, *Anii de ucenicie* nu e o carte de polemică. A fost datoria cercetătorilor critici să scoată numele meu de subt o etichetă pe care unii mi-o mai păstrează". Cît despre spiritul «Sămănătorului», acesta — deși „ieșise din dorința ministrului Haret, care îndemnase pe Coșbuc și Vlahuță, referendari literari ai Casei Școalelor, să întreprindă o acțiune de înviorare a literaturii" — „din nefericire, idila rurală reedita tot pe Rodica de mucava a lui Alecsandri. Focul de artificii n-a durat. Adevărul era în altă parte, unde ardeau focurile subterane ale nădejdilor viitorului".

Aceste „focuri subterane" și aceste „nădejdi ale viitorului" le descoperim cu atît mai intens acum — sub semnul Centenarului Sadoveanu — nu numai aprofundîndu-ne în vasta operă ce depășește suta de titluri, dar adăstînd asupra „evocărilor" și „mărturisirilor" scriitorului a cărui conștiință revelează a fi fost mai trează, mai generoasă, totodată, oarecum profetică, sub semnul unui viitor ale cărui taine îi apăreau parcă mai dezlegate și, ca atare, mai aproape decît multor altora dintre slujitorii breslei. Ne referim, în primul rînd, la articolele-mărturii din anii 1936—1937, cînd autorul lor este director politic al ziarelor „Dimineața" și „Adevărul". Este limpede că fascismul — tot mai amenințător, înăuntru ca și în afara granițelor țării — accentuează procesul de radicalizare a conștiințelor, — cu atît mai intens a celor, infinit mai sensibile, precum a unui mare scriitor întruchipînd — cum spunea G. Călinescu — una din cele mai înalte expresii ale puterii de creație a poporului român, ale cărui aspirații le-a înțeles din tot adîncul sufletului lui sănătos și genial.

Într-adevăr, trecîndu-ne privirea peste filele de testimoniu ce ni le-a lăsat — citim, de pildă, în *Mărturisire* („Adevărul", 23 ian. 1937) : „...Fiind pămîntean drept

din neam în neam, am urmat legea inimii răzășilor și moșnenilor noștri și n-am cunoscut ura, ci numai dragostea în formele ei multiple, fie pentru semenul meu, fie pentru trecut, fie pentru datină, fie pentru acest pămînt pentru care au suferit și au luptat generațiile anterioare". Și, mai departe, ca o confesiune de creație a propriei opere : „Pretutindeni și totdeauna am avut prilej de bucurie să mă regăsesc pe mine însumi în acest suflet colectiv de bunătate, prietinie și dragoste de «altceva», mai presus decît țărîna din care sîntem alcătuiți. Bucuria și mîngîierea acestui popor au fost un cîntec și o legendă în curgerea atîtor veacuri triste. Bucuria mea a fost să le găsesc".

Și le-a găsit : în mitul și sufletul autohton, în *Miorița,* „această regiune a sufletului popular", cum o afirmă în *Ochiul care rîde* („Adevărul", 23 ian. 1937) : „Pot spune istoricii că neamul părinților noștri se trage de la Traian și de la Roma. Socotim limba ca un factor important de comunicare, am totuși încredințarea că trebuie să ne căutăm pe noi înșine mai adînc și mai în trecut, cînd cîntecele și legendele traduceau cu alte vocabule aceleași sentimente. Pot spune că neamul nostru se trage de la Roma, dar mai cu samă se trage de la Carpați".

După Eliberare, la înfăptuirea căreia a contribuit cu vibrația patriotică a întregii lui opere literare scrise pînă atunci (ultimul volum din *Frații Jderi : Oamenii Măriei Sale,* a apărut în 1942) și cu consecventa manifestare de demnitate a atitudinii antifasciste —, Sadoveanu este în primele rînduri ale intelectualității noastre. „Cărturari de pretutindeni din această țară, uniți-vă !" — îndeamnă scriitorul în conferința ținută la Sala Dalles în ziua de 1 martie 1945. „Cu inima luminată de speranță văd prefacerile zilei de mîine în favoarea lumii mizere de ieri" — scrie el în „Jurnalul de dimineață" din 2 aprilie 1945. „Fiara e doborîtă ; soarele democrației învie, bucurînd lumea după atîta întuneric și după atîtea crude suferinți. 1 Mai, ziua libertății muncitorilor cu brațul și cu mintea, ziua pîinii pentru toți, a bucuriei de a trăi în pace se substituie vechiului vis mistic al omenirii triste de altădată", — își încheie articolul *Biruința soarelui nou,* în „Victoria" din 1 mai același an.

Aplecîndu-se, mai apoi, concomitent cu osîrdia întru prelungirea operei sale în anii noii orînduiri, precum, între altele, prin acel fermecător *Nicoară Potcoavă*, Mihail Sadoveanu este în fruntea cărturarilor dăruiți construirii temeliilor socialismului în România. Așa cum — atît de pregnant — spunea în 1952, în Marea Adunare Națională, cu prilejul votării Constituției : „Mă simt al poporului meu pînă în cel mai afund trecut de suferințe ; mă simt al prezentului prin cuvîntul de progres și pace al generației mele ; mă simt al viitorului prin luptătorii tineri ce mă vor continua. Ce săvîrșim mai bun în prezent se leagă de întreaga operă a viitorului".

Sadoveanu se înscrie în destinul poporului român ca un revelator și, totodată, ca un testimoniu de identitate națională. Cu atît mai vii, cu atît mai răscolitoare, cu cît opera lui s-a structurat, de-a lungul atîtor decenii, ca un vast muzeu imaginar — cel mai cuprinzător și mai solicitant după Eminescu — al sufletului nostru.

Atît de însetat de adevăr.

Și de năzuința proiectării în perenitate.

(*„România literară"*, 6 XI 1980)

UN RAFINAT AL CUVÎNTULUI

G. Topîrceanu este un mare artist, un talentat și extrem de conștiincios meșteșugar al cuvîntului. Topîrceanu e un stilist, care cultivă expresia adecvată, cuvîntul propriu și versul perfect.

Procesul lui de creație ascunde în sine preocupări adînci de tehnică poetică, opera lui fiind rezultatul unei complicate munci de laborator, în care sînt savant și artistic combinate tot felul de esențe și de formule.

Aceasta presupune un ascuțit spirit critic și un rafinament estetic dus pînă la ultimele lui consecințe. De aceea, poate, s-a spus că cea mai mare parte a poeziei lui Topîrceanu e rareori străbătută de fiorul „marii poezii", conținutul și sensul ei fiind sublimate în virtuozitate tehnică.

Cultivarea cuvîntului în sine a împiedicat pe Topîrceanu să dea o literatură bogată, despre care să se poată spune că e străbătută de „sensul profund al vieții". Căci Topîrceanu e, înainte de toate, un *analist* și apoi un *creator*, — în accepția pe care o dă Ibrăileanu acestor noțiuni.

Așa se explică, în mare parte, și factura umorului său. E un umor „sec", rezultat din ciocnirea artistică a unor elemente caracteristice, printr-o tehnică proprie.

În toată opera lui Topîrceanu predomină atitudinea de „observator" — un observator fin, cu voluptate analitică. Atitudinea aceasta și-a găsit cea mai adecvată și mai fericită expresie în *Pirin-Planina*.

Calitatea observației, subtilitatea stilistică și tehnica în sine a cărții arată o structură ale cărei elemente dau

un ridicat potențial artistic. *Pirin-Planina* îl apropie pe Topirceanu de structura operelor clasice, deși ea reprezintă o povestire la persoana I a unor episoade prin care a trecut el însuși.

Topirceanu trăiește prin arta rafinată a cuvîntului — formă de expresie prin care talentul lui s-a manifestat în toată originalitatea lui specifică.

(*„Iașul“*, 1 V 1938)

UN SUFLET ÎNALT ȘI PLIN DE STELE

Semnificativ : G. Călinescu în *Istoria literaturii române* din 1941 pare, pe întinsul capitolului consacrat lui Rebreanu, mai curînd afectat de ceea ce considera la autorul lui *Ion* ca o conștiință estetică inferioară creației : „Norocul a făcut ca această operă să iasă atît de rotundă încît să dea impresia perfecțiunii. *Ion* este o epopee perfectă și dacă vrem să-i găsim cusururi trebuie să ne punem dintr-un punct de vedere strict teoretic. Romanul s-a născut viabil în ciuda scriitorului a cărui conștiință estetică se ghicește inferioară creației“ — pag. 649. Și Călinescu insistă asupra comportamentelor eroului ca demonstrație că „în planul creației Ion e o brută“, relevînd, totodată, „predispozițiile alegorice ale autorului (ce) se strevăd în titlurile de manifest : *Glasul pămîntului*, *Glasul iubirii*“. Ceea ce nu-l împiedică — dimpotrivă ! — să afirme, în contextul unei lucrări de amploarea și răspunderea celei care avea să rămînă un grandios monument al culturii române în relieful ei literar : *„Ion e* un poem epic, solemn ca un fluviu american, o capodoperă de măreție liniștită“, sau să constate, aparent paradoxal : „Romanul nu suferă însă deloc de reaua poziție estetică și se cade să admitem genialitate cui naște în condiții atît de grele“.

Nu mai puțin contradictoriu — la o lectură grăbită, înregistrînd cantitativ aprecierile de aspect negativ, în dauna celor de sinteză — apare prezentarea *Răscoalei*. Aici, autorul „e pus în situațiunea de a prezenta persoane, de a portretiza ; dar ochiul nu prinde“ căci, „scriitorul nu vede individualul, ci numai colectivul“ ; ca atare, „nici o figură nu se poate memora“, iar „mediul

orășenesc în genere e înfățișat fără simțul geografic și sociologic, în plină platitudine și vulgaritate". Dar contrastul, valorificînd în sensul lui real, exemplar, romanul, urmează imediat : „Cînd însă e vorba de țărani, văzuți în masă, lucrurile se schimbă. Scriitorul redevine genial". Apreciere cu atît mai pregnantă cu cît — ca și cele privind romanul *Ion* — e făcută într-un context de nedisimulate rezerve. Dar iată dialectica lor : „Cam tot volumul întîi este, luat în sine, fără interes. Prin el se pregătește însă încet mișcarea grozavă ce se apropie. Frazele, considerate singure, sunt incolore ca apa de mare ținută în palmă, cîteva sute de pagini au tonalitatea neagră-verde și urletul mării. Teroarea surdă, colbul de răsmeriță, întunecarea apocaliptică sunt pregătite în timpuri lungi și măsurate, cu un efect epic considerabil. Epopeea debutează încet ca un cer înnorat, devine bubuitoare spre mijloc, apoi se rezolvă. Misterul existenței epice nu stă în observație, ci în durată".

Urmează alte aspecte ale analizei, la prima vedere tot contradictorii, pe ideea laitmotiv : „avem de a face cu un țăran colectiv, cu o psihologie de gloată", Dar : „toate acestea sunt fapte neînsemnate, indiferente în sine și altă dată meschine. Aruncate acum cu metodă în această subconștiință înfierbîntată de suferință, ele devin enorme motivări ale furtunii. Romancierul dovedește și aici pătrunderea sufletelor obscure, cu procese de inteligență și voință încete, în care deșteptăciunea e înlocuită cu viclenia și umorul sinistru". Se dau citate, pentru a demonstra că „vorbirea acestor ființe e apăsată și interjecțională", tocmai subliniind, astfel, „indeciziunea sufletului colectiv, ciocnirea instinctului de servilitate cu cel de ură".

Ad litteram, ceea ce urmează nu avantajează pe prozatorul Liviu Rebreanu, dar îl explică în reușitele lui, chiar conjuncturale („Într-o literatură încă săracă în invenție ca a noastră [sîntem în 1940], *Ciuleandra* înfățișează o nuvelă onorabilă, rece, superficială, dar bine închegată"), după cum cu destulă disponibilitate de receptare este înregistrat *Adam și Eva* („care nici nu este roman ci un fel de poem metafizic" și „mulți vor găsi plăcere în citirea acestei cărți, căreia trebuie să-i recunoaștem informația harnică, sobrietatea și echilibrul narativ, la care se adaugă meritul invenției"). *Gorila*, însă, „este scrierea cea mai rea a lui Liviu Rebreanu, înfățișînd nivelul de jos al mijloacelor sale", nu fără menționarea, pentru a explica sărăcia tipologică a lui Pahonțu, și a celuilalt roman, *Jar*, unde „romancierul n-a putut să inventeze și apare clară atenuarea liniilor, din temerea de a nu fi prea străveziu". Ca atare, Pahonțu „rămîne amorf, fără consistență, fiindcă nici nu e lăsat să aibă atitudini semnificative". Și „nu mai bun este romanul polițist *Amîndoi*, istorie a unei servitoare criminale".

Urmează concluzia, pe schema : „romancierul percepe ruralul și aproape deloc orășenescul, îmbrățișează colectivul și nu înregistrează individualul [...] ; el are *aproape geniu* în producerea gloatelor și exponenților ei, și e un scriitor adesea cu totul inferior al lumii de la nivelul orizontului nostru".

Oprindu-și respirația aici, cititorul nostru de astăzi, „beneficiar" al atîtor cronici, studii sau „micro-" dacă nu chiar „macro"-monografii, — ar fi împins a se grăbi să aprecieze : capitolul e nimicitor în negativismul lui ; dovadă, în plus, a subiectivismului, impresionismului călinescian ș.a.m.d. Numai că, după toată această gamă — repetăm, într-o viziune *de ansamblu*, implicînd la maximum sentimentul răspunderii în ierarhizarea valorilor și explicitarea acestei ierarhizări —, G. Călinescu sfîrșește capitolul astfel : „Cu toate aceste inegalități, Liviu Rebreanu este un mare scriitor și pe drept cuvînt *creatorul romanului românesc modern*, cu mult asupra a ceea ce epoca lui produsese".

Am făcut dinadins cele trei ultime sublinieri, pentru a pune în relație pe cititorul de astăzi și cu ceea ce am putea numi epilogul la acest capitol din monumentala *Istorie a literaturii române*, epilog pe care, în „Contemporanul" din 4 sept. 1964, G. Călinescu îl semna, reamintind că dacă, încă într-un articol din „Adevărul literar" îl calificase pe Rebreanu *aproape geniu* (în ce privește psihologia mulțimilor și a omului instinctual), iar, mai apoi, în *Istoria literaturii române*, „am cîntărit și analizat toată opera, dezvăluindu-i multiplele posibilități și așezînd la periferia ei (fără teama de a diminua pe cel care scrisese cîteva capodopere) anume scrieri",

— acum (în 1964), „cu prilejul apariției cărții bunei lui soții Fanny Rebreanu, am tăiat ca o rezervă nemeritată pe acel *aproape* și am adaos unele observații“. Aceasta, întrucît „judecățile critice nu sînt verdicte și e îngust acela care nu se ajută de adîncimea timpului și nu recitește“.

Pentru a mărturisi, apoi, că se străduise, în 1958, să străbată locurile legate de copilăria și tinerețea lui Rebreanu și că trecuse prin multe „peripeții toponimice“ în aflarea Agrieșului și a altor localități legate de amintirea celui atît de amănunțit căutat în itinerarul de început al biografiei lui. Și pentru ca relatarea aceasta — în fond profund omagială — să se încheie cum numai Călinescu și-ar fi putut înscrie, zălog, însăși veghea — continuă, exemplară — a conștiinței lui critice : „Liviu Rebreanu trăise în umbra vîrfurilor trecînd de 2000 de metri ; de aceea sufletul lui era înalt și plin de stele“.

(*„România literară“*, 20 XI 1975)

ADRIAN MANIU

FASCINAȚIA MATERIEI

Într-o „tipologie“ a poeților noștri moderni, Adrian Maniu ar reprezenta creatorul ce investighează modul de existență al materiei înseși, structura polivalentă a formelor și a culorilor, „compoziția“ naturii. Atitudinea dominantă este aceea a observatorului, calm și detașat, ordonator al peisajului, pentru care lumea obiectelor nu atentează asupra lumii ideilor, ci i se alătură cu pregnanța unei evidențe. Maniu rămîne la *suprafața* tabloului, de unde repartiția clară, delimitată riguros, a tonurilor și nuanțelor. El nu are viziunea unui Țuculescu, care radiografiază schelăria interioară a contururilor cromatice, ci a unui Bacovia[1], pentru care petele de culoare se succed aproape geometric.

Pe de altă parte, Adrian Maniu reprezintă „cazul“ poetului cu dotare multiplă : în domeniul aceleiași arte, a scrisului, este și prozator și dramaturg, după cum, în studii teoretice, se interesează de artele plastice — semnează ani de-a rîndul o cronică de specialitate, publică *La Gravure en bois en Roumanie* (1929), un *Theodor Aman* și o biografie a lui Alexandru Szatmari.

Fenomen de actualitate (și aici, rolul mișcării de avangardă nu este deloc neglijabil), tangența picturii cu poezia este, la Maniu, structurală, corespunzînd desigur unui flux interior unic, prin aceasta depășind faza experimentului, fie oricît de fructuos și constituindu-se ca o dominantă a întregii sale cariere scriitoricești.

[1] În 1934, Maniu va și prefața o ediție a *Poesiilor* bacoviene, încercînd a reabilita destinul unui creator — pe atunci — uitat.

A. Maniu debutează în 1912 cu volumul de poeme în proză, *Figurile de ceară*, exerciţii influenţate de O. Wilde şi Jules Laforgue, cu o notaţie permanent proaspătă a culorilor.

„Faza" simbolistă a poeziei lui Maniu (versuri în „Seara", „Flacăra", „Noua revistă română", colaborarea la „Insula" lui I. Minulescu şi la „Simbolul" lui Tristan Tzara şi Ion Vinea (ambele apărute în 1912), este autonegată în poemul *Salomeea* (1915), poem a cărui „plasticitate", vocaţie a unei atitudini „de pură parodie intelectuală", prilejuieşte observaţii sugestive lui E. Lovinescu [2], care-l clasifică pe autor alături de N. Davidescu, printre „alţi poeţi modernişti" [3].

Şi, totuşi, autorul *Salomeii* nu este un „modernist" în accepţia proprie a termenului sau nu rămîne fidel acestei orientări iniţiale. Este şi ceea ce va remarca Tudor Vianu în comentariul pe marginea prozelor din *Paharul cu otravă* : „Înzestrarea vizuală a lui Maniu este una din cele mai puternice ale prozei mai noi, însufleţite de tainice înfiorări a sentimentului, reliefate prin contopirea unor reminiscenţe din lumea basmelor şi eresurilor [...]" [4]

Prim redactor la „Chemarea" lui N. D. Cocea, el se va număra printre primii colaboratori ai „Gîndirii" (1921), cu cronici de artă, poezii, dintre care, în acei ani, ciclul *Războiul*.

Prin volumul *Lîngă pămînt* (1924), Maniu devine el însuşi, înscriindu-se, cu argumente specifice în grupul scriitorilor legaţi de tradiţie. Pentru Călinescu care-l încadrează totuşi în capitolul *Moderniştilor* [5], scriitorul este „spiritual primul poet bizantinizant, precursor cu un deceniu al lui Lucian Blaga", dar el, ca şi Lovinescu sau

[2] E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, III, *Evoluţia poeziei lirice*, Bucureşti, 1927, p. 352 şi urm.

[3] În „Constatările" pe care le notează revista de avangardă *Punct* (nr. 2 din 30 nov. 1924), A. Maniu este considerat, alături de Arghezi, Vinea, Minulescu, Bacovia, Urmuz, printre „înaintaşii" noii orientări literare, refractară „mediocrităţii".

[4] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Ed. Contemporană, Bucureşti, 1941, p. 352.

[5] *Ist. lit. rom.*, p. 739 şi urm.

Pompiliu Constantinescu [6], disociază implicit creaţia lui Maniu de cea a „autohtoniştilor" şi „tradiţionaliştilor" prin argumente de ordin estetic : peisajul rural şi retrospectiva baladescă sînt transfigurate de un temperament poetic modern, constituie repere — desigur fertile, dar, în esenţă, doar repere — pentru construcţii lirice originale.

Pastelurile din *Lîngă pămînt* sînt largi fresce picturale în care „zugravul" îmbină policromia secvenţelor populare cu hieratismul icoanelor bizantine :

Fîntîna cumpăna destinde ca o lăcustă. Ziua moare,...
Un taur se ridică negru, în seara galbenă mugind,
Şi-şi roade coarnele de crucea ce tremură scîrţîitoare,
Ca un Hristos, ce-n zugrăveală, stă slab uscat şi suferind.

(Crucile fîntînilor)

Alături de pasta densă, voluptuoasă, a unei *Naturi moarte* :

Din trandafiri sălbatici şi flori culese-n lan
Mănunchiul îşi resfiră lumina în pahar.
Sînt picături de sînge şi ramuri de mărgean,
În apa cu bobiţe, din verdele cleştar.

răsare caligrafia stilizată dintr-o *Vedenie de toamnă* :

Pe albastrul mai blînd, ca oricînd,
Stolul negru leagă cercuri, şi răsună,
În nesfîrşită mlădiere urcînd.
Spre răsărirea sfîrşitului de lună.

Culoarea, aruncată în pete ritmate cu rafinament, are luciri metalice de tablouri vechi sau de icoană. Descrierea e calmă, urmînd parcă succesiunea unei fresce monumentale : pămîntul ascunde odihnă, balta se roteşte în ritmuri domoale, cîntecul amuţeşte sub sălcii. Alteori, „marile singurătăţi" încremenesc în „luminatul aer" şi în tăcerea nopţii. Imobilitatea sacerdotală a elementelor

[6] Pentru P. C., tradiţionalismul poetului e pur „decorativ" (*Critice*, p. 54).

de peisaj virtualizează însă o mișcare interioară secretă, un dinamism al formelor și al culorilor echivalînd cu muzica neștiută a materiei :

Fiecare floare
E un clopot care
Mirosul și-l cintă.

(Înnoptare)

Reluînd o direcție teoretică apărută și în *Lîngă pămînt,* volumul următor al poetului Adrian Maniu, *Drumul spre stele* (1930), „ascultă povestea trecutului", inserînd un ciclu de balade culte ce rememorează, pe un ton elegiac, figurile frumoșilor zei autohtoni, siluetele conducătorilor sciți, acum acoperiți de movilele Bărăganului, farmecul străvechilor legende bogomilice sau cele asupra legendarului „descălecat", viața păstorească arhaică. Din acest punct de vedere, experiența poetică a lui Maniu se raportează la cea a contemporanului său, Blaga, pe linia reconstituirii unei mitologii autohtone, prin scenografierea stilizată sau pura decantare a descîntecelor, prin reluare, din perspectivă originală, a temelor, „motivelor" folclorice. La Maniu, mai pregnant, însă, decît la Blaga, eresul popular e îmbinat cu valențele fantasticului cult, epicul fiind acoperit de alegorie.

Cartea țării (1934) justifică măcar în parte reproșul de „manierism" făcut de critică poetului : volumul este o frescă geografică a țării, pe regiuni (Bucovina, Oltenia, Transilvania, Dobrogea etc.), cu intenții de individualizare etnografică a fiecăreia, dar efortul poetic e pîndit de pitoresc abuziv și artificiu stilistic.

În *Cîntece de dragoste și moarte* (1935) o neliniștitoare dezolare bîntuie trăirile poetului. Iubirea este neîmplinită și singurătatea traumatizantă în absența „corespondențelor" :

Acum în tine dragostea s-a stins, în mine crește,
Mormînt, îi sapă depărtarea și tăcerea.
Dar tot mai binecuvîntez neagră durerea.
Cînd nu-ți mai sînt, în sufletu-mi făptura ta trăiește.

(Cîntec de dragoste moartă)

La fel, prin extensiune, întreaga existență, însuși universul i se par circumscrise iremediabil nimicniciei :

În ceruri oarbe, prin pustiu necontenit,
Fără primăveri și toamne, fără apus și răsărit,
Rostogolește piatra arsă, vatra bătrînă
Cu bubele munților de foc, stinse-n vîrtej de țărînă.

Goana a trecut mai departe decît depărtarea,
Despletitele stele nu-i mai mătură arătarea,
Piscuri detunate s-au tocit, oceanele frumoase sînt uscate,
Cîmpiile rodului sterpe, cetățile vieții îngropate.

(Planetă moartă)

Autor dramatic *(Meșterul ;* dramatizările cu Ion Pillat, *Tinerețe fără bătrînețe* sau *Dinu Păturică ;* autor, împreună cu Al. O. Teodoreanu, al feeriei *Rodia de aur*), Maniu a fost și traducător din teatrul lui Ibsen *(Peer Gynt, Nora),* a tălmăcit *Cîntecul Nibelungilor* și baladele populare ruse, după cum și-a înscris numele sub versiuni românești din Pușkin, Lermontov sau Li Tai Pe.

Pastelist, fără a avea însă geniul evocator al unui Pillat, transfigurator al mitului, fără însă vibrația abisală a unui Blaga, Maniu a dat o operă egală sieși, în care rigoarea descrierii ascunde tumultul neliniștii. „Zugrav" al materiei, Maniu se lasă purtat de fascinația acesteia. De aici virtuțile și scăderile lirismului său.

Omul a fost, pînă în pragul sfîrșitului, de o nimic alterată condescendență față de semeni, figură a unei epoci revolute, de taifas între chilimuri și icoane de sticlă, sau la o masă de cafenea bucureșteană învăluită de evocări reminiscente, — de un tainic și delicat efort, răspîndind ca un dar prețios bunăcuviința relațiilor interumane.

(*„Contemporanul"*, 26 IV 1968)

M. RALEA

IDEEA DE REVOLUȚIE

Dacă răsfoind revista „Viața Românească“ din al doilea trimestru al anului 1921, la sectorul Literatură, observăm nume ca ale lui Agârbiceanu, Ion Barbu, acesta cu poemul *După melci*, Jean Bart, Demostene Botez, Brătescu-Voinești, Al. Philippide sau frații Ionel și Alexandru Teodoreanu, la sectorul Studii ne atrage atenția textul *Definiția revoluției* semnat de Mihai D. Ralea. E vorba, precum însuși autorul precizează în notă, de primul capitol dintr-o lucrare mai mare asupra „Ideii de revoluție“ ce va apărea în franțuzește în editura F. Alcan la Paris. Altfel spus, teza de doctorat pe care tînărul intelectual ieșean o va trece la Sorbona, lucrarea apărînd în 1923 cu titlul *Ideea de revoluție în doctrinele socialiste*. Purtînd ca moto cuvintele lui Jaurès : „N'est pas révolutionnaire qui veut“, textul lui Ralea din nr. 4 — aprilie 1921 al „Vieții Românești“ este mai întîi semnificativ prin chiar abordarea unei asemenea teme. Ea confirmă o dată în plus atmosfera epocii acelor primi ani de după sfîrșitul războiului cînd în România frămîntările social-politice erau în plină manifestare. Desigur, de la Paris, de unde trimisese încă din anul precedent o serie de scrisori apărute în revista ieșeană, Ralea nu cunoștea mai intim aceste frămîntări, dar teza la care lucra consacrată revoluției era întru totul elocventă pentru orientarea sa.

Ideea de revoluție, spune autorul, căruia pe ansamblul lucrării un exeget marxist îi poate aduce și obiecții, această idee se bucură de o glorie neobișnuită altor idei. Și autorul trece în revistă accepțiile foarte variate, multe contradictorii, cu care termenul însuși de

„revoluție“ circula în cărți, în studii, dar și în viața curentă, pornind de la Revoluția franceză pînă la Manifestul comunist, ajungînd astfel pînă la revoluția proletară, comentînd pe Marx și Engels, nu fără referiri la Kautsky, după interferențe cu Bauer, Ferrand, Duprat, Ihering și alți teoreticieni sociali.

Important este că Ralea punea în discuție, în acea primăvară din 1921, în cea mai prestigioasă revistă de cultură a noastră, o serie de idei, de teme, într-o lucrare care, cu rezervele-i implicate, va fi remarcată și peste aproape trei decenii, în 1959, în prefața lui Roger Garaudy la volumul *Visages de la France*, cartea lui Ralea apărută la Editions sociales la Paris. Ca atare, retrospectiva noastră e cu atît mai îndreptățită în sensul că în ce privește tînăra intelectualitate universitară din perioada chiar a constituirii partidului comunist, ideea de revoluție era o adevărată coordonată a spiritelor mai înaintate în concordanță cu eforturile proletariatului de a-și făuri detașamentul luptei prin care clasa muncitoare peste un sfert de veac va deveni factorul decisiv în determinarea noii orînduiri în România.

„Proletariatul industrial începe să devie o clasă anumită, cu o anumită conștiință“, va constata Ralea făcînd disocierea prin criteriul marxist între noțiunea de „revoluție“ și cea de „reformă“, luînd în considerare factorul *timp*, viteza transformării care, însă, relevă autorul nostru, nu explică totuși prea mult natura „revoluției“. Căci, spune tot el, „ceea ce importă nu e viteza transformării, ci gradul de noutate pe care-l aduce, cu deosebire calitativ. Mai importantă încă e abordarea ipotezei că revoluția e făcută de o altă clasă decît aceea care deține puterea. Și, în acest caz, revoluția va transforma fața societății, marcînd un alt program de realizare și o altă structură, mult mai adaptată.

Așadar, continuă Ralea, revoluția „presupune înainte de toate cucerirea puterii de către o clasă care n-a mai avut-o niciodată“. Pentru aceasta, respectivei forțe sociale îi trebuie, „în primul rînd, o puternică conștiință de clasă“. Și, citatul devine încă mai interesant : „Atîta vreme cît proletariatul dezorganizat, de pildă, nu bănuiește forța imensă de care dispune, o revoluție nu e probabilă“.

În același timp, factorului revoluționar îi trebuie „un *ideal,* un program de valori, care să ofere societății în momentele de criză, de disoluționare a sentimentului social, o nouă coeziune.“ Și, trecînd în revistă diferitele etape din istoria modernă cu diferitele scopuri morale, Ralea afirmă : „Cînd, la rîndul lor, aceste instituții nu vor mai corespunde noii structuri sociale, programul de valori comuniste oferit de socialism va ajuta la crearea altor formațiuni sociale.“ Iar, citām în continuare, „aceste modificări nu pot izvorî din prescripțiunea unor rețete artificiale“. Numai așa — dezvoltă ideea Ralea, mai departe — devenind un principiu pozitiv, se poate înțelege afirmația lui Engels, care scria că o „revoluție e un fenomen pur natural condus mai mult de legi fizice decît de reguli. Ea e un fenomen sociologic cu profunde rădăcini în constituția și construcția grupului social“. Așadar, cum conchide Ralea, o „revoluție“ nu e ceva improvizat, creat după voința cîtorva indivizi în orice timp și în orice societate. După ce a fost delimitată de o „reformă“, de o „luptă civilă“ și de „o conspirație“, definiția de ansamblu ce se impune este aceea că „o revoluție e cucerirea puterii de către o clasă care n-a mai avut-o niciodată, cu scopul de a impune un nou etalon de valori“.

Definiție întru totul semnificativă atunci, în primăvara anului 1921, în climatul de după primul război mondial, în preajma apariției pe scena istoriei în deplina lui semnificație a partidului clasei muncitoare în România, partidul comunist.

(*Radio,* 1966)

„CUVÎNTUL LIBER“

O TRIBUNĂ A DEMOCRAȚIEI

Moartea lui Tudor Teodorescu-Braniște, care a strîns la catafalcul lui atîți reprezentanți ai scrisului românesc și pe atîți purtători de condeie ai presei noastre, ne aduce odată mai mult în fața fișelor noastre de referințe, rod al răsfoirii — fie și grăbite — a publicisticii noastre social-culturale, literare din perioada interbelică. În „Contemporanul“ (n-rele 43 și 44 din 1967) am publicat deja o parte din acest documentar. În felul acesta oricine își poate face o opinie mai directă și, ca atare, mai sugestivă asupra bogăției de idei ce caracterizează perioada, cu interferențe fără de care cunoașterea atmosferei literare, a creației însăși nu este cu putință. De altfel, marea majoritate, dacă nu unanimitatea celor care vor culege mai apoi laurii gloriei pentru mari opere literare, sînt colaboratori activi ai presei chiar ai celei zilnice, și cu atît mai mult ai celei săptămînale sau lunare. „Scriitorii“ fac ziaristică și ziariștii năzuiesc la ... literatură. Braniște e printre aceștia, și într-un articol din 1921, *Literatură și gazetărie,* el prospecta destul de bine situația : „Și literații și gazetarii au aceeași țintă : trezirea scînteii rare în adîncul sufletului celorlalți. Plămădesc același material : verbul, divinul verb, de care cu atîta înaltă pasiune vorbea Caragiale. Numai că scriitorul creează în tihnă, pentru mai multă vreme, iar gazetarul creează pentru clipa imediat următoare. Opera literară trăiește în timp. Opera gazetărească vibrează în intensitate. Dar o operă nu se măsoară numai după durabilitatea ei, ci *după cantitatea de viață adevărată și puternică pe care o cuprinde“.*

Intr-adevăr, presa, revistele noastre de acum cinci, patru sau trei decenii, revelează — pentru cine are și

răbdarea cercetării dar și receptivitatea trebuitoare — o uriașă cantitate de viață : socială, politică, economică, culturală. Societatea românească de atunci împărțită în clase antagoniste, străbătută de seisme sociale și frămîntată de contradicții profunde, oferă ochiului de azi aspectul unui relief parcă în continuă prefacere, învălmășind o infinitate de aspecte, nume de oameni, partide, grupuri, facțiuni, evenimente, acțiuni, întîmplări „cazuri“, — un vast caleidoscop fosforescent, dar și un panopticum sticlos.

Presa democratică și antifascistă din deceniile 3 și 4 dă o imagine din cele mai vii a luptei — tot mai vastă ca întindere, tot mai profundă ca intensitate — pe care poporul nostru, în ce a avut mai înaintat, a dus-o pentru a-și apropia destinul de pragul momentului de pe care, după greii ani ai războiului, avea să-și întindă aripile spre orizontul a ceea ce, acum, după aproape un pătrar de secol, încă edificăm și totodată desăvîrșim.

Așadar, în contextul presei și, în genere, al publicisticii interbelice, Tudor Teodorescu-Braniște are merite deosebite, care-i înscriu numele în istoria culturii noastre contemporane.

Mai întîi, ca tînăr redactor al primei serii din revista „Cuvîntul liber“, cea condusă de Const. Graur, devenind, totodată, colaborator al „Vieții Românești“, în noua ei serie (după întreruperea din timpul războiului), în 1921 fiind chemat de Const. Mille la „Adevărul“ și „Dimineața“, la „Chemarea“ lui N. D. Cocea, în 1922 la „Aurora“ d-rului Lupu. El saluta în *Internaționala Culturii*, articol din 1920, apariția la Iași a revistei „Umanitatea“, salutînd totodată înființarea la Paris a celebrului grup „Clarté“, căci „dacă e o țară în lume care să aibă nevoie imperioasă de un mai strîns contact cu ideile mari ale vremii, apoi, desigur, acea țară e România“. În 1922, în articolul încărcat de ironie, *Fiți tari, domnilor !*, Braniște ia poziție împotriva samavolniciei care dusese la „procesul celor 300“, delegați ai primului Congres al P.C.R. din mai 1921. Dezbaterile aveau loc, potrivit moravurilor teroriste ale vremii aceleia : „În fața acelorași militari, impasibili ca și mitralierele din sala de judecată, procesul socialiștilor continuă. Schingiuirea dreptului este egalată numai de barbara schingiuire a trupurilor. Dimineața, monstruozități juridice ; după-amiaza, seara, noaptea — orori propriu-zise“.

A doua serie a „Cuvîntului liber“ e cea apărută la 26 ianuarie 1924 sub direcția lui Eugen Filotti. Evident, revista marchează un pas înainte în cuprinderea problematică și în mînuirea argumentelor. Ele nu sînt din patrimoniul criticii științifice a societății, n-au orizontul finalității marxiste, dar în ce privește simptomatologia socială, diagnosticul e mai totdeauna just. „O mînă de farsori, de impostori și de escroci culturali, — afirmă editorialul — sprijiniți de naivitatea sau înflăcărarea mizeră a cîtorva intelectuali captivi — frați de școală, de suflet, de aspirații, de lupte trecute cu noi — au pretenția să domine singuri viața noastră culturală, să acapareze cugetul și sufletul, nu ale națiunii, — căci națiunea nu poate fi obiect de monopol — dar ale celor ce prin carte și știință sînt socotiți s-o conducă“. Se diagnostica — deci — asaltul asupra intelectualității de către politicienii partidelor vremii, mai toate conduse de „aventurieri ai vieții publice“, pentru ca, în *Gîndul nostru*, Eugen Filotti să sublinieze „că intrăm în arena scrisului românesc în numele unui ideal etic de dreptate“. Ca atare, „idealul nostru de cultură e dinamic, dornic de sporire, de înnoire, fecunditate“, dar „nu în agățarea de o tradiție sterilă și, în multe privințe imaginară, nu în cultivarea exclusivă a caracterului autohton, nu aci vedem noi rostul frămîntării generației noastre“. Delimitare necesară, pentru a proclama că „rostul de cultură pe care înțelegem să-l propovăduim, noi, este european“, căci „nu vrem și nu putem să uităm o clipă calitatea noastră de europeni“. Una din dimensiunile *Gîndului nostru* era — firește, dată fiind și vîrsta propunătorilor revistei — tineretul : „De aceea, privind cu bucurie și simpatie nevoia de a manifesta o credință politică a tineretului academic, ca un semn de pulsație sufletească, nu o putem concepe decît generoasă și tolerantă, expresivă și frățească, străbătută de suflul larg al ideilor umanitare, revoluționară“.

Caracteristic pentru noua serie e că, în mare parte, colaboratorii sînt scriitori, viitori autori de opere care vor intra în patrimoniul literaturii noastre contemporane. Unul este I. Vinea, care, sub titlul *Modernism și tradiție*,

persiflează teoria vetustă, de „izmă creață", a lui O. Goga, pentru a atrage atenția că „revoluția artistică de azi (sîntem în 1924, n.n.) rupe legăturile cu natura organizată, păstrînd doar datele ei eterne : culoarea și forma în alfabetul ei geometric. Artistul reconstruiește «selon le cube et le cylindre», o lume infinit mai vie și mai expresivă decît a palizilor naturaliști cu stilizările lor timide". Demonstrația devine încă mai pertinentă prin circumstanțierea ei la experiența actului practic de receptare a noului în artă : „Poetul Ion Pillat îmi spunea : «aș vrea să am o pînză de Marcel Iancu dar nu știu unde să o pun să nu mi le anihileze pe celelalte»". „Pillat — continuă Vinea — exprima sentimentul pînă și al celor ce nu pricep : spectatorul ieșit dintr-o expoziție modernă își caută zadarnic pierduta liniște, în sălile «clasicilor». Dacă e dintre cei pe care nedumeririle îi muncesc, se vor întoarce iar și iar, în sala blestemată, pînă ce solzii de pe ochi îi vor cădea..."

În sfîrșit, Vinea constată cu aceeași îndrăzneală de argument în favoarea inovației că „în ceea ce privește modernismul afirmat mai ales de la 1917 încoace, [...] e un modernism de *export*. Pentru prima oară am dăruit ceva străinătății care recunoaște" (urmează citarea lui Brâncuși, care „a influențat întreaga plastică modernă" ; a lui Marcel Iancu, care „a lucrat primele reliefuri cubiste în Apus" ; a lui Tristan Tzara, cel ce „a stîrnit întregul curent literar care a deslipit de învechitul tipic al simbolismului, tineretul din Franța, Germania, Elveția, America").

În sfîrșit, sub inițialele E.F., directorul revistei avea cuvinte profund semnificative la *Moartea lui Lenin*, „gînditorul și reformatorul", „iluministul răsturnător de la Moscova", căci „iubeam în el — pe deasupra oricărei judecăți politice — pe cel mai mare făptuitor contemporan", prețuind „tenacitatea și voința de împrospătare a acestui uriaș", a cărui figură „trece masivă în istorie".

Camil Petrescu, M. Ralea, Perpessicius, Paul Zarifopol, F. Aderca, N. Davidescu, apoi T. Arghezi (uneori cu cronica teatrală), D. I. Suchianu, permanent T. Teodorescu-Braniște secundează pe director în continuarea acestei publicații care e una dintre cel mai impregnate de o veritabilă *ținută intelectuală*.

De pildă, în *Fes și costum național* (articol în nr. 38 din 21 nov. 1925), Camil Petrescu, elogiind spiritul pe de o parte inovator al lui Kemal Atatürk (care a cultivat obiceiurile europene, dar în același timp a știut să-și iubească țara lui, rezistînd Europei atunci cînd l-a atacat), conchidea : „Prin urmare tradiție... dar cu socoteală, cu foarte multă socoteală. Interesele, siguranța și viitorul unui stat sînt, lucru hotărît, chestiuni prea grave pentru ca să le comitem de dragul unei literaturi proaste. Să nu socotim deloc că dacă azi e un stat românesc puternic, el e datorit neapărat faptului că la noi se poartă atît de mult, la serbările de binefacere, costumul național. E superficială și se plătește scump cînd nici nu gîndești această ușuratică și ispititoare concepție". Modalitate casantă de a se împotrivi exacerbării naționaliste a vremii !

Dar cît de acide sînt rîndurile aceluiași Camil Petrescu — el, cel care a urmărit „Jocul ielelor" — atunci cînd demască *Bugetul de clasă* (în nr. 39 din 28 nov. 1925) !

„Romanii — scrie el — cînd voiau să pedepsească sclavele frumoase le dădeau pe mîna unor anumiți maeștri ai biciului, care loveau fără să strice pielea.

Așa operează burghezia și lovește fără să strice pielea. Arma ei e bugetul. *Nervum rerum gerendarum*. Bugetul e nu numai oglinda preocupărilor, programului și ideologiei unui guvern. El e și armă decisivă.

E un instrument de clasă la capitolul «venituri». E așezat ca să plătească numai cei mulți și proști. [...]

E un instrument de clasă la capitolul «cheltuieli». Fundamentul luptei de clasă e ca bugetul să fie devorat de alții decît de cei care au contribuit la formarea lui [...]".

Finalul :

„Citiți în detaliu bugetul pe 1926 al d-lui V. Brătianu, cum am făcut noi și veți vedea în el cel mai aprig spirit de clasă".

Dar Paul Zarifopol ce scrie ? Iată-l semnînd (în nr. 25 din 27 iunie 1925) un scurt articol : *Amnezia publică*, pe care-l începe cu un aforism încărcat de ironie : „Uitarea garantează sănătatea spiritului", pentru a demonstra că „există un grad de uitare și de inconsecvență care

trece de marginea sănătății, duce la obezitate și la buhăiala spiritului, prea golit de substanță bună". Însă „oamenii cu sînge rece, rezistenți locurilor comune, sînt fermentul care, în economia societății, se împotrivește acelei comune imbecilități, hipertrofice", — nu fără a preveni în final, că „lupta împotriva stupidității uriașe, împietrită în locurile comune politice, morale sau literare, e totdeauna săracă în victorii imediate vădite". De aceea ea „trebuie dusă voios și îndărătnic".

N-am mai citat nimic din T. Teodorescu-Braniște, pentru că el e prezent aproape în fiecare număr, fie pledînd, pentru o eficientă *Ligă a drepturilor omului* în România, fie polemizînd cu A. C. Cuza, căruia îi opune pe P. P. Carp, pentru a demonstra că „«antisemitismul» a fost creat de partidul liberal muntean, cu deviza : «bun pentru Moldova», bun, adică, pentru a cuceri o populație peste Milcov"...

Citatele ar putea fi încă numeroase. Le oprim aici, determinați și de spațiul — oricum restrîns. De am continua, am convinge desigur în plus pe cititori asupra afirmației noastre cîtă bogăție de idei, cîtă forță de argumentație, cîtă eficiență și mobilitate în gîndire poate determina o publicistică vie, talentată, activă, făcută de oameni cu vocație, la care nu atît „scrisul" (acesta e un dat de la sine, implicat), cît cunoașterea aprofundată, precisă a domeniului, a problemei, a cazului respectiv ; nu formularea sforăitoare sau apăsătoarea — ca o lespede — polilogie cu cifre și date, ci dialectica suplă a unor idei care parcă *vin de la sine* ; potențialul de convingere cu care *e investit cititorul*, aerul de *dialog* cu acesta, care are mereu o șansă înaintea lui : aceea de a anticipa, satisfăcut, concluzia, — iată (măcar în parte, sumar) „cheia" succesului publicisticii noastre interbelice, atît de vizibilă nu numai în „Cuvîntul liber", ci în întreaga presă democratică și progresistă a vremii.

Dar această retrospectivă ar fi cu totul incompletă dacă ne-am lipsi de răsfoirea celei de a *treia serii* a „Cuvîntului liber", apărută în toamna anului 1933, de data aceasta sub conducerea lui Tudor Teodorescu-Braniște (lîngă al cărui nume este înscris, ca secretar de redacție, Mircea Grigorescu). Să urmărim unul din zecile și sutele de articole ale celui care, concomitent, scria la „Adevărul" și „Dimineața", și articole politice și cronici teatrale, fără a obosi în a-și dărui talentul scriitoricesc în opere literare (schițe și nuvele, dintre care mai notabile sînt : *Ochiul de nichel*, 1927 ; romanele *Domnul Negoiță*, 1932, *Fundătura cimitirului nr. 13*, 1932, *Băiatul popii*, 1933, *Prințul*, 1944).

„De la *Momentul* bunului patriot Ibrăileanu, din Iașii anului 1917, pînă la acest *Cuvînt liber*, prin atîtea redacții — toate de stînga, prin atîtea coloane — toate sub semnul democrației, sub atîtea guverne, am susținut mereu aceeași cauză și am simțit mereu, în față, același vînt advers — vîntul dictaturii".

Am citat din articolul *Sens unic* pe care-l semna (la pag. 5) Tudor Teodorescu-Braniște în „Cuvîntul liber", seria III, anul I, nr. 16, din 24 februarie 1934. Pe coperta săptămînalului un fotomontaj : imagini din Viena, mutilată de cizmele și tancurile lui Dollfuss, devenit prizonierul Heimwehrului, adică al agenturii interne prin care — curînd — Hitler va înfăptui Anschluss-ul, lichidîndu-l pe dictatorul „pacificator" (prin masacrarea muncitorimii).

În acest context internațional, care nu prezicea nimic bun pentru bruma de stabilitate europeană, vizînd în perspectivă imediată Mica Înțelegere și întreg sistemul de alianțe întemeiat pe statutul de la Versailles, context care dădea apă la moară facțiunilor fasciste de tot felul, alergizînd climatul pentru invocarea unui „dictator" de tip fascist, a unui „führer", a unui „duce", — Tudor Teodorescu-Braniște constata cu neliniște, în același articol : „Netăgăduit, astăzi bate, asupra lumii înnebunite de sărăcie, un vînt de dreapta. Profesorul cu salariul redus (prin atîtea curbe) sub minimum de existență, strigă indignat : — Ne trebuie un Mussolini ! Avocatul fără clienți [...] suspină discret : — Ne trebuie numeros clausus în barou !... [...] Dactilografa, care nu-și poate cumpăra o pereche de pantofi de mult ochiți în cutare vitrină, îi spune prietenei devotate : — Ah ! Ce bine ar fi să avem și noi un Hitler !".

Conștient de această psihoză — explicabilă în conjunctura dată — a micii burghezii, adică a acelei pături în care fascismul începuse a-și recruta adepții și a-și organiza cohortele purtătorilor de cămăși albastre și verzi,

autorul articolului sublinia că dacă la bursa lozincilor demagogice „dictatura cotează astăzi foarte bine", asta nu înseamnă, însă, că dictatura ar fi salvatoare : „Mi-e cu neputință să latru una cu cîinii și să urlu laolaltă cu lupii. În acest sălbatic tumult, îmi spun și eu credința mea, chiar dacă această credință nu are șanse de-a fi auzită, chiar dacă glasul meu e acoperit de vacarmul general [...] Pot fi oricît de numeroși cei care strigă : «Nu mai vrem să gîndim ! Vrem un dictator, care să gîndească pentru noi toți !». Numărul lor nu mă impresionează. Eu mărturisesc cinstit că vreau să gîndesc, să judec lucrurile, să apreciez situațiile și să-mi spun cuvîntul în libertate. *Nu pot renunța de bună voie la suprema voluptate a gîndirii*".

Am subliniat, evident, înadins, ultima afirmație a lui Braniște, pentru că ea caracterizează, împreună cu el, o întreagă pleiadă de intelectuali — printre care nu puțini publiciști și gazetari — dintre cele două războaie, bineînțeles aceia care nu numai că au rezistat la asaltul fascismului, uniformizator tăvălug al gîndirii, dar au și luat atitudine împotriva lui, de pe poziția pe care se aflau : de la catedra universitară, în coloanele presei, în conferințe publice sau prin opere de creație de mai pregnantă dimensiune.

Desigur, marea majoritate a acestor intelectuali erau de orientare democratică, de stînga, de la treapta radicalismului de tip burghez, la cea a social-democrației, pînă la dimensiunea contingentă, măcar, cu marxismul, dacă nu înclinați a se identifica direct cu militanții de partid. Tudor Teodorescu-Braniște e un democrat radical de filiație mic-burgheză (vezi romanul *Băiatul popii*), foarte receptiv el însuși la psihologia socială a acestei categorii — destul de întinse, deloc neglijabilă socialmente vorbind, din care s-a recrutat marea majoritate a intelectualității noastre, alături sau în prelungirea celeilalte surse, aceasta încă mai întinsă, a țărănimii. Nu e de mirare, dar, că orice violentare a „ordinei" stabilite speria pe mulți reprezentanți ai acestei mici burghezii intelectuale — de unde atitudinea ei față de violența— aceasta excelînd în brutalitate și cu o ideologie direct misticardă — practicată (și teoretizată) de fascism ; pe de altă parte, rezerva aceleiași intelectualități față de

dictatura proletariatului proclamată de către marxiști-leniniști și instaurată, ca atare, în Uniunea Sovietică.

Cu colaboratori democrați, larg progresiști, de apartenență și finalitate diverse, „Cuvîntul liber", condus de T. Teodorescu-Braniște, publică și un apreciabil număr de texte aparținînd stîngii de sub directa influență a Partidului Comunist Român, sau în raza acestei influențe. Printre cele dintîi trebuie desigur citat numele lui Al. Sahia (*Doftana*, 1926, versuri de M. Gh. Bujor, figurînd în nr. 23, an II, din 13 aprilie 1935), cu regularitate aflîndu-l pe al lui Gh. Dinu (St. Roll), apoi destul de frecvent pe al lui Ilie Cristea ; o cronică muncitorească semnează Șt. Voicu ; sporadic, dar cu articole semnificative, precum de pildă, *Imperativul tineretului*, întîlnim numele lui Gogu Rădulescu, al lui G. Macovescu, Miron Constantinescu, M. R. Paraschivescu, Ilie Zaharia. Dintre scriitorii mai vîrstnici, colaborator permanent e Demostene Botez, destul de frecvent e F. Aderca, din cînd în cînd semnînd și Victor Eftimiu, Gala Galaction, I. Peltz. În „Cuvîntul liber" publică un fragment din *Rădăcini* Hortensia Papadat-Bengescu și tot aici Geo Bozga va oferi acel „fapt divers" : *Spălătoresele* (nr. 23 din 14 aprilie 1934) ; E. Jebeleanu va deplînge *Drumul scriitorului tînăr* (la moartea lui Bogdan Amaru), F. Brunea-Fox va semna unele din reportajele lui, cu fotografii de Berman ; M. D. Ioanid, Claudia Millian, Ioachim Botez, St. Tita sînt alte semnături, cu interes privirea noastră oprindu-se — în graba răsfoirii — asupra a două nume : Al. Robot și Al. C. Constantinescu. Ilustrațiile revistei oferă nume dintre cele mai prestigioase : ale unui Tonitza, Jiquidi, Ross, Anestin, Nicolae Cristea, Nina Arbore, V. Dobrian, Drăguțescu, A. Mărculescu, M. Iorda, Fekete, Hoenich.

E aici un întreg sector de intelectualitate progresistă — și am citat doar din cîteva numere răzlețe, întreaga colecție a „Cuvîntului liber" (cele 3 serii) trebuind cercetată pe îndelete și valorificată. Căci, deocamdată * pre-

* În 1969. În 1982, a apărut, la Editura Eminescu, vol. *„Cuvîntul liber" în apărarea independenței și integrității României.* Ediție care înserează și studiază 150 de numere apărute în intervalul 11 nov. 1933—3 oct. 1936, îngrijită de Ion Ardeleanu. Studiu introductiv, de Ion Ardeleanu și Mircea Mușat.

sa democratică și antifascistă se bucură numai de un indice de titluri și o culegere antologică (desigur extrem de utile, deși într-un tiraj foarte restrîns), cînd ea este de o — nebănuită — bogăție, veritabil grafic de sensibilitate socială și ideologică a unei întregi epoci. Această presă marchează, în fond, înrîurirea — în contextul marii răsturnări de valori care a însemnat primul *după-război* — a celei mai avansate dintre ideologii : cea a Partidului Comunist Român. E nevoie de această operă de valorificare a publicisticii democratice și antifasciste în ansamblul ei, fiindcă numai astfel ne putem explica de ce și cum pe această vastă pînză a veacului XX, cu manifestări de poziție dintre cele mai semnificative, se înscriu siluete ale celor mai valoroși dintre creatorii noștri în literatură și artă : Sadoveanu, Arghezi, Rebreanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Ibrăileanu, Ralea, într-un anume fel, Lovinescu, Vianu ; mai apoi, Al. Philippide, Călinescu.

Aplecarea asupra paginilor — e adevărat, foarte multe — ale acestor publicații, cu articolele unor asemenea oameni (și nu i-am citat pe toți !) ar constitui, desigur, pentru atît de numeroșii noștri tineri talentați (dintre care peste 4 000 sînt ziariști profesioniști, iar dintre aceștia cîteva sute totalizează cei care asigură atît de bogata și variata noastră presă culturală și literară) un veritabil izvor de cunoaștere a unei epoci în atîtea feluri revolute, dar, totodată, dincolo de interesul pur „documentar", *contactul* cu scrisul lor, cu scenariul de idei și de sentimente (căci puneau multă pasiune în „meserie" acești oameni) pe care-l proiectau în fața cititorilor cu atîta dăruire, sub semnul luptei de idei pentru un ideal atît de măreț : acela pe care-l înfăptuim de la Eliberare încoace.

Iată ce ni s-ar părea un veritabil prilej de comuniune spirituală între generații, rodnic schimb de experiență pe spirala revoluției noastre. Care e cu atît mai dinamică și mai fecundă, cu cît își are mai organic rădăcinile înfipte în *propria noastră tradiție de luptă pentru democrație și pentru progres.*

(*„Contemporanul"*, 28 III 1969)

ASPECTE DIN MIȘCAREA IDEOLOGICĂ

PENTRU ÎMPLINIREA IDEALULUI NAȚIONAL ȘI TRANSFORMĂRI SOCIALE

Intrată în război la 15 august 1916, România a fost părtașă la victoria puterilor Antantei. Prin actul marii uniri consacrat în Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, istoria a pus capăt unei nedreptăți de veacuri. E ceea ce și explicase entuziasmul și sacrificiul maselor populare, care sperau totodată că victoria le va aduce și împlinirea — măcar parțială — a năzuințelor lor sociale, ameliorarea condițiilor de trai, o serie de reforme cu caracter larg și autentic democratic. În așa măsură această speranță era manifestată, încît încă din timpul războiului, în chiar ajunul marii bătălii de la Mărășești (martie 1917), unde armata germană suferă o răsunătoare înfrîngere, regele fusese obligat să făgăduiască țăranilor că le va da pămînt prin împroprietărire.

Atmosfera războiului se repercutase și asupra presei literare. Încă înainte de ieșirea României din neutralitate, în editorialul revistei „FACLA", reapărută în ianuarie 1916, N. D. Cocea marca opțiunea de partea puterilor Antantei :

„«Facla» reapare. În graiul vulgar dar cinstit al poporului, putem să spunem, prin urmare, dușmanilor noștri : «Păzea nemților !»".

Nu mai puțin edificatoare va fi manifestarea intelectualității noastre după retragerea în Moldova. La Iași, nu numai Iorga în „NEAMUL ROMÂNESC", dar și mulți alți scriitori vor da glas opiniei publice românești.

Glorificînd victoria de la Mărășești, „dovada unei supraumane vitejii a soldaților noștri iubiți — vitejie înaintea căreia se vor închina în genunchi generațiile salvate prin asemenea sacrificii", — N. Iorga elogia mai

ales faptele de eroism ale ostașilor din Gorj și Mehedinți, din Oltenia, cea dintîi cotropită și ocupată de un dușman necruțător și nemilos :

„Deci, cînd, în cămăși, cu capul gol, rotind ca o măciucă patul strivitor al puștii, au dat iureșul sălbatic, între dușmanii care n-au mai avut în fața lor o astfel de violență războinică, ceea ce li dădea aripi era numai sentimentul răsplătirii, al sfintei răzbunări pentru tot ce au suferit, în trup și în suflet fără nici o dreptate, ei, ai lor și toată suflarea românească de pe acest pămînt..." (*Oltenii*, în „Neamul românesc", XII, nr. 212, 5 august 1917).

Miracolul „refacerii din Moldova", cu resuscitarea de voință și de forță, cînd totul părea pierdut, va fi evocat de M. Sadoveanu în ziarul „ROMÂNIA" (numărul din 2 febr. 1918) :

„Eram socotiți îngropați. Dușmanii noștri pregătiseră și crucea pentru mormîntul nostru. Dar deodată energiile latente ale națiunii s-au deșteptat și s-au încordat. Tot poporul rămas s-a strîns într-un bloc subt izbitura de val a nefericirii. Vigoarea epică, mlădierea de oțel care au izbucnit din această concentrare ne-au ridicat mai sus decît nădăjduiam.

La această minunată refacere au luat parte toți fiii patriei : și ofițeri și admirabilul nostru soldat, și toate populația civilă în măsura mijloacelor de care dispunea. Toți cu ce-au avut bun au contribuit. Și-am venit și noi — slujitorii condeiului — cu dragostea noastră, cu rîvna noastră, cu credința ce avem în acest popor și ne-am făcut datoria".

În același număr din „România", poetul V. Voiculescu semna această *Doină și iar Doină* :

Doină și iar doină, floare fermecată,
Floare care cîntă,
Tu creșteai pe malul Oltului odată,
Cînd săreau Haiducii la chemarea-ți sfîntă.

Astăzi însă Oltul, citu-i el de mare,
L-au momit străinii
Și tu, scumpă doină, pari de-nstrăinare
Și de jalea țării — azi pradă ruinii.

Puternicele zguduiri sociale care au marcat ultima fază și sfîrșitul conflagrației, în Rusia, apoi în Germania și Ungaria, cumplitele jertfe și suferințe suportate de poporul român în cursul războiului, care scosese și mai mult la iveală profundele discrepanțe sociale, au constituit tot atîtea împrejurări favorabile radicalizării conștiințelor. Amploarea revoluției din fosta împărăție a țărilor concentra atenția asupra evenimentelor, văzute în perspectiva mondială. În „CHEMAREA" din 22 I 1918, sub titlul *Psihoza dreptății*, se scria :

„Ceea ce nu au putut face miile de ziare, zecile mii de broșuri și oratorii cei mai aprinși o va face revoluțiunea rusă. Ea va da maselor conștiința puterii imense pe care o mențin atunci cînd sunt asociate, cînd ideea unuia e a tuturor [...]. Noi o spunem. Revoluția nu se va mărgini numai la vecinii noștri ruși, ci, asemenea focurilor ce ard pe seară pe cîmpuri de primăvară, va răsări în toată Europa, cuprinzînd-o ca o văpaie. Ea va lucra mai repede și mai puternic decît revoluția franceză, timpurile de azi fiind altele ca atunci".

În timp ce „Chemarea" [1] reflecta în acest mod complexitatea celor ce se petreceau dincolo de hotarele țării, fostul mentor al „Vieții Românești" (suspendată odată cu intrarea României în război), G. Ibrăileanu se străduise să înjghebeze un ziar, „MOMENTUL", care să dea expresie poziției față de război și urmările lui pentru România. În numărul din 5 mai 1918 al „Momentului", patriotismul lui Ibrăileanu dă glas sfîșietoarei dureri unanime pentru odiosul tratat de la Buftea. Editorialul se intitulează sarcastic *Pacea !* și e pus sub un moto care apare ca o mustrare :

[1] Apărînd la Iași, mai întîi ca săptămînal, la care prezența lui I. Vinea e cea mai frecventă, apoi ca „ziar popular de dimineață", animat de N. D. Cocea, publicația se va transfera, în aprilie 1919, la București, unde, cu întreruperi, va dăinui pînă în 1927.

„Mai aruncăm nemernicii de noi cîte o căutătură jalnică spre Munții Neamțului, uriașii munți cu vîrfurile ascunse în nori".

Mod de a intra în miezul cumplitei probleme : „Azi am văzut în *Lumina* harta României mutilate [...]. O dungă neagră acoperă munții noștri, de la Porțile de Fier pînă la Cornul Luncii, ca un chenar de doliu. Sub dunga asta neagră au dispărut «munții noștri» de care vorbește balada [...].

Munții care au fost ai noștri de la daci și pînă astăzi, munții unde s-a adăpostit neamul în vremurile de restriște, munții pe care i-a ținut virtutea cnejilor înainte de Bogdan Descălicătorul, munții pe care i-a apărat brațul lui Ștefan cel Mare și al lui Petru Rareș, munții care ne-nfrățeau cu cerul, i-am pierdut prin nemernicia noastră [...]".

Apăsat de crîncenele împrejurări, verbul criticului se impregnase de un lirism cald în articolul *Coșbuc și Delavrancea,* scris în memoria acestora (la 29 aprilie 1918) : „Acela dintre noi, în mintea căruia s-a oglindit mai strălucit strălucirea pămîntului românesc, s-a dus și el odată cu ceea ce aveam mai minunat în frumoasa noastră țară". „Celălalt care a închis ochii ca să nu mai vadă parcă durerile noastre de azi, a fost unul din idolii generației ajunsă în pragul bătrîneții". Nu erau singurele pierderi : Titu Maiorescu la 18 iunie, în Bucureștiul cotropit, iar „pe la sfîrșitul verii anului 1917, cînd Muntenia, Oltenia, Dobrogea și o parte din Moldova — va scrie Ibrăileanu —, zăceau sub ocupanți, cînd cealaltă parte a Moldovei gemea de durere sub povara grea a războiului, — în Roman, venit acolo din Patria sa, se stingea strălucitul cîntăreț al frumoasei noastre Moldove, Calistrat Hogaș" [2].

Elevata conștiință civică a scriitorilor noștri în anii primului război se reflectă și în opera lor pur beletristică. Poetul Demostene Botez va publica în „Momentul" celebrul lui ciclu *Munții,* ecou liric la editorialul lui Ibrăileanu :

[2] Apud Savin Bratu, *Ibrăileanu omul,* Ed. Tineretului, 1959, p. 333—336. Alți scriitori, ca Ion Trivale sau M. Săulescu, își pierduseră viața pe cîmpul de luptă.

Și în serile tîrzii de vară,
Umbra lor ne mîngîie pe frunte
Și suitori cum fiecare munte
Trece granița, în țară...

Cu cît ne depărtăm de ei mai tare
Așa cum sînt de veci, pietroși și goi,
Pornesc și dînșii, parcă după noi,
Mutînd încoace depărtata zare.

În același timp, colaborator activ al „Chemării", Demostene Botez scria articole de speranță în reformele ce se vesteau și în primul rînd în votul universal, în perspectiva unui veritabil reviriment :

„Din ziua decretului ce va consfinți votul universal, politica de cafenea a orașelor se va pierde tot mai mult în norii fumului de țigare [...].

Reușita candidaților nu va mai fi sărbătorită înaintea alegerilor, și nimeni nu se va mai putea numi secretar sau deputat cu anticipație [...].

Nu se va mai face multă vreme sentimentalisme cu țăranii.

La lumina flacărei de tun satele s-au luminat. Va trebui să ne împrăștiem în ele cu sufletul corect și cu gîndul curat" [3].

Într-alt articol, *Chemarea democrației,* același ridică un glas împotriva spiritului de resemnare :

„A venit vremea unei opere serioase și mari. Să dezbrăcăm de pe noi haina de a cărei pulpană se prind ruini tremurînde de politicieni, — să aruncăm fără să privim bacșișul alb în mîinile chibiților de cluburi, să ne scuturăm și de amintirea zilelor de ieri și să ne punem pe muncă [...].

În România Mare de astăzi energiile noastre sînt necesare, izolarea noastră blazată și timidă este o crimă" [4].

[3] D/emostene/ B/otez/, *La sate,* în „Chemarea", an I, nr. 49, 13 nov. 1918.

[4] Demostene Botez, *Chemarea democrației,* în „Chemarea", an I, nr. 60, din 24 noiembrie 1918.

Dar așteptarea într-o profundă regenerare morală părea contrazisă de perpetuarea vechilor practici, a luptei dintre partide și facțiuni ; de unde temerea că sacrificiile războiului puteau să fi fost zadarnice. Tînărul ziarist Cezar Petrescu, viitorul autor al *Întunecării*, se făcea ecoul acestei dezamăgiri :

„Și totuși nimic nu pare schimbat. Aceleași operații de culise. Aceleași sfori trase de aceiași abili electori. Luptele se dau între aceiași oameni, cu aceleași arme, pentru aceleași patimi. Cîteva firme sînt spoite din nou cu roșul aprins al unei subite democrații și cîteva figuri demonetizate au reîntinerit sub fardul programelor revizuite.

Încolo, aceeași agitație de suburbii, aceleași campanii scoase din vastul repertoriu al jumătății de veac constituționale, nimic nu e uitat, nimic omis.

Citești ziare și dacă nu te-ar durea încă moartea unui frate ori unui prieten secerat de glonț, ai crede că războiul, cu toată tragedia lui, a fost numai un simplu vis. După o pauză de doi ani, vechile zvîrcoliri nu au început decît cu o nouă și mai zadarnică violență“ [5].

Asemenea rînduri revelau nu atît o stare de scepticism, cît năzuința de schimbare, implicînd o nouă optică de percepere a fenomenului social-politic, care, chiar dacă nu era definită anume, marca totuși o atitudine critică semnificativă.

Conștienți că întreaga lume e cuprinsă — la sfîrșitul marii conflagrații — de frămîntări adînci, scriitorii noștri sînt tot mai prezenți în arena social-politică, fac publicistică, devin exponenți ai principalelor orientări ideologice. Încheierea războiului prin prăbușirea atît a imperiului țarist cît și a celui austro-ungar, în afară de declanșarea revoluționară a maselor pentru eliberarea lor de sub exploatare, crease condițiile și pentru dezrobirea națională a atîtor popoare din centrul și sud-

[5] Cezar Petrescu, *De mortuis*, în „Chemarea“, an. I, nr. 52 din 16 nov. 1918.

estul european, pentru întregirea lor națională. Prin voința și acțiunea populară se împlinește idealul unității naționale românești, pe care atîtea generații de scriitori îl puseseră în centrul inspirației lor. În același timp, conștiința că, într-o țară astfel resuscitată și regăsită în fruntariile ei istorice rolul culturii și al literaturii va fi cu atît mai activ, stimula în mod deosebit intelectualitatea și în primul rînd pe scriitori. Sensibilitatea lor socială devine mai acută și în același timp mai larg cuprinzătoare. Dimensiunea europeană, internațională, se impune spiritelor ca o nouă realitate.

Tot mai pregnant apărea în ochii acestei intelectualități manifestarea conștiinței de clasă, a proletariatului. Noțiunea de r e v o l u ț i e începea să capete veritabila ei accepțiune — aceea determinată de muncitorime. Evenimente sîngeroase precum cel din Piața Teatrului Național de la 13 decembrie 1918 constituiau tot atîtea prilejuri pentru modificarea opticii noastre scriitoricești, pentru descoperirea veritabilelor filoane ale complexului social, cu noi linii de forță. Greva generală din martie 1920 marca pentru prima oară în România eficiența și reala semnificație a acestei noi puteri, după cum atîtea din manifestările împotriva intervenționiștilor în Rusia demonstrase conștiința internaționalistă a proletariatului român. Revoluția rusă va fi mereu în atenția scriitorilor care, în acești ani, vor da un nou impuls publicisticii noastre social-politice, după cum reacțiunea opresivă a claselor stăpînitoare va fi nu o dată condamnată în revistele conduse de scriitori.

Constituirea, în acest climat de puternică efervescență social-politică, cu atîtea determinări înăuntrul și în afara granițelor țării, a Partidului Comunist în mai 1921 va însemna un eveniment cu o largă rază de repercutare în spirite și nu peste mult se vor putea înregistra în literatură suficiente semne ale vastului proces de schimbare, pe scară europeană și mondială, care străbătea și ființa poporului român în ce avea ea mai înaintat pe planul conștiinței sociale.

ÎN DECENIUL AL TREILEA SE DEFINESC PRINCIPALELE DIRECȚII ÎN IDEOLOGIA LITERARĂ CONTEMPORANĂ

Ca și în alte momente ale culturii noastre, după 1900, afirmarea diferitelor direcții de ideologie literară se produce în strînsă interdependență cu exercitarea actului critic, ca atare în condițiile existenței anumitor grupări în jurul unor publicații de cultură, al unor cenacluri și, implicit, al unor personalități. Este epoca în care mișcarea de idei cunoaște o înflorire dintre cele mai edificatoare, prin dezvoltarea tradițiilor existente dar, totodată, prin integrarea în contextul de gîndire națională a reflexelor esteticii moderne într-o sinteză originală. În domeniul ideologiei literare ca și al sectorului de beletristică propriu-zis, sîntem contemporani, în deplinul înțeles al cuvîntului, cu întreaga mișcare artistică europeană în care afirmăm, în același timp, prezențe elocvente. Mai mult ca oricînd dezbaterea teoretică antrenează scriitori, critici, oameni de cultură într-un schimb de opinii concentrat în jurul principalelor noastre centre de cultură. Ca atare, ne oprim asupra celor mai semnificative apariții de publicații în această perioadă a „după-războiului", implicînd primii ani ai deceniului III în conștiința scriitorilor și publiciștilor români.

Ne propunem, deci, a trece în revistă publicațiile, în primul rînd culturale, în aspectele lor mai ales literare, care au solicitat opinia publică românească, acum amplu dimensionată datorită întregirii teritoriului național și, totodată, profund străbătută de tensiunile unui veritabil examen de conștiință în perspectiva evenimentelor la scara internațională din întreaga Europă și, cu atît mai intens, în contextul prefacerilor de ordin național, social și ideologic pe care noua hartă politică a continentului le impuneau peste ruinele fostelor imperii înrobitoare. Statuată în frontierele ei etnice, noua Românie oferea un cîmp larg de manifestare opțiunilor de ordin spiritual, implicînd tot mai semnificativele tendințe de schimbare, unele de efervescență revoluționară, care făceau să transpară legitățile modificărilor de structură în societatea românească respirînd sub semnul unei

renașteri, la scara națională, voința largilor mase populare străbătînd, acum, cu forțe sporite. De aici și caleidoscopul, atît de variat, al publicisticii postbelice, pe care — fie și cu simplu titlu documentar — se cuvine a-i trece în revistă componentele cele mai relevante.

O facem, înregistrînd rînd pe rînd o serie de publicații care apar, sau reapar, în condițiile a ceea ce se va constitui firesc ca o nouă epocă în istoria contemporană a României. În genere, respectăm criteriul cronologic, observînd că anul 1919 este generatorul celor mai numeroase inițiative publicistice, în 1920 această arie lărgindu-se și, desigur, proiectîndu-se ca un peisaj ce-și capătă nu numai liniile de contur specifice dar, pe ansamblu, și indicii de conținut socio-ideologic definitorii pentru noua etapă în care intră dezvoltarea culturii, în speță a literaturii naționale.

Nu fără a menționa, totuși, mai întîi, reaparițiile, la București, la 28 iunie 1918, a „LITERATORULUI" lui Al. Macedonski, după ce fusese întrerupt în 1905, ca și a „LUCEAFĂRULUI" lui Octavian Tăslăoanu, strămutat în Capitală în ianuarie 1919, (inclusiv a bătrînelor „CONVORBIRI LITERARE", reapărute în ianuarie 1919, sau a revistei lui Ovid Densusianu, „VIEAȚA NOUĂ", care încă din 1917 încercase a-și relua firul), vom releva apariția în decembrie 1918 (pînă în februarie 1920) a ceea ce se vrea introducerea genului de „magazin" literar, cu titlul „LECTURA PENTRU TOȚI", sub conducerea lui E. Lovinescu. Inițiativa e notabilă pentru formula ei publicistică (text și imagine), care strînge în paginile ei semnături de un frapant eclectism (de la Nichifor Crainic și Zaharia Bârsan pînă la Hortensia Papadat-Bengescu și Gh. Brăescu), dar mai ales pentru editorialul *Ce voim să facem...*, scris, desigur, de E. Lovinescu, echivalînd cu un diagnostic al noii etape istorice :

> „Neamul românesc trece printr-o prefacere uriașă. Numai idealiștii au putut ajunge cu visul lor acolo unde ne-au împins fatalitatea istorică, oamenii de stat ce s-au folosit de împrejurările și vrednicia soldaților noștri. Largi perspective se deschid rasei și culturii noastre.
>
> Aproape cincisprezece milioane de români se vor înfrupta din binefacerile unei vieți de stat co-

mune și din fagurele unei limbi pe care n-au putut-o înăbuși atîtea veacuri de vitregie. Membrele risipite ale neamului se adună astăzi la un loc pentru a fi înviorate de șuvoiul unui sînge, prin care perpetuăm de aproape două mii de ani, în hotarele Daciei, eternitatea Romei...

În aceste împrejurări noi se impun și scrisului românesc îndatoriri noi. Slova românească se va îndrepta de astăzi spre un public larg, felurit, cu adînci deosebiri de cultură. Veacurile de despărțire nu ne-au surpat limba și simțirea ; au pus totuși între noi oarecare stăvilare, îndreptîndu-i pe unii spre formele culturii germane, iar pe alții spre cultura rusească. Va fi o datorie a generației tinere de astăzi de a face fuziunea sufletului românesc. Și prin nimic nu se poate face mai bine această topire decît prin scris și imagine.

De scris și de imagine ne vom folosi deci pentru a ajunge în stratele adînci ale neamului românesc de pretutindeni, făcîndu-l să vibreze la același sentiment al patriei comune, să cuminece în aceeași dragoste pentru latinitatea eternă și să-și îmlădie gustul și atenția pentru toate lucrurile ce trebuie să intereseze și să lege într-un gînd întreaga românime".

Așadar, un program de largă respirație, pe care, însă, noua publicație, în apariția ei mensuală, pînă în februarie 1920, nu a reușit nici pe departe să-l concretizeze, caracterul de magazin ilustrat adaptat circumstanțelor extra-literare nepermițîndu-i să finalizeze o linie directoare semnificativă. Publicația a contribuit totuși, dincolo de aspectele pur comerciale ale editorului Alcalay, la o anume răspîndire culturală pe aria națională a unei actualități fatal eteroclite și fără o pondere ideologică.

Infinit mai valoroasă, ca secvență simptomatică a noului climat spiritual, este apariția, la Iași, la 2 februarie 1919, a săptămînalului „ÎNSEMNĂRI LITERARE", avînd înscrise pe copertă ca redactori numele lui Mihail Sadoveanu și G. Topîrceanu.

La scara redusă a celor 16—20 pagini, noua publicație amintește structura „Vieții Românești", mai ales în partea ei literară și în secvența finală (Miscellanea și Revista revistelor), pe care „Însemnări literare" o concentrează sub titlul „Săptămîna". Dacă secretar de redacție este G. Topîrceanu, în orientarea revistei se simte de la primul număr prezența activă a lui G. Ibrăileanu (care-și publică număr de număr aforismele ce vor constitui volumul *Privind viața*), fie ca semnatar al Cronicii literare, fie, mai ales, al notei editoriale a rubricii „Săptămîna". Altfel, colaboratorii cei mai asidui sînt, în afară de M. Sadoveanu și G. Topîrceanu, Demostene Botez, I. Mironescu, Otilia Cazimir, M. Sevastos, un nume care se impune fiind cel al Hortensiei Papadat-Bengescu, pe care o prezintă în mod pertinent, glosînd pe marginea volumului *Ape adînci*, G. Ibrăileanu însuși, chiar în primul număr al publicației.

Deosebit de semnificative sînt însă notele editoriale semnate cu inițialele revistei, I.L., întrucît ele aparțin prin idei ca și prin stil mentorului „Vieții Românești". Astfel în trei numere succesive, se fac considerații semnificative asupra *Literaturii de mîne*, acestora urmîndu-le însemnări despre *Literatura momentului*, *Literatura și Femeia*, *Romanul social*, *Literatura nemulțumiților*, pentru ca în *Datoria criticei* (nr. 8, din 24 martie 1919), semnatarul să atragă atenția asupra fenomenului firesc al unei relative abundențe a producției literare care, fatal, implică și o anume scădere a nivelului gustului public. Ca atare :

> „Datoria criticei este să încurajeze numai ce este de talent în această literatură nouă și să ia poziție hotărîtă împotriva scriitorilor care nu au meritoriu decît intențiile. Și cu atît mai mult împotriva impostorilor, care contrafac și intențiile. Este o datorie profesională a criticei și este și o datorie patriotică a ei. Gustul estetic al publicului este o superioritate națională, și a feri de scădere și perversiune gustul poporului tău este un act de patriotism."

Sînt cuvintele lui G. Ibrăileanu pe care le vom afla, mai apoi, în volumașul *După război* (ed. „Viața Româ-

nească", Iași, 1921). În alte asemenea editoriale orientative, aflăm argumente pentru desăvîrșirea limbii literare, pentru unificarea ortografică, vădită fiind intenția de a întreține o stare de spirit stenică întru dezvoltarea literaturii noastre în condițiile profund modificate ale „măririi patriei", ale unei perspective de stabilitate și maturitate de ansamblu a spiritului public (cf. *Literatura viitorului,* din nr. 28). Revista își propune să promoveze, pe lîngă Hortensia Papadat-Bengescu, nume din generația tînără, precum Mihai D. Ralea, Al. A. Philippide (acesta semnează un portret al lui *Baudelaire,* în nr-ul 32), Al. O. Teodoreanu, apoi și Ionel Teodoreanu, B. Fundoianu, Nikita Macedonski, la „Revista revistelor", remarcîndu-se cu interes strămutarea la București a „Luceafărului", apariția săptămînalului „Fapta", a „Hienei", a gazetelor noi („Renașterea română", „Patria" și „Unirea") din Ardeal, a „Glasului Bucovinei", „Bucovina", a „Letopisețelor" lui I. Minulescu, a „Florilor dalbe" din Bîrlad, a „Zorilor noi" din Craiova ș.a.

Cît despre expresia umanismului „Însemnărilor literare" pe plan extern, relevarea (în nr. 25, 3 aug. 1919) a *Apelului lui Romain Rolland* către „muncitorii spiritului", avînd „adeziunea lui Benedetto Croce, Henry Barbusse, a Selmei Lagerlöff, a lui I. Zangwill etc., demonstrează orientarea internațională a publicației, în spiritul de totdeauna al „Vieții Românești".

În finalitatea reapariției acesteia, „Însemnări literare" își anunță, de altfel, în numărul 45, la 21 decembrie 1918, încetarea apariției, cu următorul avertisment :

> „«Însemnări literare» cu acest număr încetează. Anunțăm aceasta fără părere de rău, deoarece reapare «Viața Românească». Împreună cu vechii ei prieteni colaboratori, pregătim primul număr al anului al XII-lea."

(La capătul acestui documentar, vom înfățișa „Viața Românească" în principalele ei aspecte din deceniul al III-lea pe care — spre deosebire de marea majoritate a publicațiilor ce apar după război — revista ieșeană îl va continua, ca o veritabilă instituție cultural-ideologică, pînă în zilele noastre, cînd continuă a fi prezentă).

AFIRMAREA IDEOLOGICĂ A PROLETARIATULUI

În anii grei ai războiului, care a cerut poporului atîtea jertfe și i-a cauzat atîtea suferințe, s-au ascuțit puternic toate contradicțiile sociale din România, s-a potențat și mai mult capacitatea de revoltă a maselor muncitorești și țărănești împotriva dominației claselor stăpînitoare. În perioada primilor ani de după război, spiritul revoluționar s-a accentuat, au avut loc manifestări și acțiuni de amploare care au pus în lumină nu numai politica, dar și ideologia proletariatului. Muncitorimea avansată luptă pentru crearea unui partid al său, Partidul Comunist, — acela care va lua ființă la 8 mai 1921, prin afilierea la Internaționala a III-a.

Oglindind acest proces de radicalizare a conștiinței proletare, apar noi publicații muncitorești, precum „LUPTA SOCIALISTĂ", la 10 febr. 1919, ca „organ al mișcării sindicale și socialiste din Prahova", sau, la 30 nov. 1919, „IAȘUL SOCIALIST", cu rubrici permanente dedicate mișcării muncitorești, profiluri de revoluționari români și străini, cu traduceri din Romain Rolland sau Maxim Gorki.

La 1 iulie 1920, apare „LUPTA DE CLASĂ", sub îngrijirea secțiunii București a Partidului Socialist, organ de propagandă a ideilor comuniste.

În 1919 se tipărește în traducere românească un rezumat al *Capitalului*, în 1920 se reeditează lucrarea lui Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului,* în 1922 va apărea *Originile socialismului științific,* prefața lui Engels la ediția germană a lucrării lui Marx, *Războiul civil din Franța,* și *Manifestul Comunist.*

Între 1921 și 1944 au apărut — ca editate direct de către P.C.R. sau sub înrîurirea lui — peste 400 de publicații, marea majoritate desigur ziare, multe cu apariții efemere, dată fiind în genere starea de ilegalitate, dar și cîteva zeci de periodice, săptămînale sau mensuale, în care s-a exprimat și prin care s-a promovat ideologia clasei muncitoare, în anii imediat după război, în preajma înființării Partidului Comunist, dar mai ales, datorită tocmai existenței și acțiunii lui, după această dată.

O primă caracteristică a acestei prese e că, pe lîngă materialele de pură informație, de agitație și de propagandă strict politică, în marea ei majoritate acordă un spațiu, uneori destul de generos prin comparație cu presa burgheză, culturii și literaturii. E adevărat, aceasta mai ales sub forma de extrase și reproduceri din literatura universală progresistă, dar nu lipsesc nici nume și titluri din literatura noastră. [6]

Sub impresia evenimentelor social-politice, unele cu totul inedite, pe scena istoriei, în contingență adesea nemijlocită cu acțiunile propriei noastre mișcări muncitorești, multe din ele reflectate și în presa de mare tiraj, antenele sensibile ale scriitorilor nu puteau să nu înregistreze vibrațiile noului timp. De pildă, între atîtea altele, poate fi citat, ca semnificativ, un articol al lui N. Iorga, care, în „Neamul românesc" din 7 martie 1920, sesiza că „Partidul socialist voiește schimbarea regimului de producție și repartiție a bunurilor. Nici un om de bun-simț, înzestrat de la fire cu puțin simț de dreptate, nu va fi împotriva acestei intenții de umanitate și de progres. În adevăr de o sută de ani producția e haotică. Din acest punct de vedere, critica lui Karl Marx și a școlii lui e pe deplin întemeiată. Se lucrează cît nu trebuie și *ce* nu trebuie, și aceasta se întoarce, foarte adesea, dacă nu de regulă, împotriva aceluia care produce" [7].

O apariție simptomatică, prin eclectismul ei, dar nu mai puțin sub semnul experienței războiului, cu un titlu semnificativ, este revista „UMANITATEA", care apare la Iași în iunie 1920, ultimul număr (6) fiind datat noiembrie 1920, sub conducerea socialistului pacifist Eugen Relgis. Editorialul e semnat cu inițialele acestuia :

„Începem dar să construim. Căci ceea ce mai trebuie dărîmat se surpă prin propria-i slăbiciune.

[6] Cf. *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă*, Editura științifică, 1963.
[7] Apud *Istoria gîndirii sociale și filosofice în România*, Ed. Academiei Române, 1964, p. 442.

Opera de dărîmare a săvîrșit-o doar marele flagel al omenirii : Războiul. Să ne ridicăm din ruini, ca și vlăstarul nou din copacul doborît" [8].

În primul număr, dr-ul C. I. Parhon publică articolul *Oamenii de știință și rolul lor social*, pledoaria împotriva războiului preconizînd dezarmarea :

„Oamenii de știință trebuie să arate popoarelor că de n-au nici un interes de a se urî și ucide între ele ; că la aceasta ele sînt împinse de o mînă de oameni meschini, cu suflete de negustori criminali ; că interesul cel mare al omenirii e a munci în mod solidar pentru a pătrunde cît mai adînc în legile naturii, dezrobindu-se în limita posibilității de jocul forțelor oarbe [...] ; trebuie să arate popoarelor că interesul lor cel mare e să suprime, de comun acord, înseși mijloacele care amenință necontenit ca masacrul uman să reînceapă. Toată intelectualitatea omenirei să propage popoarelor dezarmarea."

Printre colaboratorii revistei : Tudor Arghezi, Gala Galaction, I. Slavici, Ion Barbu, Ion Vinea, F. Aderca, B. Fundoianu, Al. A. Philippide, Ion Pas, Tudor Vianu, Ionel Teodoreanu, Andrei Braniște, Enric Furtună, M. Celarianu, I. Peltz.

Încă mai semnificativ : în „LUPTA SOCIALISTĂ" din Prahova (anul III, nr. 75, din 25 dec. 1921), Gala Galaction va publica articolul *Batalioane a plebei proletare*, în care exaltă perspectiva unei lumi mai fericite :

„Datoria cea mai înaltă și în același timp cea mai elementară a noastră a tuturor este să căutăm în noi din răsputeri viitorul omenirii sosite la pragul larg al unei ere nouă. Într-o dimineață, societatea europeană se va trezi cu totul alta decît se culcase seara. Să fim cît mai oameni, în vederea acestui ceas suprem !".

În săptămînalul „IAȘUL SOCIALIST", vom găsi în cei aproape 3 ani de apariție (30 nov. 1919 — 29 oct. 1922), pe lîngă atîtea articole și studii strict politice, o

[8] *Critica*, de E. R., în „Umanitatea', an I, nr. 1, iunie 1920.

rubrică literară destul de bogat întreținută, cu texte din Coșbuc sau Brătescu-Voinești, din Turgheniev, Anatole France, Korolenko, Gorki, cu articole referitoare la Lunacearski, Romain Rolland, Gorki, Jaurès, C. D. Gherea.

În numărul din 30 iulie 1922, P. Constantinescu-Iași, sub titlul *Cultura proletară*, va pune deschis problema răspîndirii în masă a ideologiei comuniste :

„Chemarea noastră a celor conștienți de menirea salvatoare în domeniul spiritual a ideologiei comuniste este de interes general, învăluind cu speranța făgăduitoare o lume de însetați după ceva mai bun, mai drept și mai plin de adevăr... Iată, așadar, cum trebuie înțeleasă cultura proletară sau educația comunistă, pe care n-o putem dezvolta fără cunoașterea valorilor culturale la care omul a ajuns pînă în prezent. Iată importanța cultivării maselor !"

„TINERETUL SOCIALIST", organul (săptămînal sau bilunar) al mișcării tineretului socialist din România, apărut la București între 20 aprilie 1921 și 1 mai 1924, are o întinsă arie problematică, în care sînt cuprinse și o serie de prezentări ale gînditorilor premarxiști : Campanella, Diderot, Saint-Simon, Owen, Fourier, Proudhon, partea literară, foarte bogată, implicînd, pe lîngă nume românești (Galaction, Neculuță), pe Anatole France, H. Barbusse, B. Björnson, U. Sinclair etc.

ALTE PUBLICAȚII PROGRESISTE

În primii ani ai deceniului al III-lea apar și alte publicații, mai puțin precizate ca atitudine, unele cultivînd un soi de eclectism caracteristic acelor ani de reconsiderare a valorilor, altele fiind de-a dreptul adversare noilor transformări, încercînd doar marginal, prin unii colaboratori, să prindă în raza lor fenomene pe care fie că nu le înțelegeau îndeajuns, fie că le influențau orientări de altă esență și perspectivă decît ale proletariatului.

Printre aceste publicații, „FAPTA" (apărută la 21 ian. 1919, la București) ținea să precizeze într-o *Lămurire* că „nu este organul unei grupări politice constituite. Deci nu țintește la intrigă și dezbinare. Ea urmărește concentrarea tuturor forțelor intelectuale și morale ale tineretului din toate țările românești, în vederea vieței de uriașă străduință și covîrșitoare tensiune care ne așteaptă. Rod al unui ceas de înfrățire, «Fapta» înfățișează credințe izvorîte din brazda patriei eterne. Iar dojana pe care nu fără mîhnire o îndreptăm către generația căruntă pornește din dragoste firească, neînfrîntă cuviință..."

Limbajul este — evident — altul decît cel din presa muncitorească, dar în paginile acestei foi a tineretului „cuminte" se publică, totuși, apelul lui Anatole France, *Către studențime* (nr. 4 din 11 febr. 1919), în alt număr (12, din 21 apr. 1919) Eugen Filotti semnînd cîteva note despre Henri Barbusse, iar Adrian Maniu aceste versuri *Pentru Ion Soldatul* :

Ai murit Ioane — fie-ți țărîna ușoară.
țărîna răscolită de obuzul frînt.
Rușinați acasă or să te creadă prizonier,
întrebîndu-se cum pătimești în alt pămînt.
Pe fața ta galbenă și uscată
sîngele s-a înnegrit de veci ;
cămașa morților va fi de altul purtată ;
pe trupul tău gol septembrie pică lacrimi reci !

. . . .

Băieți ! Cît ține ploaia săpați binișor în humă.
Chiar în groapa ce-a început ghiuleaua.
Fumul ei a fost tămîie celui neplîns de mumă,
mîine din cer o să cadă flori — neaua.
Băieți, apăsați tare bulgării pe groapă,
să odihnească ușor soldatul prost în fund culcat,
bateți tare pămîntul, altfel alt obuz îl dezgroapă,
pe cel ce-n viață nimeni nu l-a mîngîiat.

În ce măsură noile evenimente radicalizează conștiința intelectualității se poate constata dintr-o întreagă serie de manifestări simptomatice, unele din partea mai vechilor socialiști, altele din partea unor oameni de cul-

tură care acum înțeleg să intre și să participe direct în arena politică.

O publicație care în cele cîteva serii ale ei va fi mereu activă în perioada interbelică este „CUVÎNTUL LIBER“, apărut la 24 august 1919. *Democrația în acțiune* este titlul articolului lui Iosif Nădejde :

„Adevărata democrație — scrie el — nu stă în afișarea unor idei și principii înaintate, ci în aplicarea lor sinceră, cinstită, zi cu zi, în toate împrejurările vieții publice.

Am introdus votul universal, reforma menită să realizeze în sfîrșit suveranitatea națională. Dar nu vom fi făcut nici un progres, dacă națiunea nu va fi lăsată singură să se conducă pe sine și să-și croiască soarta așa cum va găsi cu cale.

Am decretat o reformă agrară, dar ea nu va da roade, dacă nu vom transforma țărănimea într-un element economic de sine stătător, liber și îndestulat...

Democrația în acțiune, iată ce cer astăzi interesele superioare ale țării“.

Precum se vede în numerele următoare, și în „Cuvîntul liber“ intra mult eclectism, pe alocuri chiar confuzie, dar starea de spirit a unor colaboratori e într-adevăr activ militantă. Printre aceștia unul din cei mai pregnanți, ca orientare și însuflețire, pare a fi pictorul N. N. Tonitza ale cărui desene — direct inspirate din actualitate — sînt de o mare forță (precum : *Furtuna, Orfan de război, Grup de arestați, Libertate).* Alte desene ale lui Tonitza apar în „Socialismul“ (precum *Revoluția rusă, Spre votul universal, Ce contingent, camarade ?, Care este mai tare* etc.). Evenimentul sîngeros de la 13 decembrie 1918 inspiră lui Tonitza unul din cele mai bune desene politice, reprodus atunci de multe ziare (cf. *Grafica militantă românească*, Ed. Meridiane, 1963). La „Cuvîntul liber“ colaborează, dintre scriitori, Emil Isac, Al. Cazaban, I. Peltz (acesta cu un impresionant articol, în nr-ul din 25 mai 1920, la moartea lui Gherea), D. Iacobescu, M. Codreanu, V. Eftimiu, Al. A. Philippide, F. Aderca, Artur Enășescu (interesant în portretul ideologic *Intelectualismul lui Alex. Vlahuță* — „Cuv. 1.“, nr. 26 din 22 febr. 1920), Gala Galaction semnînd un vi-

brant articol despre *Al. Macedonski* (nr. 32, 11 aprilie 1920). Despre tradițiile presei socialiste scriu B. Lăzăreanu și C. Săteanu.

Revista își încetează apariția cu numărul din 16 mai 1921. Îi va urma, sub direcția lui Eugen Filotti, „a doua serie“, la 26 ianuarie 1924, care va înceta, după aproape doi ani, cu numărul din 9 ianuarie 1926. O a treia serie, cea mai reprezentativă, ca prestigioasă tribună a luptei antifasciste, va fi cea apărută, sub direcția lui Tudor Teodorescu-Braniște, la 11 noiembrie 1933, „Cuvîntul liber“ fiind interzis de cenzură la 3 octombrie 1936.

O publicație interesantă pentru graficul de sensibilitate al intelectualității este „IDEEA EUROPEANĂ“, apărută încă din 19 iunie 1919 în editura „Noii Reviste Române“, condusă de C. Rădulescu-Motru. În nr-ul 61 (27 februarie — 6 martie 1921), „Ideea europeană“ publică un „Apel către toți intelectualii“, pentru a se grupa într-o „Asociațiune, cu program de lucru mai general decît acel al asociațiunilor constituite pentru apărarea intereselor profesionale“. Printre membrii comitetului de inițiativă : I. Athanasiu, I. Cantacuzino, Gogu Constantinescu, I. Nanu-Muscel, C. Rădulescu-Motru, D. Voinov, S. Ștefănescu.

Aceeași revistă publică (în nr-ul 68 din 6—12 iunie 1921) o interesantă anchetă despre *Libertățile noastre publice*. Întrebările sînt în plină actualitate și ele marchează ecoul puternic pe care l-a avut în rîndurile opiniei publice intelectuale teroarea dezlănțuită cu prilejul congresului de constituire a Partidului Comunist. Iată întrebările :

1. Este legală arestarea comuniștilor noștri, în plin și legiuit congres politic ?

2. Ce efecte poate avea un asemenea act asupra libertății, gîndirii și integrității caracterului generației noastre ?

Printre cei care au răspuns, dr. N. Lupu a înfierat „samavolnicia sălbatică“ : „la orașe arestarea muncitorilor, la sate bătaia și uciderea de către jandarm, pretutindeni arbitrariul militarilor și al administrației, sînt condițiunile ce le sînt necesare reacțiunii albe care ne

stăpînește, pentru a guverna, a prăda, a chinui și a da înapoi țara cu un secol cel puțin".

Iar C. Rădulescu-Motru a declarat : „Ridicata pe sus a unui întreg congres politic, care se ținea cu ușile deschise, în fața presei și a autorităților, pentru a-l transporta la Jilava — să-și continue acolo ședințele sub ochiul gardei militare, este un fapt rar, poate unic în istoria politică a popoarelor guvernate pe baza unei constituții liber adoptate. Trebuie să ne înfundăm adînc în negura trecutului pentru ca să găsim ceva analog. Cum se poate un asemenea atentat la libertatea de gîndire și la libertatea de întrunire a cetățenilor ?"

„Ideea europeană", apărută mai întîi săptămînal, va continua ca mensual pînă la 1 iulie 1928, printre colaboratori numărîndu-se Virgil Madgearu, Em. Bucuța, St. Nenițescu, Ion Minulescu, Liviu Rebreanu, Ioachim Botez, Tudor Vianu, Ion Barbu.

„SBURĂTORUL"

În timp ce la Iași se editau „Însemnările literare", la București criticul E. Lovinescu face să apară la 19 aprilie 1919 primul număr al revistei „SBURĂTORUL" (a cărei primă serie va dura pînă la 22 decembrie 1922), cu intenția de „a grupa forțele mature ale scriitorilor bucureșteni, întrerupți în producția lor normală de cei doi ani de război" [9]. În chiar articolul-program, Lovinescu expune manifest dorința de a încuraja tinerele talente : „Căci ne gîndim și la cei ce vin. Virilitatea noastră se apleacă fratern peste pubertatea melancolică a generațiilor ce se ridică, pentru a le limpezi greutățile începutului. Le vom fi de folos poate. Și vor fi fericiți de vom reuși să-i smulgem din ghearele răzvrătirii în care-i aruncă

[9] Cf. Anonymus Notarius, Schiță biobibliografică, în volumul omagial *E. Lovinescu*, Editura „Vremea", 1942, p. 44.

cele dintîi decepții literare". „Ca unică făgăduială sperăm să punem între paginile *Sburătorului* o floare presată : floarea bunului-simț, care e mai puțin răspîndită decît s-ar crede"[10], primele numere întrunind, pe lîngă cea a lui E. Lovinescu, semnătura Elenei Farago, Hortensiei Papadat-Bengescu, a lui L. Rebreanu (semnatarul Cronicii teatrale), Tudor Vianu (Cronica ideilor), Fr. Șirato (Cronica artistică). Cu articolul *Cei ce vin* [11], „geografia" spirituală a revistei este marcată pe linia unei sinteze între generațiile creatoare, cu sublinierea atenției față de cei tineri : „O revistă are datoria să caute elemente tinere. Descoperind un singur talent, și-a îndeplinit datoria cu prisosință". Pînă la sfîrșitul anului, „Sburătorul" va impune opiniei publice trei nume : Gh. Brăescu, Camil Petrescu și Ion Barbu, formîndu-și în același timp un cerc de colaboratori consecvenți, printre care, în afară de cei deja menționați : V. Eftimiu, F. Aderca, Caton Theodorian, Al. T. Stamatiad, N. Davidescu, Al. Cazaban, Constanța Marino-Moscu, Camil Baltazar, apoi Ion Pillat, Perpessicius, M. Celarianu ș.a.

Direcția teoretică a „Sburătorului" nu întîrzie să se contureze. Combătînd deopotrivă climatul semănătorist (polemică ce va rămînea permanentă la „Sburătorul"), nu mai puțin palidele imitații simboliste [12], Lovinescu va lua poziție de sprijinire a artei naționale, în numele „conștiinței ce avem față de cultura română" [13], și cel care încă în volumul de debut (în *Pași pe nisip*, 1906) dăduse o înaltă apreciere lui Octavian Goga, „poetul revoluției naționale și sociale", iar apoi va fi primul care va elogia un roman ca *Ion* de Rebreanu, pe linia prozei obiective, de observație socială [14], va semna în „Sburătorul" din 1922 un ciclu de articole rămase celebre :

[10] E. Lovinescu, *„Sburătorul"*, în „Sburătorul" an. 1, nr. 1, 19 aprilie 1919.

[11] „Sburătorul", an. I, nr. 3, 3 mai 1919.

[12] „Arta nu stă nici în opinca țăranului, nici în nevroza estetului. Arta este mai largă și mai multiformă" („Sburătorul", an. I, nr. 26, 16 oct. 1919).

[13] „Sburătorul", an. II, nr. 8, 3 iulie 1920.

[14] Interesant e că acest roman nu trezește entuziasmul „Vieții Românești", de al cărei program teoretic era mai aproape.

Există o literatură română [15]. Demonstrînd că literatura străină trebuie asimilată de gîndirea originală autohtonă, criticul va elogia tradițiile culturale naționale :

„Între cei patru pilaștri (Eminescu, Creangă, Coșbuc, Caragiale) ai expresiei artistice a sufletului românesc se întinde rețeaua unei întregi literaturi reprezentative. Departe de a păși în pragul Europei cu mîinile goale, pășim nu numai cu posibilitățile unui suflet original, și ca fond, și ca formă, ci și cu afirmații categorice, solidare între ele, dar diferențiate în cromatica literaturii universale."

Constatînd că „prin esență, simbolismul nu e românesc, ci „omenesc" și că „prin tehnică, el e o adevărată producție de colonie franceză", Lovinescu argumenta că „literatura română nu poate deci începe, nici nu se poate continua printr-însul. Fizionomia lui e cu totul alta : prin Alecsandri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Coșbuc, Goga, Sadoveanu, Agârbiceanu, Brăescu, Brătescu-Voinești, Hogaș, Rebreanu, Pillat și alții, sufletul românesc nu se ridică numai pînă la o expresie artistică întîmplătoare, ci pînă la o artă națională, conștientă de solidaritatea ei și profund originală" [16].

Lovinescu a militat pentru un spirit largvăzător în analiza raportului între tradiție și inovație, manifestînd încă de pe acum o neaderență de principiu la modernismele căutate dar și, în corolar, la tradiționalismele înscenate (pe care însă le atribuie nediferențiat și sămănătorismului și poporanismului). „Modernismul" său, concretizat în sprijinirea tinerilor și a unei sensibilități „noi", însemna adaptarea și receptivitatea față de procesul evoluției artistice înseși :

„Sensibilitatea estetică a unei epoci se creează prin artiști ; datoria criticilor e să nu rămînă înțepeniți în formele literare vechi, moștenite, învățate, să se arate receptivi față de curente și îndrăzneli, pe care nu trebuie să le respingă principial, ci să le capteze viabilul lor pentru a-l valorifica. *Sburătorul* n-a fost extremist, avangardist, atacat fiind de toate revistele revoluționare, de caracter mai mult internațional ; el a practicat un modernism teoretic, admițînd, numai în principiu, toate încercările sincere de căutare, de înnoire, ca fenomene posibile, din care trebuie reținut numai ceea ce e bun, timpul selectează de la sine valorile..." (Anonymus Notarius, *E. Lovinescu...*, p. 53—54).

[15] Integrate în *Critice*, IX, 1923, în capitolul intitulat *Caracterele esențiale ale literaturii române*. Articolele au constituit o replică dată poetului B. Fundoianu, care, în zelul lui „sincronizator", considera literatura română ca o simplă proiecție a celei franceze (în vol. *Imagini și cărți din Franța*, București, 1922) și, totodată, lui N. Davidescu, care (în „Flacăra") susținea că simbolismul reprezenta începutul veritabilei poezii românești.

[16] E. Lovinescu, *Critice*, IX, București, „Ancora", 1923.

„Sburătorul" va apărea, într-o nouă serie, în martie 1926, reafirmînd încă din articolul-program intenția de a se fixa în contemporaneitate : „În măsura mijloacelor sale, *Sburătorul* va proceda la această diferențiere : existența omului în afară de categoria timpului fiind o iluzie filosofică, trebuie să intrăm în timp și să ne fixăm în cronologie". Ca directivă, fundamentale vor fi „o conștiință critică fermă și o atitudine răspicată față de toate manifestările noastre literare", revista afirmînd o pleiadă de critici și eseiști : T. Vianu, F. Aderca, Pompiliu Constantinescu, Anton Holban, Vl. Streinu etc. În iunie 1927, „Sburătorul" își va înceta definitiv existența, înscriind în chiar ultimul număr o pledoarie pentru „crearea stilului național", ca „termen ultim" al oricărei arte. (Evocarea lui E. Lovinescu implică, desigur, pe cea a *cenaclului* „Sburătorul" și analizarea teoriei *sincronismului*, dar aceasta ar depăși acest context, limitat doar la trecerea în revistă a publicisticii imediat postbelice.)

„GÎNDIREA"

În timp ce la București apăruse „Sburătorul", iar la Iași „Însemnări literare", preludiu al reapariției „Vieții Românești", la Cluj, un număr de scriitori simțeau de asemenea nevoia unei grupări și a unei activități coordonate. Astfel a luat naștere în 1920, la inițiativa lui I. Agârbiceanu, asociația „Literatura" din al cărei comitet mai făceau parte, între alții, G. Bogdan-Duică și Lu-

cian Blaga. În principal, asociația își propunea : servirea culturii românești, în afara oricărui amestec politic ; editarea unei reviste, a unor publicații periodice, cărți etc. ; ajutorarea mișcării cultural-literare. Deocamdată, unii dintre acești scriitori, printre care Blaga (care în 1919 publicase *Poemele luminii* și volumul de aforisme *Pietre pentru templul meu)* și Cezar Petrescu, colaborează la „Patria“ și „Voința“, primul ziar fiind strămutat de la Sibiu, celălalt apărînd (din august 1920) la Cluj. În mai 1921, Cezar Petrescu și L. Blaga, cu Adrian Maniu și Gib Mihăescu (aceștia aflați în redacția „Voinței“), împreună cu Nichifor Crainic, fac să apară revista „GÎNDIREA“. Anunțînd, inaugural, în *Cuvinte pentru drum* refuzul de a-și trasa un program, revista conta pe un eclectism de fapt al întemeietorilor :

„Nu ne-am strîns laolaltă să fim mai tari ca turmă. Pe drumul «Gîndirii», fatal fiecare e răzleț și izolat. Drumul e deschis — altul pentru fiecare ; și înțelegem a recunoaște de la primul pas că fiecare va ajunge acolo unde puterile sale sînt în stare să-l ducă“.

Concret, însă, acest eclectism se va circumscrie orientării tradiționaliste, prin recrudescența ideologiei semănătoriste cu agravanta „filosofică“ a ortodoxismului, mai intens după ce revista se mută la București. Aici, unde conducerea efectivă este exercitată de Nichifor Crainic, ponderea colaboratorilor — care, cu totul sporadic, numără și pe un M. D. Ralea, G. Călinescu, Ion Vinea, Zaharia Stancu sau Al. Philippide — se definește tot mai mult de factură antidemocratică, astfel că, în cîțiva ani de la apariție, „Gîndirea“ va deveni o citadelă ideologică a reacționarismului românesc, o pepinieră din care își va recruta fascismul „ideologii“ săi. Radicalizînd la extrem doctrina semănătoristă, în măsura în care ea proclamase opoziția sat-oraș, acum generalizată ca opoziție între „cultură“ și „civilizație“, dîndu-i o platformă iraționalistă și spiritualistă, Nichifor Crainic este acela care va marca ceea ce se va numi „gîndirism“, prin articolul *Isus în țara mea* [17]. Susținînd că „religiozitatea e o

[17] „Gîndirea“, an II, nr. 11—12, ian. 1923.

caracteristică a popoarelor agricole“, autorul pretinde că ortodoxia constituie un dat fundamental al poporului român. Ca atare, însăși istoria lui se contopește cu drumul religiei creștine, ortodoxismul fiind funciar poporului român, perceput ca un „mister creștin“, distinct chiar de biserică, fără contribuția acesteia, existînd o adevărată corespondență între peisajul Evangheliei și peisajul țării, „între spiritul ei și sensul înțelepciunii noastre“. În acest fel, misticismul creștin este autohtonizat, Isus fiind imaginat rostindu-și parabolele „zămislite“ parcă în cuprinsul vieții „de la noi“, avînd înaintea ochilor „un plugar semănînd țarina, o stînă ciobănească, un năvodar dunărean, ori o podgorie din zona dealurilor“. Este preconizată deci o etnicizare a religiozității creștine în conformitate cu un pretins ethos popular româno-ortodox. Tendința — care se va defini apoi treptat în alte articole — este aceea de a lega laolaltă spiritualismul ortodoxist irațional și dogmatic cu naționalismul etnicist și cu formele de viață primare, retrograde. Bineînțeles, nu fără a opune — în numele unei „culturi specific naționale“ — masa rurală, stăpînită încă de credințe mistico-religioase, muncitorimii cu vederi înaintate. „De la aceasta singure se exclud minoritățile industriale aplecate spre internaționalism“, va scrie Crainic în articolul intitulat, de altfel, semnificativ, *Politică și ortodoxie* [18]. Titlul arată prin el însuși tendințele tot mai manifeste ale ortodoxismului gîndirist în planul strict practic, ca un eșafodaj „ideologic“ pentru acțiunile direct politice. (De altfel, Nichifor Crainic și colaboratorii lui apropiați vor deveni, în același timp, redactorii „Calendarului“, alte două ziare, „Cuvîntul“ și „Curentul“, fiind de asemenea conduse de colaboratori imediați ai directorului „Gîndirii“, respectiv Nae Ionescu și Pamfil Șeicaru). Urmărind transformarea ortodoxismului gîndirist într-o mișcare de tip fascist, în concordanță cu mișcările similare din Europa, mentorul revistei va împrumuta treptat din recuzita hitlerismului sau mussolinismului, folosindu-se tot

[18] „Gîndirea“, III, nr. 5 ,1 noiembrie 1923. În același articol Crainic polemizează cu V. Madgearu, care „gîndește prea statistic-economic ca să poată prinde în țesătura judecăților sale imponderabilul religios“.

mai intens și mai demagogic de tactica agitației „anti-capitaliste", „anti-plutocratice", agitînd spiritele împotriva politicianismului burghez, împotriva afacerismului, denunțînd incapacitatea regimului parlamentar, imoralitatea partidelor politice, descompunerea moravurilor, a artei și literaturii. Critica e, totuși, de suprafață ; ea se ferește să atingă structura însăși a orînduirii capitaliste. Dimpotrivă, ceea ce se urmărește este discreditarea raționalismului, pozitivismului, a noțiunii de progres, a democrației, reînvierea „epocii voievodale de strălucire a Bisericii" și, în planul artei, instaurarea tradiționalismului ca „estetică autohtonă". [19]

Poziția teoretică a mentorului gîndirist va determina în chiar paginile revistei două atitudini : una critică, precum aceea a unui Tudor Vianu [20] și, dimpotrivă, o alta de adeziune, precum cea ilustrată de articolele unui Virgil Zaborovschi (*Tradiționalism* [21]), ale lui Al. Busuioceanu (*Ethos* [22]), Nae Ionescu (*Juxta crucem* [23]), Radu Dragnea (*Spiritul românesc creator* [24]), Petre Marcu-Balș (*Mistica satului* [25], *Duhul libertății interioare* [26]) ș.a.

„Gîndirea" va încuraja orice acțiune din cîmpul intelectual menită a răspîndi confuzie și a violenta spiritele naive, de a-și atrage disponibilitatea tineretului în primul rînd.

În 1928, „Gîndirea" va publica *Manifestul crinului alb* (autori : Sorin Pavel, Ion Nestor, Petre Marcu-Balș), logoree mistică în care, într-un stil de scandal, este atacată, în numele tinerei generații, generația „bătrînilor". Se condamna tot ceea ce a însemnat factor progresist în dezvoltarea civilizației și culturii, de la 1848 încoace ; generația democrat-revoluționară, spiritul critic, inclusiv Caragiale și Junimea, argumentînd acreditarea iraționalului, a „freneticului", a violenței și anarhiei.

[19] Articolul *Parsifal*, în „Gîndirea", III, nr. 8—10, 20 ian. 1924.
[20] Articolul *Statul ca întemeietor*, în „Gîndirea", III, nr. 11, 5 februarie 1924.
[21] „Gîndirea", V, nr. 9, 1925.
[22] „Gîndirea", VI, nr. 2, martie 1926.
[23] „Gîndirea", VII, nr. 4, aprilie 1927.
[24] „Gîndirea", VII, nr. 5, mai, 1927.
[25] „Gîndirea", VII, nr. 9, septembrie 1927.
[26] „Gîndirea", VII, nr. 12, decembrie 1927.

În planul ideologiei literare, Nichifor Crainic, în articolul *Sensul tradiției* [27], va încerca să dea etnicității o interpretare în sensul lozincii hitlerismului „Blut und Boden", vorbind despre „fundul peste care se agită marea sîngelui și a graiului, adică poporul românesc", și, totodată, adăugînd ortodoxismul, „tradiția eternă a spiritului care, în ordinea omenească, se suprapune tradiției autohtone".

Urmînd să fundeze o întreagă mișcare culturală, „Gîndirea" s-a ostenit să-și imprime direcția atît în filosofie, cît și în arta și literatura românească. Pe baza credințelor religioase arhaice și naive ale poporului, Vasile Băncilă a încercat o „autohtonizare" a filosofiei; prin grafica lui Demian să propage spiritualitatea în sens ortodox bizantin a plasticii românești ; o orientare către motivele cîntecelor rituale și de cult urmărea să-i elibereze pe compozitorii români de „tutela estetismului abstract și europenizat a maestrului George Enescu" (N. Crainic, *Sensul tradiției)* ; Eminescu era prezentat ideolog al naționalismului etnocratic și precursor al misticismului religios răsăritean ; în sfîrșit, dintre contemporani, gîndirismul anexa ca premergători pe V. Pârvan, O. Goga, N. Iorga. Acesta din urmă, însă (în *Istoria literaturii românești contemporane,* II, pag. 316), chiar dacă, printre ceea ce consideră „semnele de îndreptare", adică întoarcerea la vechiul sămănătorism, menționează și „Gîndirea", nu o face fără aprecierea că ea „își impune sarcina, de imposibilă realizare, de a clădi o nouă poezie, o nouă literatură, o gîndire nouă pe o ortodoxie care n-a fost și nu va fi niciodată, după trecătorul misticism al Muntelui Athos în secolul al XIV-lea, inspirația unei literaturi fără canoane". El remarcă, totodată, că din punctul de vedere al creației propriu-zise, „colaboratorii literari, în necontenită schimbare [...] au rămas fiecare ce a fost, cu totul în marginea rosturilor doctrinelor, stăruitoare, dar zadarnice". Iorga se gîndea, desigur, la un I. Pillat, Adrian Maniu, Cezar Petrescu, la Lucian Blaga, a căror literatură din paginile revistei e valoroasă și care, totodată, n-au urmat drumul mentorului ei, Crainic.

[27] „Gîndirea", IX, nr. 1—2, ian.-febr. 1929.

Se-nțelege că, odată cu accentuarea în poziția ei tradiționalistă a etnicismului și ortodoxismului, „Gîndirea“ și-a descoperit tot mai mulți adversari. Printre cei mai atacați se numără „Sburătorul“ și criticul E. Lovinescu. „Neaderența la sufletul național“ era, bineînțeles, acuzația cea mai frecvent aruncată directorului cenaclului și susținătorilor săi, ortodoxiștii combătînd astfel, de pe pozițiile reacționare ale exclusivismului naționalist, așa-zisul cosmopolitism al „Sburătorului“, directorul său fiind denunțat ca „un corupător al tinerelor generații românești“ și teoretician „al maimuței imitatoare“ (aceasta în legătură cu încurajarea literaturii moderniste și cu teoria sincronismului). În ce privește „Viața Românească“, Ibrăileanu și Ralea erau ținta principală a atacurilor „Gîndirii“, denunțați ca urmași ai lui Gherea, cel care săvîrșise „contrabanda de idei ateiste ale materialismului istoric“.

Principalii ideologi literari gîndiriști propagau, în ce privește literatura, starea de iluminație mistică, „nostalgia paradisului“, „mitul și misterul“, viziunea „cerului creștin“, „transcendentul care coboară“, „serafismul“ de icoană, o literatură cu îngeri, localizarea legendelor biblice, imaginea Fecioarei Maria în catrință și a maicilor în sarică ciobănească. O asemenea literatură — la care concura mai ales poezia unui Radu Gyr, apoi a lui Crainic însuși, dar și a lui V. Voiculescu și, într-o măsură, a lui I. Pillat — va ajunge repede la saturație. Însuși L. Blaga, într-un articol publicat în culegerea *Ferestre colorate*, va scrie cu transparentă ironie : „Avem poeți de talent [...] pentru care fuga în Egipt s-a petrecut pe Argeș în jos [28]. Nu găsiți că acest zel etnografic poate să ducă la rezultate de o factură cam facilă și că ar putea să compromită definitiv naționalizarea artei românești dorită cu deopotrivă căldură de toți ? Problema raportului dintre etnografie și artă trebuie să se pună mai serios puțin, altfel riscăm să ne cotropească tablourile cu arhanghelii în cojoace de ciobani găurite în spate pentru întinderea aripilor, și versurile în care Dumnezeu se încruntă cu bunătatea balcanică a unui boier român.“

[28] Aluzie la culegerea de poezii a lui Pillat, *Pe Argeș în sus*.

„Gîndirea“ nu va reuși să impună vreun critic, cronica fiind deținută de simpli publiciști, de obicei cu un limbaj injurios, în care a excelat un Nicolae Roșu, autor al unui opuscul de huliganism ideologic intitulat *Dialectica naționalismului*.

„CONTIMPORANUL“

Revista literară care va marca mai elocvent decît oricare alta, după înființarea Partidului Comunist, prezența tot mai vie a clasei muncitoare în conștiința intelectualității, va fi „CONTIMPORANUL“, apărută la 3 iunie 1922. În editorialul semnat de Dr. N. Lupu, evocîndu-se „marea revistă socialistă de pe vremuri, care purta acum 30 de ani același nume“, se subliniază că „în România mărită, cu atîtea feluri de frați și cu variate culturi a diverse civilizații, unde acum se făurește suflet nou, era necesar metalul curat și strălucitor al gîndirii pure, al talentului imaculat și neaservit nimănui altuia decît Ideii“.

Semnificativ e că, sub pana — foarte probabil — a lui Ion Vinea, articolul *Povestea vorbei* ținea să disocieze noua publicație de cea precedentă care, „din nefericire, a pregătit, după o rodnică acțiune răscolitoare de idei și patimi, intrarea tinerimii generoase în partidul liberal“. Aluzia la celebra „trădare a generoșilor“ era mai mult decît transparentă. „Dar nu se poate nega — continua editorialul — că în publicistica română, «Contemporanul» de altădată înseamnă începutul revoluției sufletești care ne-a dus cu etape la cele cîteva realizări democratice, batjocorite azi“. Și, după ce menționa apariția „Faclei“ și a „Chemării“, „care s-au înverșunat pe rînd împotriva urii și a intoleranței, propagate și pilduite de cărturarii și politicienii neamului“, „Contimporanul“ își propunea acum „crearea în cercuri de cititori puțini la număr, a unei mentalități nouă“, un curent de opinie pentru „propagarea ideii străvechi de umanitate și a principiului de democrație“, într-o perioadă din cele mai grele :

„În contrast cu cele mai largi libertăți obținute pe hîrtie, trăim clipele celei mai întețite urgii. Niciodată moravurile politice n-au fost mai asiatice, mai tîlhăresc gestul lor și mai umilă spinarea care îl suportă, decît acum cînd crima devine mijloc curent de guvernare, iar vaetul e singurul delict de rezistență".

Teroarea anti-comunistă lua asemenea proporții, încît necesita urgenta și intensa mobilizare de conștiințe.

Articolul demasca apoi, concret, cazul Al. Dobrogeanu-Gherea (fiul criticului, arestat și supus la torturi sălbatice). Nu era singurul : „Ei își continuă, de altfel, mica lor plăcere atroce de a chinui, săptămînal, în carne și în suflet, cîte un comunist [...]. Nimic mai tulburător și dulce ca spectacolul morții care ia în stăpînire cu palori adorabile, trupurile osîndite". La aceasta se adăuga „din cînd în cînd divertismentul unui foc de pușcă descărcat fără preparative savante, în ceafa comunistului care vrea să fugă" [29]

Caracterul militant protestatar al noii publicații era marcat cu încă trei articole privind direct evenimentele legate de politica represivă a regimului împotriva avangardei clasei muncitoare. Andrei Braniște arăta *(În jurul cîtorva fapte diverse)* că „trei sute de oameni [...] sînt traduși în fața unui Consiliu de război [..], sînt schingiuiți în conformitate cu cele mai sadice dintre practicile inchizitoriale" ; „un muncitor, Leonte Filipescu, este împușcat din ordin, în marginea Bucureștilor [...] ; „optzeci și patru de inși se înăbușesc sub dărîmăturile minei Lupeni, din vina societății"...

Dem. Theodorescu (în articolul *Rușinea de a fi român)* se referă la același lanț de procese :

„În Dealul Spirei, cinci ofițeri execută ordinul de a «judeca» vr'o două sute de cetățeni români, acuzați de «aderare la a III-a Internațională»". Autorul demască „barbaria lașe și subanimală", „Cîteva brute sînt orînduite acolo, responsabile și invincibile, ca să arate că Europa nu s-a întins încă pînă la Dunăre".

[29] „Contimporanul", I, nr. 1, 3 iunie 1922, p. 7.

În sfîrșit, sub inițiala V. (Ion Vinea) comentează *Amnistia* : „Înverșunată a fost încă oligarhia față de mișcarea socialistă. Aci a furat, a înlănțuit, a ucis, dintr-un integral sentiment de ură" ; iar Camil Petrescu, sub titlul satiric *Vrem s-avem faliții noștri*, scrie că „burghezia noastră operează cu o seninătate și cu o conștiință a drepturilor ei care dezarmează pînă și pana pamfletarului".

În același prim număr, B. Fundoianu semna un articol amar, *Ferestre spre Occident*, regretînd că nu avem un scriitor de valoarea și prestigiul unui Goethe cu care să răspundem interesului pe care Apusul îl manifestă pentru cultura noastră.

În numărul următor, sub titlul plin de ironie, *Oligarhia revoluționară*, se demasca veritabilul substrat și veritabila perspectivă a reformelor zise democratice :

„Mai întîiu s-a escamotat exproprierea.

Cu sistemul de astăzi al expropierii este aproape sigur un lucru : că în cel mult zece ani, chiar țăranii cari aveau pămînt înainte de războiu, nu-l vor mai aveà. Nu este însă sigur că pămîntul se va întoarce la cei cari l-au pierdut. Este mai probabil că o nouă clasă de burghezi parveniți va veni să-l exploateze, după pilda d-lui Bercovitz, care și-a rotunjit moșia după expropiere.

Iar sufragiul universal — cine mai discută astăzi această antică reminiscență ?" [30]

În numerele următoare întîlnim de asemenea articole semnificative, marcînd participarea activă, în arena social-politică, a scriitorilor. Într-un violent pamflet sub aerul de necrolog, Ion Vinea scrie despre Take Ionescu, prilej de a demasca în plus politicianismul venal și poltron („Contimporanul", I, nr. 5, 13 iulie 1922). Despre *Holera fascistă*, va scrie Horia Verzeanu, în „Contimporanul" din 4 nov. 1922, atrăgînd luarea aminte că în condițiile postbelice, n-ar fi de mirare că „holera fascistă va încerca să se întindă în Europa", paradoxal fiind că „fascismul nu va deveni niciodată internațional ca bolșevismul, de pildă. Luînd o desfășurare cu totul ciu-

[30] „Contimporanul", I, nr. 2, 10 iunie 1922.

dată, va fi național în toate țările, în care se vor crea mișcările fasciste". Articolul *Cultură și antisemitism* al lui I. Vinea (din nr. 30, 10 febr. 1923) și *Comemorarea Messiei roșii* (din nr. 34, 10 martie 1923) marchează alte aspecte ale militantismului social-politic progresist al revistei. Relevînd vigoarea revoluției ruse, care „de cinci ani, în zvîrcolirile războiului civil și a năvălirilor străine, cu ștreangul la gît, cu privirile flămînde, cu mușchii crispați în macerările frigului", se îndărătnicește, articolul se încheie astfel :

„...Dar legea profetică a lui Marx s-a îndeplinit. Azi în zbuciumul steril al burgheziei. Mîine în prăbușirea ei, prin sine.

Moștenirea civilizației să treacă, cel puțin, în ferme mîini : «Proletari din toate țările, uniți-vă !»".

În ce privește poziția față de artă și literatură, e de reținut că, în această primă perioadă, cînd e atît de intens angajată în lupta social-politică, revista e aproape integral consacrată unei publicistici de eficiență directă și imediată. Cînd e vorba de literatură, pe un ton revendicativ, „Contimporanul" nu-și cruță cuvintele chiar în împrejurări ca acelea în care o revistă ca „Sburătorul" își încetează apariția (primei serii). Sub titlul *Moartea unei reviste*, nota, cu tot caracterul ei negativist, face, totuși, o disociere între eclectismul care a călăuzit pe mentorul ei și existența cenaclului însuși :

„Revista *Sburătorul* își anunță decesul, după ce a luptat timp de trei ani cu indiferența publicului. Această spovedanie e singurul act de curaj al revistei, care în toată existența ei n-a făcut decît să colecteze și să absoarbă fără selecție, producția literară, întocmai ca un cearceaf de hotel neîngrijit. În literatură, *Sburătorul*, cu tot pomelnicul pe care în numărul mortuar îl publică, n-a însemnat nimic. Colaboratorii de cari se extaziază d. Lovinescu vin să continue o mișcare literară, bine afirmată, care preexistase și pe care directorul *Sburătorului* o combătuse. În societatea noastră însă, preocuparea constantă de literatură, pe care viața *Sburătorului* și șezătorile lui săptămînale o dovedesc,

dau, indiferent de rezultate, slujitorilor acestui viciu, un blazon particular. Regretăm deci o dispariție..." [31]

Integrarea scriitorilor în contextul social-politic era urmărită în diferite modalități ca, de pildă, o serie de interviuri cu întrebarea *Sînteți pentru pedeapsa cu moartea* ? Răspunsurile sînt variate. Două ni se par semnificative :

„Liviu Rebreanu : „Sînt pentru pedeapsa cu moartea".

Camil Petrescu : „Cred că pedeapsa cu moartea ar fi un act de civilizație incompatibil cu orientalismul nostru. Am compromite-o cum am compromis tot ce am importat". [32]

Ca beletristică propriu-zisă, „Contimporanul" va publica, între altele, o traducere a celebrei poezii *Sciții* a lui Alexandru Block [33] cu viziunea ei apocaliptică de prăbușire a lumii vechi :

„Și ceasul a sunat. Nenorocirea bate din aripi, și fiecare zi înmulțește faptele-i rele. Va venì poate ziua cînd nimic n-are să rămînă din comorile voastre.

O, lume bătrînă, înainte de a pierì ; atît cît ai să lîncezești, așa de lin, încă, oprește-te, înțeleaptă ca Oedip, în fața sfinxului ghicitorii străvechi.

Rusia este un sfinx. Voioasă și întristată, și sîngerînd încă de sînge negru, ea te privește mereu, cu ură și iubire".

Datat 1915, un *Cîntec de război*, de Tristan Tzara apare în nr-ul din 20 ianuarie 1923, în numărul următor (din 27 ian. 1923) colaborînd Tudor Arghezi cu poemul, atît de semnificativ ca titlu și ca ton, *Jalea țării* :

Unde-a plecat călare Făt-Frumos
De nu se mai zărește nicăierea,
Oricît și-ar pune soarele puterea,
Oricît s-ar pogorî luna de jos ?

[31] „Contimporanul", I, nr. 24, 30 dec. 1922, p. 10.
[32] *Ibidem.*
[33] „Contimporanul", I, nr. 9, 5 aug. 1922, p. 6—7.

Munții pustii, cu piscurile, cată
Mîhniți, din cer, în valea de granit,
Ca să-l mai vadă cel puțin o dată,
Viu, dacă-i viu, sau mort, de-o fi murit.

Cîntecul lui, de care țara toată
Era învăluită ca-ntr-un vis,
De sta ochiul șoimilor închis
În ascultare, s-a oprit deodată,

S-a rupt din codri, s-a pierdut din șes,
Și goală ca de suflet trist, țara
Nu mai găsește pare că-nțeles
De ce e ziuă și se lasă seara.

La *Contribuții critice*, F. Aderca prezintă favorabil volumul de versuri, *Aur sterp*, al lui Al. A. Philippide (nr-ul din 10 febr. 1923) ; în nr-ul din 10 martie 1923, la aceeași rubrică, o prezentare entuziastă e făcută lui Liviu Rebreanu, la apariția romanului *Pădurea spînzuraților*. Reușita scriitorului român e valorificată atît în contextul național cît și în cel european :

„Natura a creat în d. Rebreanu un exemplar înzestrat cu o forță epică atît de nealterată încît — și privim în cele patru puncte cardinale ale literaturii europene — nu-i vedem ușor perechea, azi. Înșiși scriitorii ruși, care au în tradiția lor pe Tolstoi, Dostoievski și Andreev, sînt acum, la Paris și la Berlin, poeți lirici în proză, subțiați și îndulciți de nostalgii. Stors de orice urmă de apă trandafirie, d. Rebreanu s-a oprit cu sufletul în fața lumii, puternic și unitar ca un primitiv, în stare de a lua în vedere numai lucrurile mari. Mare e *Ion*. Tot atît de mare e Apostol Bologa din *Pădurea spînzuraților* — zbuciumul tragic al omului care, în căutarea unei formule de viață, se pulverizează însuși pe-ncetul, martir al acestei eterne iluzii omenești...

Literatura noastră — care cunoaște pe Filimon, pe Bălcescu, pe Odobescu, pe Delavrancea, pe Duiliu Zamfirescu, pe Caragiale, pe Slavici, pe Brătescu-Voinești, pe Sadoveanu — n-a avut pînă acum o

înfăptuire literară unitară, în proză, atît de impunătoare.

În celelalte literaturi, opere asemănătoare fac epocă — și *Pădurea spînzuraților* e o culme a spiritului epic românesc, la același nivel cu cele cîteva culmi ale literaturii europene".

Dar începînd cu februarie 1923, „Contimporanul", după ce, cu o lună înainte, își mărise formatul, își va schimba tot mai evident structura și orientarea, diluînd pe de o parte interesul social-politic, pe de alta intrînd în orbita ideologiei și literaturii de avangardă modernistă (evoluție care depășește cadrul acestui documentar asupra presei culturale imediat postbelice).

PUBLICAȚII ALE P.C.R.

În 1926, la 15 septembrie va vedea lumina tiparului „CULTURA PROLETARĂ", care, ca revistă legală a Partidului, va aborda, de pe poziții marxiste, probleme de filosofie, sociologie și știință.

„În lupta îndîrjită pentru călirea ideologiei sale, proletariatul se isbește de puterile deslănțuite în interesul clasei stăpînitoare : întru apărarea privilegiilor acesteia sînt mobilizate deopotrivă știința ca și arta, clericalismul ca și forța brutală.

Burghezia deținînd bogățiile societății are în același timp și monopolul științei și al culturii pe care-l păstrează cu gelozie. Ea nu acordă muncitorimii decît fărămituri, exact atîta cît se cere pentru ridicarea profiturilor capitaliste.

Astfel, proletariatului însuși îi revine sarcina să-și apere ideologia, arma spirituală indispensabilă în lupta de emancipare a clasei muncitoare.

Aceasta i-a reușit numai cu prețul unor lupte necontenite.

Proletarul a fost totdeauna stăpînit de o curiozitate științifică nepotolită, totdeauna muncit de ne-

voia de apropiere și sintetizare a cunoștințelor despre lume și societate. Criza de după război a întărit pornirea nobilă a muncitorului către lumină.

Proletariatul din România, îndeosebi, simte nevoia de cultivare. Dar greutățile pe care le întîmpină în această direcție sînt mai mari și mai numeroase ca în țările înaintate.

La noi, unde lumina claselor muncitoare ar putea duce la micșorarea profiturilor, capitalismul ține în adîncă ignoranță masele populare, iar bogata literatură proletară străină rămîne pentru cei mai mulți muncitori inaccesibilă. În limba română nu mai avem de multă vreme o publicație proletară de cultură generală.

Acest gol vrea să-l umple *Cultura proletară*. Ea se va strădui să devină o revistă de discuție și teorie socială, economică, politică, științifică și artistică" [...]

Cultura proletară va căuta să devină instrumentul de emancipare spirituală pentru muncitorimea română !"

Am citat — aproape integral — *Cuvîntul înainte* al revistei, care, cu un asemenea program proclamat atît de deschis, va întîmpina, pe lîngă greutățile materiale, pe cele de împotrivire a „ordinei legale". De aceea, apariția va fi intermitentă, încetînd la al treilea număr din anul II, în august 1927. Printre colaboratori : I. Puțuri, L. Sebastian, M. Ciobanu, N. Doreanu și alții. Revista va publica texte din Lenin, Clara Zetkin, H. Barbusse, K. Kautsky, Paul Lafargue.

O importantă revistă de cultură, cu caracter ideologic, este „KORUNK" („Contemporanul"), apărută la Cluj în februarie 1926 și care, după 1930, va trece sub îndrumarea nemijlocită a Partidului. Pe lîngă articole și studii de filosofie marxistă, revista va acorda un deosebit interes și problemelor de estetică și teoria artei.

Tot în iunie 1926 va apărea, ilegal, a doua serie a „LUPTEI DE CLASĂ". Este organul teoretic al Partidului Comunist din România. Editorialul primului număr cuprinde aprecieri asupra cultivării, la acea dată, a teoriei marxist-leniniste în țara noastră, aprecieri cu atît mai interesante prin spiritul critic lucid care le însoțește :

„Socialismul, de cînd a devenit o știință, cere să fie tratat ca o știință. Dezvoltarea mai departe a partidului nostru este strîns legată de cultivarea mai serioasă a teoriei, decît am putut s-o facem pînă acum [...]".

Și, constatînd că „teoria marxistă" încetează de a fi o „îndeletnicire" de ocazie a cîtorva intelectuali răzleți, că, dimpotrivă, „cuprinzînd masele, ea devine o forță materială, care schimbă lumea", articolul continuă subliniind „necesitatea activării teoretice atît în ce privește lupta de clarificare ideologică în raport cu așa-zisul socialism cooperativist-poporanist, agitat de partidul țărănesc, cît și în raport cu politica oportunistă a acelor teoreticieni social-democrați care încearcă să îndreptățească teoretic stăpînirea clicii financiare-liberale prin așa-zisa «misiune istorică» a acestei clici de a industrializa țara".

Revista își propune să devină „diriguitorul ideologic al proletariatului din România a cărui misiune istorică este desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și înfăptuirea revoluției socialiste în această țară".

*

Între 28 aprilie 1925 și 10 aprilie 1926, reapare ziarul „Facla", al aceluiași mereu prezent N. D. Cocea, care continuă o publicație hărțuită de cenzură precum „Chemarea". În cele peste 300 de numere la rubricile culturale, se pot afla numeroase materiale reflectînd mișcarea intelectuală progresistă.

Între 10 dec. 1925 și 20 aprilie 1926, va apărea „Ideea universitară", organ studențesc independent, a cărui răsfoire poate oferi o idee despre poziția tineretului studențesc progresist, militant pentru un învățămînt descătușat de practicile obscurantiste, luînd atitudine împotriva șovinismului și a misticismului în cultură.

„VIAȚA ROMÂNEASCĂ"

La reapariția, în martie 1920, a „VIEȚII ROMÂNEȘTI", Ibrăileanu, consecvent gîndului său, se credea îndreptățit să tragă unele concluzii definitorii asupra literaturii de pînă la război, schițînd implicit perspective celei ce avea să urmeze după [34] :

„Războiul a schimbat sau este pe cale să schimbe totul. Țăranul s-a «stricat» — cum zic unii. A învățat multe lucruri, s-a trezit, a început să adopte forme de viață «străine», a început să vorbească pestriț — de aceea opera lui Creangă e cu putință să ajungă și ea *istorică*. Așadar țăranul pitoresc, țăranul-trecut, țăranul-tradiție, țăranul-speranță a reacționarismului e menit să dispară și el și, cu el, și literatura tradiționalistă. Literatura tradiționalistă dinainte de războiu nu mai este de actualitate, a devenit istorică. Reformele sociale și politice datorite războiului, dacă se înfăptuiesc cinstit, fac să dispară țăranul-suferință, țăranul-rob, țăranul nedreptățit etc. Literatura dinainte de războiu, în care e zugrăvit acest țăran, devine și ea istorică".

Raportînd această prognoză la propria-i doctrină poporanistă, autorul conchide astfel :

„Înainte de războiu nu putea exista om simțitor și cu sufletul înalt, care să nu simtă nu numai milă pentru țăranul nefericit și nedreptățit, ci și *vina* față cu dînsul și *datoria* de a-l consola și de a lucra pentru dezrobirea lui. Această stare de suflet care formează conținutul sentimental și moral al acelui curent care s-a numit poporanist și care a apărut numai acolo unde țărănimea forma aproape tot poporul și, totuși, era ținut în lanțuri și în întuneric, în Rusia și în România, țări sclavagiste și analfabete, această stare de suflet va fi, și ea, un lucru al trecutului, odată cu dispariția cauzei care o producea".

[34] G.I., *Cronica literară (Înainte și după războiu)*, „Viața Românească", an. XII, nr. 1, martie 1920, p. 131—132.

Pe linia crezului democratic afirmat de redacție [35], „Viața Românească" publică în primul său număr postbelic, cu caracter programatic, *In opressores* de Coșbuc și reproduce textul acelui apel lansat de Romain Rolland, Henri Barbusse și Georges Duhamel pentru constituirea unei *Internaționale* a intelectualilor progresiști din lume. Simptomatică ni se pare însă *Cronica internă* (semnată cu inițialele redacționale V.R.), în care, caracterizîndu-se climatul contemporan, se scrie :

„Războiul a arătat milioanelor de muncitori de sub drapel însemnătatea lor covîrșitoare în hotărîrea soartei patriei [...]. Războiul a adus, în masele mari ale poporului, un adaus de înțelegere și știință, așadar o creștere a conștiinței [...]. Războiul, scoțînd la iveală lipsurile claselor stăpînitoare, — lipsuri care au pricinuit întotdeauna suferințele mulțimii de pe front și mulțimii din dosul frontului, — a făcut să scadă prestigiul acestor clase, prestigiu indefinisabil și aproape mistic pe care s-a întemeiat întotdeauna domnia minorității asupra marii majorități" [36].

Aceste schimbări, enunțate la modul general, sînt urmărite apoi în țara noastră, pentru a se ajunge la aprecierea, atît de veridică, a forței și situației proletariatului român :

„Proletariatul stă dîrz și solidar organizat, și își strigă pretențiile cu zgomot. Partidul socialist din România, așa de neînsemnat înainte de războiu, este o forță cu care trebuie să conteze și cu care vrînd-nevrînd, contează toate celelalte organizații politice din țară și orice guvern. Partidul socialist român, si-

[35] În *Cîteva cuvinte către public*, prospect ce însoțește reapariția revistei, fixîndu-se locul specific al „Vieții Românești" în publicistica primelor decenii, se subliniază : „În dezbaterea acestor probleme care pe atunci aveau o importanță vitală pentru neamul nostru și care astăzi sînt pe cale a-și găsi fireasca dezlegare, în conformitate cu vederile revistei — «Viața Românească» și-a menținut cu tenacitate punctele ei de vedere în domeniul teoriilor sociale și atitudinea ei de simpatie pentru cei mici și dezarmați, avînd uneori împotrivă-i întreaga opinie a păturilor conducătoare".

[36] V. R., *Cronica internă (Generalități)*, în „Viața Românească", an XII, nr. 1, martie 1920, p. 140—142.

gur pe doctrina lui, sigur pe dreptatea revendicărilor sale, își caută în aceste momente orientarea practică, definitiva directivă în politica națională și internațională" [37].

Un asemenea articol marchează, pe de o parte, caracterul științific al analizei operate asupra situației politice a timpului, pe de alta, radicalizarea angajată a poziției „Vieții Românești" față de realitățile naționale, în raport cu mai vechile sale concepții. Nu, însă, fără a defini din nou ceea ce se considera a fi fost esența poziției progresiste a revistei. De aceea la *Miscellanea* aceluiași prim număr postbelic se scria : „Tendinței reacționare și tradiționaliste, de a zugrăvi pe țăran ca o mărturie vie și remarcabilă a trecutului, sădind în sufletul cititorului dorința imorală de a vedea pe țăran veșnic rămas în urmă, i-am opus tendința progresistă și umanitară de a zugrăvi pe țăran în chip realist, așa cum este mizer și dezarmat, spre a sădi în sufletul cititorului nemulțumirea de realitatea prezentă și dorința de a contribui la ridicarea țărănimii".

În noile condiții de după război, revista care luptase pentru reforma agrară și votul universal, țărănimea cîștigînd astfel „libertatea să-și întrebuințeze toate resursele sale", ca atare ajungînd la o situație „normală", — conceptul însuși al poporanismului se modifica profund. Subliniind aceasta chiar din primul număr al noii serii, Ibrăileanu prevenea că „va rămînea sentimentul de simpatie și solidaritate pentru ea" (țărănimea), dar „nu mila, nu vina, nu datoria". Mai apoi, cînd reacțiunea amenință bruma de drepturi democratice cîștigate, Ibrăileanu evoca același criteriu al claselor populare pentru a argumenta consecvența de atitudine a „Vieții Românești" în apărarea democrației : „Nici nu ne-ar ședea bine altfel ; noi sîntem oameni din popor. Pe noi Revoluția Franceză cu *Drepturile Omului* ne-a scos din bîrlog. Noi nu sîntem conți,

[37] În „Viața Românească", an XIII, nr. 4, aprilie 1921, p. 52—67, Mihai D. Ralea va încerca o *Definiție a revoluției* ; în *Miscellanea* numărului 1 din 1924 se va comenta *Moartea lui Lenin* („căruia istoria îi va consacra un rol cel puțin tot atît de important în consecințe și răsturnări ale unor stări de lucruri crezute imuabile, ca și lui Napoleon ori Iuliu Cezar").

marchizi și baroni deposedați de titluri și avere, ca să insultăm democrația" [...]. Și apoi „trebuie să fie cineva orb și surd — și lipsit chiar de cea mai obscură sensibilitate — ca să nu simtă cum se apropie valul celor mulți care muncesc cu brațele și cu capul și vor să trăiască ca oameni liberi" *(Iarăși democrația,* la *Miscellanea,* în „V.R.", nr. 10/1926).

Numai că grupul „Vieții Românești", consecvent, în fond, aceluiași poporanism, vedea ca singura formă de organizare posibilă pentru România, chiar în noile condiții postbelice, democrația rurală. Conștienți, desigur, că aceasta nu se va putea realiza decît după desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, mentorii revistei socoteau în același timp că o asemenea etapă va fi cîștigată evolutiv, chiar în cadrul sistemului existent, prin același proces de emancipare culturală a maselor, și în primul rînd a țărănimii, pentru care militaseră dintotdeauna. Preconizînd în continuare o cale legală, parlamentară, era deci eludată calea revoluționară și ignorată forța proletariatului. Marxismul revoluționar era el însuși ocolit, în favoarea social-reformismului unor Kautsky, Bauer sau Vandervelde, poziția anti-bolșevică a lui Stere prevalînd în cadrul grupului, mai tîrziu, cînd partidul național-țărănesc va prelua puterea, teoreticieni ca Madgearu, Zane preconizînd chiar un „stat țărănesc".

Altfel, în sectorul pur ideologic, „Viața Românească" nu respingea materialismul istoric, cu conștiința că fără un fundament de civilizație economică, e greu de conceput o dezvoltare corespunzătoare a artelor și științelor ; pozitivismul și determinismul mecanicist erau combătute în ceea ce se considera ca depășit, dar mai curînd noii ideologi ai revistei, în cap cu Ralea, puteau a da credit sociologiei lui Emile Durkheim și chiar intuiționismului bergsonian. Oricum, poziția în genere a „Vieții Românești" respira o ideologie înaintată, progresistă, adesea pigmentată de radicalism burghez, avînd cultul raționalismului, militînd pentru accelerarea procesului de desăvîrșire a cuceririlor burghezo-democratice, făcîndu-se nu o dată ecoul nemulțumirilor tot mai ascuțite ale țărănimii, amenințată cu ruinarea și spolierea, dar în același timp și a acelor pături mijlocii, de psihologie mic-burgheză, aprehensive la perspectiva oricărei răsturnări re-

voluționare. Presiunea economică imperialistă și implicația ei în cultură și ideologie se făceau resimțite în paginile publicației ieșene, după cum, fie și sporadic, ele nu excludeau și semnele de influență ale intelectualității apropiate de Partidul Comunist — acestea urmînd a se accentua, însă, în deceniul al patrulea, cînd amenințarea fascismului radicalizează în plus conștiințele.

De-a lungul primului deceniu de activitate, revista condusă de G. Ibrăileanu se constituie ca un veritabil centru de intelectualitate : sectorul literar este ilustrat de M. Sadoveanu, Adrian Maniu, Al. O. Teodoreanu, Ionel Teodoreanu, Otilia Cazimir, Demostene Botez, Al. A. Philippide, F. Aderca, G. Topîrceanu, I. Agârbiceanu, M. Codreanu, Elena Farago, nu fără, deși mai rar, T. Arghezi, L. Blaga și Emil Isac, Ion Marin Sadoveanu, Ion Barbu, Mateiu Caragiale, Gala Galaction, Jean Bart, Henriette Yvonne Stahl, Ion Minulescu, Gib Mihăescu, Cezar Petrescu ; cel de critică și ideologie literară prin G. Ibrăileanu, M. Ralea, Paul Zarifopol, Tudor Vianu, F. Aderca, cel de știință prin P. Andrei, Andrei Oțetea, T. A. Bădărău.

Linia estetică a publicației — și, în același timp, moment important al evoluției ideologiei literare contemporane — este concretizată în reluarea teoriei *specificului național* de către Ibrăileanu în studiul *Caracterul specific național în literatura română* [38]. Dincolo de observații — acestea mai degrabă caduce — asupra clasificării „regionale" a literaturii, criticul fixează acum sfera „specificului național" în funcție de genul căruia aparține creația :

> „Așadar, dacă poezia, cînd e foarte națională, e expresia sufletului unui popor, proza, cînd e talentată, e și expresia sufletului unui popor și oglinda vieții acestui popor. E, încă o dată, mai bogată în realități naționale, subiective și obiective".

Ibrăileanu își situează publicația în tradiția „curentelor mari de naționalizare a literaturii" (ca și a culturii), ilustrate de Școala de la 1840 (Kogălniceanu), Junimea,

[38] În „Viața Românească", an XIV, nr. 11, noiembrie 1922, p. 239—252, republicat în volumul *Cultură și literatură*, București, 1928.

„Semănătorul", activitatea lui N. Iorga (adică, în genere, de moldoveni).

Din planul conținutului, discuția este trecută în cel al judecății estetice, pentru a se ajunge la concluzia, ce dă o rezolvare originală a raportului atît de comentat în epocă, dintre e t n i c și e s t e t i c :

> „Așadar, valoarea estetică a unor opere literare e strîns legată de originalitatea ei specifică de fond și formă. Se poate spune că dintre doi scriitori cu un egal talent nativ, acela va fi mai mare, în opera căruia se va simți mai puternic sufletul poporului și se vor oglindi mai bogat realitățile vieții naționale".

Intervenția teoretică a lui Ibrăileanu va fi argumentată suplimentar în numerele următoare ale „Vieții Românești". Astfel, la rubrica *Miscellanea*, sub titlul *Europenism și tradiționalism* [39] se revine asupra problemei, prilej de a delimita o poziție proprie, între cele două direcții — tradiționalistă și modernistă — de valorificare a faptului literar.

Prevenind „să ne ferim, totuși, ca poziția noastră să fie interpretată ca tradiționalistă", căci „tradiționalism pur și simplu înseamnă grandomania mizeriei", se subliniă că „revista noastră ocupă și azi, ca și în trecut, o poziție intermediară între tradiție și europenism". Ca atare, „sîntem contra oricărui zid chinezesc" și „am cerut întotdeauna contactul cu Occidentul : în politică, știință și tehnică" :

> „În literatură, însă, e cu totul altceva. Artistul, pentru o mie de motive, nu poate fi decît național. Produs al unei societăți, el scrie pentru o societate dată. Marea lui calitate e specificitatea. Și aceasta nu poate fi decît națională. O inspirație forțată, care ar veni de la un grup de senzații, pe care viața noastră nu le cunoaște, ca și reacțiunile exotice în fața acestor senzații, nu poate da decît literatură de seră, sau, în cel mai bun caz, de abilitate. Literatură mare sau cel puțin propriu-zisă nu poate da.

[39] Semnat M/ihail/ R/alea/, în „V. R.", an XVI, nr. 3, martie 1924, p. 446—447.

Am spus-o de atîtea ori ; aceasta am înțeles sub crezul nostru poporanist. O epocă care imită procedee literare de aiurea nu poate fi interesantă decît ca simptom. Ea înseamnă o criză, un provizorat, care mai devreme ori mai tîrziu trebuie să aducă altceva".

Scriind despre *Influențele străine și realitățile naționale* („V.R.", nr. 2/1925), Ibrăileanu va lua poziție împotriva snobismului noutății cu orice preț.

„Dacă pe tărîmul civilizației — scria el — asemenea tendințe pot duce la ceva, pe tărîmul culturii ele constituie un factor negativ, pentru că «arta» și «imitația caricaturală» este o contradicție între termeni. Amatorii de noutăți cu orice preț se cred foarte înaintați și revoluționari. Și totuși sînt reacționari, căci «reacționarismul» nu e, nu poate fi altceva decît ceea ce împiedică progresul. Și «noutățile» acestea — nefiind o contribuție la îmbogățirea literaturii naționale, mai mult, enervînd mereu mișcarea literară, producînd confuzie în public, stricîndu-i gustul, abătînd unele energii creatoare de la adevărata literatură — sînt piedici în calea progresului, deci reacționare".

Opunîndu-se sincronismului lovinescian, „Viața Românească" critica argumentul interdependenței, pe ideea că ea nu poate însemna altceva decît dominația exercitată de țările mari avansate asupra celor mici, cu economie agrară.

Susținînd specificul național în artă, M. Ralea aducea ca argument *originalitatea,* ca atare particularul în raport cu universalul. Căci artistul „nu poate fi cu desăvîrșire universal". „Dacă ar fi așa, ar pierde particularitatea, originalitatea. Arta s-ar transforma în știință, expresia ar deveni o formulă matematică. Între specificul complet, care atinge inconștientul inexprimabil, și științificul integral, care singur e universal, uman, este loc pentru o *specificitate temperată,* relativă, pentru un compromis între individual și general. Acest intermediar îl constituie *etnicul".* Concluzia : „Obligat să fie social, artistul nu poate fi în stadiul actual de civilizație decît național. Dacă ar fi uman, ar pierde cu desăvîrșire specificul, adică ceea ce constituie însăși esența artei, și ar cădea în știință ; dacă

ar fi prea specific, prea original, ar pierde mijlocul de exprimare, contactul cu publicul. Etnicul e oarecum locul geometric între individual și uman" *(Specific și frumos,* în „V.R.", nr. 9/1925).

Estetismul (fie cel lovinescian, fie susținut chiar de colaboratorul revistei, Paul Zarifopol, fie, mai cu seamă, cel purist și dogmatic, profesat de Mihai Dragomirescu) constituie un obiectiv polemic de permanență al „Vieții Românești". Pe linia criticii c o m p l e t e a lui Ibrăileanu, Ralea va vorbi de o estetică într-un sens c o m p l e t ă, adică aparținînd unor creatori de autentică experiență sufletească și de amplă cunoaștere a vieții. Într-o „cronică a ideilor" din ian. 1926 [40], M. Ralea lua — o dată mai mult — atitudine împotriva reducției sufletești și a sărăciei de idei și sentimente pe care o implica simpla literatură de *senzații (*nu și de *„percepții* — senzații complete cu imagini memoriale"). Căci poezia și arta română care se vrea „estetică pură" se mărginește la un material artistic foarte limitat. Din toată gama psihologică nu se întrebuințează decît senzații. Și acestea încă foarte rare, exotice dacă se poate. Împărecheri din cîteva culori și sunete. Pe urmă stări de suflet complicate, rare, de preferință patologice. Se știe că neurastenia a neliniștit totdeauna pe parvenitul amator de distincție. Încolo, indiferență totală față de tot ce-i împrejur. Adică un fel de blazare față de tot ce nu e pervers, incomprehensibil [...] Despre o asemenea limitare, care face abstracție de cel puțin trei sferturi din personalitatea omenească, se poate vorbi de artă adevărată ?" — întreabă autorul, pe de o parte protestînd împotriva „maimuțărelii care suprimă integralitatea sufletului, reducîndu-l la ce e mai primitiv din el", pe de alta conchizînd : „Estetica se bazează pe toată personalitatea, nu pe o parte din ea. Ea are la bază tot ce e uman : adică idei, credințe, atitudini, sentimente [...]. Estetica adevărată e aceea care exprimă funcțiunile sufletești mature și normale. Cealaltă e estetică comparată sau infantilă...". Finalitatea cronicei e afirmată pregnant : „...Avem nevoie noi de o literatură adîncă, serioasă, făcută din sentimente umane, tragice,

[40] Mihai D. Ralea, *Cronica ideilor, Militantism ideologic* în „Viața Românească", an XVIII, nr. 1, ianuarie 1926, p. 108—116.

cu semnificație morală și filosofică, cu rezonanțe profunde a tot ce constituie adevărata viață. Nu «artiști cetățeni», nici profesori de morală, nici pedanți teziști și nici propagandiști politici. Dar artiști sensibili, vibrînd de viață profundă a societății și timpului lor". [41]

Ralea putea afirma că *„le style c'est l'homme* cînd artistul se măsoară cu ceilalți artiști ai poporului său, dar *le style c'est la nation,* cînd artistul se compară cu ceilalți artiști de alte neamuri". De unde definirea artistului național :

> „Un scriitor care n-are decît stilul individual [...] nu poate fi decît un scriitor minor. Talentul său e mai mic, adică e mai puțin. Artistul național are și stilul individual *plus* pe celălalt social. E deci mai bogat. Arta fiind expresia sufletului, aceea care se muncește să rămîie numai individuală va exprima mai puțin, adică va exprima mai redus, mai unilateral. Împuținați sufletul, adică sărăciți-l cu unul din aspectele lui, se va împuțina, se va sărăci și expresia". *(Etnic și estetic,* „V.R.", nr. 2, febr. 1927, p. 242).

Polemizînd cu teoreticienii „imitației integrale", Ibrăileanu făcea o binevenită distincție între importul de pură civilizație materială, de tehnică, precum electricitatea, trenul, telefonul, și formele de cultură, recte literatura : „Și cum literatura este expresia cea mai directă a sufletului unui popor, ea nu poate fi împrumutată ... ca frînele de la vagoane și ca forma rochiilor și nici măcar imitată ca formele politice". *„Hanul Ancuței* nu ni-l poate da altcineva de aiurea, și ar fi păcat să nu existe. Luceferii plini de voie bună și de har ai domnului Arghezi ne dau splendoarea cerului atît de românește văzută și simțită în veacuri de pe vreun picior de plai de păstorii evlavioși, care au lăsat în urmașul lor «saricele pline de oseminte». Și ar fi păcat să nu existe și acest cer în literatura universală" *(Modă și originalitate,* în „V.R.", nr. 1/1928).

În definirea și promovarea ca atare a fenomenului românesc, revista ieșeană a adus contribuții

[41] Articolul citat, passim.

interesante nu numai în raport cu ideologia modernistă, ci și cu cea tradiționalistă, ortodoxistă. După ce luase poziție împotriva rasismului încă din 1923 (prin Ibrăileanu, *Caracterul specific în literatură,* „V.R.", nr. 2/1923), în 1929 (prin M. Ralea, *Iarăși ortodoxismul,* „V.R.", nr. 7—8/1929), respingea teoria gîndiristă care propunea ortodoxia ca elementul definitoriu al românismului. Mai întîi — scria Ralea, „nu toți românii sînt ortodocși" ; „a identifica, deci, românism cu ortodoxism, înseamnă a lăsa în afară de patria lor o mulțime de români. Sufletul nostru național e mai larg decît formula ortodoxă". Și apoi, „această credință nu e numai a noastră : o au și grecii, rușii etc ; — popoare care se aseamănă prea puțin cu noi". De altfel, încă din 1928 (*Rasputinism,* la *Miscellanea,* în „V.R.", nr. 12/1928), M. Ralea va demasca în mod sugestiv „amestecul de viață intens animală și de sublimitate mistică", „alianța între vitalismul orgiac și năzuința către extaz", care deveniseră „caracteristica, cel puțin teoretică, a tinerei mișcări ortodoxiste românești". Nu mai puțin, se lua poziție împotriva directivelor gîndiriste, iraționaliste, mistice, ca o primejdie din cele mai grave pentru un popor, „care abia abia a deschis ochii la lumină" și căruia se încerca a „i se închide orice posibilitate de civilizație" cu îndemnuri de tipul : „nu mai judeca și nu mai gîndi, nu-ți îmblînzi apetiturile și poftele, bestializează-te cît poți, căci totul e puterea de viață inconștientă etc." *(Vasile Pârvan și tînăra generație,* la *Miscellanea,* în „V.R.", nr. 4/1928).

În acel studiu, intitulat programatic *Etnic și estetic* [42], M. Ralea, analizînd datele de constituire a „estetomaniei" ce ducea la ultimele consecințe teoria autonomiei artei, demonstrase că, precum „opera de artă, privită ca fenomen individual e dependentă de o anumită personalitate de care nu poate fi disociată, tot așa arta ca fenomen colectiv nu poate fi separată de celelalte funcțiuni ale grupului", altfel spus, arta ca element de suprastructură se află într-o interdependență directă față de un context : „O artă e, oricum, expresia unei anumite culturi : schimbați valorile morale, religioase, sociale,

[42] În „Viața Românească", an XIX, nr. 2, februarie 1927.

chiar, ale unui gen de civilizație, arta se schimbă și ea imediat". Abordînd noțiunea de „stil" al culturii, Ralea subliniază elementele ce-l determină : „Ca să pricepi un stil de artă trebuie să știi numaidecît mentalitatea poporului care l-a creat. Arta unui popor este cea mai bună diagnoză pentru psihologia sa etnică. Și invers, stilul unei arte nu poate fi priceput fără adîncirea mentalității naționale a cărei expresie este". Preluînd elemente ale teoriei lui Ibrăileanu, Ralea arată că noțiunea de „specific național" nu elimină pe cea a talentului, ci „o completează", că nu „e de ajuns să fii puternic național pentru ca să produci artă", după cum în componența lui intră în cazul „artei mari" universalul, generalul omenesc.

Altădată, revenind la aceeași problemă, tot Ralea demonstrează netemeinicia asimilării conceptului de specific național cu paseismul reacționar, cu misticismul și iraționalismul, elemente străine *Fenomenului românesc* [43] : „Românii au sentimentul religios foarte slab [...] Nu există acea pietate sufletească făcută din venerație, din adorație, din nevoie de comunicare cu marele tot care face esența vieții sufletești religioase".

Cu aceasta, ajungem la un adevărat loc geometric al atitudinii „Vieții Românești" în epocă : apărarea cuceririlor gîndirii și civilizației umane, a spiritului raționalist și democratic prin combaterea „dreptei" ideologice și literare, prin demascarea întregii semnificații retrograde a lozincilor „gîndiriste" și „trăiriste".

Un răspuns deschis dă astfel M. Ralea ideologiei pretinsă a tinerei generații găzduite de „Gîndirea", prin articolul *Misiunea unei generații* [44], adevărată expunere de motive a unui program ideologic democrat, de apărare a ideii de progres și, prin aceasta, de patriotism.

Specialist în domeniul psihologiei și al sociologiei, Ralea definește profilul „generației" sale, ale cărei revendicări principale le consideră a fi „anti-scientismul și ideea de ordine". Pe acestea, le plasează într-un context istoric cultural larg, explicîndu-le astfel, obiectiv, nu mai puțin însă delimitîndu-le hotărît „exagerările" și „miturile mincinoase" rezultate din deformarea acestora :

„Fiindcă rațiunea chema în ajutorul ei intuiția, sentimentul ori instinctul, nu însemna numaidecît că trebuie proclamată moartea ei. Și fiindcă hazardul cucerea un loc lîngă determinism, misterul lîngă cunoscut, nu urma deloc în mod necesar că intelectualitatea e o rușine și că tot ce se reclamă de la un dubios ocultism trebuie îmbrățișat. Grahii generației noastre n-au mai vorbit decît de teozofie, metafizică, teologie, mistică etc. Au renunțat de bunăvoie, fără să fie siliți de nimeni, la toate bunurile minții. Imploră toată ziua o teologie românească care nu există".

Condamnînd „mascarada" și „trista șarlatanie" instaurată în cultura noastră de asemenea spirite negativiste, Ralea consideră obligatorie pentru profilul etic al „generației" sale *atitudinea* : „La această revendicare oarbă a instinctelor unor (indivizi) primari care contrafac ideile timpului ca să-și scuze sălbăticia nativă, cîțiva cel puțin din generația noastră vor ști să protesteze", să stimuleze „forțele și idealul", să apere „ordinea intelectuală", „informația și spiritul de obiectivitate pe care-l dă știința, mult necesară nouă", adică „să reziste" și să construiască, „să creeze".

Atitudini similare vor fi marcate, tot în „Viața Românească" de articole ca : *Misticism și spirit critic* [45] de Ștefan George, sau redacționalul *Misiunea generației tinere* [46], indicînd linia de ideologie a revistei însăși :

„Prin social la național, acesta e crezul nostru... Raționalism, democratism, europenism, iată valori pe care *Viața Românească* le va apăra și susține".

Revista lansează apelul pentru dreptul intelectualității de a gîndi liber, de a nu-și „interzice gîndul sub amenințarea revolverelor", de a constitui imediat „un

[43] În „Viața Românească", an XIX, nr. 6—7, iunie-iulie, 1927.
[44] La *Cronica ideilor*, în „Viața Românească", an XX, nr. 1, ianuarie 1928, p. 120—126.

[45] În „Viața Românească", an XX, nr. 4, aprilie 1928.
[46] La *Miscellanea*, în „Viața Românească", an XXII, nr. 1,2, 3, ianuarie-martie 1930, p. 189—191.

front comun"[47] și depune în concret toate eforturile pentru îndeplinirea unor asemenea deziderate.

Dar cu aceste referințe se încheie însuși deceniul al treilea asupra căruia, deși cu hiatusuri (ca acela privind mișcarea avangardistă), am procedat la o retrospectivă cu caracter — repetăm — de prelevări strict documentare, în speranța, totuși, că — oricît de neomogenă — o imagine de ansamblu al peisajului cultural-ideologic poate fi trasată, chiar dacă nu structural definită.

Fapt e că, la capătul acestui demers de retrospectivă publicistică, apare pregnant drumul „Vieții Românești" de continuitate evolutivă, ca atare de receptivitate, la noile fenomene ale mișcării noastre ideologice, mereu îmbogățite în perioada postbelică, pe care revista ieșeană (care, de altfel, se va strămuta în București) a știut s-o reflecteze în spiritul critic, în sfera, niciodată abandonată, a unui democratism de sursă și finalitate umanistă. Acela care a făcut din ea publicația noastră cu cea mai amplă dimensiune de — justificată — longevitate.

(Text apărut fragmentar: în „Contemporanul", nr-ele 43 și 44, din 27 X și 3 XI 1967, și în „Analele Universității București". Seria Științe sociale — Filologie, Anul XVII — 1968, p. 101—115).

[47] La *Miscellanea*, semnat XY, în „Viața Românească", an XXII, nr. 11—12, noiembrie—decembrie 1930, p. 162.

ARGHEZIANA

„SCRIERI" (1)

După ediția bibliofilă și cea de gingășie liliputană, iată că arta noastră editorială se îmbogățește cu acest prim volum din *Scrieri* de Tudor Arghezi, ediție îngrijită de autor, la capătul unei experiențe literare de peste 6 decenii și el însuși un meșter al tiparului românesc.

Nu o dată, Tudor Arghezi a evocat acele împrejurări de crîncenă înfruntare a grelelor condiții în care scriitorul adevărat trebuie să comunice cu publicul său. Ne amintim că, într-o zi din primăvara lui 1946, sub floarea unui cais, cel care — ca un omagiu întîrziat dar ca un semnificativ act de cultură a primului guvern democrat-popular — primise premiul național de literatură, ne vorbea emoționat de strădaniile lui tipografice și cu îndreptățită mîndrie ne arăta carnetul de meșter într-ale literei de plumb.

Au trecut decenii : acum Tudor Arghezi are în fața ochilor lui un raft întreg de ediții ale operelor sale apărute în anii noștri. Cea intitulată *Scrieri* le încununează pe toate celelalte, prin girul maestrului dar și prin bunul gust al tiparului de astăzi, prin cuvintele, nu numai „potrivite", dar și bine tipărite, în care celebrul *Testament* ne întîmpină într-o strălucire parcă nouă, cu o semnificație sporită în vibrație prin însăși trecerea anilor :

Nu-ți voi lăsa drept bunuri, după moarte,
Decît un nume adunat pe-o carte.
În seara răzvrătită care vine
De la străbunii mei pînă la tine,

Prin ripi și gropi adînci,
Suite de bătrînii mei pe brînci,
Și care, tînăr, să le urci te-așteaptă,
Cartea mea-i, fiule, o treaptă.

Retrăim fiorul de acum trei decenii și jumătate cînd generația noastră adolescentă, sub oprelistile școlii de atunci, îl citea pe Arghezi cu amara voluptate a împărtășirii dintr-un fruct oprit, și cînd cuvintele poetului blestemat de oficialitatea vremii ne atingeau sufletele cu aripa mesajului lor direct mîngîietor, stabilindu-ne o identitate și o filiație a noastră :

Ca să schimbăm, acum, întîia oară,
Sapa-n condei și brazda-n călimară,
Bătrînii-au adunat, printre plăvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani.
Din graiul lor cu-ndemnuri pentru vite
Eu am ivit cuvinte potrivite
Și leagăne urmașilor stăpîni.

Astăzi mesajul arghezian străbate liber nu numai sufletele tinerelor generații, dar și pe ale multor cititori de peste hotare, de la Răsărit și de la Apus, statul socialist fiindu-i nu numai amfitrion, dar și propulsor peste meridiane. — Aștept cu nerăbdare să scot de sub teascurile editurii mele poemele lui Arghezi pentru a le oferi lectorilor francezi, — ne spunea recent la Paris editorul Pierre Seghers, pentru că-mi dau seama de valențele universale ale poeziei argheziene, și, personal, sînt puțin mîhnit că editorii din Moscova, de la Viena, Bruxelles și Roma mi-au luat-o înainte.

Acest prim volum din *Scrieri* argheziene are pentru noi valoarea unei profunde experiențe omenești și artistice, echivalînd cu un document de sensibilitate spirituală românească de-a lungul unei întregi epoci, grea de incertitudini și de frămîntări, sfîșiată doar din cînd în cînd de cîte o scăpărare de conștiință peste vitregiile nedreptei orînduiri. Ca în *Caligula*, unde contrastul între opulența palatelor în care se cînta „liturghia bogăției" și lumea „celor căzuți, urîți și goi" este afirmat cu demnitatea celui ce se știe realul stăpîn în perspectiva istoriei :

În palatele aprinse, cu balcoane și unghere,
Liturghia bogăției are și-astă-seară loc.
Cine-a scris, în ce odaie, fără pat și fără foc,
Imnul ăsta de izbîndă, de iubire și durere ?
. . . .
Cîntecul, lumina, taina, unda,-ntinsurile-albastre,
Noi le ținem, noi le strîngem, cei căzniți, urîți și goi.
Temeliile veciei orice-ați face-s ale noastre.
Voi, întoarceți-vă veseli și slăviți, întru noroi.

După *Psalmi*, după *Morgenstimmung*, după *Heruvim bolnav* și după inefabilul *Creion* (Obrajii tăi mi-s dragi Cu ochii lor ca lacul / În care se-oglindesc / Azurul și copacul), ciclul *Florilor de mucigai* ne duce în stihia tenebrelor subterane, dincolo de *Poarta neagră* a opresiunii capitaliste. Cartea apare în 1931. În atmosfera de curînd instauratei dictaturi regale, care avea să netezească drumul instaurării celei militaro-fasciste, după sîngele muncitorilor vărsat la Lupeni în 1929, aceste stihuri, scrise „cu unghia pe tencuială, / pe un petec de firidă goală, / pe întuneric, în singurătate", semnificau un protest și totodată un semnal de conștiință pentru ceea ce avea să vină ca un coșmar, cînd țara toată avea să fie pusă în lanțuri :

Zgomotul de lanțuri multe
A trecut prin curte,
A ieșit lung pe porți
Printre vii și morți.
Tîriș, grăpiș,
Prin păinjiniș,
Ca o fiară bolnavă de rugină.

„Blestemele" care precedaseră „florile de mucigai" ne apăreau acum altfel, făcînd să freamăte simțirea noastră zguduită de revoltă :

Sobolii și viermii să treacă pribegi
Prin stîrvuri de glorii întregi.
Să fete în purpură șoarecii sute.

Gîngănii și molii necunoscute
Să-și facă-n tezaur cuibare,
Sătule de aur și mărgăritare.

Selectam — se-nțelege — din galaxia argheziană fulgerele răzvrătirii, unele din versurile lui de atunci simțindu-le ca aerul pe care-l cauți sub o boltă prăbușită. De aceea, cînd astăzi le regăsim în aceste *Scrieri* ale lui Tudor Arghezi mulți dintre noi încercăm senzația unei retrospective de experiență a formării propriului nostru univers sufletesc, în care *Cuvintele potrivite* și apoi *Florile de mucigai* s-au înscris și au rămas ca niște arcade definitorii.

Mai mult ca oricare dintre poeții contemporani, Arghezi e acela care a determinat un stil arhitecturii noastre sufletești în ce are ea mai subtil ca sensibilitate și vibrație la diapazonul artistic. În istoria literaturii noastre, urmînd lui Eminescu, în timp și în valoare, Arghezi este tocmai acest multiplu potențator de sensibilitate artistică, difuzînd în sfera acestor patru decenii efluviile muzicii lui în care distingem deopotrivă armonios și tonurile grave ale orgei eminesciene ca și acordurile stenice ale prezentului nostru, cu conștiința de stăpîni pe propriul destin.

(*„Contemporanul“*, 8 II 1963)

„SCRIERI“ (2)

Ca și întîiul, volumul 2 din *Scrieri* ale lui Tudor Arghezi — ediție îngrijită de autor — produce unele încurcături bucherului de istorie literară. Și aici, ciclurile : *Versuri de seară, Cîntece cu gura-nchisă, Mărțișoare, Buruieni, Hore, Poeme, Spital, Letopiseți, Carnet* reprezintă unele „inadvertențe“ în modul cum autorul și-a tăiat secvențele în propria-i operă. S-ar putea spune, din acest punct de vedere, că editorul polemizează nițel, în subtext, cu bibliografii, măcar prin aceea că-i obligă să-și traumatizeze pe-alocuri ceea ce li se părea

fix pentru totdeauna. Dar cum spunea Arghezi în prefața vol. I, „în cazul de azi deschide ușa de intrare în atelier autorul“. Să intrăm, deci, în încăperile sale așa cum vrea el și să le respectăm ca atare. Istoriografia literară e obligată să se reconsidere, și care dintre studiile deja făcute ar mai putea ajunge la o a doua lor ediție vor trebui să-și pună erudiția de acord. În treacăt fie zis, studii argheziene sînt tare puține, și auzind de unul care părea mai monografic, l-am văzut pe maestru punîndu-și mîinile în dreptul urechilor...

Altfel, *Scrierile* lui Arghezi sînt un monument deja constituit : el trăiește — și trăiește intens — în conștiința contemporană (în țară și peste hotare), numai că aureola perenității adaugă, măcar săptămînal, încă și încă o fasciculă de raze la ceea ce ne luminează demult cu o forță de cristal în fațete mereu multiplicate.

De aceea, cine a mai scris despre Arghezi se regăsește și nu prea, constatînd o dată mai mult că nici atunci n-a spus și nici astăzi nu va spune încă de ajuns, despre geniul lui. Niciodată nu se va scrie destul despre un mare artist, și un Călinescu de-ar scrie din nou viața și opera lui Eminescu ar încerca integral senzația ineditului. E legea marilor opere literare care trăiesc succesiv mai multe vieți, — tot atîtea cîte reflectoare se proiectează asupra lor, nici unul neputînd în fond „epuiza“ soarele pe care-l cercetează. Cu rare excepții, marele artist este o unitate dialectică de cele mai multe ori greu de cuprins și mai ales de confruntat cu propria-i concepție despre sine și despre arta lui.

Am citit nu demult o tabletă în care autorul *Cuvintelor potrivite* fulgera cu verbul său inevitabil greu nu știm ce obscură încercare de imixtiune editorială în vatra — oricum sacră — a creatorului. Am înțeles că atelierul poetului poate avea încăperi imprevizibile chiar pentru el însuși și că dialectica procesului lui de creație are, în continuare, spirale cu „frumuseți și prețuri noi“. *Testamentul* lui Arghezi de acum aproape 4 decenii e o fisiune a unui nucleu poetic mustind de lumină infinit ca stelele. (Lumina lor e rece numai pentru ageamii).

În această nouă întîlnire editorială cu Arghezi, cititorul răscolește nu numai „pulberi de fum“ odată cu „Cuvîntul“ din *Versuri de seară :*

Măcar cîteva crîmpeie,
Măcar o țandără de curcubeie,
Măcar nițică scamă de zare,
Nițică nevinovăție, nițică depărtare.,

dar și „Miere și ceară“ și „Giuvaere“, și „Transfigurare“, urmate de „Logodnă“, „Mirele“, „Ingenunchiere“, „Mireasa“ — cele patru poeme ca patru fragmente dintr-o altă „Cîntare a cîntărilor“ :

Vino. Dinnainte îți voi desface pelinul și romanița
Pe care le coace arșița.
Cu brațele și pieptul voi despica poiana
Și buruiana.

. . . .

După ce te voi fi trecut și apărat
De fiarele mici, de gîzele de un carat,
De șarpe, de lanțuri și de metale
Vegetale,
O să mă lași să-ți pui inele de mîini, brățări de picioare,
Și alte veștminte, dogoritoare.

(„Mireasa“)

Ne-ntîmpină — apoi — *Cîntecele cu gura-nchisă*, „stihuri fără chip, / Fără sunet și fără răspuns. / De pulbere și de nisip. / Primește-le, murmură-le“, de o altă tonalitate, ca o prelungire din „Duhovnicească“ și din alți „Psalmi“, pentru ca, din nou, în *Mărțișoare,* poetul să-și ia zborul spațiilor inefabile cu „suavele, diafane frumuseți“ ale incantațiilor serafice „pe nai și flaut“, în care „cuvintele s-au îmbătat“, umblînd prin „mocirle cu stele“. Astfel ajungem la *Buruieni,* poeme din *Horele* de altădată (1939), și reintrînd în cercul de vrajă al „Bîlciului în Aldebaran“, trăim euforia risipitorului de vise și generozități :

Hai mărgele ! Ia mărgele !
Cerul meu e plin de ele.
Giuvaere, cruci, podoabe,
Cîte trei și patru boabe,
Cu scîntei mai tari, mai slabe.

. . . .

Ia numai un pumn și du-te :
Într-o palmă ții opt sute.
Dacă merge bine treaba
Dau și Carul mic degeaba.

. . . .

Ciclul *Poeme* e cel mai cuprinzător, eclectic ca tematică, secvențe diverse într-o unitate, totuși, ca a *Cuvintelor potrivite*. „Mă uit la flori“ e un psalm care amintește în titlul pe cel de la pag. 174, din ediția bibliofilă, „Mă uit“, dar drama setei de cunoaștere e în aceasta aproape fabuloasă, în natura infinită, pe dimensiuni niciodată epuizate :

Mă uit la flori, mă uit la stele :
Este chinul dulce al tristeții mele.
Mă uit în mine, ca într-o chilie,
Mă uit în ceruri, în împărăție,
Mă uit în gol, mă uit în vizuini.

. . . .

Am colindat moșia-n lung și lat
Și-am scoborît din leat în leat
Și, ostenit în rîvnă și puteri,
N-am dat de tine nicăieri.

Căutarea — aceeași — e și în „Mi se pare...“ :

Am auzit în ceață că s-a deschis o ușe
Și că s-a-nchis. Cenușe și-atunci și-acum cenușe.

pentru ca în „Îmi pare rău“, procesul acesta să capete inflexiuni ușor sceptice și ironice, pigmentate cu un umor de tabletă care coboară cerul pe pămînt în comentariu direct :

Îmi pare rău că Dumnezeu, pe toți,
Ne ia drept niște spărgători și hoți
Și niște haimanale,
Crezînd că tot umblăm după parale
Și după giuvaerele Măriei Sale.

Le leagă noduri, le chitește într-ascuns,
Ca să ne mință, cu lumină el le-a uns.

Şi le arată doar pe dinafară.
Că înlăuntrul lor e noapte chioară,
În care ţine totul să îngroape.
Îl supără să le vedem mai de aproape.

Revolta mocnindă în „Rugăciune“ e dură în final şi parcă mustrătoare :

Tu ai rămas de-a pururi, şi viaţa noastră piere.
Te mulţumeşti cu-atita mîngîiere
Că singur, între neguri, eşti veşnic ; sorocit
Prin mărturia celor ce-au murit.

Sfredelul întrebărilor, conştiinţa injustiţiei şi a contradicţiei om-divinitate continuă (în „Pizma“, „Sarcină sacră“, „Cuprinsul“, „De cînd mă ştii“), accentuîndu-se pînă la erupţia de apocalips social din „Seceta mare“, unde, ca într-o „judecată din urmă“, limbile de foc ale pîrjolului apar justiţiare şi inexorabile. În latura lui de critică socială (cea mai violentă din acest volum), poemul apare ca strămoşul ciclului de mai tîrziu, *1907*, şi el e adus acum între „Poemele“ vol. 2 din *Addenda* ediţiei integrale de *Versuri* din (şi pînă în) 1959 :

V-au blestemat şi v-au pîrît
Făptura zburătoare şi şarpele tîrît.
V-au blestemat şi mugetul cirezii
Şi noaptea huhurezii
Şi bufniţa de lună
În stoluri împreună.
Iertare ? Cine iartă ?
Zăvorul mut din poartă ?
E blestemată brazda trufiei nesătule
Să nu-şi mai verse-n care porumbul şi-n pătule,
Şi-n foile chircite să iasă, de amiază,
În loc de ciucălaie, ştiuleţi de căcărează,
Că-n boabele culese, strivită-n fiecare,
Zăcea c-un strop de sînge broboana de sudoare.
Blestemele-mpletite laolaltă
V-ajung de-aci cu biciul şi-n lumea ceealaltă.

Blestemul morţii ajunge pe oricine — tăvălug nivelator de ranguri şi averi :

A ! vrei să fugi ? Unde să fugi ? Ţi-e scris !
Şi cerul şi pămîntul s-au închis.
Te-mpiedici prins de-al coapsei hăţiş de mărăcine
În luptă cu scheletul îndrăgostit de tine.

Seceta e aici o pedeapsă divină, dar ea e generată de blestemul unor întregi colectivităţi victimizate care, pentru a atrage fulgerul mîniei asupra jefuitorului ei, se supune ea însăşi teribilei calamităţi.

În poezia română, Arghezi e acela care — după Eminescu şi Macedonski — a dialogat cel mai mult cu destinul şi cel mai dramatic. Nici unul ca el n-a pus mai simplu omeneşte, cu mai puţină „filosofie“, dar tocmai de aceea mai direct şi mai zguduitor, problema morţii.

Pesimismului nirvanian, Arghezi îi opune revolta celor asaltaţi de „Baba Moartea“ — de unde apostrofa frustă, de esenţă comună, populară :

Ce caţi în cătun, putoare,
Cu o fustă în spinare ?
Te-am mai prins la cîte-un gard,
Unde ochii zac şi ard.

Uite-o, bîjbîie-n ogradă.
Morţilor, veniţi, grămadă.
Veniţi, maici, flăcăi, fîrtaţi.
Smulgeţi crucile şi daţi.

Dac-am pus mîna pe ea,
Poate nu ne-o mai scăpa.
Furcile şi coasele
Să-i sfărîme oasele.

S-a scris mult nu numai despre satanismul, dar şi despre iconoclastia argheziană ; ea nu e problematică la modul romantic, nu e livrescă : e directă şi stenică, circumscrisă unei filosofii terestre, de specific rural şi-am zice valah, aspră şi neîmpăcată. De aici şi amprenta atît de originală a lui Arghezi în sfera poeziei destinului uman. Revolta lui fără aureolă şi zbuciumul lui fără generalitate pe calapod filosofic sînt componentele unei trăiri ne-mediate, autentic explozive, dărîmătoare de

idoli tocmai prin trînta cu ei în pulberea terestră. Depășind romantismul de dimensiuni solemne și de evaziuni metafizice, Arghezi duce poezia română în miezul veacului nostru : e un făgaș zgrunțuros, în care spiritul sîngerează crunt dar nu se dă bătut.

Trăind o altă epocă decît a iluștrilor săi înaintași — aceea a confruntărilor definitive cu marile semne de întrebare ale Lumii —, poetul, cu o forță interogativă demiurgică, pare a fi parcurs, la această dată, o îndelungă, prodigioasă experiență ideologică în al cărei centru s-a situat necontenit prin raportare la propria evoluție a conștiinței umane. Astăzi, cînd, prin *Cîntare omului,* îl știm pe traiectoria cea mai luminoasă a gîndirii contemporane, poezia lui Arghezi ne apare ca un grafic al situării „celui ce gîndește singur" în Univers, pornind din ceața primilor „Psalmi", trecînd prin zona uraganelor cosmice din „Duhovnicească" și prin cea din „Seceta mare", pentru a se înscrie în lumina blîndei lucidități din „Frunze".

Parte integrantă în unitatea dialectică a monumentului arghezian, vol. 2 din *Scrieri* îl proiectează cu deplină legitate ideologic-artistică pe al treilea, — pe care, și pe acesta, îl știm dinainte dar îl așteptăm ca inedit.

(*„Contemporanul"*, 26 IV 1963)

„SCRIERI" (3) ȘI (4)

Cu *Inscripția inscripțiilor* începe volumul 3 al *„Scrierilor"* lui Tudor Arghezi, așa cum *Testament* începea, acum 36 de ani, prima culegere, *Cuvinte potrivite.* Ingenuitatea care străbate, de altfel, adesea creația argheziană, este — de data aceasta — forma sub care poetul își vestește mesajul :

Om în vîrstă și tîrziu,
Tot am învățat să scriu.
Prins ca de-o copilărie,
Mîna se porni a scrie.
. . . . . .

Slovele cele mai bune
Le-am scris negre, cu cărbune,
Pe deasupra cu vopsele,
Le-am pus ceară cu mărgele,
Și dintr-unele tipare
Mi-a-ncolțit și cîte-o floare.

Nici acum nu știu s-aleg :
Meșteșug a fost, ori zbeg ?

Întrebarea se vrea un răspuns de cochetărie artistică la o multitudine de alte inscripții, dintre care unele mai vechi, ca *Inscripție pe o casă de țară, ...pe un pahar, ...pe Biblie, ...pe un portret* sau *Inscripție pe o ușe,* pe care le memoram cu decenii în urmă, alături de *Inscripții mai noi,* unele aforistice, ca *Inscripție pe tobă :*

Scula asta are mare căutare :
Niciodată golul n-a sunat mai tare.

sau ca aceea *pe un flacon de cristal :*

E parcă un făcut ca, nimănui
Să nu-i miroasă murdăria lui,
Pe cînd, pe vrute și nevrute,
Parfumul altuia îi pute.

pentru ca, după un număr de *Stihuri,* să ajungem la *Cîntare Omului.*

Este imnul de supremă incantație argheziană care, ca „bătrînul dascăl" din *Srisoarea I-a* a lui Eminescu, ține în degetul lui mic, într-o sinteză a sintezelor, toată istoria umanității în ce are ea central, subiect și obiect în timp și spațiu : Omul.

Iată-l la începutul începuturilor, în dialog mut cu propria-i umbră :

Sînt umbra ta, de-a pururi de om nedespărțită,
Cu linia schițată aceeaș de contur,
Pe pulberea fierbinte și-n cremenea tocită
Ca un păianjen negru ce-ți umblă împrejur.

E primul act de auto-cunoaștere a omului în raport cu realitatea înconjurătoare și, ca atare, primul act de viață interioară reflectată ca un eveniment de veritabilă situare în univers.

S-a spus că acest Imn omului al lui Arghezi reamintește celebra „Legendă a secolelor“ a lui Victor Hugo, dar e deajuns acest fior de „Umbră“ pentru a-ți da seama că poezia n-are egal în întreaga lirică universală : într-atît de concentrată este, la poetul român, esența gîndirii peste milenii îndărăt și într-atît de grandios este sensul pe care îl dă acestei prime trepte a superiorității omenești, presimțită încă de pe atunci, asupra Naturii.

Drumul ascensional va fi lung, peste Timpul infinit, dar iată că Omul și-a *depărtat pămîntul de buze la picioare, slujit de-aci înainte de mîinile ușoare,* prometeic a descoperit focul *(a fost, biruitoare, întîia lui răscoală),* a născocit *tăișul, cuțitul și securea, vicleanul ferăstrău, acul, ața, mătasea de păianjen, și îndrăzneața minte a născocit și roata ;* a început să numere, și-a dăruit un limbaj de semne și de pipăit ; *astîmpărată foamea și ispășită truda, un neastîmpăr altul îi ințețise ciuda ; răzbirea la lumină nu-i mai era deajuns.*

Dezvoltarea dialetică a Omului ajuns *Omenire,* făurindu-și necontenit el însuși istoria, scriind-o cu propriu-i sînge, cu jale și moarte, cu *luptă și război,* din *rînduială în rînduială,* de la sclav la om liber, trecînd prin *noaptea oarbă* pînă la lumina *celui ce gîndește singur,* stăpîn pe propriu-i destin — din zilele noastre — iată în 30 de secvențe trasată ascensiunea demiurgică a omului pînă la înscrierea lui — presimțită — pe dimensiunea cosmică.

Culegerea a fost publicată în 1955. E anul cînd nu numai poezia română contemporană, dar întreaga poezie a lumii a marcat o nouă treaptă pe scara cugetării umane, proiectată în infinitul cunoașterii ca suprem izvor al certitudinii.

Știința și Poezia în ce au ele mai profund și mai înalt s-au aliat astfel în Arghezi într-o unitate originală care, de pe relieful românesc, îi înscrie numele pe o culme a întregului spirit uman.

Cu *Cîntare Omului,* umanismul contemporan și-a gravat în granitul perenității una din cele mai strălucite

expresii ale sale. Pe spirala ei, cea mai înaintată concepție despre lume, despre destinul uman ca o proiecție lucidă a enigmei dezlegate a Istoriei, poartă prin Arghezi unul din cele mai strălucite diamante ale Artei cuvîntului.

Aceeași concepție a dat forța ei de adevăr și de perspectivă ciclului de „peizaje“ *1907.* Prin ele, răscoala țăranilor români de acum 56 de ani marchează veacul nostru eliberator cu un zvîcnet al conștiinței sociale românești pe care anii revoluției populare aveau să-l împlinească și să dea urmașilor lui Dumitru țărănoiul, lui Stan căpitanul, lui Pătru al Catrincii izbînda visului de legitimi stăpîni în propria lor țară prin lupta cea mare călăuzită de frații lor — muncitorii uzinelor.

Tot în anii aceștia, poetul Arghezi și-a aflat și el cele mai prielnice condiții pentru a continua cu puteri mereu înnoite, cu o lumină tot mai pătrunzătoare în veac, ceea ce prodigiosul lui talent dăruise deja simțirii și cugetării românești, de la 1896 încoace.

„Frunzele“, care închid volumul 3, sînt ca o adiere lină în al cărei foșnet se deschide vol. 4 care ne readuce *Fabulele* și piesele pentru cei mici, *Copilărești.* În cele dintîi e o lume în care

...adevărul, din belșug,
E țesut în frumusețea graiului, cu meșteșug.
Poate fi cînd poezie, cînd surîs, cînd pișcătură,
După cum se-ntoarce acul și izvoadele te fură.
Altădată-n căptușeală, pe furiș, dar azi pe față.

Este fabula epocii noastre, în care alegoria se îmbină cu verbul deschis, cu proiectări în trecut, dar și cu învățătură în prezent, prilej de a ne regăsi în istoria crîncenă de odinioară, dar și în năzuința noastră de perfecțiune morală de acum, pretext pentru reminiscențe glosatoare asupra „eternului uman“, dar și de critică a ceea ce întîrzie încă în conștiința rămasă, pedestru, în urmă. În unele, adresa e chiar pe meridiane de breaslă, scriitoricești, ca în *Didactică* :

Eu te citesc, amice, ș-aș vrea un plod mai nou
Să se străvadă-n zare prin felul tău de ou.
L-au mai ouat și alții, tot moale și clocit.
Il iei și fără coajă, cum e, și te-ai mînjit.
Cătînd fărîmele de poleială
Te-ntreb : nu te încearcă, spui drept, nici o-ndoială ?
Nu ți se pare, țic, că prins în rotogol
Te-nnalți în jos și te-mplinești în gol ?
Că ești jucat de-o undă ce te-nneacă
Și de năluca apei, ca o nucă seacă ?

Îndemnul către clocotul vieții, către realitatea vie, plină, semnificativă, țîșnește direct din argument ca o mustrare :

Ridică-ți nasul din hîrțoage
Și pune-ți-l Pegasul la iesle-ntre mîrțoage.
Nemistuitul jar de soare
Dă foc la vetre și cuptoare
Și fulgeră pe pluguri și-n zăbale,
Pe apa frămîntată de roți, ca niște zale,
A morilor, pornite să macine lumina
Amestecată cu mălaiul și făina.

Logoreea, desfrînarea condeiului pe sute și sute de pagini care nu spun mare lucru sau nimic, lipsa de simț al măsurii și delirul în superficialitate sînt satirizate cu sarcasm de autorul, atît de zgîrcit și de migălos, al *Cuvintelor potrivite* :

Te-ai revărsat și curgi ca un potop.
Cerneala dumitale nu are fund și dop ?
Condeiul, cînd e ager și nu minte,
Un gînd îl spune-n cîteva cuvinte.
Ți-e mătură condeiul și mîna cît copita,
De te lățești atîta și cu nemiluita ?
Probabil, autorul se bucură, nu glumă,
Că a frecat fărîma să dea atîta spumă
Și că și-a scris-o, cartea, cu săpun.
Nu-i vorbă, pămătuful pare bun
Și pe bărbie-alunecă mai bine.
În scris, nefericirea-i clăbucul că nu ține.

(Volumul și crîmpeiul)

Copilărești-le ne transportă în lumea fragedei vîrste, unde credem că, pe ansamblul întregii noastre literaturi, Arghezi nu-și poate afla nici pe departe un egal în sensibilitate și măiestrie. Cel care a dat pe vremea adolescenței noastre nemuritoarea-i *Carte cu jucării* pentru desfătarea, alături de Baruțu și Mițura, a atîtor generații de copii, adună în vol. 4 versurile care astăzi constituie o comoară nu numai pentru vîrsta primei lor experiențe de lectori ci și pentru cei îmbătrîniți în ea. Măiestria argheziană surprinde prin ingenuitate și încîntă prin ponderea inefabilă a înțelepciunii. Într-o mai veche convorbire despre literatura pentru copii care, mai apoi, s-a transformat într-o tabletă în „Contemporanul“, maestrul deplîngea sărăcia literaturii pentru copii, fiind de acord că în genere ea cade victimă debutanților și practicanților de la periferia artei, cînd ar trebui să stea în atenția celor mai înzestrați scriitori ai noștri.

Exemplul lui Arghezi este, și în această privință, elocvent prin el însuși. Cunoscător neîntrecut al psihologiei copilului, maestrul se „copilărește“ dăruindu-se minții și inimii celor mici cu aceeași înaltă conștiință asupra misiunii scriitorului cu care se dăruiește literaturii „majore“. Ba — cum ne spune — pentru copii strădania lui e pe atît multiplicată cîți ani în jos desparte pe cititorul matur de cel incipient.

Volumul 4 al *Scrierilor* se încheie cu o *Addenda* cuprinzînd încă un bun număr de poeme care, în teme și nuanțe, par un mozaic din tot atîtea straturi ale geologiei sale poetice. *Marele cioclu* e titlul care închide ultima filă a acestei culegeri, poetul polemizînd o dată mai mult cu *cel poreclit în cărți Destin*. Viziunea pare a coborî din mitologia populară și, cu conștiința supremului joc „de-a v-ați ascunselea“, cititorului i se oferă o nouă certitudine :

Cînd pămîntul doarme dus,
Ochii-mi umblă tot pe sus.
După stele logostele,
Să mai fur una din ele.

Sînt pe drept și-adevărate
Hoț de taine fermecate,
Și-orice-ai să-mi faci tu, mie,
Nu mă las de-așa hoție.

(„*Contemporanul*“, 12 VII 1963)

RITMURILE POETULUI

Ritmuri : un nou volum de Tudor Arghezi, — o nouă faptă a creației românești : a celei mai vîrstnice și, în același timp, a celei mereu tinere. Dar cît de complexă, cît de densă în gîndire, cît de plină de sugestie, cît de subtil-îmbătătoare de farmec și frumuseți !

Același ca un munte cu piscul în Soarele etern, dar mereu altul sub rotația anotimpurilor, Arghezi este Poetul, poetul în accepția supremă, — aceea care acum un secol, în al său *Curs de poezie,* se contura în imaginea lui Heliade : „Vine un om pe lume : nimeni nu știe unde s-a instruit ; colegiul, gimnaziul, universitatea în care și-a făcut studiile este universul întreg, cerul, astrele, elementele, cele trei regnuri ale naturei, Omul în specie. Din cîte vede în creațiunea reală, se înalță spre o creațiune mai perfectă ; ... după creațiunile lui i se dă numele de creator sau poet sau și profet“.

Mod de a defini geniul, nu în absolut, nu în solitudine, fie ea oricît de grandioasă, ci în comuniune cu oamenii : „În sus ! — exclamă același Heliade — dar tot-d'auna spre a culege frumosul și sublimul, a compune perfecțiunea ideală, a o arăta oamenilor de model ; și a-i aduce a forma societățile după idealul tău“.

Ritmurile argheziene purtînd sigiliul editorial al anului 1966 se deschid — deci — cu un catren de *Recunoștință* la cei 85 de ani ai Poetului, prinos de îndoită slavă simbolului înfrățit al secerei și ciocanului, Partidului :

Le-am sărutat odată, ei secera din mînă
Și lui ciocanul muncii, cu care se îngînă ;
Ea înotînd în holdă, el potcovar și faur —
Și mi le dăruiră în giuvaer de aur.

Balada Unirii e recolta de cuget și de simțire patriotică, evocînd, după cea din 1859, momentul desăvîrșitei împliniri naționale din 1918 :

Și-mprejur de munți și țară
Se făcuse foc și pară,
Lanțurile li s-au rupt
Cu dușmanii dedesubt.

și

Se încinse hora mare
Pentru sfînta Sărbătoare
A frumoaselor fecioare,
Cu grădinile de brîu,
Pisc cu pisc și rîu cu rîu,
O cunună, o brățară,
Curcubeu culcat pe țară.
Și de-acu veciile
Vor trăi cu miile.

Dar această laudă pămîntului și destinului țării se îmbină — caldă și sinceră în vibrație — cu imnul către acela spre care piscul de azi al Poeziei românești a privit totdeauna înfiorat, spre Eminescu, cel din înalturile de necuprins :

Ceahlăul e statuia ta...
Luceafărul te aștepta
De veacuri vechi, mai multe sute,
Piscul în creștet, cald, să ți-l sărute.
S-a întîlnit adîncul cu înaltul
Și nu mai scăpărase din piatra țării altul.
Fusese noaptea-n cerul așternut
Pîn-ai primit botezul de sărut.
Singură luna, sfînta, v-a văzut
Fecioara scumpă de tristeți și jale
De peste toate dragostele tale.
Ești al pămîntului, tu, Doamne, dintre lunci,
Ori ai rămas în ceruri ostatec de atunci ?

Fidel *Testament*-ului *Cuvintelor potrivite,* Arghezi își coboară gîndul și inima pe paginile grele de sînge și obidă dintr-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat, pe pa-

ginile intitulate *Letopiseţi*. Aici poetul celebrelor *Blesteme* de demult revarsă ca o nouă lavă, parcă încă mai necruţătoare, din nestinsul vulcan nişte *Blesteme de babă* :

Mînce-te viermii, hoitule, din viaţă,
Viermii mărunţi, de dimineaţă,
Să-ţi sfredelească, după prînza,
Limbricii, rînza şi osînza...
Mînjit să-ţi fie tot ce e curat,
Şi puturos,
Tot ce miroase dulce şi frumos.
Cînd ai iubi şi tu să te trezeşti că-ţi trece
Pe frunte-o mînă moartă, cu mîngîierea rece,
Să te trezeşti că buza ţi-o prinde s-o sărute
O hîrcă jumătate cu carne, şi că pute...

Indicaţia de ciclu ne duce la *Letopiseţele* inspirate de anii negri ai războiului. *Ce mai năvală !*, exclamă autorul celebrului pamflet *Baroane !*, într-o poezie direct semnificativă, evocînd pe invadatorii de împovărătoare amintire :

Ce mai năvală, Doamne, peste mine,
Ce-nvălmăşeală de maimuţe şi jivine,
Cu graiul năduşit şi-ntărîtat
De se mîngîie, pare că se bat
Pe demîncare şi simbrie,
Ei ocărăsc răstit cînd se îmbie,
Strîmbi şi la gînd şi la căutătură,
Nasul turtit le stă lipit de gură,
Şi nările sleite pe măsele
Arată neamul rar, ca la căţele.

Cîtă forţă în verbul arghezian ! Forjat parcă faustian în tainice retorte, fiorul lui se transmite deopotrivă minţii încordate şi sufletului rănit, mesajul fiind răvăşitor şi drept.

Alte indicaţii — de retrospectivă şi coincidenţă — sînt *Flori de mucigai*, prelungite peste timp cu două titluri : *Doi flămînzi şi Tecla*. Dar nu cu reminiscenţe de laitmotiv ne întîlnim aici, ci cu două poeme de o putere parcă încă multiplicată faţă de cele scrise „cu unghia pe tencuială" acum peste 30 de ani înapoi. Nu fără ca *Ritmurile*

să nu închidă în unda lor şi *Marile tăceri,* — cele ale înfioratelor de taină, de şoaptă mărturisiri :

La geamul sufletului tău
Se-ngrămădesc părerile de rău.
Le uiţi un timp, dar ele se adună
Şi se şoptesc alături împreună.
. . . .
De cîte ori, trăite, ai murit ?
Mîhnirile ascunse le-ncepi şi n-au sfîrşit.

Univers rotund, volumul *Ritmurilor* de acum e darul pe care, ca într-o sinteză a creaţiei sale, ea însăşi de peste 7 decenii, Poetul ni l-a oferit — odă a Bucuriei noastre a tuturor.

(*„Contemporanul"*, 9 IX 1966)

„BILETE DE PAPAGAL"

În atît de bogata efervescenţă literară din epoca interbelică, apariţia — la 2 februarie 1928 — a *„Biletelor de papagal"* a constituit un veritabil eveniment de cultură. Mai întîi, această publicaţie, *zilnic consacrată literaturii,* era un fapt oarecum unic nu numai la noi, dar şi pe meridianele europene de mai vechi şi mai norocos destin ; apoi, „un ziar atît de mic", cum „n-a mai apărut niciodată nici la furnici", era condus de T. Arghezi, autorul care, după trei decenii de activitate, îşi publicase abia cu un an înainte prima sa culegere de poezii, *Cuvinte potrivite,* înscriind chiar de la apariţie (în aprilie 1927) o dată în istoria literaturii române.

Formula însăşi era din cele mai prestigioase şi atrăgătoare, totodată, pentru spiritele elevate şi tinere : texte semnate de cei mai consacraţi scriitori (M. Sadoveanu, Ionel şi Al. O. Teodoreanu, Adrian Maniu, G. Topîrceanu, Demostene Botez, Jean Bart, Sărmanul Klopstock, N. Davidescu, Otilia Cazimir, F. Aderca, apoi Paul Zarifopol sau B. Fundoianu), alături de care *„Biletele"* au dat

ospitalitate talentelor care atunci își încercau aripile și dintre care nu puține vor atinge, în anii maturității, culmi din cele mai înalte : Geo Bogza, Eugen Ionescu, E. Jebeleanu, M. Beniuc, Maria Banuș, Cicerone Theodorescu, Virgil Gheorghiu, Simion Stolnicu, G. Lesnea, Ion Pogan, Mircea Pavelescu, Andrei Tudor, Tiberiu Iliescu, Al. Bilciurescu, Gherghinescu Vania, Dragoș Vrânceanu, N. Milcu, Liviu Deleanu, Florea Călin, Aurel Lambrino, Paul Daniel, Zaremba, Al. Dimitriu-Păușești, Ion Biberi, Sergiu Dan, Octav Șuluțiu, Romulus Dianu, B. Iordan, Paul B. Marian ; un Horia Bottea, N. Furcă, Liviu Opriș, Raul Iulian, C. Virug, Ivan Săcure, I. Avadic, un B. de P. și mulți alții — nume reale, sau pseudonime — punctează primele 400 de numere răsfoite de noi și îmbrățișînd datele 2 febr. 1928—31 mai 1929.

„Biletele de papagal" au mai apărut și după această dată, cu întreruperi, cu dificultăți, cînd biruite, cînd nu, Cocò dînd ultimele sale planete revistei „Argeș".

Socotind că de-a lungul tuturor acestor decenii, care la un loc fac patru, T. Arghezi a fost prezent nu numai cu poezia, romanul și teatrul, dar și cu „tableta" și „medalionul" prin alte publicații, am putea spune că *biletele* argheziene au apărut și ele neîntrerupt, pînă în anul 1967, cînd magul lor și vrăjitorul cuvîntului românesc pentru atîtea generații s-a retras pentru veșnică odihnă la Mărțișor...

Cît de tulburătoare, cît de multiplu variate, de vii și de spontane, cît de inspirate și cît de risipitoare de spirit ne apar astăzi paginile acestor niciodată vestejite *bilete de papagal* — veritabilă retrospectivă a vieții noastre literare în ce avea ea mai propriu și mai directă proiecție de talent și de vocație ! Grafic de sensibilitate și de experiență pentru o literatură și o artă a cuvîntului în plină efervescență, cum totdeauna ea a fost sub ochiul și pana lui Arghezi, *„Biletele de papagal"* au constituit, într-un moment de vîrf al culturii, un loc geometric al literaturii noastre, un focar de unică sclipire în care se concentrau zeci și zeci de raze, de idei și de sentiment, certe în promisiune, încărcate în perspectivă. „Dacă frunzele îngălbinesc — scria T. Arghezi la al 300-lea număr —, sufletele nu au ce face cu gălbinarea și ele nu trebuie să se ofilească nicicînd". Și aceasta spusă în densitatea de

experiență și de maturitate a celui care și-a dat primul volum abia la 47 de ani ! Căci protestînd, în numele eternei tinereți a spiritului, împotriva unora din „ultimii manifestanți ai vîrstei oaselor și glandelor", care „au formulat principiile omului defunct la 40", directorul *„Biletelor"* ținea să spună : „Părerea noastră diferă, ca spada de chibrit. Noi credem că la 40 de ani, un debutant abia se arată, pentru că abia și-a terminat ucenicia. Și diferă, probabil, din pricină că nu sîntem amatori de literatură și diletanți ca proprietarii absenteiști, ci plugari de literatură, cu plugul nostru, lucrat cu mîinile noastre și cu boii noștri, prinși în sălbăticie printre tăceri și înjugați la arat și la voință".

Articolul, aproape număr de număr, al lui T. Arghezi, ca și cele 4 pagini ale *biletului*, în ansamblul lui, au constituit cea mai inteligentă și cea mai eficientă școală de publicistică literară pentru generația celor care — ca noi — atunci pe băncile cursului superior liceal ne îngînam cu vorba și ne încîlceam cu penița pe filele albe ale învățăceilor în a iubi literatura, a prețui, în valorile ei autentice, cultura umană.

„Biletele de papagal" au rămas, de aceea, un capitol — poate cel mai frumos și mai trainic în consecințe — din structura intim-intelectuală a cîtorva generații succesive de mînuitori ai condeiului. Prin ei spiritul și, am zice, tehnica măiestriei argheziene întru arta cuvîntului s-a continuat, rodind astfel în paginile cele mai bune dintre cele bune ale revistelor noastre de astăzi.

Prin foșnetul de imponderabil și de frumos, șoapta lui Cocò de acum 40 de ani îmbie caldă ca o îmbrățișare.

(*„Argeș"*, aprilie 1968)

CEL ÎNSETAT DE ABSOLUT

Înfruntînd aforismul, care, la origine, e al lui Hippocrate, *Ars longa, vita brevis*, activitatea literară a lui Tudor Arghezi se întinde pe 7 decenii : multilaterală și neistovită, prodigioasă desfășurare de talent, de viață a spiri-

tului, dăruită necontenit, de la 1894, cînd debutează, pînă în pragul sfîrșitului — deși cîte o „postumă" scoasă din arhiva familiei ne prelungește încă senzația miracolului. Oricum, o istorie literară avidă de periodizări și scheme nu poate fi decît depășită și învinsă : victima îi scapă necontenit, prin nesupunere la canoane și comodități.

Mai curînd, supunîndu-se ea la obiect — cum ne învață Ibrăileanu —, să pornim de la premisa că opera aceasta, atît de întinsă în timp și atît de diversă ca funcție și modalitate artistică, ar trebui să reflecte cu necesitate nu numai datele biografiei argheziene — și ea atît de complexă —, nu numai circumstanțele dezvoltării noastre social-culturale — și ele atît de adesea conjuncturale —, dar, pe ansamblu, unele — măcar — din datele esențiale ale problematicei secolului nostru, ale acelei „aventuri spirituale a secolului XX" (ca să folosim formula și titlul cunoscutei lucrări a lui R. M. Alberès). Așadar, în bună măsură, întrebările, frămîntările — unele sfîșietoare — ale omului modern, ale omului contemporan, într-o epocă în care însuși destinul uman este „pus în chestiune".

Descoperit și elogiat de Macedonski, mentorul inovației poetice la sfîrșitul secolului trecut, Arghezi va colabora, creîndu-și un destul de larg renume între prieteni (Gala Galaction, N. D. Cocea) la „Revista modernă" și „Vieața nouă", publicații în raza simbolismului atunci inovator. Între timp, este ucenic de pietrar, secretar al unei expoziții de pictură, chimist la o fabrică de zahăr. La 19 ani Arghezi se călugărește, nu însă sub imperiul unei crize mistice : „Trecerea mea din toată lumea într-altă lume cu totul, cu totul necunoscută nu s-a petrecut cu nici un aparat romantic. Nici îngeri, nici șoapte, de peste Oceanul albastru, nici armăsari într-aripați cu mine călare pe ei". După cum va mărturisi, mai tîrziu, în romanul cu elemente autobiografice *Ochii Maicii Domnului,* hotărîrea este a unui suflet chinuit, „obsedat de finalități", dornic de a cunoaște „o pravilă nouă, nehotărîtă între o filosofie de împăcare și o concepție de răzvrătire", poetul simțindu-se „sedus deopotrivă de amîndouă". Aici se află în germene dialectica viitorilor *Psalmi.*

Încă din timpul vieții monahale, Arghezi va edita împreună cu V. Demetrius „Linia dreaptă" (aprilie-iunie 1904), revistă care se vrea diferențiată manifest de orientarea lui Macedonski. Aici publică poetul ciclul *Agate negre,* cu ecou destul de puternic în epocă. Trimis la o mănăstire din Elveția, Arghezi rupe definitiv cu viața călugărească și începe o existență boemă, cu ocupații variate și obositoare. În 1910 se întoarce în țară unde întemeiază, împreună cu Cocea, revista „Viața socială", colaborează la „Facla", cu virulente pamflete împotriva ordinii de stat existente (vizînd administrația, clerul, moravurile politicianiste), editează „Cronica" (1915—1916). După război, continuă campaniile demascatoare în „Hiena" (1920), colaborează la numeroase reviste, în genere de ținută democratică, printre care „Lumea", „Viața Românească", unde îi apar capitole din *Poarta neagră,* volum scris în urma scurtei detențiuni la închisoarea Văcărești. Întîia culegere de versuri, *Cuvinte potrivite,* îi apare abia în 1927, stîrnind imediat admirație, dar și repudieri violente.

Volumele de poezii, proză sau pamflete, ce vor apărea apoi la scurte intervale de timp, trădează același complex și îndelungat proces de gestație, o migăloasă și efervescentă decantare a sensurilor și expresiei poetice : *Icoane de lemn* (1930), *Poarta neagră* (1930), *Flori de mucigai* și *Cartea cu jucării* (1931), *Tablete din țara de Kuty* (1933), *Ochii Maicii Domnului* (1934), *Cărticică de seară* (1935), *Cimitirul Buna-Vestire* (1936), *Ce-ai cu mine, vîntule ?* (1937), *Hore* (1939), *Lina* (1942). După al doilea război mondial, vor apărea cunoscutele poeme : *Cîntare Omului* și *1907*, în 1955, urmate de versurile din *Frunze, Cîntece noi, Silabe, Cadențe, Ritmuri, Litanii, Noapte...*

Clasificat de mulți istorici literari în rîndul moderniștilor — și aceasta datorită noutății stilistice substanțiale —, poetul se refuză jalonărilor rigide, căci în retorta intimă a sensibilității sale influențele au fost asimilate, retopite, pe prim plan trecînd originalitatea construcției imaginii artistice.

Cuvinte potrivite reprezintă nu numai un debut neobișnuit, dar marchează și o dată istorică în evoluția literaturii române contemporane. Prin această primă cu-

legere însumînd 100 de titluri, Arghezi pătrunde în conștiința contemporanilor ca un artist de o izbitoare noutate, cu un univers original de gîndire și sensibilitate, cu o mare îndrăzneală față de materialul lingvistic. Reacția criticii față de volumul *Cuvinte potrivite* este promptă și definitorie. În „Viața Românească“ (anul XIX, nr. 6, iunie 1927), sub titlul *T. Arghezi,* Mihai D. Ralea va da primul studiu de valorificare într-adevăr pozitivă asupra poeziei argheziene, considerată „fenomen de istorie literară“, cu o concluzie care situa pe autorul *Cuvintelor potrivite* pe cea mai înaltă treaptă a liricii posteminesciene : „T. Arghezi e cel mai mare poet al nostru de la Eminescu încoace. Valori prea mari nu se pot clădi în aer ori pe postamente de nisip.“

E. Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane,* III, *Evoluția poeziei lirice* (apărută la sfîrșitul anului 1927), deschide capitolul *Poezia modernistă* cu Tudor Arghezi, subliniind dintru început „întîrzierea valorificării poeziei argheziene“, dar revendicîndu-și pe drept meritul că „încă din studiul din 1923 din *Poezia nouă (Critice,* IX)“, „scris cu ajutorul unor elemente insuficiente“, a indicat caracterul de complexitate al psihologiei argheziene : suflet faustian, în care nu sălășluiesc numai două suflete, ci se ciocnesc principiile contradictorii ale omului modern“ (pag. 326). Analiza în continuare cuprinde multe disocieri interesante ca, de pildă, aceea că „poezia d-lui Arghezi nu constituie o poezie mistică în sensul adeziunii sensibile“, „în ea găsim numai setea de divin, neliniștea în privința existenței lui și nevoia certitudinii materiale — mai ales aceasta“. Urmau exemplificări din *Psalmi,* nu fără observarea că, „trecut prin estetica argheziană a materializării, divinul ia reliefuri materiale și chiar familiare“, divinul „mai transformîndu-se apoi și în material anecdotic“. Precizarea cîtorva elemente de estetică argheziană constituie un alt atribut al acestui studiu lovinescian, care face din celebrul *Testament* însuși breviarul estetic al autorului *Cuvintelor potrivite,* concluzia decurgînd de la sine : „poezia argheziană se integrează, așadar, în marea poezie lirică, aducînd o estetică nouă, o nouă limbă poetică, ea reprezintă un început de leat literar“ (pag. 349—350).

În sfîrșit, G. Călinescu, în revista „Sinteza“ nr. 3—4 (1927) profila încă atunci ceea ce va afirma mai tîrziu în studiul din „Jurnalul literar“ (1939), devenit apoi capitol în *Istoria literaturii.* Analiza aceluiași *Testament* este prima — la înălțimea de pisc a acestei capodopere : „Ideea legăturii între generații este emoționantă în sine, și foarte mulți poeți au atins-o. Dar aici vederea ne e amețită de un gol adînc, cețos de profunditate, cu toată lipsa conceptelor. Asta vine din aceea că intuitiv, prin reprezentările-simboluri, poetul a atins direct un aspect de bază a lumii, germinația eternă și enormă. Nu iubirea fiului pentru străbun e tema, ci teribila sforțare pe care trebuie s-o facă natura pentru a obține un rezultat. O serie întreagă de imagini dau o viziune de sus a germinației antropologice. [...] Profunditatea poeziei stă în aceea că odată deschisă ușa, zece porți se dau la o parte zgomotos și simultan peste amețitoarea perspectivă. *Testamentul* apare acum ca o estetică, plină de probleme și de puncte“ (pag. 725).

Bibliografia privitoare la *Cuvinte potrivite* ar putea continua astfel, întinsă pe multe pagini, pentru ochiul de azi mai mult sau mai puțin surprinzătoare. Din ea nu ar lipsi desigur nici negatorii, nici apologeții, nici dogmaticii, nici impresioniștii, nici amatorii de pure vorbe goale.

Ca și la Eminescu, deci ca și la oricare din marile spirite creatoare ale lumii, indiferent de timp sau meridiane, poezia lui Arghezi este o sinteză revelatoare asupra situării omului față de lume, ca atare — o tulburătoare căutare de sine. În *Testament,* acest mare liric al timpului nostru consemnează implicit ardenta lui revoltă cu care a străbătut geologia asprelor căutări :

Ca să schimbăm acum întîia oară,
Sapa-n condei și brazda-n călimară,
Bătrînii-au adunat printre plăvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani.
Din graiul lor cu-ndemnuri pentru vite
Eu am ivit cuvinte potrivite
Și leagăne urmașilor stăpîni.

Setea de cunoaștere, efervescența faustică a spiritului său, în căutare de certitudini, se va concretiza în

Psalmi. Arghezi încearcă să definească, la capătul unui proces oscilatoriu între „tăgadă și credință" (după cum o și mărturisește), raportarea omului — a omului modern — la acea forță pe care (în afara tiparelor mistice), crede a o regăsi în germinația universală, în forța primară și eternă a începuturilor. Poetul desființează granița între real și transcendental și, în singurătatea lui piezișă, ar dori o fîlfîire — doar — a aripilor de înger, dar ea nu apare. Expectativa în afara certitudinilor nu poate satisface experiența trăirii prometeice, dură dar cu atît mai sublimă, ocolind „ispitele ușoare și blajine", desprinzînd numai „gustul otrăvit și tare" :

Mă scald în gheață și mă culc în stei,
Unde dă bezna eu frămînt scîntei,
Unde-i tăcere, scutur cătușa,
Dobor cu lanțurile ușa.
Cînd mă găsesc în pisc
Primejdia o caut și o isc,
Mi-aleg poteca strîmtă ca să trec,
Ducînd în cîrcă muntele întreg.

(Psalm)

Cu conștiința acestei cutezanțe luciferice, înfruntarea e mărturisită drept, fără umilitate, iar consemnarea neputinței de a răsturna ordinea lucrurilor nu e și aceea a unei înfrîngeri. De unde luciditatea examenului interior, cu eterna aspirație către cunoașterea integrală. Poetul nu se mai mulțumește cu descifrarea dumnezeirii în simbolistica tradițională, ca atare nu-i sînt suficiente consemnările textelor sfinte.

Suprem act este certitudinea, la dimensiunile terestrității :

Singuri, acum, în marea ta poveste,
Rămîn cu tine să mă mai măsor,
Fără să vreau să ies biruitor.
Vreau să te pipăi și să urlu : „Este !".

(Psalm)

Universul poeziei argheziene este ideologic — în sensul multiplelor incidențe ale însuși procesului de cunoaștere, ca atare al situării poetului în lumea atîtor

răspunsuri sarbede sau betege. Setea de absolut, de trăire în spirit, zbaterea între Cer și Pămînt, acest de atîtea ori și în atîtea moduri reiterat dualism, de Prometeu și Demiurg mereu înfrînt dar mereu ridicîndu-se — în aceasta stă și marea tensiune modernă a acestei poezii, transa ei de umanitate, aura ei de autentic umanism.

Contingența religioasă de Biblie, mai ales de Noul Testament, constituie doar o schemă dată și oferă doar un limbaj comun. Altfel, problematica este inedită, originală prin modul cum se pune, originală prin modul cum nu se rezolvă. Senzația — și ea ideologică — de pendulare între posibil și imposibil, între îndrăzneală și înfrîngere transmite o febră de combustiune, conferind vibrația autenticității.

Numai aparent parabolic, *Muntele Măslinilor* e o imagine deschisă a procesului de cunoaștere care este ispită și miraj :

Munte-ndreptat cu piscul în Tărie
Și neclintit în visul de azur,
Bătut de-a mării veche dușmănie
Cu bici de lanțuri împrejur,
Pîndit să crească peste tine
Șesul turtit, flămînd de înălțime,
Și să te-ajungă praful care vine
Stîrnit de turme și desime ;
Munte, cădelniți de izvoare,
Altar de șoimi, sălaș de sori,
Care nu suferi floarea trecătoare
Să te îmbete cu miros de flori —
Tu, în hotarul marilor mistere,
Ești ca un semn de-a pururea putere,
Al vieții noastre cea fără de leac,
Împresuratule de astre !

Țintă cu neputință de atins — elevația spiritului uman e totuși potențială, deși, altfel, carul lui Phaedon al cunoașterii își trage — în necontenit frustrată finalitate — spițele prin terestritatea condiției umane :

Sufletul nostru, șubred și sărac,
Nu știe de izvor și roadă.

Nădejdea-ne pribeagă între noi
Își lasă urmă slabă, ca o roată
Cu spițele de aur, în noroi.

O atmosferă densă, de gînd mereu încercat și ostenit în van străbate paginile majorității *Cuvintelor potrivite*. Nu numai *Duhovnicească* și *Psalmi*, poezii de obicei atît de solicitate și supuse interpretării critice, dar multe altele sînt încărcate de freamătul metalic al foilor de plumb, gravitatea melancoliei așternîndu-se ca un lințoliu funerar. *Tîrziu de toamnă* e una din aceste sonate ale tristeții de orizont închis, spiritul calcinat de neizbîndă transfigurînd natura însăși într-un vast

Spital de întristare, de căință,
În care-ți plîngi iubirea nentîmplată
Și-ți amintești cu dor, cu-o suferință,
Făptura nentîlnită niciodată.

Ca și la Eminescu — ba încă cu o capacitate de proiecție sporită prin chiar prodigioasa experiență a celui care a transcris pe cerul poeziei românești *Luceafărul* — natura constituie cel mai pregnant instrumentar de metafore și de sugestii pentru a transfigura adîncile — și tocmai de asta — greu exprimabilele procese sufletești. Ca în strofa finală :

Molifți, cîțiva, s-au întîlnit departe,
Pe cînd murmurul parcului se roagă...
Se-nchide înserarea ca o carte
Și sufletul în foi, ca o zăloagă.

La data însă la care ne găsim, *Psalmii* lui Arghezi materializează etapa dilemelor dramatice, a sfîșierilor violente care se răsfrîng tragic în peisajul de gîndire și simțire al acestui traumatizat căutător de certitudini.

Ne oprim aici. *Cuvintele potrivite* au generat zeci și zeci de exegeze. Nu le putem nici măcar trece în revistă — majoritatea fiind una față cu cealaltă și unele chiar în ele însele contradictorii. Cauza trebuie — desigur — căutată în chiar potențialul de contrarietăți și contradicții ale operei, căreia i s-au adăugat, caleidoscopic, *Florile de mucigai*, ale ochiului necruțător peste mizeria și promiscuitatea umană, reabilitînd estetica urîtului — iar acestea urmate de poemele universului mărunt din *Cărticica de seară* sau de *Horele* chietudinii domestice, acestea impregnate de un spiritualism franciscan ; apoi, din nou răvășit, de data aceasta de războiul cotropitor, cel care va scrie celebrul pamflet *Baroane !* va da și versurile acelui *Carnet*, de spaimă și de aprigă durere pentru țară ; și va urma tăcerea aceea grea a glasului arghezian amuțit, pînă în 1955, cînd *Cîntare Omului* și *1907* vor proiecta spre noi un alt mesaj, dar al aceluiași Arghezi : mesajul generat de conștiința clarificată — acum — asupra devenirii dialectice a istoriei umane, văzută în succesiunea, ea însăși profund, tragic contradictorie, a perfecționării omului de-a lungul unei multimilenare traiectorii, sau concentrată — acid, necruțător, dar cît de autentic în revoltă — asupra anului de sînge și de sălbăticie, cel al lui Dumitru Țărănoiu din *1907* ; pentru ca, iarăși, în creația ce a urmat, strînsă succesiv în cele 6—7 plachete, sfîrșite în *Litanii* și *Noapte*, cel niciodată împăcat pe deplin cu Destinul, cel deslușind foșnetul din urmă al vieții, încercînd să doboare „cu pumnii și umerii stihia" ; deși „nedeslușită, umbra te-mbie și te cere".

Contradicții structurale, de formație și personalitate, urcări pe piscul cel mai de sus al cugetării, dar și atîtea limite ale cunoașterii, încețoșată și obturată de neliniști metafizice ; zbatere sisifică întru certitudine, dar și înfrîngeri sub greutatea căutării ; imn al atotputerniciei geniului uman, dar și sublimă joacă „de-a v-ați ascunselea", cu moartea, cu destinul uman...

Opera lui Arghezi trebuie citită — toată — cu coarda aceasta, mereu întinsă, a arcului de cunoaștere pe care — nouă și acum — ni-l conferă atît experiența deplinei maturizări a unei mari și originale literaturi, cît și filosofia celui mai înaintat punct de reper pe harta spiritului uman : aceea care ne călăuzește omnivalent și creator.

(*„Contemporanul"*, 22 V 1970)

CENTENAR

Cinstind împlinirea unui veac de la nașterea lui, gîndul se înfioară cînd, mergînd înapoi pe firul timpului, îi aflăm debutul în 1896 și urcînd, apoi, cu anii veacului XX, realizăm că activitatea literară a lui Tudor Arghezi depășește șapte decenii. Iar acest debut n-a fost ca multe altele și nici doar convențional sancționat. Încă de la început, amfitrionul Al. Macedonski, întemeietorul — chiar în anul nașterii celui pe care avea să-l lanseze — al „Literatorului", ținea să marcheze (în „Liga ortodoxă", nr. 4) nu numai că „Ion Theo [...] ne-a surprins în versuri mai presus de vîrsta sa", dar și să-i înscrie o planetă ce-și va dovedi peste timp validitatea : „merge pe un drum a cărui fiecare cotitură e prăpastie" [...], „rupe cu o cutezanță fără margini cu toată tehnica veche a versificării, cu toate banalitățile de imagini și de idei, ce multă vreme au fost socotite la noi și în străinătate ca o culme a poeticei și artei". Că, foarte curînd, tînărul astfel debutat își va repudia maestrul nu trebuie să ne surprindă, căci nici vlăstarul, tot gorjan, al geniului românesc întru sculptură, Constantin Brâncuși (născut în 1876), nu avea să rămînă prea mult, odată ajuns la Paris, în atelierul și sub auspiciile celebrului Auguste Rodin, pentru a-și căuta — și afla — propriul drum, propriul destin în universul artei.

Lunga și sinuoasa biografie a operei argheziene este tocmai această — nu o dată sfîșietoare — dialectică sub un cer mai totdeauna interogativ, originalitatea lui neavînd nimic liniar, ci, mereu contradictorie, stînd („singur și piezîș") tocmai sub acest indice major al neostenitei căutări, sub trauma necontenit fecundei incertitudini întru perfecțiune.

Dar cîtă severă exemplaritate în concretizarea acestei linii de conduită artistică pe traiectoria de afirmare a propriei creații ! Abia la 47 de ani, în 1927, după o prodigioasă acumulare de încercări în ale vieții și ale scrisului, după o sisifică zbatere cu Logosul, timp în care nu i-au lipsit nici elogiul dar nici ocara într-un lung lanț de circumstanțe în ele însele contradictorii, Arghezi s-a decis să dea, în sfîrșit, la iveală ale sale *Cuvinte potrivite*. E prima lui „carte de autor" și ea se deschide înnobilată cu sigiliul celebrului *Testament*, credo depășind cu mult marginile unui manifest poetic și revărsîndu-și tîlcul peste atîtea generații ce și-au aflat în versetele lui însăși conștiința întru „îndreptătirea ramurei obscure". Deplin conștient de propria-i valabilitate și, ca atare, de propria-i forță artistică în veac — deși, altfel, împrejmuit de atîtea afluxuri ale modernismului avangardist — Arghezi și-a construit apoi, într-un suflu de nestăvilit, un puternic edificiu de o nedezmințită originalitate. Lărgind necontenit aria impactului cu un univers tot mai dens, mai tulburător în semnificații și implicîndu-l pe cititor într-o mereu nouă realitate interioară privită din mereu alte unghiuri, spre Soare sau spre Tenebre, i-a stimulat, sub frămîntul îndoielii, setea de cunoaștere în „marea aventură" a veacului nostru. Nu fără a-și da, prin „Bilete de papagal", inaugurate în februarie 1928, un instrument *zilnic* de incitare în sfera culturii a publicului cititor, în primul rînd a celui tînăr, de la licean la student, și a contribui astfel cu eficiență la formarea unui gust nou în ale literaturii — Tudor Arghezi lansează într-un ritm parcă programatic noi și noi volume de versuri, de proză poetică, de proză pamfletară, toate trădînd, însă, nu graba, ci același complex proces de gestație, o migăloasă dar efervescentă decantare a sensurilor și expresiei artistice : *Icoane de lemn* și *Poarta neagră* (1930), *Flori de mucigai* și *Cartea cu jucării* (1931), *Tablete din Țara de Kuty* (1933), *Ochii Maicii Domnului* (1934), *Cărticică de seară* (1935), *Cimitirul Buna-Vestire* (1936), *Ce-ai cu mine, vîntule ?* (1937), *Hore* (1939)... Este „valul" creației argheziene pînă la cel de al doilea război mondial, val tumultuos și parcă sugerînd impulsul acoperirii vidului editorial de pînă atunci.

Fapt e că — exceptînd adeziunea imediată și entuziastă, în „Viața Românească", a lui Mihai Ralea — receptarea *Cuvintelor potrivite* n-a găsit obștea critică într-atît de pregătită precum ne-am fi așteptat, și G. Călinescu în a sa *Istorie a literaturii* din 1941 o spune : „Între 1904 și 1927 s-au făcut și desfăcut numeroase glorii. O. Goga, Iosif, Cerna, Anghel, Minulescu, Pillat, Demostene Botez, Blaga, Crainic, Barbu și atîția alții

și-au cucerit reputația înaintea celui de-o vîrstă sau mai în vîrstă decît ei. Tudor Arghezi s-a coborît poate tocmai din cauza aceasta ca un bolid. Fu proclamat «un nou Eminescu», socotit de unii cel mai mare poet de la cîntărețul *Luceafărului*. Această glorie tîrzie și repede a avut un larg efect asupra liricii contemporane și înrîurirea a fost profundă". În continuare, *Istoria...*, prin capacitatea cuprinderii arhitecturale a universului arghezian de pînă la acea dată — cea mai temeinică și valabilă pînă astăzi — oferă analiza creației în versuri ca și a celei în proză a scriitorului în definiri sintetizatoare. Precum despre *Testament* : „Profunditatea poeziei stă în aceea că odată deschisă o ușă, zece porți se dau la o parte zgomotos și simultan peste amețitoare perspective". Demonstrîndu-i „perspectiva cosmică", G. Călinescu relevă că „al doilea aspect profund al poeziei lui Arghezi, în afara oricărei poziții noționale, este sentimentul de oscilare materială între două lumi cu densități deosebite, cerul și pămîntul". Exemplificările, citatele proiectează în spirite valențele cele mai autentice ale acestei creații unice, adeverind că „ideea de cuvinte «potrivite» vine fără îndoială din noțiunea estetică, exprimată neted în *Testament,* a unei poezii în care s-a sterilizat orice element nociv, practic". Cît despre creația în proză, criticul observă că „Tudor Arghezi nu este un prozator ci un poet care se coboară cu toate aripile lirice în cronică", argumentînd că „taina arghezianismului stă într-un spirit de relație imens în cadrul unei viziuni totale a universului de forme ; metafora lui este o metamorfoză, o deplasare subită, pe spațiu restrîns sau larg, de la o unitate la alta, cu o lipsă deplină de dogmatism morfologic" ; „cu *Tablete din Țara de Kuty,* Tudor Arghezi dă pamfletului atmosfera fabuloasă din opera satirică a lui Swift și a utopiștilor în genere"...

Consecvent inegalabilului său merit de a fi promovat concepția că un mare scriitor este un creator de cultură — prin linia generală a activității lui intelectuale, prin iradierea personalității în cetate, cu atît mai intens prin creația propriu-zis literară, lui Călinescu îi revine meritul major de a fi situat pe Arghezi — și în primul rînd pe poet — pe treapta cea mai de sus a contemporaneității veacului 20 și a fi deschis, astfel, zăvoarele recep-

tării polivalentei opere a acestuia, accelerînd îmbogățirea spiritualității românești la nivelul superior al modernității artei cuvîntului.

Cu asemenea fundamentare *estetică,* proces la care aveau să contribuie apoi cu noi argumente un Tudor Vianu, un Pompiliu Constantinescu, un Șerban Cioculescu, scrisul arghezian și-a amplificat puterea de impact uneori evenimențială, precum cea ziaristică din timpul războiului (autorul lui *Baroane !* demonstrînd, o dată mai mult, a fi unul din cei mai mari slujitori ai publicisticii românești), după Eliberare înscriindu-și numele în paginile primului an (1946) din seria a doua a „Contemporanului". Era un gest de adeziune ce se putea amplifica de către cel ce primise în 1945 premiul național de literatură, numai că ignobila încercare, din ianuarie 1948, de a i se anula întreaga operă artistică, pusă sub semnul „putrefacției", avea să întrerupă — în perioada dogmatismului — fluxul *Marelui Alpha* al poeziei noastre. Ieșirea din conul de umbră parcă întîrzia încă și în mai 1955, cînd la aniversarea a 75 de ani, „Contemporanul", de pildă, se mulțumea doar cu a-i reproduce un titludouă din poezii sau cîteva fragmente din *Manual de morală practică.* Și totuși anul 1955 va figura pe foaia de titlu a „peisajelor" din amplul poem al răzvrătirii anului *1907.* E adevărat, bunul de tipar e notat 6.XII.1955, practic cartea apărînd în 1956, urmată în primăvara aceluiași an de *Cîntare Omului,* poemul revelator al destinului uman, în sumarul volumului figurînd și *Stihuri noi, Carnet-Mai 1944, Alte stihuri.* În numărul cu data de 27 aprilie 1956 al „Contemporanului", Arghezi reapărea cu o tabletă, *Primăvara* (pe care, aproape neîncrezător, ni-o încredințase la solicitările de sub pomii în floare ai Mărțișorului)... Avea, după aceea, alături de G. Călinescu, de Zaharia Stancu, de Geo Bogza, de Eugen Jebeleanu, de Grigore Moisil, de floarea intelectualității românești, să-și spună tot mai frecvent cuvîntul în presa noastră, și, atîția ani la șir, în „Contemporanul" mai ales, de care avea să-l lege o adevărat părintească afecțiune. După cum, prin *Frunze, Poeme noi, Cadențe, Silabe, Ritmuri, Noaptea,* avea să dăruiască în continuare culturii noastre noi și noi împliniri, postumele ce mai apar încă relevînd un tezaur parcă inifinit de creație.

Veniseră — în sfîrșit — anii de glorie, cea de a 80-a aniversare echivalînd cu un apogeu al triumfului artei adevărate, într-un freamăt unanim al poporului ce prin Tudor Arghezi își revelase geniul cuvîntului măiestrit. În vibrantul *Vă îmbrățișez* rostit la Casa Scriitorilor în ziua de 18 mai 1960, Arghezi spusese : „Azi mă găsesc între scriitori... Aici mă simt mai la locul meu, lîngă tulpina mea, în grădina mea, în patria mea morală".

În patria la a cărei construire în nouă temeinicie contribuise atîta și în care, la cinstirea, apoi, a celor 87 de ani, în acel mai 1967, Arghezi își mărturisea, ca un *Testament* acum în pragul veșniciei, bucuria trăirii într-o perpetuă *Primăvară a tinereții*. Descoperim cu emoție textul acestei ultime tablete în colțul din dreapta titlului „Contemporanului" de atunci. Ea echivalează cu un „vade-mecum" scriitoricesc, cu un îndreptar, de breaslă, peste timp. Deci și pentru acum, la acest luminos Centenar. Spre cinstirea căruia și transcriem aceste rînduri, de căpătîi. Ele vin după elogiul stării de „încă prezentă" tinerețe, de nimic ostenită prospețime în fața hîrtiei ce așteaptă, mereu îmbietoare, să-i picure slova. Așadar :

„Aceeași neliniște, aceeași îndoială, aceeași uitare de sine mă fac să mă încred într-un fel de tinerețe nouă. Le-aș da confraților mei, mult mai tineri după datele din calendar, o vîrstă cel puțin egală cu a mea, dar și o lepădare de orgoliu rămas în drojdia instinctului.

Dacă mi-aș exprima trecutul cu obiectivitate și cu toată modestia obligatorie, mi-aș descoperi cîteva calități: răbdare neostenită, o nădejde în înfrumusețarea mereu sporită a limbii românești și poate că și impresia că am participat și eu, cu puținele mele mijloace, la această continuă înfrumusețare. Orice altă veleitate mi-a lipsit și sînt încredințat că exagerata opinie a confraților mei despre ce aș fi putut să fiu, nu mă îndreptățește la alte năzuințe...

Deci, dragii mei, perseverență, sinceritate și îndrăzneală.

Cred că altceva n-aș avea de adaos la aceste cuvinte găsite în luna mai printre flori, la întîmplare..."

Și, cum noi înșine scriam în *Omagiu* la acel „mai printre flori", cuvintele ni se par cu atît mai potrivite la acest Centenar.

O asemenea vîrstă a creației mereu întinerite conferă unei literaturi acea maturitate pe care i-o îndreptățește o evoluție de piscuri și de culmi, între care opera argheziană străjuiește cu flacăra ei atît de autentic contemporană.

Așa precum în ce are creația lui Arghezi mai reprezentativ e de presupus stratificarea de cristal a unei îndelungi tradiții, de la Dosoftei la Eminescu, tot astfel prin această operă astăzi ne relevăm întregul relief al geografiei noastre spirituale.

Strălucirea ei ne luminează orizontul.

(*„România literară"*, 22 V 1980)

CĂLINESCIANA

PRELIMINARII

Aș putea spune că prima mea întîlnire decisivă cu G. Călinescu — întîlnire în sensul conștientizării unui veritabil eveniment spiritual de excepție — a fost aceea din primăvara anului 1932, prin mai, cînd am citit pe nerăsuflate *Viața lui Mihai Eminescu,* care apăruse în luna precedentă. Eram oarecum familiarizat cu scrisul autorului din frecventarea ca lector asiduu al principalelor publicații culturale, printre care „Viața Românească", „Viața literară" (unde G. Călinescu începe a fi prezent încă din 1927), „Gîndirea", „Vremea", „Adevărul literar și artistic", „România literară", dar și al cotidianului „Mișcarea", unde G. Călinescu a publicat la finele lui 1931 o serie de fragmente chiar din lucrarea consacrată marelui poet. Apoi, după ce cartea a apărut, se știe că nu puține au fost aprecierile elogioase (Perpessicius, M. Sebastian, Camil Petrescu, Al. Rosetti, Al. Philippide, Paul Zarifopol, Mihai D. Ralea — acesta nesfiindu-se chiar a-i atribui calificativul de „capodoperă"). E adevărat, că, între timp, se pronunță și unii detractori, chiar zgomotoși, dar, în octombrie 1932, cel care — pentru mine suveran — pecetluiește ca pe un monument *Viața lui Mihai Eminescu* este G. Ibrăileanu, prin articolul consacrat cărții în „Adevărul literar și artistic" ; „Am cetit cartea d-lui Călinescu îndată ce a apărut — și încă nu mă pot despărți de ea" — scria marele nostru eminescolog. „O țin pe lîngă mine, recitesc unele pagini ori capitole întregi, pentru faptele relatate, pentru modul în care autorul le povestește, pentru imaginea ce și-a făcut-o d. Călinescu despre poet, pentru frumusețea limbii și a stilului — și-mi spun mereu : *există* dar nu în înțelesul

pe care, cu exces de modestie, îl dă acestui cuvînt în postfața sa" [...] [„Cartea dlui Călinescu îți îmbogățește cunoștințele despre Eminescu, îți dă o imagine completă a lui — și plăcerea de a încerca să o retușezi — te încîntă ca o operă de artă, fiindcă, în limitele genului ei, este o operă de creație, și în sfîrșit are calitatea eminentă de a te face să gîndești.

Este, după umila mea părere, monumentul cel mai impunător ce s-a ridicat pînă astăzi lui Eminescu" [...]

„Una din calitățile cele mai remarcabile de artist ale d-lui Călinescu este adaptarea stilului la fond, cu alte cuvinte viziunea totală și clară a lucrului. [...] Această adaptare, această supunere a formei la fond, această polimorfie a stilului îl pune alături de Caragiale și de Sadoveanu și dă operei sale un caracter de înaltă artă.

De altfel, d. Călinescu stă alături de scriitorii cei mai artiști ai noștri prin toate caracterele scrisului său. Puțini oameni cunosc care să știe exprima, direct ori «figurat», cu atîta exactitate scurtă și cu atîta priză asupra inteligenței și a imaginației cetitorului. Și să reușească să exprime în limba tuturora observații fine justificate prin considerații teoretice subtile".

Se-nțelege că am putea cita articolul lui Ibrăileanu în întregime, dar trebuie spus că, pentru cei care-l frecventam, el reprezenta farmecul unui eveniment așteptat întrucît cunoșteam deja opiniile elogioase ale magistrului încă îndată după apariția *Vieții lui Mihai Eminescu*, atmosfera consecvent favorabilă lui G. Călinescu fiind întreținută intens în anturajul celor ce beneficiau de vizitele în strada Buzdugan nr. 7.

După moartea lui Ibrăileanu, întrebîndu-mă „care sînt criticii noștri literari de astăzi", am scris în „Lumea" din 28 august 1936 un articol în care-mi exprimam deschis convingerea, încărcată de admirație : „Între criticii români de astăzi, trebuie citat în primul rînd d. George Călinescu. Numai activitatea pe care o desfășoară săptămînal în «Adevărul literar» și încă ar fi de ajuns pentru a se vedea pregătirea solidă, puterea de discernămînt, gustul și talentul său de critic literar. Consacrat definitiv prin studiile asupra vieții și operei lui Eminescu, d. G. Călinescu este cel mai indicat să ne dea o istorie a literaturii române, intenție pe care credem că

o are, dat fiind că în ultimul număr din «Adevărul literar» d-sa a dat publicității un fragment asupra operei lui Andrei Mureșan. Ar fi o întreprindere vastă, pentru care, însă, îl socotim cel mai indicat".

Articolul l-am cuprins în vol. I din *Confruntări literare* (pag. 17—20). În acest al doilea volum, inserăm, deci, articolul *G. Călinescu* („Lumea", 26 XII 1936), publicat după ce excepționalul critic își trecuse la Facultatea de Litere din Iași examenul de doctorat, nu fără a releva că „teza de doctorat susținută nu reprezintă decît o lucrare de strictă necesitate, o formalitate aproape, față de lucrările tipărite și față de activitatea de critic de la diferite periodice și, în special, de la «Viața Românească», iar în timpul din urmă de la «Adevărul literar»". Concluzia : „... nu ne îndoim că d. G. Călinescu va fi în curînd la locul care i se cuvine, alături de colegii de la Facultatea de Litere din Iași și din Cluj, d-nii Octav Botez și D. Popovici".

Dar iată — cu titlu documentar — textul integral al articolului :

G. CĂLINESCU

La Facultatea de Litere din Iași și-a trecut examenul de doctorat d. G. Călinescu. Relevăm acest fapt nu pentru că am acorda unui asemenea examen o valoare excepțională, ci pentru personalitatea celui care l-a trecut, pentru activitatea desfășurată în domeniul criticii și istoriei literare. Căci, în cazul d-lui G. Călinescu teza de doctorat susținută nu reprezintă decît o lucrare cu caracter de strictă necesitate, o formalitate aproape, față de lucrările tipărite și față de activitatea de critic de la diferite periodice și, în special, de la „Viața Românească" iar în timpul din urmă de la „Adevărul literar".

Într-un articol din vara aceasta, scriam tot în acest loc, despre critica românească actuală și despre slujitorii ei. Am arătat atunci, în treacăt, meritele d-lui G. Căli-

nescu și prioritatea care-i trebuie acordată, fără nici o rezervă. Revenim astăzi cu bucurie că această deosebită valoare va găsi, în sfîrșit, posibilitatea de a fi apreciată și *oficial*, fiindu-i deschise perspectivele cele mai largi și pe deplin meritate.

Dacă am lăsa la o parte lucrarea vastă asupra vieții și operei lui Eminescu, și am lua în considerare numai activitatea de recenzent, aceasta ne-ar fi de ajuns ca să ne dăm seama de cultura, de spiritul critic, de puterea de discernămînt și de gustul fin al d-lui G. Călinescu.

O simplă recenzie a d-sale dovedește totdeauna o solidă cultură clasică, precum și o cunoaștere a tuturor problemelor de filosofie, în legătură cu literatura și cu estetica propriu-zisă. În afară de acestea, autorul *Operei lui M. Eminescu* e foarte bine informat în ce privește literatura străină, fiind totdeauna bine orientat în literatura franceză și germană și cunoscînd aprofundat literatura italiană. Să adăugăm la această pregătire și talentul de scriitor, stilul atît de clar și atît de adecvat criticii literare, și ne vom convinge de valoarea deosebită a d-lui G. Călinescu în critica românească actuală.

Neînfeudat niciunei „școli" nici unui „grup" cu principii și directive eșalonate după criterii externe literaturii și artei, d. G. Călinescu reușește să aibă o independență care-i face cinste și care, în moravurile de la noi, îl singularizează pe o poziție care-i garantează obiectivitatea, făcînd ca, în critica noastră, să aibă cuvînt hotărîtor.

Neîncadrate în rigiditatea unui anumit sistem, ideile și aprecierile d-lui G. Călinescu au suplețea dar, în același timp, și facultatea de a avea o stabilitate și o valabilitate general admisă.

Iată pentru ce nu ne îndoim că d. G. Călinescu va fi în curînd la locul care i se cuvine, alături de colegii de la Facultatea de Litere din Iași și din Cluj, d-nii Octav Botez și D. Popovici. Astfel literatura română își va avea cercetătorii și criticii ei firești.

G. Ivașcu

(*„Lumea"*, 24 XI 1936)

Că pînă să urce treptele catedrei a mai trebuit să treacă oarecare timp, circumstanțele sînt acum prea cunoscute pentru a le evoca și noi, aici și acum. De altfel, înseși relațiile personale stabilite în preajma examenului de doctorat și mai ales după aceea au fost și ele amintite, dar incomplet dacă nu, în unele detalii, chiar eronat. E cazul, între altele, al relatării — după transcrierea înregistrării la magnetofon — din vol. *13 Rotonde 13, Muzeul Literaturii Române*, București, 1976, pag. 204—215. În genere, transcrierea e corectă, totuși cel puțin două inadvertențe trebuie relevate : prima — este redarea greșită a adresei acelei telegrame expediată de G. Călinescu de la București, în ultima decadă a lui decembrie 1938, adică în preajma începerii de către mine la Iași a concretizării tehnice a „Jurnalului literar". E vorba de strada *Lozonski 5*, și nu... Ladowski ; a doua e cea care m-a afectat cu adevărat, întrucît implică o dedicație a lui G. Călinescu, pe volumul *Cronicile optimistului* (E.P.L. 1964). Ei bine, acel autograf — atît de tulburător pentru mine — sună astfel : *„Lui G. Ivașcu umbra sufletului meu fără de care aș fi stingher"*. În textul din *13 Rotonde 13*, finalul dedicației sună aproape grotesc : în loc de *stingher* e ... *mic !*... Evident, o eroare de transcriere care se putea evita prin simpla confruntare a textului de către emitentul său din seara acelei „rotonde". Dar ceea ce m-a surprins, de asemenea, este și acea tendință de afabulație, caracteristică anecdotismului reportericesc, din subsolul paginilor la care mă refer, privind primele contacte ale lui G. Călinescu cu Iașii și oamenii lui. Printre acestea, șocantă e, desigur, caracterizarea debitului verbal al lui G.C. : „debordant, obositor, diavolesc", dar, mai ales, aserțiunea că eroul reportajului „a intrat în agora ieșeană de la librăria Athanasie Gheorghiu, unde se oprea între scriitori și gazetari spre a se odihni duelînd. Verbul lui tăia ca diamantul în sticlă. Se auzea scrîșnetul celui executat. Concis și ucigător". Imaginea aceasta de spadasin verbios e departe de a corespunde celei cunoscute de mine : G. Călinescu nu se lăsa atras de asemenea mondenități provinciale. Cît despre raporturile lui cu

Ath. Gheorghiu, om de o exemplară modestie, ele s-au concretizat în marginile unor relații determinate de personalitatea celui care era interesat a edita ca director strict independent „Jurnalul literar" și un librar desigur nițel ieșit din comun, întru totul respectabil (ca girant, la început, al sucursalei ieșene a prestigioasei firme „Socec"). Dar un portret afabil îi va consacra însuși G. Călinescu în „Jurnalul literar" nr. 21 din 31 V 1929, subliniind, între altele : „Ceea ce uimește la acest sensibil, cu figură mai mult de intelectual timid decît de comerciant, este aprinderea pentru orice idee «frumoasă», cu un elan de o copilărie încîntătoare, menit să sperie chiar bunul-simț al unui literat. *Jurnalul literar* ar fi apărut oricum, dar realizarea lui se datorește omului cu ochi blînzi, negri". Devotat — nu și fără pagube — pînă la ultimul nr. al apariției *Jurnalului,* Ath. Gheorghiu nu și-ar fi îngăduit să facă — *el* — și propuneri ce ar fi implicat — cum am citit, în altă parte — „linia" revistei, decît doar că și-a manifestat nedumerirea pentru eludarea oricărui fel de publicitate comercială..., ceea ce era o reacție firească la un editor oricît de benign ca temperament, dar, totuși, neputîndu-și permite a fi un filantrop — pentru simplul motiv că mijloacele demersului său editorial erau cu totul modeste din punct de vedere financiar.

Cu unele aspecte de afabulație anecdotică e și relatarea acelei prime vizite a lui G. Călinescu, însoțit de mine, la revista „Însemnări ieșene", cu lectura și interpretarea „Jocului secund" barbian. Ion Bălu în *Viața lui G. Călinescu* o înregistrează (la pag. 210—211) dar nu fără o proprie opțiune în baza unor mărturii reflectînd mai exact și mai cumpănit atmosfera acelei după-amiezi (pag. 211). De altfel, ulterior incidentului, G. Călinescu avea să colaboreze la „Însemnări ieșene" (*Sensul vieții și operei lui Eminescu,* în nr-ul 10 din 1939), (*Fișe literare. Elena Farago, S. Bărgăoanu,* în nr-ul 1 din 1940, *De vorbă cu d-l I. Petrovici,* I, II, III, respectiv în nr-ele 2, 4 și 7 din 1940).

„NOUA JUNIME"

În genere, aceeași monografie a lui Ion Bălu se menține în marginile adevărului și în ce privește activitatea lui G. Călinescu implicînd inițiativa ce a dus la constituirea *„Noii Junimi"*, care — sub efemerul acelui timp atît de puțin prielnic construcțiilor culturale de durată — nu putea rămîne decît ca un simptom al efervescenței intelectuale determinate — desigur nu într-un cerc prea larg — de un temperament ca al inițiatorului.

Dar cum rostul nostru nu e nici de a reconstitui monografic traseul ieșean al lui G. Călinescu, nici de a aluneca în „memorialistică", ne vom menține strict la contribuția, desigur necesară, a demersurilor de presă, respectiv a celor din ziarul „Iașul", al cărui redactor principal eram și al cărui director, Mircea Bârsan, îmbrățișa din toată inima ideea lui G. Călinescu.

Primul număr al „Iașului" a apărut la 1 aprilie 1938, iar coincidența a făcut ca în seara aceleiași zile (cf. I. Bălu, *op. cit.*, pag. 202), G. Călinescu să ia rapidul spre Iași. A doua zi, a trecut pe la facultate, ca să-și anunțe programul cursului de Estetică și critică literară, inaugurat în ziua de 4 aprilie. E ceea ce sub titlul *Cursul inaugural al prof. G. Călinescu,* „Iașul" anunțase în pag. 2 a nr-ului din 3 aprilie :

> „Dl. Prof. G. Călinescu începe cursul de Critică și estetică literară, luni 4 aprilie.
>
> D-sa va ține : luni de la 8—10 dim. seminar, marți de la 3—4 d.m. curs de Poezie (teorie și curente) și miercuri de la 11—12 dim. curs de Tehnica criticii. Cei care vor frecventa cursul domnieisale sunt rugați a se prezenta luni, 4 aprilie, pentru consfătuire asupra programului de lucru."

Este un fapt că ziarul „Iașul" s-a preocupat să întrețină o atmosferă propice activității lui G. Călinescu, aducînd un suflu nou în viața culturală a orașului cu o atît de prestigioasă moștenire. Ca atare, se explică de ce chiar în nr-ul 12 din 10 aprilie 1938, am publicat acel amplu interviu din paginile 2—3, pe care-l reproducem integral :

DL. G. CĂLINESCU
ne vorbește despre :
Restaurarea Iașului în tradiția lui culturală.
O nouă „Junime". Adevăratul ieșenism.

Am stat de vorbă, în două zile la rînd, cu d. G. Călinescu, cunoscutul critic literar, titular al conferinței de Estetică și critică literară de la Facultatea noastră de Litere. Principalul obiectiv al convorbirii a fost Iașul și în special perspectivele pe care le poate avea orașul nostru de a deveni ceea ce trebuie să fie : un centru cultural.

Rîndurile care urmează reprezintă exact cele exprimate de d. G. Călinescu. Le publicăm cu convingerea fermă că ele vor genera un adînc ecou în sufletele ieșenilor, care vor găsi în ele constatări și mai ales sugestii asupra cărora vor medita cu mult folos.

În articolul nostru de mîine vom face cîteva comentarii pentru a sublinia importanța deosebită a opiniilor d-lui G. Călinescu, care fac cinste ziarului nostru, expresie a nădejdilor ieșene.

— Oricine stă de vorbă cu un ieșean cult observă numaidecît două atitudini : întîi mîndria (care e de altfel legitimă) de a locui un oraș cu mare tradiție culturală, sentimentul că adevăratul centru spiritual al României este Iașul ; al doilea, tristețea că Iașul decade, — fiindcă mai ales cei care sunt în măsură nu-i dau o mînă de ajutor, — unită cu convicțiunea că totul este inutil ; după care constatare, de obicei ieșeanul fuge la București. S-a format la București chiar o asociație a ieșenilor în scopul de a ridica de la București Iașul, ceea ce e cam greu. Pînă atunci ieșenii din București fac excursii la Iași.

Iașul — un mare centru cultural

E întrebarea : este Iașul un oraș iremediabil pierdut, are el nevoie de un ajutor extraordinar ca să existe din punct de vedere spiritual, singurul punct de vedere pe care mi-l îngădui ? Eu cred că nu. Cu condiția de a se risipi o prejudecată asupra Iașului, Iașul poate fi foarte bine un centru cultural al țării, un mare centru. El poate fi o Florență românească și totodată un Heidelberg. Altceva însă nu poate fi. Orice vis de a face din el un New York este irealizabil, cînd capitala administrativă este la București. O mare țară nu-și confundă însă centrul administrativ cu centrele culturale. Și pot fi mai multe centre culturale, după natura locului. Roma este capitala Italiei, dar nu e inima culturală a ei. Centrul literar și artistic este la Florența, centrul filosofic e la Napoli. Aici nu intră în joc numai tradiția dar și factorul etnic. La Napoli predomină vocația dialectică prin fondul sufletesc grec.

Iașul nu poate niciodată să decadă și ceea ce se întîmplă acum mi se pare mai mult o demoralizare, o psihoză creată de imigranți, de cetățenii munteni veniți la Iași, pentru falsa lui faimă de moliciune și nevăzînd în el decît crîșme. Aici a băut Creangă, aici a băut Eminescu ; nimeni nu zice : aici s-a formulat cutare idee, aici s-a scris cutare poezie. I s-a făcut Iașului o greșită reputație de oraș mahmur. În realitate la Iași sunt toate condițiile unei vieți intelectuale superlative. Este o Universitate cu profesori străluciți, sunt școli superioare, sunt studenți, este un public dornic de senzațiuni care soarbe o conferință în lipsă de alte evenimente și este și un temperament local aplicat la ideologie și chiar la oarecare fanatism. Ieșeanul este, în înțelesul bun, gregar, plin de atitudine. Rău îndrumat, el poate deveni sectar : bine îndrumat, el poate deveni gînditor.

Un lucru trebuie însă lămurit. Un centru nu se confundă cu regiunea. El nici măcar nu presupune prezența permanentă în localitate a valorilor pe care le promovează. Un centru înseamnă un loc prielnic pentru un anume fel de activitate unde toți se întîlnesc la anume solemnități. Eu pot foarte bine să locuiesc la Craiova, dar dacă public în reviste care apar la Iași, în edituri care funcționează la Iași, însușindu-mi puncte de vedere care își găsesc expresiunea la Iași, eu aparțin Iașului. Un centru cultural este un centru teoretic care devine efectiv în anume solemnități. Și mai întîi de toate se nu-

mește centru acela care răspîndește idei de circulație generală. În privința aceasta Iașul pare a se provincializa, adică a se sinucide singur [sic !], declarîndu-se provincie. limitîndu-se să scoată publicațiuni locale, cu program local, cu scriitori locali. După unii cerul însuși este ieșean. Eroare. „Convorbirile literare", „Viața Românească" n-au fost reviste regionale, ci centrale, promovînd idei pentru tot cuprinsul țării, prin autori de pretutindeni. Iașul a contribuit cu spiritul de creațiune culturală, cu mediul său prilenic discuției. Iașul este astfel alcătuit încît orice idee se află numaidecît, se discută cu aprindere, luînd proporții. Iașul fiind lipsit de evenimente politice propagă bine ideile și izbutește să le impună pretutindeni. Prestigiul lui Ibrăileanu se datorește în bună parte și Iașului. Aici intelectualul e văzut la tot pasul, întrebat, contemplat, tot ce face el este public. Așa era în Florența de altădată. Artistul își expunea sculptura în piață și toată lumea o vedea și o judeca fiindcă orașul era mic și nu avea altă treabă de făcut. De cîte ori o publicație ieșeană de caracter universalist a fugit la București, ea a pierit, fiindcă Bucureștii nu pot intensifica un eveniment intelectual. Capitala are doar meritul de a consuma mai mult.

Renunțîndu-se deci la spiritul provincial, încercîndu-se specializarea Iașului la ocupațiile intelectuale, Iașul nu poate reînvia — fiindcă există —, ci să se deștepte. Un exemplu în treacăt. Este evident ce public de rară finețe pentru teatru este la Iași. Cine, în această liniște, nu s-ar duce la teatru ca să vadă un bun spectacol ? Nu trebuie decît o trupă eminentă și un program rigid și Iașul ar da dramaturgiei române mari contribuții, descoperind autori. A avea spectacole rele nu e o manifestare provincială și o dovadă de decădere, ci pur și simplu o neglijență administrativă, o lipsă de spirit comercial.

O nouă „Junime"

Dar sub raportul intelectual, cred că tradiția Iașului poate fi reluată. E inadmisibil ca poetul local să întrebe la București dacă este sau nu publicabil. Trebuie să se

folosească din nou mediul prielnic pentru ca, dimpotrivă, să fie concentrată aici viața intelectuală, nu în înțelesul prezenței fizice, ci în acela de prezență morală. A fost aici o „Junime", a fost o „Viață Românească", amîndouă dătătoare de legi pentru toată țara. De ce oare, cu atîta fină pătură intelectuală în Iași, nu s-ar mai putea da din nou legi ? Într-un centru nu stai, la centru te duci să primești direcții. Este caracteristic că multă vreme junimiștii, deși locuind la București, trimiteau manuscrisele la Iași și veneau pentru „benchet" la Iași. Văd posibilitatea unei înființări la Iași a unei noi „Junimi", spirijinindu-se mai ales pe tinerimea universitară, făcînd din Iași locul de dezbatere al marilor probleme de creațiune. Aici e atmosfera potrivită. Aici sunt studenți în filosofie și de litere, studenți de belle arte, de Academie muzicală și dramatică, aici colaborarea între arte, care ne lipsește, poate deveni efectivă, aici piesa într-un act, găsită bună la citirea într-un salon, poate fi jucată numaidecît.

Adevăratul ieșenism

În treacăt fie zis, Iașul nu știe să-și organizeze reputația și să-și pună în valoare posibilitățile. El ar trebui să fie orașul producerilor gratuite, din care iese de fapt marea cultură. Ce-ar fi dacă într-un oraș liniștit dar cultural, cu școală de arhitectură, fiecare serie de absolvenți ar construi cu fonduri ce s-ar găsi ușor, cu mîinile lor în definitiv, în fiecare an un monument gratuit, un turn bunăoară ? După 50 de ani am avea o Bolognă plină de turnuri, loc exemplar pentru experiența artistică și în același timp țintă a curiozității pentru excursioniști. Toate acțiunile gratuite sunt în fond comerciale. Ce-ar fi dacă în Iași Teatrul Național ar reprezenta timp de două săptămîni pe an producția dramatică ce i s-ar trimite din toată țara, făcîndu-se comisiune a teatrului românesc în general ? Ce-ar fi dacă fiecare elev la pictură și-ar lăsa autoportretul într-o sală anume și fiecare elev sculptor ar lăsa un bust pe-o alee anume ? Ce-ar fi

dacă viața studențească ar deveni mai ceremonioasă, cu manifestări festive goliardice la care să participe toată țara ? Dacă la Iași toată munca ar fi pusă în evidență și ambiția ar fi ascuțită, orice român ar vedea în Iași orașul pe care trebuie să-l vezi. Iașul să fie nu provincia ieșenilor, ci marele atelier al culturii.

O *nouă „Junime“* la Iași ar avea azi acest scop : să reeduce pe intelectual să pună pasiunea intelectuală mai presus decît pasiunea politică. Noua grupare aș vedea-o ca o congregație, cu trepte, din care, bineînțeles, orice deosebire de convingeri sociale ar dispărea, scopul asociațiunii fiind numai exercitarea ideilor generale. Nu s-ar primi în congregație decît cei capabili de a crea, ținîndu-se într-o fază de noviciat cei prea tineri, care ar forma o nouă *caracudă*.

O activitate minimă ar fi obligatorie. Oricine ar fi obligat, potrivit mijloacelor sale, să ia o atitudine față de tot ce produc membrii, fie pozitivă, fie negativă. Asta ar înlătura lauda mutuală, dar ar obliga pe membru la acea disciplină care cere *ca un intelectual să citească și să judece toate fenomenele de seamă din cultura țării*. Ceea ce apasă asupra culturii noastre este indiferentismul, cinic mărturisit. Ministru, universitar, în țară ori în străinătate, orice congregaționist ar fi obligat, contra sancțiune, de a fi informat. Să vie odată vremea să nu se mai rușineze directorul general de minister că este prieten cu un scriitor. Vechea „Junime“ a cultivat această solidaritate inteligentă, care a făcut ca un Creangă să stea cot la cot cu miniștrii și ministrul să primească în casa lui pe un Creangă și să-i scrie. În sfîrșit, congregația ar urmări să ridice nivelul vieții intelectuale înlăturînd din presa literară pe cei fără școlaritate, firește cu excepții. Ar intra în ea numai universitarul sau, în tot cazul, s-ar face o ierarhie. Un poet poate să aibă talent cu patru clase primare, dar prea mulți critici cu patru clase primare sunt primejdioși pentru cultură. S-ar da apoi o nouă interpretare estetismului excesiv care predomină literatura noastră, reluîndu-se o parte din tradiția „Vieții Românești“.

Conținutul unei literaturi interesează. Discuția lui produce aprinderea creatoare. Există însă un conținut înainte de creație, materia, și un conținut existent numai prin creație. Nu e locul de a discuta aceasta acum. Un lucru e hotărît : dacă o astfel de mișcare ar lua ființă la Iași, aș fi numaidecît în mijlocul ei — *a încheiat d. Călinescu.*

G. Ivașcu

(*„Iașul“*, 10 IV 1938)

De reținut că în același număr în care publica interviul, apărea la rubrica de însemnări ale ziarului consacrate actualității următoarele, sub titlul *Ieșenism*, tocmai spre a atrage în plus atenția cititorilor asupra semnificației convorbirii cît și asupra organizării de către redacție a unei dezbateri ample :

Criticul Călinescu intrînd în cetatea universitară ieșeană a luat din primul moment contact cu ceea ce ne-am obișnuit a numi „ieșenism“.

Se va vedea din declarațiile ce a binevoit a face ziarului nostru că adevăratul și autenticul ieșenism nu este acel care reduce Iașul la el însuși, ci activitatea care reintegrează metropola universitară moldovenească în hotarele ei naționale.

Iașul reinstalat în tradiția lui culturală ar putea relua firul rupt odată cu mutarea „Junimii“ și a doua oară cu mutarea „Vieții Românești“.

Și atunci cînd a șlefuit spiritul artistic al limbii românești și cînd a formulat doctrina radicalismului și poporanismului românesc, Iașul era România, avea un caracter național și nu regionalist.

Declarațiile d-lui Călinescu merită o discuție amplă. Vom invita pe fruntașii ieșeni să-și spună cuvîntul.

Cît despre articolul nostru din „Iașul“ de a doua zi (11 IV 1939), iată-l :

PENTRU IAȘI

În numărul nostru de ieri am publicat convorbirea noastră cu d. G. Călinescu. D-sa a privit problema Iașului în toată complexitatea ei. A analizat obiectiv toate aspectele actualei stări a orașului nostru și a pus diagnosticul cel mai just. Spre deosebire de ieșeniștii profesioniști, d-sa a subliniat că „orice vis de a face din Iași un New York este irealizabil, cînd capitala administrativă este la București". Înlăturarea acestei prejudecăți care caracterizează pe atîția ieșeni, desigur bine intenționați, este deci o primă condiție pentru salvarea Iașului. Prin urmare, nu jinduind mereu după progresele, firești, ale capitalei, vor putea ridica ieșenii orașul lor. Nu socotind pe fiecare zi cîte clădiri s-au mai ridicat la București și ce sume s-au mai cheltuit acolo se va putea remedia situația Iașului. Căci nu acesta este idealul acestui oraș. Și mai ales nu cu „ajutoare de la centru" se va putea schimba ceva.

Perspectivele Iașului trebuie să fie altele. Acelea pe care i le indică atît tradiția lui, dar mai ales actuala lui situație în configurația geografică și administrativă a țării.

Ce poate și, deci, ce trebuie să fie Iașul ?

„Iașul poate fi foarte bine un centru cultural, un mare centru. El poate fi totodată un Heidelberg. Altceva însă nu poate fi" — a spus d. Călinescu.

Aceasta însă nu înseamnă a face regionalism, ci a integra Iașul în marea comunitate românească, atribuindu-și rolul lui bine determinat. Iașul trebuie să devină un c e n t r u care să răspîndească idei de circulație generală. Astăzi, a observat atît de bine d. Călinescu, „Iașul pare a se provincializa, adică a se sinucide, declarîndu-se provincie, limitîndu-se să scoată publicațiuni locale, cu program local, cu scriitori locali".

Mentalitatea aceasta de ieșenism rău înțeles trebuie să dispară. Departe de a aduce vreun folos, ea anihilează toate energiile, într-un lanț nesfîrșit de lamentații, într-un scepticism sterp și inoperant.

Să se plaseze, deci, problema aceasta a Iașului pe o platformă realistă. Reluînd efectiv firul tradiției lui spirituale, ieșenii *prin ei înșiși* să iasă din atmosfera provincială în care s-au scufundat de bună voie și să valorifice ceea ce aparține cu adevărat Iașului, ceea ce el poate da cu adevărat : *creații spirituale*, ceea ce a fost totdeauna : mediul cel mai prielnic pentru ocupațiile intelectuale.

Pentru aceasta însă trebuie ceva. Trebuie o fecundă inițiativă care să resusciteze toate energiile spirituale ieșene. Trebuie să se dea naștere unei mișcări de anvergura aceleia a „Junimii" și a „Vieții Românești". Dl. Călinescu afirmă precis această necesitate. D-sa trasează chiar liniile generale ale cadrului în care ea s-ar produce.

O nouă „Junime", iată ceea ce trebuie să dea Iașul. O nouă „Junime" care ar avea azi acest scop.

Un prim cuvînt, acela al d-lui Călinescu, s-a rostit. Celelalte, desigur, vor urma. Ele vor fi cu atît mai fructuoase, cu cît se vor produce mai neîntîrziat, cu cît vor fi mai precise și mai ancorate în realitate.

G. Ivașcu

(*„Iașul"* 11 IV 1938)

Iată, în continuare (în ordinea succesiunii din pag. 2 a nr-ului din 24 aprilie și a celui din 28 aprilie 1938) răspunsurile la

ANCHETA „IAȘULUI" : CE CREDEȚI DESPRE „NOUA JUNIME" ?

CONST. MEISSNER :

O nouă „Junime" la Iași ?

Am citit cu toată atenția într-un număr recent al ziarului „Iașul" declarațiile d-lui G. Călinescu cu privire la „restaurarea Iașului în tradiția lui culturală".

Noul conferențiar de Estetică și Critică literară de la Facultatea noastră de Litere și totodată distinsul și mult apreciatul scriitor a descălecat în vechea capitală

a Moldovei cu adîncă dragoste pentru trecutul ei și cu înalte aspirații de regenerare pe viitor. A descălecat cu hotărîrea de a pune umărul la această regenerare.

Faptul ne bucură. Elemente de valoare și viguroase vor fi întotdeauna bine primite și îmbrățișate.

Ideea, îndeosebi, a înființării la Iași a unei noi „Junimi“ are darul de a încălzi inima unui vechi junimist ca mine.

Cît ar fi de dorit, Doamne, să vedem reînviind spiritul critic de odinioară al vechii „Junimi“ ; să vedem reînviind acea solidaritate intelectuală ce-i lega pe tineri de bătrîni, pe cei din păturile de jos ale poporului de cei din elita superioară socială, pe săraci de bogați ; reînviind tradiția înfăptuirii lucrărilor celor mai de seamă, glumind și rîzînd, unind astfel munca serioasă cu veselia cea mai zburdalnică !

Dar se mai poate realiza o asemenea minune ? Teamă mi-i că se vor găsi mulți sceptici răspunzînd la această întrebare cu banalul : „ce serait du réchauffé“. Mie unuia îmi place însă supa reîncălzită. Nu *eu* l-aș descuraja pe d. Călinescu de a apuca pe această cale. Aceasta cu atît mai puțin, cu cît de lipsă de tineri, cu care să se poată lucra cu spor, dacă ar fi bine îndrumați, la Iași nici vorbă nu poate fi.

Mai mult decît atît. La Iași nici vorbă nu poate fi de lipsă de conducători intelectuali, de eminenți organizatori, de bărbați de o deosebită ispravă culturală.

La noi nu e *tabula rasa* în această privință. O știe de altfel foarte bine d. G. Călinescu, căci accentuează doar asupra existenței atîtor profesori universitari „străluciți“ și atîtor școli superioare. Îi amintim ființarea în orașul nostru a impunătoarei societăți „Amicii Universității“ și a revistei „Însemnări ieșene“, în fruntea căreia figurează numele unui *M. Sadoveanu,* marele prozator, al unui *M. Codreanu,* delicatul poet, al unui *Gr. T. Popa,* omul de știință prin excelență — revistă merituoasă, succesoare a „Contemporanului“, a „Convorbirilor literare“, a „Vieții Românești“ de odinioară !

Nu e *tabula rasa,* o repet. Dacă mi-i permis un sfat, e acela ca distinsul nou cetățean al nostru să se pună îndeaproape în contact cu aceste așezăminte și aceste per-

sonalități cu care cot la cot, s-ar putea înfăptui minunea unei noi „Junimi“...

Domnului G. Călinescu îi urez izbîndă.

PROF. UNIV. IORGU IORDAN :

Ideea d-lui G. Călinescu, de a crea o societate literară în orașul nostru merită nu numai aprobarea entuziastă, ci și sprijinul stăruitor al tuturor ieșenilor. Eu personal văd în realizarea acestei inițiative mijlocul cel mai sigur de a ne desprovincializa. Căci — să nu ne ascundem după deget —, sîntem provinciali în toate privințele, și nu spre lauda noastră. Un semn caracteristic (și, pentru cine vine dinafară, supărător, poate ridicol) al acestui spirit provincial îl constituie elogiile cu care ne acoperim noi înșine, ori de cîte ori se ivește prilejul : orașul tuturor ideilor mari și nobile, intelectualitate autentică, gust artistic, literar etc., fin și sigur ș.a. Este adevărat că Iașul posedă o tradiție culturală cum n-are, poate, nici un alt oraș românesc, iar ieșenii și moldovenii, în general, dovedesc aptitudini remarcabile pentru orice activitate spirituală teoretică, adică dezinteresată (literatură, filosofie, științele speculative etc.). Dar facem prea mare caz de ele, și ar fi preferabil să le manifestăm prin opere pozitive, lăsînd altora grija să ni le recunoască.

Oare faptul că simțim nevoia să le scoatem noi înșine, și cu orice preț, în evidență nu-i un simptom îngrijorător ? Oare superioritatea pe care, chiar cînd e inexistentă sau măcar contestabilă, mulți dintre noi o afișează, adesea în mod agresiv față de tot ce nu-i ieșean sau moldovean, nu izvorăște mai degrabă dintr-un complex de inferioritate ? Toate aceste manifestări mie unuia mi-amintesc de nobilii scăpătați (din cauza lor înșiși, nu a împrejurărilor !), care, fiind lipsiți de calități personale, sînt în orice moment gata să povestească lucruri extrordinare despre ascendenți și colaterali, în speranța că o parte din meritele acestora trece asupra lor. Exemple se pot găsi, și încă din belșug, în jurul nostru. De aceea las pe fiecare să aleagă din mulțimea lor neobișnuit de mare, mai ales că n-am deloc intenții polemice.

Vreți alt semn de provincialitate ? Uitați-vă în gazetele și revistele noastre, ca să vedeți cine semnează, de obicei, cronicile literare, dramatice, artistice etc. Oricine știe să țină condeiul în mînă (mă gîndesc la sensul propriu al expresiei) crede că poate, dacă nu cumva chiar trebuie să-și „dea cu părerea" despre producțiile concetățenilor săi. Și, bineînțeles, ele toate sînt desăvîrșite, vrednice de a fi prezentate ca model pentru țara întreagă, adesea, poate, și pentru străinătate. Nu procedează la fel „intelectualii" celui din urmă orășel sau tîrg din România ? Dar aceia au cel puțin scuza că nu se consideră deținători ai unei tradiții multiseculare, nici nu se înfățișează ca chintesență de spiritualitate.

Sper că voi fi înțeles cum trebuie, și aceste cîteva cuvinte nu vor fi interpretate altfel decît ca un strigăt de alarmă scos de cineva care, tocmai pentru că se simte ieșean în adîncul sufletului său, are oroare de „ieșenism" adică de spiritul provincial transformat în calitate supremă și afișat cu ostentație. De aceea doresc izbîndă deplină acțiunii pornite de d. Călinescu și de sprijinitorii d-sale.

PROF. TR. GHEORGHIU :

Am primit cu entuziasm să fac parte din „Noua Junime".

Dl. G. Călinescu, inițiatorul asociației, este o personalitate prea bine cunoscută. D-sa ocupă de mult un loc de frunte între fruntașii culturii românești. Mai mult decît atît, d-sa are și darul de a însufleți și a cîștiga simpatii.

Este însă dureros că asociația, abia născută, a primit lovituri.

Deși la Iași este mediu prielnic pentru cultură ; deși aici se citește și se gîndește mai mult decît în alte orașe, cu pretenții mai mari, totuși scepticismul specific ieșeanului face ca o astfel de inițiativă să fie privită cu îndoială.

Mărturisesc că am și eu o îndoială. Anume : în privința rezultatului discuțiilor publice.

Altfel, cine ar putea fi împotriva reînvierii, măcar în parte, a spiritului „Junimii" de altădată ?

Cine ar putea fi împotriva trezirii interesului pentru cultura românească ?

Cine ar putea fi împotriva stimulării creațiunii culturale ?

Cine ar putea fi împotriva selectării, în spirit critic, absolut obiectiv a adevăratelor valori ?

Dar numai avînd conștiința existenței unei atari asociații, scriitorul își va revedea de mai multe ori manuscrisul înainte de a-l tipări ; pictorul își va retușa cu mai multă îngrijire tabloul înainte de a-l expune ; actorul va juca cu mai multă atenție. În fine, trebuie să spunem și ce nu este „Noua Junime", pentru a potoli unele îngrijorări...

„Noua Junime" nefiind un cerc închis, nu poate veni în concurență cu nimeni.

„Noua Junime" nu va provoca nici interese personale, nici interese de grup.

În concluzie : „Noua Junime" va promova numai interesele culturii românești.

PROF. UNIV. I. M. MARINESCU :

Noua Junime !... Titlul acesta a părut cam pretențios unora din intelectualii noștri, mai ales acelora care leagă strîns ideea de „Junime" cu un Maiorescu, Pogor, Negruzzi și ceilalți scriitori proeminenți ai acestei strălucite societăți literare.

Dar nu s-au întrebat ei, în același timp, dacă acești scriitori, așa cum s-au dezvoltat, ar fi putut fi ceea ce au fost, fără această „Junime" în care s-au frămîntat și discutat ideile călăuzitoare creațiilor de artă ?

O întrunire a intelectualilor ieșeni în care să se analizeze, încurajîndu-se toate producțiile artistice pe orice tărîm, o cred binevenită pentru Iași, orașul de cultură atît de cunoscut. Mai ales cînd în noua societate se va discuta senin și fără părtinire, neavîndu-se în vedere decît criteriul pur și atîta tot, nu văd de ce n-ar veni în ea tot ce Iașul are mai de seamă ca intelectualitate. Ca și vechea „Junime", va avea și „cea nouă" bătrînii ei și

aceasta cred că nu-i va păgubi întru nimic, ci dimpotrivă. Eu am toată încrederea și aș fi nespus de fericit dacă ideea va prinde și da roade.

ASIST. UNIV. C. I. BOTEZ :

Ce cred despre „Noua Junime" ?

Pînă acum nu e vorba decît de o întîlnire preliminară și de o luare de contact.

Gruparea strînsă în jurul d-lui G. Călinescu nu poate reînvia „Junimea". Ea nu poate fi decît *altceva* și numai astfel își poate avea rostul ei. „Junimea" aparține trecutului și nimic nu poate face să renască ilustra confrerie care își are locul ei în istoria culturii românești. E vorba doar de un grup de prieteni înfrățiți printr-un comun interes pentru fenomenul literar, artistic și filosofic, care înțeleg să se întîlnească sub semnul „Junimii" dacă se poate spune astfel, din respect pentru tradiția ieșeană.

Culpa cea mai gravă va fi, în acest cerc, dezinteresarea de evenimentul literar și artistic. Ca și în vechea mișcare socialistă, unde era un punct de onoare a fi la curent cu ultima carte apărută, nu este vorba nici de cenaclu, nici de revistă. Reviste există destul de bune și la Iași și la București, suficiente pentru a absorbi eventuala operă de creație a membrilor „Junimii" celei noi.

PROF. UNIV. C. MOTAȘ :

Ideea este excelentă și întru totul bine venită.

Era necesară o reacțiune în sînul intelectualității ieșene.

Sperăm că „Noua Junime" va fi vigurosul ferment care va reînvia din cenușa trecutului „pasărea Phoenix" de odinioară.

PROF. N. I. POPA :

Trăiesc la Iași mulți intelectuali evoluați și capabili să lucreze. Mulți din ei exercită o adevărată influență

prin gîndul și scrisul lor. Cîți alții însă care produc fără călăuză nici control ! Și mai ales cîți din cei mai ascuțiți rămîn martori pasivi ai vieții pe care o contemplă într-o atitudine ironică de superioară dezinteresare !

Se impune mai mult ca oricînd o regrupare a intelectualilor ieșeni, atîta vreme risipiți în grupări politice sau „mici capele". Viața intelectuală ar putea profita de armistițiul politic.

„Însemnările ieșene" — cu toată învinuirea de publicație regionalistă, — au arătat limpede și tot mai viguros că asemenea strădanii sunt posibile în acest oraș din care s-a făcut prea de timpuriu un fel de „Bruges-la-Morte", după celebra carte a lui G. Rodenbach.

Dar, niciodată nu vor fi prea multe inițiative pentru a răscoli nepăsarea și a canaliza energiile latente ale Iașului. Înjghebată sub semnul simțului critic și al încrederii în puterile creatoare românești, „Noua Junime" poate contribui viguros la întărirea „climatului" de reculegere, de discernere și creație. Îi apreciem intenția hotărîtă de a o rupe cu ideea *ieșeană,* cam limitată în sine, propunîndu-și să lucreze ca grupare *românească.* Și cum să nu-i aplaudăm spiritul de discuție liberă, de confruntare și triaj critic a ideilor și a formelor de viață, mai ales că noua grupare nu-și impune cu orice preț umplerea automată a unor pagini de revistă ?

E bine însă ca „Noua Junime" să folosească experiența marilor reviste ieșene, sfîrșind cu *„Însemnările".* Să nu se uite că va trebui îndărătnicia eroică a cîtorva oameni, care să asigure continuitatea și durata acestui grup de discuții.

Să așteptăm cu încredere începuturile „Noii Junimi", în speranța că ne va ajuta spiritualizarea pentru care ne zbatem cu toții.

ION SAVA :

De-abia aștept să am unde face caricaturile membrilor.

MIRCEA MANCAȘ :

— Viața literară de astăzi e viciată de doi factori, ce artificializează adevărata ierarhie a valorilor.

Primul exprimă o atitudine sufletească pasivă, o comportare negativă în fața operei realizate : *indiferentismul maselor*, contemplatoare sau cititoare. Publicul nu se mai interesează intens, nu mai interpretează, nu se mai pasionează pentru operă, autor și artist. O atmosferă de mormînt apasă asupra celor mai caracteristice producții contemporane, naționale sau străine. Or, rezistența pasivă și prelungită a masei, în genere, suprimă emulația, concursul și temeritatea creatorului.

Al doilea factor ce se opune progresului forțelor culturii este *lipsa de obiectivitate* și spiritul de coterie, care duce la o ierarhie arbitrară, subiectivă și personală a valorilor actuale.

Creația autentică presupune însă evaluare obiectivă și degajare de subiectivitate și oportunism.

Reînviind spiritul maiorescian al „Junimii", — „Noua Junime" va pune în primul plan abandonarea pasivității, dezvoltarea spiritului critic, crearea interesului pentru operă, ca și educarea gustului public.

Socot acest rol de mare aport practic și de o accentuată semnificație idealistă.

La finalul anchetei, motivam o dată în plus rostul inițiativei noastre :

Am întreprins ancheta cu privire la „Noua Junime" cu scopul de a se cunoaște, măcar în parte, reacțiunea intelectualității ieșene la ideea aruncată de d. G. Călinescu.

Ridicarea Iașului la nivelul unui mare centru cultural al țării — este ideea directoare a „Noii Junimi". Răspunsurile date arată cu prisosință ecoul pe care l-a găsit această idee în sufletele ieșenilor.

Colaborarea tuturor elementelor bine intenționate este linia pe care se situează cuvîntul tuturor.

Din această colaborare, bazată pe stima și încrederea reciprocă și angrenată în tradiția și specificul autentic ieșean, va rodi „Noua Junime" care să promoveze „idei pentru toată România prin creatori din întreaga țară".

G. Ivașcu

Concretizîndu-se inițiativa dezbătută în paginile precedente, în numărul din 13 mai 1938, ziarul „Iașul" consemna evenimentul astfel :

PRIMA ȘEDINȚĂ A „NOII JUNIMI"

Marți, 10 mai, după-amiază a avut loc prima ședință a „Noii Junimi". Au luat parte d-nii : prof. univ. I. M. Marinescu, Octav Botez, Iorgu Iordan, Andrei Oțetea, d. G. Călinescu ; d-na Magda Isanos : d-nii C. Andreescu, Traian Gheorghiu, C. I. Botez, Mircea Mancaș, Mircea Pavelescu, Nic. Țațomir, Al. Voitin, Eusebiu Camilar, Boris Baidan, D. Florea-Rariște, V. I. Cataramă, V. Alecu, Vladimir Gr. Plămădeală și d-nii Mircea Bârsan și G. Ivașcu. După ce s-au citit de către d. G. Călinescu principiile conducătoare ale „Noii Junimi", s-a discutat *problema neologismelor* și a așa-zisei *limbi literare frumoase ;* s-au citit și s-au comentat poezii ale d-lui Nic. Țațomir, ale d-nei Magda Isanos și ale d-lui Mircea Pavelescu.

În rîndurile care urmează publicăm expunerea de pricipii, care stau la baza asociației literare „Noua Junime" :

Se înființează la Iași o asociație literară sub numele de „Noua Junime", scopul ei fiind promovarea literaturii artelor și a ideilor generale, cu înlăturarea oricăror preocupări de ordin politic. Membrii nu se aleg ci se propun

singuri, fără să li se ceară altceva decît supunerea la spiritul general.

Nu vor fi statute, știut fiind că unde nu este legătură reală, regulamentele rămîn o formă goală, dar se vor întocmi într-un registru procese-verbale asupra reunniunilor și se va alcătui o arhivă cu corespondența asociației, cu lista membrilor, cu fotografiile, datele biografice, bibliografia operei lor. Se va organiza și o bibliotecă în care orice membru este dator a-și depune publicațiile.

Asociația își alege ca centru de activitate Iașul, avînd în vedere tradiția lui culturală și capacitatea lui de a propaga ideile. Ea socotește Iașul ca un centru efectiv al culturii, urmărind însă să promoveze idei pentru toată România prin creatori de peste tot, Iașul fiind un centru al țării, nu al unei provincii. Prin aceasta nu se respinge activitatea „regională" a unor cercuri, dar se admite că ea nu interesează decît ca o materie de discuție în vederea stabilirii valorilor generale.

Întîiul scop al asociației este de a combate indiferența intelectuală, care a ajuns azi pînă la cinismul mărturisirii lipsei totale de informație, și de a supune orice producție unei discuții obiective în scopul formulării unei judecăți de valoare. Deci fiece membru este obligat să se informeze asupra a tot ce produce mai de seamă cultura română și să-și formeze, prin participarea la discuție, o opinie. Opinia este liberă, dar, odată formată, ea trebuie propagată prin orice mijloace (convorbire, articole, conferințe). Se înțelege că membrii trebuie să se bucure de favoarea de a supune judecății orice operă, fie și de o valoare mai puțin evidentă. Un astfel de privilegiu e de natură să producă stimularea și un control imediat al puterilor fiecăruia. Dar în afară de discuțiunea liberă nimeni nu mai poate pretinde altceva și membrul supărat de judecata defavorabilă este un membru care nu și-a însușit starea de spirit a asociației.

Urmarea trebuie să fie aceea ca nici o valoare de oriunde să nu mai poată fi înecată în indiferență, ca nevalorile să fie respinse cu motivare și orice încercare de creație să găsească numaidecît o conștiință colectivă și nepărtinitoare care s-o îndrumeze.

Membrii care se constată dezinteresați și apatici, iubitori de spectacolul discuțiunii nu și de substanța ei, refractari la lectură, după un număr de chemări la ordine vor fi abandonați.

Ca să fie discuțiune, membrii trebuie să creeze fiecare în ramura lui. Se va alcătui o listă de activitatea asociaților.

În fiece săptămînă se va face o ședință de lecturi și discuțiuni, cu program pe cît cu putință fixat dinainte, încercîndu-se stabilirea de judecăți drepte și neînrîurite de nici o considerație străină de obiect. În afară de acestea, cînd se va socoti nimerit, se vor ține și ședințe de discuțiuni publice. Toți membrii prin mijloacele ce le stau la îndemînă vor propaga concluziunile pozitive ori negative la care vor ajunge, ținînd totuși seamă de importanța problemei și evitînd orice acțiune ce ar putea să degenereze într-o solidaritate rău înțeleasă. Necitirea de opere socotite importante este infamantă. Un intelectual cu stare care cumpără cărți străine dar arată dispreț pentru cele române, azi cînd sunt numai 2000 de cititori de opere naționale, nu poate fi neojunimist.

Cuvîntul de ordine este : unanimitate în informație și în voința de adevăr, absolută libertate în judecăți.

Se va încerca o conlucrare între toate formele de activitate creatoare. În scopul, bunăoară, de a promova talentele dramatice se vor invita tinerii actori să facă scurte interpretări.

Pentru promovarea dramaturgiei se vor reprezenta experimental fragmente din lucrările teatrale trimise în acest scop asociației și toți vor da concursul spre a expune pe cele bune la Teatrul Național. Ba chiar se va urmări stimularea unei producții dramatice superioare care să-și afle la Iași, oraș fără multe spectacole, locul cel mai primitor de manifestare și experimentare. A merge la teatru atunci cînd se decide încurajarea unei forme superioare de spectacol, măcar prin intenție, va fi un mijloc de a crea în oraș o stare de spirit favorabilă valorilor pure. Cine nu e de față în aceste împrejurări este un membru rău.

În privința artelor plastice se va face invitație membrilor artiști să destineze unei eventuale săli a asocia-

ției una din operele lor, îndeosebi un autoportret și, de e posibil, și un portret al unuia din membri (nu caricatură) în scopul creării unei pinacoteci documentare. Sculptorilor, de se vor ivi, li se va cere o operă oarecare, ba chiar s-ar putea, în scopul unei demonstrații de gratuitate, determina un loc tradițional de depunere sistematică a operelor generațiilor care se succedă.

(*„Iașul“*, 13 V 1938)

„JURNALUL LITERAR“

În genere — minus citarea și a unor surse oarecum anecdotice — relatările lui Ion Bălu din *Viața lui G. Călinescu,* privind, în succesiune, evoluția „Noii Junimi“ și începuturile „Jurnalului literar“, ne scutesc pe noi de a insista asupra lor (sînt, de altfel, citate unele elemente semnificative din cele evocate în cadrul reuniunii deja menționate și înregistrate în *13 Rotonde 13*, pag. 204—215), relatare pe care ni s-ar părea fastidios a o „completa“ etc. Considerăm, însă, ca o datorie de istorie literară, darea la iveală a corespondenței pe care am întreținut-o cu G. Călinescu privind „Jurnalul literar“, scrisorile noastre fiind — cele mai multe — păstrate în arhiva Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu“, altele fiind depuse la Academie, în sfîrșit, cîteva comunicate prin bunăvoința doamnei Alice-Vera Călinescu. Vom reda, deci, aceste „documente“ în ordinea lor cronologică, fără pretenția, desigur, a prezentării lor cu absolut toate exigențele unui aparat critic, acestea revenind — oricum — vol. II din *G. Călinescu și contemporanii săi (Corespondență primită),* ediție îngrijită, note și indice de Nicolae Mecu, volum în lucru la Editura Minerva.

Ceea ce urmărim noi este, deci, un adaos de informare la ceea ce se cunoaște deja, din corespondența noastră cu G. Călinescu degajîndu-se mai exact condițiile în care a apărut și a continuat, timp de un an întreg (1939) „Jurnalul literar“, la asigurarea existenței căruia am colaborat atît de intens, precum mă angajasem cu toată convingerea în discuțiile ce le avusesem tot mai asiduu cu G. Călinescu la finele lui octombrie, în noiembrie, la

începutul lui decembrie 1938 totul fiind pus la punct și definitivat, astfel încît G. Călinescu a putut pleca la București, de unde avea să revină după apariția primelor trei numere, al patrulea fiind în lucru.

CORESPONDENȚĂ CU G. CĂLINESCU (I)

1

Prima scrisoare, datată 15 decembrie 1938, se referă la preparativele de apariție a revistei, inclusiv la formalitățile de aprobare oficială.

Scrisoarea lui Mircea Bârsan, confirmînd obținerea autorizației de apariție din partea rezidentului regal, este publicată în *G. Călinescu și contemporanii săi*, Editura Minerva, 1984, vol. I, pag. 101—102. De verificat, doar, nota explicativă a editorului Nicolae Mecu, în sensul că M.B. a fost director al ziarului „Iașul" începînd din 1 aprilie 1938, cînd a apărut, și pînă la suspendarea, la 27 iulie 1940 ; că ar fi fost director și la un ziar „Iașul" în 1932, nu-mi este cunoscut. Violonist de mare înzestrare, discipol al lui Enescu, M.B. era, în momentul cînd a fost solicitat să-și asume direcția noului ziar „Iașul", profesor la Conservatorul din Iași, apreciat pentru poziția sa antifascistă ; a murit, victimă a cutremurului din 1977.

Dar iată textul acestei prime corespondențe cu G. Călinescu :

„IAȘUL"
Ziar de informații
Director : M. Bârsan
Iași — Str. Cuza Vodă 62 *Iași, 15 decembrie 1938*

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Scriu sub forma de raport, fiindcă așa e necesar acum. Deci :

1) Am depus cartea de vizită și cartea italiană unde trebuia.

2) Am făcut un probar cu titlul revistei, cu titlurile de pagină, cu caracterele pentru text și titlurile de articole, precum și cu caracterele pentru semnături. Vă rog să le studiați și să-mi indicați pe cele pe care le veți socoti mai potrivite.

3) Am dat toate indicațiile necesare caricaturistului și duminică vom avea caricaturile. Vă voi trimite desenul Dv. spre a-l vedea.

4) Dl. Bârsan s-a îngrijit de hîrtiile necesare aprobării. Vi le trimit împreună cu o scrisoare lămuritoare a D-sale.

5) Ath. Gheorghiu e nerăbdător să înceapă reclama respectivă, pentru aceasta avînd nevoie de viza Ministerului de Interne (vedeți 4). Tot el solicită bunăvoința pentru o serie de adrese ale profesorilor de limba română și ale tuturor persoanelor cărora ar trebui să li se trimită cele 2000 specimene !

6) Aștept de la Dv. indicațiuni pentru stabilirea definitivă a titlului, a caracterelor pentru text și titluri și a paginației.

De asemenea cred că e necesar să știu ce trebuie să scriem aici și pe la cine trebuie să mă duc și ce anume articole să solicit.

7) Aștept, în sfîrșit, cărțile pentru recenzii și vignetele.

Și, în așteptare, primiți, vă rog, salutările mele cu toată deferența dar și cu tot entuziasmul meu, nerăbdător să fie concretizat în lucruri de valoare și temeinice,

G. Ivașcu

P.S. Dacă aveți telefon la Buc., comunicați-mi, vă rog, prin scris numărul și cînd vă pot chema de aici.

2

Acestei scrisori i-a urmat peste 5 zile aceea care confirmă perfectarea aranjamentului tipografic dintre editorul Athanasie Gheorghiu și Jean Hefter. Acesta era

un cunoscut ziarist democrat (frate al lui Alfred Hefter, de numele căruia se leagă apariția, între 2 noiembrie 1924 și 20 iunie 1926, a publicației literare „Lumea, bazar săptămînal", același Alfred Hefter devenind în deceniul al patrulea director al cotidianului de limbă franceză „Le Moment"). Jean Hefter fusese directorul ziarului „Lumea", căruia, după suspendare, i se substituise ziarul „Iașul", în același local, din str. Cuza-Vodă, nr. 62, și cu același personal al redacției operative călăuzite încă profesional de Jean Hefter, rămas (încă) proprietarul tipografiei care, și ea, își va schimba titulatura în „Imprimeriile ziarului Iașul", precum va și figura indicația de pe ultima pagină a „Jurnalului literar".

Esențialul scrisorii se referă la ipotezele datei de apariție a primului număr al „Jurnalului literar", dată hotărîtă de G. Călinescu a fi 1 ianuarie 1939.

Iași, 20.XII.1938

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Am primit cele expediate de Dv., inclusiv un pachet cu cărți de la [editura] Ciornei. Instrucțiunile au fost bine venite și la timp, deoarece mă temeam să nu fiu dezmințit în cele ce aveam să întreprind aici.

Ath. Gheorghiu a făcut angajamentul necesar cu [Jean] Hefter, urmînd să tragă primele două numere în cîte 5000 ex. E îngrijorat însă dacă, date fiind condițiile speciale în care se plasează apariția revistei, ea va putea avea cumpărători la 1 ianuarie.

Consultînd și pe Hefter, Gheorghiu opinează că data de 1 ianuarie nu constituie un moment potrivit pentru apariție, întrucît toată lumea e în plină vacanță. 1 ianuarie e „zi albă" : lumea — respectiv cea care ne interesează pe noi — aici nu iese pe stradă ; orașul e într-un cadru festiv dar somnolent, lipsit fiind de agitația obișnuită a cumpărătorilor pe care contăm noi ; „intelectuali", tineri sau vîrstnici, studenți, elevi de cursul superior, funcționari particulari. Mare parte din aceștia sunt plecați în vacanță, așa că chiar dacă se poate conta în oarecare măsură pe curiozitatea suscitată de primul număr al publicației, totuși nu pot fi prea numeroși aceia a căror curiozitate să fie solicitată. În plus, dat fiind faptul că nu avem încă viza Ministerului de Interne, publicitatea necesară, afișajul și anunțarea la gazete nu se mai pot face în timp util. Și, ceea ce pare de necrezut, totuși așa se pare că este, în ziua de 1 ianuarie nici vînzătorii de ziare și nici chioșcurile nu lucrează. (Ziarele mari de București nu apar în această zi.) Pe scurt, comerțul de ziare, în această zi, e 90 la sută mort și la orice publicație, fie ea și săptămînală, prima zi de lansat a ei contează enorm și are partea ei de influență asupra vînzării numerelor viitoare. Editorul (bazat și pe consiliul de „cunoscător" al lui Hefter) crede că nimerit ar fi ca revista să apară la 7 ianuarie, cînd vacanța aceasta, mai adormitoare decît altele, ia sfîrșit.

Totul, însă, e însăși părerea lui, depinde de acceptarea acestei amînări din partea Dv. Hefter, de asemenea, n-are nimic împotrivă să se tipărească oricînd veți crede Dv. de cuviință. Cît despre mine, eu voi ști să fac și voi face totul ce va trebui ca să apară cînd și cum trebuie. Am însă impresia că motivele invocate pentru amînarea apariției par întemeiate și asta o spun cu regret căci știți cît de mult țineam și eu la data de 1 ianuarie. Oricum, însă, în așteptarea deciziei Dv., eu stau sub presiune. Am și dat o parte din cărți (au trecut numai 3 ore de la primirea lor) la recenzenți, între care Mircea Pavelescu. Diseară îi voi vorbi lui Iorgu Iordan pentru cronica indicată de Dv., mîine voi vizita pe ceilalți, de la [Karl Kurt] Klein[1] *pînă la Mircea Mancaș.*[2]

Dacă Dv. nu veți socoti întemeiate motivele actuale pentru amînare și veți obține viza, la timpul oportun, fără să prejudicieze asupra reclamei de apariție, pentru a cîștiga timp vă rog să-mi telegrafiați, spre a ști ce facem. Oricum, de îndată ce veți avea viza Min. de Interne, noi vom porni de aici afișajul și reclama necesară (pe afișul ziarului „Iașul" și în ziarele locale).

O întrebare : la capul gazetei, mențin indicația Librăria Gheorghiu *în ce privește Redacția și Administra-*

[1] Lector la catedra de limbă și literatură germană.
[2] Asistent la catedra de Psihologie și Estetică.

ția, așa cum am trecut în probarul *trimis? Ar fi bine așa, întrucît e o* librărie, *e în* centrul Iașului *și e foarte aproape, (în aceeași clădire cu redacția gazetei unde lucrez eu); în plus, cărțile și revistele trebuitoare, române și străine, le-am avea oricînd la îndemînă, iar editorul își poate administra foaia sub proprii lui ochi.*

A înscris foaia la Tribunal.

Nu vor mai fi titlurile știute pe pagină („Documente. Istorie literară") — și celelalte? Vreau să fiu precis lămurit, cu riscul, chiar, de a vă plictisi.

Pe joi voi avea caricaturile, afară de cea cu Teodoreanu, *întrucît caricaturistul — ca și întreaga lui familie — întreține (vai!) strînse legături de prietenie cu împricinatul. Vi le voi trimite pe celelalte.*

Aștept răspunsul Dv. neîntîrziat asupra datei de apariție.

Întreb a doua oară dacă aveți telefon; în caz afirmativ, sper a vă vorbi de aici la orele pe care le veți indica.

Respectuoase salutări și asigurări că știu ce am de făcut,

G. Ivașcu

3

În scrisoarea următoare, se face aluzie la acea telegramă comunicată mie, în împrejurările deja evocate, la Siguranța din Iași, se dau detalii de ordin tehnic ș.a. Scrisoarea urma a fi remisă de Mircea Bârsan care urma să plece la București.

Cît despre reclama necesară lansării revistei, ea apăruse în cîteva numere succesive din „Iașul". Astfel, în nr-ul din 22 dec. 1938, la Antena „Iașului" s-a publicat informația:

Dl .G. Călinescu va scoate în curînd la Iași o publicație săptămînală, de critică și informație literară. Formele pentru autorizarea apariției au și fost

făcute. De remarcat că d. Rezident Regal Mihai Negruzzi a pus, pe cererea d-lui G. Călinescu, următoarea rezoluție: „Se aprobă, cu mulțumiri pentru Iașul cultural".

Acestei informați i-a urmat cea din pag. 2 a nr-ului din 24 dec. 1938, cînd se dezvăluia numele publicației și data apariției:

Publicația săptămînală de critică și informație literară de sub direcția d-lui G. Călinescu se va numi „*Jurnalul literar*" și va apărea în ziua de 31 decembrie 1938, purtînd data de 1 ianuarie 1939.

Pentru ca în „Iașul" literar (suplimentul duminical) din 26 decembrie 1938, să se publice, cu caractere aldine, vizibile, anunțul:

„JURNALUL LITERAR"

Necesitatea adînc resimțită a unei publicații de critică și informație literară, despre care s-a scris aici, sâmbăta viitoare va fi împlinită. Atunci apare „JURNALUL LITERAR", foaie săptămînală de critică și informație literară, sub direcția d-lui G. Călinescu. Numele acesta definește și conținutul și ținuta „Jurnalului literar". Nu mai e nevoie de nici un amănunt.

Dar iată textul scrisorii datată 23 XII 1938:

Iași, 23.XII.1938

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Scriu, iarăși, fără solemnizări.

1) În privința autorizației, am aranjat totul cu Gheorghiu, care a dat în grija avocatului său să scoată hîrtiile cerute.

2) În privința apariției: telegrama a făcut minuni, prin însuși faptul trimiterii ei, care a impus, prin extraordinarul ei. Mie mi-a servit de minune pentru a le tăia — lui Gh[eorghiu] și H[efter] — toate argumentele (nenumărate!) din care o parte v-am comunicat. Deci am trecut direct la treabă, chiar de joi după-amiază: azi s-a cules pagina II-a. (Păcat că nu au semnul ĕ; se culege

cu e; credeți că e bine așa, sau să culeagă cu ă?; poate tot mai bine cu e[1].) Sîmbătă culeg materialul din pag. 1 și 4. Duminică și luni nu se lucrează, cu nici un chip. Jurnalul nu va putea fi terminat de cules și paginat, bun pentru revizie, decît miercuri seara, oricîte silinți și stăruinți s-ar pune. Miercuri seara vi-l trimit la București prin comisionar, joi dimineața îl vedeți și-mi veți da prin telefon dezlegare sau — în cel mai rău caz — indicații pentru vreo remaniere a vreunei catastrofe, remanieri substanțiale nefiind cu putință, întrucît vineri dimineața foaia se trage, pentru ca sîmbătă să fie la București și în toate părțile. Voi sta joi dimineață de la 10 pînă la 1 așteptînd telefonul și de la 4 pînă la 7 după amiază. (ziarul „Iașul", 1610, cu taxa la „Iașul").

3) Vigneta trimisă, fiind mai lată și mai ales mai lungă decît trebuie, este imposibil, aici și în condițiile știute, să-și aibă loc. Am încercat toate posibilitățile de a o plasa „sub titlu, sub linie, pe coloana din mijloc". Intră pur și simplu în textul de la „Figuri contemporane" (col. 3, 4) și col. 5, coloanele neputînd fi adaptate cu nici un preț. Cel mult poate intra între cele două texte care lămuresc — la dreapta redacția și adm., la stînga: abonamentele, acestea urmînd a fi culese pe 2 rînduri. În felul acesta însă (adică deasupra liniei) titlul se lățește. Trebuie deci neapărat alta, pe 1 col. sau chiar ceva mai lungă, dar neapărat mai îngustă, pentru a fi plasată sub linie, nu deasupra ei, adică:

JURNALUL LITERAR
Foaie săptămînală de critică și informație literară
DIRECTOR / G. CĂLINESCU

Abon.......	Red. și adm./Libr. Ath. Gheorghiu	Înreg........
P. inst.....	Iași — str. Cuza-Vodă Nr. 54 Tel...	Publ. p.....

vigneta

De altfel, textul de aici nici n-ar încăpea pe un singur rînd.

[1] Aluzie la dificultățile de transpunere a ortografiei documentelor cuprinse sub titlul din pag. 2 a „J.l.", nr. 1: *Știri despre Maiorescu și contimporanii săi Burlă și Petrino.*

4) Am făcut afișele. Mîine vor fi lipite la Iași și vor fi expediate... S-au făcut adresele respective la depozitari. Ce facem, însă, pentru București? Cine le afișează și cine va fi distribuitorul revistei? Iată o problemă care nu s-a putut, deocamdată, dezlega la Iași și pe care vă rog s-o dezlegați Dv. împreună cu Dl. Bârsan, care a adus afișele.

Am făcut și fac reclamă în gazetă și pe afișul gazetei în fiecare zi, la loc bun, vizibil etc. Ar fi bine să aranjați ceva și în presa bucureșteană. Pe afiș e pus 31 dec., adică exact data cînd va fi pe piață.

5) N-am primit cărțile de la Fundație. Am dat p. recenzii lui [Eusebiu] Camilar, Magdei Isanos, Mircea Pavelescu, [Al.] Piru, [Mircea] Mancaș. N-am obținut încă aviz favorabil de la I. Iordan, fiind extrem de ocupat. Sper însă să-mi dea ceva și va trebui paginat în pag. 1, la ideologie, avînd nume, prestigiu etc. (nu?). Eu voi face o cronică despre Paul Valéry, Cours de Poétique, și bineînțeles ce va mai trebui.

6) Vedeți ce se poate și dacă se mai poate face ceva cu caricaturile.

7) Trimit în copie două poezii de Mircea Pavelescu. Am dat la cules Elegie. În caz că e catastrofală, telegrafiați sau telefonați marți de la ora 10 înainte la „Iașul". (E mare criză de poezie pe aici.)

8) Vă rog să-mi dați posibilitatea de a fi legat și oficial (pentru ușurința diferitelor oficii pe care le am de făcut și le voi face) de revistă și totodată pentru a-mi justifica mie însumi legătura cu ea, în sfîrșit, poate, și pentru vanitate, deși nu prea e așa, eu solicitînd mai mult ceva care să mă oblige pe mine însumi, dîndu-mi și oarecare răspundere. Adică, așa, cum ați spus, să figurez, undeva pe ultima coloană, la pag. IV, în modalitatea pe care o veți indica, ca redactor. Răspundeți-mi, vă rog, și la asta, odată cu celelalte.

9) Foarte important. În vederea expedierii celor 2000 specimene, editorul solicită tot concursul Dv. pentru adrese. Poate le căpătați de la „Adevărul literar", sau de la „Revista Fundațiilor" sau din altă parte. Îi trebuie o listă de adrese, pe care nu are, aici, de unde și-o procura.

10) În sfîrșit, *cum va fi compus nr-ul 2 și ce am de făcut eu aici? Am angajat cîteva recenzii.*

Abia acum îmi dau seamă că primind mîine scrisoarea mea, îmi puteți răspunde prin scrisoare în timp util, pînă luni, la toate cele de mai sus.

Altele (cred că sunt de ajuns!) nu-mi mai vin în minte acum. Scriu scrisoarea pe fugă, ca să poată ajunge la Dl. Bârsan căruia îi pleacă trenul.

Al Dv. devotat interpret și „tînăr de ispravă", care nu vrea să-și schimbe această opinie cel care i-a dat-o,

G. Ivașcu

4

În cea de-a patra scrisoare, redactată în plin proces de paginație a nr-ului 1, se dau detalii asupra unor dificultăți de ordin tehnoredacțional, menționîndu-se că doar pagina 1 (*Cuvînt pentru început* de G. Călinescu; la rubrica *Figuri contemporane, Enescu* de Mircea Bârsan; *Estetica limbii* de Iorgu Iordan; sub editorialul directorului poezia *Elegie* de Mircea Pavelescu; în foileton, răspunsul lui Al. O. Teodoreanu la interviul despre *bucătărie, vinuri și literatură română*) și pagina 3, titrată *Cronici. Recenzii. Reviste* (Al. Rosetti, *Istoria limbii române. II. Limbile balcanice* — de G. Ivașcu; H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini, I—II, roman* — de Al. Piru; Georgeta Mircea Cancicov, *Moldovenii* — de Magda Isanos; A. Maurois, *Istoria Angliei* — de Traian Gheorghiu; J. Conrad, *Hanul lui Almayer* — de Eusebiu Camilar; într-o casetă de subsol: *Cinematograful,* nesemnat, dar scris și trimis de G. Călinescu, despre „Albă ca zăpada", filmul lui Walt Disney, și *Capriccio,* filmul cu Lilian Harvey, în regia lui Karl Ritter; în sfîrșit, pe ultima coloană fiind situate note după „La Nouvelle Revue Française" și „Le Mois", numerele pe decembrie 1938, sînt pagini într-adevăr încheiate. Cît despre pag. 2, titrată *Documente, Istorie literară,* directorului revistei i se confirma apariția textului său, *Știri despre Maiorescu și contimporanii săi Burlă și Petrino* și *D. Anghel văzut de fratele său Paul Anghel,* semnat de Rodica Anghel, în foiletonul paginii continuînd textul lui Al. O. Teodoreanu. Pagina 4, titrată *Carnet săptămînal,* urma a cuprinde: rubricile *Ocultism; Arta, Moda, Viața; Gastronomice; Indiscreții și anecdote; Cronica mizantropului,* titlu sub care Aristarc semna *Occidentalul,* restul spațiului fiind ocupat de continuarea articolului *Estetica limbii* și de rubrica *Bibliografie* cu menționarea „operelor primite care se vor recenza", în colțul din dreapta al paginii la *Primii pași* punîndu-se sub titlul *Despărțire* opt versuri semnate G. Enache. Despărțit cu o vignetă, sub această rubrică, pe 2 coloane, mențiunea, în aldine: „Toată corespondența redacțională, cărțile și revistele se vor trimite dlui G. Călinescu, strada Ionescu no. 4 — Iași".

Cu aceste detalii am descris integral primul număr, a cărui structură redacțională și grafică se va păstra în genere pînă la ultimul număr (53), cu deosebirea că de la n-rul 4, pe spațiul rubricilor *Arta, Moda, Viața* și *Gastronomice,* revista va publica, statornic, *Biografia* (unui scriitor străin, precum *Cazotte,* nesemnată, dar scrisă de G. Călinescu, în nr-ul 4; a unui pictor, *Gauguin,* de Mircea Bârsan, în nr-ul 5, ș.a.m.d., scriitorii prevalînd). Se vor mai adăuga, de la nr. 5, redactată tot de către G. Călinescu, *Poșta redacției,* în pag. 4, iar de la nr-ul 25, în foiletonul paginii 3, notele polemice din *Prostologhicon,* în cîteva numere intrînd, la aceeași pagină 2 (cf. nr-ul 27) sau la pag. 2 (cf. nr-ul 30), *Repertoriul nostru,* „rubrică documentară", echivalînd un fișier bibliografic, căci „sînt atîția scriitori contemporani tineri și bătrîni asupra cărora chiar istoricul nu are nici o știre biografică", rubrica oferind și informații despre unele publicații rămase în obscuritate. Redactată tot de G. Călinescu, rubrica aceasta va apela la „toți publiciștii de literatură, fie ei scriitori consacrați ori numai creatori ai unei singure poezii publicate într-o obscură revistă provincială" să trimită cîte o fișă în acest sens, „destăinuind

numai cît doreşte fiecare a destăinui şi proporţionînd totul cu importanţa operei".

Am descris dinadins în detalii numărul 1 al „Jurnalului literar" şi am anticipat asupra a ceea ce s-a mai modificat sau adăugat ulterior ca rubrici, tocmai spre a scuti pe cititor de factologia descrierii fiecărui număr în parte, — căci, repetăm, nu urmărim în acest capitol să redăm nici bibliografia exhaustivă a „Jurnalului literar", nici să ne substituim în vreun mod oarecare viitorului monografist al revistei sau, în genere, al activităţii lui G. Călinescu, la Iaşi, sau, cu atît mai puţin, după aceea. Deocamdată, în vasta Bibliografie *G. Călinescu* (Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1975), urmată de monografia *Viaţa lui G. Călinescu* (deja menţionată), datorite lui Ion Bălu, cititorul, inclusiv cercetătorul, află aproape tot ce poate fi necesar unei prime acţiuni de prelevare a datelor fundamentale, şi nu numai, privitoare la prodigioasa personalitate.

Aşadar, să revenim la cea de a patra scrisoare a noastră, raportînd directorului „Jurnalului literar" situaţia concretizării primului număr şi solicitîndu-i „dezlegarea" pentru a-l tipări :

Miercuri, 28 dec. 1938

Mult stimate Domnule Călinescu,

E ora 9,25 seara şi n-am terminat încă de paginat decît paginile 1 şi 3 (de altfel cele mai dificile). Vi le trimit deci pe acestea, la pag. 2-a intrînd doar articolul Dv. şi al Rodichii Anghel, plus urmarea de la Păstorel[1] *(în care caz trebuie să mai tai din articolul Dv.). La pag. 4 intră tot ce ştiţi, plus* urmarea *de la Iordan, care a scris un articol f. lung şi pe care mi l-a dat de-abia astăzi (de unde întîrzierea).*

[1] Al. O. Teodoreanu.

Vă rog nu faceţi remanieri sau corecturi de natură a transforma paginaţia, nemaifiind vreme (vineri dimineaţă începe tipăritul).

Aştept răspunsul Dv. — adică „bun de imprimat" — astăzi joi, *la telefon (1610) între orele 11—1 dim. sau 4—6 seara. Mă tem însă că va fi greu să-mi comunicaţi telefonic din cauza deranjamentului liniei. În orice caz, telefonaţi.* Oricum, *cu răspuns sau fără, eu nu văd altceva de făcut decît să dau drumul jurnalului la tipar* vineri dimineaţa *la 8. Astăzi (joi) voi face* revizia *la corecturi, urmînd ca în noaptea aceasta să termin paginaţia celorlalte 2 pagini. Gheorghiu va aranja totul la Bucureşti pentru distribuţie.*

Încurcătura — atît de enervantă (şi după mine extraordinară) cu afişele *n-a făcut-o nici el, nici eu, ci Dl. Bârsan, care s-a oferit cu* largheţă *şi* insistenţă *că „va aranja D-sa totul."*

Oricum, cer scuze şi pentru chestia asta ca şi pentru cealaltă (pe care n-am pus-o decît amintindu-mi de înseşi discuţiile cu Dv.). Îmi dau însă seama perfect (şi o spun cu toată sinceritatea) că aveţi dreptate, absolută dreptate. Sunt, deci, şi promit solemn că voi fi totdeauna cuminte.

În aşteptarea „dezlegării" Dv., primiţi, vă rog, tot respectul şi admiraţia mea,

G. Ivaşcu

Iertaţi ţinuta scrisorii !

Pentru pag. 2-a trimit materia în şpalt, pentru a vă informa asupra felului cum s-a cules şi fiindcă e articolul Dv.

5

Incidentele — datorite timpului extrem de scurt în care s-a paginat şi tipărit primul număr al „Jurnalului literar" — constituie tema majoră a scrisorii din 31 dec. 1938. Dar, oricum, pragul fusese trecut :

„IAȘUL"
ziar de informații
Director : M. Bârsan
Iași. Str. Cuza Vodă, 62 *Iași, 31 decembrie 1938*

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Mă tem că veți găsi multe defecte — în primul rînd tehnice — la nr-ul 1 al jurnalului. Ele sunt datorite desigur și ignoranței mele, dar cele mai multe grabei extraordinare de la paginație, a articolelor, aproape toate, nepotrivite cu planul paginației. A trebuit, spre a respecta strict cele indicate de Dv., să răresc rîndurile la primele două articole din pag. 1, ceea ce nu e tocmai recomandabil. Am renunțat la Prostologhicon, *din cauza lungimii articolului lui Iordan și am tăiat de la articolul Dv. din pag. 2-a mai mult decît se cuvenea, din cauza lungimii articolului lui Păstorel. În sfîrșit, m-am izbit adesea de lipsa de* vignete, *după cum am dibuit la facerea titlurilor. Vă rog însă să credeți că n-am precupețit nici timp, nici insistență pe lîngă tipograf, pentru a ieși cît mai mulțumitor. Totuși din cauza lipsei de timp și a cerințelor tehnice cam dificile pentru lipsurile de aici, în pag. 1, la vigneta de sub linie, a rezultat un spațiu înconjurător prea mare și o inestetică rărire a rîndurilor laterale. Mai aștept în această privință, ca și în altele, indicații de la Dv. Jurnalul nu prea are „aer", e cam îmbîcsit și cam „cenușiu" din cauza abundenței și îngrămădirii de material, din cauza lipsei de vignete, de desene și de caricaturi. În această privință a rezultat de altfel și un quasi-conflict între Gheorghiu și Hefter, deoarece convenția lor prevedea 3 coloane de desene și de caricaturi, în orice caz 3 coloane care să nu se culeagă.*

Mîine, deși duminică și „Anul nou", lucrătorii lucrează la Jurnal. Vreau să se evite graba — fără respirație — de care v-am amintit și să se cîștige timp, fiindcă s-ar putea ca vineri, *fiind sărbătoare, să nu poată lucra mașinile, în care caz urmează să se tragă revista* joi. *Am deci nevoie, urgentă, foarte urgentă de material și de indicații. Insist atîta asupra acestui lucru, fiindcă nu-mi permit nici o inițiativă fără consultul și aprobarea Dv. Ce articol de ideologie va fi? „Intelectualii" de pe aici sunt în vacanță, plecați pe la socri și soacre, și unii cu mahmureală ieșană. Apoi, ce poezie? Dar la pag. 1, col. 3—4 („Figuri contemporane" sau „literare")? La pag. 2 mi-a rămas material de la Dv. Cum vom face titlul : „Știri despre Titu Maiorescu și contimporanii săi Bonifaciu Florescu, Pop Florentin și Matilda Cugler" sau numai cu ultimii 3? Aștept apoi o apreciere a Dv. asupra paginii 3, în ce privește maniera în care s-au făcut recenziile și revista revistelor. Trimiteți „Cinematograful"?*

Editorul a tras 5000 ex. și le-a împărțit pe toate. În Iași s-a vîndut din prima zi, la chioșcurile principale, în proporție de 80%. S-a făcut însă o reclamă f. susținută prin afișe și prin gazetă.

Încheind, repet : aștept. Aștept material, indicații și o „critică" a primului număr.

Îmi permit să vă urez ani mulți și buni și, încă o dată, să fiu iertat pentru greșelile din 1938, sperînd că pe 1939 vă voi necăji mai puțin,

G. Ivașcu

6

Din nefericire, condițiile de apariție atît de precipitate s-au repercutat asupra operațiunii celei mai importante privind lansarea unei publicații : distribuirea în timp util. Or, precum arată scrisoarea noastră (cartea poștală a lui G. Călinescu, ca, de altfel, și alte comunicări scrise — atîtea cîte vor fi fost — în perioada „Jurnalului literar" s-au pierdut în vîrtejul anilor ce au urmat), acest moment a fost ratat. Prin consecință, am decis schimbarea cu 24 de ore a graficului tipografic al revistei : se va tipări *joia,* nu *vinerea,* spre a putea fi expediată în timp util și sigur, la București în primul rînd. De aici și insistența asupra unor mici remanieri privind conținutul numărului 2.

Iași, 2 ianuarie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Cartea Dv. poștală a produs consternare aici. Vasăzică după atîta efort depus, „Jurnalul“ s-a înecat la mal prin neglijența unui individ, a ultimului și singurului individ. E vorba de directorul imprimeriilor de la „Le Moment“, [M.?] Belfert, cu care a aranjat J. Hefter să distribuie jurnalul în București. Acum cîteva minute i-a telefonat. A răspuns că totuși, sîmbătă pe seară, adică pe la 5½—6, jurnalul trebuia să fi fost la chioșcuri. De ce pe seară și nu dimineață? Fiindcă trenul cu pachetul n-a sosit decît la ora 11 din cauza întîrzierii. La acea oră, toate chioșcurile primiseră deja de dimineață, *în zori, ziarele spre vînzare. Deci abia* după-amiază *(sîmbătă) s-a făcut distribuția în București. Aceasta e explicația primită de la București. Nădăjduiesc să fie adevărată și că Dv. veți fi întrebat de „Jurnal“ mai devreme de ora 5 d.a. (Și eu care v-am rugat, în scrisoarea de* sîmbătă, *să faceți „critica“ numărului!...).*

Oricum, am verificat un lucru: Jurnalul trebuie tipărit totdeauna joia, *pentru a ajunge la București în timp util, adică pentru a putea fi la chioșcuri sîmbăta dimineața.*

Mîine, marți, eu paginez, deci, pag. 2 și 3. Pentru pag. 2 dădusem deja *(înainte de primirea materialului de la Dv.)* amintirile lui Cruceanu *care împreună cu restul de la articolul Dv. vor putea, cred, face pag. 2-a. Dacă dădeam* astăzi *materialul* cu Caragiale *întîrziam și iarăși era bucluc.*

La pag. 1, nefiind nimeni care să scrie la Figuri contemporane, *iar eu neîndrăznind nici atîta, voi pune, pe* 1 col. *(a IV-a) „Scrisoarea din America“.*

Nădăjduiesc să fac vignetele pînă miercuri la prînz. Primiți scuzele mele pentru întîrzierea care speram să nu se întîmple,

G. Ivașcu

7

Dificultățile legate de graficul tipografic, care impunea o minimă rezervă de „material“ spre a fi dat în timp util la cules, se accentuează. Este obiectul scrisorii detaliate a unui secretar de redacție în presantă căutare de manuscrise. De aici și trecerea în revistă — mai degrabă pesimistă — a celor (majoritatea universitari, inclusiv lectorul de limbă franceză, Charles Singevin, și cel de italiană, Giuseppe Petronio) ce puteau contribui cu ceva. Și totuși am primit de la G. Călinescu și amplul articol „de fond“, *Instrucții pentru cercetători*, și foiletonul *Doi copii bănățeni ne povestesc... copilăria* (în locul „convorbirii“, cum era plănuit), eu scriind însemnarea *Karel Čapek* de pe coloana de mijloc a paginii 1.

În scrisoarea sa (și aceasta pierdută), G.C. răspunde cu gentilețe la sugestia dintr-o misivă precedentă, privind menționarea numelui meu la pag. 4, ca o evidență a legăturii *oficiale* cu revista, dar eu amîn aceasta pentru numărul următor; la fel, îmi exprim și opinia asupra unui onorariu pentru activitatea mea la Jurnal, onorariu care, practic, nici n-a existat, eu înțelegînd a lucra neretribuit, ca, de altfel, directorul însuși și toți cei care au oferit texte sau au ajutat la corectură. Condițiile materiale ale revistei aveau o bază prin ea însăși nerentabilă și toți erau perfect conștienți de aceasta (de aici și exprimarea poziției mele retractile la apariția — la insistența editorului — a unor anunțuri publicitare în revistă). Dar iată textul scrisorii:

Iași, vineri, 6 ian. 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Scrisoarea am primit-o astăzi, vineri, *deci prea tîrziu pentru a se expedia numărul 2 la București și a se da indicații să fie la chioșcuri marți. Pentru a evita încurcăturile de rîndul trecut și a lăsa timpul util consumării inconștienței (căci altfel eu n-o pot califica) a celor de la București („Le Moment“), numărul a fost expediat* joi *seara în toate părțile unde a avut de mers*

cu... trenul. Cred, deci, că tot sîmbătă să apară și la București. Prin urmare, am lucrat într-un ritm accelerat, jurnalul fiind încheiat miercuri. De aici, poate, și unele defecte. (De pildă, pag. 3 cu recenzii, eu o găsesc mai slabă decît rîndul trecut, recenziile semnate de Magda Isanos și Eusebiu Camilar părîndu-mi cam prea școlărești, în orice caz nu ca acelea din nr-ul 1).

În același ritm trebuie lucrat și nr-ul 3. Sîmbătă (mîine) dau în lucru pag. 2-a, Caragiale anecdotist. *Nu știu însă dacă va fi de ajuns și, în acest caz, cu ce voi completa o pagină care cere lucruri cu un conținut fix.* Luni *se va culege pag. 3-a cu recenzii și reviste, urmînd ca tot* luni *să paginez pag. 2 și 3.*

Pag. 1 și 4 se culeg marți. *Am deci nevoie urgentă, foarte urgentă de material pentru aceste pagini. Voi primi desigur de la Dv., dar nu știu anume ce și, în consecință, nu știu nici ce să cer pe aici. Voi avea* fond *de la București, dar* convorbire, *dar articol de „ideologie", dar „Figuri" sau în sfîrșit ceva pentru col. 3—4? Nu știu apoi cum să fac cu* poezia. *Cea publicată în n-rul 2, mă tem că înseamnă o* gafă, *ea fiind mai mult proastă decît bună. Poeți în Iași nu prea există. [Mihai]* Codreanu *și [G.] Bărgăoanu nu pot da nimic, din multe motive, pe care vi le voi explica altădată. Sunt, de altfel, înconjurați, cel puțin aici, de o atmosferă penibil de proastă. Mă duc mîine la [I. M.]* Marinescu *și la [Al.]* Claudian *să insist pentru articole. Mă tem că voi da greș. Alții, oricît s-ar părea de ciudat,* nu mai există, *care să dea un articol repede și cu caracterul impus de „Jurnalul literar". Iordan — a dat. O. Botez — f.f.f. greu (probabil la... vară); [Andrei] Oțetea — acru; [C.] Balmuș — îl știți; [Paul] Nicorescu — ?!; Singevin (?) — de negăsit; [Giuseppe]* Petronio *— idem. Deci:* cine *și* cînd? *Mărturisesc că de data asta sînt cam dezorientat. Voi face, totuși, toate eforturile și voi depune toate insistențele. Sunt convins că voi scoate-o la capăt. Dar, iarăși mărturisesc, mă tem, mă tem enorm că nu vă va fi pe plac. Asta e cauza tuturor scrisorilor, a întregii corespondențe, găsită inutilă și, de fapt, așa a și fost, într-un anumit fel...*

Dar, iarăși mă lungesc — chiar inutil.

Îmi trebuie *să primesc cel* mai *tîrziu* luni, *măcar baza pag. 1 (măcar un articol de fond sau de ideologie și o* convorbire*);* și neapărat, *indicații pentru a rezolva problema restului de* articole semnate *în condițiile enumerate, care sunt — strict — acelea.*

Nu v-am scris imediat la apariția nr-ului 1 și nici nu vi l-am trimis, fiindcă, în naivitatea mea, voiam să constituie o surpriză *pentru Dv., cînd veți ieși* sîmbătă, *31 dec., în oraș. Deziluzia a fost însă prea amară și am regretat-o enorm.*

Chestia cu onorariul, *uitasem complet, absolut complet de dînsa, lucrînd aici într-un vîrtej de sinceră pasiune a cărei semnificație mă absorbise cu totul. O veți pune lui Gheorghiu, Dv. cînd veți fi aici. Eu nu îndrăznesc și, nu știu, parcă impietez puțin asupra pasiunii de care vorbeam și asupra semnificației ei...*

La fel îmi pare — acum — și chestia cu secretariatul de redacție. *Să trec hopul numărului 3, care mi se pare mai serios, și atunci voi căuta să mă conving că merit această cinste, valorificată* oficial *(„Ard" acum prea mult și prea trăiesc în plină poezie a acestui Jurnal literar sub direcția Dv. și care mi-e drag, mi-e foarte drag.)*

Iertați-mi copilăriile astea, dar eu le trăiesc realmente. Oricum, mult mai mult decît vă închipuiți Dv.

Impresia aici — cred că foarte bună. Unora — probabil neobișnuiți — li s-a părut cam prea „Le Temps" sau „Monitor oficial". Obișnuiți cu clișee, cu linii, cu desene etc. Artificii care, evident, n-au loc la noi.

Nu știu dacă Jurnalul poate înghiți — de la Editură — chiar reclame pentru cărți, evident proaste sau de buzunar. Am făcut o „concesie" cu Petru Vodă Rareș.

Terminînd (și vai, vai, cîte și cîte aș avea să vă spun...), repet: aștept urgent material și mai ales pe Dv.

Joi *numărul 3 va fi gata tipărit.*

Iertați-mi scrisul. A fost o grabă nebună să prind trenul spre Buc.

Devotat,

G. Ivașcu

8

Tot „cu sufletul la gură", așteptînd materialul pentru nr-ul 4, mă exprim și în scrisoarea din 12 ian. 1939 :

Iași, 12.I.1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Nr-ul 3 e gata. Astă-seară pleacă la București. Am făcut alte afișe, duble ca mărime. (Întîmpin greutăți la literă : urîtă, uzată etc.). Gheorghiu și-a luat toate măsurile necesare unei îmbunătățiri a distribuției la Buc. Totuși eu cred că nu e de ajuns și că pînă nu va scoate jurnalul de la „Le Moment" lucrurile nu se vor îndrepta satisfăcător.

La nr-ul 3 am întîmpinat greutăți f. mari, în ce privește redactarea. Mi-a fost imposibil să găsesc la cineva vreun articol. Abia pentru nr. 4 va fi ceva: Claudian *și poate* Marinescu. *Am îndrăznit deci eu să scriu un articol strict informativ asupra lui Valéry. Mi-ați spus că pot umplea golurile cu articole semnate cu pseudonim. Semnat de mine e poate chiar același lucru...*

Dacă puneam Jurnalul unui copil, *toată pagina I, aproape — era cu și* despre copii. *Recenziile sînt și ele... ca și celelalte, poate puțin mai bune. Indiscrețiile și anecdotele — fără spirit. E ceea ce am putut face în grabă și singur, absolut singur.*

Vă aștept deci cu nerăbdare. Mă bucur ca un copil că veniți duminică. Mă voi fortifica, mă voi lămuri asupra multor lucruri, mă voi reconforta. În sfîrșit voi simți prezența căpitanului de corabie... De altfel nu vă aștept numai eu. Și d. Gheorghiu și alții, și studenții.

Luni, cel mai tîrziu, îmi trebuie material p. nr. 4. Sper că duminică vă voi putea vedea spre a-mi parveni o parte din material. În așteptarea Dv. primiți respectul meu,

G. Ivașcu

9, 10, 11

Odată revenit G. Călinescu la Iași, se-nțelege că activitatea a continuat în condiții ceva mai îmbunătățite (deși nu fără unele incidente, inerente „dialogului" dintre un temperament aprins, precum cel al directorului, și unul de pasionat profesionist întru ale jurnalismului, precum cel al secretarului de redacție). G. Călinescu lucra intens atît pentru revistă (între altele, traducînd, acum, textul din foiletonul „Jurnalului literar", *Diavolul îndrăgostit* de Cazotte) cît și pentru *Istoria literaturii,* fragmente din aceasta constituind o sursă sigură pentru pagina 2 a Jurnalului. Scrisoarea din 29 martie 1939 e trimisă printr-un curier, din ea reieșind apropiata plecare a lui G.C., pentru vacanța de Paști, la București, unde-i este adresată scrisoarea cu data de 7 aprilie 1939. În ea e vorba de dorința lui Ath. Gheorghiu de a achiziționa o tipografie și de „Coloana de foc", care nu e altceva decît rubrica întocmită scrupulos tot de directorul revistei, privind, sub titlul *Cine citește, cine nu citește,* pe cei care onorează revista abonîndu-se. Iată textul celor două scrisori, odată cu a treia (aceasta în conexiune... documentară cu a lui Ath. Gheorghiu — cf. vol. I, pag. 304 din *G. Călinescu și contemporanii săi).*

Iași, miercuri, 29 martie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Vă trimit hîrtia și plicurile. Nu prea au ieșit curat, dar veți face poate altele după Paști. Misiunea mea cu ștampila a dat greș. Nu a avut (ce provincie !) atelierul cauciuc bun și „s-a umflat". Vă alăturez cauciucul drept dovadă. Zice că ar face-o peste două zile dintr-un material mai bun. Să mai încerc (și de va reuși să v-o trimit la București, împreună cu tușiera) ?

Am pus la cutie scrisoarea către Belfert.

Și acum „Jurnalul". Articolul Dv. depășește o pagină exact cu 22 rînduri. Adică cu foarte puțin, încît încurcă teribil paginația la a III-a. Îndrăznesc să vă rog

să tăiați aceste 22 rînduri și să-mi dați șpaltul (corectura o fac eu) la 1 cînd sunt la gară. Dacă e posibil ; dacă nu, voi face și eu cum voi putea.

Primiți respectul meu,

G. Ivașcu

Dați, vă rog, pe băiat și registrul și cărțile lui Br.-V. și tot ce veți mai crede. Vă trimit și o listă p. Fundații. Poate capăt unele din cărțile însemnate.

*

Iași, 7 aprilie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Mă tem că veți judeca rău întîrzierea răspunsului meu, dar vă rog să credeți că abia acum am avut răgazul necesar. Nr-ul acesta din Jurnal mi-a dat ceva mai mult de muncă decît celelalte și, în plus, am fost tare hărțuit și la gazetă, unde a trebuit să scriu mai mult ca altădată din cauza absenței lui Hefter și a unor mici indispoziții familiale ale d-lui Bârsan. Nr-ul 15 al Jurnalului cred totuși că nu-l veți găsi cu prea multe defecte. Mă tem că pag. 2 și 3 n-au să vă placă, dar eu unul n-am găsit altă soluție la paginat, deși mi-am dat toate silințele posibile. Am pus multe poezii, mai multe decît mi-ați trimis. Lipsește totuși poezia lui Dem. Rădulescu, scoasă la revizie, fiindcă avînd o tehnică a versului foarte dezechilibrată, rămînea poate mult alb și strica și mai tare aspectul paginii și așa cam... „prea aerat". La pag. 2 am pus proza lui Șerbănescu fiindcă n-aveam nimic altceva, cu toate că ceea ce a rămas de la pag. 1 e destul de mult. Am tăiat cîteva rînduri de la Poșta-Redacției, fiincă era vorba de amatori cărora li se publicau chiar în numărul acesta operele. Îmi trebuia loc pentru vignetă : în sfîrșit „coloana de foc" n-am mai făcut-o, fiindcă am înțeles din scrisoarea Dv. că întîi să vă trimit numele abonaților (ceea ce era tîrziu p. nr-ul acesta) și totuși apoi m-am gîndit că de Paști suntem cu gîndul spre cele nemateriale... În chestiunea asta însă vă vestesc lucruri bune (vedeți lista alăturată !). Pe vacanță am aranjat cu Gheorghiu o întreagă campanie de încasări în Iași. După cum am aranjat pentru mîine și două tarabe în stradă. Veți avea o fotografie.

Fundațiile au trimis o adresă lui Gheorghiu prin care-i cer să trimeată exemplare din „Jurnalul literar" în valoare de 5000 lei, contra factură. Ce să facă ? Să trimită din fiecare nr. rămas un număr egal ca *pentru* o colecție *(de pildă cîte 100—120) sau* să-și echilibreze cantitatea necesară, *trimițînd ce are în plus peste cuantumul rămas din nr-ul 1, (cel mai redus în retururi)? S-ar putea astfel aranja aici un număr egal de numere rămase pentru colecție. Oricum, Gheorghiu va face factura și vă va trimite-o Dv. spre încasare. Afișul la nr-ul acesta l-am făcut — la titlu — cu roșu. S-au tras 4000 ex. și 800 afișe. La Iași s-a încasat din nr. 8 pentru 268 ex. Unele depozite din Moldova, între care, de pildă, Romanul, au început a trimite banii. Vă voi relata — detaliat — ulterior.*

Acum, — chestia cu tipografia. *Gheorghiu n-are tipografie și nu e nici pe departe asociat cu Hefter. Vrea însă să aibă o tipografie. Se interesează de mai multă vreme în direcția asta și ultima lui nădejde e să achiziționeze „Tipografia ținutului Prut", tipografie cam rudimentară, dar care, vînzîndu-se la licitație și fără concurenți, el speră s-o poată lua cu cifra extraordinar de mică de 70 000 lei (șaptezeci de mii !). Tipografia aceasta ar trebui, desigur, îmbunătățită și în special ar avea nevoie de literă nouă, variată și modernă. Oricum însă, Gheorghiu e, în modul cel mai sigur, foarte interesat pentru o asemenea afacere. El și-a făcut și proiectul pentru instalarea ei : în curte la „Iașul" într-un local unde a fost restaurant, local adică excelent, civilizat și central. Nu știu ce gînduri aveți, dar eu am crezut necesare aceste detalii.*

Pentru nr-ul 16 am biografie[1]*, poezia intitulată „Medgidia" (sau așa ceva) și recenzia Sandei Popescu. Pot avea poezie din cele rămase. „Tristenburgul" n-am îndrăznit să-l închei. Dl. Bârsan (= M. Bran) a făcut, totuși, foarte bine — mi se pare — continuarea, mai*

[1] *J. London* de Camilar. Insistă să-i pun o poezie a Magdei Isanos în revistă ; nu e rea. Pot ? V-am păstrat cîte un afiș din cele 2 numere.

bine decît prima d-sale contribuţie. Ce fac în chestia asta pentru nr-ul 16? Îl încheiaţi Dv. sau să-l încheie tot Dl. Bârsan? Eu aş dori să faceţi asta Dv.

Pentru nr-ul viitor pot rămînea „în pană" la orice pagină afară însă de pag. II-a unde nu m-aş putea descurca nici într-un caz. Dacă n-aveam acum pe Şerbănescu (care de altfel, dacă nu era un nr. de Paşti, nici nu se potrivea) o păţeam! Ce fac apoi cu „Coloana de foc"? Mi-o trimiteţi Dv. într-o anumită ordine protocolară (văd pe Camil Petrescu şi P. Comarnescu şi profesori serioşi de la Botoşani şi din alte părţi). Primind-o mîine mi-o puteţi expedia, şi luni o pot avea (chiar şi marţi e bună p. pag. III).

In ceea ce priveşte bunele Dv. gînduri pentru mine sunt în al şaptelea cer, numai pentru faptul că vă gîndiţi la mine. Mă bucură enorm că revista e bine văzută pretutindeni. Dealtfel eram ferm convins de asta şi sunt fericit, extrem de fericit, că am putut fi secretarul ei de redacţie. Fiţi încredinţat de absolut întregul şi neclintitul meu devotament,

G. Ivaşcu

*

„JURNALUL LITERAR"
Director: G. Călinescu — Iaşi, 8 aprilie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Ieri v-am scris o scrisoare, cam lungă pentru timpul Dv. atît de preţios, în care v-am arătat ce am putut face cu nr. 15 şi am răspuns la cele ce trebuia.

Astăzi, vreau să vă mulţumesc pentru extrema Dv. bunăvoinţă, concretizată în „micul cadou", care însă pentru mine este foarte mare.

Vă rog însă să credeţi în deplina mea sinceritate cînd vă repet că ceea ce mă face să-mi dau unele silinţi la „Jurnal" nu sunt banii, ci însăşi mîndria şi satisfacţia de a-i fi secretarul de redacţie, adică ajutorul Dv. Cînd pe o carte a Dv. mi-aţi scris „căpitan secund" sau „mîna dreaptă", credeţi-mă că am fost extrem de fericit. Nu există om (iertaţi-mi mărturisirea aşa de brutală) pe care să-l respect şi să-l admir mai mult decît pe Dv.

De aceea nu ştiu cum v-aş putea mulţumi pentru cei 2.500 lei trimişi.

N-am cuvinte, după cum n-am avut cuvinte pentru dedicaţiile de pe volume.

Acum vă urez, Dv. şi D-nei, din toată inima, un creştinesc „Hristos a înviat!" cu respectul şi devotamentul de totdeauna,

G. Ivaşcu

P.S. Astăzi veţi primi ştampila.

12, 13

Scrisoarea din 12 aprilie 1939 e tot în spiritul celor precedente, adică se referă la aprehensiunea privind receptarea la timp a materialului, care se „perfecta" de la număr la număr... Cît despre aluzia la Macedonski, ea este generată de amplul text (redactat pentru *Istoria literaturii)* dar trimis pentru a apărea în nr-ul din 16 aprilie la pag. 2: *Alexandru Macedonski omul.*

Scrisoarea următoare, din 13 aprilie 1939, comunică trimiterea corecturii la „Epilogul" foiletonului *Tristus, Trista, Tristenburg.* Totodată, se anunţă directorului că „nr-ul (16) e gata", cu întrebarea dacă să i se trimită la Bucureşti „cîte 10 exemplare".

„JURNALUL LITERAR"
Director: G. Călinescu — Iaşi, 12 IV 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Poate v-am necăjit cu telegrama mea sui-generis. Eram însă pe drept cuvînt alarmat, fiindcă, probabil dintr-o încurcătură la Poştă, n-am primit materialul Dv. decît luni la amiază, adică exact cînd eu vă dădeam o telegramă alarmistă. Odată plătită, n-o mai puteam retrage, decît cu cerere şi complicaţii. Am schimbat deci textul, bucuros de altfel că aveam în sfîrşit ms. Alarmarea mea se datora faptului că fiind sărbătoare legală,

echipa de lucru nu se putea compune decît dintr-un singur om, același om pe care-l știți. Trebuia deci materialul din vreme, mai ales că o parte din lucrători au fost din nou concentrați. Am dat deci eu ce am avut și ce am putut închipui în mare grabă: biografie, poezii, cronica (despre Goga — la care se simte lipsa de meditație), și (asta e mai dificil!), urmarea la „Tristenburg" (7) primită aici și semnată Horia Topa. Cînd am primit (marți dimineața) urmarea m-selor Dv., acest material era cules și vă rog să credeți că era absolut imposibil în condițiile date să mai fac vreo schimbare. N-avea cine lucra și nu puteam renunța la 1 col. 3/4 de material, care cerea timp la cules și întîrzia întreg nr-ul, din cauza lipsei de oameni. Insist deci a vă ruga să nu-mi luați în nume de rău aceasta (de altfel nu mi se pare prea rea continuarea, e pe alocuri chiar în vederile exprimate de Dv. în Epilog). Îmi îngădui să cred că veți putea adăuga o apreciere și despre foiletonul 7 și că Epilogul va fi tot atît de binevenit p. nr-ul 17. În plus, ar fi trecut cu mult spațiul din pag. I și nu știu unde aș mai fi pus urmarea căci în pag. 3 deja este urmarea a două articole, unul din pag. 1 (Lucaci) și celălalt din pag. 2 (al Dv.). Vignetele de asemenea le voi pune în nr. 17 (sunt f. frumoase!). Din articolul Parnassianismul și din Achille a trebuit să mai „ciupesc" cîte ceva, altfel nu se putea.

Nu știu cînd vă reîntoarceți la Iași. Poate duminică? Oricum, însă, cred că ar fi bine să-mi trimiteți materialul pînă duminică. Vă rog însă — pe adresa mea de acasă (duminica la redacție nu e nimeni și trebuie să stau eu de planton sau să mă duc la 6 dim. la Poșta Centrală): str. Mitropoliei 2. Cînd vă veți reîntoarce, poate voi primi pedeapsa că n-am fost prea „cuminte", dar deocamdată vă asigur încă o dată că n-am știut să rezolv altfel lucrurile, deși m-am străduit mult.

[Ilie] Minea promite (iarăși!) articol dînd asigurări că e gata (!?). Voi lăsa pe băiat să-l ia. Eu vreau să mă repede pentru două zile în satul meu, unde n-am mai văzut pe mamă-mea de aproape doi ani. Voi fi însă duminică înapoi.

Vă exprim admirația pentru previziunea politică (ocuparea Albaniei!). Am început deci să mă tem și de Polonia (azi Germania i-a dat un „ultimatum", așa cum știe să dea, cu revendicări teritoriale).

Mîine vă trimit în copie articolul Epilog la... împreună cu textul foiletonului spre a-l completa. Eu l-am dat la cules așa cum este.

Am confundat Primăvara la Fălticeni cu reportajul despre Medgidia. Acesta nici n-a venit. Am dat la cules p. nr-ul 17 pe cel dintîi, existent. P. nr-ul 17 mai dau la cules „Coloana de foc"? Cred că vă voi comunica mîine noii abonați.

Am savurat „Cărțile poștale ilustrate" și mi-am dat perfect seama cine a fost și ce a vrut să fie Macedonski (Ediția lui Vianu, în introducerea ei e desființată).

Primiți salutările mele respectuoase,

G. Ivașcu

Venit la redacție, în această clipă, Dl. Bârsan vă transmite „cele mai bune gînduri și cele mai cordiale salutări".

Am primit și pag. 1 și 2, tipărite. Vă trimit foiletonul.

*

Iași, 13 aprilie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

După cum am spus ieri, vă trimit corectura la „Epilog la foiletonul nostru" sper a-i face completarea sau ce veți crede de cuviință.

Nr-ul e gata. Să vi se trimită la București cîte 10 exemplare? Am crezut că Gheorghiu va face asta din proprie inițiativă dar se pare că nu i-a dat prin gînd.

În așteptarea răspunsului Dv., primiți aceleași respectuoase salutări,

G. Ivașcu

14

Dincolo de obișnuitele (deși acum mai reduse) dificultăți de ordin redacțional, repercutate evident asupra secretarului de redacție, scrisoarea din 19 aprilie 1939 revelă ceea ce, altfel, era de presupus oarecum din capul locului : precara condiție materială a apariției revistei. Proprietarul tipografiei, oricît de binevoitor, revendica editorului plata cheltuielilor, ce se ridicau acum la 50 000 de lei. De unde, insistența mea ca G.C. să se adreseze personal lui Jean Hefter pentru a-i remonta încrederea în posibilitățile lui Ath. Gheorghiu. Constrîns de împrejurări, la sugestia, poate, a lui Al. Rosetti, în speranța acordării unei subvenții de la Fundațiile Regale, G.C. va plănui un număr în care să se elogieze cît-de-cît regalitatea, el scriind, pentru numărul cu data de 7 mai 1939, amplul articol cu un titlu care implica nici mai mult nici mai puțin decît inscripția de pe... bancnote : *Nihil sine Deo,* căreia, cu subtilă ironie, i-a adăugat *Nihil sine Rege !...,* Eusebiu Camilar semnînd și el 12 versuri anume dedicate, iar în foiletonul din aceeași pagină (1), publicîndu-se *Corespondență de regi* (Frederic II către Voltaire, Caterina II către Grimm, J.-J. Rousseau către Frederic II, Pascal către Regina Cristina), în fine în pag. 3 punîndu-se două recenzii ad-hoc. Nu cunosc ce efect va fi avut această mondenitate regaliană, personal neputînd confirma afirmația lui I. Bălu de la pag. 225 a *Vieții lui G. Călinescu,* potrivit căreia „intuind greutățile, Al. Rosetti trimite din partea editurii «lei 20.000, sumă ce ușor la nevoie, poate fi dublată», anunțîndu-l că din partea Fundației, mareșalul[1] Condiescu a aprobat «numai lei 5000», iar M. Ralea[2] «ține la dispoziția d-tale 10.000 lei pentru *Jurnalul literar*»". Fapt e că din partea editorului există confirmarea doar a primirii unei scrisori de la Fundații, prin care i se cere o factură pentru 5000 lei, afirmînd că pentru contravaloarea lor a și expediat 1650 exemplare din diverse numere ale revistei (cf. vol. I, *G. Călinescu și contemporanii săi,* pag. 304). Altfel, din

[1] generalul (G. Iv.).
[2] care era ministru (G. Iv.).

scrisoarea către Al. Rosetti, datată 18 III 1939, ar reieși că nu de suma acordată prin Condiescu e vorba, ci de o alta (poate de aceea de 20 000 lei ?) din moment ce, exprimîndu-și „toată gratitudinea", G.C. continuă : „te rog să dai dispoziție ca suma să mi se trimită *mie* (ca director și proprietar), în str. Ionescu 4, dacă se expediază pînă la 26—27 martie ; dacă nu se poate trimite pînă atunci, să' mi se dea cînd e cu putință la București, unde mă întorc la 28 martie." Argument : „Aceasta fiindcă primind scrisoarea d-tale, am dat (ohimé) eu 10 000 așa-zisului editor (i-am dat sufletul)...". Numai că în vol. *Corespondența lui G. Călinescu cu Al. Rosetti (1935—1951),* Editura Eminescu, 1977, la pag. 114, ca prima notă la textul (de la pag. 113) prin care G.C. cere ca suma să i se pună la dispoziția *lui,* citim : „Se referă la *Jurnalul literar*. În 27 martie 1939, i-am trimis o scrisoare prin care îl anunțam : «Condiescu a redus mult sumele acordate diverselor publicații». *Jurnalului literar* i se aprobase «numai lei 5000»". Deci... interpretarea acestei ambiguități de texte poate duce la concluzia că, în ce privește subvenția respectivă, totul s-a redus la 5000 lei, sumă care — contrar cererii lui G. C. — Fundația o ordonanțase, și fusese adresată lui Ath. Gheorghiu, cf. scrisorii sale deja citate (?)... Cît despre suma, „ținută la dispoziție" de M. Ralea, n-am auzit nimic, deși orice asemenea subvenție ar fi constituit un eveniment pentru situația financiară, tot mai grea, a editării revistei.

În sfîrșit, iată scrisoarea cu prima alarmă în acest sens :

„JURNALUL LITERAR"
Director : G. Călinescu *Iași, 19 apr. 1939*

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Regret enorm că v-am supărat atîta, după cum regret că n-am fost destul de ferm în fața dificultăților și m-am plecat lor.

În treacăt fie zis, aveți cuvîntul meu de onoare că „Tristenburgul" 7 nu e al meu și — repet — l-am pus deoarece n-am primit Epilogul *decît marți dimineața ; că a lucrat* numai un singur om, *cu ferestrele acoperite, lucrul fiind interzis de autorități.*

La nr-ul acesta m-am încurcat puțin din cauza proporției articolelor.

N-am putut pune urmarea de la Cyrano decît în pag. IV (între Ocultism *și textul acesta fiind o poezie) ; urmarea de la Brociner — în pag. 3-a. Din fericire, spre surprinderea mea, articolul Dv. din cauza marii cantității de petit a încăput numai bine în pag. 2-a așa că pag. 3-a a putut fi cît de cît salvată.*

La Cine citește *am pus abonații care au plătit (din cauza sărbătorilor, puțini). Ce e de făcut însă că Ath. Gheorghiu se plînge că cu toate sumele vărsate de Dv. are totuși actualmente „un deficit de 50.000 lei" ? A rămas de altfel în urmă cu plata la tipografie și Hefter, sub obsesia izbucnirii războiului, spune că nu-l poate păsui și, că de la nr-ul viitor, dacă nu i se achită suma rămasă, nu va mai tipări.Precum vedeți, vești proaste. Mă gîndesc apoi dacă nu vor fi fiind veridice zvonurile că Gheorghiu se află într-o situație financiară echivalentă cu „a fi pe pragul falimentului". Poate ar fi bine să-i scrieți un cuvînt lui Hefter, că să putem lucra, spunîndu-i să continuie a avea încredere în Gheorghiu.*

Vă spun aceasta, fiindcă la Hefter asta este : lipsa de încredere. Eu nu știu ca să-i spun altceva decît că Jurnalul merge și mai ales va merge bine, așa ca să-i acorde o păsuire lui Gheorghiu.

Am văzut la Facultate că reluați cursul la 1 Mai. Deci mai rămîneți la București.

Am primit de la Fundații : Arghezi, Philippide și... „Manual de turnătorie".

N-am băgat de seamă, și am pus contribuția lui Toto *a II-a de la început, în loc s-o pun la sfîrșit, cum am văzut abia pe urmă că mi-ați indicat cu creionul.*

Ce fac cu Primăvara la Fălticeni, *culeasă ?*

Sunt în așteptarea indicațiilor Dv. și a materialului. De asemenea a unui cuvînt încurajator, de care sunt sigur că Hefter va ține seamă. Mă tem pentru apariția revistei. (Azi și mîine culeg informații precise ce e cu Gheorghiu. Vi le comunic sîmbătă sau poate chiar mîine.)

Cu devotamentul neclintit,

G. Ivașcu

15

Cenzura dictaturii regale a început, odată cu nr-ul din 30 aprilie 1939, să devină agresivă, chiar și asupra „Jurnalului literar". E ceea ce comunic în scrisoarea din 28 aprilie 1939 lui G. Călinescu, aflat încă la București. Nu-mi mai amintesc „cele cîteva versuri latinești" consacrate lui Pamfil Șeicaru, apărat zelos de noul cenzor din serviciul respectiv de la Iași, și nici „cele 3 nevinovate rînduri cu ...«România literară»". Acestea erau paginate în capul rubricii *Indiscreții și anecdote,* ca și în numărul precedent, unde se putea citi în stilul unui pamflet benign : „Cu toți așteptăm s-apară / «România literară»/ Ce prin critici obiective / Și precise directive / Ne-arată ce să citim / Ce scriitori ca să-i slăvim / Căci ei în literatură / Redau frumoasa natură / Cîntînd ca din instrumente / Frumoasele sentimente / Ce-nobilează pe om / Și-l înalță ca un pom." E vorba de „România literară" sub direcția lui Cezar Petrescu, apărută în aprilie 1939 pînă în mai 1940. Textul, care poate fi și al unui colaborator, a fost — oricum — trimis de către director. Scrisoarea sugerează lui G. Călinescu să intervină la Direcția presei din București pentru a-și tempera funcționarii de la Iași. În rest, scrisoarea anunță trimiterea a 1500 ex. lui [L.] Văleanu, pentru difuzare la București, cf. rugăminții lui Ath. Gheorghiu (cf. scrisoarea acestuia din vol. I, *Călinescu și contemporanii săi,* p. 304). Încolo, obișnuitele avertismente legate de graficul tipografic, dat fiind repaosul legal de 1 Mai.

„JURNALUL LITERAR“
Director : G. Călinescu   Iași, 28 aprilie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Sunt indignat de cenzura din Iași care se întrece în greșite interpretări și într-un tratament complet opus celui din București. În timp ce în revista „Azi“ Dl. Pamfil Șeicaru e înjurat cum i se cuvine, ca la ușa cortului, cenzura din Iași nu lasă să treacă cele cîteva versuri latinești consacrate distinsei sale înalte persoane. Ceea ce însă i-a pus vîrf a fost că a tăiat pînă și cele 3 nevinovate rînduri cu... „România literară“ !!! Cenzorul pe numele lui se cheamă d. avocat Barbu, tînăr de 24 ani, numit proaspăt la cenzură și probabil cu sentimente pur personale în spiritul cărora cenzurează. Poate o săpuneală la Direcția presei n-ar strica. Cine știe la ce ne putem aștepta pe viitor, mai ales dacă bănuielile mele că cenzura de aici e influențată de anumiți dușmani ai Jurnalului — vor fi fiind întemeiate. Alăturat vă trimit foaia cenzurată cu isprava. Pe mine m-a încurcat aici grozav, dat fiind timpul scurt (am pus o anecdotă oarecare în loc).

Încolo, am trimis 1500 ex. lui Văleanu, str. Oteteleșeanu 7. Am dat telegramă lui din partea lui Gheorghiu și Dv. Sper că totul va ieși bine.

Ceea ce vă rog acum e să-mi trimiteți ceva material p. nr. 19 încă de astăzi, cînd primiți rîndurile de față, ca eu să-l am duminică dimineața. Cauza grabei : luni e 1 Mai și nu se lucrează sub nici un motiv. Spre a se evita întîrzierea, lucrătorul nostru va lucra duminică. *Vă rog deci, încă o dată, trimiteți ceva, restul urmînd a-l completa luni cînd veniți.*

Pînă atunci, primiți salutările mele respectuoase și bucuria în așteptarea revederii,

G. Ivașcu

16, 17

În numărul din „Jurnalul literar“ datat 7 mai 1939, la pag. 4, se anunța : „În curînd *Jurnalul literar* va edita o colecție de scriitori din toate generațiile, începînd cu P o e m e de Mircea Pavelescu. Lămuriri asupra condițiilor de editare se vor cere în scris Directorului.“ Pentru ca în nr-ul următor, întreaga pagină 3 să fie consacrată poetului Mircea Pavelescu, spațiul cuprinzînd, pe format adecvat, 20 de poeme. Zațul a fost folosit pentru constituirea plachetei *Pasărea paradisului,* apărută ca nr. 1 al colecției „Scriitori români de ieri și de azi“, cu care a fost astfel inaugurată Editura „Jurnalul literar“ (cf. recenzia pe care am publicat-o în pag. 3 a numărului din 21 mai 1939, număr în pagina 1 a căruia, deloc întîmplător, s-a publicat și articolul *Ath. Gheorghiu* semnat G.C.). Folosind același procedeu tehnic, adică culegînd pe format mai lat, ceea ce implica divizarea spațiului paginii numai în 4 coloane în loc de 7, studiul (care va deveni capitol în *Istoria literaturii) Liviu Rebreanu,* publicat în pag. 2 și 3 din nr-ul datat 4 iunie 1939, a putut constitui placheta de 46 p. cu același titlu, ea purtînd nr-ul 2 din colecția „Scriitori de ieri și de azi“ a Editurii „Jurnalul literar“.

Efortul tehnic nu putea fi decît destul de anevoios și despre aceasta relatează scrisoarea din 2 iunie 1939, cu explicațiile de rigoare privind procedeul convertirii zațului din revistă în pagini de carte, dificultatea de a găsi culoarea convenită pentru copertă și, bineînțeles, solicitarea spre a nu întîrzia graficul de apariție a viitorului număr al revistei. Iată textul întreg al scrisorii, urmată de cea datată 8 iunie 1939, în care se completează detaliile pentru efectuarea celor 300 de exemplare ale broșurii *Liviu Rebreanu.*

„JURNALUL LITERAR“
Director : G. Călinescu   Iași, 2 iunie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

După un zor nebun am putut trage în mașină (pagină cu pagină, nefiind vreme pentru a trage în forma-

tul colilor) cele 48 de pagini. Am împărțit materialul după conținut, mai exact după titlul operelor, după care am sfîrșit cu cap. I ca încheiere. Am făcut pagina de 32 rînduri, ca la majoritatea cărților franceze de același format. Înălțimea întreagă a paginii e ceva mai redusă ca la „Pasărea Paradisului", și pentru concordanță se poate scădea ceva de la paginile 2 și 3, deși acestea ar putea fi lăsate și așa. Textul rămas în afară de „Jurnalul literar" e tras numai după o singură corectură. Va fi revizuit, de altfel, împreună cu celălalt, căci greșeli vor mai fi fiind. Oricum, vă rog, dați și Dv. o bună ochire pe pagini. La pag. 45 aveți notat de mine o sugestie, pe care vă rog s-o aveți în vedere.

Ceea ce trebuie să vă rog e să-mi trimiteți cel mai tîrziu luni dimineață corecturile cu „bun de imprimat". Volumul trebuie tras neapărat luni, fiindcă (tipografia) n-are literă cu ce culege la Jurnal, deoarece e imobilizată în textul Rebreanu. *Cum joi nu se lucrează, necesitatea de a trage luni e și mai mare. De asemenea trebuie să vă mai rog ca eventualele modificări să nu fie fundamentale, ca de pildă întreaga modificare a paginației, în sensul schimbării tuturor paginilor, căci atunci ar mai trebui o zi pentru paginat, care în condițiile actuale ar fi catastrofală, împiedicînd apariția la timp a nr-ului 24. De altfel eu nădăjduiesc că paginația nu e rea, întrucît împacă și nevoia de a căpăta cele 3 coli, nu cuprinde linii (ar trebui 888 linii) și atîtea nici nu are tipografia pentru a le pune odată, și nu succesiv, — ceea ce ar cere timp mai mult), nu pare nimic tras de păr și forțat pentru a face volumul de mărimea aceasta.*

Dar ceea ce mă necăjește enorm e că nu se găsește în Iași altă culoare de copertă decît cea pe care v-o trimit. Am căutat eu personal la depozitul de hîrtie, la cîteva magazine „universale" și bineînțeles la librării. Nicăieri, decît cele două culori. De adus refuză, fiind un stoc mic sau cerînd un preț de „urgență" extravagant. Nu știu să se poată face, fiindcă nu știu dacă v-ar conveni aceeași culoare ca la nr. 1 sau acea verde-deschis care se găsește aici. Să luați Dv. de la București, chiar astăzi, și s-o expediați aici prin francatură, poate e obositor și se întîrzie, deși cred că luni sau marți ar putea fi la Iași? S-ar scădea prețul, bineînțeles, de la tipografie, în proporția celui stabilit la hîrtie aici. Mă tem că va costa în plus. În sfîrșit, n-aș putea rezolva altfel chestiunea asta, și regret enorm.

Sper ca astăzi, sîmbătă sau duminică, să primesc materialul pentru Jurnal, presat de ziua de 8 iunie să fie cules mai devreme. După cum sper ca aceasta să fie singura scrisoare oarecum supărătoare pe care să v-o trimit pînă veți veni la Iași.

În așteptarea cu nerăbdare a răspunsului, primiți salutul meu respectuos și plin de încredere de aici,

G. Ivașcu

str. Mitropoliei 2, Iași

P.S. Expunîndu-i chestia lui Gheorghiu, el mi-a arătat că ar putea comanda prin comisioner *o hîrtie tabac de culoarea celei alăturate. Răspundeți, dacă vă convine. El, oricum, o comandă p. librărie.*

Iași, 8 iunie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Colile s-au tras, ca și coperta, marți și miercuri. Miercuri noaptea s-a fălțuit o parte. Cele 300 bucăți nu vor putea fi însă gata broșate decît vineri la amiază, din cauza sărbătorii de astăzi. La ora 21 vor fi expediate prin* francatură, *ca și Jurnalul. Deci sîmbătă* dimineața, *la orele 5 sau 6, coletul cu broșurile va fi în gara București de unde se va putea scoate exact în aceleași condiții, și broșurile desigur împărți — în aceeași dimineață — la chioșcuri, cf. anunțului din Jurnal.*

În ce privește revista, aș mai avea nevoie de ceva cărți p. cronică. Sașa Pană mi-a dat un articol p. pag. 1., Apollinaire. *E ca și celelalte. Cînd îl pun? Biografia*

* Acum am luat informație că trenul ce pleacă aici la ora 13 nu are vagon de coletărie.

despre „Hölderlin“ am rătăcit-o printre hîrtiile mss. ale Jurnalului. Poate vom găsi-o și utiliza-o. Primiți salutările mele respectuoase,

G. Ivașcu

18, 19, 20

Peripețiile cu broșura *Rebreanu,* a cărei realizare tehnică a creat dificultăți atît „Jurnalului literar“ cît și gazetei „Iașul“, fac încă obiectul primelor 2 puncte ale scrisorii din 12 iunie 1939. Celelalte, 3, 4, 5, 6, privesc chestiuni curente legate de revistă („Un articol de Piru“, trimis spre examinare, e *Hasdeu filosof,* ce va apărea în pag. 1 a nr-ului din 25 iunie 1939). La punctul 7 îmi exprim stinghereala pentru un articol apologetic, consacrat lui și intitulat de autorul respectiv (E. M. ?) *G. Călinescu,* dar pe care l-am camuflat oarecum schimbîndu-i (în „Iașul“) titlul în anodinul *Un portret.*

„Trecuta“ (din nr-ul datat 4 iunie 1939) Cronică a mizantropului, care l-a entuziasmat pe profesorul Iorgu Iordan, era intitulată *Iașul* și finalul suna astfel : „Iașul există și va exista. El a fost un oraș de cultură și va putea înflori ca atare. Trebuie să vie însă cineva să-i scoată ieșanului fluturii din cap, aceia care îi întorc mereu capul spre București“. Așadar, un articol în spiritul „Noii Junimi“, despre care — subliniez abia acum — nu se face caz în „Jurnalul literar“.

Nu-mi (mai) amintesc de chestia „Ministru-Profesor“, despre care pomenesc, mai departe, în scrisoare. Viața universitată ieșeană era destul de convulsionată...

Alte două (acestea mai scurte) sunt de pură expresie a rutinei redacționale *(Cimbrus,* amintit în P.S.-ul scrisorii din 22 iunie 1939, se referă la desenele-caricaturale ale lui G. Călinescu, apărute în colțul din stînga jos al pag. 4 din nr-ul datat 18 iunie : ele persiflează volumul de proză (joasă) *Biserica neagră* (nuvele) ale lui Victor Popescu (fiul directorului ziarului „Universul“, Stelian Popescu), cocoțat la direcția „Universului literar“. Aceste

desene-caricatură vor apărea succesiv pînă în nr-ul din 8 iulie inclusiv. Ele erau mai curînd expresia unui amuzament grafic al directorului revistei.

Iași, 12 iunie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

1. Îndoitul infernal al nr-ului 24 se datorește imposibilității absolute (pag. 2—3 s-au tras, din cauza ocupării mașinii cu broșura, la 12 noaptea, ceea ce a întîrziat chiar gazeta „Iașul“) din partea tipografiei de a fălțui, miercuri, căci a doua zi, 8 iunie, nici un lucrător nu ar fi lucrat sub nici un motiv. S-a oferit deci Gheorghiu să pună niște băieți ai lui să fălțuiască — la dos, clandestin — bineînțeles în schimbul scăderii a 200 lei din costul total. Băieții, nepricepuți, au îndoit rău și poate chiar cu ură, dacă ne gîndim că era o zi de odihnă pentru ei și mai ales de spectacol („Ziua sporturilor“).

2. Cu broșurile la fel. S-a terminat de tras miercuri seara. Au fost date la o legătorie pentru a le broșa (măcar primele 300) în condiții quasiclandestine și fiindcă lucra însuși patronul. Cum totul s-a făcut într-o goană isterică era imposibil să se evite — în timpul știut — asemenea procedee, și astfel a ieșit și asimetria broșurii, în ce privește tăiatul. La rest s-a mai reparat ceva, deoarece fusese trecut hopul de vineri cînd s-a lucrat repede, foarte repede. Am văzut, am făcut scandal, dar n-am avut de a face altceva decît să le trimit pe singurele care erau gata, altfel socotind că e mai grav. În sfîrșit, în lipsa Dv., a ieșit și de data asta rău, și eu nu pot face altceva decît să regret că asemenea condiții tehnice pot influența pînă într-atît la București, încît să se reducă vînzarea numărului și să facă imposibilă expunerea broșurii.

3. Am uitat, în grabă, să controlez la nr-ul 23 dacă s-a pus mențiunea Abonați care au plătit, *după cum n-am îndrăznit să mai cer completarea în pagină cu ghinde la nr-ul 24, într-atît de puțin timp și oameni disponibili am avut. Se vor pune la* Prostologhicon.

4. Am înțeles că a treia serie de vignete formează un sistem aparte și ca atare să alterneze cu celelalte două. Dacă e vorba să se combine cu primul (de la nr. 1) atunci înseamnă că sunt numai două sisteme și așa voi proceda pe viitor, dacă am înțeles bine. Dv. scrieți : Trebuie alternată seria veche (10 vignete) cu seria nouă (cinci) așa încît să nu se repete niciodată vignetele. *Eu am crezut că tocmai asta observ.*

5. În ce privește planul articolelor îl respect întocmai, numai că la nr-ul acesta, pentru prima dată (după ce s-a observat aceasta chiar cu Eftimiu și Pavelescu) ar urma să apară în pag. 1 *o poezie semnată de un autor care a mai fost în pag. 1 : N. Cristescu. Cum s-a ținut de mine Camilar, în virtutea promisiunii Dv., îndrăznesc să-i pun o poezie a lui, sperînd că nu-mi veți lua în nume de rău aceasta. (În caz grav, dacă-mi scrieți azi, miercuri dimineață pot primi oprelistea.)*

6. Am trimis băiatul la gazda Dv. Cînd scriu îl aștept să vină. Odată cu scrisoarea aceasta va pleca și cealaltă corespondență. (Trimit spre examinare și un articol de Piru, plănuit pentru pag. 1.) *

7. În „Iașul“, *la insistențele de două săptămîni ale D-lui Bârsan și mai ales al D-nei Bârsan, s-a publicat un articol (cel alăturat), semnat E.M., și care avea titlul* G. Călinescu, *pe care însă eu i l-am scos apărînd cu titlul anodin* Un portret, *titlu sub care nimeni n-ar fi putut afirma că e vorba de Dv. sau numai Dl. și D-na Bârsan care știau și care erau continuu pisați. Picant ar fi ca tocmai Dl. Bârsan, care se află acum la București, să vă fi comunicat această „bucurie“, în legătură cu care eu m-am opus din răsputeri, cu riscul chiar de a face un act de indisciplină față de directorul gazetei. Îmi dădeam doar și-mi dau bine seama ce înseamnă așa ceva.*

8. Am primit clișeele. Cel pe două col. e ceva mai lat decît 2 col., dar se va putea — cred — remedia, pi-

* S-a întors, nu e acasă. Se va duce din nou și cel mai tîrziu mîine vi se va expedia toată corespondența.

lindu-se fără pagubă pentru desen. Le voi pune în orice caz, și după planul strict indicat.

Am primit și cîteva cărți : Baltazar, V. I. Popa, Streinu, Aureliu Popovici. Împart recenziile cu Piru și Alecu. Facem ce putem și simt, fără falsă modestie, că sînt slabe.

Iordan s-a arătat entuziast de arta trecutei Cronici a mizantropului.

Pe aici continuă „chestia“ Ministru-Profesori. S-a făcut azi o nouă alegere : I. M. Marinescu — 7 v., Petrovici și Șerban, demonstrativ din partea votanților, cîte unul...

Tipografia mi-a comunicat că nu mai poate face o nouă broșură fără prețul de 1750 (în care se cuprinde și hîrtia de lux). Diferența e în realitate de 100 lei. Cu lucrătorul broșurii nr. 2 mă ciorovăiesc, fiindcă pretinde 600 lei, paginatul și relativ marea cantitate de material cules în afară de Jurnal. El pretinde aceasta deoarece lucrează Jurnalul nu cu ziua, ci în arendă, adică cu bucata, pe patron neinteresîndu-l deloc cît și ce lucrează, ci plătindu-i o sumă fixă, care deci nu crește cu întinderea eventuală a zațului, așa cum a fost cazul recent. Voi vedea ce voi face și în cel mai rău caz voi scoate de la Gheorghiu încă 250 lei spre a-i plăti diferența peste 350 (150 au mers la hîrtia de lux).

Broșurile de lux, cusute, vi se vor expedia.

Dar cred că v-am obosit deajuns. Primiți deci salutările mele respectuoase, ca totdeauna,

G. Ivașcu

P.S. Dacă continuați (cum bănuiesc) seria de desene-caricaturi, vă rog interveniți să observe zincograful strict dimensiunea care să nu depășească cele două coloane, nici măcar cu 1 mm. Gheorghiu a făcut o vitrină ca și la Pavelescu. A pus pe o parte din broșuri pentru reclamă o banderolă ca cea alăturată. Să vi se trimită un număr ?

*

Iași, 15 iunie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

V-am trimis toată corespondența, afară de cărți (cîteva broșuri și un volum mai mare al lui N. Șerban — „Loti“*). Nu am trimis cărțile pentru a nu face cheltuieli și pentru că știam că veniți la Iași.*

Am oprit articolul Sandei Popescu, E f. lung. Cred că iese o pagină întreagă, dacă nu chiar mai mult (Izvoarele islamice ale Divinei Comedii)*. Ar putea merge la pag. II-a. Am aranjat cum e mai bine (și p. viitor !) cu* Prostologhiconul. *Am luat de asemenea contact cu depozitarul de aici. Îl voi pune pe treabă. Deja acum e în urmă numai cu 2 numere. Vreau cît de cît să fac și eu ceva paralel la Iași cu străduințele Dv. de la Buc. Al. Dimitriu-Păușești vrea să scrie un articol p. nr-ul viitor (dar nu sunt sigur !) despre „Apollinaire în război“. Devotat,*

G. Ivașcu

Cu nr-ul 26 împlinim o jum. de an. Sunt fericit și vă felicit pe Dv.

*

Iași, 22 iun. 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Am gătit și nr-ul 26. Am pus o biografie mai bună, a lui Stendhal. *Cealaltă o voi utiliza ulterior, deși am mai primit astăzi una despre Swift, dar nu e prea anecdotică. E mai mult articol. Am primit și articolul (bun) al lui Dimitriu-Păușești — o analiză mai bună și mai obiectivă decît a lui Sașa Pană despre Apollinaire. Articolul are alt caracter — de valorificare estetică — și are poziție critică. Îl pun în numărul viitor ? Eu aș dori, și din alte motive.*

Vi s-au expediat 49 broșuri. Sper că le-ați primit. Una s-a pierdut sau s-a amestecat cu celelalte. Considerați-o ca și cînd mi-ați fi dat-o mie, fiindcă mă simt răspunzător de lipsa ei.

Ce facem cu o seamă de depozitari care nu achită ? Îi denunț ?

Examenul e anunțat pentru 26 iunie. Sper că veniți și că vă văd, dacă nu duminică, cel mai tîrziu luni dimineața. Materialul însă ar fi bine să-l am de sîmbătă ca și data trecută.

În așteptarea cu nerăbdare a revederii, primiți salutările mele de respect și afecțiune,

G. Ivașcu

La Cimbrus *am pus „va urma“.*

21, 22

După ce printr-o carte poștală, din 30 iunie 1939, anunțam lui G. Călinescu plecarea mea la Paris „pe la 7 iulie“, în scrisoarea din 5 iulie confirmam această dată, anunțînd, totodată, că vineri (6 iulie) voi fi în București și-l voi vizita „spre a pune la punct tot ce privește Jurnalul în timpul cît voi lipsi (două săptămîni)“.

Carte poștală

Iași, 30 iunie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Am dat dispoziție să vi se trimită pe adresa Liceului de băieți Focșani 10 nre. din J. lit. nr. 27 (poate dați cumva pe acolo). Vă trimit de asemenea și adresa depozitarului local : Frații Duca *; nr. 1-7 (cîte 60 ; nr. 8-9 cîte 30 ; retur 1-6 : 310 ; nr. 10-27 cîte 10 ex. N-a achitat nimic.*

Eu am aprobarea absolut sigură (aștept ultimele dispoziții de la Institutul francez), voi pleca la Paris pe la 7 iulie. Din Iași va trebui să plec pe la 5 sau 6. Aș vrea să vă văd, fie la Focșani, fie la București (dacă veți fi la acea dată) în capitală.

Nr-ul 28 îl voi supraveghea eu la primele două zile Pentru celelalte rămîn Piru și Mircea Pavelescu (corespondența o adresați la redacția „Iașul", Str. Cuza Vodă, 62). Material rămas, în afară de Indiscreții *și* Ocultism : *o biografie și 2—3 poezii. (M[ircea] Pav[elescu], [Al.] Piru, [Viorel] Alecu). Recenzii se fabrică aici (M[ircea] Pav[elescu], [Al.] Piru, [G.D.] Loghin, [Viorel] Alecu).*

Comunicați-mi cum e posibil să vă văd, fie la Focșani, fie la București. (În cel mai rău caz la Buc. vă văd la întoarcere, dacă atunci — pe la 22 Iulie — veți mai fi acolo. Vreme este să-mi scrieți și să-mi dați pînă pe marți, miercuri *cîteva consilii și instrucțiuni pentru Paris.*

Primiți, vă rog, salutările mele cu aceleași sentimente de totdeauna,

G. Ivașcu

P.S. Abonații (numai 4) i-am amînat p. nr. 28.

*

Iași, 5 iulie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Din scrisoarea Doamnei am înțeles că marți seara ați terminat cu bacalaureatul și că miercuri ați pornit spre București. Eu n-am primit lămuririle necesare decît astăzi din partea Institutului francez : plecarea din București e vineri, 7 iulie, seara. Eu plec deci mîine seara, joi, din Iași, și vineri dimineață sunt în București. Îmi voi lua îngăduința să vă vizitez, chiar în cursul dimineții spre a pune la punct tot ce privește Jurnalul în timpul cît voi lipsi (două săptămîni). Nădăjduiesc că veți fi în București și că vă voi găsi acasă. Mi s-ar putea comunica aceasta chiar în gară de către omul care vine să ia Jurnalul, în cazul că această c.p. vă parvine și în cazul cînd el ridică pachetul chiar la ora sosirii unuia din cele două trenuri dinspre Iași, sosire care e aproape simultană. În orice caz eu voi încerca să vă găsesc cu orice chip.

Primiți salutările mele pline de speranța de a vă găsi,

G. Ivașcu

23, 24

Revenit în țară din Franța (de la Paris adresîndu-i — la Ocna Sibiului, unde știam că se va afla în vacanță — „salutări entuziaste" pe o ilustrată cu Palatul Tuileries), i-am evocat, lui G. Călinescu amintindu-i reîntoarcerea la Iași, informația (pe 2 coloane, în chenar, cu aldine, din pag. 2) : „Redacția jurnalului nostru a sporit cu experiența publicistică a d-lui M. Sevastos și a d-nei Isabela Sadoveanu, continuînd ce era valabil în „Adevărul literar" cu înlăturarea a tot ce stînjenea acolo libera exprimare a spiritului critic", referindu-mă și la colaborarea din pag. 3 a numărului ce urma să apară cu data de 30 iulie 1939 (o succesiune de „Note", unele cu substrat politic). Despre această colaborare vorbisem la București, cînd îl vizitasem la 6 iulie. „Combinația" (în urma suspendării de către cenzură a „Adevărului literar și artistic") nu avea să dureze (vezi scrisoarea din 27 sept. 1939), cu toate că în nr-ul din 6 august, Isabela Sadoveanu semnează articolul din pag. 1, *Orientări engleze*, iar alături, pe coloana din mijloc, Sevastos continuă „Notele" sale, semnate doar cu inițialele M.S. în numărul următor, ca, de altfel, și în nr-ul din 17 sept. 1939, de data aceasta la pag. 3 și sub titlul *Note actuale*, semnate cu numele întreg. E ultima sa colaborare la „J.L.". Tot în scrisoarea din 26 iulie, îl asiguram că „de nr-ul viitor, cu data de 6 august" mă voi ocupa și eu (nu fără a-i sublinia că „Piru îmi pare foarte priceput și cred că-i va folosi mica experiență de acum"), eu asigurînd pe G.C. că la 1 septembrie „voi fi prezent la datorie".

La interegnul acesta, se referă, desigur, fără a cunoaște toate detaliile, Eugen Coșeriu în convorbirea consemnată de I. Oprișan în „Revista de istorie și teorie literară", nr. 1/1985, pag. 15, cînd afirmă : „...și în locul lui Piru..., venise Ivașcu, care era un fel de redactor-șef al *Jurnalului literar*". Evident, calificarea funcției era o exagerare (în loc de secretar de redacție — bun-la-toate). În ce privește colaborarea lui Eugen Coșeriu la „J.L.", articolul *Dadaism poporan* a apărut în nr-ul din 3 dec. 1939, precedat în nr-ul din 19 noiembrie de poezia *Cer larg*, în pag. 1, sub articolul *Literaturile nordice* semnat

de Sanda Popescu, o altă colaborare fiind cea din pag. 2 a nr-ului din 24 dec. 1939, cu poezia *Proverb,* aceasta precedată de *Revelație* (poezie în latinește, remarcată de însuși G. Călinescu în articolul de pe col. 4, pag. 1, sub titlul *Un limbaj pur* și semnat J.L.). Cît despre „întreruperea colaborării dintre G. Călinescu și Al. Piru“ la „Jurnalul literar“, la această formulare, exagerată, E.C. răspunde corect : „Trebuie să spun că ceea ce știu eu, știu numai din auzite. Călinescu nu s-a manifestat niciodată în acest sens“. E adevărat că în timpul aceluiași interegn, prin plecarea mea la Paris, Al. Piru a publicat în nr-ul din 13 august 1939 studiul consacrat lui G. Topîrceanu, pe spațiul pag. 2, unde de obicei, dar nu absolut consecvent, G. Călinescu publica texte ce urmau a fi folosite sau erau ca și redactate definitiv pentru *Istoria literaturii.* E ceea ce îl va fi frapat — poate— pe director, care, în nr-ul din 3 septembrie 1939 a publicat studiul *G. Topîrceanu, poet,* în același număr, la pag. 3, apărînd și o *Notă marginală* semnată (de un) M. Petrescu, în care se formulează cîteva rezerve la unele interpretări considerate simplificatoare, dacă nu minimalizatoare, făcute de Al. Piru în studiul său citat, rezerve la care răspunde însuși Al. Piru, menținîndu-și punctul de vedere asupra *Baladei chiriașului grăbit,* nu fără a conchide că „totuși poezia trăiește și ceea ce reține într-adevăr la ea este mobilitatea, alunecarea ritmică a vocabulelor, ce oferă, singură, impresia de veșnică rătăcire, de eternă curgere“ etc. Cît despre G.C., el încheiase studiul său despre Topîrceanu astfel : „El nu e niciodată așa de liric încît să fie mare, niciodată așa de facil încît să nu fie poet“. De altfel, în *Bibliografia* publicată de I. Bălu, la pag. 358, nr. 3850, este menționată la *Corespondență primită,* scrisoarea lui Al. Piru, datată 9 aug. 1939, în care „mulțumește pentru apariția art. său despre G. Topîrceanu în pag. a II-a a rev.“, deși, la nr. 3854, se indică : *„De la Al. Piru,* Iași, 27 aug. 1939, c.p., Arh. G.C. / A lucrat pentru revistă în tipografie — din pură plăcere — ; își exprimă nemulțumirea că destinatarul a scris un alt studiu despre G. Topîrceanu ș.a.“. Eu unul nu cunosc conținutul nici uneia dintre aceste scrisori și G.C. nu mi-a vorbit niciodată despre vreun diferend pe

această chestie cu Al. Piru, despre care, nici pe altă cale, în acel timp, la Iași, n-am auzit de așa ceva (deși, cercetînd colecția J.L., n-am mai întîlnit semnătura lui Al. Piru pînă la sfîrșitul acestei prime serii a revistei). În sfîrșit, tot în legătură cu interviul acordat de Eugen Coșeriu, trebuie precizat că numărul *ultim* al „Jurnalului literar“, notat 53, poartă data de 31 decembrie 1939 și nu a fost integrat în acea colecție a revistei legate și distribuite de editor, care a considerat, ca, de altfel, și G. Călinescu, că *un an* implică 52 de numere (cîte săptămîni), nr-ul 53 apărînd cu marginalul *anul II.*

Dar iată textul ilustratei din Paris și al scrisorii :

Ilustrată, reprezentînd
Palatul Tuileries

Paris, 16 iulie 1939

Primiți, Dv. și D-na, salutările entuziaste ale unui român îmbătat de frumusețile și semnificația Parisului.

G. Ivașcu

Adresa : D-lui G. Călinescu
Str. Gării 4, *Ocna Sibiului, Roumanie.*
Ștampila poștei : Ocna Sibiului 16 iulie 939

*

Iași, 26 iulie 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

M-am întors de la Paris ceva mai tîrziu decît era prevăzut. N-am putut să mă urc spre Ocna Sibiului, fiindcă eram extrem de obosit (drumul în comun, la clasa III-a și prin Iugoslavia), avusesem apoi un mic accident la ochi, pentru care trebuia să mă opresc la București, și, ceea ce era tot atît de important, rămăsesem fără banii necesari. Așadar nu v-am putut vedea așa cum aș fi dorit. Sper însă să vă găsesc la începutul lui august, fiindcă vreau să conving pe cei cu care trebuie să plec să meargă pentru odihnă undeva, în apropiere de Ocna Sibiului. Oricum, însă, eu voi veni ! Am văzut în ultimul nr. din

J. L. chestia cu Sevastos și Is. Sad. În nr-ul acesta, care e în lucru, pus deja la punct, am văzut și colaborarea lui Sevastos. Deci combinația de care îmi vorbeați la București s-a făcut. Sunt convins că va fi spre binele revistei și că, sub supravegherea conducerii Dv., Jurnalul nu va avea decît de cîștigat. Aștept cu nerăbdare ocazia de a vă revedea, spre a ști în amănunt datele combinației. Deocamdată, de nr-ul viitor, cu data de 6 aug., mă voi ocupa și eu. Chiar voi scrie ceva și voi face paginația și corecturile, ca să nu mă... dezvăț. (Altfel, Piru îmi pare foarte priceput și cred că-i va folosi mica experiență de acum. Sunt bucuros că i-am dat prilejul de a lucra direct cu Dv.)

Eu ar urma să plec din Iași pe la 2—3 august, undeva unde încă nu știu. Vă voi comunica de îndată și — cum am spus — voi face tot posibilul de a vă vizita.

La Paris n-am putut face nici o ispravă. Legat de grup, prin nevoia de a mînca, de a dormi și a călători gratis, am fost purtat cam pe unde au vrut oficialitățile, abia noaptea mai rămînîndu-mi pentru inițiative personale. Totuși am cîștigat multe lucruri și parcă mă simt un alt om. Am parvenit, cred, în urma experienței cu Parisul, să vă înțeleg mai bine, în măsura în care eram intoxicat de politică și de alte chestii lăturalnice culturii și artei. [...] Mi-am dat seama ce a însemnat regalitatea pentru Franța și m-am cutremurat în fața muzeelor și a catedralelor (Notre Dame sau cea de la Chartres). Mi s-au revelat multe lucruri și aș fi fericit să mi le clarific în discuția cu Dv.

Gheorghiu e plecat într-o mică vacanță. Poate vine pînă plec eu și văd ce mai spune. Altfel, am impresia că totul e bine, în ce privește Jurnalul. (În cercul celor cu care am călătorit, gazetari, publiciști, studenți era f. cunoscut și comentat. Eu însumi mă bucuram în fața lor de un asemenea prestigiu ce izvora din „secretariatul de redacție" al Jurnalului).

Vă rog să continuați a trimite mssele ca și pînă acum, pentru a nu se mai produce nici o perturbare pînă la 1 sept, cînd voi fi prezent la datorie, cu mai mult elan și poate cu mai multă pricepere.

Pe la Iași pustiu. Secetă totală pe ogorul intelectualității.

Primiți salutările mele respectuoase și, încă o dată, rugămintea de a vă încrede în devotamentul meu ce se adîncește cu fiecare nouă experiență.

G. Ivașcu

Bârsan așteaptă să nască

25, 26, 27

Distribuirea „Jurnalului literar", începută prost în Capitală încă de la lansare și șchiopătînd în continuare, oferea cazuri flagrante de sabotaj și la Iași, unde mulți chioșcari încercau astfel să împingă în mîinile publicului „Universul literar". De aici, referirea chiar în scrisoarea mea de la Lacul Roșu, unde-mi făceam singurul meu concediu „mai îndelung și mai bine petrecut, de vreo 3—4 ani".

La reîntoarcerea din acest concediu, mă aștepta o scrisoare de la G.C., „reconfortantă și bună sfătuitoare" (pe care regret enorm, ca și despre altele, că în împrejurările mele biografice ulterioare s-a pierdut). În scrisoarea din 6 septembrie 1939, amintesc că în însemnarea *Pentru Patrie*, de la coloana 4, pag. 1, am reluat încheierea din articolul directorului revistei, *Avem un program* : „Stăm în turnul de fildeș al artei pure atîta vreme cît patria e în siguranță. Dar dacă norii se vor apropia de noi, ne vom coborî din turn și vom face artă cu tendință [...]. Disprețuim profund pe scriitorii fără instinct național. Nici un mare creator (Dante, V. Hugo, Eminescu) nu s-ar fi rușinat să fie patriot. Fără o Românie independentă nu poate exista literatură română". Începuse, de altfel, la 1 septembrie 1939, cel de al doilea război mondial, și în numărul următor, scrise chiar de G. Călinescu, au apărut pe aproape întreg spațiul paginii 3, seria de note (zilnice : 1—8 sept.) sub titlul *Războiul în recapitulări săptămînale*. Prin invadarea Poloniei, războiul era deja la frontierele noastre.

„JURNALUL LITERAR“
Director : G. Călinescu

Lacul Roșu (Ghilcoș), 12 aug. 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Faptul de a fi plecat din Iași în ziua de 9 aug. m-a lipsit probabil de bucuria unui răspuns de la Dv., pe care-l anunțaseți prin Piru.

La Iași m-am ocupat deaproape de nr-ul 32 al Jurnalului. L-am controlat la corectură și l-am paginat cum am crezut mai bine. Articolul despre Mironescu mă tem că a fost prea rece, cu atît mai mult că era un necrolog, dar nu m-am putut convinge să-l scriu altfel, deși-l cunoșteam pe doctor și mi-era f. simpatic.

Sunt aici unde e o natură extraordinară ca sălbătăcie ; sunt din toate părțile înconjurat de munți stîncoși ; fac aproape zilnic drumul prin Cheile Bicazului. Mă odihnesc prin oboseala drumului și prin varietatea peisajului. Seara citesc din... Gherea — cu articolul Dv. alături. Cît de just l-ați văzut !

Nădăjduiesc că nu-mi veți lua în nume de rău această cam lungă absență de la secretariatul Jurnalului, dar vă rog să mă credeți că acesta de acum e singurul meu concediu mai îndelung și mai bine petrecut, de vreo 3—4 ani. Îmi sorb cu lăcomie vacanța și cred că la întoarcere voi fi mai întărit în cele ce am de făcut la Iași. De altfel cel mai tîrziu la 25 aug. voi fi acolo și prima mea grijă va fi Jurnalul literar.

În scurtul timp cît am stat în Iași m-am informat asupra distribuției locale. Depozitul — care e condus acum de reprezentantul „Universului“ — sabotează fățiș revista noastră : n-o dă la chioșcuri decît într-un singur sau două ex. iar la unele deloc, dînd instrucțiuni chioșcarilor să recomande „Universul literar“ după formula auzită de un băiat cu care am verificat situația : „Jurnalul literar“ nu-l mai am ; dar, uite, aveți „Universul literar“. Trebuie făcut ceva. Eu l-am amenințat cu denunțul public și el a miorlăit doar cîteva scuze nelalocul lor. Cum mă întorc, încerc numaidecît, dacă-mi încuviințați, ceea ce Dv. ați propus de mult : împărțirea direct la debite. Tot cînd mă întorc vă voi trimite o situație completă a distribuției și a încasărilor în toată țara.

Am primit de la Fundații ediția „monumentală“ din Opere de Eminescu a lui Perpessicius. S-o recenzez ? Și în acest caz ce atitudine să iau ? Sunt cam dezorientat. V-aș fi recunoscător pentru o sugestie.

O altă rugăminte : să-mi trimiteți (dacă aveți de gînd să întîrziați mai mult) vol. III și IV din Gherea (celelalte le-am găsit eu). M-am apucat de treabă și nu vreau s-o las iarăși baltă.

Nu știu dacă anul acesta veți mai pleca în străinătate ca de obicei. În caz afirmativ, în vederea redactării în absența Dv. a Jurnalului, aș face un drum special la București pentru instrucțiuni detailate, în una din sărbătorile sau duminicile indicate de Dv.

Încolo, vești — sper — bune. Am trecut prin orașele Munteniei și Olteniei, și acum prin Roman și P. Neamț. Jurnalul era binișor expus și mi s-a spus că se cere.

Iordan e în Belgia ; Octav Botez la un sanatoriu în Geoagiu (?)

Îndrăznind să vă rog de cîteva rînduri de răspuns, primiți salutările cele mai afectuoase, pline de stimă și de admirație neclintite.

Respectuoase salutări Doamnei,

G. Ivașcu

Vila Iakobffy
Lacul Roșu (Ghilcoș). Jud. Ciuc

*

Carte poștală

Iași, 25 aug. 1939

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Am sosit, și sunt gata la datorie. Am găsit scrisoarea Dv. : reconfortantă și bună sfătuitoare ca toate, de altfel.

Vă rog, deci, trimiteți de azi înainte manuscrisele pe adresa mea (Mitropoliei 2) și toate instrucțiunile. Simt nevoia să lucrez mai mult ca oricînd (la Ghilcoș m-am odihnit f. bine și am cîștigat 3 (trei) kg. : vreau să le utilizez. Și fiindcă e vorba de kg. voi schimba, cu nr-ul

36, întîi distribuția și voi controla eu însumi, cu proprii mei ochi și la fața locului, vînzarea. Și dacă va fi pace sper să ridic vînzarea la Iași : e ambiția mea.

Primiți salutările mele pline de neclintit devotament și dorința de a lucra mult și bine,

G. Ivașcu

*

Iași, 6 sept. 1939

Mult stimate Domnule Călinescu,

Astăzi miercuri numărul e întocmit. Vignetele nu le-am primit și a trebuit să le pun tot pe cele vechi. Am scris la col. IV ceea ce am crezut că e mai potrivit actualității, citind de altfel cuvintele Dv. de la sfîrșitul articolului, Avem un program. *Cu depozitarii a fost un scandal și încă mai este destul de mare. Sabotajul a fost verificat și explicația stă în scăderea, foarte mare, a tirajului „Univ. lit.", care nu mai trimite aici decît 40 (patruzeci) de ex. Am scos mai multe afișe pe care le împrospătez regulat, odată cu reclama (decentă) din gazetă. Voi vedea sîmbătă primul rezultat al acestei acțiuni, împiedicată, evident, de senzaționalul actualității. Cronica mizantropului face însă o fericită legătură între literatură și atmosfera politică. Ultima e o capodoperă și-i voi face reclama cuvenită. Sunt și voi fi calm, orice ar fi. Pentru nr-ul 38, din cauza sărbătorilor evreești și a concentrărilor, avem puțin timp și puțini lucrători pentru lucru. Vă rog trimiteți, deci, măcar o parte, dacă nu tot materialul mai înainte, poate chiar astăzi, spre a nu se întîrzia. Abonați n-am deocamdată. Mai devotat ca oricînd,*

G. Ivașcu

28, 29

Odată cu exacerbarea evenimentelor externe, cenzura și-a accentuat încă intervențiile. De unde și referirile mele în ambele scrisori (din 14 și 27 septembrie 1939)

către G. Călinescu, aflat la București, în cea de-a doua scrisoare anunțînd și încetarea colaborării lui M. Sevastos.

Iași, 14 sept. 1939

Mult stimate Domnule Călinescu,

Două incurcături am avut la nr-ul acesta : vignetele și cenzura. Deși s-au dat toate explicațiile, totuși zincograful a făcut patru (în loc de două) în mărime naturală. Am trimis pe cele greșite înapoi, dar fiindcă n-au venit la timp am procedat cum vedeți în revistă. Cenzura a tăiat cîte ceva cam în toate părțile pag. III. N-am avut ce face și am rărit, am pus la Sevastos umplutură și celelalte. De aici aspectul cam barbar al paginii [...]

Pe aici vești mai bune despre tiraj. În curînd vă voi face o situație, privind și provincia, care, avizată, a început să mai achite pe ici-colo. M-aș fi ocupat și mai mult, dar am avut unele încurcături cu concentrarea și apoi cu școala, de prima nefiind deloc sigur că am scăpat. În această eventualitate, Piru e necesar. De altfel eu n-aș putea avea, încă, o părere rea despre el. Îl socot numai susceptibil și încă neexperimentat în a-și manifesta reacțiunile în moduri mai convenabile. Găsesc tot materialul belicos foarte adecvat, excelent făcut, oportun, așa că sper într-o creștere a tirajului. Mă îndoiesc dacă am înțeles bine indicațiile cu privire la paginația și succesiunea poeziilor. Mult devotament,

G. Ivașcu

*

„IAȘUL"
Director : M. Bârsan *Iași, vineri 27 sept. 1939*

Mult stimate Domnule Călinescu,

Din aspectul atît de barbar al pag. 2 și 3 ați înțeles desigur că totul se datorește intervenției, necruțătoare, a cenzurii. Din cauza atmosferei actuale, a tăiat pînă și

acea parte din studiul Dv. despre proza lui Coşbuc. Asta m-a încurcat teribil, în afară de tăieturile — mari şi dificultuoase — din pag. 3. Am alergat la şeful cenzurii, apoi chiar pînă la Rezidenţie. N-am salvat decît acea parte din „Prostologhicon" cu Aron Cotruş, care şi ea fusese tăiată. În schimb s-a întîrziat enorm tragerea în maşină. Din cauza necesităţii de a remedia paginile avariate în aşa hal, am pus în maşină abia la 8 seara. N-am putut expedia decît 400 foi, cîte s-au putut făltui, prin trenul ce la Paşcani are legătură cu Rapidul spre Bucureşti. Azi la 1 am expediat restul de 300. Dificultatea s-a datorat schimbărilor intervenite la cenzură, prin punerea unor persoane ce-şi luau serviciul în primire chiar în acea zi. Pe viitor voi trimite Jurnalul la însuşi şeful cenzurii care mi-a promis să fie întru totul obiectiv... Şi-apoi ieri ştiţi ce a fost. În această atmosferă toate au întîrziat şi au mers încet.

Sevastos mi-a comunicat că aranjamentul cu d. Cr. a dat greş, din cauza amestecului insistent al D-nei şi D-lui Ionel Teodoreanu (!)

Nădăjduiesc că pe viitor vor merge lucrurile mai bine. Eu veghez, mereu la datorie.

Acelaşi devotament,

G. Ivaşcu

30

Însuşi stilul (oarecum sacadat) al scrisorii anunţînd pe de o parte înăsprirea cenzurii („mai vigilentă ca oricînd"), pe de alta, afirmarea angajării mele („cu tot sufletul, cu tot entuziasmul la datorie") marchează atmosfera de tensiune în care — acum — apărea „Jurnalul literar".

Iaşi, 28 sept. 1939

Mult stimate Domnule Călinescu,

Vă scriu pe fugă : Jurnalul e gata şi, socot, bine paginat.

Poezia lui Coşbuc *a fost cenzurată. Păstrez şi ms-ul şi pagina (aceasta ca document ; dacă vreţi v-o trimit).*

Cenzura e mai vigilentă ca oricînd şi eu nu mai am condiţiile de altădată.

La Iaşi vînzarea a săltat (asist eu personal la distribuirea foii).

Gheorghiu e entuziast, precum am văzut şi într-o telegramă ce v-a trimis.

Pag. I de rîndul trecut a fost astfel (cu vignete din altă serie p. a umplea locul lăsat alb de cenzură).

Sunt şi rămîn cu tot sufletul, cu tot entuziasmul la datorie. Vă înţeleg perfect şi vă admir acum şi mai mult pentru tenacitatea Dv. Mă simt prin toate acestea din ce în ce mai indestructibil legat de Dv. şi de revistă.

Nici o sforţare, oricît de grea, n-o voi socoti grea pentru acest înalt scop.

Primiţi tot respectul, toată admiraţia şi devotamentul meu,

G. Ivaşcu

31

Scrisoarea din 5 oct. 1939 pare de rutină (peripeţii de paginaţie şi — eterna — problemă a difuzării, deşi apare ca o satisfacţie faptul că „Jurnalul literar" se vinde în Iaşi în cca 200 exemplare, că are, adică, un număr, onorabil, de cititori-cumpărători statornici.

Totuşi, fiecare cetăţean lucid resimte apăsarea tot mai puternică din evoluţia situaţiei internaţionale, asasinarea de către legionari a primului ministru Armand Călinescu fiind considerată simptomatică. G. Călinescu semnează în col. 4, sub titlul *Armand Călinescu*, un text întru totul semnificativ :

> „Nu este om de ispravă şi de spirit drept care să nu rămînă consternat şi adînc îndurerat de asasinarea cu atîta lipsă de reprezentare a unui scop util a fostului preşedinte de consiliu Armand Călinescu. În aceste vremuri numai sălbăticia cea mai împăro-

șată mai se poate gîndi să turbure o liniște necesară apărării patriei.

Și nu numai considerații de pace internă ne inspiră simpatia și regretul, ci și o adevărată considerație pentru om. Da. Cu toate cusururile ei, nația română găsește oricînd oameni echilibrați și de inteligență sprintenă care s-o conducă în clipele critice! Nu se poate admira îndeajuns calmul acestui om tînăr, puterea lui de muncă, lipsa de orice ostentație, capacitatea aceea destul de rară, precum se vede, de a sta la comanda unui mare vas cu o stăpînire deplină, cu toată neîncrederea inițială a multora. Toate frazele ponderate, toate faptele ardente. Orice cusur vechi, de va fi fost, topit în gravitatea sentimentului că patria așteaptă totul de la el.

Armand Călinescu n-a fost o expresie a devenirilor politice, ci o valoare incontestabilă. Mic, slab, energic fără cruzime, autoritar cu modestie și cu respect. Figura lui începea să se facă din ce în ce mai personală, să se țină minte. Păcat, mare păcat și mare totdeodată ticăloșie.

Au mai fost asasinați și alții, dar prin surprindere. Armand Călinescu însă și-a luat singur o răspundere, a pedepsit cu asprime, știind de la început ce-l așteaptă, mîntuind pe alții prin el. Merit turburător, care-l face grandios. În istoria politicei românești dintre cele două războaie europene, Armand Călinescu nu e un simplu ucis, ci o figură neștearsă."

G.C.

Tragicul eveniment a fost consemnat, tot de G. Călinescu, și la rubrica *Războiul în recapitulări săptămînale*, tocmai pentru a marca strînsa conexiune a evenimentului în cadrul marii conflagrații ce începuse. Astfel, sub data *joi, 21 septembrie*, după ce consemnează două fapte de eroism (unul polonez, celălalt britanic) :

„Pe la orele 2 după amiază se aude la Radio un glas repezit, sugrumat, ascuțit : „Atențiune, primul ministru a fost omorît. El a fost executat azi de o echipă de legionari". Consternare. Ipoteze anxioase. În urmă trista veste s-a lămurit. O ceată de brute împăroșate au ucis pe primul-ministru, pe cînd se întorcea acasă, ciuruindu-l cu 20 de gloanțe. Aveau cu ei granate, topoare, un arsenal întreg. Ei înșiși și-au vestit isprava la Radio. Arestați, identificați, împușcați pe locul trădării de patrie. Stîrvurile lor, odioase oricărui român adevărat, se împut sub această justă inscripție : «Aceasta va fi de aci înainte soarta asasinilor trădători de țară»."

Iar sub data de *duminică, 24 septembrie :*

„Trupul neînsuflețit al lui Armand Călinescu e așezat întru veșnicie lîngă părinții lui. Țara toată e în lacrimi."

În această stare de spirit, reîntoarcerea în Iași a directorului revistei îmi apărea mai mult ca oricînd necesară. În același timp eram conștient că într-o asemenea atmosferă încărcată de aprehensiuni, nu era de prisos a preveni tocmai pe cititorii-cumpărători statornici ai revistei împotriva zvonurilor că publicația noastră și-ar înceta apariția. Ca atare, publicam într-o casetă din pag. 4 a aceluiași număr din 1 octombrie 1939 următorul text cu litere vizibile : *„Știrea diseminată de inamici că JURNALUL LITERAR își încetează apariția nu are absolut nici un temei. Acestea sînt simple iluzii ale acelora care se tem de spiritul critic"*.

Iată și scrisoarea din 5 octombrie 1939 :

Joi, 5 oct. 1939

Mult stimate Domnule Călinescu,

Am făcut nr-ul întocmai cum ați spus. Am mai lungit însă, cum am putut, articolul (f. dezlînat) al lui Pamucci, fiindcă altfel foiletonul ar fi fost prea lat. Am mai tăiat ceva din Cezza, spre a încăpea urmarea foiletonului în pag. IV, unde n-a mai fost loc pentru poezie. M-a speriat lungimea neașteptată, după mss, a articolului Dv. Am fost ispitit să-l pun cu urmare, pentru a putea insera Prostologhiconul *și cronica (ceva mai completă) a* Războiului. *Mi-am dat însă seama că articolul despre Ion*

Pillat are o unitate ce nu poate fi trunchiată și că aș fi împiedicat justa impresie a lectorului, punîndu-i sfîrșitul în nr-ul următor. A trebuit însă să renunț la Prostologhicon, *să scurtez mult* Războiul *și să-l culeg cu petit. De asemenea, ca și rîndul trecut, am mai adăugat de pe unde am putut scoate, încă trei anecdote.*

Afișul, cam sărac. A trebuit să pun Războiul *în trei etaje pentru a masca albul. Cred totuși că nr-ul e bun. L-am corectat însă cam în grabă, fiindcă m-am încărcat la liceu cu încă 7 ore peste 15 (deci 22), obligatorii pentru suplinirea profesorilor concentrați și, bineînțeles, gratuite.*

Debitanții din Iași sunt teribili. Sunt și ei tot atît de rea-credință și tembeli ca și depozitarii care-i furnizează. Nu afișează revista sau n-o bat în cuie alături de celelalte fiindcă nu are poze și nu e colorată! Pentru ei e un ziar obscur și curios, care e pus sub altele. Nu ne putem baza deci decît pe cititorii-cumpărători consacrați. Vînzarea e greu să se influențeze după conținut, fiindcă asemenea eventuale atribute nu pot fi puse în valoare din cauza debitanților. Dar acești cititori-cumpărători par statornici. Cu Gheorghiu, care vinde minimum 50 ex., se vînd în Iași 200 ex. la fiecare nr. Abonamente s-au mai făcut cîteva. Le voi pune în nr-ul viitor cînd voi avea loc.

V-aș întreba dacă e bun pentru nr-ul 42 Prostologhiconul, Aron Cotruș *și* Biografia. *Dar e f. probabil că vă voi vorbi luni, cînd veți fi în Iași. Ar fi însă bine ca materialul să mi-l trimiteți tot sîmbătă, pentru ca luni, la 8 dim., lucrătorul să aibă ce lucra. M-ar bucura să știu exact ziua și trenul cînd veniți spre a vă întîmpina.*

Cu bucuria acestei așteptări, primiți salutul meu respectuos,

G. Ivașcu

32

Scrisoarea din 21 noiembrie 1939 are mai curînd un caracter strict personal (boala mea, gestul de afecțiune al

lui G. Călinescu prin „cadoul“ său, sfatul să iau... untură de pește etc.) :

Iași, 21, XI, 1939

Mult stimate Domnule Călinescu,

Regret enorm că v-am necăjit, dar, vă rog să mă credeți că n-am primit scrisoarea Dv. (de la Redacție, ieri) decît la ora 7, tocmai venisem de la doctor, care-mi dăduse instrucțiuni speciale să stau în casă, ceea ce și fac și astăzi. (Spre rușinea mea, m-am mai umflat încă și mi s-a recomandat să încep un tratament cu raze X. M-a plictisit îngrozitor de cînd ține afacerea asta.) S-ar cuveni să fiu îndemnat să nu primesc cadoul Dv. cînd știu condițiile apariției. Dar, iarăși, se cuvine să-l primesc, cînd el exprimă atîta bunăvoință din partea Dv. Vă mulțumesc din toată inima pentru semnificația lui și regret că nu v-am putut spune asta de ieri. Sunt optimist cu privire la revistă.

Scriu încă la Jarry (teatrul lui, în care urmăresc bufoneria, grotescul, paradoxul). Articolul va fi cam dezlînat, dar sper să meargă.

Am făcut corecturi și voi mai face. Pun vignete din seria II-a (leul și celelalte)?

(Am luat untură de pește.)

Primiți cele mai respectuoase și mai calde salutări din parte-mi,

G. Ivașcu

Sper să vă vizitez miercuri, cel mai tîrziu joi.

33

În sfîrșit, ultima scrisoare privind „Jurnalul literar“, scrisoare care, cu tot conținutul ei „evenimențial“, avea — tocmai ea — să fie, în cele din urmă, dezmințită de realitate.

„IAȘUL“
Director Mircea Bârsan *Iași, 12 dec. 1939*

Mult stimate Domnule Călinescu,

Am izbîndit. Dl. Gheorghiu a semnat pe contractul *din iunie 1939, următoarea notă, așa cum se obișnuiește :* „12 Decembrie 1939. *Convenim de comun acord să prelungim prezentul contract cu încă un an, adică pînă la 31 Decembrie 1940.*“
ss Ath. Gheorghiu.

Contractul e la mine. Vi-l voi aduce mîine personal pentru a-l semna Dv. și a-mi da ex[emplarul] care e la Dv. să-l semneze Dl. Gheorghiu.

Piesele urmînd a fi astfel ratificate, vă rog să dați col. VI și Biografia *și să primiți asigurarea marii mele bucurii că revista poate merge înainte, după cum și asigurarea că-mi voi pune întru izbîndirea ei tot devotamentul, respectul și afecțiunea mea p. Dv.*

G. Ivașcu

Anunț, deci, pe G. Călinescu că am izbîndit ca editorul Ath. Gheorghiu să semneze *prelungirea contractului de editare pe încă un an, adică pînă la 31 decembrie 1940 !*

Într-adevăr, editorului, cu toate presiunile exercitate asupra lui de evenimentele prin ele însele aprehensive, i se ridicase întrucîtva moralul constatînd relativa stabilizare, dacă nu chiar oarecare înviorare a tirajului și răspîndire a revistei. Mai mult : acceptase să editeze, după *Rebreanu,* și nr-ul 3 din colecția „Scriitori români de ieri și de azi“ : *Tudor Arghezi* (studiu critic), 64 p. O bună parte din text apăruse în pag. 2 și 3 din nr-ul din 5 noiembrie, cu o continuare în pag. 2 din nr-ul datat 12 noiembrie 1939, dar cu precizarea în anunțul editorial din pag. 3 a acestui nr., că volumul integrează „studiul complet asupra poetului și prozatorului, publicat numai în parte în revista noastră“.

Adevărul e că din luna septembrie, după începerea celui de-al doilea război mondial, G. Călinescu a inițiat, în primul rînd prin Cronica mizantropului, o susținută campanie de semnificație vădit politică, antihitleristă și patriotică.

Astfel, în nr-ul din 3 septembrie 1939, la Cronica mizantropului, Aristarc publica pamfletul *Frigmania, Bovenia și Loponia,* în care denunța expansionismul Germaniei (Frigmania) hitleriste, constatînd că „ceea ce s-a întîmplat cu Bovenia (Cehoslovacia) se repetă cu Loponia (Polonia)“ — și aceasta o argumenta Aristarc cînd războiul abia se dezlănțuise. În cronica următoare își formula nostalgia după viața liniștită din Evul mediu *(Întunecatul Ev-mediu)* : „Oh, întunecat Ev-mediu plin de mărețe catedrale, de superbe mînăstiri, de sublime clopotnițe, de impunătoare ceremonii, de aurite manuscrise, de gălăgioase universități, de blînde depravări goliardice, de mari liniști cetățenești, cît regret că nu m-am născut în bezna ta“. În nr-ul din 17 septembrie același Aristarc dădea *Sfaturi pentru vremuri de război,* în cel din 8 octombrie se punea problema *Propagandei* noastre în străinătate, cu percutante argumente, de un profund patetism, argumentînd imperativul constituirii și manifestării conștiinței de sine prin cultură, pentru afirmarea culturii naționale, în speță a literaturii :

„Avem o literatură pe care n-o cunoaște Occidentul. S-au făcut încercări de proastă propagandă [...]. Nu convingi un străin decît dacă ești tu însuți convins. Dar un român care nu-și cunoaște el însuși literatura n-are putere persuasivă. Trebuie dus studiul literaturii noastre pînă la punctul în care străinul se va afla înaintea unui dulap cu ediții bune din toți autorii, cu monografii, cu istorii, cu tot ce dă o informație calmă, temeinică, fără tendențe. Trebuie să ajungem să spunem Occidentului : iată aceasta e literatura română !, cu spiritul ei, cu problemele și realizările ei. Și e de observat că străinul cult se cîștigă mai ușor prin totalitate, decît printr-un punct. Zadarnic am încerca noi să dovedim francezului măreția lui Eminescu. Dar problemele literaturii noastre, creșterea ei organică, astea da, i le putem înfățișa. Și toate astea cîștigă spiritele.

De altfel o cultură nu se impune în afară ci înăuntru. Odată conștient de puterea lui de creație, un popor își stabilește singur valorile și le face obligatorii. Nu Michelangelo se duce peste graniță să propage. Europa vine să contemple pe Michelangelo și să primească judecățile stabilite de italienii înșiși. [...]

Scrisul pătrunde, e persistent, și face, ca și picătura de apă repetată, găuri mari."

Plină de sarcasm e Cronica mizantropului din nr-ul datat 22 octombrie 1939, *Vechiul continent Europa*, în care se deplînge fărîmițarea statutului Europei centrale prin evenimentele războinice de pînă la această dată, în centrul articolului fiind destinul Cehoslovaciei și al Poloniei. În *Capacitatea de ură* (nr-ul din 12 noiembrie) cronica se încheia pesimist : „Este probabil că lumea trece printr-o criză. Prea multă ceață în juru-ne irită și dă halucinații și aprehensiuni". În nr-ul din 19 noiembrie, sub titlul *Frigmania* (Germania), autorul Cronicii mizantropului constata : „Oriunde punea piciorul frigmanul, locul devenea patria lui și de aceea toți căutau să împingă cît mai departe granițele țării prin lupte și prin activitatea procreatoare a Mamelor. Pentru că frigmanii aveau în mare grad simțul patriei lor, dar nu și pe acela al patriei altora".

Semnificativă e și cronica din nr-ul 52 (24 decembrie 1939), *Războiul și literatura*, în care Aristarc argumentează rolul unei temeinice literaturi ca principal factor de afirmare a identității naționale. G. Călinescu atrage atenția că „se poate întîmpla (și dorim să nu se întîmple) să trecem printr-o epocă națională dificilă, fie că va trebui să ne apărăm direct integritatea solului, fie că această integritate ar putea fi pusă în discuție la o masă, undeva. Atunci va trebui să fim pregătiți pentru a dovedi altora și pentru a ne dovedi nouă înșine rațiunea de a exista." Ca atare, literatura nu trebuie socotită dilentatism. Dimpotrivă : „Propriu-zis, noi sîntem o țară cu o cultură foarte înaintată, dar lumea nu ne crede și noi nu încercăm să dovedim. A face bilanțul literaturii noastre, a cîntări și stabili valorile, a studia amănunțit toate rezervele noastre intelectuale, a le consemna în opere

temeinice, iată datoria intelectualului. A citi cu orgoliu, a se documenta, a se pune în situația de a argumenta oricărui străin : avem valori temeinice care sunt acestea și acestea, iată datoria cititorului. Nu există mare civilizație fără acest fel de mîndrie documentară".

De altfel, în același nr., 52, pe col. 4 din mijlocul pag. 1, sub titlul *Ancheta noastră*, cititorii erau solicitați să-și exprime opinia despre specificul național, răspunzînd la întrebarea : *Ce cred românii despre ei înșiși*. Căci — argumenta directorul sub semnătura J.L. — „literatura română este întîi de toate *literatura Românilor* (subl. în text) și Românii au un specific. Acesta trebuie determinat a posteriori. Poate un Român să imite oricît poftește pe străini, poate Alecsandri să fure din teatrul francez și Bacovia să pastișeze pe Rollinat. În măsura în care sunt creatori, ei apar ca avînd o notă proprie netransmisibilă. Aceasta e o observație de o valabilitate absolută, încît a mai pune la îndoială specificul național mi se pare oțios."

În spiritul scrisorii noastre din 12 decembrie 1939 prin care vesteam perfectarea contractului pentru continuarea editării „Jurnalului literar" și în anul următor, 1940, era publicat în nr-ul din 17 decembrie 1939 următorul anunț în chenarul vizibil de pe coloana din mijlocul pag. 3 :

> „D-nii abonați care n-au plătit încă abonamentul sunt rugați să ni-l achite în timpul cel mai scurt. Fiindcă mulți ne-au întrebat dacă revista mai apare (impresionați de zvonurile neamicilor) anunțăm că JURNALUL LITERAR intră în anul al II-lea și-și continuă apariția cu aceeași alarmantă (pentru răuvoitori) exactitate. Din cauza scumpirii tiparului, abonamentul pe anul al II-lea va costa 200 lei. Totuși cititorii care se vor abona și reabona pînă la 1 februarie (data expedierii mandatului) vor plăti numai 120 lei.
>
> D-nii depozitari sunt rugați să achite conturile pentru anul ce expiră la 10 ianuarie. În caz contrar, revista nu se va mai trimite și ne vom reclama drepturile pe calea justiției".

Într-o formă ușor prescurtată, acest anunț era repetat și în nr-ul următor (din 24 decembrie 1939).

Mai mult : în același număr, în pag. 2, sub semnătura lui G. Călinescu și sub titlul *Un an* se făcea bilanțul celor 52 de numere, relevînd semnificațiile apariției consecvente a unui asemenea săptămînal literar, „care să dea știri sistematice despre literatură, nu să fie un simplu magazin de tot ce binevoiește publicistul să dea". Printre argumente :

„Noi trebuie să dăm informații despre toată literatura română, pe întreaga ei întindere, cu judecăți de valoare și cu material inedit. Niciodată o revistă română n-a adus săptămînal un articol despre alt scriitor și n-a urmat un program. O revistă mai tinerească se simțea dezonorată să vorbească despre Bolintineanu, o revistă solemnă refuza să se ocupe de Blaga. Oricît de discutabile ar fi articolele noastre, noi figurăm aici sensul tradiției, punem pentru întîia oară pe scriitorii din felurite generații alături, facem, într-un cuvînt, o adevărată revistă literară. Deschideți colecția. Ne-am ocupat de Maiorescu, Burlă, Anghel, Ovid Densusianu, Bonifaciu Florescu, Ion Pop Florantin, Matilda Cugler, Caragiale, Camil Petrescu, Duiliu Zamfirescu, Bolintineanu, Hasdeu, I. Bassarabescu, Ion Al. Brătescu-Voinești, Caton Theodorian, Gib I. Mihăescu, Al. Macedonski, Al. A. Philippide, Ion Pillat, G. Bacovia, Hortensia P.-Bengescu, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Eminescu, Ronetti Roman, Mihail Sorbul, C. Dobrogeanu-Gherea, Agârbiceanu, Nichifor Crainic, Spiridon Popescu, Ion Trivale, V. Alecsandri, G. Topîrceanu, N. Petrașcu, B. Delavrancea, Victor Eftimiu, V. Conta, Mircea Eliade, N. Filimon, G. Coșbuc, Camil Baltazar, Ioan Ciorănescu, Aron Cotruș, Ilarie Voronca, Emil Giurgiuca, Grigore Popa, Ștefan Popescu, I. D. Suceveanu, George Fonea, C. Argintaru, Ion Sofia Manolescu, N. Davidescu, Ștefan Stănescu, Aurel Chirescu, George Silviu, Ilarie Dobridor, Andrei Tudor, Ștefan Baciu, Ion Pogan, Emil Botta, Tudor Arghezi, Vladimir Cavarnali, Horia Stamatu, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Dragoș Vrânceanu,

G. M. Vlădescu, Al. Vlahuță, Demostene Botez, D. Nanu, G. Tutoveanu, Al. T. Stamatiad, I. Valerian, Corneliu Moldovanu, B. Fundoianu, G. Lesnea, Sanielevici, Grigore Ventura, Octavian Goga."

Lista aceasta, întocmită oarecum în ordinea cronologică a apariției în revistă, era de altfel incompletă, în ea nefiind cuprinse multe nume din autorii recenzați la pag. 3, de unde și relativa puținătate a numelor de scriitori mai tineri.

Bilanțul era, apoi, completat cu citarea acelui „tablou fugitiv dar destul de întins" al atîtor nume din literatura universală, de la Dante și Shakespeare pînă la Valéry și André Breton, tablou, „nemaiatins în tot cazul în vreo publicație săptămînală română". Perfect justificate erau și anecdotele despre scriitori și biografiile, în scopul „să nască în cititori simpatia pentru creatori" (o listă mai puțin întinsă, dar reprezentativă, completînd fericit pe cea a scriitorilor străini publicați în pag. 1), unde „am strecurat traduceri de pagini de literatură străină și pagini de estetică, în scară de valori ascendentă pentru a introduce pe încetul liniile de informație ce vor fi necesare adevăratei discuții", evitînd „întîmplătorul și enciclopedicul" (lista exemplificatoare cuprinde nume precum Platon, Aristotel, Swift, Erasm, Boccaccio, Alfieri, Leopardi, Kierkegaard, Eichendorff, Gide, Manzoni, Claudel, Weininger, Lautréamont...).

Un capitol important este acordat în acest bilanț preocupării programatice de a deschide paginile revistei „la cît mai mulți tineri". Constatînd că „numărul de nume noi produs de noi este considerabil", G. Călinescu afirmă : „De acum încolo ținta noastră este ca pe harta schițată în anul I, să începem o discuție literară substanțială, să definim direcții, să constatăm valori și să afirmăm personalități. Totodată, ne vom sili să mergem spre formația *scriitorului total* (cult, informat, cu conștiință artistică, cu o experiență integrală a scrisului) spre a înlocui pe bardul analfabet de pînă ieri."

Relevînd că „literatura noastră e bogată în individualități, dar acestea sunt egoiste, solitare, nu formează o epocă literară", și că „lupta aceasta de solidaritate spirituală a dus la eclipsa în care ne aflăm", directorul revistei invită „pe toți scriitorii maturi și tineri (în cadrul

preocupărilor noastre) să ne dea concursul". Aceasta „e o invitație cordială, deși sceptică". Dar revista „și-a făcut o echipă de tineri intelectuali care se desăvîrșesc mereu în direcția totalității, la care se vor adăuga mereu alții. Și cînd vom fi ajuns destul de departe cu *Noua Junime*, ne va fi greu să ne mai întoarcem la cei prea rămași înapoi".

În concluzie :

> „Munca este obositoare și uneori deprimantă, dar rațiunea ne îndeamnă s-o continuăm. Rațiunea și anume semne îmbucurătoare. Am întîlnit un editor de mare clasă, un om excepțional, care merită să-și lege numele de o epocă, pe d. Ath. Gheorghiu, care fără nici un folos material ba chiar cu sacrificiu a ținut să facă cu putință o astfel de manifestare măcar ideal superioară. Și e drept a adăuga că și el a găsit un scriitor care în loc să-i ceară subsidii s-a închis în casă spre a se apropia cît mai mult de scopul urmărit. Apoi am găsit un redactor rar, pe un tînăr profesor, d. G. Ivașcu, minte lucidă, informată, spirit arzător, devotat, cu ajutorul căruia în alte vremuri am fi urnit o mașină ziaristică oricît de greoaie. Nu ne place minciuna și am lăsat revista aproape în părăsire, hotărîți s-o abandonăm dacă nu e viabilă. Ea însă a pîlpîit cu putere și nu s-a stins. N-am putut s-o stingem și am constatat că ea ne depășește acum, existînd ca o realitate în sine."

Mulțumind tuturor colaboratorilor și cititorilor, G. Călinescu sfîrșește articolul de bilanț *Un an* astfel : „Pentru colaboratori cuvîntul de ordine în anul al II-lea este : *substanță*, pentru cititor : *statornicie*".

Așadar, nici cel mai mic semn de îndoială asupra vreunei intenții de a abandona revista, de a-i pune capăt (deși experiența urmărită — aceea de a lua pulsul perioadei cu care avea să-și încheie *Istoria literaturii* — era realizată) ; dimpotrivă, în nr-ul din 3 decembrie, pe jumătatea paginii 3, G. Călinescu publicase sub titlul *Instrucții pentru colaboratori* un adevărat normativ, foarte explicit, marcînd, o dată în plus, cu adresă în primul rînd la tineri, necesitatea absolută de a avea o solidă instrucțiune generală și o pregătire intelectuală adecvată, o preocupare constantă și fertilă pentru creația literară, — aceasta valabilă atît pentru cei ce aspiră a fi poeți, cît și, cu atît mai intens, pentru cei cu vocație pentru critică și cercetare literară în genere. „Noi vrem să provocăm o generație de poeți culți — scria Călinescu — cu multă cultură filosofică, estetică și literară, care să fie conștienți de natura spontaneității lor, și să-și definească propria poziție artistică, fiind, așa sau altfel, motivat, ca în toate marile literaturi". Căci : „Versificatorul care refuză să se definească intelectualicește, care nu e în stare de pildă să creioneze cîteva idei în jurul unui autor însemnat, este un om fără cultură și nu poate fi nici poet". Reciproca e la fel de revelatoare „pentru cei ce trimit articole". Cum „scopul nostru nu e de a populariza ci de a crea o mare ambianță intelectuală", iar „cititorii culți, cum sunt abonații noștri, n-au să învețe anume idei din articolele eventualilor tineri (pe ei îi interesează reacțiunile acestor tineri la fenomenele literare, spiritul lor general)", — „colaboratorul trebuie să pună în articol seriozitate ca și în poezie". Directorul „Jurnalului literar" vestejește setea de „reclamă exterioară", veleitarismul și superficialitatea. Căci : „Sunt unii care ne trimit compilații, înțelegîndu-le greșit. Cum ? Un intelectual român e un negru oarecare ? Dar e rușinos ca în loc să citești opera și să-ți dai părerea asupra ei să compilezi articole din reviste franceze. Erudiția aceasta este detestabilă [...] A scoate banalități din enciclopedii înseamnă a nu ști să folosești prilejul oferit de a te afirma prozator, portretist, intelectual fin. Omul sfințește coloana, nu coloana pe om" [...] „Cine se ocupă de un autor francez, trebuie să aibă o cunoștință totală a literaturii franceze, să deschidă o istorie literară și să aleagă de acolo ce crede că merită să fie comentat. Dacă e tînăr și voiește să se ocupe și de cei noi, să se conducă după opinia criticei înalte, nu după reclamele din gazete".

Corolarul unor asemenea exigențe, cu aplicare directă la tinerii care vor să publice la „Jurnalul literar" : „trebuie să creadă în valabilitatea programului nostru și pînă la un punct în valoarea judecății aceluia care conduce revista. Se înțelege, noi putem să nu fim perfecți

și să greșim, dar e admis că cel puțin avem față de alții mai tineri o experiență, de care cei tineri se pot ajuta, chiar dacă mîine ei o vor depăși. Acesta e mecanismul oricărei culturi. Nu se poate crea o generație decît prin intermediul unei persoane. Orice mare pictor a frecat vopsele în atelierul unui maestru, deși acest maestru s-a dovedit uneori inferior elevului. Contactul între generații economisește sforțările și precipită diferențierea. Vina multor tineri este de a se asocia, după sistemul cooperativei, și a se minți reciproc. Ei n-au cultul absolutului și fug de sabia de flăcări a judecății critice. Acel tînăr care neagă cu ușurință atitudinile noastre, care se dezgustă repede și în loc să ne urmeze sfaturile și să colaboreze după indicațiile noastre, aleargă la reviste obscure ori își face plachete de versuri dinainte osîndite, nu va fi niciodată scriitor [...]. Dacă (tînărul) nu e mîndru de a fi izbutit să publice un rînd în revista noastră și de a primi instrucțiile noastre și crede că e tot aceea dacă numele îi apare în altă publicație, atunci el n-a înțeles nimic, atunci el nu pricepe că există o scară de valori, aproape exactă, la uzul artistului veritabil, ce nu e deloc paralelă cu scara valorilor diurne. Cu toate părțile supărătoare pe care le poate avea acest dogmatism, e singura stare de spirit prielnică unei mari generații".

Am citat dinadins pe larg din aceste *Instrucții pentru colaboratori* tocmai pentru că sub quasi-absolutizarea exigențelor și rigoarea ce o respiră (și o și formulează ca atare), ele demonstrează nu doar o finalitate de construcție cultural-ideologică în genere, ci o certitudine : aceea că „Jurnalul literar" va continua și în anul II, fiind astfel pregătit pentru un salt calitativ în spiritul celor afirmate în bilanțul *Un an*.

Și totuși în anul II, cu numărul 53 din 31 decembrie 1939, precum a apărut pe frontispiciu, cu titlul, de data aceasta în culoare roșie, „Jurnalul literar" și-a încetat existența.

Aceasta nu datorită, cumva, așa cum afirmă Ion Bălu în monografia sa, că în Iași atmosfera devenise neprielnică revistei, considerată ca „o revistă ireverențioasă, im-

proprie Iașului". Ceea ce se citează în sprijinul acestei aserțiuni — din chiar o scrisoare a lui Călinescu datată 16 februarie 1939 către Al. Rosetti : „[...] Se fac tot felul de șicane directe ca foaia să fie împiedicată", sau că „irascibilitățile individuale se dizolvă într-un curent general de nemulțumire și sabotarea neascunsă începe", ca și afirmația lui Bălu bazată pe ceea ce „la sfîrșitul lui aprilie, Ath. Gheorghiu comunică alarmat că primarul orașului nu mai îngăduia așezarea a «două mese de vînzare» [...] pentru desfacerea *Jurnalului literar*", sau însăși semnalarea noastră, din august, asupra atitudinii retractile a chioșcarilor ieșeni, — toate astea sînt simple incidente, remediate pe parcurs în cea mai mare parte. Ele distonau cu faptul — relevat deja — că în toamnă revista își stabilise tirajul, care era chiar în creștere, datorită demersurilor lui G. Călinescu de ardentă actualitate la Cronicile mizantropului după ce se declarase cel de-al doilea război mondial, cînd, adică, se poate presupune o radicalizare a conștiinței social-politice, a acelei opinii publice care nu putea să nu sesizeze că după suspendarea presei democratice, inclusiv a „Adevărului literar și artistic", „Jurnalul literar" era printre foarte puținele publicații de atitudine rectilinie în cultură ; că publica frecvent în coloanele sale texte despre scriitori englezi, francezi sau nordici ; că nu acorda spațiu cărților de confuzie misticardă la pagina de cronici și recenzii ; că Aristarc semna în suită eseuri antihitleriste și de înalt patriotism ; că înfierase asasinarea lui Armand Călinescu, că la „Prostologhicon" denunța, că într-o țară cultă ca a noastră *Universul* se lasă scris de analfabeți cînd e vorba de informația zilnică (nr. 47 J.I.), după ce persiflase niște versuri pășuniste ale lui Radu Gyr (nr. 46), iar mai înainte (în nr-ul 39), spre a mai da un exemplu, persiflase pe Nichifor Crainic cu pseudo-teoria lui cu iz estetic și etic, Călinescu denunțîndu-l sarcastic ca pe „un periculos eretic" ; căci „sub aparentul spiritualism, [...] se ascunde un panteism din cele mai păgîne", sau ironizîndu-i libațiile în spațiul paradisiac dar cu acea „poză scientistă pe care o lua și Nae Ionescu" : „Ei bine, domnule Crainic, am eu indicații : Raiul e ca o cramă cu mese întinse, lăutari etc. Dumnezeu e Român și tot personalul Raiului este curat românesc" !

Că „Jurnalul literar" era considerat antifascist intrat acum într-o fază militantă, se vede și din aceea că, din pricina imixtiunilor tot mai agresive ale cenzurii oficiale, trebuise să înceteze rubrica *Războiul în recapitulări săptămînale*, pe care, de altfel, după primele cronici, G.C. mi-o cedează mie, desfășurarea evenimentelor punînd presei române probleme, unele greu surmontabile (evoluția situației din Polonia, apoi a celei legată de poziția Finlandei etc., în timp ce pe frontul de Vest e doar acel „drôle de guerre"...).

În sfîrșit, apariția primului nr. din *anul II* (numerotat 53, în continuarea deci a seriei începute la 1 ianuarie 1939) este cea mai pregnantă dovadă a voinței de a păși fără nici un incident înainte, în finalul bilanțului *Un an* reamintind chiar și de „Noua Junime". Și totuși, nr-ul 53 este ultimul din seria ieșeană (a „Jurnalului literar"). G. Călinescu, care se ocupa atît de intens, pînă la detalii, de conținutul și aspectul publicației încetează pur și simplu trimiterea textelor trebuitoare, fără vreo explicație în acel ultim nr., în care apare și un anunț publicitar al editorului asupra comercializării colecției de 52 numere (anul I), contra 120 lei, cît era abonamentul, sau 200 lei pentru colecția „frumos legată". E cea care circulă în marile biblioteci și la colecționari, nr.-ul 53, rămas stingher, fiind în genere ignorat. În *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (1941), pag. 882-883 — după ce ia în evidență *Revistele „Nouei Generații"* (pag. 881) și după ce menționează un șir de publicații (care s-au dovedit efemere) din Capitală, se referă și la „pulverulența de publicații provinciale", — G. Călinescu justifică apariția „Jurnalului literar" la Iași prin necesitatea promovării marii arte în spirit critic și cu înaltă intelectualitate, întrucît o literatură e un organism complex care cere o conștiință artistică adîncă. În primul rînd, revista a făcut distincție între viața ca punct de plecare și viața ca criteriu ; o a doua problemă, pe care o punea revista, pregătindu-se s-o rezolve, era aceea a criticii. Căci, nu ajunge obiectivitatea, e necesară o echipă de recenzenți pregătiți, improvizația jurnalistică fiind fatală unei culturi. „Revista, afirmă în continuare Călinescu, reluînd ideile din *Instrucții pentru colaboratori* și din bilanțierul *Un an*, cultiva scriitorul

total și cerea dar și criticului ca măcar sub titlu de experiență să scrie versuri, proză, iar în lipsa talentului, eseu de înaltă cerebralitate. Autorul român era integrat în literatura română integrală, încercîndu-se acum, pentru întîia oară, sistematic, de a se interpreta noțiunea de tradiție ca o mergere continuă în sus și în jos. În același timp, literatura română era încadrată în cea universală, înlăturîndu-se în principiu enciclopedicul și întîmplătorul, cercetîndu-se valorile capitale [...] Într-un cuvînt, jurnalul căuta să fie, programatic, ceea ce este o publicație săptămînală de literatură într-o literatură veche și organică." Așadar, sublimată, la proporția marii sinteze care e *Istoria literaturii...* din 1941, caracterizarea „Jurnalului literar" de însuși inițiatorul și conducătorul său — cu o devoțiune, în istoria publicisticii noastre culturale, analoagă doar aceleia a lui Ibrăileanu, adică nu doar ca *spiritus rector* ci și practic, cu vigilența continuă pentru orice rînd venit a fi tipărit în revistă — această caracterizare implica și afirmația : „În cele din urmă ea își propunea să pășească pozitiv la discutarea specificului național, cu înlăturarea oricărui apriorism". Dar G. Călinescu simte și nevoia de a explica încetarea apariției revistei. „*Jurnalul literar* — scrie el — și-a *suspendat provizoriu* (subl. ns.) apariția întrucît, din cauza evenimentelor, tinerii nu aveau răgaz să studieze și revista urmărea nu apariția în orice condiții ci *pregătirea de tineri critici și literați altfel educați* (subl. ns.). Ea își rezervă ca îndată ce vor apărea pe băncile Universității serii noi, ele să fie chemate laolaltă cu vechea echipă *să ducă experiența mai departe*". În rest — și aici, trebuie spus, Ion Bălu oarecum dramatizează în explicarea cauzelor încetării apariției, implicînd „presiunile continue asupra editorului din partea oficialităților, a ziarelor de dreapta, a persoanelor influente, pierderile financiare irecuperabile" ; în fine că „în realitate, Ath. Gheorghiu a refuzat să mai crediteze tipărirea". Ceva din toate acestea e desigur adevărat, ba, eu aș adăuga că dintre cei direct perdanți materialicește în această — altfel, atît de nobilă întreprindere culturală — nu trebuie omis Jean Hefter, fostul director al suspendatului ziar „Lumea" și proprietarul tipografiei ce tipărea din aprilie 1938 ziarul ce-i luase locul, „Iașul", tipografie acum cu mereu

sporite angarale și prin tipărirea „Jurnalului literar". Dar ne pare o exagerare, cel puțin în mecanismul stilistic, aserțiunea lui I. Bălu (la aceeași pagină : 230) : „Spiritele «culte» ale Iașului erau aprinse și librarul nu-și putea permite riscul unui boicot general". Desigur, dar cu precizarea, de ordin politic, că un boicot — sub incidența hipertrofierii huliganice a dreptei cuziste și legionare — s-ar fi manifestat fără doar și poate, cel puțin după instalarea la putere a guvernului Gigurtu, sub care, în iulie 1940, a fost suspendat ziarul „Iașul", iar tipografia lui Hefter a intrat în circumstanțe și mai vitrege fiind lăsată fără lucru și, nu peste mult, avînd a fi „românizată", după instalarea regimului legionaro-antonescian...

În sfîrșit, credem că și afirmația de încheiere a capitolului *„Jurnalul literar"* : „Absorbit de *Istoria literaturii române,* G. Călinescu a înregistrat *cu relativă indiferență* (subl. ns.) dispariția revistei" este, oricum, exagerată. Dovadă, efortul de a-i motiva „suspendarea provizorie" din aceeași *Istorie a literaturii,* unde un refuz al editorului de a-și face în continuare datoria nu este nici măcar sugerat. Desigur, voinței lui G. Călinescu însuși se datorește această întrerupere bruscă — în contextul factorilor invocați și de el, care, în comparație cu stilul entuziast chiar din ultimele sale articole, deja citate, din revistă, pare a minimaliza dinadins însemnătatea intrinsecă a publicației, nu însă fără a releva că „Totul era de a sugera un spirit nou, singurul interesant".

Aceasta — *a sugera un spirit nou,* pe ansamblul culturii române — G. Călinescu a izbutit din plin și el era perfect conștient de însemnătatea „Jurnalului literar" de la Iași, care reprezintă concretizarea cea mai izbutită dintre toate inițiativele sale publicistice. Iar meritul lui G. Călinescu în ce privește inițierea și conducerea la Iași a „Jurnalului literar" e cu atît mai mare cu cît știm ce volum uriaș de muncă i-a solicitat, cu cît devotament s-a supus acestei sforțări, uneori de-a dreptul excesive, macerante, datorită ritmului săptămînal și suprafeței publicistice pe care considera că trebuie s-o acopere necontenit. Corespondența pe care-o publicăm — și căreia trebuie să i se adauge și frecventele convorbiri (și ele atît de solicitante) pe care le-am avut în timpul cînd era prezent în Iași — toate relevă această continuă tensiune în

care, și grație căreia, a putut apărea „Jurnalul literar". Și aceasta, în condițiile — majore pentru G. Călinescu — legate de edificarea *în același timp* a operei celei mai importante : *Istoria literaturii române* căreia — precum o demonstrează corespondența cu Al. Rosetti — la un moment dat trebuia să i se consacre integral. Este decizia pe care desigur a luat-o și în raport cu munca la catedră și, cu atît mai de înțeles, cu tracasanta (căci nu putea fi altfel) sarcină a conducerii și colaborării, atît de întinse ca spațiu, ca diversitate, de la „Jurnalul literar".

Care trebuia să apară și a apărut în întreg anul 1939, în totalitatea celor 53 de numere ale sale, cu o regularitate de ceasornic. Și cînd spun aceasta, trag din bibliotecă volumul *Principii de estetică* și recitesc dedicația, atît de scumpă mie : „Lui G. Ivașcu, arcul de ceasornic al Jurnalului literar. / Cu mare afecțiune, G. Călinescu / Iași 939".

RECENZII ÎN „JURNALUL LITERAR"

Dacă în vol. I din *Confruntări literare* am redat din „Jurnalul literar" doar recenziile la T. Arghezi, *Hore*, și la L. Blaga, *La curțile dorului*, în acest al doilea volum, în secvența *Călinesciana*, am grupat un număr de vreo 15 texte din cele semnate în „Jurnalul literar", de-a lungul anului 1939. Selecția nu a urmărit un principiu calitativ ci oarecum documentar (marea majoritate a textelor nedepășind caracterul unor recenzii, adică prezentări de cărți marcînd fluxul editorial al anilor 1938 și 1939).

„POETICA" LUI VALÉRY

Chemarea lui Paul Valéry la o catedră de Poetică la Collège de France a rămas la noi aproape neobservată, deși acest eveniment s-a întîmplat încă acum un an și ceva, prima lecție avînd loc la 10 decembrie 1937. Ne credem deci datori a informa pe cititorii noștri asupra ideilor conducătoare ale lui Valéry expuse în cursul său — acesta fiind singurul scop al articolului de față. Volumul nu numără mai mult de 60 de pagini : *Introduction à la Poétique* (N.R.F., Gallimard, Paris 1938). Nu cuprinde decît doar cîteva pagini despre *învățămîntul Poeticei la Collège de France* și prima lecție a cursului.

Pornind de la constatarea că forma activității intelectuale e foarte puțin sau cu totul accidental și cu o insuficientă preciziune studiată, Valéry aplicînd această

constatare la literatură crede că Istoria literaturii ar trebui degajată de o întreagă cantitate de fapte accesorii și de detalii care n-au cu problemele esențiale ale artei decît relațiuni cu totul arbitrare și fără consecință. O istorie a literaturii, în concepția sa, ar trebui să fie înțeleasă „nu atît ca o istorie a autorilor și a accidentelor carierei lor sau a operelor lor, cît ca o Istorie a spiritului, întrucît el a produs sau consumă «literatură», și această istorie s-ar putea face chiar fără să se pronunțe numele vreunui scriitor". Un exemplu : se poate studia forma poetică a Cărții lui Job sau aceea a *Cîntării cîntărilor* fără cea mai mică intervenție a biografiei autorilor lor, care sînt necunoscuți. Literatura trebuie deci studiată *în spiritul ei*. (Bineînțeles, că pentru a realiza o asemenea lucrare de sinteză și de evaluare e nevoie, „cu titlul de preambul sau de pregătire", de un studiu care să ne informeze cît mai exact asupra condițiilor de existență și de dezvoltare a literaturii.)

A studia însă literatura în spiritul ei înseamnă a studia limbajul, întrucît „literatura este și nu poate fi altceva decît un fel de extensiune și de aplicare a unor proprietăți ale limbajului". Poetica ar avea, dar, ca obiect să precizeze și să dezvolte cercetarea efectelor literare ale limbajului, să examineze invențiile expresive și sugestive, făcute pentru a mări puterea și pătrunderea vorbirii, ca și restricțiile impuse uneori pentru a distinge *limba de ficțiune* de *limba obișnuită*. Prin „Poetică", Valéry înțelege tot ceea ce are atingere cu creațiunea sau compoziția operelor în care limbajul este totodată substanță și mijloc — deci nu sensul, restrîns, de culegere de reguli sau de precepte estetice privind poezia. În sensul dat de scriitorul francez, cantitatea problemelor și imensitatea materiei unei asemenea Poetice sunt evidente : trebuie studiat întregul cîmp al expresiei ideilor și emoțiilor, condiții reale ale existenței lor în *lucrul intim al autorului* ca și în *intima reacțiune a lectorului*, luîndu-se în considerație și mediile de cultură ale acestuia. Această ultimă considerație, spune Valéry, duce, între altele, la o importantă distincție : opere care sunt *create ca pentru publicul lor* și opere care *tind să-și creeze publicul*.

Dar partea esențială a unei Poetice ar trebui să consiste în analiza comparată a *mecanismului actului scriitorului* și a altor condiții mai puțin definite pe care acest act pare să le ceară („inspirație“, „sensibilitate“ etc).

În rezumat, obiectivul învățămîntului unei Poetice de asemenea tip, departe de a se substitui sau de a se opune Istoriei literare, ar fi acela de a da acesteia o *introducere,* un *sens* și un *scop.*

Istoria literaturii, concepută ca un studiu al succesiunii fenomenelor literare și care cercetează circumstanțele exterioare atestate în care au fost compuse operele, trebuie să ne îndemne să „conjecturăm“ ceea ce s-a putut petrece în *interiorul* creatorilor de au meritat înscrierea în fastele Istoriei literelor. Acest merit se datorește concursului a două condiții : una este, cu necesitate, însăși producerea *operei ;* cealaltă este producerea unei anumite *valori* a operei, de către cei care au cunoscut-o, au gustat-o, i-au asigurat viața ulterioară. Printr-o analogie economică, pentru a ușura înțelegerea, Valéry denumește pe artistul creator — *„producător“,* opera creată — *„producție“,* iar pe lector, auditor sau spectator — *„consumator“.* De aici și o analogie politică între fenomenele vieții intelectuale organizate și acelea ale vieții publice. E o politică a puterii intelectuale, o *politică interioară,* de resortul Poeticei, și o *politică exterioară,* aceasta de resortul Istoriei literaturii. *„Producător“ și „consumator“,* sunt două sisteme esențial separate : pentru primul opera este *termenul,* pentru al doilea, *originea* dezvoltărilor, care pot fi tot atît de străine unele altora.

Obișnuita judecată în critică este aceea care anunță o relație cu trei termeni : între producător, operă și consumator. E o judecată iluzorie. Căci nu se poate considera decît o relație *de la operă la producătorul ei* sau o relație de la *operă la consumator.* Acțiunea primei și reacțiunea celei de a doua nu se pot niciodată confunda. Ideile pe care producătorul și consumatorul și le fac — fiecare în parte — despre operă sunt incompatibile. Dar consumatorul devine la rîndul său producător : producător, în primul rînd, al *valorii* operei și apoi producător al *ființei* imaginare care a făcut ceea ce el admiră.

În rezumat, încheie Valéry această parte a discuției, cînd noi vorbim despre operele spiritului, înțelegem sau *termenul* unei activități oarecare, sau *originea* unei alte activități, și aceasta face două categorii de modificări incomunicabile, dintre care fiecare ne cere o acomodare specială incompatibilă cu cealaltă. Adică, în mai puține cuvinte : *opera spiritului nu există decît în act.* În afară de acest act, ceea ce rămîne nu este decît un obiect care nu poate avea cu spiritul nici o relație particulară. Transportați statuia pe care o admirați, spune Valéry, la un popor cu totul diferit, primitiv : ea nu va fi decît o piatră neînsemnată. Un Parthenon n-ar fi acolo decît o minusculă carieră de marmură. La fel și cu un text al unui poet : dacă este utilizat ca „probar“ de dificultăți sau de exemple gramaticale, el încetează imediat de a fi o operă a spiritului, pentru că uzul care se face cu el este cu totul străin de condițiile genezei lui, refuzîndu-i-se, pe de altă parte, valoarea consumației care dă un sens operei.

Mai mult : în actul însuși al producției sau al consumației, opera ne oferă în fiecare din părțile ei totodată *alimentul* și *excitantul.* Ea ridică continuu în noi o sete și un izvor. E un proces de continuă *evaluare personală, singularitatea* fiind un element de primă importanță.

„De la un Timp la Altul, — iată marele cuvînt !“, exclamă Valéry. Iată inaptitudinea, iată inegalitatea momentelor și indivizilor. Aici e faptul capital și aceasta e condiția și a creației și a evaluării (sau a re-creației, cum am spune noi), totul rezumîndu-se în **formula : în producția operei *acțiunea vine în contact cu indefinisabilul.*** Căci, după expresia lui Valéry, din moment ce spiritul este în cauză, totul este în cauză.

(*„Jurnalul literar“,* nr. 3, 15 I 1939)

ALEXANDRU RAICU, „HRONIC“

Volumul d-lui Alexandru Raicu începe cu *Lecțiuni de literatură veche,* un curios amestec de anecdotic voit

prozaic din al cărui ecou poetul încearcă să scoată poezie propriu-zisă, valorificînd impresiile în succesiunea lor interioară, în felul acesta nu fără raport cu o anume poezie franceză :

Povestim despre Halima, sau
Despre „Bertoldo“ al lui Giulio Cesare Croce ? Eu
Mă voi sui pe noapte să-ți dau
Chipul lor, să-l coși în ceaslovul cel greu.

Se strecoară amurgul ca fire de păianjeni reci.
În slova lui Ciril „Didahiile“ cetim.
Prin țara Georgiei, cu regele Waktang, la Tifflis treci,
Și buzele-ți de piatră zic : 1705, Mitropolitul Antim.

O versificație stîngace realizată ca în poezia populară, prin utilizarea verbelor la imperfect :

Mai știi cum pasărea din vis trecea
Și-n noaptea rîurilor păru-și despleteau
Și noaptea stele-n geamuri aprindea ?

Și-ți amintești cum zarzării vorbeau
Și-n noaptea rîurilor păru-și despleteau
Cînd sufletele ni se logodeau ?

(Mă trage firu...)

Un ritm ca în *Florile de mucigai* ale d-lui Arghezi se poate descoperi în unele poezii care vor să fie niște balade ale unor întîmplări banale, dar transfigurate. Le lipsește însă ceea ce-i mai important : semnificația umană. Iată, de pildă, trei strofe din *Călător vrăjit* :

Dete să dărîme noaptea cu piciorul
Dar nu putu. Ba i se uscă
Și limba. Iar zăvorul
Nu se mai trase cerului, încă.

„Trece ăl cu negru și roș“ — zise el.
Și cum rămase năuc,
Simți cum i se vîrî pe gît un inel
Și-i cîntă la ureche un cuc.

Auu ! gemu. Dar căzuse
O stea cu coadă în baltă,
Și-ngropat bolovan, cum spuse
Pricepu că-n jur toate saltă.

Înrîurirea poeziei argheziene e evidentă și copleșitoare. Poeziile totuși prezintă interes tocmai fiindcă sunt expresia unei asemenea înrîuriri. Și asta nu numai în figurația poetică, ci în însăși tematica ei. Unde poetul e personal, se rătăcește, încetînd de a mai reprezenta o structură artistică. Iată sfîrșitul poeziei *Hronic* care închide volumul :

Dece nu vii domniță din Castele ?
Dece nu te desprinzi din zid odată
Să-mi pui pe frunte cerul mic de stele
Și să-mi apari în chip de Preacurată ?

Te-am povestit mai albă ca Neculce
Te-am făurit mai vie ca-n colinde,
Și cînd se duc copiii să se culce
Ca pe-o făclie visul meu te-aprinde.

În noaptea asta iar te-aștept
Și-mi scot dintr-un hrisov din nou vioara.
Veni-vei de pe drumul alb și drept
Ca să-mi alungi n-amurg din pleoape seara.

Așa încep adevărați poeți, imitînd bine. *Hronicul* d-lui Alexandru Raicu e ca o iederă pe un stejar ; o iederă cu atît mai vie cu cît stejarul e mai uriaș.

(*„Jurnalul literar“*, 10 XII 1939)

G. TUTOVEANU, „SONETE“

Chiar din primul sonet al volumului, intitulat *Celor aleși*“ (Ed. „Bucovina“, 1938), d. G. Tutoveanu manifestă

o atitudine de semănătorist, care amintește de unele versuri tînguitoare ale lui Vlahuță sau Iosif :

Nu mai răsună glas de biruințe
Nici veselii în ceruri și pe apă,
Și numai jalea dorului s-adapă
La riul mort al vechilor credințe...

Adresîndu-se „celor aleși", poetul le spune precum odinioară Vlahuță :

Noeane de vieți, și-n veacuri înflorește,
Și-o lume-ntreagă-o prindeți într-o rimă...
Nu plîngeți voi, că plînsul vostru-i crimă...

Dl. Tutoveanu profesează un fel de misionarism poetic care trebuie să străbată peste toate piedicele, „păduri trufașe, valuri blestemate", „pustiuri negre și fierbinți", „prăpăstii repezi" ce „s-ațin în calea visurilor sfinte" :

Dar tu-ți-mbracă liniștit armura,
Și nu privi-napoi... tot înainte !

(Înainte !)

Mai curînd autorul reușește, deși sporadic, în genul descriptiv, în mici fragmente pastelistice :

Coboară-ncet amurgul de la munte
Să lege snopi de raze prin odaie...
Și scaldă toți păreții în văpaie
Și-aprinde flori icoanelor pe frunte.

(Interior)

Pe zări silhui plutește-un stol de dropii
Și lanu-ntreg se-ndoaie ca o mare ;
Plecați, prin valuri își deschid cărare,
Și-n urma lor sclipesc la soare snopii...

(Secerătorii)

Versuri amintind de Goga, dar care nu pot găsi ecou în contemporaneitate, arată în d. Tutoveanu o statorni-

cie care demult a fost depășită de timp și de evenimente. Adresîndu-se „cobzarului pribeag", poetul îi spune :

Te-așează ici, alăturea, să-ți vie
Din fundul hrubei, oala cu pelin,
Și spune-mi doina cea de vitejie
Să uit că sunt, în țara mea, străin...

(Că ne sugrumi).

O solemnitate sonoră, pe care o dă sonetul, pare astăzi desuetă :

Iubire, taină, farmec fără nume,
Stăpînă-n veci și dincolo de lume,
Te văd cum treci mereu triumfătoare...

(Mereu triumfătoare)

O anumită familiaritate cu astrele personificate, gen Iosif, se întîlnește adesea la d. Tutoveanu. Poetul se adresează lunii :

De cîte ori nu te-am urît, nebună,
Că-n fiecare noapte-mi bați la geam
Și strigi... și tocmai cînd nu mă gîndeam
Pornesc cu tine, iar prin codri, lună...

(Lunii)

Volumul d-lui G. Tutoveanu cuprinde 54 sonete, ceea ce nu e puțin. Îl știm de altfel, pe autor un neobosit îndrăgostit în poezie, și în orașul său, în Bîrlad, a călăuzit multe generații de poeți locali, membri ai unei „Academii bîrlădene".

E în această continuă străduință o noblețã care trebuie respectată, chiar dacă e vorba de un talent minor și de o poezie lipsită de o precisă personalitate. Dl. G. Tutoveanu e un supus și modest slujitor al unei arte căreia-i poartă un adevărat cult, deși devoțiunile sunt făcute în odăjdii vechi și fără miresme de preț.

(*„Jurnalul literar"*, 5 III 1939)

ION SOFIA MANOLESCU: „MUNTELE ASCUNS"

Poemele d-lui Ion Sofia Manolescu denotă un cult al poeziei de interior, dar adesea cu false reprezentări sau false atitudini. Vrem să spunem că, sub afirmațiile ce solicită o semnificație, se trădează o insuficientă intensitate a procesului de reverberație interioară. Aceasta nu acuză o lipsă de sinceritate, nu. Dar simți că poetul are o săracă experiență și că se lasă ușor furat de sugestivitatea unor teme, de altfel facile, sau de înșelarea pe care i-o produce o insuficientă călăuzire a procesului de formare a unei personalități poetice. De aici, desigur, și acceptarea de formule nu o dată contradictorii, în păienjenișul cărora poetul pare lipsit de voința de a-și găsi o direcție și de a nu li se lăsa victimă. Dl. Ion Sofia Manolescu și-a editat prima plachetă de versuri, *Odihna neagră,* la „Unu". Acest fapt e pilduitor pentru a presupune o primă orientare spre direcția dificultuoasă, de încercări suprarealiste. În placheta de acum, însă, editată la „Frize" d-sa afirmă chiar contorsiuni spre formulele date de „Gîndirea". Să se compare, în această privință, oricare din poemele din *Odihna neagră* cu strofa aceasta din *Moartea mea:*

Mă risipeam în strigăt — hăitaș prin nemurire —
Strămoșilor din mine să le răspund sub glie.
Dar viața se rărise ca stelele spre ziuă
Și prea se înălțase a morții ciocîrlie.

Altfel, în *Muntele ascuns* (ed. „Frize", Iași, 1938), se pot găsi versuri demne de a fi remarcate, care afirmă o reală sensibilitate poetică și destulă îndemînare tehnică.

Iată ultima strofă din poema *Deschidere-n pupile:*

O lespede să-mi fie tristețea mea de-atunci.
Să joace-n mine ape cu vîlvătăi adînci.
Să-mi tulbure trecutul cu miros de pămînt,
Să nu mă știu din care parte cînt.

Sugestivitatea unor versuri trebuie de asemeni evidențiată:

Poroasă-i amintirea prin crengile tristeții
Și-mi soarbe din adîncuri tot soarele trecut.

(Cîntec de toamnă)

Spadă grea în umeri liniștea înțapă,
Somnul sub priveliști curge ca o apă.

(Cuvînt amar)

(*„Jurnalul literar"*, 26 III 1939)

MIHAIL SEBASTIAN, „CORESPONDENȚA LUI PROUST"

Ceea ce caracterizează studiul acesta al d-lui Mihail Sebastian este deosebita lui claritate, echilibrata dozare a documentației, într-o construcție ce urmează un plan organizatoric de o remarcabilă economie. Într-un volum de nici o sută de pagini, autorul a reușit să ne prezinte succint o bibliografie a corespondenței lui Proust și caracterele ei generale; să scoată din colosalul număr de scrisori (1200) cîteva interesante și unele chiar neobservate elemente de biografie; să fixeze personalitatea covîrșitoare a mamei lui Proust în opera și corespondența lui; să identifice unele elemente structurale ale marelui scriitor francez, evidențiind preocupările, adesea chinuitoare, ale acestuia, în ce privește pregătirea și construcția operei, tehnica stilului ca și unele amănunte „de strategie literară".

Ca informație, studiul d-lui Sebastian cuprinde suficiente date pentru scopul urmărit: un comentariu, de anumită preciziune, cu ajutorul corespondenței, pe marginea romanului lui Proust. În asta, dealtfel, stă întreg meritul autorului. Nu cercetarea în sine a corespondenței a urmărit, ci punerea ei în legătură cu opera scriitorului,

pentru a contribui astfel la explicarea și definirea artei proustiene. Un exces de erudiție ar fi părut deci sec și nejustificat.

Scrisorile lui Marcel Proust, publicate în ziare, reviste și apoi în diverse volume, au fost regrupate în colecția îngrijită de Robert Proust și Paul Brach, editată de libraria Plon sub titlul „*Correspondance générale de Marcel Proust*". Colecția numără 6 volume apărute între 1930—1936, gruparea fiind făcută după destinatar : 1. *Lettre à Robert de Montesquiou ;* 2. *Lettres à la Comtesse de Noailles ;* 3. *Lettres à M. et M-me Sydney Schiff, Paul Souday, J. E. Blanche, Camille Vettard, J. Boulanger, Louis Martin Chauffier, E. R. Curtius, L. Gautier-Vignal ;* 4. *Lettres à P. Lavallée, J. L. Vaudoyer, R. de Flers, Marquise de Flers, J. de Caillavet, M-me G. de Caillavet, B. de Salignac-Fénélon, M-elle Simone de Caillavet, R. Boylesve, E. Bourges, Henri Duvernois, M-me F. J. Gueritte et R. Dreyfus ;* 5. *Lettres à Walter Berry, Comte et Comtesse de Maugny, Comte V. d'Oncien de la Batie, M. Pièrre de Chevilly, Sir Philip Sassoon, Princesse Bibesco, M-elle Louise de Mornan, M-me Laure Hayman, M-me Scheikewitch ;* 6. *Lettres à Madame et Monsieur Emile Straus.*

Studii asupra acestei vaste corespondențe nu s-au întreprins decît unul de proporții reduse, al lui Benjamin Crémieux ; încolo numai cîteva adnotări ocazionale ale lui L. P. Quint, Robert Dreyfus, Lucien Daudet. Studiul d-lui Mihail Sebastian reprezintă deci o contribuție nu numai necesară ci și binevenită. O traducere în franțuzește a acestei lucrări credem că ar interesa și pe cititorii din propria țară a celui ce a scris *À la recherche du Temps perdu.*

Chiar scrisorile din tinerețe i se par d-lui Sebastian că sunt scrise sub iminența sfîrșitului. „De obicei, o scrisoare a lui Proust, fie ea cît de lungă, are ceva de bilet scris în grabă, în febră, cu condeiul gata mereu să-i cadă din mînă și mereu reluat printr-un nou efort, printr-o nouă tresărire". Pentru omul sufocat de astmă, stînd prizonier între pereții de plută ai unei camere astfel total izolate de lume, o scrisoare e un adevărat martiriu, necesitînd adesea un chinuitor tratament de medicamente și droguri pentru a o putea scrie.

O extraordinară bogăție de amănunte, o voluptate de a comenta cele mai neînsemnate fapte caracterizează corespondența lui Proust. Extrema lui sensibilitate este figurată în rînduri nervoase, unele sfîșietoare prin dramatismul lor izvorît din prezența continuă a gîndului morții. În singurătatea lui, corespondența era singura modalitate de a avea un contact cu lumea. Singurătatea aceasta capătă adesea accente tragice : „Sunt la Versailles — spune el într-o scrisoare — de patru luni, dar să fie într-adevăr la Versailles ? N-am părăsit patul și n-am fost o singură dată la Castel sau la Trianon, sau în altă parte ; deschid ochii spre noaptea închisă și mă întreb dacă locul hermetic închis și luminat cu electricitate în care mă aflu, nu este mai degrabă situat în altă parte decît la Versailles, căruia nu i-am văzut nicio singură frunză moartă zburînd deasupra bazinelor cu apă. Asta e frumoasa mea tinerețe și frumoasa mea viață". Și totuși o excesivă pudoare îl oprește pe Proust să scrie vreun rînd despre viața lui profund intimă. „Se ascunde aici o rană morală, spune d. Sebastian, pe care nu numai corespondența, dar întreaga lui operă încearcă s-o acopere". Ar fi trebuit pentru asta ca Proust să fi putut și el scrie, ca Gide, un „Si le grain ne meurt".

În ceea ce privește pe mama lui Proust în opera și corespondența lui, studiul d-lui Sebastian aduce multe și luminoase dovezi asupra iubirii copleșitoare pe care bolnavul imobilizat în plută o manifesta pentru mama lui, supremă și delicată protectoare, prietenă înțelegătoare, tovarășă de lectură, expresie a devotamentului matern cel mai desăvîrșit. Iată dece ni se pare plauzibilă afirmația d-lui Sebastian, preocupat de a explica pentru ce Proust începe a-și scrie romanul îndată după moartea mamei sale, în 1905 : din „nevoia de a o revedea, nevoia de a continua să trăiască mai departe în intimitatea ei".

După ce, în al V-lea capitol al studiului, autorul scoate din corespondență o serie de elemente care explică pregătirea și construcția operei proustiene, în capitolul următor relevă probleme de compoziție și tehnică literară, probleme de stil și probleme de morală de care este preocupat Proust în corespondența lui. „Proust este criticul cel mai cuprinzător al propriei sale opere",

afirmă d. Sebastian și pe bună dreptate. Scrupule de tot felul, informații de o extraordinară diversitate, argumentări în toate direcțiile posibile, observații minuțioase gramaticale, temeri de neînchipuit, o severitate excesivă cu sine însuși, iată ce caracterizează critica manifestată de Proust în corespondența lui.

În capitolul „Izvoare și chei", d. Sebastian, cu o ascuțită pătrundere și cu o pasiune de adevărat și devotat admirator al lui Proust, examinează minuțios și cu rezultate fructuoase materialul din scrisori ce cuprinde numeroase explicații pentru patru personaje : Charlus, Swann, Odette și Rachel, nu fără a menționa că materialul în această direcție „e atît de vast încît ar putea servi la scrierea unui volum special dedicat izvoarelor și cheilor".

Prin cîteva revelatorii și surprinzătoare amănunte asupra „strategiei literare" a lui Marcel Proust, d. Sebastian precedează concluziile care afirmă încă o dată obiectivul urmărit și subliniază ceea ce a dovedit în tot cursul studiului : cultul pentru opera lui Proust, care ascunde în ea o mare și singulară experiență umană, o unică manifestare artistică.

(*„Jurnalul literar"*, 2 IV 1939)

ȘT. O. IOSIF, „POEZII"

Ediția * îngrijită de d. Șerban Cioculescu reprezintă o alegere din lirica și epica lui Iosif, atît contribuția originală cît și cea de traducător. La cele două culegeri generale, *Poezii, 1893-1908* (1908), și *Tălmăciri* (1909), editorul a adăugat cîteva poezii din prima culegere de *Versuri* (1897), iar din *Cîntece* (1912) a reținut „poemele reprezentative". A renunțat la imnul *La Arme*, ca și la postumele publicate, cele mai multe în „Flacăra". În ce privește traducerile, editorul n-a ales din ele decît o mică parte, făcînd totuși loc tălmăcirilor din Heine.

Despre Șt. O. Iosif circulă la noi părerile cele mai contradictorii. Pentru d. N. Iorga „locul lui Iosif în literatura românească e cel al acelui care aducea cu sine

* Șt. O. Iosif, *Poezii*, Ediție definitivă îngrijită de Șerban Cioculescu, Fundația „Regele Carol II", Buc., 1939.

cea mai mare simplicitate de simțire unită cu cea mai mare bogăție de formă, un simț gingaș pentru cele mai ascunse mișcări ale sufletului, măiestria de a smulge accente puternice din mijlocul dulcii tristeți visătoare... minunat grai de icoane nouă, de apropieri neașteptate, de armonie așa de firească și totuși așa de meșteșugită" (*Ist. lit. rom. contemp.*, II, pag. 97). Pentru d. Paul I. Papadopol, Iosif e „un sol al biruinței" sau unul „dintre cei mai nefericiți reprezentanți ai eroismului și frumosului romînesc" (*Un sol al biruinței : Șt. O. Iosif*, pag. 97). Pentru d. Lovinescu însă, poezia lui Iosif este expresia „unei sensibilități minore" căreia „i-au răspuns mijloace artistice identice : lipsa de invenție verbală și de expresie figurată", ceea ce l-a făcut „să pășească succesiv pe urmele lui Eminescu, Vlahuță, Coșbuc sau, mai ales, a locului comun" *(Istoria literaturii române contemporane, 1900—1937*, pag. 81). În sfîrșit, pentru editorul de acum, Iosif „este un artist, de structură clasică, a cărui disciplină tinde spre limpezire și firesc, realizîndu-le" (Introducere, pag. XVI), iar *Cîntecele* „nu sunt numai o primenire a inspirației, la apa vie a suferinței, dar și o realizare autentică de un deosebit rafinament" (*Idem*, pag. XX).

Cine parcurge însă cele 129 poezii, lirice și epice, originale și cele 53 tălmăciri din actuala ediție, e mai curînd înclinat să găsească mai îndreptățite afirmațiile d-lui Lovinescu și să fie surprins de ale d-lui Cioculescu.

Poet al unei vagi nostalgii după vremea copilăriei sau a unei liniști patriarhale din mediul rural, cu foarte rare și slabe accente de potrivnicie, Iosif nu se poate ridica deasupra lumii mici, a datelor personale, prozaice, ale propriei lui experiențe. Talentul lui Iosif nu poate „transfigura" realitatea, o asemenea încercare căzînd aproape totdeauna în artificialitate. Fără o personalitate definită, Iosif se zbate, de cele mai multe ori zadarnic, între năzuința de a se elibera de apăsarea, copleșitoare pentru el, a lui Coșbuc, sau, ceea ce e mai semnificativ, a lui Vlahuță, și între aceea de a-și găsi un drum și o formulă mai personală. De altfel, nu o dată își mărturisește indirect lipsa de încredere în propriile-i posibilități

și, cu prejudecata unui misionarism poetic inspirat din realitatea politică și socială a Ardealului, în *Scrisoare lui Goga*, „înfrînt și trist", îi spune acestuia :

...Dar vremea ta acum e !

Rămîi tu dar acolo unde ești,
Să-mbărbătezi și să mîngîi poporul...
Tu ai să lupți, tu ai să biruiești
Și-n cîntecele tale-i viitorul !

După ce, în altă poezie, — victimă a unei psihologii de „proletar intelectual" în sensul lui Gherea, și datorită desigur și legăturilor cu alți „înfrînți", ca I. Păun-Pincio sau Ștefan Petică, — dezvoltase imaginea convențională a poetului fără condiție socială, neînțeles, care visează totuși la masa de scris, într-o odăiță scundă, la lumina slabă a unei lămpi :

În odăița scundă din strada solitară,
Hîrțoage prin unghere și patul la perete,
Iar lîngă pat, pe masă, hîrtii împrăștiete,
Și-n negura eternă o lampă mititică,
Abia îngîn-o rază de-ai crede că-i e frică...

. . . .

Atunci ea luminează pe-un tînăr stînd la masă
Cum scrie și citește sau citeodată-și lasă
Încet pe mînă capul... Și cine știe unde
În care lumi și vremuri, gîndirea lui pătrunde,
Cînd cată-n zarea lămpii ce-alăturea veghează
Și-l încunună fruntea cu firava ei rază...

(O viață)

Poezia luată în întregime amintește de *Satiră. Duhului meu* a lui Gr. Alecsandrescu, unde sunt puse anume raporturi dintre poet și societate. Lipsit de vitalitate, atitudinea pseudo-satirizantă a lui Iosif este exprimată în versuri fără vigoare și fără ascuțime, pentru ca pînă la urmă să învingă aceeași „împăcare cu soarta", o resemnare caracteristică psihologiei lui Iosif :

Dar eu n-acuz pe nimeni de această nedreptate !
Nu osîndesc pe nimeni. Știu că-n societate,
Ca și-n întreaga fire, este-o economie
De forțe ce se leagă, — că unul dintr-o mie,
Cînd nu-și găsește locul — de aur fie-i versul, —
De dragul lui o lume tot n-o să-și schimbe mersul.

Partea ultimă a poeziei ar aminti de *Scrisoarea II* a lui Eminescu, dar realizarea artistică și intensitatea sentimentului sunt într-atît de reduse încît o asemenea apropiere este obiectiv imposibilă.

Înrîurirea lui Eminescu, care trebuie presupusă copleșitoare, putea constitui pentru Iosif un element creator. Se pare însă că Iosif avea o individualitate atît de puțin formată încît recepta și alte înrîuriri, fără puterea de selecție. De aceea înrîurirea lui Eminescu, deși directă, va avea la Iosif aspectele de înrîurire ale lui Vlahuță. Acest fapt arată mai bine decît orice și treapta pe care se situează Iosif și pe scara urmașilor lui Eminescu, sclavi ai poeziei lui, și pe scara poeziei române din acea epocă. Tot astfel se explică și indicele de gradațiune, pe linia descendentă, a pesimismului eminescian. Pesimismul acesta este diluat la Vlahuță într-un acut decepționism ; la Iosif rezonanța vagă a ecoului atitudinii filosofice a lui Eminescu nu se poate manifesta decît printr-o insuficient exprimată măcinare psihică, mai mult de solitudine decît de melancolie, mai degrabă de vagă tînguire în surdină decît de regret.

Totuși o anumită cizelare formală și chiar armonie de note descriptive nu lipsește acelei părți din poezie inspirată de natură.

În culegerea intitulată *Cîntece*, adică în ultima producție poetică, se pot găsi cîteva pasteluri care ar merita să figureze într-o restrînsă antologie a poeziei lui Iosif. Astfel e pastelul *Înserare*, prin sfîrșitul lui :

Un clopot plînge-o clipă, și-apoi tace...
Luceafărul în alba-i strălucire
Răsare sus... Și-atîta sfîntă pace

Domnește-acum peste întreaga fire,
Că sufletul aripile-și desface
Ca să se piardă în nemărginire...

După acest pastel, ar sta, poate, alături *Trec nopţile, Elegie, Far-niente* şi, pentru singulara la Iosif notă de vitalitate, *Secerişul.*

În ce priveşte tălmăcirile, le socotim ca lipsite de elemente ce ar putea aduce vreo nouă contribuţie la definirea poeziei lui Iosif.

(*„Jurnalul literar“*, 9 IV 1939)

OTILIA CAZIMIR, „POEZII“

D-ra Otilia Cazimir are o activitate poetică destul de bogată. După *Lumini şi umbre*, a doua culegere, *Fluturi de noapte*, a fost premiată de Academia Română şi cu premiul francez „Femina“, pentru ca poeziile din *Cîntec de comoară* să fie încununate cu Marele Premiu Naţional pentru literatură. După *Jucării*, versuri pentru copii, editura Fundaţiei i-a tipărit prezenta culegere, înfăţişînd producţia poetică selectată din ultimii ani.

Autoarea reprezintă în poezia feminină românească o notă paralelă cu aceea a poeziei lui Topîrceanu. De altfel poeta, în semn de pios omagiu, îşi însoţeşte prefaţa de două versuri, ca motto, ale autorului *Baladei morţii* :

Stele mici de cositor
Ard de dragul morţilor...

Gîndul morţii e primit totuşi fără mare cutremur interior, deşi nu fără o anumită vibraţie :

Mă uit în ochii mei, — fereşti
Deschise mari spre întunericul din mine,
Şi mă întreb cu spaimă : cine eşti ?...
Şi nu ştiu ce-mi răspunde nu ştiu cine.

Făptura asta pieritoare şi fragilă :
Atîta am pe lume... Şi mi-e milă
Cînd ştiu că într-o zi o să mă doară
Şi-o să se plece-n pulbere, să moară.

(Prefaţă)

Căutarea de sine, acest proces interior ce dă neliniştea dar şi bucuria, rară, a regăsirii, este un laitmotiv al poeziei d-rei Otilia Cazimir, exprimat adesea în versuri de o gingăşie formală ce trădează un cult al versului echilibrat, cu atentă observare a măsurii, rimei şi ritmului :

În noaptea rea pe care-o simt cum vine,
Mă caut singură pe mine.
Mă caut cum ai căuta să prinzi
În vinete şi tulburi adîncuri de oglinzi,
Vedenii dulci care-au trecut
Demult, cu pas timid şi mut,
Şi n-au lăsat în urma lor subt soare
Decît un fir de colb pe-o rază care moare.

Poezia din care am citat este intitulată *Penumbră*. Titlul e caracteristic pentru definirea structurii poetice a d-rei Otilia Cazimir. Penumbra, amintirea, regretul, nostalgia, duioşia, compasiunea — iată nuanţele mai vădite ale poetei.

Figurarea amintirii ca o pasere „cu aripi de cenuşă“ defineşte şi evoluţia poetică a autoarei :

Cînd inserarea îţi abate-n uşă
O pasere cu aripi de cenuşă,
Ascultă-i cîntecele moarte :
E amintirea noastră şi vine de departe.

E amintirea... Ochii mari şi trişti
Privesc în urmă, speriat,
De-a lungul drumului necunoscut,
Pe care am trecut
Şi l-am uitat.

Cu moale sbor de catifea,
Îşi lasă umbra dulce peste ochii mei
Şi-n fiecare seară moare-n ei,
Cu cel din urmă zîmbet,
Cu cea din urmă stea.

(E amintirea)

Cîte un sporadic și vag ecou eminescian dă cititorului emoția posibilității de apropiere de marele artist :

Cu foșnet de toamnă săracă
Mă cheamă uitarea la geamuri,
Cînd vîntul pe suflet mi-apleacă
Firave și tinere ramuri.

Și singură-n ceasul tîrziu,
Mă strig speriată pe nume,
Din vremea cînd n-o să mai fiu
La nicio fereastră din lume.

(Romanță)

Deși nuanțată, vibrația poetică e pe aceeași coardă, de sonoritate în surdină, intensitatea psihică fiind autentică, dar redusă și pe un făgaș îngust. Fervoarea interioară a poeziei feminine mai noi lipsește d-rei Otilia Cazimir ; aceasta însă tocmai definește și caracterul general al poeziei d-sale, de lirism potolit, deși poeta e apăsată de pierderea unei ființe iubite, a cărei amintire îi răscolește lumea gîndurilor, inspirîndu-i chiar o atitudine. Singurătatea e raportată la un trecut apropiat și e valorificată numai prin refugiul mîngîietor, în natură :

Nu mă mai mîngîie decît vîntul,
Peste fruntea arsă cînd îmi trece
Mîna lui sălbatecă și rece, —
Că pe-a ta, mi-o fură-adînc pămîntul.

Nu se mai îndură decît luna,
Lunecînd săracă peste vreme,
Din durerea aprigă să-mi cheme
Visul aiurit de totdeauna.

Nu mă mai cunosc decît copacii
Cînd se zbat în toamnă, morți și goi,
Gardurile putrede de ploi
Și cocorii rătăciți, — săracii...

(Nu mă mai mîngîie decît vîntul)

Durerea se poate bănui profundă, e „aprigă", dar zbuciumul interior caracteristic unei asemenea stări psihice nu e sugerat, ci numai afirmat, comuniunea de vibrație între cititor și poetă fiind astfel lipsită de emoția semnificativă.

În ciclul *Litanii*, cîteva poezii sunt inspirate din viața umilă a unei mahalale patriarhale, o babă sau un copil atrăgînd, cum e și firesc, sufletul sensibil al poetei plin de compasiune și vibrînd de simțiri specific feminine :

E primăvară ?
Pe ușa strîmbă a căsuței afumate,
O babă a ieșit pe-afară
Cu șalul vechi în spate.

Întinde mîna sarbădă și rece,
Să prindă-n ea bănuții calzi de soare, —
Pomana primăverii care trece.
Și rîde-n tihnă... și-a adus aminte
De-un nepoțel cuminte.

(Băbuța)

Dar nota predominantă revine și ea se afirmă în chiar *Finalul* volumului :

Singură-s de vină
Că mi-e inima un ghem de umbră și lumină...

Cine-mi poate spune
Unde-i gîndul liniștit din vremuri bune ?

Unde-i viața mea de pîn' acum,
Cald să mi-o descînt,
S-o adun în pumni : un pic de scrum —
Și s-o suflu-n vînt ?

Care e valoarea artistică a poeziei d-rei Otilia Cazimir ? Răspunsul e ușor de dat acum, după a cincea culegere a d-sale.

O simțire totdeauna onestă constituie elementul fundamental ce dă expresie unui talent ale cărui atribute, dacă nu afirmă o prea mare bogăție de forme, sunt totuși

demne de toată considerația prin suportul lor de sinceritate și prin tendința lor spre o semnificație umană.

O subtilă adesea filtrare a impresiilor și mai ales o atitudine de fină discreție inspiră lectorului o anume simpatie pentru stările de suflet delicate, fără tumultul marelui zbucium și fără tulburarea patimilor oarbe. De aici și ușurința pentru lector de a interpreta și de a-și defini de îndată propria-i emoție estetică, fără vibrație intensă și fără sinuozități. Poezia d-rei Otilia Cazimir n-are de pildă vibrația de grele semnificații a predecesoarei d-sale la „Viața Românească", astăzi uitata Alice Călugăru ; are însă gingășia exprimării stărilor de suflet delicate, specific feminine.

(*„Jurnalul literar"*, 7 V 1939)

MIRCEA PAVELESCU, „PASĂREA PARADISULUI"

Cu *Pasărea paradisului*, poemele d-lui Mircea Pavelescu, „Jurnalul literar" își inaugurează editura sa. Ceea ce trebuie relevat este că această editură publică o colecție condusă de un critic, d. G. Călinescu, care — așa cum a procedat cu acest prim volum — a intervenit nu numai la selectarea poemelor și la fixarea titlului lor, ci chiar a obținut de la autor unele remanieri de versuri. Prin toate acestea, colecția „Jurnalului literar" se deosebește fundamental de alte edituri prin criteriul critic de care e condusă și, ca atare, prin garanția că un scriitor de azi editat aici reprezintă cu adevărat o manifestare artistică ce trebuie relevată și răspîndită. În privința aceasta, a răspîndirii, e de notat că în editura „Jurnalului literar" un volum de poezii e tipărit în 1000 exemplare și pe un preț ce permite cu adevărat o largă răspîndire.

Poemele d-lui Mircea Pavelescu sunt, fără îndoială, expresia unui real talent poetic și în ele se oglindește o experiență destul de largă pentru un tînăr (12 ani de publicistică) precum și o deosebită cultură în domeniul poeziei moderne. Sensibilitatea d-lui Mircea Pavelescu

e variat instrumentală și punctele sale de plecare sunt poziții psihice de o netăgăduită autenticitate. Poet al peisajului interior proiectat în afară prin sugestivitatea unei bogate concretizări de elemente, d. Mircea Pavelescu aduce în poezia ultimului deceniu o notă aparte, de filtrat intelectualism, într-o orchestrație de sentimente ce depășesc întotdeauna manifestarea comună.

Dacă unii vor descoperi în *Pasărea paradisului* unele nuanțe ce amintesc pe Barbu (dar un Barbu emotiv) sau pe Ilarie Voronca (dar un Voronca organizat), în totalitatea ei, însă, poezia d-lui Mircea Pavelescu e profund originală și semnificația ei artistică fără îndoială că aparține întru totul autorului. De altfel, succesiunea însăși a celor douăzeci de poeme în volum capătă un sens și titlul unuia din poeme, *Jurnal de bord*, sugerează o călătorie interioară pe apele imensității psihice exprimate prin imagini geografice, cu un orizont și o floră adesea marine. Iată primele două strofe din acea primă *Elegie* a volumului, de o rară muzicalitate :

A trecut peste fruntea ta un geniu al apelor,
brațele fluxului — ample — au ajuns pînă la tine
încărcate cu stele de ceruri ultramarine
cu alge bolnave de somn peste linia pleoapelor.

Privește adînc în irisul intact al ocheanului
la flora acestui ținut fosforos, — madrepore —
în jaruri imense coralii ascund aurore
pentru inima ta — proaspătul flux al oceanului.

Fie foarte rare, fie comune, imaginile dau celor mai multe poeme aspectul plastic al unor acuarele de o colorație pregnantă, cu fluiditate și transluciditate de acvariu. În *Inel de logodnă* acest aspect se evidențiază îndeosebi :

Pagini, obraji, pași
aceasta e harta tristeții mele.

O pagină pe care mîna să fie o aniversare
și inelul de logodnă rotund ca un sărut
pentru iubita mea tînără ca inima privighetorii.

Un obraz proaspăt ca un concurs de skiuri
lipit de fața mea jilavă și lemnoasă
pe care părul umed la tîmple înseamnă o nouă înfrîngere.

O pseudo-afabulație dă proporții procesului interior. Imaginile vizuale sunt acelea care stăpînesc cu predilecție spiritul poetului și identificarea lor constituie ea însăși o parțială satisfacere a setei de cunoaștere sau a voluptății pe care o dă prelungirea antenelor spiritului spre infinit :

Omul din oglindă e prea singur.
Nu știu dacă singurătatea e o bucurie a celor triști,
știu doar că toamna îmi arde miinile pînă la umăr.

Cineva depărtat ne face semn cu brațele —
e poate duhul cenușiu al mărilor
mai trist de cînd a rămas răstignit în ceață.

Te așteptăm, omule din oglindă,
să ridici mîna pentru o nouă tăcere.
Acum deschid ochiul gol de umbre
cum s-ar deschide în vînt toate ferestrele tîrgului.

(Ferestrele tîrgului)

În poezia d-lui Mircea Pavelescu e un amestec original de ștrengărie și tristețe, de romantism și ironie, de oboseală blînd maladivă și gînduri aventuriere, în linii minore și grațioase, care dau poetului un loc determinat în lirica tînără de azi.

(„*Jurnalul literar*", 21 V 1939)

AUREL CHIRESCU, „FINISTER"

Finister este volumul de poeme premiat de Comitetul pentru premierea scriitorilor tineri de pe lîngă Fundația pentru Literatură și Artă. Titlul este vizibil căutat și el țintește să sugereze cititorului nostalgia călătoriei spre

marile depărtări necunoscute, noțiunile geografice constituind astăzi o adevărată ispită pentru poeții tineri. De la primul poem, suntem introduși în atmosfera unei călătorii nesfîrșite, fără însă o pregnantă vibrație semnificativă :

E o corabie-fantomă care ne poartă
Pe o apă fără melodii și lumini...
Ce tărîm va mai ști să ne-mpartă
După semnele-ncuiate-n rugini ?

. . . .

Oare va lua undeva sfîrșit
Marea noastră călătorie ?...

(Finister I)

Poetul caută asociația, din nefericire comună, între starea psihică și manifestarea simbolică, concretizată în fluturarea batistei sugerînd despărțirea :

Pe țărmul de unde ne luarăm avîntul,
Doar umbra rămasă mai caută-n larg ;
Pămîntul o-nalță, o flutură vîntul :
Batistă de-adio privind spre catarg.

(Finister II)

Procesul interior este însă lipsit de autenticitate și ai impresia că versurile nu afirmă decît îndelung căutate propoziții a căror îmbinare în loc de a fi tulburătoare este numai haotică. Faptul e caracteristic unei bune părți din poezia noastră tînără, în care poetul înlocuiește deficiența de expresie a unei dezorientări funciare cu afirmații de mare zbucium interior, care în realitate n-au nici un corespondent și nici o finalitate :

Între noi stă cerul ca o sabie și
întrebarea ca un fum :
Nici o urmă a risipirii mele de-acum,
marginea lumii din mine
Și nu pot culege din tăcerea care mă-mparte
Nici o urmă a risipirii mele de-acum,
Pentru semnul care să m-adune și să mă termine.

Poemul poartă titlul *Îndoieli,* dar semnificația lui ideativă e anulată prin lipsa de organizație. Procesul psihic al „îndoielii" e numai afirmat, dar structura lui este inexistentă, deși întrebările au aparență metafizică :

A cui inimă o mai căutăm în țărînă și flori,
Al cui glas îl mai despletim pe viori
Dacă toate mirările curg spre un paradis
Unde ochiul e stea și steaua, vis ?...

Înrîurirea poeziei argheziene este uneori evidentă, dovedind că autorul *Cuvintelor potrivite* exercită încă asupra poeziei noastre tinere, dacă nu o adevărată dominație, cel puțin o anume încătușare ce împiedică eliberarea spre originalitate. Cînd tînărul poet e de o redusă personalitate, cum e cazul d-lui Aurel Chirescu, înrîurirea argheziană capătă aspecte ca acestea, din *Trup sfînt :*

Frate Iisus, Frate Iisus !
Te-am strigat de jos, te-am căutat de Sus,
Lovindu-mă de-ntrebări ca de niște ruine...
Nu te-am aflat nici pe nume, nici pe cruce.
Abia acum te găsesc în mine,
Dar nu te mai pot duce.

Am poposit lîngă un ceas prea tîrziu
Pentru curcubee și jocuri cerești.
Mă-mpart în oglinzi în care nu mă știu,
Mă aplec peste minuni în care nu mai ești.

Strofele citate amintesc unul din cunoscuții „Psalmi" din *Cuvinte potrivite.* Aceeași înrîurire se mai poate observa și în *Stih naiv* sau în *Destrămări.*

Atras de facilitatea formală a versului de patru silabe, poetul dovedește prin publicarea unei poezii ca *Stih mic* lipsa unui spirit critic mai dezvoltat și o slabă cultivare în domeniul poeziei, de unde și un gust puțin educat. Versuri ca :

Sub cerul rău
Destinul tău
Și sub rea stea
Durerea mea.
Etc.

nu spun nimic și sunt dizgrațioase. Versurile acestea trebuie alăturate celor de sub titlul *Umbre de baladă,* de factură populară, care țintesc a aminti de *Miorița* și sunt scrise sub ispita formală a *Cantilenei* d-lui Dan Botta, a cărei muzicalitate superficială poate ușor încînta pe un tînăr dezorientat în poezie și fără talent care să-l țină departe de asemenea infiltrații.

Altfel, în cîteva din poeziile d-lui Chirescu se pot izola unele strofe sau versuri care afirmă o vibrație poetică nu lipsită de oarecare semnificație, ceea ce denotă posibilitatea unei evoluții spre organizarea și spre expresivitatea artistică, singurele care fac personalitatea unui poet. Iată, de pildă, ultima strofă din *Tărîm :*

Dar țărmul acesta, abia presimțit,
Nu poartă nici urmă de cer sau de lut.
De-asupra, doar somnul, imens satelit,
Domină întinsul eteric și mut.

și sfîrșitul din *Alt Don Quijote :*

Sătul de trîndăvia acestei vieți banale,
Rivnesc ținuta dîrză a unui senior,
Împrăștiind în lume victorie și fior,
Să cuceresc bogate ținuturi feudale.

Îmi vor ieși-nainte din patru părți vasalii,
Cinstindu-mi spada printr-un salut pînă-n pămînt.
Batiste parfumate vor flutura-n vitralii.

Mă va-mbia pămîntul sub cal ca să-l frămînt
Și cerul-n nopți albastre va arbora medalii.
Voi șterge vechea pată a morilor de vînt !

(*„Jurnalul literar"*, 28 V 1939)

PETRU MANOLIU, „MOARTEA NIMĂNUI"

Dl. Petru Manoliu are mai mult exercițiu decît talent. D-sa nu e un creator, ci un destul de abil construc-

tor de romane, ca arhitectul care n-are geniu, dar care totuși construiește o casă, lipsită de artă, dar confortabilă și chiar arătoasă.

Moartea nimănui nu e altceva decît un lung reportaj, cu o acțiune redusă și cu o semnificație lipsită de pecetea autenticității. Doi ratați, Andrei și Anton Barbu, se întîlnesc vagabonzi și această condiție de viață le unește existențele. Căzuți în casa unui fost plutonier major cu apucături erotice anormale, prietenia strînsă dintre cei doi începe a fi apăsată de bănuielile lui Andrei, care-l simte pe Anton ca făcînd parte din propria-i existență. Smuls din casa plutonierului bestial, Anton e călcat de un automobil. Andrei, care se vedea chemat spre renașterea la o altă viață, se simte surpat de pierderea tovarășului, este obsedat de moartea lui și, dement, se sinucide.

Prin titlu *(Moartea nimănui)*, scrierea ar vrea să însemne romanțarea faptului divers, a anonimatului existențelor tragice. Ideea de destin ce putea constitui baza filosofică a romanului e urmărită fără putere de concretizare, și dacă eroii puteau prezenta un interes prin conștiința propriei lor prăbușiri, autorul nu are totuși destulă putere creatoare pentru a-i scoate din anonimat. Simbioza celor doi are un temei în nevoia de susținere reciprocă, dar ea e mai degrabă afirmată și nu obiectivată în trăirea ei eficientă. Reportajul unor existențe nu constituie o operă literară, el nefiind decît fotografia, pe alocuri colorată, dar lipsită totuși de sensul existențial. Dl. Petru Manoliu are un talent, dar acela al construcției schematice ; urmărește o semnificație, dar cînd ea e întrevăzută de cititor, e dizolvată în dezvoltări teoretice, prin monoloagele interioare ale eroilor. Fără însușirea creatoare, ci numai aceea de observație și construcție logică, autorul nu realizează diferențierea umană caracteristică individualizării. Așa se explică, desigur, și neputința de a se elibera de unele clișee convenționale, cum este în genere portretul fizic de vagabondaj al celor doi eroi sau descrierea sinuciderii pe linia ferată a trenului.

Personalitatea autorului e mereu amenințată de căderea în comun și stilul e departe de a împlini năzuința, de altfel vizibilă, spre originalitate. Autorul are adesea o dialectică de jurnalism cotidian, total lipsită de artă :

„... Nu era pentru prima dată că rătăcea așa, de fapt aceasta era întoarcerea sa acasă, de la lucru. Or, cum nu avea casă, pribegia aceasta putea să însemne, rînd pe rînd, și biroul său și dormitorul și baia și chiar un zîmbet".

Fără potențial creator, fără originalitate în stil, talentul d-lui Petru Manoliu e minor, ținînd seamă că autorul e încă tînăr, e poate în devenire. *Moartea nimănui* nu se ridică însă cu nimic deasupra nivelului comun al atîtor romane de tineri care produc și publică mult, dar fără semnificație și realizare artistică.

(*„Jurnalul literar"*, 11 VI 1939)

CAMIL BALTAZAR, „TĂRÎM TRANSCENDENT"

Dl. Camil Baltazar e un poet prin excelență liric, la care poezia capătă vizibil aspectul de confesiune intimă. E în asta o calitate, prin aceea că versul poartă pecetea sincerității, ce emoționează prin ea însăși. Este însă și un defect, — defectul calității, — într-atîta cît nevoia depersonalizării constituie o cerință a artei, ce trebuie să depășească limitele strict personale pentru a ușura obiectivarea necesară asimilării ei. Din acest punct de vedere, lirismul d-lui Tudor Arghezi din *Hore* poate servi ca un bun criteriu de diferențiere. Intimismul poetului are aici un grad tot atît de mare, dar el e astfel realizat artisticește încît, fără a-și pierde la lectură nimic din vibrația ei inițială, are o putere de semnificație infinit mai mare ca a poeziei d-lui Baltazar. În asta stă poate deosebirea între un mare poet și un poet minor. Ambii lirici pot porni de la o vibrație tot atît de puternică, numai unul însă o poate exprima cu o intensă sugestivitate, numai unul o comunică integral, fără a pierde nimic din ea pe drumul comunicării.

Așa se explică, în mare parte, și frămîntările stilistice și unele forme de limbă chinuite și nesigure la dl. Camil Baltazar. Adică tocmai mijloacele de comunicare ale lirismului îngreuiază efuziunea lui. Chiar în *Poem*

transcendent, ce dă titlul volumului, poetul are o strofă ca aceasta :

În cerul care ne nimbează
se-adaugă-n fiecare zi o treaptă
spre fruntea-ți ce mă luminează
mai presus de trupul tău și-naltă.

Noțional se înțelege ce anume vrea să figureze poetul prin cuvîntul nimbează, dar verbul nou creat izbește într-atît prin noutatea lui încît împiedică alunecarea lină a ideii poetice, întîrziind procesul emoției estetice.

Totuși aceste observații nu ne împiedică a recunoaște în dl. Camil Baltazar un poet adevărat, care merită întreaga atenție a cronicarului avid de autentică poezie. Ultima culegere reprezintă de altfel evoluția poetului în ce are el mai caracteristic. *Tărîm transcendent* e din acest punct de vedere un titlu simbolic. El indică năzuința artistică a poeziei d-lui Baltazar și afirmă poziția ei spirituală. Spiritualizarea realității și veșnica încîntare prin trăirea de noi semnificații, acesta este sensul acestei poezii. Titlul pe care-l poartă primul ciclu, „Gloria iubirii" indică specificul acestei poezii, alături de alte titluri ca „Luminiș intim" sau „Rugă și reculegere". Deși poezie a peisajului interior, totuși nu stările sufletești complexe sau ciudate sunt exprimate de poet, ci sentimentele și atitudinile simple, dar autentice, evidente, dar fundamentale.

Iată spiritualizarea iubirii, a cărei glorie e cîntată într-o atmosferă de Psalmi :

Meniți acestei 'nalte soarte
de-a ne cuprinde-n cercuri tot mai pure,
cu cît ne-apropie ardoarea de pădure
a dragostei profunde ca o moarte,
ne-atingem ca ușoare vîrfuri de copaci
de soare și lumină tremurate.

(Tărîm transcendent)

Versuri ca acestea, de necontestată originalitate, trebuiesc însă puse alături de acelea din „Vers pur" în care amprenta argheziană se simte de îndată, deși poezia e

în așa fel argheziană încît ea înseamnă un merit al d-lui Baltazar. Iată primele două strofe :

Orice simțire ce spre tine-ndrept,
aș vrea să fie cu sfială
un dar înalt și luminos și drept
urzit în juru-ți cu migală,

în care să adun și să-ntregesc
cu hărnicii umile de albină,
un univers minuscul și regesc,
în care să te regăsești deplină.

Ceea ce dă valoare poeziei d-lui Baltazar este însă plinătatea vibrației ei comunicative, calitate pentru care d-sa trebuie prețuit îndeosebi astăzi cînd în genere poezia română ni se pare, afară de cîteva mari excepții, mai degrabă uscată, secetoasă. Deși monocordă, poezia din *Tărîm transcendent* are realizări de arta acestor versuri :

Și-n vorbele care-au vuit, solar stup
În juru-ți, urcînd treptele nemuririi,
vei simți mierea de sînge a iubirii
dăruită ție, fagure pentru inimă și trup.

Slujba și jertfa ce-ți aduceam în vreme,
cînd mîinile și ființele mi-erau una,
cînd vegheam pe viața ta ca pe oceane luna,
amintirea și lacrimile tale au s-o cheme.

(„Jurnalul literar", 9 VII 1939)

I. I. MIRONESCU

Printre puținii care s-au conformat mai mult programului literar al „Vieții Românești", în ceea ce privește tendința poporanistă, și în special țărănistă, se numără și I. I. Mironescu, al cărui prim volum, *Oameni și Vremuri,* s-a bucurat de aprecierile pline de considerație ale

lui G. Ibrăileanu (în *Scriitori români și străini*). Volumul acesta reprezintă o literatură de quasi-reportaj, fie că e vorba de un episod al revoluției de la 1907 *(Furtună Veteranul)*, fie că sunt figurate cîteva condiții umane ale țărănimii *(Dragii tatei, Sandu Hurmuzei, Vechilul* etc).

La lectură simte oricine că autorul este un sincer, dacă nu un fanatic iubitor al țărănimii, a cărei viață o cunoaște pare-se chiar în amănunte și a cărei limbă încearcă, adesea nu lipsit de artă, s-o reprezinte în stil, pitoresc ca expresie. Tendința însă, acum cînd cultura literară a publicului român s-a mai îmbogățit iar gustul s-a mai exercitat, se simte într-o asemenea măsură, încît o atare literatură pierde suportul artistic, căpătînd în modul cel mai direct pe cel de demonstrație, gazetăresc. Totul pare verosimil în ce privește suferințele țărănimii pentru epoca de acum un sfert de veac și sociologul n-ar avea nimic de tăgăduit. Cititorul de literatură, însă, e lipsit de emoția artistică, ce presupune o transfigurare a materialului și o depășire a intențiilor externe artei.

De pe o altă poziție, mai senină, deși satira societății moderne este evidentă în prima bucată, a fost scris volumul cu cele trei povestiri, *Într-un „Colț de Raiu"*. Tendința există și aici, mai ales în bucata care dă titlul volumului, dar ea nefiind expresia vădită a unui program politic se convertește în satiră curată, valabilă din punctul de vedere al literaturii propriu-zise, așa cum e valabilă pentru satira lui Caragiale. I. I. Mironescu satirizează viața modernă a burgheziei românești de după război, care s-a depărtat de ceea ce e firesc și de bunul simț, într-o măsură și mai mare decît burghezia de la sfîrșitul secolului trecut din literatura lui Caragiale. Mironescu, însă, nu are o literatură de tipuri, ci una de aspecte și de situații, din care rezultă comicul și umorul. *Într-un „Colț de Raiu"*, de pildă, cuprinde sau amintește de personaje reale, intrate în circulația publică, pe care autorul le utilizează pentru semnificația lor, ușurînd astfel efortul creator. Vigoarea umorului este însă de netăgăduit și, dacă lui Mironescu îi lipsește un rafinament al construcției, spiritul lui de observație și talentul de a mînui un material comic și umoristic în el însuși fac ca numele său să intre în istoria literaturii române.

I. I. Mironescu era născut la 13 iunie 1883 la Tazlău, în ținutul Neamțului, locul *Amintirilor* lui Creangă, pe care le-a și dramatizat, fără însă a izbuti să se ridice la nivelul marelui povestitor. A murit la 22 iulie anul acesta.

(*„Jurnalul literar"*, 6 VIII 1939)

TEATRUL LUI JARRY

La 1 noiembrie, anul acesta, s-au împlinit 32 de ani de la moartea lui Alfred Jarry, scriitorul francez puțin cunoscut chiar în propria lui patrie.

Capodopera lui este *Ubu Roi*, dramă în cinci acte. Compusă la 15 ani, opera aceasta a fost mai întîi reprezentată la Teatrul de Marionete în 1888, adevărata premieră fiind însă cea de la Théâtre de l'Oeuvre, la 10 decembrie 1896. În acest an apăruse și prima ediție a operei, din care pînă astăzi nu s-au tras decît trei. Aceasta nu trebuie să ne mire, căci Jarry a fost „descoperit" abia după război, cînd diferitele grupări literare de avangardă, cele violent anti-raționaliste, i-au relevat talentul. Totuși procesul de valorificare a fost într-atît de încet, încît o a doua operă teatrală a lui Jarry, *Ubu Enchaîné*, pe care „Revue Blanche" o editase în 1900, fusese complet dată uitării pînă în 1937, cînd piesa fu jucată la Théâtre d'Essais de la Expoziție. Anul trecut ea a fost editată într-un volum ce-i poartă titlul și care cuprinde și o mică piesă, *Ubu sur la Butte*, prescurtare în 2 acte a lui *Ubu Roi*, reprezentată în 1901 la Guignol des 4-z' Arts ; același volum cuprinde, apoi, *Les Paralipomènes d'Ubu Questions de théâtre* și *De l'inutilité du théâtre au théâtre*, — eseuri publicate pentru prima oară, acum peste patruzeci de ani, în „Revue Blanche" și „Mercure de France", de asemenea cîteva prețioase note asupra a două conferințe ale lui Jarry.

Cele trei eseuri citate ca și o scrisoare adresată de Jarry lui Lugné-Poe (care i-a pus în scenă piesa *Ubu Roi* la Théâtre d'Oeuvre), la 8 Ianuarie 1896, ne ajută mult

la interpretarea teatrului ubuesc și la găsirea acelei semnificații pe care a vrut să i-o dea însuși autorul său.

Personajul principal al teatrului lui Jarry este Père Ubu, care sintetizează un tip de umanitate, nu prea ușor de definit, dată fiind originalitatea lui, dar extraordinar de sugestiv în manifestările lui, în stilul lui de viață. Manifestările acestea sunt într-atît de sugestive, încît ele devin lucruri în sine, detașate oarecum de personaj și totuși neputîndu-le înțelege decît ca izvorînd din structura lui Père Ubu. O asemenea proiectare în afară și o asemenea tendință de concretizare nu putea duce decît în grotescul pur și în bufonerie. Și totuși acest personaj exprimă adesea un bun simț, acela al omului comun, și tocmai de aici și o truculență amintind de cea a lui Rabelais, după cum simplitatea satirică se aseamănă cu aceea a lui Aristofan. Așa cum observă Jean Saltas, prietenul și editorul lui Jarry, Père Ubu e un M. Prudhomme, reapărut într-o incarnație de sfîrșit de secol și încărcat cu o sarcină enormă.

Înainte de orice, *Ubu Roi* ca și *Ubu Enchaîné* sunt două opere profund satirice. Cum însuși spune în eseul *Questions de théâtre,* Jarry ar fi voit ca, odată cortina ridicată, scena să fie înaintea publicului ca una din acele oglinzi în care viciosul se vede cu coarne de taur și cu trupul de dragon, pentru a rămînea stupefiat. De altfel în *Ubu Roi* cea vizată direct e mulțimea, „masă inertă, incomprehensivă și pasivă pe care trebuie s-o biciuiești din timp în timp pentru a putea cunoaște după gemetele ei de urs unde a ajuns", — spune Jarry, — căci ea „e destul de inofensivă, oricare i-ar fi numărul, pentru că luptă împotriva inteligenței". Père Ubu reprezintă deci în mod grotesc această mulțime și prin el ea e „biciuită". Mère Ubu, care, adesea, pare a fi raisonneur-ul piesei, referindu-se la Père Ubu are mereu replici de acestea : „Quel sot homme !... quel triste imbécile !".

Tendința violent-satirică explică grotescul personajelor și al acțiunii lor. Viziunea grotescă îl preocupă pe Jarry cînd e vorba de reprezentația piesei. El se oferă, de pildă, în citata scrisoare către Lugné-Poe, să procure masca pentru personajul principal ; apoi, ca în vechiul teatru englez, pentru scenele ecvestre, recomandă un cap

de cal în carton care să fie atîrnat la gît, „detaliu care e în spiritul piesei, pentru că am vrut să fac un «guignol»".

Croquis-urile care însoțesc cele două volume sunt făcute de însuși Jarry. Ele ne sugerează viziunea grotescă a personajului : scurt, foarte gros, capul mic, ca un apendice neglijabil, picioarele scurte, distanțate. E parcă una din acele marionete, realizate grosier, fără nici o sinuozitate, otova. Rege (ca în *Ubu Roi),* sclav (ca în *Ubu Enchaîné),* personajul rămîne mereu același în structura lui. În orice condiție, sub orice aspecte, bruta scundă dar lacomă, cu figura porcină dar lașă, este de un egoism și de o cruzime necruțătoare, spunînd continuu stupidități cu aerul celor mai grave sentențe. Père Ubu e un... geniu al prostiei, dar prostia aceasta nu e uneori deloc inofensivă. Dimpotrivă.

Convenționalismul este aerul pe care-l respiră mulțimea în cele mai mici acte ale ei. Convenționalismul impune deci calapoadele atîtor acte omenești și din el emană formulele care îmbată, care chiar cînd apar profund inovatoare nu spun în fond decît tot același lucru. Nevoia de formule a mulțimii trebuia să-l preocupe pe Jarry. Iată, deci, în *Ubu Enchaîné* o scenă care în aspectul ei comic ascunde o tragedie. E vorba de scena II-a din actul I. Eroii acestei scene sînt *Trei oameni liberi.* Aceștia se cred și se proclamă liberi, în realitate fiind sclavii propriei lor închipuiri. Deci ei trebuie să meargă în Cîmpul lui Marte la... exerciții de libertate. În accepția mulțimii noțiunea de libertate se confundă cu aceea de nesupunere, de neascultare. Așadar lozinca celor trei oameni liberi este : „Să nu ascultăm !". Ei fac tocmai pe dos ceea ce li se spune, și cînd li se comandă : „Adunarea !" ei se răspîndesc, pentru a se aduna cînd li se comandă „ruperea rîndurilor". Căci spune unul din ei : — „Să nu uităm că datoria noastră e aceea de a fi liberi". De aceea și fac exerciții individuale de... neascultare ! E limpede că oamenii aceștia sunt victimele unei formule care-i înșeală total și care nu schimbă cu nimic, realmente, situația. Cei trei oameni sunt însă convinși că sunt liberi, deși, printr-o simplă conversație, rezultatele sunt aceleași. S-a schimbat doar formula. Scena aceasta care nu are mai mult de două pagini e desigur

unul din cele mai lucide rechizitorii rostite la adresa tragicei auto-înşelări a mulţimii, tiranizată de formule îmbătătoare.

Ceea ce atinge Jarry într-o scenă ca aceea amintită este deci chiar structura gîndirii comune, a filosofiei cotidiene. De aceea el proclamă nevoia de a biciui spiritual, de a-l revoluţiona. Jean Saltas citează cuvintele lui Jarry, date lui ca răspuns într-o conversaţie : „... a spune lucruri comprehensibile nu serveşte decît la îngreuiarea spiritului şi la falsificarea memoriei, în timp ce absurdul exercită spiritul şi face să lucreze memoria". Într-adevăr, procedeul absurd, fantezia, grotescul, bufoneria, — toate, adică, elemente „anormale", caracterizează opera lui Jarry. Semnificaţia ei umană este deci mult mai profundă iar poezia procedeelor ei artistice mai subtilă decît ne închipuim.

Jarry e un răzvrătit, care pentru a-şi atinge ţinta dă obiectivelor proporţii fantastice. Jarry e un poet.

(*„Jurnalul literar"*, 26 XI 1939)

N. IORGA „OAMENI CARI AU FOST"

Al patrulea volum din *Oameni cari au fost,* datorit d-lui Nicolae Iorga, arată în plus cît de binevenită este această culegere a unor sintetice portrete, scrise sub impresia momentului semnificativ al intrării în veşnicie a celor „cari au fost". Culegerea aceasta cuprinde un răstimp de peste 30 de ani, de la 6 august 1906 pînă la 6 iunie 1939. E un adevărat capitol al istoriei noastre nu numai culturale ci, prin varietatea domeniilor la care se referă, naţionale, presărată ici-colo cu cîte un nume străin ce ne integrează, firesc, în istoria vieţii europene a ultimelor trei decenii.

Dar nu interesul — să zicem documentar — face valoarea acestei culegeri, cît mai ales însemnătatea ei pentru definirea personalităţii însăşi a d-lui N. Iorga, raportată la evenimentele legate de viaţa celor portretizaţi ca şi la ideile şi însemnătatea activităţii lor. Dl. Iorga

este o personalitate ce depăşeşte, uneori copleşitor, însăşi linia excepţiilor. Aşadar, articolele din *Oameni cari au fost* ne interesează ca o proiectare a propriei personalităţi a autorului lor, pentru noi ele constituind un element din cele mai propice pentru definirea acestei personalităţi. Un articol de gazetă presupune o reacţiune, o atitudine, un fel de a vedea. Gazetarul zilnic e de cele mai multe ori un gazetar militant, şi cînd el e de gradul spiritual al d-lui Iorga, acest militantism afirmă o concepţie şi dă o semnificaţie. Necroloagele acestea depăşesc deci nivelul genului, ele avînd adesea o putere de orientare şi o direcţie ce izvorăşte dintr-o serie de principii constituind o etică. Iată un articol din 16 noiembrie 1919, consacrat luptătorului ardelean *Septimiu Albini :*

„În satul său ardelean, între ai săi, s-a stins după o lungă zăcere, de urmările unei răceli prinse în cel dintîi drum al său spre casa de mult părăsită pentru o lungă pribegie, Septimiu Albini".

Unul din tinerii care în procesul «Memorandului» au arătat voinţa de a trăi a neamului nostru, Albini avea un frumos viitor înaintea sa, dacă ar fi putut rezista ispitei de a trece «dincoace».

Aici, luptătorului politic, ziaristului i s-au închis într-un birou de funcţionar la Academia Română perspectivele.

A lucrat cinstit şi şi-a isprăvit viaţa fără a fi trăit-o. De aceea îndoit îi plîngeam sfîrşitul".

Arta d-lui Iorga se vădeşte în fraza sintetizatoare, în caracterizarea scurtă dar semnificativă, în ritmul progresiv, sacadat în fraze din ce în ce mai scurte, în propoziţii, pe măsură ce artistul se apropie de sfîrşit.

Atitudinea etică, creatoare, este exprimată uneori în formule de o sugestivitate ce este proprie numai d-lui Iorga. În articolul despre *Doctorul Petru Bucşan,* de pildă, după fraza :

„Ne aşteptam la această pierdere, şi totuşi ea ne zguduie adînc", urmează cuvintele de încheiere :

„De-ar fi mulţi să-i semene !".

Uneori chiar titlurile definesc pe cel căruia i se consacră totodată într-o formulă lapidară, dar justă şi sugestivă totodată. Iată, de pildă, articolul despre Regele Angliei, intitulat : *Un profesor de regalitate : George al*

V-lea; și altele: *Un modest: Alexandru Ciura*; *Un mărturisitor Maxim Gorki*; *Un suflet de luptă: Octavian Goga*; sau *Moartea unui păgîn, Ludendorff*; ca și *Un American fără noroc în România: Nicolae Basilescu*.

Volumul mai cuprinde și cîteva cuvîntări, după cum și cîte un articol de critică literară asupra vreunei opere postume. Iată, pentru exemplificarea aceleiași puteri de observație și de definire, cîteva rînduri despre volumul de postume al lui Octavian Goga, *Din larg*: „Atîtea minunate versuri, dar, pentru prima parte, nu venind din viața însăși, ci mai mult plutind deasupra ei. Oratorul, prozatorul, abundent și furtunos, rupe încleștarea poetică a versului. În năvala comparațiilor e ceva care anunță neliniștea noii poezii. Poemele sunt, după unele adnotări, anterioare încă anului 1916. Se află apoi și răsunete din durerile și îngrijorările Războiului. «Hora» nu are însă în ea sufletul acelor ceasuri: e un Alecsandri cam vechi. O satiră cu ținte apropiate și mărginite urmează."

(*„Jurnalul literar"*, 10 XII 1939)

AL. MIRONESCU, „DESTRĂMARE"

Lectura romanului d-lui Al. Mironescu e puțin antrenantă. În economia ei, cartea conține multe pagini ce par răzlețe, după cum scurtele capitole par niște sumare fișe, cărora le lipsesc adesea firele de legătură. Nu o dată, în cîteva pagini autorul năzuiește să schițeze liniile unui portret, dar nu reușește decît sporadic. Se urmărește o familie în numeroasele ei ramuri, puse în contact cu diferitele peisaje și evenimente, dintre care cel mai semnificativ pe linia autorului este trecutul război. Personajul ce justifică întreagă această perindare este Șerban, copil mic la începutul cărții, tînăr de vîrsta serviciului militar la sfîrșitul ei. Prin acest Șerban, autorul își exprimă în mod stràveziu propriile sale observații, propriile sale atitudini, uneori comune, alteori cam sumare, nu o dată teziste. *Destrămare* (Ed. Fundațiilor, 1939) e o scriere ce urmărește o demonstrație, aceea a descompunerii sociale a burgheziei noastre, descompunere precipitată de valul războiului. Această descompunere nu e urmărită pînă la ultimele ei consecințe și autorul se ferește a o integra în complexul larg social, demonstrația avînd drept corolar uniunea lui Șerban, vlăstarul burgheziei citadine în destrămare, cu o fată de la țară, Atina, plină de sănătate fizică și morală. Nu e nimic revoluționar în asta și romanul este, prin epilogul lui, mai degrabă semănătorist. Dar asta nu ar împiedica realizarea unei bune cărți.

Ceea ce-i lipsește d-lui Al. Mironescu este acel cheag care cimentează elementele. Și elementele sunt foarte numeroase. Cîteva pagini fac un pseudo-capitol și lectorul e din ce în ce mai copleșit de succesiunea unei neobișnuite abundențe de mereu alte personaje, mereu alte nume. Din cele mai multe asemenea capitole, Șerban, firul conducător, lipsește, fiind eclipsat rînd pe rînd de doamna Zamfirescu, Mitică Teodorescu, madam Palanchevici, domnul Transilvăneanu, Mascota, mătușa Smaranda, Lenuța, Grigore Garofeanu, Dan, Nadu, Ninon, („de o înspăimîntătoare frumusețe"), Mihăiță, Andrei Ionescu, Ida („jumătate evreică și jumătate lumea întreagă") și, în sfîrșit, Atina („dragostea lui Șerban de la țară"). Autorul a crezut nimerit pentru demonstrația urmărită, să adune cît mai mult material, cît mai multe fișe de sprijin. Dar o operă literară nu trăiește prin numărul mare al tipurilor ci prin varietatea lor diferențială, fiecare tip avînd însă o justificare a existenței lui în economia operei și contribuind prin această existență la definirea unei semnificații. Nu fișele, cazurile, interesează, ci înlănțuirea lor, organizarea lor într-un tot unitar și în care fiecare factor e simțit ca necesar. Dl. Al. Mironescu are simț de observație destul de viu și pare uneori experimentat în direcția psihologiei sociale; d-sa e un bun înregistrator de fapte și chiar un sugestiv comentator al lor, ca un bun ziarist. Însușirea constructivă îi lipsește însă. D-sa poate deveni un bun portretist, cu trăsături din cîmpul tematicei sociale. Deocamdată talentul organizatoric e deficitar, fragmentarismul fiind aspectul la care se limitează.

Totuşi *Destrămare* ar putea fi o carte interesantă prin experienţa ce ar presupune-o sau prin chiar teza urmărită de autorul ei. Ea nu afirmă însă nici una, nici alta. Multe tipuri sunt inconsistente, altele numai figurate, iar unele sugerate doar prin numele convenţional (pedagogul Prăjinescu, „brun, uscat şi teribil de înalt"). Multe situaţii sînt nedefinite şi fără consecinţe. Cît despre teza urmărită, a descompunerii unei clase, ea a fost mult exploatată în literatura noastră, de la Nicolae Filimon şi Duiliu Zamfirescu, care numai anunţă problema, pînă la Mihail Sadoveanu şi Cezar Petrescu, care o speculează, unul în domeniul clasei boiereşti, celălalt în domeniul clasei burgheze sau chiar în mediul închis al satului, invadat de factorii exploatării burgheze. *Destrămare* are unele asemănări de situaţii cu *Întunecare* (mai ales partea rezervată războiului : atmosfera morală creată de el, deziluzia luptătorilor după victorie şi încheierea păcii, etc.)

Deci tocmai cînd se părea că literatura noastră se eliberase de asemenea teme ce o invadase în deceniul precedent, iată că un autor crede nimerită şi posibilă o revenire a lor. Socotim că aceasta nu poate fi nici în favoarea subţierii atmosferei noastre spirituale, în direcţia unei mai mari mobilităţi, nici în aceea a originalităţii.

Stilul d-lui Al. Mironescu e adesea neîngrijit sau estropiat în sforţarea de a părea necăutat, direct. Iată cîteva fraze luate la întîmplare :

„În dragostea care se naşte între copii apare un element pur, o *arsură* singulară, care nu mai reapare niciodată pe drumul vieţii" (pag. 65).

Uneori stilul conţine familiarităţi verbale ce surprind pe cititorul care nu cultivă cuvintele în sine, şi ca atare nici nu le respinge, dar care este în mod neplăcut izbit de brutalitatea inutilă. (Să se vadă, între altele, pag. 70, 213, 216.)

Altă frază :

„A urmat o scenă mută şi jenantă. Domnul Teodorescu a devenit de o mie de ori mai solemn, surorile sale schimbau feţe şi uitături, ceilalţi înţepeniseră interlocaţi, iar Şerban şi fratele său au ţîşnit afară, etc." (pag. 164)

Alta :

„Sărmanul elev era examinat ca un condamnat, din creştet pînă în buric, adică atît cît îngăduia pupitrul" (pag. 241)

Stilul în care povesteşte însuşi autorul, fără a fi aluziv la o anume psihologie, a vreunui personaj, este deci fără necesitate artistică familiar, coborît.

Iată un alt exemplu :

„Ban cu ban, adunat cu stăruinţă şi baniţa s-a umplut de aur. Nici cucoana Vica n-a stat cu degetul în nas. Azi o ochiadă, mîine o vorbiţă şi directorul, care din întîmplare era înaltă faţă bisericească, a căzut în păcatul preacurviei" (pag. 152), pentru ca la pag. 153, tot autorul să exclame, în propriu-i comentariu : „Fi-r-ar a dracului de lume mare !".

De asemeni în volum, alături de *rezonîndu-şi* (soţia), se pot găsi pe lîngă termenii ce nu pot fi figuraţi decît prin prima literă şi cu puncte, unii ca aceştia : *porcenie, şoldie, beşniţă, beşoandră* etc., după cum, alteori, regulile gramaticale, ca acordul cazurilor, de pildă, nu sînt nici ele respectate („...sărbătoreau cu solemnitate împlinirea a încă *un* an de căsnicie" — pag. 179), ceea ce face să nu ne mai surprindă ortografieri ca să *umblii*.

Va fi părînd poate excesivă insistenţa noastră asupra unor asemenea amănunte, dar ea e necesară cu atît mai mult cu cît în această foaie s-a atras şi se atrage continuu atenţia asupra uşurinţei cu care se scrie la noi. Neglijenţe şi libertăţi ca acelea citate nu pot fi îngăduite într-o operă literară, aşa cum sunt îngăduite în presa noastră cotidiană sau în reviste.

(„Jurnalul literar", 24 XII 1939)

LA BUCUREȘTI

CORESPONDENȚĂ CU G. CĂLINESCU (II)

34

Strămutat la București încă din toamna lui 1940 datorită evenimentelor ce s-au repercutat și asupra mea (arestat la finele lui iulie cînd a fost suprimat și ziarul „Iașul", eu scriind în acel ultim nr., din 27 iulie, articolul *Locul nostru în Europa;* suspendat din învățămînt în septembrie același an, arestat la 6 noiembrie 1940 etc.), prima scrisoare ce i-am trimis-o lui G. Călinescu (la Drogheria Merișanu, str. Dorobanți, 182, Buc. III) explică, în parte, cel puțin, motivele de prudență determinate de starea mea de semi-ilegalitate, străduindu-mă să rămîn în Capitală „un om fără identitate, trăind în complet anonimat, aproape fără nici un fel de relații", nu, însă, și fără a căuta de lucru, în domeniul publicistic (eram, la acea dată, în contact cu „Vremea", condusă de Vladimir Donescu). Scrisorile ce urmează vor fi, treptat, mai lămuritoare. Dar iat-o pe aceasta :

Buc., 17 ian. 1941

Mult stimate Domnule Călinescu,

Nu v-am mai scris atîta vreme pentru motive (socotite de mine) de prudență, cu dublu sens, deși m-am convins mai apoi că am supraestimat aprehensiunile mele. Apoi,Dv. v-ați mutat, și soția mea abia acum mi-a comunicat noua Dv. adresă. Știu că consemnul era să aștept mai întîi cuvîntul Dv., dar vă rog să mă credeți că, odată în posesia adresei, nu mă pot stăpîni să nu vă scriu, sențelege în dorința de a vă vedea cît mai curînd.

Îmi lipsesc buna Dv. orientare și optimismul Dv., totdeauna convingător, pentru că totdeauna el este interpretarea justă a realităților, prezente sau mai îndepărtate. Sunteți din ce în ce mai verificat de evenimente și aș fi fericit să le văd proiectate de lumina Dv. atît de revelantă.

Sunt apoi — îngăduiți-mi aceasta — îngrijorat de Istoria literaturii, *asupra desăvîrșirii căreia ca tipar îmi fac continuu tot felul de idei, împins să extind anume fapte, din alte domenii, și asupra Literaturii. Dar gîndul se oprește singur, îngrozit, refuzînd să creadă o asemenea posibilitate.*

Cum nu puteam comunica cu Dv., într-o zi am fost tare ispitit să pun mîna pe telefon să întreb, dacă nu pe R.[osetti] cel puțin la Tipografie, cum merg lucrurile. M-am stăpînit pentru a-mi da astfel o „dovadă" că desigur nu pot merge decît bine.

Eu am început să mă aranjez pe aici, din punct de vedere material. Calea e cam penibilă, dar trebuie să merg pe ea, căutînd numai atît : să rămîn eu însumi. Cînd vă voi putea vedea, vă voi spune mai multe în privința asta, căci începutul meu de aranjament e în domeniul publicistic. Prin legături de rudenie, am ajuns în contact cu cîțiva oameni care, — cel puțin așa pretind ei — nu sunt nici filo —, nici -fobi, ci numai filo-români. Totuși n-am încredere în nimeni și n-aș face decît lucruri anodine, „umplutură", unde nu se cere nici personalitate și — mai ales — semnătură. În orice caz, unde nu se cere să te falsifici pe tine însuți, chiar dacă n-ar fi nici un risc de a fi descoperit. Și chiar în condițiile acestea, n-aș putea lucra la foi de culoare.

Sunt, dealtfel, și mă străduiesc să rămîn aici un om fără identitate, trăind în complet anonimat, aproape fără nici un fel de relații. Nici la rudele — care, după soție, sunt destul de numeroase — nu mă duc, fiindcă pretutindeni (poate exagerez) sunt privit fie ca „victimă nenorocită", fie (ceea ce e mai grav) ca „soțul bietei fete, fără noroc". Noroc că, cel puțin pînă acum, soția mi-a dovedit și-mi dovedește o bravă camaraderie.

Dar, vedeți, am alunecat prea mult pe calea mărturisirilor intime. Ele sunt însă, într-un anumit fel, docu-

mentare ale vremii, valabile și, poate, reprezentative. Ele evidențiază totodată nevoia de a-mi împlini dorința de a vă vedea. N-aș vrea însă, pentru nimic în lume, să vă mîhnesc cu ceva. Mă tem că poate încă nu v-ați instalat aici, așa cum ați vrea, sau poate aveți mult de lucru, sau altceva. În aceste cazuri, mă voi sili să aștept.

Pînă atunci, primiți cel mai cald și mai respectuos salut al meu, ce se vrea tot așa de devotat ca totdeauna.

Sărutări de mîini, Doamnei,

G. Ivașcu

Str. Sf. Elefterie, 13 Loco VI

35

Se-nțelege din chiar data scrisorii (2 febr. 1941), că ea este redactată și trimisă lui G. Călinescu după rebeliunea legionară din 21—22 ianuarie 1941. De aici și aprecierea că „se mai poate răsufla puțin", „pe încetul aerul se purifică, deși încă plutim în ceață". Urmează detalii asupra contactului meu cu conducerea revistei „Vremea", unde, sub numele de Paul Ștefan (cu care convenisem a circula în redacție și tipografie) încercam să mă acomodez, bucuros de a putea lucra în publicistică. Experiența de la „Iașul", iar, pe planul unui săptămînal de cultură, cea de la „Jurnalul literar" se dovedeau întru totul folositoare. Informez, totodată, pe G. Călinescu (care-mi răspunsese la misiva mea din 17 ianuarie, sugerîndu-mi chiar să iau contact cu ziaristul C. Beldie, fostul secretar de redacție la „Ideea europeană") și despre speranțele mele de a fi reprimit în învățămînt.

În fine, după o aluzie la interesul — comun — pentru victoria Aliaților (la această dată, reduși, practic, la Anglia) și la posibila îndepărtare din Universitate a elementelor didactice legionare, îmi exprimam speranța că *Istoria literaturii române,* aflată sub tipar, „e aproape gata de a fi în vitrine". Cu evocarea perspectivei privind extinderea colaborării mele la „Vremea" și în domeniul cronicii literare, încheiam această scrisoare :

Buc., 2 febr. 1941

Mult stimate Domnule Călinescu,

Am întîrziat dinadins cu răspunsul, pînă ce viața și-a reluat cursul măcar aproape normal. (Am văzut cum mi-a venit zilele trecute o scrisoare de la fratele meu!) Și ceea ce s-a întîmplat v-a confirmat o dată mai mult opiniile Dv. susținute constant. Se mai poate răsufla puțin și numai eu știu cîtă valoare poate avea acest „respiro". Cascada răsturnării falselor valori se prăvălește în neantul de unde izvorîse. Pe încetul aerul se purifică, deși încă plutim în ceață și din cînd în cînd ne mai înecăm în bucuria înghițirii — poate prea lacome — a aerului proaspăt sau măcar cu iluzia că e proaspăt. Cît de mult aș dori acum să stau de vorbă cu Dv. !

Vă mulțumesc — dar cuvîntul nu poate exprima sentimentul de sprijin ce mi l-ați dat — pentru atîta bunăvoință și încredere. Mi-ați pomenit de Beldie. Cred că e potrivit să continui acolo unde am reușit să pun piciorul : la „Vremea" lui Donescu. Nu e mare lucru și n-aș fi dorit-o. Dar ce să fac ? Cel puțin am avut bucuria că nu sunt chiar așa cum mi-i închipuiam : verzi din cap pînă în picioare. Vladimir Donescu e deosebit de manierat și — cînd e sincer — se vede că e un burghez ce ține la socotelile lui de om liniștit, într-o țară liniștită. Are și simpatii externe adecvate și peste ceea ce mă așteptam. Primul lui redactor e Barbu Theodorescu, despre care Dv. probabil că știți ceva. Eu nu-l pot încă defini, deși — cel puțin — pare „de treabă". Nu se pricepe totuși în publicistică și a fost f. bucuros cînd — prin recomandarea directorului — „a scăpat" (după propriile-i cuvinte) de grija redactării și compunerii paginilor cu caracter de politică internațională, care mi s-au încredințat mie. Fac acolo cît pot, și, mai ales, ce se poate. Săptămîna trecută — un adevărat record pentru mine — am încasat 1500 lei. Asta e enorm față de atîtea luni în care n-am cîștigat nici un leu. Continuînd tot așa, aș putea avea 6000 lei pe lună, cea ce n-ar fi puțin. (Fac hărți în tuș, adun notițe, curiozități și fac și cîte un reportaj-două, cu mersul războiului, cu aviație etc. Adică gazetărie de traduceri și prelucrări, pe ici, pe colo cu cheie.)

Cred însă că ar mai trebui să încerc la Minister pentru catedra mea. N-am nici o informație pînă acum despre noii conducători. Am așteptat să aud schimbarea directorilor respectivi din minister, dar ea nu s-a produs încă. Totuși s-a anulat decizia prin care inspectorii de control etc. fuseseră pensionați — înainte de vreme — la 1 febr. Ar fi o indicație. Mai aștept informații și cred că săptămîna aceasta voi relua ofensiva, cu atît mai mult cu cît înlocuitorul meu a fost numit pentru calitățile lui verzi. Poate va fi fost pe baricade.

Am mai încercat pe la „Timpul", dar primul lui redactor m-a purtat cu vorba vreo lună de zile și mi-a cerut și material de probă pentru care am muncit, l-am făcut, l-am dat, mi-a spus că e bun, dar n-a apărut. Am înghițit-o și am tăcut.

Extern, lucrurile continuă pe drumul trasat din ce în ce mai viu și într-un ritm tot mai accelerat. Englezii au fost invitați să debarce ei ! Cunosc acum foarte bine geografia Africei de Nord și din Nord-Est și din sărăcia mea mi-am cumpărat un bun Atlas italian pentru a urmări fazele ostilităților.

În curînd sper să vă dau și alte vești despre cele ce întreprind la „Vremea", care e și o editură care n-are de lucru, din lipsă de idei ; Vlad.[imir] D.[onescu] ar vrea să scoată și un ziar zilnic. Poate aici mi-aș găsi o întrebuințare mai bine retribuită.

Cît despre Leonora, se-nțelege că iau și eu parte la joc, pontînd totul pe ea.

Credeți că „lista neagră" universitară a căzut ? Sau poate se face alta, după alte criterii ?

Probabil că Istoria literaturii *e aproape gata de a fi în vitrine. Ce eveniment va fi ! Aș arăta-o cu degetul și m-aș umfla în pene ca și cum ar fi a mea ! Sper să vie și ziua asta cît mai curînd.*

Ați văzut ce a ieșit la S.S.R.? Eterna poveste !

Să fac oare la „Vremea" cronică literară, sub pseudonim ? (Au nevoie de așa ceva, și mi-ar încredința-o, deși nimeni afară de Vlad. D. nu știe că mă cheamă altfel decît ca unul din pseudonimele de umplutură cu care le dau materialul, pseudonime ce nu le socot demne de a vă fi amintite Dv.) Aici, mai ales, am nevoie de sfatul Dv. Vă rog să mi-l dați.

Cu același neclintit devotament, vă salut cu încrederea crescută și confirmată de evenimente,

G. Ivașcu

Respectuoase sărutări de mîini Doamnei.

36

Printr-o carte poștală cu data poștei 13, respectiv 14 febr. 1941 (aceasta găsită printre hîrtii care au fost absolvite de vicisitudinile vremurilor), G. Călinescu, după ce-mi mulțumește pentru „promptitudinea" cu care i-am trimis un articol (nu-mi amintesc care anume), mă previne că „nu e nimic adevărat" în ce privește numirea lui D. Caracostea la direcția Editurii Fundațiilor. Din nefericire, lucrurile vor evolua tocmai dimpotrivă (corespondența ce va urma, ce poate fi, acum, coroborată și cu cea deja publicată între G. Călinescu și Al. Rosetti, o va demonstra [1]).

În aceeași carte postală crede că semnătura Alice Botez de la o cronică literară apărută în „Vremea" mi-ar aparține.

Iată scrisoarea lui G. Călinescu (adresată mie în str. Sf. Elefterie 13) și datată, simplu, *joi:*

Iubite domnule Ivașcu,

Îți mulțumesc p. promptitudinea cu care mi-ai trimis articolul. Bravo ! Dacă ai citit în Universul *acum o săptămînă că D. Carac. a fost mutat la Fundație, află că nu e nimic adevărat. Rosetti e la postul său. I-am scris încă înainte de a avea răspuns de la d-ta să-ți trimită cărțile, dîndu-i adresa d-tale. Dacă în cîteva zile*

[1] Cf. a) G. Călinescu, *Scrisori și documente.* Ediția îngrijită, note și indici de Nicolae Scurtu, Editura Minerva, 1979, pag. 89, 90. b) *Corespondența lui Al. Rosetti cu G. Călinescu (1932—1964),* prezentată de Liviu Călin, Editura Eminescu, pag. 71, 74, 75, 82. În nota de la pag. 82, Liviu Călin dă și cîteva date semnificative despre Barbu Theodorescu.

nu primești, dă-i un telefon (240—70 și 206—40) și spune-i, că, în urma intervenției mele, îl rogi să le trimită mai repede și mai din urmă. Am văzut diferite nume în Vremea. *Cam bănuiesc. Dar Alice B. de la Cr. lit. D-ta ești? Atunci ești șugubăț: e tocmai numele soției lui Sache [...]*

Un salut afectuos

G. Călinescu

În scrisoarea mea din 19 febr. 1941 îi confirm primirea cărților trimise — la stăruința sa — de Al. Rosetti, pentru care îi mulțumesc din toată inima. În ce privește semnătura Alice Botez la Cronica literară din „Vremea" (nr-ul 2 febr. 1941), îl asigur pe G. Călinescu că persoana există „în carne și oase". E vorba de prozatoarea Alice Botez (1914—1985), viitoarea autoare, între altele, a romanului *Iarna finbul* (1968). Evident, la acea dată (1941), A. B. doar debuta la „Vremea".

O destăinuire importantă pentru mine — este aceea a pseudonimului cu care lucram la „Vremea": „acolo sunt pentru toată lumea «Paul Ștefan»". Cu acest nume semnasem, de altfel, între timp, un număr de reportaje pe teme internaționale.

Totodată, îi comunic aprehensiunile mele privind conduita lui Barbu Theodorescu, care exercita un fel de funcție de redactor principal și a cărui evoluție în ce-i privea pe Al. Rosetti și pe G. Călinescu se va dovedi pernicioasă.

În scrisoare sînt aluzii la evoluția situației internaționale (întrucît la „Vremea" aproape întreg acest sector — de altfel extins tocmai datorită colaborării mele — „îmi aparținea"), de unde și unele exprimări criptice („cele două Alfe"): „cărăbușul întors deja pe spate", reamintește imaginea lui G. Călinescu dintr-o Cronică a mizantropului privitoare la excesul de tehnicitate al mașinăriei de război hitleriste care printr-o lovitură serioasă poate fi, cumva, paralizată.

Cît despre acel G. P. de la finele scrisorii, ele sînt inițialele numelui profesorului ieșean Giorge Pascu, trimis în cercetarea Parchetului pentru insultă de către

noul ministru al Educației, Radu Rosetti, acuzat de G. P. de „francmasonerie" — una din marotele acestui impulsiv membru al corpului didactic al Universității ieșene, care acaparase, datorită poziției lui de dreapta, și revista „Cetatea Moldovei", acum încăpută în mîinile fiului lui A. C. Cuza, G. Cuza, cunoscut ca agitator evident... „cuzist". Numirea profesorului N. I. Popa, distins intelectual, colaborator la — suspendatele acum — „Însemnări ieșene", ar indica, pe de altă parte, un semn de oarecare îndreptare a situației.

București, Miercuri 19 febr. 1941

Mult stimate Domnule Călinescu,

Cum nu mai stau la cumnatul meu, la el nerămînînd, în ce mă privește, decît adresa, am primit c.p. Dv. cu întîrziere. (Acum stau într-o cameră mobilată, dar e atîta învălmășeală în jur încît sunt nevoit să primesc corespondența acolo unde sunt mai sigur de primirea ei.) Am primit și cărțile, vreo 9 vol., printre care și cartea lui R[osetti]. N-am știut dacă să-i mulțumesc sau nu prin scrisoare, ca să nu dau aparența că-i amintesc de mine și — prin asta — de nevoile mele. Știu că trebuie să fiu cu mult tact față de dînsul. Apoi sunt convins că mi-au fost trimise cărțile exclusiv prin stăruința Dv. Vă mulțumesc deci din toată inima Dv., căci în ultimul an rămăsesem tare în urmă cu lecturile literare.

Mă bucură că vă interesați într-atît de mine, încît citiți „Vr[emea]" Nu știu ce nume de acolo bănuiți, dar vă asigur că mă considerați — probabil — prea inteligent, dacă socotiți că aș avea atîta putere de disimulație, încît să-mi creez o concepție și un stil atît de deosebit de ale mele ca acela al Alisei Botez. Nu sunt eu, ci o domnișoară care există în carne și oase — și care a început a fi pusă la index. Directorul e de acord că trebuie neapărat schimbată și ar vrea să apeleze la N. Davidescu, avînd ezitări de a-l rechema pe Pompiliu C[onstantinescu], care — zice — respinge prea mult pe tineri. Barbu Th[eodorescu] e și el de acord cu schimbarea, dar nu știe cu cine. Sub „Cronicar" a ținut

și ține el locul Alisei, cînd cronica ei e socotită prea slabă sau neinteresantă. Dar ați văzut, și el scrie — așa cum scrie : are o mentalitate universitară în ceea ce are ea mai rău. A trăit probabil sub dominația copleșitoare a lui Iorga și nu poate (altfel). Mereu citează vreun profesor cînd spune ceva (ba [T.] Capidan, ba [D.] Caracostea) și parcă tîrîie după el întreaga Universit. din Buc., atît de greu se definește pe el însuși. O probă concludentă mi-a oferit ieri, cînd l-am întrebat dacă l-ar interesa o scurtă cronică de „prezentare" a vol. III al lui Rosetti. (Voiam prin aceasta să inaugurez eu cronica lit[erară] și totodată să-i mulțumesc, astfel, lui R[osetti] p. bunăvoința lui.) Îndată mi-a spus că a asistat la o convorbire între Cap. și Carac. și că cel dintîi are păreri f. proaste de carte, pe care, de altfel, le va și arăta nu știu unde. Deci, „n-aș putea scrie decît dacă l-aș injuria ! Sau deloc. Pot da însă altceva". M-a cam scîrbit atitudinea și metoda. Ezit încă dacă trebuie să încep a face cronică lit. cu asemenea oameni care-ți comandă cum trebuie să scrii, aducînd în sprijin părerile altora cărora le sunt obligați sau în umbra cărora trăiesc. Și apoi e firesc ca atît Directorul cît și Barbu Th. să nu aibă încrederea necesară în mine, căci ei nu știu ce și cît am lucrat pentru Dv., pe care, de altfel, vă cunosc prea puțin. Directorul știe cum mă cheamă, dar nu-și închipuie că aș mai avea timp și pentru cronica lit. B. Th. nici nu știe cum mă cheamă realmente. Căci — trebuie să mă destăinuiesc — acolo sunt p. toată lumea „Paul Ștefan". Mi s-a încredințat întîi să fac pag. ultimă, cu reportaj extern. Văzîndu-se cum o fac mi s-au mai încredințat și paginile 4 și 5 („Puncte cardinale") de care mă îngrijesc tot eu, cu articole tot ale mele („Radu Costin", „D. P.", „R. V.") și cu „Săptămîna internaț[ională]" a lui T. Bucur (= Barbu Th.). Așadar aproape 3 pagini. Mă chem „specialist" în asta. Directorului i-am spus tot ce aveam pe inimă și tot ce mă neliniștea de la început, de cînd am luat contact cu el prin Anestin (rudă prin soția lui cu cumnatul meu, colonelul). Celorlalți însă nu, cu atît mai mult cu cît, acum vreo lună de zile, situația era f. apăsătoare. Acum să mai dau lucrările pe față p. ceilalți, cred că e prea tîrziu. Și-apoi, la dreptul vorbind, nici n-aș putea semna cu numele meu articolele ce le scriu, care trebuie să se adapteze vremurilor. Disimulația li s-ar părea multora curioasă și aș scădea încrederea în ce privește conștiinciozitatea muncii mele. Aș fi bănuit că din moment ce nu-mi angajez numele, nu-mi dau osteneală suficientă. Totuși trebuie să citesc f. multă presă străină ca să scot tot felul de date. În parte, mă interesează toate astea în mod sincer și caut să mai „strecor" pe ici-colo cîte ceva. Dau știri despre cele două Alfe, despre Fr[anța] și insist asupra războiului african. Acum, cînd știți ce fac, aș dori bucuros sugestiile de la Dv, p. a servi mai bine și mai abil adevărul. Sunt plătit pentru ce fac cam pînă la 2.000 de număr. Va fi fiind puțin, apreciind după munca mea, dar eu sunt f. mulțumit că pot avea acest (unic) „cîștig".

Cu catedra, am făcut suplică. Aștept rezultatul prin P. P. Stănescu, „prieten" cu A. Oțet[ea]. Dar îl aștept de vreo săptămînă și văd că nu vine. Tare mă tem că nu va ieși nimic bun ! Dacă m-aș reîntoarce la școală, aș avea situația limpezită cu ministerul și cu cei 5.000 ce i-aș mai primi aș putea-o scoate la capăt (8+5=13) în B[ucurești] unde e tare greu de trăit.

Analiza situației generale făcută de Dv. e treptat confirmată de evenimente sau de perspectivele lor. În Afr[ica], peste toate așteptările ! Și în Balcanii apropiați încă liniște ! Sunt cam nedumerit cu pactul bulg[aro]-turc. Pare-se că e în aceeași măsură defavorabil celor doi belig[erați] principali, și A[nglia] și G[ermania]. E făcut, oare, sub oblăduirea unui al treilea, direct interesat ? Poate de asta are un caracter pseudo-neutralizant. Oricum, foarte suspect !

În Spania groaznice catastrofe naturale, ca în Turcia odinioară. Ar mai putea, oare, pune anume baze (Balearele) la dispoziție, cum se credea în urma întrevederii ?

Și atunci labirintul e fără ieșire. Cînd însă Napoleon n-a putut debarca, și-a dat Austerlitzul ! Poate că avea nevoie presantă de el.

Sau, nu cumva, cărăbușul s-a întors deja pe spate și nu mai poate uza de perfecțiunea tehnică a picioarelor lui ?

Peste Ocean e cam prea lungă vorbăria : după Cameră, Senatul ! Dar, poate, e mai bine așa : hotărîrea,

care e deja luată, trece prin filiera tuturor celor care au ceva de spus. Și odată încheiată, discuția nu se va mai pune.

A fost pe aici și A. Oțetea : acum e în admirația Dv., după ce v-a auzit într-o zi în cancelarie, într-o discuție cu privire la chestiile zilei. Se pare că pe acolo „atitudinea" e singurul criteriu de judecată asupra oamenilor. G[iorge] P[ascu] a fost trimis — se pare — în cer-c[etarea] Parchetului de către actualul ministru, acuzat de [Pascu] de „francmasonerie", ceea ce constituie acum un delict ; s-au dat disp[oziții] de la Min[isterul] Pro-p[agandei] să nu i se mai aprobe nici un fel de publicație. „Cetatea Moldovei" trece sub direcția lui G. Cuza. La Teatrul Național a fost numit N. I. Popa.

În așteptarea observațiilor și sfaturilor Dv., primiți salutul meu de încredere și stimă,

G. Ivașcu

37

Aprehensiunile mele în privința lui Barbu Theodorescu se confirmă : în nr-ul din 23 februarie 1941, în „Vremea", apare, la pagina „Cartea", un text injurios la adresa lui G. Călinescu, ca autor al *Vieții lui Creangă*, cu afirmația, după un articol al lui Niculae Țimiraș din „Convorbiri literare", că „pur și simplu, d-sa (G. Călinescu) și-a bătut joc de Creangă" ! Bănuiala mea, citind această infamie semnată Cronicar, a fost că ea se înscrie în planul de a face atmosferă nefavorabilă în preajma apariției *Istoriei literaturii române*. E adevărat că aceasta a apărut mai tîrziu, abia la sfîrșitul lunii iulie 1941, dar în genere se credea că, aflată în tipografie, ea va apărea mult mai devreme.

Oricum, în opinia mea „clica de la Universitate, al cărei exponent este Barbu Theodorescu, are planurile ei și cu Rosetti", că „e o *politică* în toate astea, nu e ceva întîmplător"...

În sfîrșit, spre a-l amuza, îi comunicam lui G. Călinescu „două" șarje cu caracter politic ale lui Păstorel Teodoreanu, una referitoare la insuccesele italiene pe frontul abisinian, cealaltă la ceremonialul macabru al legionarilor de a-și pomeni „eroii", — acestea urmate de cîteva anecdote privind pe Mussolini, pe comandanții italieni Italo Balbo, fost general de aviație, și Pietro Badoglio, care, după atîtea înfrîngeri, a proclamat în 1943, împotriva lui Mussolini, încetarea ostilităților cu Aliații...

București, vineri, 21 febr. 1941

Mult stimate Domnule Călinescu,

Ce penibile lucruri ! În revista unde colaborez într-o măsură atît de importantă (în nr-ul acesta aproape trei pagini : Mexicul, Un general al Franței, Între două lumi *și* Coloniile italiene în Africa) *și unde necunoscuți ca Paul Lahovari, Ilariu Dobridor, Teodor Scarlat sunt decretați genii naționale, Dv. sunteți injuriat în chipul cel mai grosolan posibil. Pur și simplu vi se dă, Dv., o „lecție" ! E groaznic asta, nu numai p[entru] mine, dar și pentru toată cărturărimea română adevărată. Am rămas înlemnit și mă simt parcă acoperit de rușine, deși n-am contribuit cu nimic la așa ceva și nici n-aș fi putut-o împiedica în vreun fel. Un singur lucru am putut face : să-i arăt Directorului monstruozitatea și să-i atrag atenția lui Anestin, care nu mai vrea să mai colaboreze la revistă tocmai din cauza individului cu pricina și a echipei lui universitare :* Barbu Theodorescu. *(În nr-ul acesta, de 13 ani, Anestin a dat, numai după numeroase insistențe, desenul din pag. 1). Anestin a rămas absolut indignat și mi-a spus că-i va pune lui Donescu chestia în numele celor care acum 13 ani au fondat revista „care nu poate batjocori în așa hal tot ce au literele române mai reprezentativ !" I-am spus și lui Theod[orescu] — politicos — că a fost indus în eroare de Țimiraș, care nu înțelege nimic din carte, din moment ce face asemenea afirmații, cînd lucrurile din cartea Dv. sunt exact ...dimpotrivă. Dar, vai !, nu pricepe nimic. Și Em[inescu] a fost după el „înjosit" și „Toroutiu, Lecca Morariu etc. au dreptate". Că știe că „și la Academie s-a pus chestia*

asta și că vreo 8 academicieni (care?) văd și ei lucrurile tot așa". Că „Caracostea..." Etc. etc. Bănuiesc că — în intenția neghioabă a lui B. Theod. e să dea un asalt prestigiului Dv. în ajunul apariției Istoriei literaturii. *El trebuie să fie un instrument al cine știe căror foruri academice sau universitare de pe aici, înnegurate de pizmă și de ură. Neghiobia semnată „Cronicar" (=Barbu Theodorescu) nici nu se ține, de altfel, în picioare chiar cu elementele — de rea-credință — ce sunt înșirate acolo. Citatul din Dv. contrazice tocmai ceea ce se străduiește să afirme „Cronicarul".*

Oricum, p. „Vremea" e o gafă enormă, cu atît mai mare cu cît, nefiind semnată, angajează conducerea revistei. În plus, ca stridența să fie și mai mare, la altă pagină („Fapte și idei") un I. Georgescu-Uiște vă citează ca supremă autoritate pentru originea lui Eminescu. E și hilariantă afacerea asta, deși în realitate e de mare tristețe.

I-am cerut lui Donescu o întrevedere specială acasă ca să-i dovedesc cît de injustă și neghioabă e „lecția". El n-a știut, de altfel, nimic, căci B. Th. are mînă liberă in toată revista, afară de paginile mele de politică și de cea economică și de humor. Echivalează cu un fel de „prim-redactor". Îi voi împrumuta volumul despre Creangă să se edifice.

Reacțiuni au și început să se manifeste. Ion Pas, care editează pe acolo „Recreația", dar care e un om subțire (scotea „Șantier"), s-a dus să spuie că „abia după ce a citit monografia *lui Călinescu l-a priceput bine pe Creangă".*

Eu m-am ferit să fac vreo extensiune a afacerii, pentru că consideram jignitor p. Dv. să vă iau „apărarea". E probabil, însă, că unele urmări vor fi p. Barbu Theod. din partea lui Anestin și celorlalți, care au găsit în asta supremul argument. (Între altele, Anestin a hotărît să facă în „Gluma" un chip de idiot cu capul lui Theod.)

Știu că o chestie ca asta pe Dv. vă atinge prea puțin sau chiar deloc. Oricum e suspectă o asemenea „măgărie" (iertați-mi cuvîntul, dar e singurul potrivit) în ajunul apariției cărții Dv. Cu ușurința cu care prind la noi atitudinile obscurantiste, pe chestii de morală și de prețuire a trecutului și oamenilor mari, s-ar putea ca desfacerea cărții să fie puțin jenată. Clica de la Universitate, al cărei exponent este B. Th., are planurile ei și cu Rosetti, din moment ce m-a oprit pe mine să fac o recenzie. Iar citatul din A. C. Cuza ar arăta mai degrabă că în B. Th. se refulează toate acele prostii ce au constituit fundamental Gărzii de Fier și al extremei drepte în genere. E o politică *în toate astea, nu e ceva întîmplător.*

Insist asupra ei, nu numai fiindcă e atît de dureroasă p. mine care am o situație personală la „Vremea", dar și pentru că, pe de altă parte, am observat buna reacțiune produsă în oameni ca Anestin sau alții de acolo. De-aș avea cu ce trăi, aș pleca demonstrativ, [...] Dar, așa, ce să fac?

Doar să mă insinuez să pun mîna pe pagina „Cartea" și s-o redactez eu. E greu însă din cauza celorlalte trei, de cu totul alt caracter și cele mai bine plătite p. mine. Voi încerca totuși, pentru binele literaturii în genere și din respect pentru cultură. „Vremea" are un tiraj de 20.000 de ex, și e păcat ca atîta lume să fie îndopată cu atîtea prostii, al căror punct culminant a fost atins acum. (Pare-se că Pompiliu C[onstantinescu] a plecat de la „Vr[emea]" din cauza gardiștilor ce erau acolo în 1938 și 1939) și totodată și din cauza ideologului Barbu Th., umbră schiloadă a lui N. Iorga în tot ce avea el mai reprobabil. [1]

Sîmbătă după amiază am întrevedere cu Vladimir Donescu. Vă voi ține la curent cu cele ce vom discuta. Îmi dau seama că vă pot plictisi toate aceste chestii ale mele, dar — credeți-mă — că nu cred că altcineva m-ar putea sfătui ce trebuie să fac. Exagerez, desigur, fiindcă le prea pun la inimă, dar cred că, totuși, ele nu sunt lipsite de oarecare imediată importanță.

Am să-i duc lui Donescu și colecția „Jurnalului literar". Nostim ar fi să i se scurgă ochii în dorința de a edita și el așa ceva! Lucrul nu m-ar mira, fiindcă dacă Vl. D. e ignorant în ale literaturii e însă un om subțire în felul său.

[1] Pompiliu Constantinescu își va relua colaborarea la „Vremea" abia în nr-ul din 4 mai 1941, cu articolul *Unitate în spirit.*

Şi acum să vă comunic „două" de-ale lui Păstorel, deşi mă tem că le ştiţi :

1

Cu Italia-i aşa
Cum v-am spus şi ieri :
Comandamentu-i „undeva",
Armata, — nicăieri.

2

Ce să fie, ce să fie :
Mistică sau nebunie ?
Comandanţii morţi, „prezenţi" ;
Comandanţii vii, absenţi !

Se zice apoi, că s-a dat ordin soldaţilor italieni să-şi scoată pintenii : să nu se mai rănească la ceafă cînd fug ! Că M[ussolini] mănîncă numai „Tournedos à la Grece". Că „Via Balbia" = „Promenade des Anglais". Că LIBIA = Liga Italienilor bătuţi în Africa şi că s-a dat ordin să se scoată din toate cărţile expresia „Toate drumurile duc la Roma". Că mareş[alul] Badoglio a motivat demisia astfel : „Fiind prea bătrîn, nu mai pot fugi".

Primiţi expresia devotamentului meu mai cald ca niciodată,

G. Ivaşcu

38

Vestind pe G. Călinescu că acelaşi B. Theodorescu „anunţă că, peste cîteva zile, patronul lui (D. Caracostea) va fi stăpîn la Fundaţii", corectam, totodată, ceea ce eu însumi consideram a fi fost o exagerare în alarma din scrisoarea precedentă. În cea de acum (din 6 martie 1941) continuam a emite ipoteze de strategie pe eşichierul internaţional, ipoteze implicînd un limbaj criptic, pe care astăzi nici eu nu-l mai pot descifra decît aproximativ : „canalul mînecii" din Sud fiind, poate, Gibraltarul ; că

germanii vor invada insula Creta, că Rv. (Roosevelt) face „o politică mondială", că lîngă „Pămîntul făgăduinţei", deci în Orientul Mijlociu, se pregăteşte ceva etc.

În rest, chestiuni oarecum personale.

Buc., 6 martie 1941

Mult stimate Domnule Călinescu,

Mi-am dat seama chiar în cursul scrisorii că — obiectiv — alarma mea în ce vă priveşte nu era justificată şi că mai degrabă încercarea prostească pomenită face, din punct de vedere comercial, reclamă Cărţii. Mi-am explicat totuşi ulterior mai precis lucrurile, cînd am aflat că B. Th. nu e altceva decît asistentul lui K. K. pro. De aici toate. Acum individul anunţă că peste cîteva zile patronul lui va fi stăpîn la Fund[aţii] şi că „R[evista] F[undaţiilor] R[egale]" va trece pe mîna lui. Deja împarte oferte p. colaborări în dreapta şi stînga, asigurînd că decretul ce trebuia de mult să fie semnat s-a făcut şi — cu şanse sigure — este pe masa trebuitoare.*

În ce priveşte bucătăria de pe la „V[remea]", directorul a solicitat p. cronică pe... V. I. Popa. Acesta — prudent — se ţine tare şi nu acceptă. Pe P[ompiliu] Const[antinescu] nu vrea D[onescu] să-l aducă. E probabil ceva între ei. Prin B. Th. — ceea ce e mai bine — m-a solicitat pe mine „să dau ceva" pînă la „normalizare". Am dat deci ceva : Mihai Moşandrei, Ofrandă muzelor. *L-am privit prin ochelari f. binevoitori, fiindcă mi-am zis că „dacă-i bal, bal să fie". Am semnat Dan Petrea şi vă voi trimite tăietura odată cu altele ce sper să mai urmeze. Nu urmăresc altceva decît să justific trimiterea de către Rosetti a cărţilor. Vă rog să-l anunţaţi, dacă e posibil, că am început recenziile cuvenite şi, că, deci, poate continua — îndreptăţit — să-mi trimeată ceea ce mai apare.*

Nu ştiu de ce întîrzie Cartea Dv. Probabil încetineli tehnice sau poate întîrzieri din cauza situaţiei generale. Sunt aşa de nerăbdător că nu-mi pot stăpîni întrebările.

Se verifică mereu ceea ce spuneți — pentru cine știe să citească. Se merge spre „canalul mînecii" din Sud, unde va începe repetarea procesului din Nord-Vest. [...]. Că Elena se va duce în Creta, asta ar fi cf. programului, dar ce fac Osmanliii? Se sinucid pe încetul, orbiți și imobilizați de Pythonul din ce în ce mai uriaș? Nu cred! [...].

„Donovanii"[1] *umplu capitalele cu misive prezidențiale. Rv. face o politică mondială [...].*

Mi se pare că se pregătește ceva în stil mare de partea alfică: un răspuns la „succesele" diplomatice de pînă acum, conjugat cu îndrăzneli tactice după modelul advers. Lîngă „Pămîntul făgăduinței" cred că realmente se pregătește ceva [...]. Cînd Alfa va fi în graniță directă cu Osman, lucrurile se pot schimba, la nevoie cu mijloace tari p. apărarea bunului comun: Strîmtorile [...].

Sunt pe cale să obțin măcar parțial o satisfacție de la minister. Poate s-o cîștig integral. Lucrez, dar fără nici o grabă și nici o ostentație. Principial s-a admis că a fost o „mare nedreptate". Practic se va aranja în curînd, deși e tare greu în mijlocul anului școlar.

În cazul cînd plecați la Iași vă rog să-mi spuneți pentru a ști unde să vă scriu. Familia mea se trage spre Buc[urești], unde ar vrea să se mute definitiv. Eu nu știu bine ce să fac. Deocamdată, însă, sunt silit să stau încă aici, oricum ar fi. [...]

Cu deplinul devotament de totdeauna, aștept sfaturile și sugestiile Dv.,

G. Ivașcu

39

Exprimîndu-mi speranța ca scrisoarea aceasta (din 3 iunie 1941) să-l găsească pe G. Călinescu revenit de la Iași, explicîndu-i și inadvertențele legate de situația reală a domiciliului meu (altul decît cel unde trebuia a-mi fi adresate scrisorile) etc., continuam cu ipoteze de strategie legate de evoluția războiului. Acum invocam Japonia („Țara Surîsului"), apoi, iarăși, Orientul Mijlociu, în sfîrșit, invocînd cele auzite la radio Londra (în scrisoare „Dorlan"), îmi exprimam anume speranțe în ce privește evoluția situației noastre, și că războiul are perspectiva de a fi „teribil de lung".

București, 3 iunie 1941

Mult stimate Domnule Călinescu,

Sistematica întîrziere în răspunsuri cu două-trei săptămîni s-a datorat pînă acum împrejurărilor speciale în care m-am aflat aici. Ultima Dv. scrisoare e prima pe care am primit-o eu direct, deci fără întîrziere, fiindcă e prima a cărei adresă coincide cu cea efectivă a mea. Dintr-un exces de prudență n-am dat nicăieri adresa unde realmente am stat pînă la 10 mai. Pînă la adresa din C.C. Arion vă dădeam pe aceea a cumnatului meu, Colonelul M. Zlotescu. Eu însă nu locuiam la el (căci n-ar avea loc pentru asta și nici n-ar fi fost, chiar altfel, posibil), ci într-o pensiune, la niște bieți oameni, într-un „demi-sol" al unui bloc imens plin cu tot felul de adrese și de tot felul de indivizi ce puteau da de bănuit oricui. Cu ocupațiile mele, mă duceam destul de rar pe la cumnatul meu; uneori, cînd mă duceam, nu-l găseam acasă; el nu-mi trimitea corespondența tot din exces de prudență. Așa că o scrisoare ajungea în mîinile mele cu o întîrziere, uneori, chiar de 2 săptămîni. Pare o explicație trasă de păr, dar vă rog să credeți că corespunde întocmai adevărului și cel mai încurcat eram eu, cînd voiam să vă răspund. Atît de încurcat că — speriat — mai întîrziam cîteva zile pînă prindeam curaj. Cu penultima Dv. scrisoare lucrurile au stat și mai rău, căci puteam să n-o găsesc deloc sau să ajungă în mîinile cine știe cui, totul fiind în paguba mea.

Acum însă nu mai e nici o asemenea primejdie, fiindcă ne-am instalat complet aici, în deplină gospodă-

[1] Formulă după mesagerul Donovan al președintelui S.U.A., Franklin Delano Roosevelt.

rie, fiind noi stăpîni. Încă o dată, deci, nu-mi luați în nume de rău întîrzierile care, toate, absolut toate, au fost realmente fortuite.

Nădăjduiesc ca scrisoarea aceasta să vă găsească în București și mai ales nădăjduiesc (acuși e anul!) să vă văd și să vă vorbesc de multe lucruri care nu-și au locul în scrisori.

„Blindajul" e mai necesar ca oricînd și motivele sunt foarte numeroase și întemeiate.

...Și totuși nu cred în absurditatea *cu Țara Surisului, care e gata să înghită orice, numai să nu înghită săbii. Odinioară, poate, aș fi crezut altfel, dar în urma experienței ultimului an, cred că ea cedează pe toată linia. Cu o singură rezervă: poate cei de acolo să se legene cu iluzia că orice năvălitor ar veni la ea s-ar rătăci ani după ani [...].*

Din cele ce am auzit eu continuu de la Dorlan cred că sunteți perfect îndreptățit să nădăjduiți în ceea ce ne privește. Am fost chiar lăudați pentru ceea ce n-am făcut cu anume recente prilejuri.

Dar chestia generală va fi teribil de lungă, dacă se va reuși organizarea tuturor pionilor din E[uropa] d.p.d.v. al gurii propriu-zise și al gurilor de foc.

Mi-a spus cineva că v-a văzut Cartea pînă la penultima coală. Deci zilele astea ar trebui să fie gata. Abia aștept s-o văd.

Vă rog cînd veniți în București nu mă uitați. Dacă nu voi fi concentrat, aș vrea să lucrez vara asta cu adevărat serios. Mi-ajunge, cred, atîta timp pierdut în tot felul de lucruri.

Primiți salutul meu cel mai cald și devotat în așteptarea bucuriei apropiate de a vă vedea,

G. Ivașcu

Transmiteți, vă rog, respectuoase sărutări de mîini de la mine p. soția Dv., iar de la soția mea salutări pentru D-na și Dv.

40

Revenit în București, se-nțelege că mă grăbesc a-l vizita pe G. Călinescu.

Între timp, România intrase în război. Eu fusesem concentrat. E ceea ce anunț în cartea poștală din 4 iulie 1941, exprimîndu-mi dorința de a-l vizita din nou.

Carte poștală *Buc., 4 iulie 1941*

Mult Stimate Domnule Călinescu,

Am fost concentrat chiar a doua zi după ce v-am văzut. Nu v-am putut scrie pînă acum fiind foarte ocupat [...].

Aș vrea tare mult să vă mai văd. În caz că fixați o dată, comunicați-mi ca și rîndul trecut.

Al Dv.,

G. Ivașcu

D-sale D.lui G. Călinescu / Drogheria Merișanu / Calea Dorobanți, 182. Loco

41

În sfîrșit, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* a apărut în librării: „În vitrine, cartea e splendidă". La vernisajul unei expoziții, unde am asistat, se vorbea mult despre carte: pentru unii e „scandaloasă", pentru alții, „monumentală", „unică".

Buc., 17 aug. 1941

Mult stimate Domnule Călinescu,

Obligațiile serviciului meu actual m-au dus adesea afară din București, unde m-am întors zilele trecute. Nu

știu dacă v-ați reîntors de la Predeal, căci doresc foarte mult să vă văd. L-am văzut și auzit pe Arghezi — prima dată — la vernisajul unei expoziții a lui Sava. Pe acolo se vorbea mult de cartea Dv. Pentru unii e „scandaloasă", pentru alții „monumentală", „unică".

În vitrine, cartea e splendidă și dacă țara noastră poate da așa ceva în timp de război, e aceasta o mare încurajare și un semn de vitalitate. Vă exprim în felul acesta umilul meu omagiu pentru această mare creație a Dv.

Vă rog, dacă sunteți aici, să-mi prilejuiți de a vă vedea cît mai curînd. Devotat,

G. Ivașcu

42

În scrisoarea cu data — presupusă — 10 febr. 1942 e vorba de trimiterea unei copii după o cronică a lui Pompiliu Constantinescu (care, anume, nu-mi mai amintesc). Mai importantă mi se pare informația că prof. Iorgu Iordan își exprimase optimismul asupra transferării lui G. Călinescu de la Universitatea din Iași, unde continua a fi conferențiar, la cea din București, pe ideea că, între timp, va obține titlul de profesor (ceea ce nu va deveni efectiv decît în toamna lui 1944).

Buc., luni 10 febr. 1942

Mult stimate Domnule Călinescu,

Am terminat chiar acum de copiat cronica lui Pompiliu Constantinescu și mă grăbesc să v-o trimit. E scrisă repede, la o mașină cu care nu sunt obișnuit, dar e revăzută de mine cu atenție. Cred că vă puteți folosi de ea fără teamă.

N-a fost chip să fac rost de o tăietură sau de un exemplar. Îmi rezerv cît mai curînd favoarea de a vă scrie, după scrisoarea ce mi-ați trimis-o. (Iorgu I[ordan] a fost pe aici ; l-am văzut. Cred că va rezolva toate bine și speră chiar într-o transferare la București).

Primiți salutul meu cald de devotament,

G. Ivașcu

43

Scrisoarea se referă în principal la volumul omagial *E. Lovinescu* (Editura „Vremea", 1942) a cărui primă parte, semnată Anonymus Notarius, este însăși opera celui omagiat, ceea ce pe mine, care m-am ocupat de editarea tehnică a cărții, m-a surprins într-o bună măsură.

În rest, e vorba de însăși atitudinea lui E. Lovinescu în ce-l privește pe G. Călinescu. Adevărul e că marele critic era departe de a-i fi indiferent ceea ce credea sau spunea autorul recentei *Istorii a literaturii* despre sine, scrupulele de ordin tactic, la care fac aluzie în scrisoare, fiindu-mi înlesnite a le observa prin însăși funcția mea de secretar al redacției „Vremea".

București, 17 mai 1942

Mult stimate Domnule Călinescu,

Trebuie să vă mărturisesc că de cîte ori primesc o scrisoare de la Dv. îmi caut pentru răspuns o anumită ambianță de liniște, ca pentru o adevărată ceremonie. O caut și n-o găsesc, din cauza obligațiilor — multiple și mereu altele — ca să pot răzbi cu viața în București, unde e tare greu de trăit. Amîn, deci, zi de zi răspunsul, înspăimîntat, în plus, că timpul n-a stat pe loc. Obligațiile didactice la Buftea îmi iau aproape întreaga săptămînă, căci în loc de a face 3 sau 4 ore zilnic, trebuie să-mi pierd acolo ziua întreagă. Am un singur tren — la 6,28 dimineața — pentru dus, și unul singur — la 8 seara — de întors. Încerc, acum, cînd vremea e mai bună, să plec de la Buftea pînă la capătul liniei 2 de tramvai (în Bucureștii Noi) pe jos, dar e obositor și oarecum aventuros.

Adăugați la aceasta grijile gospodăriei, apoi cele ale colaborării la „Vremea" (de unde mai adaug ceva la micul meu venit), fără a mai enumera alte datorii de ordin domestic, și vă veți închipui ușor cît de greu pot rămîne cu mine însumi și cu Dv.

Aștept să termin școala, mai mult decît oricare altul, și mă bucur dinainte că în iunie veți fi în București unde vă voi putea vedea și auzi. Am și eu să vă spun multe, foarte multe lucruri. Dacă scrisoarea aceasta v-aș fi putut-o întocmi la fel ca și pe cealaltă, v-aș fi comunicat o parte din ele și acum. Le amîn, însă.

Vă vestesc, totuși, că dețin unele savuroase detalii în legătură cu cartea de omagiu a Maestrului ce se privește, nostalgic „plurivalent", carte care știu că v-a fost trimisă după propria lui indicație. Citiți, mai ales, partea de la început și veți avea dovada asupra felului cum s-a fost întocmită. Eu, unul, am rămas uluit și m-am întrebat dacă nu cumva toate asemenea manifestări nu se organizează în același chip. Am, în această privință, cu documente, cîteva pagini de adevărate „memorii"... Dar să mă înfrînez pînă vă voi putea vorbi și documenta.

Ceea ce mi-ați scris asupra fixațiunii lui s-a verificat din plin în articolul ce a apărut în nr-ul 1 din „Preocupări literare", sub noua conducere a lui Vladimir Streinu. Acolo afirmă, doar, că dacă o serie de scriitori tineri — Petrașincu, Demetrius etc. — sunt văzuți așa cum sunt în Ist. lit., *asta e din pricină că vreți să-l contraziceți pe dînsul...*

Dar și în legătură cu acest articol știu unele lucruri — chiar din gura autorului — din cele mai interesante. El e mult mai lung, dar n-a fost publicat în întregime din motive tehnice, fapt pentru care el s-a supărat pe direcția revistei și, deși a fost anunțat un „va urma", urmarea n-a mai apărut în nr-ul următor. Or, în această urmare ar fi fost și partea „pozitivă" despre Dv., care cu prima ar fi demonstrat o viziune de ansamblu... Interesant e că scrupulele sale erau tocmai de ordin tactic, după judecata că tocmai acum, cînd e o „anumită atmosferă" creată în jurul Dv., nu se cuvenea să pară că și el contribuie la întreținerea ei.

Ceea ce e limpede e că-l preocupați continuu, cum, de altfel, observ că-i preocupați pe mulți, dar care procedează ca oamenii care-și pun ochelari fumurii pentru a nu-i supăra Soarele, tocmai cînd e mai ardent și mai luminos.

Pentru reapariția „Jurnalului" ar fi aici condiții cu totul altfel — în bine — decît la Iași și reapariția lui ar fi cu totul și cu totul senzațională. Cînd veți veni, vă voi putea da amănunte concrete.

Deocamdată, e de notat că Ist. lit. *a devenit un obiect al celei mai scandaloase specule ilicite.*

Nădăjduiesc că pentru înfăptuirea proiectelor Dv. pentru a vă instala la București să vă pot da o mînă de ajutor. Poate să vă fac și o propunere care ar fi interesantă.

Pînă atunci, primiți cel mai călduros salut din partea mea și a soției mele, odată cu omagiile mele respectuoase pentru Doamna, care e rugată să primească ș ibunele cuvinte din partea Doamnei mele.

G. Ivașcu

str. C. C. Arion 6, Buc., VI

44

Chestiunea promovării lui G. Călinescu ca profesor și eventuala transferare a sa de la Universitatea din Iași la cea din București preocupa cercurile universitare și — într-o oarecare măsură — și scriitoricești. Ca atare, mă și refer la unele zvonuri, pe-alocuri fastidioase. Nu mai puțin, preocupat intens de reacțiile privind personalitatea sa, mai ales după evenimentul marcat prin *Istoria literaturii,* îi comunic și unele presupuneri ale mele (poate exagerate) asupra opiniilor exprimate de Șerban Cioculescu despre *Une histoire de la littérature française*, de Kleber Haedens, cronica (din „Ecoul") purtînd titlul *O istorie literară subiectivă* (aluzie, în interpretarea mea, la chiar concepția lui G. Călinescu, implicit la *Istoria literaturii* din 1941, care stîrnise atîtea controverse).

În același spirit, de mefiență, făceam aluzie și la unele manifestări de nereceptivitate privind publicarea de către G. Călinescu a unei pagini de poezie în „Vremea“ (nr. din 23 ian. 1944), revistă la care, în seria ei din anii războiului, începuse a colabora din 26 septembrie 1943 cu „Cronica mizantropului“ semnată Aristarc, ca și cu alte texte semnate G. Călinescu, — colaborare care va continua în paginile „Vremii“ pînă la ultimul ei număr (din 27 august 1944). O *Notă despre așa zisa „subiectivitate“* (care poate fi o replică indirectă la opiniile menționate din „Ecoul“) va fi publicată de G. Călinescu în „Vremea“ din 26 martie 1944, p. 6 (textul a fost cuprins în vol. *Principii de estetică,* E.P.L., colecția „Minerva“, 1968, XXI + 408 p., cu o Prefață de Ion Pascadi).

Cît despre *Mistica colorilor,* eseul va apărea, sub semnătura G. Călinescu, în „Vremea“ din 18 iunie 1944 (textul reprodus în vol. *Scriitori străini,* antologie realizată de Vasile Nicolescu și Adrian Marino, Editura pentru literatura universală, Buc., 1967, 832 p.).

VREMEA

Director : Vladimir Al. Donescu

Cel mai mare săptămînal romănesc
de politică, finanțe, literatură și teatru

București I Str. Carol 10 *București, 8 martie 1944*

Mult stimate Domnule Călinescu,

Cîteva „fapte și șoapte“ de pe aici mă îndeamnă să vă distrag puțin de la activitatea și preocupările Dv., socotind că ele prezintă oarecare interes.

Mai intîi, mi s-a spus — cu intenții vădite ! — că s-a format comisiunea în ce vă privește, că din ea face parte și D. Car[acostea], și că el vă va fi „favorabil“ (?!)

Apoi, un zvon de care huiește (acesta e termenul propriu) întreaga Facultate de Litere de aici e că ați veni profesor la București, la catedra de Estetică, deținută actualmente de Ralea, dar care trebuie să treacă sau a

și trecut la Psihologie. (Mie mi se părea că a fost sau că este tocmai dimpotrivă, în ce privește procesul de transferare al lui Ralea, dar studențimea, plus cîțiva asistenți, enunță totuși această tulburătoare și — extraordinară — veste.)

O altă chestiune privește Istoria literaturii : *mi s-a comunicat de către B. Th., că s-au vîndut pînă acum vreo 850 (sau numai s-au expediat atîtea, — n-am înțeles prea bine) și că, oricum, v-ar reveni Dv., pînă* acum, *suma de vreo 450.000 lei. Omul își punea întrebarea că ce trebuie să facă ? Eu — cu titlu strict particular — i-am spus că ar trebui să vă expedieze un „extras de cont“ sau așa ceva, care să vă informeze și pe Dv. asupra vînzării unei cărți al cărei autor sunteți.*

Altfel, obișnuitele chestiuni ! De pildă, Șerban Cioculescu, „plin de admirație“ față de Dv., n-a ezitat totuși să scrie în „Ecoul“, al cărui cronicar literar este, despre „O ciudată (sau așa ceva) istorie a literaturii franceze“, în care, bineînțeles, să vorbească — în doi peri — despre Dv. E vorba de „Une histoire de la lit. fr.“ a lui Kleber Haedens, tînăr publicist francez (sub 30 de ani), deținătorul cronicii literare la „Présent“, autor al unui eseu, Paradoxe sur le roman, *și al unei f. discutabile (și aceasta) Antologie a poeziei franceze. E adevărat că în* Introducerea *Istoriei literaturii, acest Haedens afirmă cîteva idei ce-i par „foarte îndrăznețe“ și „foarte personale“ D-lui Ș.C., dar care sunt spuse de Dv. încă în* Principii de estetică *(pe marginea așa-zisei „obiectivități“ a istoricului literar) *. M-a ispitit, bineînțeles, să-i răspund în vreun fel oarecare, fiindcă în loc de a vorbi despre Haedens, Ș. C. vorbea despre Dv., pe muche de cuțit, încheind — vădit — că asemenea istorii literare su*biective *sunt și rămîn foarte discutabile. [...] Am ezitat, totuși, să fac articolul de teamă de a nu vă supăra cu ceva, dar dacă mă autorizați vă asigur că sunt pregătit.*

* Mi-am amintit acum titlul exact al articolului lui Ș.C. : „O istorie literară *subiectivă*“ (Ca și cum ar putea fi altfel“ !).

N-aş pomeni poate nici numele Dv. (în cazul cînd aceasta v-ar jena, ci aş expune teoretic ce este şi ce trebuie să fie o adevărată istorie a literaturii. Deocamdată, printre picături, în manşeta nr-ului 740 (acum sub tipar) al „Vremii" am pus la pag. 9, de Carte, ultima frază din Principii de Estetică şi-mi pare rău că n-am adăugat şi primul rînd din notă : „istoriile literare făcute în comun sunt o aberaţie" (citez din memorie).

Îmi dau totuşi seama pe fiecare zi tot mai mult, că lumea noastră intelectuală nu înţelege, pur şi simplu, multe, multe lucruri. (Despre cele 12 poezii, de asemenea, am auzit nişte enormităţi !)

În nr-ul viitor aş vrea să public. Mistica colorilor, deşi mă tem că am rătăcit desenul. Cred însă că pînă la urmă îl voi găsi. (La nevoie, aş mai putea avea unul ?)

Mîine, joi, am dat dispoziţii să vi se expedieze telegrafic 19 000 lei (pentru cronicile de la nr. 735 pînă la 740) ; — dacă e vreo eroare, vă rog comunicaţi-mi. Asupra onorariului pentru pag. de poezie, vă voi comunica personal, asigurîndu-vă de pe acum că în legătură cu acesta nu a fost şi nu e nimic dezagreabil.

Sper ca pe foarte curînd să veniţi la Bucureşti pentru vacanţa Paştelui. Mi-e dor (iertaţi-mă !) cumplit de Dv.

Devotat,

G. Ivaşcu

— Sunt necăjit că ceea ce-mi trimite Piru (chestii de pură istorie literară, de pură specialitate) nu-i pot publica, dat fiind caracterul gazetei. Aş vrea să nu mă înţeleagă cumva greşit. I-am răspuns prin revistă să colaboreze, regulat şi contra onorariu, la „Fişier".

— Am publicat, tot în nr-ul 740 — nişte „amintiri inedite" asupra lui Matei Eminovici. Am cercetat cartea Dv. şi nu mi s-au părut chiar fără interes, mai ales că autorul le expune oarecum romanţat. Sper să nu fi făcut o nouă gafă.

— De la 11 martie, noul meu nr. de telefon : 7.39.06.

45, 46

Urmînd a pleca din Bucureşti pentru cîteva zile în satul natal, îi transmit lui G. Călinescu — anticipat — felicitări de ziua onomastică. Articolul de care e vorba poate fi pentru „Ecoul", unde G.C. colaborează, după cum poate fi şi pentru „Vremea".

Cealaltă scrisoare lămureşte cauza inactivităţii mele în ultimele 2—3 săptămîni, fiind suferind.

20 IV 1944

Mult stimate Domnule Călinescu,

Temîndu-mă că n-aş avea timpul trebuitor spre a veni astăzi la Dv., din cauza obligaţiei de a lucra materialul p. „Ecoul", p. zilele cîte voi lipsi, vă trimit hîrtia promisă, rugîndu-vă să încredinţaţi curierului articolul.

Totodată, pe această cale, vă fac pentru ziua numelui cele mai bune urări, expresie a crescutei mele stime şi afecţiuni pentru Dv.

G. Ivaşcu

P.S. : Dacă-mi rămîne un ceas liber, trec totuşi pe la Dv. în cursul „dimineţii", pînă la $1\frac{1}{2}$. Atunci v-aş aduce şi onorariul, altfel neîncredinţabil.

*

Bucureşti, 3 iunie 1944

Mult stimate Domnule Călinescu,

De cînd (acum aproape 3 săptămîni) am făcut un f. greu voiaj spre şi de la locurile mele natale, sunt suferind de o boală care nu-mi îngăduie să mă deplasez.

Deşi mi-am cumpărat bicicletă, stau şi mă uit la ea.

Sper însă ca pe la mijlocul săptămînii viitoare să mă pot deplasa spre Dv., cu care a trebuit să rup legătura tocmai cînd ea se impunea mai mult. Nu v-am scris pînă

acum fiindcă de la zi la zi speram să pot veni să vă văd. Cer iertare pentru lipsa mea de... prevedere.

Al. Dv.,

G. Ivaşcu

47

Ultima scrisoare din 1944 (20 oct.) este scrisă cînd G. Călinescu era director al ziarului „Tribuna poporului", care succedase „Ecoului". Explicam cauza „contopirii", pentru cîteva zile, a celor două redacţii („Tribuna poporului" şi „Victoria" — acesta din urmă tot cotidian al Uniunii Patrioţilor, dar de după amiază, avînd ca director pe N. D. Cocea, redactor responsabil fiind subsemnatul). Solicitam in continuare pentru „Tribuna poporului", de care, de asemenea, mă ocupam, articole de vie actualitate, cele deja apărute avînd un sesizant răsunet în rîndurile opiniei publice.

Bucureşti, 20 oct. 1944

Mult stimate Domnule Călinescu,

Ieri, cînd aţi cerut corespondenţa Dv. care era la mine, a trebuit să mă duc acasă, pentru a aduce scrisorile. Am făcut aceasta tocmai pentru că întîrziasem atîta. Oricîtă grabă am pus, am întîrziat totuşi un sfert de oră. La 6[10] *am fost la redacţie. Din nefericire, nu v-am mai găsit.*

Aş fi venit eu însumi la Dv. şi marţi cînd v-am trimis banii (50.000) prin Bârsan şi azi, dar sunt copleşit de munca pentru „Victoria", unde sunt ceea ce se cheamă responsabil.

Tot din cauza acestei „Victorii", pentru cîteva zile *a trebuit să se îngrămădească cele două redacţii. Luni, „Victoria" capătă camerele ei. Deci cabinetul Directorului va fi liber, aşteptînd pe ocupantul lui firesc.*

Dacă v-a supărat aceasta, cer eu iertare în numele tuturor, care — evident — nu înţeleg toate lucrurile cum trebuie şi nici n-au sensibilitatea cuvenită.

Avem nevoie de articolele Dv. Poate mai continuaţi portretele gen Manoilescu. Au fost epuraţi Stelian Popescu, Pamfil Şeicaru, Nichifor Crainic, Romulus Seişanu, Toma Vlădescu, Nicolae Roşu etc. Apoi, din oamenii trecutului regim: Ică, Al. Marcu, D. Caracostea.

Dau aceste informaţii, fiindcă nu vi le pot face verbal.

Lucrările pentru telefonul Dv. progresează.

Chestia de ieri cu Poliţia de Moravuri, se pare că e o confuzie (cu... Dinu Călinescu).

Al Dv., devotat,

G. Ivaşcu

Omul care a fost la Dv. cu prof. universitar mi-a spus să vă felicit din parte-i foarte călduros pentru Eu sunt ardelean. *„Căl. face aur dintr-un subiect pe care alţii îl strică" — expresia lui.*

CORESPONDENŢĂ CU G. CĂLINESCU (III)

48

Este prima scrisoare după cei patru ani şi jumătate în care — după o expresie metaforică a lui Titus Popovici — fusesem „într-un con de umbră", victimă — cum spun în scrisoare — a „teribilului — şi-atîta vreme — inextricabilului complex de elemente tenebroase şi obscure". Drept e a spune că prin mărturia sa pe cît de sinceră pe atît de curajoasă, la procesul ce mi se intentase, G. Călinescu contribuise poate cel mai mult la punerea sub semnul întrebării a acestui teribil „complex". E ceea ce-i şi spun în scrisoarea — trimisă la o săptămînă după sfîrşitul a ceea ce calific ca o „întreagă odisee" în existenţa mea.

București, 29 august 1954

Mult Stimate Tovarăşe Călinescu,

Am marea bucurie de a vă anunța că sunt liber de acum cîteva zile și — ceea ce este esențial — că această libertate nu e nici efectul grației, nici al epuizării calendaristice : este consecința deplinei clarificări a teribilului și — atîta vreme — inextricabilului complex de elemente tenebroase și obscure a căror victimă am fost.

Sunt liber datorită faptului că cel mai competent for de Stat a cerut — el însuşi — revizuirea procesului și achitarea mea de orice penalitate. La aceasta o contribuție hotărîtoare a avut — acum în împrejurări adecvat evoluate — mărturia Dv. care, alături de a tov. Iordan, a constituit pentru mine, încă de la data cînd s-a produs, cîştigarea principială a bătăliei.

Aș fi extraordinar de fericit dacă v-aş putea relata personal întreaga odisee (pe-alocuri de calibrul celei parcurse de Bietul Ioanide) sau, măcar, dacă aș putea pur și simplu să vă văd și să vă mulțumesc, — eventualitate pe care vă rog să mi-o semnalați prin aducătorul prezentei.

George Ivașcu

CORESPONDENȚĂ CU G. CĂLINESCU (IV)

49

Colaborator la „Contemporanul" aproape de îndată ce fusesem numit la conducerea revistei (în octombrie 1955), G. Călinescu va inaugura cu nr-ul din 9 decembrie 1955, scriind despre „Luna cărții", *Cronica optimistului,* cu explicarea în notă :

„Scriam pe vremuri o «cronică a mizantropului» eu care sînt un iubitor de oameni. Sub această firmă, strecuram multe săgeți împotriva stărilor de atunci, scăpînd de cenzura redacțională sub cuvînt că «așa e el... mizantrop»... Eu însă eram, și sînt, un optimist și mă bucur că «Contemporanul» îmi dă prilejul să-mi desfăşor fără stînjeniri această particularitate a sufletului meu, care găsește în vremurile noi atîtea prilejuri de expansiune."

Acestei cronici i-a urmat, peste un număr (cel din 23 dec. 1955), un reportaj la uzinele „23 August", intitulat *Un imn al muncii în cinstea Congresului,* cu finalul :

„Cursivul meu stîngaci nu este în stihuri, dar vorbește despre epopeea sublimă a muncii. Dacă aș putea să fac să curgă o clipă cu mii de scîntei pe această pagină oțelul țîșnit din cuptorul înalt ca tubul orgii, acesta ar fi cel mai frumos omagiu simbolic în cinstea celui de al doilea Congres al Partidului Muncitoresc Român."

Schimbul de onoare se intitula cel de-al doilea reportaj (în nr-ul din 30 decembrie 1955), după care G. Călinescu se va consacra săptămînă de săptămînă „cronicii optimistului", nu fără a exclude și reportajul, precum cel intitulat *Brăila...* (nr-ul din 3 februarie 1956), sau, uneori, colaborări cu versuri sau fragmente de proză (din *Scrinul negru).* Fapt e că colaborarea sa a fost prezentă pînă în nr-ul din „vinerea neagră", 12 martie 1965, cînd poezia *Pămîntul* îi vestea, parcă, intrarea în neființă.

Se înțelege că de-a lungul acestei consecvente colaborări, pe lîngă mari satisfacții reciproce, s-au înregistrat și unele contrarietăți, inerente climatului general din perioada respectivă, cît și unor momente de ordin subiectiv. Dar trebuie spus, că cel mai exemplar colaborator al revistei în acești ani (din octombrie 1955 pînă în martie 1965) a fost G. Călinescu, despre devoțiunea lui publicistică meritînd a se scrie multe și substanțiale pagini.

Deocamdată, redăm scrisoarea prin care-i relatam incidentul privind „cronica optimistului" din nr-ul datat 10 februarie 1956, în care această cronică este într-adevăr absentă din pricinile arătate. Prezent în nr-ul următor cu cronica *Despre arta actorului,* G. Călinescu este absent în nr-ele imediat următoare, pînă la cel din 16 martie 1956, cînd colaborarea sa săptămînală o consolidează cu adevărat. Dar iată scrisoarea din 10 februarie 1956 :

București, 10 febr. 1956

Mult Stimate Tovarășe Călinescu,

Sînt consternat, dar trebuie să vă vestesc că aseară, tîrziu, după o deosebit de lungă reținere a paginii de către Centrala presei, a fost scoasă Cronica optimistului, sub cuvînt că „ridică o serie de probleme", asupra cărora — la insistențele mele — au declarat că vor referi astăzi. Mi s-a invocat, între altele, că un asemenea titlu — despre Antologia sovietică — e de mult așteptat de către presa sovietică spre a-l reproduce ș.a.m.d.

Pînă la noi precizări, vă trimit spre convicțiune pag. 1 cu indicarea dv. în sumar și pag. 3 așa cum fusese ea calandrată (după ce, de altfel, mai făcusem o mică „rectificare" la col. 1 [...] în lupta mea de a face articolul să treacă.

De îndată ce am elemente noi (eu am reclamat la Partid), vi le voi comunica.

Al Dvs. nefericit redactor-șef la „Contemporanul",

G. Ivașcu

50

Cu scrisoarea din 27 februarie 1956 se poate spune că această corespondență marchează începutul (?) lungului proces de editare a romanului lui G. Călinescu, *Scrinul negru* (începînd, desigur, cu transcrierea „celor 3 caiete" și trimiterea la forurile respective spre lectură și avizare), proces care a durat peste 5 ani, dacă ținem cont de data apariției, în sfîrșit, în iunie 1960 a scrierii. În „Revista de istorie și teorie literară", începînă cu nr-ul, 3/1983 și continuînd pînă la nr-ul 2/1984 inclusiv, sub titlul : *Recurs la „dosarul" Scrinului negru*, Pavel Țugui, cunoscător autorizat al acestor tribulații, ca responsabil al Secției de știință și cultură a C.C. al P.C.R., a reconstituit oarecum filmul acestui proces, în care am fost eu însumi angajat (cf. revista citată, nr-ul 3, pag. 40—43 și 45), precum și nr-ul 2/1984, la *Cîteva aprecieri finale* (pag. 99).

Previziunile mele, optimiste, în privința publicării fragmentului *Hergot* nu s-au împlinit precum asigurasem pe autor, care, în nr-ul din 30 martie 1956, oferă un mic fragment de roman, la „Cronica optimistului", sub titlul *Memoriile unei broaște țestoase*, după ce în cronica din nr-ul datat 13 ian. 1956 publicase fragmentul, la fel de modest ca întindere, *Copiii de azi*.

Scrisoarea din 27 februarie 1956 rămîne, de altfel, cu un final „deschis", în ce privește perspectivele publicării de fragmente din *Scrinul negru*, în această privință „Viața Românească", desigur și datorită spațiului, este și mai propice și mai norocoasă (cf. nr-ul 11, nov. 1956, p. 5—78, apoi nr-ul următor, 12, dec. 1956, p. 10-71). Abia la „Cronica optimistului" din nr-ul 49 (6 dec. 1957), „Contemporanul" va mai publica un fragment, sub titlul *Lacul lebedelor*.

Textul scrisorii din 27 februarie 1956 e următorul :

„CONTEMPORANUL"

București, 31 dec. 1956

Mult Stimate Tovarășe Călinescu,

Vă trimit cîte un ex. din cele 3 caiete ale Scrinului negru, *spre a vă convinge că, în sfîrșit, au fost transcrise. Vă veți convinge, însă, de la primele pagini, că transcrierea a ieșit foarte defectuoasă și că trebuiau făcute corecturi și chiar confruntări „dactilografice". E ceea ce s-a început și se continuă încă după „original" (caietele ce mi-ați încredințat). Numai asemenea exemplare — controlate după dactilografiere — vor fi trimise la C.C. și la Min[isterul] Culturii (probabil chiar în cursul după-amiezii sau, cel mai tîrziu, mîine).*

Întîrzierea vine din cauza defecțiunilor de aici, de la „Contemporanul", defecțiuni pe care nu le-am prevăzut, — ceea ce constituie vina mea.

În ceea ce privește fragmentul Hergot... *el a fost prografat în numărul din 24 febr.; în consecință, a fost citit la* locul în drept *și agreat. La noi a fost și cules (cf. șpaltul alăturat) iar ilustrația (Tiei Peltz — cu care eu nu sînt de acord — căci Baba n-a avut încă timpul necesar) efectuată. Între timp, s-a exprimat însă dorința*

ca, înainte de a se publica fragmentul, *să poate fi cunoscută întreaga operă. Pare-se că diverşii „amici" cărora le-aţi încredinţat romanul (şi de la care am auzit eu însumi — indirect — felurite comentarii) au izbutit o anume atmosferă. De la „Contemporanul" n-a putut încă* nimeni *citi lucrarea (decît cu totul parţial), pentru simplul motiv că ea n-a fost gata (dactilografiată) decît sîmbăta trecută.*

Umila mea părere e că Dv. n-ar fi nimerit a vă manifesta că v-aţi sesizat de aceasta *şi că, dimpotrivă, vă interesează prea puţin publicarea unui fragment, iniţiative care trebuie lăsate integral pe seama redacţiei. Altfel, lectorii* importanţi *ai romanului s-ar putea considera preveniţi sau, în orice caz, răspîndind o atmosferă neprielnică lecturii însăşi (atmosferă deja viciată — poate — de către binevoitorii şi favoriţii „amici" care au citit romanul mai dinainte).*

Vă rog, deci, să continuaţi a colabora la „Contemporanul" ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Eu voi propune — între timp — ca acel capitol (Hergot...) *să fie publicat sub indicaţia „un fragment de G. Călinescu" (aceasta, bineînţeles, dacă veţi fi de acord).*

S-ar putea, eventual, pentru pura comoditate a Dv., să-mi daţi la „Cronica optimistului" şi alte scurte fragmente chiar din roman.

În orice caz, vă rog să-mi acordaţi o întrevedere pentru a vă lămuri mai pe îndelete şi a vă convinge totodată de totalul meu devotament. Chiar rîndurile de mai sus — poate nu tocmai cele mai fericite (din multe puncte de vedere) — nu izvorăsc decît din acelaşi — nesecat — izvor.

G. Ivaşcu

51, 52, 53

La finele anului 1956, G. Călinescu a primit de la mine „un salut indian" (eram în delegaţia R.P.R. la sesiunea UNESCO, care a avut loc la Delhi în noiembrie-decembrie 1956), dar şi „îngrijorarea de a nu vă fi aflat numele în ultimul nr. (ajuns aici) din «Contemporanul»".

Deci, incidente — să le zicem inerente — deşi tot mai sporadice, continuau să se înregistreze.

Alta e tonalitatea textului redactat (telegrafic) însoţind micul dar (un razor electric „Schik") şi ţigări canadiene, la întoarcerea mea din S.U.A., unde făcusem parte din delegaţia R.P.R. la sesiunea O.N.U., din 31 dec. 1957, în februarie 1958, arhiva înregistrînd „un cald salut din Paris" (datat 9 II 1958).

Iată aceste 3 (minuscule) texte :

Carte poştală ilustrată
cu imaginea Taj Mahal-ului

Primiţi, vă rog, un cald salut indian, dar şi îngrijorarea de a nu vă fi aflat numele în ultimul număr (ajuns aici) din „Contemporanul".

George Ivaşcu

Adresa : Mr. George Călinescu / Str. Vlădescu 53 / Bucharest / *Rumania*
Ştampila poştei : 2.12.56

*

„CONTEMPORANUL"

Bucureşti, 31 dec. 1957

Am venit, n-am descoperit America, dar v-am adus un razor „Schik" şi ţigări... canadiene, — drept semn.

G. Ivaşcu

*

Carte poştală ilustrată,
cu o imagine din Paris *Paris, 9. II. 58*

Vă rog primiţi un cald salut de la

Ivaşcu

Adresa : Mr. G. Călinescu / str. Vlădescu 53 / Bucarest / *Roumanie.*

54

După ce în nr-ul din 19 iunie, „Contemporanul“ consacrase pag. 3 aniversării vîrstei de 60 de ani a lui G. Călinescu, prin articole semnate de Al. Rosetti, Radu Popescu și G. Ivașcu, în nr-ul din 3 iulie, publică în pag. 1, *Cuvîntul acad. G. Călinescu la Academia R. P. Române,* cu titlul *A fi tînăr,* iar în pag. 3, reportajul *Sărbătorirea acad. G. Călinescu,* în după-amiaza zilei de 29 iunie 1959. Cum, în finalul acestei cuvîntări, referindu-se cu afecțiune și la colaboratorii apropiați, menționase și pe „G. Ivașcu, care-mi luminează adeseori drumul cu o respectuoasă lampă“, — folosesc această referire spre a-i solicita textul discursului indicat mai sus.

București, 30 iunie 1959

„Respectuoasa lampă“ roagă pe tovarășul academician G. Călinescu să-i dea textul discursului de aseară, pentru a-l tipări în gazetă.

G. Ivașcu

55

Reîntors de la Viena, îi comunic lui G. Călinescu ceea ce poate deja știa : directorul general al ESPLEI mi-a comunicat că „romanul *(Scrinul negru)* s-a dactilografiat în numărul de exemplare necesare pentru tipar“ și că peste 2 zile „îl voi vedea pe amicul nostru Țugui“. Într-adevăr, Pavel Țugui, în prima parte a „Recursului“ său (revista citată, nr-ul 3/1983, pag. 45) notează : „Întors de la Viena, G. Ivașcu și-a asumat față de Editură rolul de «mediator», stăruind alături de Ion Bănuță (directorul ESPLEI) pe lîngă autor să mai modifice pasajele cu «aer de reportaj»“. Rolul acesta a fost îndeplinit, în memoria mea existînd încă vie imaginea ultimei runde a acestor tratative tripartite (Călinescu-Bănuță-Ivașcu) în care, după un număr de «adaptări», de altfel benigne, cum, în fond, benigne erau — acum, în final — și revendicările editurii, *Scrinul negru* s-a putut, în sfîrșit, tipări.

„CONTEMPORANUL“

București, sîmbătă (august) 1959

Mult Stimate Tovarășe Călinescu,

Abia sosit de la Viena, fac primul drum la fetița mea, de la care nu am vești prea bune, la Predeal. În viitoarele 2—3 zile (cel mai tîrziu la mijlocul săptămînii) voi fi la Dv.

Directorul general al ESPLEI, pe care l-am căutat imediat ce m-am întors, mi-a comunicat că romanul s-a dactilografiat în numărul de exemplare necesar pentru tipar. Luni îl voi vedea pe amicul nostru Ț. Voi veni la dv. cu ultimul comunicat care — sînt convins — e mai mult decît favorabil.

Al Dv. devotat,

G. Ivașcu

P.S. Numai nr-ul de vineri nu e cel de 23 August. Nu ne uitați !

56

Interludiu : un salut plin de respect și afecțiune din Londra, din februarie 1960.

Carte poștală ilustrată
In imagine : Westminster

Londra, febr. 1960

De pe Westminster, un salut al aceluia care s-a gîndit necontenit la Dv. cu respectul și dragostea de totdeauna,

George Ivașcu

Adreșa : Mr. G. Călinescu / str. Vlădescu 53 / Bucharest / *Roumanie*

57, 58, 59

După apariţia, în sfîrşit, a *Scrinului negru*, am avut cinstea de a-i publica prima „cronică de semnal", în nr-ul din 1 iulie 1960. Sub semnul priorităţii, în acest context, redăm textul apărut cu titlul :

G. CĂLINESCU : „SCRINUL NEGRU"

Unul din romanele cele mai originale şi mai izbutite din epica noastră, ca una din operele cele mai valoroase din multipla activitate literară a lui G. Călinescu — *Scrinul negru*, a apărut.

Apariţia acestei cărţi aduce în peisajul literaturii noastre contemporane prezenţa vie a unuia din cei mai valoroşi scriitori ai noştri, dînd o pondere în plus epicii noastre noi. Ceea ce contribuie la aceasta e în primul rînd faptul că *Scrinul negru* atestă o definire a poziţiei ideologice a autorului, care apare cu atît mai semnificativă, cu cît el reprezintă, în frontul nostru literar, generaţia afirmată încă acum 25 de ani, şi, cu cît, mai ales, romanul precedent (şi în sens tematic), *Bietul Ioanide*, a stîrnit — şi pe bună dreptate — atîtea controverse, cu nu puţine deziderate din partea publicului cititor.

Orientarea ideologică a *Scrinului negru*, realitatea — vastă — pe care o oglindeşte, volumul de probleme şi de aspecte pe care-l îmbrăţişează, poziţia substanţial critică, de ură şi dezgust, faţă de reprezentanţii fostelor clase exploatatoare, de dispreţ funciar faţă de cameleonismul acelei părţi din vechea intelectualitate infectată cronic de ideologia acestor clase, poziţia, pe de altă parte, de caldă simpatie şi admiraţie, în esenţa ei de încredere nezdruncinată faţă de noua orînduire şi de noua intelectualitate crescută de Partid, înaltul nivel artistic, nu o dată excepţional — toate aceste însuşiri, incontestabile, constituie tot atîtea temeiuri de satisfacţie pentru cei care au astăzi cartea lui G. Călinescu sub ochii lor.

Scrinul negru realizează o adevărată disecţie în lumea veche, învinsă şi depăşită, a aristocraţiei „de sînge" sau „de bani", şi a acelei intelectualităţi ipocrite, robită

monstruoasei orînduiri, şi ca atare sărăcită sufleteşte, găunoasă, filistină şi poltroană, laşă şi oportunistă politiceşte, cosmopolită şi mimetică în comportamentul ei social. În opoziţie, deşi în interferenţă, cu această lume, romanul respiră atmosfera proaspătă a noii orînduiri, socialiste, prin procesul de transformare morală a personajului central, Ioanide (care nu mai e, fiindcă în logica lui internă nu mai are cum fi, „bietul"), prin oamenii noi, activişti de partid, ca Dragavel, angrenaţi în sarcini fundamentale ale revoluţiei culturale, prin elanul şi încrederea generoasă, optimistă, care guvernează acţiunile şi caracterizează relaţiile sociale din lumea timpului nostru. Opuşi, cei doi poli ai universului din *Scrinul negru* sînt totuşi determinaţi artisticeşte în aşa fel încît cartea nu încearcă niciodată riscul schematismului, al procedeului simplist de alb-negru, al dispunerii şi tratării pe orizontală. Deşi romanul se desfăşoară pe două planuri oarecum suprapuse, cu un decalaj în timp variabil şi, uneori, cu translaţii pe un uriaş spaţiu geografic, pretutindeni — şi aceasta este esenţial — cititorul se simte situat de autor, şi odată cu el, pe poziţia actualităţii noastre. Succesiunea secvenţelor — căci romanul e o vastă cinematică — este astfel dirijată în cîmpul magnetic al acţiunii generale, încît totul pare o vie desfăşurare dialectică, un vast şi cuprinzător film al uneia din cele mai frămîntate epoci din viaţa societăţii româneşti.

Deşi ocupînd, în economia romanului, relativ multe pagini, e clar că fauna „foştilor" e în eclipsa, în penumbra noului univers, pe care sînt deajuns cîteva fapte şi cîţiva eroi semnificativi pentru a demonstra sensul nou al istoriei noastre. „Fiziologia" aristocraţiei româneşti n-a fost, încă, de nimeni realizată cu atîta precizie a tipizării şi cu atîta forţă de individualizare, ca de G. Călinescu în *Scrinul negru*. În această privinţă, primele două capitole sau cel — de umor grotesc — cu pseudo-auto-înmormîntarea Hangerlioaicei la mănăstire rămîn pagini de antologie a unei mari literaturi. Capitolul XX şi celelalte în care sînt înfăţişate ororile hitleriştilor şi legionarilor („centurionii"), pogromul de la Iaşi sau asasinatele şi jafurile din Transnistria constituie unul din cele mai cumplite rechizitorii din cîte s-au rostit pînă acum la noi la adresa fascismului. Paginile acestea pot fi alăturate celor

mai demascatoare pagini din alte literaturi în sfera cărora intră cel de-al doilea război mondial. Forța realismului lor stă pe de o parte în autenticitatea documentară a faptelor și evenimentelor evocate, pe de alta în proiectarea acelei lumini nimicitoare, neo-dantescă, asupra atîtor laturi ale piramidei sociale care s-a prăbușit sub loviturile neiertătoare ale istoriei. Episoadele cu Caty Zănoagă, cu soțul ei, diplomatul George Ciocîrlan, cu brazilianul, fabulos și exotic, Oster, și lumea diplomației occidentale, cu implicațiile din protipendada bucureșteană și cele ale lupanarului politic care guverna o țară, — acestea și altele sînt profund răscolitoare, atît pentru cititorul mai vîrstnic, trăitor al acelor vremuri, cît și pentru cel tînăr, căruia romanul i le comunică cu atîta forță documentară și cu atîta expresivitate.

Demascarea trecutului apropiat, al României burghezo-moșierești, în unele din aspectele cele mai semcative din suprastructura ei politico-socială, cu revelarea mentalității exploatatoare în genere, e realizată nu printr-un comentariu marginal, ci prin aducerea directă, în cîmpul optic, sub o lumină pătrunzătoare, a tipurilor văzute în acțiunile lor din societate sau în aspectele vieții lor intime, în procesul de dezumanizare pe care-l trăiesc și care infectează și pe cei din jurul lor. Și e de remarcat că în asemenea episoade sau în asemenea pagini, autorul nu cade nici în naturalism, nu alunecă în morbid, în sfîrșit, nu dă impresia că „prelucrează“ sau „pune în scenă“ realitatea, că „face literatură“, cititorul avînd necontenit, tocmai prin aceasta, sentimentul participării la un mare travaliu de creație. E o mare stăpînire a mijloacelor artistice, autorul „transcriind“ din fișele „găsite“ în scrinul negru ce i se pare mai semnificativ. În planul strategic, procedeul pare a fi de model tolstoian ; în cel tactic, balzacian și stendhalian, totodată.

Dar nu atrași de asemenea considerații trebuie să ne lăsăm într-o cronică de semnal, cum se vrea aceasta, ci, în primul rînd, de justificarea ideologico-artistică a cărții.

Care e mesajul ei în contemporaneitatea imediată ?

Acest mesaj există, străbate în mod convingător marile secvențe ale romanului, cînd direct, nemijlocit (prin ce fac și exprimă Dragavei, Cornel, Mini, Leu, Șaramet,

Cuculeț și, mai ales, Ioanide), cînd indirect și ca un ecou întors, prin raportarea noastră — a cititorilor — la lumea veche, descompusă, condamnată de legi implacabile. Forța constructivă a mesajului cărții stă, de altfel, în această raportare, în această confruntare, explicită sau implicită, dintre cele două lumi ; o dă poziția, de complexă umanitate, a lui Ioanide, o dau, în grade diferite, celelalte personaje, o inspiră și o generează clasa muncitoare și Partidul, în orbita cărora se învîrte întreg acest univers, cu atîtea meridiane și paralele interferente. Cu alte cuvinte, cînd ni se înfățișează fie epoca dinainte de război, sau cea a războiului, fie epoca noastră, cu rămășițele de panopticum ale fostelor clase exploatatoare, inclusiv figurile de intelectuali ca Gaittany, Sufletel sau Hagienuș, în opoziție mai mult sau mai puțin fățișă cu noua orînduire, cu viața nouă, cu omul nou, — e clar pentru cititor că autorul revelă, într-adevăr, o poziție avansată, dacă nu deschis militantă, rezultat al acelui proces de sinceră și substanțială orientare sub călăuzirea Partidului. De aceea numai rareori romancierul dă impresia că se situează — în raport cu anumite capitole — în sine, că descrie o „tranșă de umanitate“ cu ochiul „etern“. În genere, însă, ochiul scriitorului are fasciculul de lumină îndreptat din unghiul de incidență propriu epocii noastre, poziției ideologice de pe care militează literatura noastră actuală, stării noastre de spirit. E mai mult decît o privire realist-critică (în raport cu lumea „foștilor“), și o lumină autentic contemporană învăluie totdeauna acțiunile și starea de spirit a eroilor pozitivi. E ceea ce se observă, de pildă, în unele dialoguri Ioanide-Dragavei, în „memoriile broaștei țestoase“, în „sfaturi către fiul meu“ sau „către fiica mea“, dar mai ales în stilul cald, plin de elan, al lui Ioanide cînd descrie marile înfăptuiri ale regimului nostru sau cînd, în discuții, dă unele replici deosebit de convingătoare privind mersul nostru înainte pe drumul socialismului.

În procesul, vast și complex, al definirii profilului contemporan al literaturii noastre, *Scrinul negru* vine să ocupe un loc al său, în care se topesc ca într-un creuzet însușirile de totdeauna și experiențele mai vechi ale autorului, niciodată abătut de pe făgașul realist (v. *Enigma Otiliei),* cu însușirile dobîndite în anii din urmă, după ex-

perienţa cu *Bietul Ioanide*, şi prin multipla sa prezenţă în publicistică.

Operă de mari dimensiuni, *Scrinul negru* va suscita, desigur, nu puţine discuţii în rîndurile cititorilor noştri şi ale criticilor, exponenţii lor. Roman de amplă problematică socială, el cuprinde şi implică aspecte solicitînd prin ele însele a fi dezbătute. Depăşind stadiul primei lecturi şi al interesului acut, sub imperiul curiozităţii afective, criticul va găsi, desigur, şi piloni de o conformaţie încă nedesăvîrşită sau florilegii dincolo de o incontestabilă necesitate artistică. Meandrele interferenţei dintre clase în ceea ce numim „perioada de trecere", complexităţile profilului moral al lui Ioanide, procesul de transformare a conştiinţei lui au pus pentru autor şi vor pune pentru critici şi cititori destule semne de meditaţie, cu răspunsuri, desigur, variate.

Dar privit în ansamblul lui şi din perspectivă, edificiul cărţii apare în toată soliditatea şi reala lui semnificaţie.

E ceea ce am vrut să semnalăm.

George Ivaşcu

(*„Contemporanul"*, 1 VII 1960)

După acest text, purtînd desigur amprenta încercărilor la care fusesem şi eu mai mult decît un simplu martor pasiv, alte semne de interes, alte cronici, însă, păreau a întîrzia. Cu experienţa dură ce avusese în procesul de editare, autorul era pe bună dreptate aprehensiv. Tăcerea publicaţiilor dirijate de Uniunea Scriitorilor, în special, i se părea — deşi nu trecuse decît o lună de zile de la difuzarea cărţii — „o aparenţă de scandal", neanunţînd nimic bun, dimpotrivă : „Această tăcere afectată a publicaţiilor dirijate de U.S. e o prostie, bineînţeles, şi o mizerabilitate, dar în condiţiile de azi sugerează că opul e pus la index şi pregăteşte noi observaţii şi dificultăţi în activitatea mea. Prin urmare, te rog prieteneşte să curmi această aparenţă de scandal."

Textul integral al scrisorii este încă mai elocvent :

22 VII 1960

Iubite Ivaşcu,

Mă ghilotinezi în articole cam prea-prea. Şi asta nu-i nimic, dacă forma actuală reprezintă „versiunea oficială" aprobată. Dar cred că va fi discuţie, că celelalte texte ale ipochimenilor se vor publica şi ele, eu devenind astfel responsabilul iresponsabil şi pradă pregătit savant pentru hrana ciorilor. Dar în fine, nu pot să fiu supărat pe tine, e mica mea slăbiciune de care uzezi în mod oribil.

Trebuie neapărat să faci să apară cronica despre Scrinul negru. *Această tăcere afectată a publicaţiilor dirijate de U.S. e o prostie, bineînţeles, şi o mizerabilitate, dar în condiţiile de azi sugerează că opul e pus la index şi pregăteşte noi observaţii şi dificultăţi în activitatea mea. Prin urmare, te rog, prieteneşte să curmi această aparenţă de scandal.*

Cu dragoste,

G. Călinescu

Cum arată Pavel Ţugui în ale sale *Consideraţii finale*, deja menţionate, „G. Ivaşcu mi-a expediat imediat copia scrisorii. Au urmat discuţile cu conducerea Uniunii Scriitorilor, cu redactorii responsabili ai revistelor literare bucureştene". Într-adevăr, o notă de semnal apare în „Gazeta literară", nr-ul din 28 iulie 1960, la rubrica „O carte pe săptămînă", prima cronică propriu-zisă fiind — la rubrica „Discuţii" — cea din „Viaţa Românească", nr-ul din 8 august 1960, p. 107—122, cu titlul *G. Călinescu : „Scrinul negru"*. O analiză temeinică, argumentînd că „axul creaţiei beletristice a lui G. Călinescu este problema omului superior, a raporturilor acestuia cu lumea", totodată că „sub unul din aspecte, *Scrinul negru* este romanul dispariţiei ultimelor resturi ale unei lumi apuse". Concluzia : „Ne aflăm în faţa unei opere care, prin concepţia ei, prin zugrăvirea critică şi necruţătoare a lumii vechi, prin efortul de a da o reprezentare veridică, de calitate artistică superioară, a realităţii contemporane, înscrie o etapă nouă în evoluţia autorului, con-

tribuind la îmbogățirea literaturii noastre, la sporirea diversității ei tematice și artistice".

În „Contemporanul", nr-ele din 9, 16 și 23 septembrie 1960, într-o amplă cronică echivalînd un veritabil studiu, publicat în 3 foiletoane succesive sub titlul *G. Călinescu : „Scrinul negru"*, Radu Popescu, după ce reține personajele reluate din *Bietul Ioanide* și rezumă subiectul, înfățișează compoziția cărții care, raportată la vasta arie în care se situează și se agită personajele, se constituie ca „primul roman cu adevărat internațional din literatura noastră", desfășurarea temporală cuprinzînd mai mult de trei decenii. În partea III, Radu Popescu analizează structura personalității lui Ioanide, evoluția lui : „Întreg sufletul său apare regenerat, plin de optimism, de elan, de sentimentul complex și greu definisabil, dar foarte bine cunoscut, al vieții plenare, al împăcării cu propria conștiință, al încrederii într-un teren solid, luminos, inepuizabil al existenței individuale". „Aceasta ar fi tinerețea, trăsătură a omului nou. Călinescu a intuit adînc și ascuțit dezlegarea în regimul socialist a acestei străvechi, eterne teme a umanității. Meritul său crește prin aceea că el, cu multă îndrăzneală, a aplicat tema, valabilă pentru toți oamenii, la intelectual și artist, al căror tip se caracteriza în societatea trecută, fie prin trăsături de infantilism întîrziat, fie de ramolisment prematur și, ceea ce e mai grav, nu rareori prin ambele deodată. Ioanide apare modificat prin influența clasei muncitoare și în concepțiile sale artistice, în estetica sa". În opinia cronicarului, care relevă coordonatele morale ale eroului, prezente și trăite sincer și liber, „apropierea de popor a intelectualului format în vechea orînduire ne apare ca un proces firesc și încă deschis, iar arhitectul Ioanide din *Scrinul negru,* drept eroul care l-a exprimat cel mai bine, pînă azi, în literatura noasrtă nouă". În concluzie : „*Scrinul negru,* în ciuda unor anumite inegalități, a unor limite incontestabile, este o operă de valoare excepțională, de interes multiplu și inepuizabil".

Într-o cu totul altă stare de spirit, e scris comentariul lui Marin Preda, tot sub rubrica „Discuții", succedînd lui D. Micu în nr-ul 9, din septembrie, al „Vieții Românești", cu titlul : *Despre literatura cu aristocrați* (pag. 131—141). Nu fără și unele inserții quasi-pamfletare, autorul formulează o serie de obiecții, considerînd, mai întîi, că în ce privește personajul Caty, „cenzurarea mișcărilor, gîndirii și limbajului eroinei era necesară nu din cine știe ce motive extraestetice, ci dimpotrivă, pentru a nu încălca legile cele mai fundamentale ale artei" (pag. 134). În ce privește personajul Ioanide, exegetul reproșează neverosimilitatea multor situații, inclusiv pe aceea de „autor exclusiv al tuturor construcțiilor de pe litoral, din capitală și din provincie", care nu poate decît exceda pe cititor, după cum cu totul neverosimil apare faptul ca după moartea lui Caty, „portăreasa să nu caute în sertarele scrinului" ; cît despre comportamentul în domeniul sentimental al lui Ioanide, „asistăm la niște aranjamente foarte practice, care aduc spectrul, invizibil pentru eroi și autor, al promiscuității, în spatele fiecărui personaj". „Cu alte cuvinte, poziția insuficient de critică a autorului față de eroul său se răzbună pe plan estetic" (p. 138). „Rezumînd — conchide Marin Preda — putem spune că scriitorul este în acest roman într-un incontestabil progres ideologic în ceea ce privește problematica raporturilor intelectualității cu societatea, totuși insuficient de detașat și clar față de tribulațiile eroului său, remarcabil în portret, cu șovăiri cînd urmărește eroina principală și mediul ei apropiat — paginile cele mai realizate fiind cele care descriu lupta dintre moștenitorii Zănoagă — și schematic cînd pătrunde în mediul muncitoresc și țărănesc". Astfel se explică, de ce „înstrăinarea de universul acestei cărți apare atît de repede după lectură" (p. 141).

Nu puține alte comentarii au apărut în toamna anului 1960 despre *Scrinul negru* în diferite publicații din Capitală, ca și din Cluj, Iași, Timișoara, articolul lui Marin Preda stimulînd replici de substanță. Astfel, Eugen Simion, în două numere consecutive din „Gazeta literară" (din 10 și 17 nov. 1960), *Despre tipologia „Scrinului negru"*, demonstrează că articolul autorului *Moromeților* „nu ne-a schimbat părerea despre valoarea romanului, despre forța realistă autentică", pe ansamblu romanul apărînd ca o „operă armonioasă în chip tolstoian".

Și alți comentatori vor ține a-și spune părerea despre *Scrinul negru,* interesul critic fiind încă întreținut de intervenții ca acelea ale lui Titus Popovici — în „Gazeta

literară" din 15 dec. 1960 („mînă de maestru" în prezentarea ororilor războiului și demascarea aristocrației, dar insuficiență artistică în ce privește resorturile intime ce explică procesul de transformare al lui Ioanide), Paul Georgescu — „G. L." din 5 I 1961 (în caracterizarea *Anului literar 1960)* exprimîndu-și „regretul de a nu afla *Scrinul negru* la înălțimea autorului său".

Dar G. Călinescu, iritat în special de comentariul lui Marin Preda, ține să reacționeze, astfel că în „Contemporanul" din 11 noiembrie 1960, se publică următoarele :

ÎN LEGĂTURĂ CU „SCRINUL NEGRU"

În unele din cronicile, recenziile sau discuțiile care se ocupă de romanul *Scrinul negru,* se descoperă „inadvertențe" sau se exprimă exigența după o concepție epică proprie. Cu privire la observările de felul acesta, autorul, întrebat de noi, ne împărtășește cele ce urmează :

Mormîntul lui Teodoric, luat ca exemplu de viziune grandioasă și fabuloasă, se află la Ravenna, dincolo de Porta Serrata și e mic, ceea ce se poate deduce pentru cine nu l-a văzut, din faptul că are un acoperămînt monolitic.

Războiul n-a fost pus greșit în anul cutremurului. Întîia scrisoare-specimen a colonelului e din noiembrie 1941. După plecarea colonelului peste vară în campanie, Caty aduce acasă în Calea Victoriei pe Filip care fusese bolnav „cu cîteva luni în urmă" de scarlatină și izolat într-un apartament din bulevard, dărîmat de cutremur în 1940.

La 21 ianuarie 1941, Antonescu a lichidat comandamentul legionar, iar nu pe legionari ca organizație mai mult sau mai puțin ilegală, sprijinită de altfel de hitleriști. Toate manifestările de stradă, în roman, se petrec înainte de „rebeliune". Gavrilcea „trecu de partea generalului" și este verosimil ca la o nuntă într-un parc și palat aristocratic extraurban, la care e invitat și Killinger, în februarie, să-și permită o anume paradă fascistă. Nicăieri pe front „centurionii" din roman nu iau parte „la acțiuni militare", doar doi-trei apărînd încadrați în unitățile SS germane. De altfel, autorul, în virtutea dreptului de ficțiune, vorbește de Mișcarea centurională ai cărei membri poartă uniforme cafenii. Un roman nu este o cronică, așa încît așa-zisele „anacronisme" care nu există ar putea fi tolerate, de-ar exista, pentru sublinierea adevărului psihologic.

Cine a împușcat pe Ioanide ? Autorul declară că nu știe și e firesc să nu fi alunecat pe o pantă polițistă. Scopul său era studiul tristeții unui constructor pus deodată în perspectiva morții. E neîndoielnic că atentatorul este, dacă nu Gavrilcea, unul din banda lui.

De ce însă „nimeni din partea autorităților nu-l interoghează pe arhitect ?" Pentru că verosimil este ca autoritățile să fi avut evidența tuturor elementelor subversive, ceea ce se și spune la p. 714 : „Pare cu neputință ca vestitul Gavrilcea să fi trecut neobservat autorităților atîta vreme. E probabil că era supravegheat de departe și lăsat să se miște în voie, ca unul ce nu putea fugi din țară".

Dragavei folosește (din neglijența autorului) un serviciu de masă care aparținea muzeului. Nicidecum. E vorba de un pahar de Lalique al sufrageriei muzeului, destinată, provizoriu, pînă la terminarea Palatului cultural, prînzurilor oferite oaspeților. Dragavei locuiește tot acolo într-o odaie. Că un scriitor turnîndu-și sau oferind vin într-un pahar al cantinei Uniunii Scriitorilor s-ar face vinovat că folosește obiecte „aparținînd Statului" e o judecată neserioasă.

De ce portăreasa n-a scotocit scrinul să vadă de nu conține valori ? Întrebare puerilă. Viața e plină de astfel de surprize și se pot face, cînd nu ești atent la esența cărții, multiple ipoteze. Poate că a deschis scrinul să vadă ce cuprinde deși sîntem siguri că, femeie cinstită, n-ar fi sustras eventuale bijuterii. E posibil iarăși, ca, primind comoda cadou de la Filip ori altcineva, după examenul conținutului să fi scos

cheile ca să nu alunece sertarele, fără a îndrăzni nici a opri nici a distruge hîrtiile, de frica vreunei răspunderi. Fapt este că autorul însuși a cumpărat un astfel de scrin exact în condițiile din roman.

Nu știm ce utilizau institutele de proiectări în 1950 dar Ioanide putea să caute, atunci, tuș la Talcioc. La fel cu gutaperca a cărei lipsă, atunci, n-a fost inventată de autor.

Ioanide „autor exclusiv al tuturor construcțiilor de pe litoral din capitală și din provincie" ? Rezultă din roman că a dat ideea dominantă pentru construcția Palatului Cultural și al cartierului muncitoresc, însă în colectiv, de vreme ce apare înconjurat de „o ceată de tineri arhitecți" (p. 853). De altfel, la p. 103 e scris clar : „Ioanide nu avea vanitate de autor, primea bucuros munca în colectiv... Ceea ce-l preocupa era să se construiască..."

Ioanide, în numele gustului etnografic, condamnă la țară obsesia modernismului orășenesc burghez, dînd ca pildă cîteva case finisate la care „il calcio vecchio" e imitat prin ondulații obținute cu vreun pieptene ad-hoc sau prin așchii de cărămidă ori sticlă. Cineva declară că „bucățile de cărămidă și cioburile de sticlă" se pun spre a întări lutul în timpul uscării lui, după care urmează tencuitul. Autorul a străbătut regiuni întregi și știe ce spune. Că unii pot folosi materialele de mai sus ca stabilizatoare ale lutului la casele de paiantă, mai ales, asta e posibil, dar autorul vorbește de case tencuite și finisate, în care așchiile sînt dispuse în scop ornamental (ornamentica poate să fie sugerată de tehnică și invers). Se folosesc ornamental pînă și bucăți de oglindă în scopul de a produce o sclipire socotită ca fiind estetică. Lucrul se poate ușor demonstra fotografic.

O observație uimitoare e aceea că sub regimul vechi o vacă nu putea muri vara sub efectele subnutriției, „în mod normal iarba din grădina unui țăran fiind suficientă pentru a hrăni o vacă". Nu numai că

țăranii n-aveau „grădini" (acest termen e cu totul impropriu) dar unii n-aveau nici pămînt ci cel mult o bătătură aridă, fără pic de verdeață. Nu se poate concepe o economie de vite, cu vaci pascînd în „grădina" respectivă. De la răzășii lui Ștefan cel Mare și pînă deunăzi problema izlazurilor a fost în vigoare. Autorul nici nu spune că vita moare ci că țăranul o bate, declarînd-o „moartă-gata" printr-o exagerare ironică dezvăluind preocuparea de locul comunal de pășune și pacostea datoriilor rurale înainte de legea Argetoianu, de care vor profita moșierii („E moartă gata... E istovită de foame, boierule, nu pot s-o bag nicăieri să pască"). Ce fel de critică a economiei rurale de vite ar fi aceea cînd țăranul ar vorbi așa : „Izlaz nu ne trebuie, căci vaca găsește iarbă «suficientă» în «grădina» fiecăruia. O bat fiindcă are nărav rău" ?

De ce colonelul, ochitor emerit, nu nimerește pe Filip, chiar trăgînd de aproape ? Fiindcă nu există infailibilitate, nici la mașini necum la un om încolțit, înspăimîntat, care s-a lăsat într-o prăpastie, a ieșit gîfîind din ea și a tras fără să se uite, într-o inspirație de moment.

Ce caută Cornel din sectorul cultural în acțiunea prinderii celor doi bandiți ? Cred că ar fi putut ca vechi activist să capete o asemenea însărcinare. Însă el cu muncitorii vine să facă un parc și cabană pentru turiști (p. 776). De cei doi bandiți nu se tem autoritățile, știindu-i izolați, acțiunea de tăiere a pădurii e combinată cu aceea a prinderii lor. Le e teamă numai să nu se sinucidă, făcînd uz de posibile explozibile. Stan, pe răspunderea sa, crede că poate preîntîmpina această ipoteză.

De ce Stan vorbește colonelului despre crimele acestuia, cu primejdia de a fi suprimat ? Dacă oamenii n-ar face erori, un roman nu s-ar putea urni și bestialitatea lui Gavrilcea nu s-ar fi relevat într-o crimă de astă-dată directă și indubitabilă, deși iarăși nu sub ochii noștri. De n-ar fi decît o licență literară spre a urmări un joc psihologic și încă situația de a

ți se nara cu inocență propria ta scelerateță merita a fi folosită : „Cît timp vorbi omul, colonelul își șterse mereu sudoarea care se revărsa pe barba recrescută".

Cine a dat foc Palatului Cultural ? Inutil a răspunde.

„Inadvertențele" sînt de soiul acesta. De altfel, scriitorii nu sînt nici ei infailibili și dau adesea dovezi de curioase neglijențe, uitînd chiar culoarea ochilor eroilor. Făcînd un spirit absolut lipsit de tact, cineva înșiră arbitrar nume proprii, Dragavei, Cornel, Leu, apoi deschide o paranteză (Corneliu Leu ?!), făcînd aluzie la un tînăr publicist. Același combină textele, deplasînd elementele spre a agrava. De pildă : „...spune-mi drept, Gigi, scump. Te pussy după ureche". În roman, însă, la p. 83, de unde e luat citatul, scrie : „Te sărut după ureche".

Iată și o metodă de a răpi citatului adevărata lui semnificație. E vorba de o balerină, îmbrăcată în așa fel încît oricînd să poată face exerciții de balet (p. 20) : „Cucly nu era frumoasă la întîia vedere sau cel puțin nu era de o frumusețe strict facială. Trebuia văzută în total de la cap pînă la picioare. Nu avea nici o porțiune a trupului rotundă, părea ciocănită ca bronzurile, într-atît mușchiulatura fină i se profila pe sub piele. Se îmbrăca în așa chip, încît conturul trupului i se ghicea de sus pînă jos, ca sub jupoane de tul. Cucly nu ședea ca toate femeile pe scaun, își vîra un picior pe sub altul sau își aducea amîndoi genunchii pe sub bărbie, strîngîndu-se cu brațele și lăsînd fără jenă să i se vadă chiloții, care de fapt erau un tricou de lînă fină albă sau niște pantaloni scurți și bufanți de saten negru. Avea lipsa liniștită de pudoare a unei atlete sau înotătoare. Ochii îi erau mici și sclipitori și rîdeau cu nevinovăție..."

Acest text e diminuat astfel, cu anume subînțelesuri indecente : „Cucly nu era frumoasă la întîia vedere sau cel puțin nu era de o frumusețe strict facială. Trebuia văzută în total, de la cap pînă la

picioare... Cînd se așeza pe scaun lăsa fără jenă să i se vadă chiloții, care de fapt erau un tricou de lînă fină..." Criticul a scos balerinei pînă și pantalonii bufanți de satin negru, care se poartă tocmai spre a elimina orice idee de lubricitate.

Comentariile făcute de același în jurul vieții afective a lui Ioanide se ridică pe o folosire neleală a textelor. Întîi de toate, arhitectul nu „întreține raporturi sentimentale", fie și platonice, cu secretara, expresia e cu totul joasă. Secretara nici nu știe că e iubită, Ioanide nu-i spune niciodată nimic și caută printr-o cenzură morală să extirpe chiar visarea. În privința simpatiei plurale, — în felurite moduri (patern, estetic), Ioanide subliniază sensurile (p. 592) : „să iubești, nu să coabitezi". Intriga romanului se întemeiază pe aceste rînduri (p. 121) : „Probabil că pierderea celor doi copii ai săi, Tudorel și Pica, cu zece ani în urmă, redeșteptase în arhitect instinctul paternității. Visa, fără să-și dea seama clar, să aibă și alți copii. De aci reveriile sale sublim erotice și matrimoniale". Mai mult, arhitectul se simte vinovat de a se fi dezinteresat de educația civică a copiilor săi și, nesatisfăcut cu creația artistică, speră, himeric, de a căpăta altă progenitură pe care s-o crească în spirit nou. De unde testamentele pedagogice către fiu și fiică și dezamăgirea cînd Cucly refuză a fi mamă. Cei din jurul arhitectului intuiesc această criză și biologică dar și ideologică și acordă îngăduință prietenească eroului. În scurt, ideea generală a romanului lui Ioanide este : creația nu poate scuti pe artist de obligația de a întemeia o familie și a se devota prin ea societății. De aceea, deși creator entuziast, eroul este facial de o surprinzătoare tristețe.

(*„Contemporanul"*, 11 XI 1960)

Vădit preocupat de cea mai potrivită formulă pentru prevenirea cititorilor asupra acestor „inadvertențe", G. Călinescu îmi adresase la finele lui octombrie 1960

o scrisoare, cerîndu-mi să găsesc soluția adecvată pentru publicarea unei „necesare puneri la punct".

În scrisoarea mea din 31 oct. 1960, îi comunicam, deci, această soluție. În următoarea, din 1 noiembrie 1960, îi trimiteam textul propus, spre a-și da avizul, rugîndu-l, totodată, de a completa „cronica optimistului" dintr-un număr ieșit din comun : reliefînd mai pregnant valoarea lui Lev Tolstoi. E ceea ce G. Călinescu primește cu înțelegere (cf. *O vînătoare*, titlul de la „Cronica optimistului" din pag. 3, nr-ul din 4 nov. 1960).

În sfîrșit, în scrisoarea din 5 noiembrie 1960, după un efort de lămurire în spirit jurnalistic a problemei „precizărilor", mă străduiesc să aduc argumente pentru apariția în nr-ul din 11 nov. 1960 atît a acestui text cu introducerea de rigoare în redactare definitivă, cît și a magistralei cuvîntări a lui G. Călinescu consacrată lui M. Sadoveanu la Academia Română. E ceea ce, din fericire, va deveni fapt împlinit. Dar iată cele trei scrisori în succesiunea lor :

„CONTEMPORANUL"

București, luni, 31 oct. 1960

Mult Stimate și Iubite Maestre,

V-am căutat la telefon pentru a vă răspunde la scrisoare : n-a răspuns (de 2 ori) nimeni.

Îmi permit, deci, să vă informez pe această cale :

1) Personal, nu văd nici o dificultate pentru a publica „inadvertențele" pe care le putem insera cu o notă : „Autorul Scrinului negru *ne trimite spre publicare următoarele precizări (sau lămuriri etc.)". O dificultate fortuită ar putea fi doar aceea că nr-ul acesta, de vineri, e festiv : 7 Noiembrie. În cazul, deci, că n-ar „rima" acum, vom publica — sigur — nr-ul viitor.*

2) Am dat dispoziții pentru a se onora articolul neapărut (din vina gazetei).

3) Vom face errata la articolul precedent (într-adevăr oribil și, mai ales, idiot din partea corecturii noastre).

Al dv. în așteptarea cronicii, p. nr-ul de vineri,

G. Ivașcu

*

„CONTEMPORANUL"

București, 1 noiembrie 1960

Mult Iubite și Stimate Maestre,

Vă trimit alăturat, în copie, Introducerea *pe care o socotesc nimerită în fruntea precizărilor Dv. privind „exigențele" diverșilor cronicari și recenzenți care s-au manifestat pînă acum despre* Scrinul negru.

Rog un aviz asupra acestui text.

De asemenea, vă rog, fără să completați finalul cronicii optimistului, să-l libelați în așa fel încît el să capete o justificare mai pregnantă în cadrul paginii I a ziarului, consacrată festiv celei de a 43-a aniversări a Marii Revoluții din Octombrie, sau — măcar — să implicați în mod expres cea de a 50-a aniversare a morții lui Lev Tolstoi, în legătură cu care presa literară sovietică a și început o întreagă campanie de rememorare a acestui titan al literaturii universale. *O altă soluție ar putea fi și o acuzare mai evidentă a relației Sadoveanu-Tolstoi.*

Alăturat, șpaltul cronicii, în acest scop.

Al Dv.,

G. Ivașcu

*

„CONTEMPORANUL"

București, sîmbătă, 5 nov., 1960

Mult Stimate și Iubite Maestre,

„Cordial" îmi spuneți lucruri foarte grave. Vă rog, însă, să credeți că — în ce mă privește — sînt nedrepte.

Am recitit textul notiței : ea a fost redactată, e adevărat, cu oarecare grabă, cînd a trebuit să renunțăm la foiletonul cu „precizările", dar, cred și acum, că e în spiritul și chiar litera corespondenței noastre. Nedumeririle sînt ale cititorilor *față de inadvertențele pe care și ei le constată între contextul cărții și prostiile cronicarilor. Am implicat pe cititori, pentru a marca un fenomen de „opinie publică", în sensul „împărtășirii" de către Dv. a precizărilor ș.a.m.d. (am textul scrisorii Dv. precedente și corectura pe textul propus ca „introducere").*

Evident, n-am nimic împotrivă să schimbăm această „introducere" — așa cum veți dori, dar fapt e că ne-am obligat să publicăm în nr-ul viitor precizările *și trebuie s-o facem.*

Tot în nr-ul viitor am știut că ne veți da textul cu Sadoveanu, de la Academie. De aici implicația (pur tehnică) în ce privește propunerea de a publica, eventual, precizările sub rubrica „Cronica optimistului", — altfel urmînd să apară în același nr. 2—3 „materiale" ale Dv., ceea ce cred că nu ați accepta.

În concluzie, vă propun pentru acest *nr. :*

1) Textul comunicării la Academie.

2) Prezentările, cu forma cuvenită (aveți șpaltul) sau cu aceea pe care o veți decide [...].

Nu e nimeni mai tare decît Dv. la „Contemporanul", nici chiar umilul Dv. supus,

G. Ivașcu

60

Episod din „filmul", cîteodată mai puțin senin, al colaborării lui G. Călinescu la „Contemporanul", scrisoarea din 7 ian. 1961 solicită intens să revină asupra *veto*-ului cauzat de neapariția unei poezii trimise pentru numărul (festiv) din 30 decembrie 1960. Din fericire, incidentul se aplanează ca de obicei.

„CONTEMPORANUL"

București, 7 ianuarie 1961

Mult Stimate și Iubite Maestre,

Consternată, redacția îmi semnalează că ați refuzat cronica pentru acest număr, punînd un veto colaborării Dv. pînă la publicarea poeziei pe care ați transmis-o pentru numărul din 30 decembrie 1960.

De n-aș fi grav bolnav, v-aș fi cerut îngăduința de a mă primi și a vă expune pe larg dificultățile pe care redacția le întîmpină în publicarea acestor versuri : ele sînt considerate cu totul inaccesibile, dacă nu de-a dreptul ermetice, unele nume proprii evocate părînd atît de stranii, încît inserează un „mesaj criptic" !

Enormitate !, veți exclama și, din punctul Dv. de vedere, pe bună dreptate. La o lectură mai puțin superficială, făcută de un cititor avizat, poezia nu este ermetică și nici măcar „dificultuoasă". Vă rog, însă, să vă situați cît de cît în locul (și locurile) Opiniei Publice care vă așteaptă și vă urmărește săptămînal, în paginile noastre, și din care o parte, cel puțin, vă ia drept călăuză în ale artei și literaturii, și atunci veți realiza exact dificultatea — reală pentru redacția noastră — de a publica o poezie într-adevăr originală, valoroasă, însă doar pentru un cerc restrîns, inaccesibilă, deci, marii mase de cititori.

Recent, într-o ședință la înalt nivel, „Contemporanul" a fost aspru criticat pentru „lipsa de exigență și pentru toleranța neprincipială față de unele versuri publicate în paginile altor reviste ca și în paginile proprii". „Contemporanul" are ca sarcină — s-a subliniat la acea ședință — de a publica în primul rînd poezie militantă, de idei și sentimente accesibile maselor largi. Mai mult : ni s-a reproșat că, deși avem în colegiu pe „cel mai autorizat istoric și critic literar, pe G. Călinescu", n-am izbutit totuși să-l convingem „să ia poziție și să militeze el însuși pentru poezia adevărată, scriind despre poezia contemporană și publicînd el însuși asemenea poezie".

În aceste împrejurări (din care v-am expus doar numai o parte), vă rog să vă explicați, în mod realist și obiectiv, de ce n-au putut și nu pot apărea versurile trimise.

„Contemporanul" ar fi, desigur, fericit să publice o poezie de G. Călinescu, dar asupra căreia de sus pînă jos să fie un acord quasi-unanim, să fie un prilej de quasi-unanimă admirație, și considerată ca un model, de la un mare maestru.

Sînt și alte considerente care intră în joc : aveți nenumărați adversari, mărunți dar cîinoși ; noi înșine, avem destui. Sînteți, cred, printre acei intelectuali realmente stimați și iubiți de opinia publică. Dar gîndiți-vă, vă rog, că această opinie publică e formată astăzi în bună parte de oameni ridicați din popor, fără un bagaj de cultură — ca să nu zic rafinament — care s-o facă aptă a gusta vibrațiile poeziei subtile — cu atîtea interferențe, de lecturi stratificate, de factura celei pe care ne-ați trimis-o.

Fiți, vă rog, încredințat că redacția n-a putut s-o publice, tocmai din stimă și dragoste pentru Dv și pentru prestigiul Dv. Ea așteaptă, deci, cronica săptămînală și e gata să publice oricînd și versuri de G. Călinescu, dar mai accesibile și mai receptive la atenția unor cercuri ceva mai largi de cititori. Eu știu că aveți și asemenea versuri în colecția Dv. : faceți un sacrificiu și dați-ne din acestea.

Pagina 1 stă încă deschisă și așteaptă contribuția Dv. Vă rog dați-o !

Al Dv. într-adevăr devotat și respectuos,

George Ivașcu

61

Îndatorire de redactor-șef, semnalez lui G. Călinescu ceea ce era de semnalat în funcție de colaborarea sa la „Contemporanul". În P.S., mă refer la „cronica optimistului" cu titlul, atît de incitant, *Confuzii de noțiuni*, în care, evocînd tematica marilor pictori, autorul punea în

lumină valoarea artistică a operelor unui Rembrandt, Van Gogh, Gauguin, Toulouse-Lautrec.

„CONTEMPORANUL"

11 martie 1961

Mult Iubite Maestre,

Cum știu că mîine plecați la Predeal și deci n-am să vă pot vedea (astăzi după amiază am eu încă unele obligații medicale), îmi permit să vă semnalez :

— reluarea activității mele la „Contemporanul" și la catedră ;

— s-au împlinit 25 de ani de la moartea lui Ibrăileanu ;

— Arthur Miller a scris un foarte interesant articol despre soarta intelectualilor în S.U.A., care — prin comparație cu starea de lucruri din țările socialiste, și în speță România (ați scris Dv. înșivă despre acestea) — constituie o gravă acuză pentru America ;

— Secția de Știință și Cultură a C.C. al P.M.R.-ului îmi comunicase că v-a trimis o invitație pentru spectacolul cu Bărbierul din Sevilla *de la Palatul R.P.R. din seara zilei de mîine (duminică), cu rugămintea de a-l viziona și a vă da o părere generoasă și de prestigiu pentru efortul tinerei generații de interpreți (în frunte cu N. Herlea), pe care redacția o susține și o promovează. Veți fi, însă, la Predeal...*

În rest, sper să vă văd măcar în una din zilele următoare.

Al. Dv.,

G. Ivașcu

P.S. Excelentă impresie — printre oamenii serioși și de gust — a făcut articolul Dv. despre realismul lui Van Gogh și Gauguin.

Anexez nr-ul din Unità, *cu A. Miller.*

62

Prin scrisoare, nu fără un susținut efort de argumentare, redactorul-șef al „Contemporanului“ solicită o altă „cronică a optimistului“, spre înlocuirea celei oferite pentru n-rul din 30 iunie 1961.

„CONTEMPORANUL“

București, miercuri 28 iunie 1961

Mult Stimate și Iubite Maestre,

Sînt consternat de a vă contraria, dar vă rog să reflectați Dv. înșivă asupra „cronicii optimistului“ pentru nr-ul de vineri. Ea întîmpină de pe acum *rezistență și va întîmpina — mă tem —* pînă la sfîrșitul procesului de apariție al nr-ului, *pentru că :*

— De peste 5 săptămîni se poartă o discuție despre poezie în cele 3 săptămînale („Cont.“, „Gazeta literară“ și „Luceafărul“). Discuția a fost sugerată pornindu-se de la constatarea a numeroase manifestări de „evazionism“, „fugă de actualitate“, de „tematica politică“ ș.a.m.d.

— Chiar în aceste zile are loc la Uniunea Scriitorilor un „Schimb de experiență“ între o delegație de poeți sovietici și ai noștri, pe tema „problemelor majore“ ale poeziei. „Contemporanul“ însuși va publica ceva în această privință. [...]

A publica, deci, comunicarea Dv. în acest context pe cît de grav, pe atît de agitat, ar însemna să vă punem într-o situație care ar da naștere la comentarii al căror laitmotiv ar fi „diversiunea“, „apa în vin“, „minimalizare a unor dezbateri importante“ etc. etc. Mai mult, în contextul menționat, cronica Dv. ar părea chiar o „intervenție“ „à la Călinescu“, într-o dezbatere, dar fără „contribuția la care se așteaptă de la un Călinescu“.

În acest registru de clișee potențiale, vă rog să vedeți ceea ce e just. Stima și devotamentul meu pentru Dv. mă obligă să vă rog a amîna această cronică pentru o dată ulterioară (poate și mai estivală), deși — recunosc — cele ce spuneți, agrementat cu versuri atît de grațioase în simplitatea lor — pe mine — unul — m-au convins. Dar nu e tot una cu... restul !

Vă aștept pînă mîine, joi, la ora 10—11, cu altceva, pentru a nu lipsi numărul de colaborarea Dv., și nădăjduiesc că atunci cînd voi izbuti să vă văd, vă veți putea informa mai aprofundat.

Vă scriu — fiindcă la telefon, încercările mele din ultima vreme n-au izbutit și — fiindcă — nu merita să vă deranjez din bucuria lucrurilor simple.

Al Dv.,

G. Ivașcu

63

Pledoarie pentru „o cronică a optimistului“ astfel adecvată, încît să poată răspunde și solicitării publicației „Sovetskaia Kultura“, în cadrul „unei pagini a Contemporanului“. În nr-ul din 11 aug. 1961 apare, într-adevăr, o cronică cu titlul *Eroismul comunist*, în care se relevă eroismul cosmonautului Gherman Titov, dar și cu referințe la Campanella, Thomas Morus, Galileu, Jules Verne, Gagarin, Aristotel, Orfeu...

„CONTEMPORANUL“

București, luni, 7 aug. 1961

Mult Iubite Maestre,

Precum deduceți, sînt „prins“ la București de treburi irezolvabile prin înlocuitori.

La ora cînd vă scriu (15) n-am primit nici articolul Dv. p. acest număr. E, probabil, cel solicitat în legătură cu „Civilizația socialistă“.

Sînt silit, însă, să vă plictisesc : numărul cu Litoralul nu va putea apărea săptămîna aceasta, ci va fi cel cu data de 18 aug. (forurile vor să vadă și să aprobe

partea strict edilitară și administrativă pe care o implică 2 din cele 4 pagini consacrate).

Pe de altă parte, se așteaptă de la Dv. un cuvînt, fie și scurt, despre Proiectul de program al P.C.U.S. *De ne-ați face un asemenea articol, l-aș trimite la Moscova, în cadrul unei pagini a „Contemporanului" care mi-a fost solicitată să intre în* „Sovetskaia Kultura", *scrisoarea insistînd „în special să nu lipsească cronica optimistului a lui G. Călinescu". Ideal ar fi dacă, comentînd Proiectul de Program, ați scrie cîteva rînduri inspirate de perspectiva deschisă intelectualității, omului de știință, artistului de a se realiza. Ar fi în spiritul arhitectului Ioanide, confirmat și iarăși confirmat de mersul Istoriei însăși.*

Aș aștepta, deci, acest articol pînă miercuri seara, cînd s-ar întoarce fotograful Wexler cu el, la rigoare — cu pagina deschisă — chiar pînă joi dimineață.

Vă mulțumesc infinit (bineînțeles, articolul ce mi l-ați trimis deja, p. nr-ul acesta, ar rămînea p. nr-ul cu data de 18 aug.) și sper să revin la mare, cu capacul de la roată pe care aștept să-l achiziționeze șoferul meu.

Respectuoase omagii părții feminine,

George Ivașcu

64

Rînduri încărcate de elogiu și de satisfacție, legate de știrea, anunțată oficial, de primirea în Partid a lui G. Călinescu.

„CONTEMPORANUL"

București, 19 mai 1962

Mult Stimate și Iubite Maestre,

De n-ar fi trebuit să mă internez la Otopeni, *zburam într-un suflet să vă felicit — adică să vă îmbrățișez — pentru marea veste, logică și inevitabilă, de altfel, — a primirii Dv. în Partid.*

Desigur, s-au bucurat mulți, foarte mulți oameni, dar vă închipuiți cît m-am bucurat eu, care am fost alături de Dv. în multe din acțiunile și inițiativele citate în scrisoarea Dv.: „Jurnalul literar", „Vremea", „România liberă" — ilegală, „Tribuna poporului" și — apoi — „Contemporanul", unde ați fost și continuați să fiți cel mai strălucit exemplu pentru intelectualitatea noastră.

Încă o dată, vă felicit și vă îmbrățișez, cu devotamentul pe care nimeni și nimic nu-l poate altera.

G. Ivașcu

N.B. Vă trimit nu menuetul de Rameau (Lulli însuși a fost cu greu de găsit, lăsîndu-i profesorului Ionașcu plăcerea de a vi-l dărui), ci niște menuete... contemporane. L-am comandat, *totuși, la Bruxelles pe Rameau.*

65

Cu o aluzie la pasiunea turistică a lui Alecsandri, relevată în *Istoria literaturii...*, transmit lui G. Călinescu din Budapesta (7 aug. 1962) „un salut turistic".

Carte poștală ilustrată
cu o imagine din Budapesta *Budapesta, 7.8.962*

Un salut turistic (ca... Alecsandri) din Budapesta.

Al Dv.,

G. Ivașcu

Adresa: Tov. George Călinescu/ Str. Vlădescu 53/ BUCAREST/ Roumanie

66

Solicitîndu-i ca în cronica sa pentru nr-ul din 2 noiembrie 1962, al „Contemporanului" să facă o referință

și la Cuba, aflată, atunci, în plină amenințare din partea S.U.A., G. Călinescu rezolvă prompt solicitarea, prin finalul cronicii intitulate *Arta și viața* : „În scurt chestiunea stă așa : Ce-i pasă de Hecuba ? zice Hamlet despre un actor mediocru. Ce-mi pasă de evenimentul diurn și efemer ? zice artistul de pretenții puriste și evazioniste. Răspund : Marea artă, născută din pasiuni și frămîntare, se naște numai atunci cînd artistului îi pasă de Hecuba... și de Cuba".

„CONTEMPORANUL"

București, 24 octombrie 1962

Maestre,

Încă de luni seara, am încercat să vă abordez telefonic, dar mi s-a spus că sînteți în oraș. Voiam — atunci — doar să vă salut și să vă aduc masca promisă din Indonezia.

Astăzi, am insistat să vă văd pentru ceva în plus : e o mare emoție în legătură cu Cuba și — evident — se așteaptă ca în „Contemporanul" să se găsească o „luare de poziție" din partea Dv. în primul rînd. Altfel, ar părea puțin straniu ca în această furtună, într-o pagină consacrată în întregime acestei chestiuni, Dv. să apăreți cu o cronică obișnuită. Bineînțeles, această cronică poate apărea și ea, în altă pagină, sau poate fi amînată (Dv. decideți), dar e întru totul îndreptățită așteptarea ca Dv. — și în primul rînd Dv. — să spuneți un cuvînt de veștejire a scandalului cu Cuba. Vă rog, deci, insistent, faceți un efort [...], și dați-mi un articol, cu acest subiect. Vă aștept pînă mîine cu pagina întîia deschisă, în care vor intra și alte „luări de poziție" de la unele mari personalități din străinătate (Moscova, Roma, Havana etc.).

Anexat, vă trimit și textul declarației TASS.

Al Dv., care dorește să vă vadă (cu și fără masca din Indonezia).

George Ivașcu

67

Aparent nepăsător, G. Călinescu era în fond extrem de sensibil la reacțiile opiniei publice față de scrierile sale și, ca atare, foarte atent la atitudinea criticii literare. E ceea ce demonstrează, între altele, o scrisoare ce ne-a fost adresată cu titlu personal la 6 octombrie 1963, referitoare tocmai la unele comentarii critice pe marginea *Scrinului negru*, apărut în ediția a II-a, în iulie 1963.[1] Or, în această ediție, G. Călinescu a operat unele modificări în text, care meritau a fi sesizate de către o critică într-adevăr preocupată de orientarea ideologică, etică, a unei opere. De unde reproșul :

„...recenzenții fie că n-au citit ediția II, fie că se fac a ignora modificările, îmi dau mie lecții de socialism" [...], „sau, în fine [...], vorbind încă de frivolitatea erotică a lui Ioanide, care n-a fost frivol nici înainte, ci grav, corespondentul concepției lui erotice aflîndu-se în poezii. E o optică greșită a unor oameni din jurul nostru care devoră porcăriile din *Rocco ed i suoi fratelli* și nu pricep deloc sublimitățile. *Pentru ei am clarificat în ed. II* (pot să-ți mărturisesc : *fără nici un profit estetic)* și am atras atenția că Ioanide admiră pe comuniști, îi vede însă după optica lui (vezi ed. II, p. 786 : «Fie că Ioanide vedea totul teatral și solemn» etc.) și că tot ce se poate admira la el este sforțarea și sentimentul de a fi incomplet eticește".

După alte cîteva considerații cu titlu personal, încheind scrisoarea, Călinescu dă o întreagă serie de citate din ediția a II-a, care, prin confruntare cu locurile respective din ediția I, constituie o dovadă pertinentă a celor ce dorea a se comunica opiniei publice. Cum, însă, textul scrisorii putea întîmpina opreliști sau interpretări excesive, autorul scrisorii și al precizărilor ce o însoțeau a amînat publicarea. Astfel se face, că, sub titlul *Un document literar : G. Călinescu despre ediția a II-a a „Scri-*

[1] Pe exemplarul acestei ediții, G. Călinescu a semnat următoarea dedicație : *Lui G. Ivașcu / prietenului devotat în secol și în eternitate / cu inalterabilă afecțiune / G. Călinescu / 10 VII 1963.*

nului negru", ...abia în nr-ul din 10.XII.1965, „Contemporanul" a dat publicității — cu unele restricții — textul călinescian al scrisorii ce preceda succesiunea de citate. Scrisoare pe care, acum, ca un document ce-și are perfect locul într-un asemenea capitol documentar precum cel de față, o redăm, pe cît posibil, în integralitatea și în seria ei cronologică, neomițînd nici unele considerații asupra revistei însăși, unde cîteva texte pe marginea *Scrinului negru* îl iritaseră. Cît despre succesiunea de precizări, ele au fost publicate integral în numărul citat al „Contemporanului", dar cu unele note explicative din partea redacției. Acum, le redăm în accepția strict documentară a textului scrisorii.

Iubite Ivașcu,

A. Toma mi-a trimis odată o cuvîntare a mea, completată de El, care mi s-a părut respingătoare. Chiar editura a refuzat-o și acum e în „muzeul" nostru.

Orice rectificare a opiniilor altora le găsesc nedemne de stilul meu etic pe care l-am inculcat tinerilor. Ei trebuie să scrie în chiar interesul dezvoltării spiritului lor critic ceea ce gîndesc și ceea ce vor. A-i ține sub teroarea susceptibilității, înseamnă a-i îndemna la disimulație. Ceea ce e neconvenabil p. Contemporanul, *foaie oficială, la care colaborez eu, este grobianismul expresiei și aerul bufon prin care vrea să dea a înțelege că tot ce spune e moft. Vezi și paradoxala comparare cu* Cioara *lui Topîrceanu pe care ipochimenul știe că-l detest. Sau : „Peste tot în poezii* se face caz *de impetuozitate temperamentală..." Despre care autor ai putea spune fără a fi grosolan : „Peste tot* face caz *de iubire" ? Asta e o chestiune care privește* Contemporanul *dar nu pînă acolo încît acest factor să determine mutarea articolului meu.*

Îți trimit citatele de care am vorbit. A le îngloba într-un articol de polemică este nedemn pentru mine (vezi mai sus) ; a le prezenta ca simple extrase, ca și cînd ar veni din partea mea, este iarăși brutal. Chestiunea este de domeniul strict al ideologiei și recenzenții fie că n-au citit ediția II, fie că se fac a ignora modificările îmi dau mie lecții de socialism [...], imputînd lui Ioanide că se crede comunist, fără să fi devenit, sau că s-a evitat procesul, sau în fine ca Eugen Luca, tînăr delicat și inteligent, vorbind încă de frivolitatea *erotică a lui Ioanide, care n-a fost frivol nici înainte, ci grav, corespondentul concepției lui erotice aflîndu-se în poezii. E o optică greșită a unor oameni din jurul nostru care devoră porcăriile din* Rocco ed i suoi fratelli *și nu pricep deloc sublimitățile. Pentru ei am clarificat în ed. II (pot să-ți mărturisesc :* fără nici un profit estetic) *și am atras atenția că Ioanide admiră pe comuniști, îi vede însă după optica lui (vezi ed. II, p. 786 : „Fie că Ioanide vedea totul teatral și solemn" etc.) și că tot ce se poate admira la el este sforțarea și sentimentul de a fi incomplet etic este. [...]*

Deocamdată, grație tăcerii comentatorilor, sînt mulți care cred că eroul e un Barbă-Albastră. La atît se reduce chestiunea.

Cu salutări prietenești,

G Călinescu

6.X.1963

UN DOCUMENT LITERAR : G. CĂLINESCU DESPRE EDIȚIA A II-A A „SCRINULUI NEGRU"

Ioanide este, evident, un admirator în sens înalt al femeii, și eroinele din carte sînt un pretext pentru autor de a dezvălui la el toate formele cultului pentru femeie.

În Mini respectă puritatea ; iar idila, strict mentală, e fără păcat.

În Mihaela admiră frumusețea fizică, nu fără a lupta împotriva unor vechi deprinderi de mediu „artistic" (ed. I, p. 455, ed. II, p. 418). Autorul a înlăturat în ed. II tot ce i s-a părut confuz din punct de vedere etic, fără a suprima efortul spre purificare.

ed. II, p. 419, în loc de „demonstrații de dragoste" : „demonstrații de afecțiune".

ed. II, p. 419 (text modificat) :

„Aș vrea să fii prietena mea.

— Prietenă, în ce înțeles? se informă foarte calm Diana.

— În înțelesul... cel mai pur al cuvîntului...

Ioanide îi strînse mîna și nu depăși limitele suavității".

Au dispărut după „nu depăși" cuvintele „multă vreme".

ed. II, p. 452, între alte modificări: Dragavei despre Ioanide: „Este deschis și entuziast și încearcă să se reeduce... Totuși, chiar bine de tot nu ne pătrunde. Ne cam vede solemn ca niște Robespierre și ia și el ținută gravă. Nu bănuiește simplitatea noastră. Afară de asta a fost un alintat și a trăit în mediile artistice burgheze din Apus cu morala lor boemă. A crezut că-și poate îngădui a cuceri orice femeie care îl interesa. Pentru un mare scriitor care vrea să cunoască sufletul feminin și toate emoțiile, purtarea aceasta poate fi scuzabilă. În nici un caz nu e un exemplu. Ioanide își dă seama de acest lucru și sînt convins că face sforțări să se alinieze moralei proletare. De la el aștepți toate surprizele plăcute. Cred însă că greșește dacă își închipuie că schimbarea e afacere de-o zi. Natura e natură și apoi moravurile vechi au rădăcini lungi în noi și nu le scoți cu una cu două. Ce ne facem cu un Ioanide trist și lipsit de foc? Luăm oamenii cum sînt."

[Ioanide are iluzia că avînd alți copii ar ști acum care e datoria lui față de ei].

ed. II, p. 458: „Din proprie pornire, arhitectul nu ar fi încercat niciodată să cucerească pe Cucly, dar stimulat de balerină și cu gîndul la eventualul copil, prin care s-ar fi scuzat de ceea ce i se părea de acum încolo imoral, nu se putea lipsi de prezența ei."

ed. II, p. 459: Cucly: „...a iubi e oare rușine?

— Nu, răspundea Ioanide, îndoit la suflet, a iubi nu este rușinos."

„...Se silea, mîngîind patern pe Cucly, legănînd-o în brațe, să dezvolte în ea gingășiile și sentimentele nereprobabile..."

ed. II, p. 466:

„Din această epocă începură zvonurile legăturilor dintre Ioanide și Diana. Nimeni însă nu putea aduce o dovadă. Diana era impenetrabilă și cel mult se putea constata la ea un mare respect pentru arhitect, care după toate semnele își înfrîna temperamentul, spre a deveni un om nou."

Și mai jos, în convorbirea cu madam Farfara: Ioanide despre presupusa gelozie a Miniei: „Știi bine... Că purtarea mea față de ea e fără păcat. De altfel, nu are pentru ce să fie geloasă".

Mai jos: „— Fugi de-aici, madam Farfara, respinse Ioanide nu fără asprime ipoteza..."

II, p. 541: „...Ioanide apucă pe Cucly de mijloc, și strîngînd-o tare la piept, își puse un obraz pe obrazul ei, stînd așa îndelung" (în ed. I, p. 587: „o sărută lung pe buzele-i aride").

tot așa, mai jos: îi mîngîie cu obrazul genunchii dîndu-i a înțelege că aceștia sînt mijloacele de expresie ale balerinei.

II, p. 543: „Ioanide trebui să recunoască faptul că afecțiunea pentru Cucly pornea de la un puternic entuziasm artistic" (înainte: „dragostea").

tot aci: „I se întîmplă lui Ioanide, nu o dată, să vadă succesiv pe Cucly și pe Diana." (dispărut: „și să se poarte cu amîndouă ca un îndrăgostit").

ed. II, p. 544: „Voi la început să îmbrățișeze pe Diana, apoi o mîngîie ca și pe Cucly doar pe păr".

ed. II, p. 545: „Ioanide altădată ar fi sărutat gîtul Dianei pînă sub urechi, punînd delicate sigilii. Îi atinse doar obrazul și gîtul cu mîna."

mai jos: „Și Ioanide, cu toate luptele lui interioare, sucombînd vechii sale naturi sărută genunchiul Dianei... Diana își abandonă capul pe un umăr al arhitectului.

— Diano, zise energic acesta, am început să mă rușinez de mine. Ajută-mă să fiu un om pur !"

ed. II, p. 546 :

„— Nu, glumi el, împărat e prea mult. Nu vreau să te țin în sclavie. Fii pentru mine o fiică.

După ce Diana plecă, Ioanide medită din nou, cum făcuse de atîtea ori, asupra condiției sale. Voia hotărît să înceapă altă viață, să privească fără a roși pe Dragavei și pe ceilalți. Nutrea desigur afecțiune și pentru Cucly și pentru Diana, precum mai presus de oricare alta o iubea statornic pe Elvira și platonic pe Mini."

și mai jos, întrebînd pe madam Farfara dacă e cu putință să iubești două sau mai multe femei deodată ? „Vreau să spun : să iubești, nu să coabitezi cu ele."

ed. II, p. 551 : „Ioanide cunoștea toate legendele asupra sa și ridica din umeri". Le slăvește platonic, dar unele (Cucly, Diana) nu se resemnează la această situație.

ed. II, p. 552 (dialog cu Diana) :

„— Ești geloasă ? o întreabă arhitectul autoritar.

— Nu, protestă ea cu exces de intonare, acuzînd nesinceritatea."

„Ioanide se plimbă mult prin casă, negăsind ce să răspundă. Apoi se apropie de Diana și începu s-o mîngîie ușor pe obraz.

— Intenția de a face rău nu am avut-o niciodată, unii oameni numesc rău sublimul însuși. Un lucru e sigur, în alte împrejurări te-aș fi iubit. Te iubesc și acum.... ca un părinte.

„Și zicînd acestea, o sărută ușor pe Diana pe frunte".

ed. II, p. 552, către Cucly, despre madam Ioanide :

„...ea a rămas pentru mine neschimbată, pururi tînără. Pe ea o iubesc".

ed. II, p. 553, Cucly :

„— Nu sînt geloasă, mi-am închipuit că nu mă mai iubești.

— Te iubesc, fiica mea, zise hotărît arhitectul, și îmbrățișînd-o patern, o sărută pe obraz, evitînd buzele arse și senzuale."

ed. II, p. 553 :

— Madam Farfara, ...crezi că Elvira ar putea suferi din cauza, cum să zic, purtărilor mele, pe care le regret ?

ed. II, p. 599 :

„...Cauza cauzală a acțiunilor umane este baza economică, cum spune Dragavei, dar cauza ocazională e dragostea, care e viața. Diana ! șopti arhitectul, Tiron nu e vinovat, mi-ai fi trebuit mie, tu sporești forțele mele morale. Nu pot să te cer pentru mine, morala mea s-a schimbat, n-am totuși puterea de a învinge egoismul și a te privi liniștit cu altul. Voi face cu toate astea sforțări.

— Niciodată nu voi fi a altuia ! îl încredință foarte simplu Diana.

Atunci Ioanide se ridică, merse și luă vioara de pe capacul pianului și începu să cînte focos *Sonata a V-a* de Corelli, apropiindu-se din ce în ce de Diana. Cînd termină, dădu drumul viorii și ținu pe Diana strîns de umeri, fără a o săruta".

68

Este vorba de un șir de modificări într-un text al lui G. Călinescu, spre „adaptare" la cursul evenimentelor, articolul urmînd să apară în revista „Lumea" în preajma numărului de Anul nou, 1964. (Pe atunci eram, pe lîngă director al „Contemporanului", și redactor-șef al săptămînalului de politică externă binecunoscut.) G. C., înțelegător ca de obicei, a „binecuvîntat" textul cu adaptările respective.

Duminică, 29 dec. 1963, ora 12,30

Maestre,

Noaptea trecută, „Lumea“ a suferit pe ansamblul său un traumatism ideologic-stilistic : în esență „nimic alarmant“, „totul calm“, „să nu înspăimîntăm oamenii cu primejdia atomică“, „să fim obiectivi“, „să nu țipăm“ ș.a.m.d.

Fapt e că toată noaptea am stat în redacție și toată dimineața în continuare. Sînt extenuat, în multe sensuri.

Au trebuit și unele modificări adaptări și la textul Dv. Le-am făcut. Dar criminalul cere absolvire. Cum stau cu rotativa încă deschisă, din cauza dezastrului general, vă rog să vă uitați peste text și unde e mult prea inadvertent în raport cu stilul Dv., vă rog să interveniți.

Curierul va veni peste o oră.

Al Dv. nefericit „redactor șef“ prea supus,

George Ivașcu

69

Scurtă scrisoare din decembrie 1964, cînd semnele bolii ce avea să-l răpună curînd păreau a se mai relaxa, îi transmit lui G. Călinescu cîteva reviste și buletine informative, odată cu un set de fotografii-specimene ce-l reprezentau, asigurîndu-l că, mărite, unele vor fi „grandioase“.

București, miercuri, 2 dec. 1964

Maestre,

Reținut cu un „material“ oficial în care — într-un colectiv — lucrez, nu am mai putut și nu pot nici azi trece pe la Dv.

Știu, însă, că vă „simțiți mai bine“ și că sînteți „bine dispus“.

Deci — semn bun !

Sper că mîine, după-amiază, să izbutesc a vă vedea. Pînă atunci vă trimit ceva presă străină, ceva „buletine“, și un nr. de fotografii — specimene, după care se vor putea face și mai mari. Unele sînt, după mine, grandioase.

Al Dv.,

Ivașcu

70, 71

Doar două scurte texte strict circumstanțiale : un salut din Sinaia ; o confirmare și o mulțumire, totodată, pentru calificativul de „devotat“ ce mi-l transmisese cu o împrejurare de care, acum, nu-mi mai amintesc exact.

Carte poștală ilustrată
cu o imagine din Sinaia

Sinaia, 8 sept. 1964

Un cald salut de la Sinaia, de unde sper să mă reîntorc mai puțin bolnav, dar — mă tem — cam la fel de amărît. Gîndul spre Dv. e reconfortant.

G. Ivașcu

*

Telegramă

Tov. Academician George Călinescu

Vlădescu 53

Devotamentul tov. Ivașcu e un fapt obiectiv, adică infailibil și inefabil.

Ivașcu

72

Acesta este ultimul text al corespondenței — o telegramă cu „salutări multiple“ din Varșovia, unde mă aflam în ianuarie 1965.

Este prima lună a anului 1965, cînd G. Călinescu continua a fi internat, încă de la finele lunii noiembrie 1964, la sanatoriul Otopeni. Diagnosticul era cel pe care mi-l comunicase el însuși, printr-un simplu cuvînt, ca un fel de P.S. la o „cronică a optimistului“ încă de la începutul anului 1964 : „ascită !“, semn al cirozei hepatice. Era perfect conștient ce va să însemne o asemenea boală, neiertătoare. Avea să-i suporte evoluția cu o exemplară demnitate, indefectibilă și pe planul colaborării sale la „Contemporanul“, pînă în noaptea acelei „vineri negre“, din 12 martie 1965, cînd avea să-și dea sfîrșitul.

Este și ultimul semn de comunicare scriptică din arhiva acestei corespondențe, din care am reținut, ca strict personale, doar cîteva piese, cu un conținut în afara finalității reale a publicării în contextul acestui volum. L-am frecventat pe G. Călinescu la sanatoriul Otopeni, în tot cursul dramaticei lui suferințe, luîndu-mi rămas bun chiar în seara zilei de 11 martie 1965. Chipul lui, în acel moment de despărțire, părea a exprima o luciditate mai acută decît oricînd. Și-a păstrat-o — cum au relatat medicii — pînă în ultima clipă. De aceea, la înmormîntare, deși i-am adus un ultim omagiu „la căpătîi“, am ezitat a-l privi neînsuflețit, păstrîndu-mi imaginea pe care, încă din 1936, i-o receptasem atît de plenară și care, cu trecerea anilor, doar se patinase ca o operă de artă veșnic vie în inefabila-i identitate.

Carte poștală ilustrată
cu o imagine din Varșovia

Varșovia, ian. 1965

Salutări multiple vă roagă să primiți din Varșovia

George Ivașcu

AL TIMPULUI NOSTRU

Cum am putea oare evoca pe G. Călinescu, în ce are el mai pregnant uman, mai caracteristic omului de cultură în accepția lui plenară, mai propriu intelectualului pe dimensiunea lui contemporană, românească și universală ?

Ceea ce ni se pare nouă cel mai izbitor — tocmai fiindcă înscrie locul geometric al unei întregi categorii — este caracterul foarte românesc al personalității, al talentului, al geniului lui Călinescu. Nu vrem — prin asta — să sugerăm un „model“ și cu atît mai puțin să restrîngem, cumva, la datele călinesciene tipul de intelectual român. Nu, acest tip este și nu poate fi decît infinit în trăsăturile lui individualizante, dar pe orbita cea mai de sus — care e a geniului uman — un Călinescu le poartă pe ale sale.

Adică pe ale noastre, ale tuturor.

Nu exclusiv, nu total, dar definitoriu. De aici și conștiința vie a destinului poporului său, a trecutului, vibrînd patetic la imperativele viitorului său.

Al cetății, al epocii sale, ca Bălcescu, ca Eminescu, ca Iorga — Călinescu a ținut, neîntrerupt, timp de aproape patru decenii, un condei în mînă nu numai pentru a dura acele nepieritoare monumente lui Eminescu, lui Creangă, literaturii române în ansamblul ei, dar și pentru a fi un interpret și un exponent de opinie publică, un om al timpului său în ce resimțea mai autentic și mai angajat ca încordare de conștiință civică. El, Călinescu, a scris unele din cele mai acide articole antifasciste din publicistica românească, a condamnat legionarismul grotesc și asasin, a prezis și întreținut în spirite,

în plin război, credința în victoria antihitleristă și antiantonesciană, a colaborat la „România liberă" ilegală, a fost prezent din primul moment în presa, eliberată și eliberatoare, de după 23 August 1944, la „Tribuna poporului", la revista „Lumea" (în 1945), la „Contemporanul" (de la înființarea lui, în 1946, și aproape număr de număr din oct. 1955, pînă în ziua morții : 12 martie 1965).

Dar ca o sinteză unică a acestei multiple dăruiri, literatura lui Călinescu, cele două romane, *Bietul Ioanide* și *Scrinul negru,* volumul de poezii, *Lauda lucrurilor,* și piesa de teatru *Ludovic al XIX-lea,* toate poartă amprenta vie, sugestivă, a epocii noastre.

Și astfel, mai mult decît oricare scriitor român contemporan, Călinescu este acela care, relevînd — la modul cel mai autentic — procesul de conștiință al unui intelectual român în perioada fascizării țării (în *Bietul Ioanide*), a făcut apoi (în *Scrinul negru*) disecția orînduirii prăbușite după victoria clasei muncitoare, nu fără a trece în revistă, mai pregnant ca nimeni altul, ororile războiului hitlerist, complicitățile legionarilor bestializați.

Capacitatea de vibrație a lui Călinescu la datele construcției socialiste, în care el vedea proporțiile unei arhitecturi monumentale, era imensă. De aici și forța, atît de convingătoare, cu care el izbutea să reveleze dimensiunea umană a noii orînduiri. „Totdeauna am stat printre sufletele entuziaste, merg în mijlocul lor pe străzile orașelor și pe drumurile Patriei, admir cu ele monumentele trecutului și mă înflăcărez la construcțiile vremii noastre..." — scria el, între altele.

Pentru că fără nici o ostentație, totdeauna găsind expresia cea mai justă, depășind totdeauna rutina, dînd totdeauna senzația — cea adevărată — a reiterării actului de convicțiune, el, Călinescu, depășind necontenit contingentul, se situa permanent în actualitatea cea mai fierbinte.

De aici și forța profetică a cuvintelor lui : „De departe, din ce în ce mai vibrant, ca o harfă eoliană am auzit cu urechile spiritului aceste cuvinte : spre Viitor."

(*„Contemporanul"*, 20 VI 1969)

SIGILIUL NOSTRU

Întîmplarea face să ne dăm avizul asupra unei culegeri din jurnalistica politică a lui G. Călinescu — inițiativă (a Editurii politice) ce nu poate fi decît salutată, cu mirarea, doar, de a fi întîrziat atîta. Deși alcătuitorii volumului n-au îmbrățișat decît un număr relativ restrîns din vasta activitate publicistică a celui care numai la „Națiunea" (de la nr-ul 1, din 20 martie 1946, la ultimul, 868, din 18 febr. 1949) a scris peste 400 de articole, iar la „Contemporanul" un total depășind această cifră (din care, e adevărat, o parte — nu cele propriu-zis politice — au fost cuprinse în volumul *Cronicile optimistului,* răsfoirea acestui manuscris editorial este în multiple sensuri revelatoare.

Revelatoare — nu numai pentru că el concretizează o nobilă strădanie, de o consecvență profesională exemplară ; nu numai pentru că parcurgînd textul călinescian ai în fața ta reflexul — cît de viu, cît de semnificativ ! — al unei atît de vibrante conștiințe ; nu numai pentru că, prin și printre rîndurile scrisului său palpită viața a peste două decenii dintr-o perioadă istorică revoluționară, dar și pentru că aceste pagini, în ansamblul lor și fiecare în parte, respiră acea încordare a spiritului și acea bătaie a inimii pe care ființa (nu doar noțiunea !) de scriitor le implică și le explică, prin însuși actul ei de existență într-un spațiu și un timp anume.

Iată două citate : primul e din nr-ul 1, 15 sept. 1944, al „Tribunei poporului", cotidianul pe care (în fruntea unei echipe de ziariști antifasciști ce străduiseră pînă atunci la un ziar cu o istorie încă nescrisă : „Ecoul") G. Călinescu îl propunea atunci, la trei săptămîni după Eliberare, opiniei publice românești ; celălalt e din „Contemporanul" nr. 50, 18 dec. 1959. Deci :

„Aparținem unei generații și categorii de oameni, socotiți pe nedrept a pluti cu capul în nori fiindcă se arată nepăsători sub raportul promovării materiale. Însă perfectul idealism este formula adevăratului cetățean. Binele public ne interesează, ne sim-

ţim datori a gîndi despre problemele cetăţii şi de fapt am gîndit totdeauna. Dar nu ne-am exprimat fiindcă lipseau condiţii de manifestare pentru un om drept, sau am făcut gesturi negative, tăcînd, clătinînd din cap. Ar fi o lipsă de spirit civic, acum la începutul noii ere democratice, să stăm la o parte. Poporul intră în plinele sale drepturi, trebuie să vrem să fim alături de el."

E primul text. Cel de-al doilea, de după 15 ani, se intitulează *Rostul criticii,* fiind scris în intenţia de a contribui, cu autoritatea sa, la clarificarea îndatoririlor criticii literare :

„Nu încape îndoială — afirmă G. Călinescu — că un adevărat critic socialist trebuie să dea îndrumări ideologice clare autorilor care, nu-i vorbă, nu vor fi în stare să aprecieze justeţea lor dacă ei înşişi nu-şi caută cu propriile mijloace intelectuale drumul drept. Criticul nu are datoria de a fi colaboratorul şi responsabilul unei opere. Judecata lui ideologică se dă după săvîrşirea faptului şi slujeşte autorului ca punct de sprijin în elaborările următoare şi, eventual, în amendarea operei criticate.

Rolul capital al criticii rămîne acela de a saluta operele magistrale, de a le ajuta ivirea prin examene comparative, de a da din calea lor zăpada ce le împiedică să-şi croiască un drum. Şi, fireşte, avînd în vedere că în călimara oricărui publicist se poate afla esenţa unei virtuale capodopere, a semnala ceea ce pare că acuză prezenţa acestei esenţe, în proporţiile cuvenite cazului, e o faptă foarte sănătoasă care uneori întăreşte încrederea în sine a unui tînăr şi-i dă puteri nebănuite.

Prin urmare, noi sîntem interesaţi ca viaţa noastră socialistă să se oglindească în opere solide [...]"

Pentru ca, după încă o serie de observaţii, implicînd şi climatul general de receptare a criticii, G. Călinescu să conchidă :

„După opinia mea, critica, exercitată, desigur, de oameni pricepuţi, trebuie să fie devotată faţă de partid, liberă în tehnica proprie a fiecăruia de a spune adevărul, şi independentă faţă de autori."

Aşadar, manifestarea într-o problemă majoră în aceeaşi nobilă finalitate, de a fi de folos poporului pe spirala ascensiunii lui întru cultură, literatură şi artă la tot mai înalţi parametri. Adică în spiritul a tot ce a fost constant la Călinescu în prodigioasa lui dăruire : de poet, de prozator, de autor dramatic, de critic şi istoric literar, de profesor, de academician, de tribun în faţa Marii Adunări Naţionale, de jurnalist conducător de ziare, de reviste, făcînd reportaje, scriind editoriale, corectînd şi înnobilînd manuscrisele redactorilor, răspunzînd zi de zi la scrisorile cititorilor...

Şi totuşi, G. Călinescu, atît de original în datele lui personale, atît de fermecător în revărsarea fiinţei lui spirituale, nu e — şi nu s-a crezut — un „demiurg", un „monstre sacré", o apariţie singulară şi — prin ea însăşi — singularizînd. Nu, — acest mare dăruit de geniul poporului român face parte dintr-o întinsă familie de spirite, fiecare unic în felul său, dar purtînd insemnele arborelui genealogic al unei aceleiaşi culturi, de întinse rădăcini în trecut, cu un viguros trunchi rezistînd furtunilor încă cu veacuri în urmă, cînd pana o ţineau un Ureche, un Miron Costin, un Cantemir, un Neculce, luînd puteri noi în epoca istoriei moderne, cu un Heliade, Kogălniceanu, Bălcescu, explodînd mirific cu Eminescu, rodind duhul satului cu Creangă, pe cel al oraşului cu Caragiale, în timp ce un Hasdeu se rătăcea cu voluptate în *Etymologicum Magnum Romaniae,* pentru ca în secolul acesta, al marilor confruntări de destine, arborele culturii noastre să dea în atîtea feluri strălucita literatură interbelică : aceea prin care, cu atîtea noi şi mereu îmbogăţite valenţe, îşi trage fiinţa ei istorică literatura contemporană a zilelor noastre.

Istorică — adică, implicit, politică.

Dimensiunea naţională a culturii române de astăzi reprezintă, în acest sens, tocmai sinteza, săvîrşită prin lucrarea veacurilor, a unei continue, îndîrjite încordări cu datele unui destin, ce ni l-am făurit într-un spaţiu şi un timp încărcat de vicisitudini. În asemenea asprimi, cu asemenea confruntări şi-a cucerit fiinţa noastră identitatea şi tot astfel această identitate s-a putut defini prin ceea ce numim civilizaţie, cultură, literatură, artă. Cu o asemenea istorie, sigiliul nostru a-toate-definitoriu şi-a

reflectat dintotdeauna și reflectă cu atît mai mult astăzi fațeta, dimensiunea lui politică.

De aici și faptul că avem una din istoriile culturii, respectiv a literaturii dintre cele mai amplu, mai organic întrețesute cu filigranul politic. De la strămoșii noștri literari — cronicarii, urmați de cărturarii literați din veacul al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, pînă la generația pașoptistă și cea a marilor scriitori clasici, apoi la cei ai secolului XX, cei ai zilelor noastre, — toți, dacă-i numim pe cei artisticește mai valoroși, dar absolut toți aceștia au gîndit politic, au promovat ideea și sentimentul politic, și-au lăsat străbătută opera de idealul politic.

În înțeles superior, marii noștri cărturari, marii noștri scriitori, prin coordonatele principale ale activității lor sociale, prin opera lor de creație, mulți direct în arena de dezbatere a publicisticii, a revistei, a ziarului, s-au considerat ca de la sine purtători de cuvînt, mesageri ai unor idealuri cu sorgintea și finalitatea în ceea ce știau, credeau a fi ale istoriei propriului popor, ea însăși înscrisă pe orbita largă a unei istorii de progres a Omului, a Umanității. „Coborînd“ în istoria de fiecare zi, la masa de scris a unei redacții, tocmai spre a putea cu mai multă sete de ideal privi „peste vîrfuri“, cu autorul *Luceafărului*; robit deopotrivă faptului cotidian, dar stăpînind cu atît mai cuprinzător sinteza istoriei umane, ca Nicolae Iorga; dînd cele de cuviință tagmei celor obijduiți, dar glorificînd, totodată, și pe Măria Sa Ștefan al Moldovei, Sadoveanu n-a pregetat să ia pana și povara răspunderii de jurnalist în anii cei înnegurați de fascism; cît despre autorul *Cuvintelor potrivite*, el a dăruit mai mult de jumătate veac din strădania lui coloanei de ziar, tabletei cu azur sau celei de invectivă. Marile seisme de după prima conflagrație mondială au deschis noi căi conștiinței artistice, au descoperit noi universuri umane, au implicat noi viziuni asupra lumii, asupra omului. Rebreanu, Camil Petrescu, Blaga, Vinea, întreaga mișcare de avangardă, această „nouă“ — atunci — literatură nu se poate explica fără complexitatea determinantelor social-politice, fără meditația, adesea răvășitoare, a unei ascuțite conștiințe politice.

De aici semnificativa pendulare între sublim și concretul cel mai realist, de aici filigranul politic, presimțit sau direct, sublimat sau manifest: în *Cartea Oltului* a celui ce dăduse *Anii împotrivirii*; în *Desculț*, precedat de crîncena experiență a peste două decenii de cheltuiri jurnalistice; în halucinantul lanț de poeme din *Surîsul Hiroșimei*, dăruite după ce autorul lor își crispase pana în acidele tablete adunate în *Din veacul XX*; în *Cîntecele de pierzanie*, în *Cînticele țigănești*... În atîtea și atîtea opere ale scriitorilor prezenți în conștiința publică atît înaintea ultimului război cît și după biruința Eliberării. Ei, și alături de ei, atîția dintre militanții scrisului antifascist (pe care se cuvine a-i evoca oricare introducere în istoria unei literaturi contemporane) — aceasta e nobila succesiune în care, pe dimensiunea politică a spiritualității românești de astăzi, își înscriu vocația, își pun sigiliu de „neistovită ardere“ noile generații de scriitori.

Mesager peste timp al celei mai tulburătoare istorii a culturii românești, testamentul călinescian, pe care l-am evocat aici și acum, se dovedește a fi de totdeauna al scriitorului român.

(*„România literară“*, 20 XI 1969, *Radio*, 1969)

MARELE ARHITECT

„Odată conștient de puterea lui de creație, un popor își stabilește singur valorile și le face obligatorii“.

Iată un aforism demn de a fi așezat pe frontispiciul unui Panteon al Culturii. Demn, întrucît un asemenea așezămînt ar fi astăzi de neconceput fără G. Călinescu: într-atît de consacrată e prezența lui în spiritul contemporan, într-atît numele, chipul, operele lui s-au infuzat adînc, definitoriu, în conștiința perenității noastre.

Călinescu e precedat de mari înaintași — constructori sau analiști (în sensul lui Tacit) ai istoriei noastre în relieful ei cultural și literar. Dialectic gîndind, sînt tocmai parametrii de raportare și, chiar prin aceasta, de proiectare a dimensiunii călinesciene pe ecranul culturii noastre. Cantemir, Heliade, Bălcescu, Kogălniceanu, Hasdeu, Eminescu, Caragiale, Creangă, Macedonski, Iorga, Ibrăi-

leanu, Sadoveanu, Arghezi, — aceștia, și nu numai ei, dau unghiul de perspectivă în razele căreia personalitatea lui e cuprinsă, rezistă interferenței și o transcende, alăturîndu-se constitutiv unei multiple game : a geniului literar românesc.

Imaginea pe care o sintetizează Călinescu, într-o vastă familie de spirite ele însele de dimensiuni excepționale, este aceea a unui mare arhitect, constructor de monumente pe harta culturii naționale. Mai presus de creația lui artistică propriu-zisă (ca poet, romancier, dramaturg) autorul *Vieții* apoi al *Operei lui Eminescu*, al lui *Ion Creangă* și, cu atît mai pregnant, al *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent* (1941) este acela care, printr-o viziune de geniu, printr-o muncă titanică, s-a situat pe culmile de astăzi ale spiritualității românești, pe care timp de patru decenii, pe o arie din cele mai întinse și mai variate, a îmbogățit-o atît de substanțial și atît de fosforescent.

Cu o concepție unică, de cea mai fericită sinteză între critică și istorie literară, cu un fascicul de antene în timpul și spațiul culturii umane analog doar lui Iorga, dar cu o capacitate, de convergență și de sinteză superioară, în sensul unui autentic contemporan al secolului XX, — Călinescu a știut, și a reușit ca nimeni altul, să descopere pe solul autohton și totodată să proiecteze pe relieful universal ceea ce, *astfel*, sub reflectorul lui, a apărut drept bogată, originală literatură europeană, încărcată de valențe — multe pînă la el nebănuite —, proiectată pe cerul spiritualității umane cu nota ei specifică. „I s t o r i a l i t e r a t u r i i r o m â n e — spune el în capitolul final al cărții *(Specificul național)* — nu poate să fie decît o demonstrație a puterii de creație române, cu notele ei specifice, arătarea contribuției naționale la literatura universală".

Cu o vastă pregătire exploratorie, de o solidă erudiție, dar totodată cu acea dinamică rinascentistă a vastelor construcții, Călinescu s-a situat dintru început în centrul, pe axul edificiului național al culturii noastre : Eminescu Mai întîi studiindu-i *viața*. Numai că „a studia" pentru autorul acestui prim edificiu nu mai echivala — în acel an de fericit eveniment : 1932 — cu etalarea, fie și fastidioasă, copleșitoare, de pretenții arhivistice, a unui întreg complex de date așa-zis biografice sau de contingențe culturale. Dintr-o dată — și aceasta cu repercusiuni pe toată întinderea culturii române — tot ceea ce se produsese anterior în domeniul Eminescu era nu „răsturnat", nu „revoluționat", ci *structural* re-inventat, re-descoperit, re-considerat, adică altfel, decisiv, *altfel*, conceput, într-o cu totul altă perspectivă. Nu „arheologie" literară pe un teren ce trebuia defrișat documentar, nu reconstituirea, mai rece decît orice mormînt, a unui mozaic de fișe, nu derularea diapozitivă mai mult sau mai puțin calendaristică a unui ins care, la un moment dat, publică un poem intitulat *Luceafărul*, sau care — didactic împărțit pe perioade, după localități, boli sau profesiuni, altminteri toate de o mizeră banalitate — scrie cutare epistolă, compune cutare serie de articole, devine bibliotecar sau revizor școlar, ori, în fine, înnebunește. Nu ! Dintr-o dată cultura română e pusă în fața unei *construcții umane*, incontestabilă în oricare din datele certitudinii ei biografice de arhivă, dar înălțătoare, sublimă, ca document uman, de o unică exemplaritate, cu o tainică dar prodigioasă forță de trăire în act a unui *destin* : inexplicabil dincolo de granițele și de istoria spiritului românesc, dar cu atît mai propriu și mai definitoriu pentru perspectiva acestui destin dată prin opera lui, prin ceea ce a lăsat Eminescu posterității. Și de aceea „cînd sufletul românesc [...] vrea să ia conștiință de sine chipul său lunar și amar-zîmbitor își regăsește puterea asupra sufletelor contemporane și el ne apare ca singurul în stare să dea expresie simțurilor moderne și românești, și cu fluerul său poetic să ducă aspirațiile noastre pretutindeni, peste ape, peste punți / peste codrii de pe munți".

Altfel spus, Eminescu, era, în 1932, în sfîrșit, nominalizat în esența și semnificația lui reale, adică plenare, ale *Poetului național* (cum și va fi intitulat capitolul Eminescu în I s t o r i a l i t e r a t u r i i...), și, aceasta, în *această* perspectivă, era opera de arhitecturare a monumentului. Ibrăileanu a relevat-o cel dintîi : „Este, după umila mea părere, monumentul cel mai important ce s-a ridicat pînă astăzi lui Eminescu".

Monumentul care avea să fie încă îmbogățit, cu acea tulburătoare demonstrație asupra *Operei* (în cele 5 volume ce au urmat), și, în care, tot pentru întîia oară, cu

aceea forță revelatorie, Călinescu descoperea ochilor uimiți ai contemporanilor săi tezaurul postumelor, acel generator de mirifică poezie prelevată de pe acea invizibilă (pînă atunci) față a universului eminescian, univers care datorită cercetării călinesciene devenea omogen, rotund și încă mai încărcat de miracol.

Al doilea monument avea să fie cel ridicat în 1938 lui Creangă.

Și aici, conștiința arhitectului e stăpînită de imperativul explicării prin vechime, prin temeinicie, a unei apariții de geniu : „Scriitori ca Creangă nu pot apărea decît acolo unde cuvîntul e bătrîn, greu de subînțelesuri, aproape echivoc, și unde experiența s-a condensat în formule nemișcătoare, tuturor cunoscute, așa încît opera literară să fie aproape numai o reaprindere a unor elemente tocite de uz". Pentru ca la a doua ediție, din 1964, sensul edificării în perspectiva sporului de identitate al unei culturi să fie afirmat pregnant : „Creangă este o expresie monumentală a naturii umane în ipostaza ei istorică ce se numește poporul român, sau, mai simplu, e poporul român însuși, surprins într-un moment de genială expansiune. Ion Creangă este, de fapt, un anonim".

Dar desăvîrșirea operei de arhitect revelatoriu al culturii române pe toată întinderea ei o întreprinde Călinescu prin edificarea celui mai cuprinzător monument *Istoria literaturii române*. Prospectînd adînc în trecut, pentru a fixa temeliile de început, arhitectul e cu atît mai sigur de soliditatea vastei construcții. „Sîntem niște adevărați autohtoni — de o impresionantă vechime" — spune autorul în capitolul de concluzie al capodoperei sale, argumentînd că „popoarele străvechi se caracterizează prin civilizație pastorală, prin retragerea la munte, de unde poți privi și ocoli invaziile, printr-o față brăzdată de vînturile alpine, printr-un ochiu pătrunzător și neclintit de vultur...", vechime în contrast cu a popoarelor mai noi, acestea, „agitate de dorinți a căror realizare e greu să dureze, în vreme ce românii cultivă un sănătos scepticism față de orice întreprindere nefolositoare [...]. Românii sînt discreți, răbdători". Afirmînd cu legitimă mîndrie că, în definirea vechimii noastre, „am primit succesiunea spiritului roman, pe care trebuie să-l continuăm de la longitudinea reală, fără mimetisme anacro-

nice", Călinescu nu-și poate, totuși, îndepărta imaginea care trebuie înțeleasă în veritabila ei dialectică : „Să nu uităm că pe columna lui Traian, noi, Dacii, sîntem în lanțuri". Acord final al unei retrospective bimilenare, care explică și exprimă tocmai voința pășirii la universalitate, cu un profil propriu al ființei noastre fizice și spirituale.

Ceea ce presupune situarea științific arhitecturată — pe un relief de civilizație și cultură la nivel într-adevăr european. Este nivelul de la care — odată *astfel* situată — literatura română a putut avea întreaga dimensiune a orizontului de umanitate căreia, demult și prin proprii monumente, aparține. De la publicarea, în 1941, a *Istoriei literaturii* a lui Călinescu putem spune că ne-am simțit cu toții încă mai autentic, mai lucid, noi înșine, tocmai pentru că, conferindu-ne veritabila măsură a dimensiunii noastre spirituale ea — „cea mai clară hartă a poporului român" (cf. *Prefața*, p. 9) — ne-a situat în realele noastre coordonate pe harta spirituală a lumii.

Plenar și definitoriu.

(*„Contemporanul"*, 13 III 1970)

UN TESTAMENT

Aceste rînduri sînt cernite, pentru cel ce le scrie, de amintirea unei zile triste. Căci ziua de 12 martie — cea de acum 7 ani, în 1965 — a început printr-o cutremurătoare jertfă : ultima clipire de viață a lui G. Călinescu.

Mă despărțisem de el în seara de 11 martie, — era într-o joi — la sanatoriul Otopeni, și, după calmul cu care mă întîmpinase, după privirea strălucită încă a ochilor lui — acea lumină ce mă învăluise protector, stimulator, timp de peste un sfert de veac — mai speram încă, mai speram, că diagnosticele — de o bucată de vreme tot mai laconice — ale medicilor vor rămînea în continuare dezmințite.

Dar n-a fost așa, și în acea noapte de joi 11, spre vineri 12 martie 1965, între orele unu și jumătate-două, G. Călinescu s-a ridicat de pe patul de suferință și, după ce, cu un ultim efort, a făcut cîțiva pași prin cameră, vădit preocupat de ținuta lui, ca un suprem exercițiu de

dignitate umană, a rugat pe cele două surori, care — avertizate — îl vegheau, să cheme un doctor, fiindcă : *„În zece minute s-a sfîrșit !“*. Au fost ultimele lui cuvinte, căci sub privirea medicului de gardă, în acea noapte, bietul Ioanide a trecut în eternitate.

Știrea morții lui G. Călinescu mi-a comunicat-o de la Otopeni, unde se afla în tratament medical, Zaharia Stancu, cu glasul traumatizat de emoția celor petrecute în acea noapte grea, în care, el însuși, după ce-l văzuse pe Călinescu, seara tîrziu, avusese un somn încărcat de epuizante coșmaruri...

Năucit de cele ce-auzeam în acea dimineață de 12 martie 1965, m-am simțit cuprins de un teribil sentiment de culpabilitate. De aproape zece ani autorul *Cronicii optimistului* colabora săptămînă de săptămînă în „Contemporanul“. Nu și-ar fi imaginat să absenteze în vreun număr și — cu foarte rare excepții — articolul lui era totdeauna prezent în dimineața zilei de luni în redacție. Lucra la text în timpul duminicii, după ce, — nu o dată cu dificultăți de a găsi un subiect „nou“, „potrivit“ — medita la el cîteva zile în șir, în cursul săptămînii. Pentru Călinescu, prezența lui în revistă, la ziua orînduită, era o datorie de onoare, de inexorabilă îndeplinire.

Acum, cînd era atît de grav bolnav, știindu-se el însuși în pragul sfîrșitului, îmi încredințase cîteva poezii cu care să-i materializez prezența, în caz că n-ar putea scrie ceva „la zi“. Simțul actualității, al prezenței acute în contemporaneitate, era pentru Călinescu nu numai un „modus-vivendi“, ci un imperativ lăuntric, de cea mai exemplară autenticitate, a publicisticii sale.

Și era în preajma Conferinței pe țară a scriitorilor. Mereu prezent în cetate, G. Călinescu bolnav, chiar de pe patul de suferință, menit sfîrșitului, se vroia, totuși, prezent, în cetatea scriitorilor, — nu în culisele aranjamentelor facile, nu cu intenția (cumva) a parvenirii în vreun post de conducere, nu ; ci ca exprimare a unei opinii, opinia unui om dăruit și robit scrisului de peste patru decenii. De aceea a încercat — am în arhiva mea documentul acesta, de un tragic aspect grafic — să scrie cîteva rînduri, ca un ultim mesaj către scriitorime. N-a reușit : textul este quasi-indescifrabil. I-am propus, atunci, să reiau un alt text al său, încredințat unei reviste

de provincie, să-l reproduc în „Contemporanul“, cu cîteva rînduri introductive. A acceptat, îndurerat și apre-hensiv.

Fiindcă : pe de o parte ținea să apară acest mesaj de înțelepciune și de îndemn către obștea scriitoricească ; pe de alta, să nu dau publicității ultima rezervă — originală — ce o mai avea în cartoanele mele : poezia *Pămîntul* — înfiorată de presimțirea morții și a nimicniciei.

În acea cumplită seară de joi, 11 martie 1965, seara precedîndu-i sfîrșitul, m-a întrebat „ce apare în numărul de mîine, vineri ?“ I-am răspuns, eu însumi străpuns de un fior de spaimă :

— *Pămîntul !*

— Oh ! de ce tocmai asta, nu mai ai nimic altceva de la mine ?

Cu glasul involburat, am fost silit să-i răspund :

— Nu !...

Și Călinescu și-a așezat capul pe pernă, parcă strivit, pentru totdeauna, de un torent de lavă a morții.

Ea a și urmat în acea noapte...

Dar peste acest *Pămînt*, de o tragică luciditate, inspirat dintr-un vers al tragicului *Hamlet*, Călinescu rămînea pentru noi toți prin semnificația profundă a întregii lui opere, a măreței lui dăruiri întru propășirea culturii naționale, prin ansamblul prodigioasei lui activități de scriitor-cetățean. Rămînea prin acel *Mesaj* adresat (prin „Contemporanul“ din 19 febr. 1965). Conferinței scriitorilor, ce avea să se desfășoare peste cîteva zile :

„Înainte aveam o cultură fie neîmpărtășită maselor, fie desprinsă de ele, o literatură adesea aeriană, cultivînd tăcere asupra tumultelor vieții. Acum construcția economică și culturală sînt simultane, cultura se străduiește după puterile ei să stimuleze construcția economică. Tot ce este tehnic tinde a fi poetic, idealul e luat din sfera posibilului. Un sentiment de înnoire străbate marea literatură pe care cei fără înțelegere din afara lumii noastre îl înscriu la conformism, nepricepînd că nu e posibilă cîntarea ruinelor într-o țară în care toți ridică turnuri. Poetul acestor vremuri trebuie să stea cu picioarele și pe șes și pe munte, adică în prezent și viitor, fiind combatant la cîmp și universal în zonă alpestră, sensibil la toate vibrațiile, într-un cuvînt, umanist. Ade-

văratul poet știe să scoată din ceea ce a trăit el ceea ce e al tuturor și, mai ales, să dea experiențelor lui sfera largă a vieții semenilor săi, știe a trăi în numele contemporanilor, și, prin ei, al omului universal. Visele adevăraților poeți spun totdeauna direcția în care merge omenirea. Cred că asupra tuturor chestiunilor profesionale primează o calitate pe care trebuie s-o dezvolte orice scriitor — și anume : a fi de folos poporului."

E un mesaj echivalînd cu un veritabil testament, încărcat de acea noblețe a încrederii în popor, a identificării vibrante cu tot ceea ce umanismul unui mare artist poate și trebuie să dăruiască patriei sale, cu conștiința ardentă a prezentului proiectat în viitor.

(*„România literară"*, 16 III 1972)

O PERSONALITATE RENASCENTISTĂ

Personalitate proteică a culturii românești, el ilustrează conceptul de umanist contemporan (cum intitulam, acum un deceniu, un portret al său, în „Viața Românească"). Spirit de amplitudine și vigoare renascentistă, Călinescu a dat — și ele sînt încă vii, în diverse sectoare de activitate spirituală — opere fundamentale, expresii strălucite ale talentului de original creator, de vizionar și de gînditor, mesaje durabile în viitor. Prin opera sa, G. Călinescu prelungește pe spirala perenității un creator polivalent, deopotrivă savant și romancier, poet și istoric literar, dramaturg și ziarist, eseist și profesor, moralist și reporter. Profilul său în istoria culturii române din deceniile 3, 4, 5, 6 și 7 ale secolului are o unitate ineluctibilă, configurată de vibrația geniului creator. Lui Călinescu i-a fost, într-adevăr, proprie „pornirea vijelioasă de a depăși liniile timpului și a ieși ca un vulcan formidabil dintr-un ocean pacific, desființînd neantul" — așa precum își caracteriza alter-ego-ul său literar, arhitectul Ioanide. I-a fost deci, proprie acțiunea, fapta, efervescența pe planul culturii, în cel mai nobil înțeles al termenului, al civilizației, înțeleasă ca o condiție reciproc determinantă a culturii, — de unde ochiul

ager al observației social-umane, și, totodată, al re-creatorului în planul artistic, al patriotului-cărturar în profunzimea istoriei naționale conjugată cu istoria europeană, al artistului-militant, prezent în viața cetății, precum nobilii săi înaintași din Renaștere. A condus reviste și ziare, a fost profesor, a participat la lupta de Rezistență, colaborînd la ilegala, în timpul războiului, „Românie liberă", a fost deputat, timp de 19 ani neîntrerupt, în Marea Adunare Națională, după ce țara s-a eliberat de sub dictatura militaro-fascistă, a fondat „Națiunea", „Lumea" sau a colaborat săptămînă de săptămînă la „Contemporanul", pînă la ultima vineri, 12 martie 1965, cînd numele lui a apărut — tulburător — sub poezia *Pămîntul*, în care-și prevestise, parcă, implacabilul destin al fuziunii în veșnicia Naturii.

Structural, G. Călinescu a fost un vitalist. Debutul epic, *Cartea nunții*, în 1933, poartă un titlu simbolic : cartea e a „nunții" deci a vieții, a perpetuării. Eroului, Jim, îi repugnă organic inerția spiritului, atmosfera tumefiată a „casei cu molii", casa copilăriei, unde atîtea mătuși, fete bătrîne, duc o existență crepusculară, între mobile prăfuite, umplute de rochii spulberate de vreme și alimente mineralizate (ca în Ghenca, din *Poesii*, 1937), Jim dorește soare, libertate, iubire.

Intoleranță față de falsitate, față de conștiințele și sensibilitățile alienate va manifesta mai tîrziu (peste 20 de ani, în 1953, cînd apare romanul, *Bietul Ioanide*, de data aceasta, însă, cartea extrapolînd opoziția spiritului elevat împotriva condiției joase a unei societăți în care începe să se implanteze domnia forței primitive. Ioanide construiește, și construind izbutește a-și depăși propriile drame de familie (cu cei doi copii căzuți victimă flagelului fascist). Arhitectul — ca și Călinescu — este un raționalist în căutare de armonii clasice, acceptînd cu autentică disponibilitate a geniului, sugestii de gîndire, îndrăzneț evoluată. Și dacă în acei ani întunecați, poziția arhitectului Ioanide reprezintă un act de rezistență curajoasă în numele unei probități etice desăvîrșite față de oficialitatea reacționară și poltronă — ca atare protestul activ al unui intelectual cu vii principii umaniste, în romanul ce-i continuă destinul, *Scrinul negru* (1960), eroul tutelar, același Ioanide, devine un

pivot al acțiunii de construcție și reconstrucție materială și spirituală revoluționară, dăruind noii societăți măsura deplină a capacităților sale creatoare.

Fără a încerca identificări hazardate, devenirea lui Ioanide este cea a lui Călinescu însuși care, după *Viața lui Mihai Eminescu* (1932), „monumentul cel mai impunător ce s-a ridicat la Eminescu“ (G. Ibrăileanu), după cele cinci volume consacrate *Operei* celui ce-a dat „Luceafărul“ — la începutul anului 1941 a făcut să iasă de sub teascurile Editurii Fundațiilor vasta lucrare de cuprindere a bogatei deveniri spirituale a poporului nostru, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. Este opera concretizînd monumentul întregii noastre culturi în relieful ei literar, de la începuturi pînă în 1940, căreia avea să i se adauge, în anii deceniului 6 și 7, monografiile consacrate lui N. Filimon și Gr. Alecsandrescu și o serie de alte studii din sfera literaturii noastre. G. Călinescu a fost directorul Institutului de teorie și istorie literară de sub egida Academiei Române, în care calitate a pus bazele vastului tratat, în 5 volume, de *Istoria literaturii române*, coordonînd un larg colectiv de cercetare, al cărui prim rezultat este, în 1964, vol. I (de la origini pînă în 1780).

Acumulînd tot ceea ce fusese dat pînă la el, dintre care Iorga pare a-i fi un model sublimat, Călinescu ocupă un loc unic în istoria și critica noastră literară. El este, în acest domeniu, un veritabil creator, depășind cu mult noțiunile de „erudit“, „cercetător“, „exeget“, „istoriograf“ sau „sociolog al culturii“, căci — întrunind toate aceste însușiri caracteristice omului de știință, dar potențîndu-le sub aripa geniului recreativ, el dă viață — și cît de intensă ! — epocilor, curentelor, personalităților pe care le studiază, cu care ne pun în contact parcă direct, nemijlocit, pe noi, cititorii. De altfel, autorul însuși spunea, încă din 1939, în *Tehnica criticei și istoriei literare* din *Principii de estetică*, apărute în 1939 : „Criticul trebuie să aibă nu numai însușiri virtuale de creator dar chiar o oarecare pricepere tehnică. Criticul care n-a făcut în viața lui un vers, ba chiar își face mîndrie din asta, care n-a încercat niciodată să facă nuvelă sau roman, acela e un fals critic, un doctor, un profesor“.

La acea dată, după *Cartea nunții* și placheta de *Poesii*, G. Călinescu demonstrase în *Enigma Otiliei*, romanul în două volume din 1938, marea lui forță epică, după cum, în același an, în *Viața lui Ion Creangă*, adeverea capacitatea de reconstituire a unei complexități umane precum geniul întrupat al forței de expresie populară care ne-a dat *Amintirile din copilărie* și *Harap-Alb*.

În anii războiului, după „mitul mongol“, *Șun* (1943), Călinescu a lucrat pentru a apărea în 1946, acea atît de originală lucrare *Impresii asupra literaturii spaniole*, precedată, în 1945, de un compendiu al *Istoriei literaturii române*.

Dar, om al cetății, în plenara accepție a cuvîntului, după eliberarea țării, romancierul, esteticianul și istoricul literar și-a consacrat o bună parte din timp activității publicistice (reluînd, în 1947, acum trimestrial, „Jurnalul literar“, care apăruse, ca revistă săptămînală în 1939, la Iași). din 1948 ca membru al Academiei Române consacrîndu-se Institutului ce-i poartă astăzi numele.

În domeniul creației teatrale, după unele piese umoristice inspirate din folclor, G. Călinescu scrie *Ludovic al XIX-lea*, una din cele mai savuroase reconstituiri ale epocii dominată de geniul spiritului care a fost Voltaire. Prin aceasta se subtilizează în trecut autorul însuși, pentru a-și proiecta, încă mai pregnant, mesajul de optimism în potențialul creator al noii lumi, în care cu atîta forță a sincerității s-a integrat.

E ceea ce explică acele — inegalabile — „cronici ale optimistului“, tablete, articole, note jurnalistice, a căror măiestrie i-a rămas proprie, ca proiecție a spiritului contemporan, atît de efervescent în participarea la construirea viitorului patriei sale.

Așa cum scria cîndva, ca argument major : „a solicita scriitorului să fie un magistral incitator la fapte de ridicare a civilizației materiale și a culturii poporului român este a face apel la patriotismul său“. Căci — sublinia în alt articol încă mai concluziv : „Trăim vremuri mari. Să ne silim a fi pe măsura lor“.

(*„Tribuna României“*, 15 III 1975)

PROFESORUL G. CĂLINESCU
DESPRE PROCESUL DE CREAȚIE ARTISTICĂ ȘI PROPRIA EXPERIENȚĂ SCRIITORICEASCĂ

Publicăm — după transcrierea stenografică — textul mai întîi al unei veritabile prelegeri asupra *procesului de creație artistică*, pornind de la tema unui seminar asupra *„măiestriei literare"*, care a avut loc în ziua de 2 noiembrie 1962, seminar din seria celor afectate cursului de Istoria literaturii române contemporane (de la Facultatea de filologie a Universității București) pe care-l dezvoltam la acea dată cu studenții anului V.

Răspunzînd cu generozitate invitației adresate în numele catedrei, al cărei conducător spiritual era, și în numele studenților ce formulaseră, în prealabil, un număr de întrebări asupra propriei experiențe scriitoricești, G. Călinescu a oferit, cu acest prilej, un magistral expozeu de cea mai profundă gîndire teoretică, în acel — unic — stil al comunicării, care, prin originalitatea lui, rămîne ca un dar de splendidă strălucire în tezaurul de activitate științifică și didactică al Universității București.

Modalitatea colocvială a expozeului implica, desigur, o prealabilă „introducere" de solicitare a ilustrului invitat.

GEORGE IVAȘCU :

Tovarășe Profesor, în fața domniei voastre se află studenții anului V, care s-au înscris pentru a urma seminarul special al cursului de *Istoria literaturii române contemporane*.

Precum ați binevoit să aflați prin informarea ce v-am făcut-o, cînd v-am solicitat să onorați cu prezența Dvs. acest seminar, ceea ce numim în genere *măiestrie artistică* — cel puțin dacă ne referim la experiența de pînă acum — solicită din partea noastră un sporit efort de competență în sensul unor clarificări cu valențe într-adevăr definitorii și — oricum — infinit mai bogate decît ceea ce oferă cursurile propriu-zise cît și practica ana-

lizei literare. Recent, chestiunea a fost ridicată într-un articol din „Lupta de clasă" ; a fost dezbătută la consfătuirea cadrelor didactice care predau istoria literaturii, anul acesta. În sfîrșit, într-un ordin al Ministerului Învățămîntului, este evocată tocmai această necesitate, devenită imperioasă, de a veni în sprijinul studenților — și eu aș spune că nu numai al lor — pentru a îmbrățișa fenomenul literar în veritabila lui complexitate — aceasta cu atît mai mult cu cît marea majoritate a celor de față vor merge în învățămîntul mediu, unde sarcina analizei literare se pune deosebit de acut ; după cum, solicitarea noastră e generată și de faptul că nu puțini din cei de aici au preocupări științifice serioase și vor să se consacre aprofundării lor aplicative. Desigur, faptul că anul trecut, precum Dv. înșivă știți, am organizat, în cadrul acestui seminar, o succesiune de întîlniri cu scriitori dintre cei mai reprezentativi, în frunte cu Tudor Arghezi —, un asemenea fapt n-a rămas fără bune urmări, în sensul împărtășirii din experiența, din travaliul de creație care explică atîtea din operele literaturii noastre actuale. Totuși, prin seminarul de astăzi ne-am propus să tindem spre o desăvîrșire a inițiativei noastre, solicitîndu-vă sprijinul, tocmai pentru că sînteți profesorul nostru al tuturor, pentru că sînteți în cea mai complexă accepție un autentic teoretician în domeniul estetic, pentru că sînteți inegalabilul istoric literar recunoscut unanim ca atare, și, apoi, pentru că, teoreticianul, istoricul și profesorul este totodată poetul, prozatorul și dramaturgul George Călinescu.

Ca atare, deci, vă rog să aveți bunăvoința de a vă spune părerea asupra problemei ce v-am enunțat-o, — desigur, în termeni simpliști, didactici, dar atît de importantă pentru progresul activității noastre, — iar după aceasta să ne îngăduiți a vă înfățișa cîteva din întrebări reprezentînd rodul unei confruntări cu colectivul de studenți și cu unii colaboratori ai catedrei.

Vă mulțumim și vă ascultăm.

G. CĂLINESCU :

Atunci cînd este vorba de *măiestrie literară*, am sentimentul că unii o înțeleg greșit și dau cuvîntului o concepție compozițională și stilistică, uneori chiar gra-

maticală, filologică, în sensul că, dacă se propune scriitorului, în afara conștiinței lui, o temă oarecare, i se pune apoi întrebarea : în ce măsură poate s-o transforme în operă de artă, cu ajutorul acestei „măiestrii", care ar fi un fel de îndemînare exterioară actului însuși al creației... Dacă lucrurile stau așa, din experiența mea de profesor și de publicist român, răspund :

Problema e greșit așezată, *măiestria* nu începe *după* naștere, ea *pregătește* nașterea operei de artă, înlesnește o naștere sănătoasă a unui prunc cu două mîini și cu două picioare, valid din toate punctele de vedere.

Atunci, pun întrebarea — și v-o pun și dv. : *care ar fi nota fundamentală a creatorului,* aceea care trădează pe omul de litere ? După părerea mea, este „ingenuitatea" (puneți deocamdată asta în ghilimele ; aș fi spus „genialitatea", dar cuvîntul e oarecum compromis...), puterea de a crea, adică de a da o viață nouă. Dar să zicem deocamdată „ingenuitate" și să vedem ce sens are acest cuvînt (se înțelege că această noțiune a mai fost folosită, cu alți termeni).

Este vorba de creația spontană, creația rotundă, care iese de la sine. Platon, de pildă, credea în inspirația zeului... Simplă metaforă, și nu-i nici o umbră de misticism aici, ci forma sub care se exprima atunci teoria literară : ca să creezi, trebuie să ai un demon, adică o forță de a concura natura, fără a te pune în contrazicere cu ea...

Deci, se vorbea atunci, la platonicieni, de creație „delirantă", de creație „frenetică". Scriitorul era artistul cuprins de delirul care-l pune în legătură cu ideile generale — eterne, după Platon. Și noi putem să înțelegem „delirul", adică spontaneitatea artistului, care îl pune în contact cu ideile, cu generalul din fapte. Ideea aceasta a creației frenetice o găsim la toți esteticienii secolului XIV, la Dante de pildă, care, vorbind de inspirație, spune :

Io mi son un che, quando
Amor mi spira, noto, e a quel modo
Ch'ei ditta dentro vo significando.

(Eu sunt unul care cînd Amor mă inspiră, însemn, și în chipul în care glăsuiește în mine, împărtășesc celorlalți).

Mai tîrziu, în vremea Renașterii, se vorbește, din afinitate, la umaniști, de *pazzia,* de nebunie, de prostie, chiar de idioție sau de sărăcie cu duhul... Ce se înțelege prin aceasta ? Nu se înțelege *extazul,* ci acel proces natural prin care realul a fost prefăcut, cu ingenuitate, cu naivitate, fără o sforțare discursivă prea mare. În actul însuși al creației reflecția încetează : pruncul nu se naște printr-o decizie rațională a oamenilor, deși actul nașterii este rațional pentru omul de știință. Bineînțeles, nu vom folosi acești termeni, care sînt depășiți de noi și îi vom pune în linie cu ideile noastre materialist-dialectice.

E un teoretician aproape romantic, Schelling, care face teoria naivității : calitatea fundamentală a artistului este *Naivität,* naivitatea care e caracterizată prin *Simplizität.* Geniul e simplu, simplu ca natura însăși. Floarea e simplă, animalul e simplu, deși complex în alcătuirea lui. Ce este un om ? Simplu ! Complicat numai pentru cel care-l contemplă din afară... Nota fundamentală a marii creații este simplitatea ei, nu e făcută din bucăți mozaicale : e un tot sferic !

Ideile acestea, pe urmă, au trecut la toți romanticii. Schlegel, de pildă, într-un studiu *Über die Seele* (Asupra sufletului), face distincție între *Seele* și *Geist,* adică între suflet și spirit, între suflet și inteligență. Sufletul este impersonalul din noi, e universalul ; este (ca să renunț la terminologia romantică) darul penetrației concrete, care e însușirea fundamentală a scriitorului, în vreme ce inteligența este personală, rațională. Își pune și el problema nebuniei : poate marele artist „înnebuni" în stare normală ? Sufletul nu înnebunește, el fiind generalul, înnebunește numai mașinăria aceasta rațională, se întunecă.

Atunci, cred că se poate pricepe ce înțeleg eu prin *ingenuitate,* nu în sens platonic, ci în sensul nostru pozitiv : înțeleg prin ingenuitate această prelucrare ocultă, nevăzută celui din afară, după ce realul a fost perceput și asimilat, pînă la izbucnirea spontană a ficțiunii. Acela care are această capacitate de a intra în mijlocul realului însuși — văzîndu-i esența, bineînțeles — și, după un timp oarecare de gestație, de a preface în ficțiune acest real, care apare întreg, rotund, simplu ca sfera, ca diamantul, acela are ingenuitate. Deci, ingenuitatea ar

fi totuna cu spontaneitatea creatoare, cu intrarea adîncă în real, dar nu complicată de tatonările inteligenței, ale reflecției. Reflecția nu este a artistului, reflecția este a cititorului.

În felul acesta, cred că am „scăpat“ de multe întrebări pe care ați vrea să mi le puneți.

Să ne întoarcem acum la problema zilei, adică a *operei magistrale.*

O carte, în clipa cînd se naște, se naște magistrală, pentru că dacă s-ar naște moartă și ar trebui să intervenim cu meșteșugul s-o înviem, nu o vom resuscita niciodată ! Nu poți da cuiva o temă pe care el n-a trăit-o — de pildă, „uzina“, „muncitorul“ — și să-i ceri numai să facă un efort artistic, care ar fi mai mult filologic — limbă frumoasă, gramatică corectă, sintaxă fără cusur, stil. Toate acestea denunță micul meșteșug, dar lucru viu, cu această măiestrie *a posteriori,* nu poți face. Măiestria este — încă o dată — de a pregăti actul spontan al creației, iar acesta este un secret al artistului și poate că nici artistul nu știe ce e...

GEORGE IVAȘCU :

Bănuiește...

G. CĂLINESCU :

De bănuit, bănuiește.

Deci, o carte se naște magistrală. Una care s-a născut nemagistrală, nu se poate corecta : o marmură spartă înainte n-o poți lipi cu sinteticon. Asta este părerea mea, care trebuie confruntată însă cu părerile altora, pusă in acord cu teoria literară — așa că „coeficientul de eroare“ nu e așa de mare... Totuși, o operă putem spune „genială“ (tot în ghilimele), adică o operă *întreagă,* are o înfățișare, arhitecturală și stilistică, perfectă. Cum ne explicăm aceasta ? Cum își explică diamantul arhitectura lui, luminozitatea lui ? Acesta e un proces natural și artistul, el însuși, este o natură superioară, care preface natura cealaltă... E îndelung contactul cu realul, trăirea și retrăirea lui în adîncuri e de ordin muzical. Folosesc acest termen, pentru că mi se pare mai potrivit. Adică artistul a prins ritmica — una și nu alta — a felului cum să desfășoare creația operei, a prins cheia

justă a operei, și face simfonie sau sonată, după cum îi sună *al orecchio* inspirația.

Deci, *compoziția, stilul,* toate acestea sînt incluse în nașterea operei, sînt *pregătite dinainte.* În asta stă „măiestria“, care nu se poate învăța. Ceva se poate învăța : se poate învăța răbdarea...

GEORGE IVAȘCU :

O „tehnică“ a răbdării !

G. CĂLINESCU :

Da, o tehnică a răbdării... a nu naște la șase luni, a naște la nouă luni. La opera de artă, fiecare parte își are ritmul ei muzical propriu : una impune *andantele,* alta obligă la *allegro...* Ascultam deunăzi un Requiem de Brahms, care e foarte frumos, sună puțin a Beethoven, pe urmă a Mozart. Apoi am spus : Requiemul de Mozart este genial ; al lui Brahms e al unui compozitor foarte talentat. De ce ? Mozart, în general, e așa de simplu, banal de simplu. Toate modurile muzicale ale vremii sînt și modurile lui ; nu e nimic inedit dar... sună angelic !

Nu poți prevedea desfășurarea operei muzicale decît într-un anumit fel. Ești în fața unui cristal... făuritorul face acel cristal perfect, așa cum anumite scoici fac perla rotundă și albă, fără să știe ce e geometria. Au răbdare, stau în sînul apei... au răbdare ca valul să sune muzical în cochilie... și dau naștere perlei, dîndu-i o formă sferică.

Această mare măiestrie — deci, compoziția și stilul — decurg din *natura conținutului* : acesta e factorul hotărîtor. Evident, pe urmă, poți corecta greșeli de „transcriere“ ; corectezi, dar mare lucru n-ai făcut cu asta. Uneori, corectarea greșelilor nu e bună, răpește lucrării aspectul de creație a naturii. Este ca și cum ai spăla cu săpun statuia antică, luîndu-i patina, adică ai curățat bine bronzul de acea ușoară rugină albăstruie care-i dă această patină naturală. De aceea falsificatorii vîră în mare bronzurile noi, copiile, ca să sufere același proces pe care l-au suferit bronzurile vechi cînd, într-un naufragiu, au căzut în fundul mării.

A fi perfect cu prea multă acuratețǎ înseamnă a răpi aceste mici erori prin care strălucește creația : un copil prea frumos nu e uman...

Deci, *de la conținut trebuie să pornim noi*, să vedem dacă convertirea aceasta a materiei în ficțiune se face cu ordine muzicală. *Măiestria este inclusă aprioric în interpretarea realului.* Artistul, cînd trăiește realul, așteaptă pînă ce are un semn, pînă cînd acest real îi dă o rezonanță lăuntrică ; și cînd a găsit nota justă, atunci a și găsit cheia magistrală și dă drumul, cu simplitate, cu ingenuitate, operei, care în întregul ei este magistrală. Restul rămîne o chestiune filologică și lingvistică, — dar am vorbit de primejdiile corectării : un stil mecanic, curgător, gramatical prea impecabil, sărăcește opera.

Chiar deunăzi am citit o carte a lui Lebrun, un scriitor liric din epoca Revoluției franceze, care însă moștenește, pe de o parte, toată stilistica epocii voltairiene — acel stil abstract, curgător, care te supără tocmai prin acuratețea lui, nu poate pătrunde în adîncuri — și, pe de alta, toate prejudecățile stilului burghez francez din secolul XVIII, aspectul acesta prea curat și decorativ al formei. Dar unii știind aceste lucruri, caută să evite corectitudinea și să-și facă un stil voit urît, adică, cum s-ar zice, să imite furia „delirului creator" — și asta e tot așa de fals ! Ori ai delirul, ori ai ingenuitatea, ori nu le ai : cu manopere stilistice, în lipsa magistralității ingenui a conținutului, nu poți scoate o operă genuină.

Acum 20—25 de ani, se încerca la noi această metodă antifaustiană și cine făcea încercarea aceasta era el însuși un talent remarcabil. Dar, teoreticește vorbind, modul era greșit, pentru că duce la o „manieră" a ingenuității, care se vede că este artificioasă.

Naște așa cum îți vine : dacă vine în son de violină, las-o așa, dacă vine altfel, las-o așa, nu te „amesteca" în creație, nu te amesteca în magistralitatea pe care ai pregătit-o de multă vreme. Însă „a pregăti măiestria"... *that is the question !*

Deci, ați înțeles ce am spus despre opera magistrală. O mare prea liniștită se confundă cu lacul... Ce ar fi navigația fără furtună ?! Cum am avea eroi fără accidente naturale ?

Acum, să ne înțelegem ! Opera magistrală — să nu-l interpretăm pe Platon, pe care l-am luat numai așa, ca linie conducătoare, în sensul... meșteșugului delirant — opera magistrală este înalt rațională, e dictată de raționalitatea ei, însă nu e reflexivă, este genuină, e un concret ale cărui legi le descoperă cititorul și criticul, dar artistul poate să nu știe... Uneori știe *a posteriori*, și ajutat de cititori, în cîteva generații, în cîteva secole...

Dar, cu privire la punctul de plecare : în ce s-a împlîntat scriitorul, înainte de momentul genuin al creației ? În real — trăiește în realitate — dar în *real ca substanță*. Artistul este împlîntat, e pus în real, ca substanță — în asta stă magistralitatea. Realitatea superficială duce la naturalețe, în cazul cel mai bun.

În treacăt fie zis : ce trebuie să facă scriitorul genuin, adică avînd darul ingenuității (ca să nu folosesc cuvîntul „genial", care e pretențios) ? Ce trebuie să facă acest scriitor ? Să nu se apropie excesiv de mult de real, fiindcă, dacă te apropii prea mult de el, nu vezi ; îți trebuie oarecare distanță : ca să vezi că Pămîntul este rotund, te duci sus, pe munte.

Deci, o apropiere prea îndelungă duce la miopie, la obtuzitate și la surzenie. Să vă dau un exemplu sonic : în camera noastră e o pendulă, care bate bang, bang, dar n-o mai auzim, pentru că se produce un sentiment de monotonie și bătăile pendulei nu mai produc comoție acustică, ele scapă atenției noastre. Dacă ești prea atent, în detalii, asupra realului superficial, diurn, atunci pierzi esența și se întîmplă exact ca și cu pendula... Scriitorul magistral știe să se așeze unde trebuie, adică să trăiască și aproape, dar pe urmă să-și ia distanță, ca uliul — ca să nu-i zicem altfel — care nu vede puiul de găină decît foarte de sus, apoi se lasă jos într-o aterizare fulgerătoare.

Să mai dau cîteva lămuriri în legătură cu creația.

Unii zic : „Acest roman e autobiografic", luînd asta drept un cusur, și în unele cazuri poate fi. Dar să nu uităm că nimeni, dacă e un maestru, nu poate să scrie un roman autobiografic, pentru că el se vede pe sine în mod general ; în măsura în care are această tendință mu-

zicală de a obiectiva totul, de a vedea esența, de a vedea generalul, interpretarea lui nu e despre el : alții văd altceva. Însă un scriitor mare scrie totdeauna un *Dichtung und Wahrheit* — adică o operă pe care poți s-o raportezi la Goethe — și care totuși nu este operă biografică, pentru că a devenit ficțiune, adică a căpătat semnificația unei idei generale. Deci, sînt opere aparent autobiografice, care de fapt tratează despre o persoană obiectivă, proiectînd ceea ce este universal în noi în afară ; punînd, în loc de „el", „eu", e o simplă metodă stilistică. Altfel, nu faci decît amintiri sau, pur și simplu, completezi un formular, o foaie personală.

Dar, zic unii : „Există totuși un roman obiectiv care tratează despre oameni din afara noastră". Nu există nici poezie în sensul acesta, nici roman cu desăvîrșire obiectiv ; toți eroii dintr-un roman au ceva și din noi. Din ce cauză ? Pentru că noi tindem să ne universalizăm, primul dat real pe care-l avem la îndemîna noastră fiind persoana noastră, în diferite ipostaze. Molière este *Avarul*, este *Bolnavul închipuit*, este *Le Bourgeois gentilhomme*... Creatorul magistral știe să dea din el diferite porțiuni de umanitate și să le proiecteze în afară. Încît și romanul cu „el", cu „ei", e un roman pînă la un punct autobiografic, adică trăind prin ceea ce se poate obiectiva din noi și poate fi proiectat în afară.

Unii zic : „Acest roman e cu cheie..." sau : „Toate romanele lui Balzac sînt cu cheie..." sau : „Nu există roman care să nu fie cu cheie..."

Dacă avem a face cu un creator magistral, adică cu „măiestrie", un astfel de roman nu există, fiindcă pornind de la un model — și, în orice caz, scriitorul pornește de la un model — și luînd din el substanța, ideea generală care-l definește, ai distrus modelul. De altfel și modelul însuși nu există decît în interpretarea ta : el are despre sine altă opinie, alții își fac despre el altă imagine.

Încît e un nonsens această afirmație că romanele sînt „cu cheie". Pot scrie publiciștii mărunți romane cu cheie, transfigurînd oarecum, literarizînd stilisticește invectivele lor, opiniile lor reflexive despre alte persoane ; dar un Tolstoi, un Balzac, care au pornit de la ceva — și se poate studia de către un istoric, nici măcar literat — aceștia nu pot să facă romanul „cu cheie", pentru că ei, în *cazul particular*, au văzut *unul general*. Tolstoi n-a denunțat pe o Ana Karenina care a existat, ci a denunțat o situație în viața societății și în viața afectivă, o dramă, pornind de undeva și trădînd modelul, care este ireconoscibil. Dacă poți să scrii cu oarecare meșteșug orice despre ceva, punctul de plecare nu se recunoaște, nimeni nu te dă în judecată pentru această pretinsă intrare în viața lui personală.

Dar ceea ce am spus poate să pară oarecum dezolant. Ce poate învăța un scriitor ? Poate el învăța ceva în materie de măiestrie literară ?

Am spus : poate învăța să aștepte, să trăiască în inimă realul, să nu se apropie naturalistic și jurnalistic prea mult de el, să observe alte opere de creație, să aștepte cheia muzicală...

Dar mai este și alt mijloc : prin autocritică — da ! — prin autocritică tardivă. Lasă o operă — care, bineînțeles, trebuie să se nască vie — las-o în sertarul tău, n-o citi, citește-o peste douăzeci de ani, atunci cînd ai uitat-o, nu mai știi nimic despre ea și o privești chiar cu dezgust — fiindcă există un dezgust al scriitorilor pentru propria lor operă. Numai mediocrii nu simt aceasta, pentru că trăiesc prea mult alături de opera lor. Deci, lasă-ți opera să stea atît, încît să devii tu însuți un cititor ; și atunci vezi îndată ce este viu și ce este caduc. Atunci, poți să faci unele corectări și, mai cu seamă, poți să te folosești de asta... făcînd alte opere. Fiindcă se poate întîmpla foarte adesea — vorbesc de mari scriitori străini — se poate întîmpla, ca, corectînd anatomia operei, s-o omori, pentru că frumusețea, cîteodată, include anumite imperfecțiuni naturale și ai nevoie, pentru a da sentimentul vieții, ca viața să rămînă inalterată. Poți asculta pe lingvist și îndrepta pe ici pe colo, gramatical, sintactic, ce se poate îndrepta — unele repetiri, oarecare lungimi — dar nu mai mult.

Atunci, repet, în ce stă *măiestria ?* Aș zice : în arta de a trăi în substanță, nu superficial, în arta de a pregăti nașterea și a naște prunci sănătoși. Înfrînge-ți ambiția ta de scriitor ; nu publica pentru vanitatea de a publica. Așteaptă pînă cînd s-a născut în tine un ade-

văr ; și atunci cînd nu mai poți ascunde acest adevăr, comunică-l și altora ! Răbdarea aceasta și omorîrea infatuării, a egoismului nostru publicistic, asta este *măiestria*, în fond.

Dar, dacă nu ești artist, fără îndoială e inutil să aștepți să scoți o operă de artă... Artistul știe că este artist, cu sau fără aprobare ; uneori știe din cauza agitației a diferite serii, a diferite generații dintre contemporanii săi : toți sînt în tumult. Înțelegerea se face mai tîrziu, dar o prezență a operei se afirmă oricînd : pare uitată, și iar este readusă de valuri la ordinea zilei. Dacă discuția aceasta continuă în jurul ei, înseamnă că e ceva viu în ea, se discută asupra naturii frumuseții ei.

Asimilarea unei opere care iese din comun, a unei opere magistrale, se face greu : e un aliment care nu se digerează așa de ușor, e un inedit neasimilat, pe urmă din ce în ce mai asimilat. A trecut multă vreme pînă ce s-a asimilat arta greacă. După cîteva milenii, a apărut reacția medievală și toți au ascuns statuile. Au venit umaniștii și le-au dezgropat. Curînd după aceea, au apărut... barochiștii, iar acum abstracționiștii, care caută să distrugă imaginea figurativă a frumuseții.

Deci, incomprehensiunea — și cazuri de incomprehensiune au existat dintotdeauna — poate fi chiar semnul că opera va intra în istorie ! O operă despre care nu se discută, care nu dă naștere la contradicții, la controverse, pot... *pentru ca să zic* că nu există...

De unde știe scriitorul că e artist ? Printr-o bătaie inedită a inimii !

Ce rămîne însă ?

E un lucru foarte important : artistul adevărat așteaptă să-și dovedească sieși că este creator : trebuie să-i apară opera, s-o vadă el „în afară" și s-o vadă cu ajutorul celorlalți. Fără spectatori, fără generația lui, fără generațiile care urmează, artistul rămîne prizonierul propriei lui bătăi de inimă — și el poate să aibă tahicardie, nu un sănătos sentiment de creație.

În ceea ce privește poezia, de pildă... Poezia se ia în cantități mici ; ea este o substanță nocivă în cantități mari — cum e digitala... A scrie prea mult înseamnă a transforma delirul cel sănătos într-o stare patologică.

Poți scrie ori cît, dar așteaptă să alegi, între diferite ipostaze ale contactului cu realul, pe cea care este mai bună. Noi facem mereu variante ale unor teme esențiale, dar numai timpul îți dă putința să alegi varianta cea mai bună. Toți marii poeți, toți marii compozitori au făcut multe încercări — cum e cazul lui Eminescu — multe variante, dar ei nu le-au publicat pe toate : le-au publicat editorii...

Ei bine, această așteptare, această avariție, această retenție sînt semnul că poezia e trăită realmente și nu e un simplu semn de infatuare sau un gest de publicist.

Asta am vrut să spun, în general. Acum, poți să-mi pui și întrebări, — sper nu prea multe...

GEORGE IVAȘCU :

După această tulburătoare introducere — tulburătoare prin toate ale ei — să-mi îngăduiți să vă transmit cîteva din problemele, din întrebările pe care le au studenții.

Unii dintre dînșii m-au rugat să vă întreb în ce măsură studierea măiestriei artistice poate fi într-adevăr rodnică, — și aceasta nu numai în operele de ficțiune ci și în cele de natură științifică.

Ei s-au referit mai ales la lucrările dv. despre Eminescu, Creangă etc., vroind să vă întrebe în ce măsură Dv. ați avut această preocupare, atunci cînd ați studiat acești scriitori, în contextul monografiilor respective.

G. CALINESCU :

Întrebarea asta, dacă am înțeles-o bine, ar implica măsura în care studiul, opera de știință asupra unui scriitor se atinge cu arta. De vreme ce se referă la un număr de monografii ale mele, vreau să răspund că eu m-am ocupat de poeți, de scriitori cu *măiestrie artistică* și am aplicat *principii care sînt științifice*. Aici este vorba de „caracterul științific" al studiilor de măiestrie artistică...

GEORGE IVAȘCU :

...Și, ca atare, chiar de o *istorie a măiestriei artistice* însăși...

G. CĂLINESCU :

Să-ți răspund la întrebare, cum o înțeleg eu, adică dacă o operă cu caracter științific despre un scriitor poate avea și caracter artistic, adică în ce măsură arta se atinge cu știința ? Da, această problemă circulă și i s-a dat o interpretare greșită. Întrucît mă privește personal, n-am făcut decît opere științifice. Adică, pregătirea materialului, interpretarea lui au avut drept scop tocmai înțelegerea măiestriei artistice a scriitorului respectiv, pornind de la contactul lui cu viața, de la viața însăși, de la biografia scriitorului. Însă atunci cînd, cu intenții științifice, am scris *Viața lui Eminescu,* aceasta a apărut ca o operă patetică. De unde vine impresia aceasta, care ar însemna — astfel — un fel de „alterare" a atitudinii științifice ? Vine din faptul că Eminescu e un personaj deosebit total de ceilalți scriitori, un personaj mitologic. Adică, deși a trăit în mijlocul nostru, a luptat cu viața, a fost în polemică cu contemporanii, biograficește contactul lui este de sus, el însuși e o esență trăind esența vremii. Datele mărunte despre viața sa personală, despre contactul cu contemporanii neînsemnați, sînt minime, încît el se află în situația lui Homer : începi să reconstitui biografia sa dar, ca și Homer, el rămîne mult deasupra noastră, pentru că Eminescu este un geniu, încît nu poți face cu el știință decît la o altitudine de contemplație...

GEORGE IVAȘCU :

Dar s-au scris atîtea și atîtea lucrări despre Eminescu care se reduc doar la o biografie uscată...

G. CĂLINESCU :

În acest caz, este vorba doar de simple culegeri de documente...

Cînd e vorba de Filimon, de Alecsandrescu, atitudinea omului de știință se schimbă — și s-ar fi schimbat chiar dacă aveam de-a face cu un alt scriitor genial. De ce ? Prea erau duși la înmormîntare pe ploaie și așa mai departe — și Macedonski și alții — deci se copia și ritmica, se lua schema mitologică și epică din *Viața lui Eminescu* și se aplica în mod fals altor scriitori. Fiecare biografie are sensul ei — și în asta stă intuiția muzicală ! Cît privește, de pildă, pe Filimon, pe Alecsandrescu, ei

nu sînt genii, ei sînt biograficește la nivelul contemporanilor, deci ei nu trăiesc singuri, ci împreună cu ceilalți ; și atunci, în măsura în care substanța lor biografică este mai mică, vorbești de societatea lor, faci biografia timpului, înlăturînd orice patetism, făcînd chiar sforțări de acuratețǎ — aici da ! — dacă se descoperă totuși un sentiment de viață...

Deci, biografia științifică cu aparență patetică s-a terminat deocamdată cu Eminescu. Ceilalți trebuie tratați științificește ; dacă este vorba de resuscitarea vieții, de interpretarea ei, o faci, mutatis mutandis, și la modul lui Sainte-Beuve, care nu lua lira în mînă ca să cînte pe eroul său biografic, ci lua corespondența dintre domnul X și doamna Y, făcea „repertoire"-ul ei ș.a.m.d. În sensul ăsta, arta are interferențe cu știința. Există o artă și o știință literară, care iarăși trebuie pregătită înainte de nașterea operei.

GEORGE IVAȘCU :

Ați răspuns astfel, în bună măsură, și la o întrebare în legătură cu aplicarea în istoriografia literară a principiilor și metodelor de care ați vorbit în cadrul introducerii. Am însă o întrebare care vine imediat : — În ce măsură trebuie să contribuie cercetarea măiestriei artistice a unui scriitor la revelarea și definirea profilului său ideologic și, ca atare, la afirmarea lui în domeniul literar ?

G. CĂLINESCU :

Ai dreptate, am răspuns în parte... Adică, colaboratorii acelui tratat al *Istoriei literaturii române* ar trebui să facă sforțări de a studia măiestria artistică a respectivilor creatori, pornind de la conținut și de la momentul spontan... Nu cum au făcut unii în volumul I, unde, după ce vorbesc de cronicari, de conținutul istoric al operei lor, fac analize gramaticale... dar ce trebuie să facem noi, în genere, ca să nu stînjenim actul spontan al fiecărui colaborator ? Să căutăm, prin persuasiune, a atenua spiritul filologic și, totodată — am și eu o vină acolo, putînd fi un model înțeles greșit — să încercăm a atenua aplecarea spre patetic, către roman și către eseu, confuzia între text propriu-zis și bibliografie, frica de tot ce

este arhivistic... Se înțelege, totul trebuie digerat și transformat în materie vie, dar nu trebuie eliminat, nimic nu e de prisos.

GEORGE IVAȘCU :

Acum vă rog să trecem pe a „șaptea treaptă", care este prima la Dv., la scriitorul Călinescu, și v-aș ruga să răspundeți la următoarea întrebare :

— Cum ar caracteriza *scriitorul* Călinescu...

G. CĂLINESCU :

Ai sărit peste ceea ce ne interesează pe noi !

GEORGE IVAȘCU :

...Cum ar caracteriza și apoi ar încadra *scriitorul* Călinescu creația sa poetică — aceea din volumul de *Poesii* (din 1937), ca și din culegerea de versuri care se află sub tipar* :

G. CĂLINESCU :

Este evident că aici, la seminar, în cadrul Universității, nu voi putea vorbi despre asta, și vă dau și motivul de ordin estetic, teoretic, inclus în ceea ce am spus la început :

Este cel care vă vorbește un poet ? E cu siguranță, în înțelesul larg al cuvîntului : asta este cheia lui fundamentală, care explică desfășurarea, uneori rotundă, a celorlalte opere... Apoi, diferite generații au ignorat-o — și au avut tot dreptul s-o ignoreze, pentru că n-o cunoșteau. S-a adus însă la cunoștință, fără amestecul meu... (sînt lucruri pe care nu le-am făcut niciodată). Prin urmare, ceva în legătură cu asta, o bănuială, există, dar cîtă vreme cititorul obișnuit, de mai multe generații, nu le avea la îndemînă, pentru o discuție în contradictoriu, autorul poeziilor rămîne oarecum străin și, în general, el nu se poate pronunța. El o poate face numai atunci cînd se constată că unii au citit și au înțeles... Orice autor — nu este vorba numai de poet — orice autor așteaptă să se vadă proiectat în afară, ca să se înțeleagă pe sine.

* *Lauda lucrurilor*, E.P.L., 1963.

Ai compus o sonată sau o simfonie : pînă nu o cînți, măcar în cerc restrîns, n-ai o noțiune obiectivă despre ea. Fundamentul poeziei este acel *je ne sais quoi*, acea notă particulară, pe care n-o poate cunoaște autorul pînă cînd nu s-a produs în public și opera este cunoscută, fie și de foarte puțini...

Dar asta mi-a adus aminte un lucru principal pe care l-am uitat :

Cînd apare *ingenuitatea ?* La vîrstă tînără ? La vîrstă matură ? Nu se știe ! Gestul de naștere spontan este incalculabil. Un artist poate să aibă mai multe momente de creație sau să-și găsească ingenuitatea la șaizeci de ani, la cincizeci de ani, ca Arghezi, la 70—80 de ani, ca Goethe. Toate acestea rămîn misterele creației, avînd în vedere totuși gestația latentă...

GEORGE IVAȘCU :

Care au fost intențiile artistice — inclusiv ideologice — ale Dv., într-o operă ca *Șun sau Calea netulburată*, mit mongol ? Este un poem epic și ar putea — cumva — deveni libret de operă ?

Cartea aceasta e mai puțin cunoscută de generația tînără.

G. CĂLINESCU :

Nu e libret de operă și nici nu poate deveni : este, pur și simplu, o piesă de teatru, scrisă fără intenția de a fi jucată imediat, dar astfel compusă ca, în oarecare măsură, să poată fi reprezentată. Eu am destulă experiență în punerea în scenă ; însă muzica poeziei — asta am spus — nu este de acord cu muzica... muzicală. Acolo nu este vorba decît de problemele morale ale constructorului, probleme care fiind ale tuturor, ale masei, îndepărtează pe acest constructor de societatea naivă în care își crease familia. Avînd a lupta cu forțele neconstructive, negative, și a-și asocia forțele constructive, se vede că, încetul cu încetul, el trebuie să se rupă de familie, de oamenii de care-l leagă afecțiunile și să se dedice, de sus, poporului, în întregul lui. Rămîne tema *Luceafărului :* omul care construiește, omul de stat, iubind pe toți, renunță la legăturile lui prea diurne, pentru că este părinte și al statului, și al întregului popor.

GEORGE IVAŞCU :

În ceea ce priveşte opera epică, pînă unde considerați că merg tangențele cu metoda realistă balzaciană la *Enigma Otiliei* ?

G. CĂLINESCU :

N-am nici o idee despre asta, nici nu m-am gîndit ! Într-o operă de moralist, oricine evocă în mod necesar mediul în care trăieşte... poate să fie balzacian.

GEORGE IVAŞCU :

Care sînt „mijloacele" artei portretistice şi care sînt opiniile *criticului* şi *scriitorului* în ceea ce priveşte raportul existent între portretul etic şi caracter, în construirea eroului de idei, a lui Ioanide ?

De asemeni, ce aveți de spus în legătură cu părerea lui Camil Petrescu că numai intelectualul este capabil de crize de conştiință, de ordin cognitiv ?... Ca atare, intelectualul este eroul lui prin excelență...

G. CĂLINESCU :

Sînt unii care au subliniat darul portretului, în legătură cu ce am scris eu...

GEORGE IVAŞCU :

În publicistica literară s-a spus, la un moment dat, că *Enigma Otiliei*, că *Bietul Ioanide* ar fi o colecție de portrete...

G. CĂLINESCU :

...dar nu vă vorbesc despre mine, ci vreau să lămuresc unele lucruri.

Opoziția aceasta între portret şi altceva, care nu e portret, mi se pare ceva născut nu ştiu cum şi mai degrabă dintr-o necunoaştere a istoriei literare şi a literaturii în general.

Cine este portretist ? La Bruyère ! În ce constă arta portretistă ? În a defini bine realitatea morală a unui individ, dar nu reflexiv, nu discursiv, ci concret, artistic. La Bruyère e un portretist, creează adică un personaj plastic, care creşte înaintea ochilor noştri ; dar personajul acesta este efectul unei definiții, ca şi la Molière,

Avarul ş.a.m.d. Ei bine, nu se poate scrie roman, de pildă, fără portret. În ce sens ? La toți (autorii) — şi uneori cu exces chiar — au existat dialoguri şi desfăşurare epică abuzivă, dar acum romanul a devenit un fel de tratare pentru a uşura percepția dinamicii eroului, comportării lui în viață. Fiecare scriitor începe prin a da o scurtă definiție plastică a lui, apoi îl desfăşoară pe individ în viața gesticulară, dialogică, apoi revine iar ca un portret, ca să consolideze materia de viață care s-a strîns între aceste două momente. Balzac, uneori, renunță total la dialog şi face un lung, un enorm portret al eroului. Dacă cineva ți se pare că exagerează în portrete, fă o probă : tai tot textul dintre portrete şi să vezi : portretele mai rămîn în picioare ? Tai portretele şi să vezi : romanul rămîne în ființă ? În cazul cînd avem de-a face cu un maestru, romanul rămîne şi fără portrete, dar lectura este mai puțin accesibilă.

Se numeşte portretist un individ care face cam aşa cum proceda Quentin de La Tour, un celebru pastelist şi portretist. Adică, el lua numai bustul şi îl trata superficial, pînă la un punct coloristic, pentru a frapa şi a înlătura prea marele efort...

Toată problema aceasta, între portret şi romanul propriu zis, nu ştiu de unde vine...

GEORGE IVAŞCU :

E o falsă problemă.

G. CĂLINESCU :

Da, o falsă problemă, şi ea nu poate fi dictată de intențiile mele, de ceea ce am făcut eu. În peregrinarea cutăror personaje din *Scrinul negru*, de pildă, avem a face cu portrete acolo ? Trăiesc sau nu trăiesc ? Lumea zice că trăiesc !

Deci, asta e o chestiune care nu trebuie pusă, e un fel de a vorbi. Mă întrebi pe mine şi răspund în numele scriitorilor în general ! Eu cred că asta vine de acolo, că unii zic : „el face portrete ; romanul îl fac eu..."

Este o întrebare oțioasă. Portretistul e un gravor, un artist care lucrează pe spațiu mic, neînrămat, un artist grafic, un pastelist. A umple opt sute de pagini cu

portrete... nici nu poţi citi o asemenea culegere ce taie cartea în părţi. Deci este vorba de un nonsens. În orice roman veţi vedea că se procedează începînd cu definiţia concretă în fond, deşi uneori cu aparenţe discursive — fiindcă există şi o fază de discursivitate : desfaci cu totul personajul şi, în realitate, scrii cu pensula... Astfel e cazul lui Balzac care, disertînd interminabil şi uitînd „să nareze", sufocă pe amatorul de romane care nu a pătruns încă sensul artei sale. Prin această metodă, în realitate, Balzac, în opera lui de studiu ştiinţific, destul de extravagant, este un *creator* extraordinar ; după ce i-ai citit discursurile şi opiniile despre oameni, rămîi cu o impresie de viaţă extraordinară ! Totul este : dacă a greşit, cartea ar trebui să se surpe — şi nu se surpă defel, trăieşte, în vreme ce celelalte mor cu miile... Prin urmare, el a găsit cheia proprie lui, asta este *forma lui de a crea*, şi, dacă ai înlătura comentariul lui, ai înlătura viaţa însăşi.

În ceea ce priveşte pe Camil Petrescu, fără îndoială, am avut şi am mare admiraţie pentru el, şi eu sînt cel care l-am promovat serios — fapt pentru care el mi-a fost totdeauna recunoscător. Felul însă cum punea problemele era, uneori, foarte inteligent, dar superficial, era prea sub impresia momentului. Pe Camil Petrescu, coleg al meu cu studii filosofice bune, cu formaţie filosofică bună, l-am combătut — şi am discutat cu el şi în alte privinţe — şi el a recunoscut cu graţie, ca un om foarte inteligent ce era... El zice aşa : numai intelectualul este capabil de crize, caracterul e neinfluenţabil ; deci, nu am să mă ocup cu caractere morale, care sînt fixe, ci cu problemele intelectualului...

Asta este o eroare enormă care se strecoară acum printre tineri ; şi alţii mi-au pus astfel de întrebări şi le-am răspuns cu mare brutalitate :

— Nu e adevărat ! Pe mine „problema intelectualului" nu mă interesează, pe mine mă interesează problemele *omului*. Intelectualul poate să fie lipsit de orice semnificaţie : un profesor, un academician, oricine, poate să fie, ca om, insignifiant, iar un ţăran, uitîndu-se la stele, poate să aibă, cu exprimări stîngace, o adîncime de ordin filosofic considerabilă.

Apoi şi interpretarea vieţii morale, a portretului şi a caracterului moral — clasică, în sensul fixităţii — este greşită, cum, de altfel, este contra direcţiei noastre estetice şi nu numai a noastră : este contra oricărei direcţii estetice... Nu-i adevărat : *caracterul* nu este fix, nu e fatal să fie aşa... Să vedem cum s-ar comporta Harpagon azi... Este vorba de o notă temperamentală, dar dacă medicina modernă îţi poate schimba temperamentul unui hipertiroidian spre hipotiroidian şi face dintr-un om apoplectic un om vesel, dacă temperamentul însuşi poate fi modificat, nu există o fatalitate a caracterului. Se înţelege că n-o să se schimbe fundamental un om, dar a renunţa cu totul la schimbarea omului e un nonsens, fiindcă noi ne schimbăm ; noi înşine reprezentăm mai multe caractere. Eu aveam un caracter juvenil, altădată, acum sînt un exuberant matur. Trăieşti mereu altă viaţă. De altfel, am şi uitat, mi-am pierdut vechiul caracter. Numai omul fără caracter, numai acela e fix !...

Deci, este aici o eroare filosofică patentă, şi dacă noi am adopta-o, am fi împotriva ştiinţei, contra oricărei filosofii — chiar idealiste — şi contra liniei noastre educative, pentru că, atunci, ar fi de prisos să mai stăm de vorbă, de vreme ce dvs. rămîneţi ficşi !...

GEORGE IVAŞCU :

Cîţiva studenţi întreabă :

— Care este natura comicului în *Enigma Otiliei ?* Contrastul între esenţa meschină a ţelului urmărit şi enormitatea cheltuielii de energie pentru atingerea acestui ţel ?

G. CĂLINESCU :

Răspund la întrebare tot din punct de vedere obiectiv, fără să mă refer la mine. Mă refer numai în sensul că unii observînd oarecare legătură cu Caragiale — totuşi superficială — şi-au zis : „personajele acestea sînt hilare sau trezesc rîsul" — fără să le nege autenticitatea. Însă aici se face o confuzie enormă între umoristic, adică ceea ce trezeşte rîsul, şi între comic, care în fond e o varietate de sublim. Rîsul e o simplă ieşire fiziologică. Unii rîd la sublim : poţi să rîzi în faţa oceanului... Unii, neştiind să plîngă, izbucnesc în rîs. Deci, nu putem vorbi

de personaje comice, adică „neserioase", și personaje „serioase". O operă complet serioasă este o operă falsă, lipsită de viață. Cînd noi vorbim, trezim gravitatea în unii, iar alții rîd de noi. Eu pot trezi acum un sentiment de admirație, de severitate sau de simpatie. Asta duce pe unii la prejudecata că un anumit roman, de pildă, trebuie să fie „serios", trebuie să aibă un aer funebru, unde nimeni nu face un gest care să stîrnească rîsul, toți sînt protocolari ! Dar nu există în viață oameni de care să nu rîzi și, în același timp, oameni care să nu stîrnească respectul.

Deci, se face o confuzie — chestiunea e mult mai complicată — se face confuzie între *comic,* ca reacție în fața fenomenului naturii, și între *umoristic,* adică ceea ce provoacă rîsul.

GEORGE IVAȘCU :

Tot în legătură cu *Enigma Otiliei :*

— Care era simbolul — sau, eventual, o simplă fascinație lirică — al acelui pasaj în care Otilia, alături de Felix, trăind imaginativ o inversare a raporturilor firești, are senzația suspendării și exclamă : „Ce zici ? dacă am cădea deodată în cer..."

G. CĂLINESCU

Arta creează viața... Autorul nu este decît un interpret... Îndată ce a apărut viața, el este un om fără importanță : găina își crește puii... O operă nu trăiește prin intervenția autorului, ci prin interpretarea infinită a cititorilor și a generațiilor. Eu nu știu nimic ! De ce „cad" în cer, de ce nu se „urcă" în cer... Ar însemna că trebuie să trăiesc o sută de ani sau, din fericire, mai mult, ca să răspund mereu, la toate seminarele viitoare, la întrebări de felul acesta. Nu ! E ca și cum cineva ar întreba statuia greacă, pe Venus din Milo, de ce este relativ „finită"...

GEORGE IVAȘCU :

Totuși, o altă întrebare vă solicită :

— Care este *mesajul* personajului central, arhitectul Ioanide, din cele două romane — în virtutea acestei finalități artistice — și care sînt, în general, *procedeele artistice* folosite în portretizare și...

G. CĂLINESCU :

...din moment ce am spus că autorul nu știe !

GEORGE IVAȘCU :

Totuși ce am putea răspunde noi, cînd sîntem întrebați ?

G. CĂLINESCU :

Profesor fiind, dar și autor, nu pot răspunde. Singurul lucru pe care-l poate spune autorul este că izolatul și abstractul de pînă atunci Ioanide lovit în inimă prin progenitura lui, cade în mijlocul vieții și începe să vadă, încă confuz, adevăratul obiect al vieții, rațiunea obiectivă a vieții. Asta este intenția, dar dacă intenția nu a devenit un fapt vizibil pentru ceilalți, autorul poate să facă ori cîte declarații, nu va modifica întru nimic natura operei.

GEORGE IVAȘCU :

Tot în legătură cu aceasta :

Care este *logica,* în economia romanului, a introducerii unor capitole retrospective și, în general, care este secretul *urmăririi acțiunii pe mai multe planuri,* la ce efect artistic duce ?

G. CĂLINESCU :

Eu nu pot răspunde că „ăsta-i efectul"... Și din moment ce se pune întrebarea asupra metodei, asta înseamnă că unii au fost surprinși de acest lucru în mod neplăcut...

GEORGE IVAȘCU :

...la mulți alții, și plăcut !

G. CĂLINESCU :

Foarte bine, dar lucrurile sînt limpezi, intențional : Aveam a face cu niște eroi ireconciliabili, ostili ordinii noi. Priviți în starea lor de capitulare obiectivă, în afară, trebuia, pentru a explica aroganța lor în umilitate, să explici care era natura lor *înainte,* în ce condiții se

aflau. Şi atunci, trecerea de la prezent la trecut şi de la un punct din spaţiu în spaţiul în care circulau aceşti oameni care acum trăiau aici, acum în Franţa, acum în Italia şi aşa mai departe, este o metodă pentru a vedea, în suprapunere şi succesiune, *esenţa* personajelor. A face un roman care o ia de la început pînă la sfîrşit înseamnă să-l pui pe cititor în condiţia de a uita în partea a doua a romanului ceea ce ai spus în prima...

Nu e un roman istoric : *este un roman al prezentului* care tratează despre *purtarea eroului în societatea noastră*, iar actul trecut arată componenţa lui caracterologică şi de clasă — şi aceste două momente trebuie să fie imediat alăturate.

Asta este intenţia, cu sau fără „măiestrie"...

GEORGE IVAŞCU :

Nu îndrăznesc să vă mulţumesc...

G. CĂLINESCU :

Ba ai putea să îndrăzneşti !

(*„România literară"*, nr. 50, 11 dec. 1975. După stenograma realizată de P. Dephanis şi I. Ţimiraş.)

ÎN RETROSPECTIVA UNUI EVENIMENT MAJOR DIN VIAŢA CULTURII NOASTRE

APARIŢIA, ÎN AUGUST 1941, A MONUMENTALEI LUCRĂRI

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE de G. CĂLINESCU

În „Scînteia" din 6 octombrie 1977, pag 4, sub titlul *Documente ale conştiinţei politice militante a scriitorului român*, s-a publicat o convorbire cu subsemnatul despre *CUMPĂNA CUVÎNTULUI, 1939-1945*, o amplă antologie de texte menite a pune în evidenţă poziţia intelectualităţii româneşti în perioada celui de-al doilea război mondial. Volumul (în Editura „Eminescu") se află actualmente în preajma distribuirii lui în librării. Antologia este precedată de o *Introducere* cuprinzătoare, năzuind să ofere cititorului de astăzi un prilej de a-şi îmbogăţi încă viziunea asupra acelor ani de evenimente decisive în istoria contemporană, autorul ei încercînd a reconstitui şi atmosfera vieţii noastre culturale, în primul rînd literare din acel timp. Ca atare, publicăm paginile consacrate reacţiilor după apariţia, în august 1941, a monumentalei *Istorii a literaturii române de la origini pînă în prezent* de G. Călinescu, considerînd că — oricît de succint — documentul nostru va contribui la o mai bună înţelegere a realităţii imediate în complexitatea ei de acum 36 de ani. Nu fără a sublinia că *Introducerea* a fost încheiată la 1 martie 1977, precum şi este ea datată în volum.

Anul 1941, în a doua lui jumătate, e dominat, ca evenimentul cultural cel mai pregnant, de apariţia monumentalei *Istorii a literaturii române de la origini pînă în prezent* a lui G. Călinescu — dominat, din nefericire, în acest „temps du mépris" (ca să reamintim celebra carte antifascistă a lui André Malraux), nu atît de elogiile ce s-ar fi cuvenit acestei capodopere, ci mai ales de dispreţul valorilor, dispreţ caracteristic fascismului cultural. De aici şi poziţia, de furibundă negaţie, a presei reacţionare şi direct fasciste faţă de apariţia, în august 1941, a acestei fundamentale lucrări de istorie a culturii noastre considerate în ansamblul surselor ei de creaţie, de la începuturi pînă în anul 1940 inclusiv. Dacă în revista „Albatros", încă din nr-ul datat 16—25 mai 1941, se exprima nerăbdarea pentru a se vedea apărut „fluviul de inteligenţă şi competenţă a marelui critic", dacă în ziarul „Viaţa" din 13 iulie, la „Vitrină" se afirma că aşteptata carte va fi „senzaţia" noului sezon literar, dacă în „Curentul literar", la 19 iulie, Şerban Cioculescu ironiza înverşunarea anticălinesciană a lui Lecca Morariu în legătură cu *Viaţa lui Ion Creangă*, ziarul „Timpul" din 10 august, la pag. 2, la rubrica „Inventar", este acela care, cel dintîi, anunţă apariţia *Istoriei literaturii române* a lui G. Călinescu, „cea mai vastă şi impunătoare dintre lu-

crările de specialitate", — notă succedîndu-i (în „Viața" din 19 august) cea a lui Dan Petrașincu, afirmînd că „de la un anumit nivel în sus", cartea „e o biruință de prim ordin".

Dar, de îndată, în presa reacționară și fascistă, atacurile nu întîrzie să se dezlănțuie, încetîndu-se tot mai mult, în acea perioadă de tipică întunecare a spiritelor. Campania denigratoare (care va continua sub aceeași semnătură : Loyola) e deschisă de „Chemarea vremii" (numărul datat 21 august 1941), cu titlul *O carte infamă : „Istoria literaturii române" de G. Călinescu.* Urmează, la fel de grobian, articolul semnat M. Băișoiu, în „Porunca vremii" (din 24 august 1941), sub titlul : *„Istoria literaturii române" sau cartea de scandal a lui G. Călinescu.* La acestea, deși un Ion Vinea nu găsește un alt mod de a replica decît ironizînd chestiunea, sub titlul *Furtuna din pahar* (în „Evenimentul zilei" din 27 august), chiar o asemenea „intervenție" e comentată, și ea, critic în „Porunca vremii" (din 29 august) de I. P. Prundeni, sub titlul *Cazul Călinescu* — fiind, totodată, implicat și E. Lovinescu, care, în ședința „Sburătorului", citind foiletonul — precedent — din „Porunca vremii" — ar fi aruncat revoltat ziarul declarînd : „E o carte genială, domnii mei !". În succesiunea acestei dure confruntări cu asprimea vremurilor, avem, în continuare, de notat că opera lui G. Călinescu este atacată cu o violență crescînd în intensitate din partea presei de dreapta, în cadrul căreia, pe lîngă același Loyola din „Chemarea vremii", se adaugă un N. G., acesta (într-o succesiune de articole sau note într-un ziar „Unirea") mergînd pînă acolo încît, dînd frîu liber rasismului și șovinismului celui mai degradant, acuză pe G. Călinescu de a fi „unealta spectrului semit" (numărul din 12 sept.), pentru ca mai apoi atacul să fie îndreptat și împotriva profesorului Al. Rosetti, tras... la răspundere pentru editarea unei asemenea cărți, iar răspunsul editorului fiind caracterizat de N. G. (în „Unirea" din 18 sept.) insolență și complicitate ! Aceasta, după ce în „Porunca vremii" (16 sept. 1941), care imputase noii direcții (D. Caracostea) a Editurii Fundațiilor Regale ca insuficientă explicarea dată, se propusese, la modul cel mai grosolan, ca „daunele să fie suportate de Al. Rosetti, iar cartea retrasă de pe piață", nu și fără întrebarea de

ce Societatea Scriitorilor Români nu-l elimină pe G. Călinescu din rîndurile ei și de ce nu e înlăturat și din învățămînt ! La nedemnul cortegiu de atacuri se adaugă, apoi, „artileria grea", adică însuși Ilie Rădulescu, care, în „Porunca vremii" din 20 septembrie, sub titlul *Scandalul G. Călinescu,* calificînd cartea „o ofensă" adusă [...] națiunii, sugerează și el îndepărtarea autorului de la catedră, tot în „Porunca vremii" (30 sept.), un St. Angelescu cerînd confiscarea cărții, campania dreptei prelungindu-se prin aceiași Loyola, N.G., pentru ca în „Curentul" (din 25 dec. 1941) Pamfil Șeicaru, sub titlul *O falsă istorie literară...,* să repudieze și el lucrarea, „uluitoare operă de contrafacere a literaturii naționale" și — bineînțeles — întrebîndu-se cine răspunde de actul „oficializării" unei asemenea cărți, „în care se manifestă o tendință antinațională !" !...

Între timp, „Curentul literar" (nr. din 13 sept. 1941), în cadrul unei anchete, publicase și răspunsul lui E. Lovinescu care — dincolo de obiecțiile de cu totul altă sursă decît ale detractorilor amintiți — relevînd „monumentalitatea" operei lui G. Călinescu, relevă că „pentru întîiași dată considerabilul material al întregii literaturi române — privit în valoarea lui estetică și nu culturală, cum au făcut alții — ne este prezentat într-un tot viu articulat, printr-un mare dar de însuflețire ce străbate puterea amănuntelor învolburînd-o, organizînd-o într-o alcătuire vastă, aerată, fără cotloane și păienjenișuri". Căci „un spirit latin de o mare claritate prezidează această organizare, în care oameni cu mai multe cunoștințe istorice decît dînsul s-au pierdut în inextricabilele mărăcinișuri ale erudiției pentru erudiție, fără a le fi putut însufleți". Și aceasta, întrucît autorului „nici una din nuanțele talentului literar nu-i lipsește : facilitatea grațioasă a unui stil fără sforțare, în care se îmbină modul liric cu unul științific într-o fuziune perfectă, dînd mereu impresia calității, a sunetului plin și nu găunos, remarcabil dar de observație, în ordinea morală și fizică, ce-l înclină spre o portretistică colorată, odihnitoare, într-o compoziție prin natura ei abstractă, puterea de amplexiune a unei percepții estetice foarte fine cînd nu e împiedicat de demonii interiori, a unei capacități de speculație, de asociație, de mobilitate, de ideație, pentru care

nu ne putem arăta decît admirația — totul redat într-o fluență de expresie ce înlătură orice element de constrîngere intelectuală ori de pedantism doctoral". Dar toate aceste însușiri (cf. textului reluat în volumul *Aqua forte*, Ed. Contemporană, 1942, pag. 274—286) nu indicau, totuși, pe G. Călinescu pentru a scrie o *Istorie a literaturii — conchidea prestigiosul critic* —, „din lipsa unei calități și mai esențiale decît toate celelalte, cel puțin în această categorie de activitate : obiectivitatea", deși, recunoștea E. Lovinescu, „orice istorie literară e vulnerabilă sub raportul obiectivității". În același număr, Vladimir Streinu, el însuși minat de subiectivism, aprecia cartea drept „o lucrare de romancier, foarte dotat, care a reușit să dea moliciuni plastice chiar și celor mai înghețate valori ale culturii noastre, făcîndu-le astfel să primească prezentări surprinzătoare, dar în același timp [...] încărcată de judecăți arbitrare, adesea contradictorii".

Și Șerban Cioculescu (în „Curentul literar" din 20 sept. 1941) încercase — fără, de altfel, a marca intenția vreunui răspuns direct la atacurile dreptei, ce se declanșaseră — să discute lucrarea în termeni strict literari, observînd, de pildă, că autorul, „mai puțin istoriograf", e mai mult „literat, pasionat de culoare și înverșunat portretist, ca și scotocitor biografic", aducîndu-i și obiecțiile cunoscute (cf. vol. *Aspecte literare contemporane 1932—1947*, Ed. Minerva, 1972).

Realitatea e că, în climatul încărcat de atîta reacționarism, de rasism și de șovinism sălbatic, cu o presă apărînd sub presiunea unei politici oficiale profund reacționare, au fost prea puține replici din partea intelectualității democratice la o asemenea avalanșă denigratoare asupra lucrării lui G. Călinescu. Printre primele sînt cele din publicații minore, precum „Curier ieșan", în paginile căruia (nr. 7—9, aug.—oct. 1941), tinerii, pe atunci, Al. Piru și A. Marino iau poziție față de campania anticălinesciană din „Chemarea vremii", „Unirea", „Porunca vremii", iar apoi la București, în „Albatros" (nr. 8—10, oct. — dec. 1941), Raul Teodorescu și alții ironizează campania dezlănțuită de cercurile de dreapta împotriva *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent*. Evident cu infinit mai multă autoritate, vor fi receptate articolele apărute în „Revista Română", aceasta acordînd

o deosebită importanță lucrării lui G. Călinescu, publicînd, în nr. 3—6, prima parte a articolului lui Șerban Cioculescu, iar în numărul următor (dublu : 7—8, nov.—dec. 1941) partea a II-a și sfîrșitul, odată cu articolul lui Mihai Ralea. Dacă cel dintîi, malițios în observații de specialitate, încheia elogiind acest spirit „de un încîntător labirint sufletesc", nu fără sublinierea că autorul este el însuși (reluîndu-i expresia) unul din „cei doisprezece oameni fini care formează conștiința estetică a unei epoci", — cel de-al doilea remarcînd, pe drept, că „vîlva stîrnită în jurul cărții d-lui Călinescu nu dovedește nici o noblețe culturală" și că „în fond acest scandal literar trebuie măsurat numai prin micimea dimensiunilor sale egoiste", sublinia că despre „*Istoria literaturii române* trebuie vorbit cu pudoare, cu seriozitate și cu spirit liber". Apoi, nu și fără o serie de obiecții („criterii eterogene", „metodologie eclectică", „spiritul polemic uneori prea acuzat"), Mihai Ralea argumenta despre G. Călinescu că „personalitatea sa, una din cele mai bogate din toată istoria culturii noastre (analogia te duce cu gîndul către Iorga, Hasdeu, Maiorescu, Stere), abundența sa creatoare se lasă greu încadrată în tiparul îngust al mentalității de epocă". Totodată, Ralea sublinia că „toată vîlva celor care-l combat azi pe motive naționale e absurdă, injustă", pentru a încheia că „*Istoria literaturii române* e o carte, în sensul larg al cuvîntului, un monument al culturii românești", monument care „nu poate fi determinat, dar se impune cu o puternică fizionomie proprie".

Campania dreptei, însă, nu numai continuă (prin Petru. P. Ionescu, în „Gîndirea", nr. 10 dec. 1941), dar se și accentuează, prelungindu-se și în anul următor, cînd, prin Gh. A. Cuza (în „Cetatea Moldovei", nr. 1 din ian. 1942), N. Roșu (în „Chemarea vremii", din 9 ian. 1942) și alții, infamiile la adresa cărții și autorului ating paroxismul, N. Roșu (în „Gîndirea" din nov. 1942, *Iarăși cazul G. Călinescu)* afirmînd sentențios : „Firesc ajungem la concluzia că d. G. Călinescu trebuie dat afară din învățămînt" !*

* Pentru bibliografia de ansamblu a chestiunii, v. I. Bălu, *G. Călinescu, Bibliografie*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pag. : 482—493.

Să nu se creadă, însă, că prin referirile și citatele de asemenea calibru am epuizat toate grosolăniile și amenințările unei campanii furibunde împotriva unei lucrări monumentale și a unui autor care, prin ea, înnobila în cel mai înalt grad cultura română în acei ani de restriște și de sălbăticire a unor spirite, sălbăticire pe care — în contextul autenticei vieți a intelectualității noastre pe ansamblul ei — n-o putem considera decît ca o simptomatică excepție : cea a repercusiunilor poluării fasciste într-un regim de dictatură profund antipopulară, ca expresie a unor vicisitudini de cumplită încercare a destinului românesc. Numai și numai astfel — într-un asemenea climat imund — ne putem explica izbucnirea și revărsarea atîtor ignonimii, cele mai multe răbufniri de invidie și inimiciție personală, impulsiuni de a urla în cor cu lupii. În fond, un spectacol pe cît de murdar, pe atît de grotesc, altminteri profund întristător. Căci strălucita sinteză asupra literaturii române de la origini pînă în anul 1940 era menită tocmai a marca temeinicia în timp și spațiu a unui popor „așa de unitar și de vechi", popor a cărui „trăsătură diferențială" e demonstrată prin însăși cultura și literatura lui în cele aproape 900 de pagini ce preced capitolul concluziv *Specificul național*, capitolul pe cît de pertinent pe atît de polemic cu cei cărora printr-o „sofistică izbitoare" îndrăzneau a afirma că „cultura românească nu e determinată specific încă ci abia pe calea de determinare", că „nu avem un *tip colectiv*, comun, de intelectual român". Dimpotrivă, replica G. Călinescu, „ochiul adînc va distinge stilul propriu", întrucît „specificitate nu este echivalent cu pitoresc, și o civilizație română cu ișlicuri și benișuri ar fi doar un muzeu". Așadar, „specificitate nu e un dat care se capătă cu vremea, ca să se poată afirma că abia sîntem «pe calea de determinare», el e un cadru congenital. Și fiindcă nu se capătă, nici nu se pierde". Cu alte cuvinte : „Nu de la Maurras avea să învețe România sentimentul primordial de nație pe care îl avea explicit Miron Costin. Întrebarea este doar care este nota sa mai subliniată, fiind știut că un organism nu imită niciodată nimic, avînd toate virtualitățile în el. Ceea ce pare imitație este doar

o sugestie primită la timp oportun. Spaima că ne-am putea falsifica trebuie să dispară. Garanția originalității noastre fundamentale stă în factorul etnic". Ca atare, „*Istoria literaturii române* nu poate să fie decît o demonstrație a puterii de creație române, cu notele ei specifice, arătarea contribuției naționale la literatura universală". Aceasta în convingerea că „istoricește sîntem prin substratul nostru traco-getic, care e esențial, dintre vechile popoare ale Europei. Sîntem niște adevărați autohtoni de o impresionantă vechime. [...]. De aceea teoria primitivității noastre trebuie să cadă. Noi nu sîntem primitivi, ci bătrîni", subliniază Călinescu, în sensul unei bimilenare acumulări și structurări de experiență umană, de unde și adevărul că dacă „popoarele mai noi sînt agitate de dorinți a căror realizare e greu să dureze", „românii cultivă un sănătos scepticism față de orice întreprindere nefolositoare". Și-au stratificat, adică, prin milenii de experiență, o „filosofie de sus", sintetizată aforistic în *Glossa* eminesciană : „ce e val, ca valul trece", argumentarea continuînd cu precizarea : „Dealtfel această filosofie e unită cu un simț politic miraculos. Cînd privim cu oarecare perspectivă ne dăm seama că instinctul nostru a lucrat totdeauna sigur. Numai noi am scăpat de penetrația otomană administrativă, păstrîndu-ne independența. Poporul știe să-și disimuleze reacțiunile sufletești sub o față nepăsătoare fără a juca comedia bizantină. În fiecare român e ascuns un Vlaicu-Vodă".

Ce afirmare de încredere în organicitatea istoriei naționale putea fi mai puternică și, ca atare, mai încărcată de valențe fundamentale decît asemenea dăltuiri în granitul perenității destinului românesc ? Căci, cum prevenea încă în Prefață — desigur nu întîmplător datată *24 ianuarie 1941* : „În aceste timpuri de suferință națională, o astfel de carte nepărtinitoare trebuie să dea oricui încrederea că avem o strălucită literatură, care pe de altă parte, în ciuda efemerelor vicisitudini, se produce pe teritoriul României Mari, una și indivizibilă, slujind drept cea mai clară hartă a poporului român".

(*„România literară"*, 1 XII 1977)

„TRĂIEȘTE PE PĂMÎNT, ÎN CETATEA TA..."

12 martie 1965 ! O dată tristă pentru cultura națională : încetarea din viață a lui G. Călinescu.

Așadar, iată două decenii de cînd ne-a părăsit, în ființa lui fizică, cel pe care aproape 30 de ani îl însoțisem, încă din tinerețea mea universitară și publicistică la Iași — precum însuși mi-a scris într-o dedicație a *Principiilor de estetică* în 1939 — ca „arcul de ceasornic al «Jurnalului literar»" ; cel care astăzi, **sub incidența retipăririi** — în 1982 — a grandioasei sale *Istorii a literaturii române de la origini pînă în prezent* (1941), reverberează în conștiințe cu o intensitate fără egal, făcîndu-ni-l mai prezent ca oricînd.

Mai vechile, dar, cu atît mai amplu, și mai tinerele generații văd în G. Călinescu pe unul din marii contemporani, într-atît de puternică este capacitatea operei lui de valorificare a spiritului nostru în ce are el mai prodigios ca artă a cuvîntului, de proiectare a valențelor specifice poporului român pe orbita universalității. „Interesul nostru — scria Călinescu în al său *Cuvînt pentru început* la primul număr al «Jurnalului literar», din 1 ianuarie 1939 — este de a da linii monumentale culturii, încă fumegoase de peste un secol. Tînărul se cade să viseze a fi, mutatis mutandis, Corneille, Rafael, Racine, Molière, adică întemeietorii înaltului clasicism. După cîteva decenii de astfel de visare, se vor naște neapărat și marii creatori". Condiția — precum avea să arate în editorialul *Avem un program* (în numărul 13, din 26 martie) — era, însă, exercitarea unui spirit critic de acută principialitate, promovarea unui climat de exigență valorică, precizînd : „O cultură nu poate da într-un secol decît foarte puține adevărate valori". Ca atare, „revista noastră nu va fi deci un cîmp pe care se vor aduna tinerii, ci un ac prin gaura căruia vor trece numai tinerii cu dimensiunea artistică". Și pentru ca un asemenea program să nu fie cumva înțeles ca o abstragere de la realitatea prezentului istoric care, datorită invadării Cehoslovaciei în vremea aceea, aducea — amenințător — trupele hitleriste la frontiera țării, directorul „Jurnalului literar" ținea să-și încheie articolul programatic cu precizarea, în aldine : „Disprețuim profund pe scriitorii fără instinct național. Nici un mare creator (Dante, V. Hugo, Eminescu) nu s-a rușinat să fie patriot. Fără o Românie independentă nu poate exista literatura română".

Fapt e că în acel an de răscruce — 1939 — G. Călinescu lucra intens la desăvîrșirea redactării monumentalei sale *Istorii a literaturii* (după ce dăduse, în 1932, *Viața lui Eminescu,* urmată de cele cinci volume asupra *Operei* celui pe care-l va nominaliza ca „Poetul național", după ce publicase *Viața lui Ion Creangă,* în 1938, an cînd îi apare și *Enigma Otiliei,* roman precedat de placheta *Poesii). Istoria literaturii române* — va scrie autorul în capitolul final — *Specificul național* — nu poate fi decît o demonstrație a puterii de creație română, cu notele ei specifice, arătarea contribuției naționale la literatura universală". Căci „istoricește sîntem prin substratul nostru traco-getic, care e esențial, dintre vechile popoare ale Europei. Sîntem niște adevărați autohtoni de o impresionantă vechime". Or, „popoarele străvechi se caracterizează prin civilizație pastorală, prin retragerea la munte, de unde pot privi și ocoli invaziile, printr-o față brăzdată de vînturile alpine, de experiență milenară, printr-un ochi pătrunzător și neclintit de vulturi", în timp ce „popoarele noi migrante sînt dimpotrivă zgomotoase, gesticulante". „Noi însă sîntem romani ca și francezii gallo-romani, popor străvechi, adică, cu notele lui etnice neschimbătoare esențial, primind limba și cultura latină. În fond sîntem geți și e mai bine a spune că, în felul nostru, am primit și noi succesiunea spiritului roman, pe care trebuie să-l continuăm de la longitudinea reală, fără mimetisme anacronice". Așadar, o retrospectivă bimilenară, care exprimă și proclamă voința pășirii în universalitate, cu un profil propriu al ființei noastre fizice și spirituale. Ca atare, cum spune el însuși în Prefața — citată de noi și altădată — „o astfel de carte nepărtinitoare trebuie să-i dea oricui încrederea că avem o strălucită literatură care, pe de altă parte, în ciuda tuturor efemerelor vicisitudini, se produce pe teritoriul României Mari una și indivizibilă, slujind drept cea mai clară hartă a poporului nostru".

Într-o asemenea lumină, *Istoria...* lui G. Călinescu a constituit prin ea însăși un mesaj de nezdruncinată în-

credere în destinele patriei și poporului român, străbătînd confruntările războiului. Sînt anii în care autorul a fost neabătut alături de forțele înaintate, patriotice, exprimîndu-se prin articole semnificatoare la „Ecoul", „Vremea", colaborînd la „România liberă", ilegală atunci. recentele volume de corespondență relevînd — și ele — nestrămutata lui convingere în înfrîngerea, pînă la urmă, a Germaniei hitleriste, iar, după eliberarea țării intrînd în primele rînduri ale intelectualității însuflețite de efluviile construirii unei lumi noi. Astfel se explică faptul că la 15 septembrie 1944 își asumă direcția ziarului „Tribuna poporului". „Ar fi o lipsă de spirit civic, acum, la începutul noii ere democratice, să stăm la o parte. Poporul intră în plinele sale drepturi, trebuie să vrem să fim alături de el." Am citat din editorialul primului număr al acestui ziar al Uniunii Patrioților, a cărui linie o va continua în săptămînalul cultural „Lumea", apoi în ziarul „Națiunea", pe care-l va conduce pînă la 18 februarie 1949, cînd, în editorialul final *Ne-am făcut datoria*, afirmă semnificativ : „Luptătorii de aici se vor regăsi executîndu-și misiunile lor pe o poziție mai înaintată".

De pe această poziție, G. Călinescu se va apleca asupra creației sale literare, scriind romanul *Bietul Ioanide* (apărut în 1953), urmat de *Scrinul negru* (acesta editat în 1960) — ambele marcînd o formidabilă capacitate de pătrundere a angrenajelor istoriei contemporane.

Este poziția de tot mai angajată participare la viața socială, politică și culturală a țării, militantismul său funciar afirmîndu-se nu numai în cei 19 ani ca deputat în Marea Adunare Națională, ca membru al Academiei Române, nu numai ca universitar idolatrizat de studenți și călăuzitor al Institutului de literatură ce-i poartă numele, dar și, cu o fervoare unică, din octombrie 1955 pînă în martie 1965, ca exemplar colaborator al revistei „Contemporanul".

Recitite astăzi, „cronicile optimistului" par a fi cîștigat încă în ponderea cugetării și în farmecul unei arte publicistice într-adevăr nepereche.

Numeroase sînt mesajele acestui umanist insuflat de aripa geniului, cu un atît de profund ecou în conștiința contemporaneității. Omagiindu-l, acum la 20 de ani de la acea vinere nefastă, din 12 martie 1965, cînd a

intrat în neființă, să reamintim doar aceste cuvinte — atît de valabile peste timp — adresate confraților săi întru arta cuvîntului : „Trăiește pe pămînt în cetatea ta, cu oamenii vremii tale, acesta este singurul chip ca mîine să fii al tuturor cetăților. Surprinde esența prezentului, singura prin care vei depăși ziua de astăzi și curiozitatea blazată a cîtorva esteți".

(*„Tribuna României"*, 1 III 1985)

ADDENDA

CU GEORGE IVAȘCU ÎNTRE „JURNALISTICA MILITANTĂ ȘI CONSTRUCȚIA DE SINTEZĂ"

I : Există în biografia dumneavoastră, George Ivașcu, un moment pe care aș îndrăzni să-l consider esențial pentru ceea ce sînteți astăzi. În 1937, oficialitățile culturale ale vremii vă refuzau, pe motive de ordin politic, o bursă de studii în străinătate, deși Consiliul profesoral al Facultății de Litere din Iași vă recomandase elogios și susținuse în majoritate propunerea. Poate că dacă lucrurile ar fi evoluat normal, asta ar fi însemnat orientarea primordială spre zonele cercetării științifice și, în consecință, îndepărtarea de cîmpul gazetăriei, care prevalează asupra ansamblului activității dumneavoastră...

R : Cred că te înșeli ! În primul rînd pentru că mă așteptam oarecum să nu primesc bursa respectivă. M-aș fi mirat enorm să o fi primit ! Pentru că Nicolae Iorga, ca director al Școlii române de la Fontenay-aux-Roses, trăia atunci un moment plin de contradicții și s-a lăsat indus în eroare sub presiunea grupărilor legionaro-cuziste, ce, profitînd de prezența lui la Iași, cu prilejul unui congres al Ligii Culturale, au acaparat scena Teatrului Național vociferînd împotriva „profesorilor bolșevici de la Litere, care au recomandat pe comunistul Gheorghe Ivașcu, pentru Școala română de la Paris." Argumentul agitat era colecția revistei „Manifest" și faptul că nu o dată, în anii precedenți studenției și după aceea, stricasem socotelile huliganice ale *dreptașilor* ieșeni : la Asociația Studenților de Litere din Iași cuziștii și legionarii nu putuseră pătrunde, greva din 1936 nu le izbutise, deși — e-adevărat — luasem atunci de la bătăușii dreptași „o bună corecție", în sfîrșit, activitatea mea de la Facultatea

de Litere se demonstrase în multe prilejuri dar consecvent anti-legionară, anti-nazistă. Că totul s-a petrecut sub presiunea extremei drepte, a arătat-o însuși Nicolae Iorga, într-un număr din „Cuget clar", unde amintea faptul că în legătură cu bursa pentru Paris i s-a înmînat colecția unei reviste „Manifest", care cu atitudinea ei vădit antifascistă, cu aparența ei scandaloasă, atunci, cu tonalitatea ei „modernistă", nu-i putea decît irita sensibilitatea. Că nu mult după aceea, însuși Nicolae Iorga avea să se ridice împotriva „căpitanului" „Gărzii de fier", proces care va duce la condamnarea lui Corneliu Codreanu și, pînă la urmă, la prăbușirea întregii bande de căpetenii legionare — aceasta a intrat deja în istorie ca un fapt mai mult decît semnificativ. Din nefericire, lupta anti-nazistă a lui Iorga din anii 1939—1940 avea să se sfîrșească atît de tragic, precum știm, marele patriot căzînd victimă bestialului asasinat al bandelor „Gărzii de fier".

Dar — să revenim la întrebarea în legătură cu sensul activității mele — repet, chiar de aș fi putut ajunge la Paris, orientarea mea ideologică și politică — sînt doar membru de partid din 1935 — m-ar fi dus tot la continuarea militantă a drumului ales, și, deci, jurnalistica ar fi rămas o primă modalitate de manifestare. Așadar, n-aș fi părăsit-o.

Trebuie să-ți atrag, de altfel, atenția că profesorul Iorgu Iordan mă numise doar ca *asistent suplinitor* în locul lui Gheorghe Ivănescu, plecat atunci la studii peste hotare. Profesorul își dăduse seama că, deși eram secretarul Institutului de filologie română „Al. Philippide" — și asta datorită, desigur, și experienței mele — nu prea aveam multe lucruri comune cu lingvistica propriu-zisă. Ca atare, chiar în primul an, — tocmai se introdusese „anul preparator" — profesorul Iordan mi-a îngăduit să fac un fel de seminar-colocviu despre poezia lui Tudor Arghezi. Dacă aș fi fost receptat ca bursier la Paris, conform recomandării Facultății de Litere din Iași, aș fi făcut deci studii tot în direcția aceasta, adică în sfera criticii și istoriei literare, ceea ce — încă o dată — nu m-ar fi desprins din cîmpul gazetăriei, ci, din contră, cred m-ar fi implicat și mai mult...

I : Acceptarea bursei v-ar fi deschis, însă, drumul spre o carieră universitară !...

R : Drumul acesta l-am avut deschis de cîteva ori în viață, dar n-am știut și nici nu m-am străduit să-l definitivez, chiar cînd mi-era, ca să zic așa, foarte la îndemînă, de pildă, după ce, în octombrie 1958, am fost numit șeful catedrei de Istoria literaturii române la Facultatea de filologie a Universității din București. În privința atitudinii mele de „delăsare" în această privință, mi-amintesc de o butadă a lui Alexandru Balaci, care într-o anumită împrejurare mi-a spus că mai curînd voi ajunge *academician* decît profesor universitar ! Atunci eram lector. N-am rămas chiar simplu *lector* — mă rog, datorită *Istoriei literaturii române,* premiată de Uniunea Scriitorilor și apoi de Academia Română, am dat și un doctorat — însă cariera mea universitară este neîmplinită și nu fac nimic — nici eu, nici alții — ca să fie rotunjită... E și multă înghesuială... Altfel, perspective au existat în sensul acesta, mai ales că o bună parte din viață mi-am petrecut-o în preajma Universității. Datorită lui Ibrăileanu, încă din 1932 devenisem bibliotecar (diurnist) al seminariilor Facultății de litere din Iași. A trebuit, în respectiva calitate, să trec în revistă, să fișez și să reinventariez întreg depozitul de cărți, care implica nu numai literatura română, dar și biblioteca de slavistică, de limbi clasice, de limbi moderne, de sociologie, de psihologie, de istorie... Aveam în același timp sarcina de a înlesni studenților, pentru lucrările lor de seminar, concretizarea — în cărți, reviste — a indicațiilor bibliografice. Evident că toate acestea au contribuit mult la formația mea universitară, „cărturărească".

I : Am impresia că în destinul dumneavoastră universitar Ibrăileanu a jucat un rol...

R : ...esențial, da ! Am și arătat lucrul acesta public, între altele, în 1940, cînd în aula Universității din Iași i s-a dezvelit un bust. Cuvîntarea pe care am ținut-o — s-a publicat în „Însemnări ieșene" și apoi am integrat-o, sub titlul *Profesorul meu...*, în volumul *Confruntări literare*, I. Articolul evocă momente semnificative trăite în preajma lui. Într-adevăr, ceea ce am învățat direct de la Ibrăileanu sau în atmosfera din preajma lui, a constituit

una din cele mai profunde lecții de mare omenie. Prin el am avut ocazia să-mi definesc o primă viziune a ceea ce înseamnă *umanism*, noțiune atît de folosită astăzi. Ibrăileanu m-a descoperit — ca să spun așa — la un seminar, prin anul II de facultate, în cadrul unei discuții prilejuită de o lucrare asupra lui Arghezi. M-am trezit invitat la cancelarie, în pauză, și apoi, nu peste mult, chiar acasă la dînsul, de unde, acum, nu mai ieșea, fiind mereu suferind. Eram printre foarte puținii, dacă nu chiar singurul dintre studenți care, la acea dată, avea marele noroc de a fi din cînd în cînd în preajma profesorului. Îmi devenise familiară calea spre strada Buzdugan, numărul 7, unde își avea locuința. Stam ceasuri întregi, aproape fără să scot un cuvînt, profund intimidat, ascultîndu-l. M-am numărat printre cei din urmă „oaspeți" ai lui și la sanatoriul Diaconeselor din București, unde avea să-și dea sfîrșitul. Venisem special de la Iași ca să-l văd — datorită aceluia căruia, pentru aceasta, îi voi rămîne mereu recunoscător, ginerele său, profesorul Gh. Agavriloaiei — și-mi amintesc cu emoție că la prima vizită ce mi-a îngăduit-o la sanatoriu, mi-a vorbit, printre altele, despre revista „Manifest". Stătea pironit în pat, avînd în față un scaun cu spetează mare pe care se găseau multe, multe reviste. Zîmbindu-mi, mi-a spus : „Ia, caută acolo, că-i și revista dumitale !" „Manifest" s-a bucurat, deci, de onoarea de a fi fost răsfoită și de Ibrăileanu, și faptul a căpătat pentru mine o amplă semnificație ca să nu-l pomenesc. Se știe, de altfel — am scris-o, am spus-o de cîteva ori — că în primăvara lui 1935, în grădina casei lui Ibrăileanu, îl întîlnisem — sub numele de Mezincescu — pe Lucrețiu Pătrășcanu, care discutase pe larg cu mine despre aspectul și direcția ideologică a revistei al cărei redactor responsabil eram. Rezultatul întîlnirilor — pe care, repet, le-am mai evocat — cu Pătrășcanu a fost nu numai o schimbare de profil, de format, dar și de concepție a revistei „Manifest", care a intrat astfel direct în sfera publicațiilor conduse și dirijate de Partidul comunist.

I : De fapt, un eveniment capital în definirea revistei „Manifest", a destinului ei...

R : Desigur, Revista — precum se știe — apăruse ca o expresie destul de eteroclită a unui grup de tineri universitari, printre care, însă, se numărau Alexandru Bîrlădeanu și Al. Voitinovici. Prin mijlocirea acestuia din urmă — după experiența cu destule peripeții a primelor două numere — „Manifest" mi-a fost încredințat mie, de la numărul 3—4, devenindu-i *redactor responsabil*. Asta a însemnat, pe lîngă o organizare mai temeinică, și o primenire a colaboratorilor (nu fără a rămîne printre ei poeți ca George Moroșanu, sau Victor Măgură). Au început, deci, să semneze în paginile revistei profesorii Iorgu Iordan, Andrei Oțetea, Al. Claudian, Gh. Zane, Const. Motaș — dintre tinerii universitari, Gh. Agavriloaiei, Mircea Mancaș, Emil Condurachi — dîndu-ne concursul și Profira Sadoveanu, chiar Ionel Teodoreanu, iar pentru aspectul grafic — Ion Sava. Ne-am străduit să-i asigurăm o apariție lunară, revista marcînd, acum în plus, o atitudine antifascistă. Dar îi lipsea pulsul viu, militant, care nu putea fi generat decît prin contactul *direct*, organizat, cu partidul, cu proletariatul. Conținutul numărului 5 (anul II), din iulie 1935, înseamnă astfel categoric, pentru cine ia astăzi în mînă „Manifest", o modificare fundamentală, de structură. Era rezultatul contactului cu Lucrețiu Pătrășcanu. Într-un format mai apropiat de cel de ziar, revista avea să atingă curînd un tiraj de aproape cinci mii de exemplare ; cercul colaboratorilor s-a mărit considerabil ; problemele abordate au devenit cele arzătoare, ancorate în plină actualitate. Cu pseudonimul Victor Mălin, Pătrășcanu semna articole de linie, de atitudine fermă antifascistă, dar mai ales de promovare a luptei pentru un larg front democratic, pentru coordonarea de acțiune cu social-democrații. Partidul Comunist își afirma astfel programul său. Publicam reportaje de pe Valea Trotușului, de la Fabrica Letea, de la Buhuși. Se lua poziție împotriva atitudinilor confuze sau de compromis, se susțineau inițiative ca acelea ale asociațiilor „Pentru pace și cultură" sau „Anatole France". Pătrășcanu îmi indica linia revistei. Ne întîlneam — după ce și-a schimbat domiciliul conspirativ din casa lui Ibrăileanu, unde-l cunoscusem — fie în plină zi, la Universitate, în „Sala pașilor pierduți", el apărînd oarecum deghizat, cu ochelari și cu o umbrelă, fie noap-

tea, pe diferite străzi, fie — odată — chiar la periferia orașului, în plin cîmp. Ieșind din sfera și din stilul universitar și încadrîndu-se în frontul unei publicistici militante, ferme și consecvente, „Manifest“ a pătruns în cercurile democratice din Capitală, a început să fie citită, răspîndită în întreaga țară și recenzată elogios în presa de stînga din București și din alte părți, unde, atunci (în anii 1935—1936) apăreau tot mai numeroase publicații antifasciste.

Î : În fond, ce a determinat, George Ivașcu, orientarea dumneavoastră de stînga, într-o epocă în care ofensiva cercurilor studențești de dreapta, mai ales la Iași, era în floare ?

R : Ca să răspund întrebării dumitale, ar trebui să-mi evoc, poate, chiar originea mea — ca să zic așa — de clasă. Climatul în care am crescut a contat foarte mult. Tatăl meu era șofer de camion și „depanator“. Făcuse primul război mondial ca șofer sanitar și apoi se fixase în atelierul mecanic al Marelui Cartier General, care se afla, măcar cu o secție importantă a lui, la Ghidigeni, în palatul lui Crisoveloni. Cam pe unde-i acum fabrica de rulmenți din Bîrlad era atelierul mecanic respectiv. Tatăl meu provenea dintr-o familie de țărani săraci, îi murise mama cînd era copil și la 11 ani fusese trimis la atelierele Fernic din Galați la cazangerie. Devenise apoi lăcătuș mecanic, în fine șofer mecanic. Se căsătorise cu o fată de țărani mijlocași, însă fără consimțămîntul părinților ei — romantic vorbind, o furase ! Ea era croitoreasă. S-au întîlnit, deci, doi meseriași, care-și uniseră viața într-un context social altul decît cel al satului, dar păstrînd, desigur, multe legături, relații și contingențe cu satul. După primul an de școală primară la Bîrlad, într-un cartier periferic, clasa a II-a și a III-a le-am făcut la Ghidigeni, în mediul muncitoresc de la Fabrica de oțet de acolo. La un moment dat, pe tata l-a tras ața, cum se spune, spre sat, și prin 1921 s-a întors în satul lui, aflat la vreo doisprezece kilometri de Ghidigeni. A înjghebat cu un tractor uzat și cu ajutorul cîtorva săteni un fel de moară țărănească, punîndu-ne, bineînțeles, pe maică-mea și pe mine, copilul cel mai vîrstnic — mergînd pe 11 ani — la muncă. Totuși, cînd am absolvit cele patru clase primare, datorită și îndemnului învățătorului meu, Gh. Berzunțeanu, care trăiește astăzi * — bătrîn pensionar — în comuna Dor-Mărunt, nu departe de Lehliu, tata m-a trimis la liceul „Gh. Roșca-Codreanu“ din Bîrlad. Dar tata a murit tînăr, lăsîndu-ne cu multe datorii pe cap. Așa încît, din clasa a șasea a trebuit să rămîn acasă, devenind eu însumi „morar“. N-am rezistat, însă, mai mult de un an, și pentru clasa a VII-a am venit la Bîrlad, primit la vechea mea gazdă, un mic negustor grec, cu o biografie plină de peripeții. Mi-am terminat, deci, liceul dînd meditații și apoi am plecat la Iași, unde m-am înscris la Facultatea de Litere, la Română. La Iași, a trebuit să dau un examen de admitere ca student, în Cămin. Am reușit primul, datorită unei împrejurări, destul de semnificative în felul ei. Era în noiembrie 1929. M-am prezentat împreună cu, astăzi** profesorul. G. G. Ursu, cu care fusesem coleg de liceu, la Bîrlad. Comisia era prezidată de profesorul Iorgu Iordan. La teză, subiectul a fost, cred : *De ce citim literatură ?* Ei, bine, am scris doar o pagină și jumătate de coală, ca să mă trezesc, spre surpriza mea, afișat primul pe listă, deși la bacalaureat nu ieșisem strălucit. (Bacalaureatul pe vremea aceea era un examen foarte exigent, cum, cred eu, ar, trebui, măcar pe jumătate, să fie și astăzi, și atunci procesul de selecție ar fi mult înlesnit...). Cînd am intrat în oral, profesorul Iordan mi-a spus cam așa : „Dumneata ai scris o teză foarte bună. Cred că ai talent literar, poate ai să faci literatură, oricum jurnalistică... Ai scris concentrat și sugestiv. De aceea, comisia te scutește de oral.“ Așa m-am trezit admis în Cămin. Ce însemna asta ? Însemna să plătești o taxă cu mult mai mică decît se plătea în general. Studenții în majoritate, dar mai ales cei din anul întîi, stăteau foarte prost : în dormitoare cu 24 de paturi de fier, ale căror picioare erau băgate în cutii cu petrol, ca să nu poată urca ploșnițele... ; în mijloc, un șir de mese de brad, la care lucram ; pe aceste mese se găseau și cîte una-două tidve pe care studiau cei de la Medicină. Era o mizerie destul de neagră, dar

* în 1975 ; între timp a decedat.
** și el, decedat între timp.

și o atmosferă extrem de definitorie, într-un asemenea univers concentraționar de oameni săraci, mai toți — prin forța lucrurilor — protestatari.

Î: Care era climatul politic al vieții de Cămin în momentul respectiv ?

R: Ceea ce ne lega pe toți era, cum spun, sărăcia, mizeria. Marea majoritate a „căminiștilor" erau fii de țărani. Se încingeau, bineînțeles, discuții, de multe ori contradictorii, care nu o dată sfîrșeau în scandaluri. Mîncarea, la cantină, era nu numai proastă, dar și gătită cu grave neglijențe. În cazanele cu varză se descoperea, nu o dată, cîte un șobolan, așa cum se răsturnase varza din butoaie... Se organizau și manifestații, pe care *dreapta*, în primul rînd, știa să le speculeze, și — trebuie spus — „îi renta" : erau mai mulți studenți de dreapta, decît cei de stînga. Dar tocmai în acest climat se alegeau și apele. La manifestațiile de nemulțumire, unele cu cazanele de varză în frunte, studenții cuziști și legionari se dedau la acte antisemite, asemenea manifestații demagogice sfîrșindu-se de obicei cu spargerea geamurilor la dughenele evreiești din Tîrgul Cucului. A. C. Cuza și „codreniștii" speculau astfel cu tam-tam nemulțumirile sociale studențești și le canalizau în direcția lor. Și puteau s-o facă, pentru că o făceau sub dulcea oblăduire a poliției...

Ei bine, avînd biografia pe care o aveam, intrînd în contact cu Ibrăileanu, și apoi respectînd mediul intelectual în care mă formam, nu puteam să evoluez în această „direcție", mai ales că, în cămin chiar, erau și alți și altfel de studenți, iar contactele mele în mediul propriu-zis al Universității — și nu numai la Litere, ci și la Drept — mă îndreptau spre stînga. Mai întîi profesorii mei. În afară de Ibrăileanu, de bătrînul Al. Philippide — care el însuși era un democrat de structură, deși nu milita politicește în acest sens — erau Iorgu Iordan, Mihai Ralea, Al. Claudian, Octav Botez ; rectorul Universității era Traian Bratu, la Drept era Traian Ionașcu, la Științe era profesorul — comunist — Radu Cernătescu, apoi doctorul V. Mîrza și alții, oameni care exprimau convingeri politice democratice, ba chiar profund de stînga unii dintre ei. În vara lui 1935, cînd eram asistent și redactam

„Manifest" și cînd am fost pentru prima oară arestat, în legătură cu răspîndirea unor manifeste și broșuri, ce îndemnau la protest, împotriva procesului intentat atunci profesorului Petre Constantinescu-Iași, am fost scos din subsolul fostei redacții a „Vieții Românești", transformat în arest al Siguranței, datorită intervenției energice a profesorului Iancu Botez, decanul de atunci al Facultății de Litere.

Î: După ce, în februarie 1936, revista „Manifest" a fost suspendată de cenzura vremii, cum s-a desfășurat activitatea dumneavoastră publicistică la Iași ?

R: Prin Jean Hefter, directorul ziarului „Lumea", am devenit redactorul suplimentului duminical al acestei gazete. Multe din articolele pe care le-am scris și publicat aici au fost semnate și cu pseudonime : Emil Darie, Radu Vardaru, Mania Comșa sau altele, mai ales în perioada cînd îmi făceam serviciul militar și cînd n-aveai voie să te manifești public. Eram cunoscut acum atît ca om de stînga, cît și ca gazetar militant antifascist. Cînd ziarul „Lumea" a dispărut, odată cu suspendarea „Adevărului" și a „Dimineții", am reușit să înjghebăm împreună cu violonistul Mircea Bârsan, aproape cu aceeași redacție a „Lumii", ziarul „Iașul", apărut în aprilie 1938. Acolo am fost prim-redactor, director fiind Mircea Bârsan. Eram foarte legat de această gazetă. Scriam în fiecare zi un editorial, mă ocupam de treburile interne ale redacției și eram, totodată, profesor secundar de limba și literatura română la „Liceul Național", apoi la Liceul Internat. Desfășuram, deci, o activitate — cum se zice — laborioasă. În paginile ziarului apăreau articole semnificative — țineam, desigur, legătura cu partidul. Ziarul „Iașul" a fost suspendat în iulie 1940, cînd a venit la putere guvernul Gigurtu. Activitatea mea jurnalistică din anii 1935—1940, în mare parte cu articole din „Iașul", a fost, de altfel, cuprinsă în volumul *Jurnal ieșean,* căruia i s-a decernat premiul de publicistică al Uniunii Scriitorilor pe 1971.

Î: Din ce împrejurări îl cunoașteți însă pe G. Călinescu ?

R : Cu Călinescu m-am întîlnit la Iași în toamna lui 1936 și apoi, mai intens, în '37, anul cînd mi-a dăruit placheta de *Poesii* cu autograful „De la G. Călinescu", pentru ca în toamna lui '38, să-mi ofere *Viața lui Creangă,* cu autograful : *„Dlui G. Ivașcu, spirit tînăr și înțelegător. Cu prietenie, G. Călinescu ;* 27. X. 1938". Este primul calificativ al lui Călinescu asupra mea, deși nu era nimic meritoriu în asta, fiindcă, într-adevăr, eram *tînăr,* iar cuvîntul *spirit* venea din partea lui ca o amabilitate. M-am apropiat de el de la început și l-am urmat în mod firesc. El mă cunoștea din presă și mă aprecia ca publicist. Venise la Iași numai pentru treburi legate de cariera lui universitară. Dar firea lui activă nu l-a lăsat să rămînă mult timp în expectativă. A început să se agite curînd în dorința de a renaște viața culturală a Iașului, aflată atunci într-un impas, în timpul acela atît de neprielnic culturii. Vroia să creeze un fel de nouă „Junime" și a și creat-o de fapt. Păstrez un material documentar referitor la asta și am să-l public cîndva... Știu că, în acele prime luni de viață ieșeană, Călinescu mi s-a plîns într-o dimineață — ne întîlneam acum destul de des — că nu se simte prea bine și că, mai ales, nu poate lucra : „Nu pot dormi cum trebuie, aici, la Iași, nu am cadrul prielnic elaborării !" Și eu, în naivitatea mea, cu lipsa mea de experiență, m-am mirat cum este posibil ca tocmai un oraș liniștit ca Iașul să nu fie considerat mediu excelent de lucru, față de zgomotosul București. Călinescu mi-a răspuns : „Păi, tocmai asta-i ! N-am la ce raporta propria mea liniște interioară. Cînd lucrez am nevoie de zgomot." În realitate, cred că se simțea puțin însingurat și atunci am încercat să-l introduc în viața gastronomică a Iașului, care și era foarte bogată și interesantă. Se mînca bine și variat la Iași ! Erau tot felul de restaurante. Într-o seară l-am invitat la restaurantul Pașcanu, care se afla chiar în centru, lîngă marile berării. Patronul era, de altfel, un om cultivat, în relații cu scriitorii, cu gazetarii, cu artiștii. Vroiam să-i spun lui Călinescu ceea ce avea să urmeze în protocolul bucătăriei moldovenești. El m-a oprit însă amuzat : „Nu, te rog, nu-mi spune nimic, vreau să am surpriza !..." L-a încîntat enorm un lăutar, cu o chelie ca a lui Kojak, care debita niște versuri populare sau, poate, create ad-hoc, caracterizate, de altfel, de Călinescu, ca „dadaism popular"...

Circulă versiunea, falsă, că aș fi fost asistentul lui Călinescu. Dar el fiind doar conferențiar nu avea dreptul la un asistent. Dacă mă gîndesc însă bine, și consider faptele în realitatea lor, aș putea spune că lucrurile s-au desfășurat astfel ca și cum aș fi fost. Îl însoțeam de fiecare dată cînd avea curs. Îl întovărășeam acasă, de la locuința din strada Ionescu, în prelungirea străzii Toma Cozma, pînă la facultate, îi procuram cărțile de care avea nevoie, îi făceam diverse servicii la facultate, ca un asistent adevărat.

Î : Este un fapt deja consacrat, în istoria noastră literară, prietenia dumneavoastră cu Călinescu. Eu îndrăznesc chiar să cred că, la un moment dat, profilarea unora dintre atitudinile lui Călinescu se explică prin contactul cu dumneavoastră, după cum unele din reacțiile de ieri și de azi ale lui George Ivașcu se justifică prin prezența lui Călinescu.

R : Ai mata dreptate, ca să zic așa, dar în felul următor : sub raport strict politic, pe linia activității de ordin practic, prima parte a sintagmei intră, desigur, în sfera adevărului ; după cum, sub raportul culturii, al îmbogățirii spiritului, al formării și definirii mai complexe a universului ideilor literare al celui care-ți vorbește, este reală, desigur, și cea de a doua parte. Da ! Am fost atît de legat de Călinescu, încît etapa — evocată — de la ziarul „Iașul" se concretizează pentru mine printr-o împletire, aproape cotidiană, cu prezența profesorului. Cînd, în acel context de relații, Călinescu s-a hotărît să-i dea o formă oarecum constituită, a unui cenaclu, acesta și-a ținut reuniunile în redacția ziarului „Iașul". Și tot în dezvoltarea și afirmarea acestui context se explică și decizia publicării unui „Jurnal literar". Se-nțelege că am contribuit cel dintîi — vorbesc în latura practică — la demersurile necesare pentru a găsi un editor și o tipografie. Editorul, Athanasie Gheorghiu, deținător al unei sucursale a librăriei „Socec", era un mare prieten al intelectualității ieșene și, ca atare, a devenit și amfitrionul noii reviste. Cît despre patronul tipografiei, el nu era altul decît Jean Hefter, fostul director al ziarului

suspendat — „Lumea", fratele acelui Alfred Hefter care, pe vremuri, editase la Iași revista „Versuri și proză", în continuarea căreia a apărut mai tîrziu, ca supliment la ziarul „Lumea", „Lumea bazar". Și editorul și tipograful implicau esențialul pentru apariția unei asemenea publicații precum „Jurnalul literar", care, să nu uităm, era un săptămînal în patru pagini mari, dense — deci esențialul, adică un sprijin prin acordarea de credit... E sigur că — cu toate strădaniile lui Călinescu pentru a obține mijloace de la București (chiar intervenția generoasă a lui Alexandru Rosetti pe lîngă „Fundații" s-a soldat la un moment dat doar cu un sprijin de vreo 5000 lei) — și editorul a rămas în pierdere, și nu mai țin minte acum nici înlesnirile făcute de către gospodarul citat al tipografiei... Fapt e că, în asemenea condiții materiale extrem de precare, Călinescu a ajuns la concluzia că ar putea face din această revistă o ultimă pîlpîire de lumină a Iașului intelectual de odinioară, a acelei „Florențe a României", cum avea să îl definească, la un moment dat. Parcă îl stăpînea un presentiment asupra a ceea ce avea să se întîmple mai tîrziu. Revista a apărut la 1 ianuarie 1939, după o serie de pregătiri meticuloase în doi, care au, desigur, și o parte anecdotică a lor (despre care a scris sugestiv Adrian Marino într-un număr din „Viața Românească", în 1965). Călinescu era un neîntrecut maestru în publicistica literară — aceea de înalt nivel cultural — și eu, ca secretar de redacție, ca principalul și intimul lui colaborator, știu mai bine ca oricine aceasta.

Î: Ce a însemnat apariția „Jurnalului literar" în mediul intelectual ieșean ?

R: Aș spune că a fost un eveniment nu numai în atmosfera culturală a Iașului, ci în contextul intelectual al întregii țări. Încă de la primele numere, revista a reușit să intereseze mai ales tineretul intelectual. De ce ? Pentru că personalitatea lui Călinescu era general recunoscută la acea dată, numele lui spunea oricui ceva, fie de aprobare, fie de negație pătimașă ; era cu alte cuvinte o prestigioasă prezență. Așa încît „Jurnalul literar" a părut multora un fapt așteptat, ca o inițiativă firească a lui Călinescu. În Iași, de altfel, deși apărea lunarul

„Însemnări ieșene", se simțea totuși nevoia unui instrument publicistic activ, viu, purtînd o puternică amprentă de personalitate. Deci, revista răspundea unei nevoi spirituale a climatului ieșean și — cum s-a văzut, și asta destul de repede — nu numai ieșean. Încetul cu încetul, în jurul „Jurnalului literar" s-a format o echipă, conform dezideratului însuși al lui Călinescu, care definea o revistă, o publicație, ca pe o familie de spirite.

Î: De ce ați plecat din Iași, George Ivașcu ? Cum se explică intrarea dumneavoastră în presa din București și, mai ales, la „Vremea", moment biografic important, după cîte îmi dau seama ?

R: Am plecat din Iași silit. După instalarea guvernului Gigurtu la putere, ziarul „Iașul", în care am scris articolul *Locul nostru în Europa*, a fost suspendat. Era în 27 iulie 1940. Desigur, nu doar pentru acest articol, ci pentru întreaga serie de la înființare și pentru ținuta de ansamblu a acestui ziar, vădit antifascistă. Dar nu numai ziarul a fost desființat, ci și primul său redactor arestat. De data aceasta, cu un întreg grup, care urma a fi trimis în lagărul de la Miercurea-Ciuc. Profesorul Iorgu Iordan s-a deplasat special la București pentru a interveni pe lîngă organele Ministerului de Interne. Pînă la urmă, eficient s-a dovedit a fi însuși rezidentul regal de la Iași, profesorul Traian Ionașcu, astfel că, în ultima clipă, datorită lui, am fost desprins din grupul ce pleca. Vremurile deveniseră dramatice, corespunzînd parcă prevestirilor tragice pe care ni le făcuse nu cu mult înainte — într-o întrevedere memorabilă, pe care o avusesem, împreună cu Jean Hefter — Victor Iamandi, la proprietatea lui din preajma orașului. Iamandi era extrem de pesimist la acea dată și mărturisea că aștepta, într-un fel, dezastrul personal, prăbușirea ce avea să urmeze. S-a numărat, de altfel, printre cei asasinați la Jilava de către legionari.

În ce mă privește, în octombrie, cînd trebuia să mi se reînnoiască numirea la catedră, cu toată bunăvoința inspectorului școlar local, Tănase, am înțeles că, sub presiunea autorităților instalate la 6 septembrie, fusesem suspendat din învățămînt. Am rămas, totuși, la Iași pînă la începutul lui noiembrie. Dar, în noaptea de 6 spre 7 noiembrie am fost arestat de poliția legionară, sub pre-

textul că m-aș număra printre cei „în stare a se deda la acte de teroare", măsură luată în vederea acelor manifestări din 8 noiembrie 1940, cînd — se știe — Ion Antonescu a apărut în cămașă verde legionară. Am fost dus la chestura de poliție, numai că acolo era o harababură atît de mare, încît pe la patru dimineața mi s-a dat drumul. Căci, spre norocul meu, s-a întîmplat să fiu păzit de cîțiva dintre foștii elevi cărora le fusesem profesor la Liceul Internat și care m-au lăsat să plec, sub cuvînt să părăsesc imediat Iașul. Am plecat la București și m-am adăpostit în strada Doctor Lister nr. 7, la o familie pe care o cunoșteam mai de mult. Am încercat, apoi, să-mi găsesc un post în învățămînt, dar chiar dacă izbuteam, fie și la unul din liceele „particulare" de pe atunci, după o săptămînă, două, pînă ce directorul „se clarifica", mi se spunea, politicos, că nu mai pot rămîne. Atunci mi-am luat adio de la învățămînt și am stat o vreme retras, așteptînd. Asta a durat pînă după rebeliunea legionară din ianuarie 1941, cînd am putut scoate iar capul, ca să zic așa, și, în martie, cred, grație intervenției profesorului Al. Rosetti, am reintrat în învățămînt, ca suplinitor la Liceul „Gh. Lazăr". Între timp, însă, luasem legătura, prin relații de familie, cu Ion Anestin, care conducea atunci revista „Gluma", în editura „Vremea", avînd colaboratori pe Ion Pas și — sporadic — pe Ștefan Voitec. Astfel am convenit cu Vladimir Donescu, care devenise directorul „Vremii", să fac o muncă de secretariat, la acea dată publicația fiind, ca aparat tehnic redacțional, în multă suferință...

Î: ...stătea destul de prost, sub raport gazetăresc.

R: Da, într-adevăr, ca aparat care să asigure apariția unui săptămînal n-avea pe nimeni. Totuși, dacă însăși conducerea, care, între timp, devenise legionară, nu s-ar fi schimbat, eu, desigur n-aș fi fost acceptat nici ca simplu curier, însă Vladimir Donescu era liberal, era anti-hitlerist, anti-german, în orice caz. Așa se explică faptul că el lucra cu Ion Pas, cu Ștefan Voitec, Anestin însuși nefiind un fascist. Începîndu-mi activitatea ca secretar de redacție la „Vremea", mi-am ales un pseudonim sub care să circul: *Paul Ștefan* (orientîndu-mă, la întîmplare, în timpul conversației cu Donescu, după o revistă franțuzească ce apărea în zona sudică a Franței, unde semna un Paul Étienne). Mulți ani după Eliberare, unii tipografi îmi mai spuneau încă „domnul Paul Ștefan", doar cîțiva dintre colaboratorii „Vremii" știind că sînt Ivașcu. Experiența mea ziaristică de la Iași mi-a prins bine, căci am ajuns curînd secretarul responsabil de redacție al „Vremii" cu tot mai mari posibilități de a înrîuri asupra componenței, ținutei ei. Am început să fabric unele materiale sub semnătura Paul Ștefan care, pe lîngă o „cronică a războiului", țînteau să insinueze marea capacitate de redresare a celor împotriva cărora se războia Hitler. Totodată, am accentuat îndrăzneala de a sabota diversele colaborări favorabile regimului lui Antonescu sau exaltînd războiul dus de acesta.

Î: Mai tîrziu aveați să semnați unele articole și cu numele adevărat.

R: Ici-colo, da, cîteva articole de istorie literară, dar ca și cum G. Ivașcu ar fi fost un colaborator extern. Nu peste mult, de altfel, la „Vremea", am fost „descoperit" de membri ai Partidului Comunist, deși încă în redacția „Timpului", unde de asemenea izbutisem să pătrund, datorită inițial lui Gheorghe Dinu (pe care-l cunoscusem la Iași unde venise cu prilejul unui proces antifascist), apoi receptivității lui George Macovescu și — ceea ce era mai important — a lui Mircea Grigorescu, stabilisem unele legături. Important e că la „Vremea" în strădania de a aduce o schimbare, atît în structura revistei, cît și în cercul colaboratorilor, am reușit, treptat, să asigur colaborarea număr de număr a profesorului Iorgu Iordan, a lui Al. Philippide, a lui Tudor Arghezi, a lui G. Călinescu (cu „Cronica mizantropului"), a lui M. R. Paraschivescu, a lui Gheorghe Dinu, a lui G. Macovescu (care a început să colaboreze cu mine, sub semnătura *Analist,* la o „cronică a războiului", militară și politică, destul de îndrăzneață). Totodată, am adus colaboratori la „Vremea" pe tinerii Geo Dumitrescu, pe Marin Sîrbulescu, la un moment dat, pe Marin Preda. Pompiliu Constantinescu a revenit și el cu *cronica literară,* după ce în perioada legionară a „Vremii" își retrăsese semnătura. În felul acesta s-a reușit — încet, încet — ca revista să se elibereze de o întreagă serie de rubrici pe care le dețineau oameni de

dreapta și să se impună o altă atmosferă. Paginile din mijloc au fost deschise marilor scriitori : Sadoveanu, Galaction, Camil Petrescu, Lucian Blaga, Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, E. Lovinescu, Tudor Vianu... Tinerii „Cercului literar de la Sibiu“, Ioanichie Olteanu, Șt. Aug. Doinaș, ceilalți, și-au aflat un mijloc de afirmare în paginile literare ale „Vremii“. O serie de interviuri, cu personalități scriitoricești, realizate de Vasile Netea, tot la „Vremea“ au fost publicate, în această perioadă cînd — cum se exprima într-o dedicație E. Lovinescu (al cărui volum omagial, la împlinirea celor 60 de ani, îl îngrijisem eu) — dorea ca „Paul Ștefan să redevină Ivașcu“...

Într-o bună zi, m-am trezit la „Vremea“ cu Mihai Neculce — cu care activasem încă la Iași — și cu profesorul Gh. Vlădescu-Răcoasa. Și mi-au transmis din partea Uniunii Patrioților sarcina de a intra în colectivul ilegal de redactare al „României libere“. Mi s-au dat toate indicațiile necesare, de la modul cum trebuia să ajung la sediul conspirativ al redacției, pînă la obligațiile și riscurile ce-mi reveneau.

Î : Concret, cum ați început să lucrați în redacția „României libere“ ilegale ?

R : Regula era să iei un taxiu, să mergi o distanță, apoi să-l schimbi cu altul, să parcurgi pe jos un labirint de străzi, ca să eviți putința urmăririi ; numai după aceea să te îndrepți spre locul de întîlnire — care se afla atunci, în acel an 1943, pe strada Cuțitul de Argint, la Observatorul astronomic, și unde era de fapt camera de lucru pe care o avea la dispoziție acolo, ca asistent, Nicolae Dinulescu, cunoscut nouă doar prin numele conspirativ „Zamfir“. Cei care lucrau efectiv, redactînd materialele publicației, eram în fond doar cinci. Alături de „Valentin“, responsabilul grupului, și de Vlădescu-Răcoasa, mai făcea parte din redacție Mircea Nădejde, unul dintre asistenții lui G. Oprescu. Mie îmi revenea sarcina secretariatului de redacție. Camera era destul de strîmtă și, pe masă alături de hîrtiile noastre, se mai afla o pereche de cărți de joc și jos, la îndemînă, o sticlă cu petrol pentru cazul cînd s-ar fi întîmplat ceva, ca să putem arde materialele și să simulăm o explicație, justificînd prezența

noastră acolo. Era, desigur, și puțină naivitate în asta, dar fapt e, că așa se petreceau lucrurile, cel mai important „eveniment“ fiind drumul pînă acolo și înapoi spre casă, mai ales că munceam uneori pînă la trei-patru dimineața, în condiții de conspirativitate. N-am știut niciodată, în timpul războiului, cine este „Valentin“. De-abia mult mai tîrziu am aflat că sub acest nume se ascundea economistul și publicistul Ilie Zaharia (a colaborat, de altfel, și la „Vremea“, unde, tot sub pseudonim, au scris și alți tovarăși), după cum, tot după Eliberare aveam să știu că responsabil din partea Partidului pentru tipărirea acestui ziar, la acea dată, a fost Constantin Agiu... Am lucrat de la numărul 2 la „România liberă“, într-o primă perioadă eu trebuind să asigur legătura redacției și cu Gh. Dinu și cu G. Macovescu. Interesant este că încă în redacția „Timpului“, la început, Gheorghe Dinu, G. Macovescu și cu mine căutam să ne atragem unul pe altul spre frontul de acțiune al Partidului — neștiind că toți eram, încă înainte de acea dată, membri ai Partidului, cu sarcini deja distribuite. Ne-am lămurit mai apoi cum stau lucrurile și împreună cu Mac, cu soția lui și cu Ghiță Dinu am format un fel de „celulă de partid“. Cel mai ușor lucru pentru mine a fost, deci, să le cer colaborarea la „România liberă“ ilegală, — „Românie liberă“ la care a colaborat, în timpul războiului, și G. Călinescu. În sfîrșit, după ce, în primăvara lui '44, Vlădescu-Răcoasa „a căzut“, adică a fost arestat (împreună cu Mihai Magheru, cu M. Levente, Mircea Biji și alții), Partidul a luat hotărîrea — din motive de vigilență — să facă schimbări în echipa de la „România liberă“. Vreo două luni de zile, știu că nu am primit nici un semn de nicăieri. Părea că rămăsesem iarăși fără legătură de Partid, cînd, într-o zi, am aflat că devenisem eu „colaborator extern“, în redacția propriu-zisă intrînd Macovescu împreună cu profesorul Al. Graur și cu Petre Iosif. Aceștia sînt cei care ne-am reunit în noaptea de 23 spre 24 august 1944 ca să facem să apară acea ediție specială a primului număr legal al „României libere“. Totul fusese pregătit din vreme, cota de hîrtie asigurată prin Mircea Grigorescu, care era atunci consilier la Ministerul Propagandei și pe care, împreună cu G. Macovescu, îl prevenisem de eventuali-

tatea apariției unui asemenea ziar, încă din martie 1944. Între timp, în decembrie 1943, bizuindu-se pe G. Macovescu și pe mine ca principali redactori, Mircea Grigorescu făcuse să apară, cu el ca director, ziarul „Ecoul". Am compus deci în redacția „Ecoului" această ediție specială a „României libere", cu proclamația șefului statului anunțînd istoricul eveniment și cu un articol care a apărut pe prima pagină și pe care știu că l-am scris : *A căzut guvernul trădării naționale*. Ediția aceasta a precedat, de fapt, primul număr al „României libere" legale, la conducerea căreia Partidul numise pe Grigore Preoteasa, între timp ieșit din lagărul de la Tîrgu-Jiu. În acest număr a apărut, deci, și *Declarația Partidului Comunist Român*. Pentru mine va rămîne ca un generator de puternică emoție amintirea acelei nopți de 23 spre 24 august 1944, cînd, la cinci dimineața, efortul nostru entuziast s-a transformat în realitate și cînd vînzătorii au luat baloturile cu ziare și au început să le împartă pe străzi strigînd : „România liberă ! România liberă !" Trăiam o clipă unică de bucurie, nu numai noi cei care lucrasem la ea atunci, dar și grupul de tovarăși socialiști care — secretar de redacție fiind Ion Felea — în aceeași noapte, în aceeași tipografie, făcuseră să apară ziarul „Libertatea".

Î : Ce rol a avut în perioada evocată, din anii războiului, Miron Radu Paraschivescu ?

R : Unul destul de important. Cel puțin așa-l văd eu. În perioada războiului, fiind mobilizat pe loc la Radio-ascultare, M.R.P. ne oferea buletinele de știri difuzate de posturile de radio ale B.B.C.-ului, ale Moscovei, ale Statelor Unite etc. Se dezvăluia, în felul acesta, în lumina adevărului, situația reală a războiului, ascunsă și deformată de propaganda antonesciană și cea hitleristă. În epoca în care am lucrat la „Ecoul" aceste buletine de informații obținute prin M.R.P. m-au ajutat să redactez așa-zisele *corespondențe* de la Berna, Ankara sau Stockholm, texte ce apăreau în pagina întîi, în colțul din dreapta, jos, a „Ecoului". Reușeam să strecor astfel — sub egida unor corespondențe din trei capitale neutre — știri și comentarii care, altfel, n-ar fi trecut prin rigorile cenzurii.

Î : Cum a decurs colaborarea dumneavoastră cu N. D. Cocea, la ziarul „Victoria" ?

R : Imediat după 23 August 1944, am continuat să public în paginile „României libere". Redacția s-a aflat la început pe str. Latină, la nr. 8, mi se pare. Făceam *cronica externă*. Evoc aceasta, fiindcă în una din primele zile, imediat după Eliberare, aici m-am reîntîlnit cu Lucrețiu Pătrășcanu, pe care nu-l mai văzusem din vara anului 1935. Pe figura lui am citit atunci aceeași emoție, în prelungirea unor amintiri comune din vremea ilegalității și din acel mediu al Iașului unde el însuși lăsase urme adînci în memoria celor cu care colaborase.

Dar, nu peste mult, am primit, prin Constantin Agiu, sarcina de a-l secunda pe N. D. Cocea în redactarea unui ziar de după-amiază, „mai ales pentru cercurile intelectualității", care să apară sub egida Uniunii Patrioților. Ziarul, apărut la 20 octombrie 1944, s-a intitulat „Victoria", avînd ca director pe N. D. Cocea, eu conducînd de fapt redacția și răspunzînd direct în fața Partidului. (Mai tîrziu, Cocea retrăgîndu-se de la direcția ziarului, mi-a trimis o scrisoare cordială, indicîndu-mi să-mi pun numele lîngă titlul de „redactor responsabil"). Ziarul a reușit într-adevăr, și în scurt timp, să polarizeze ansamblul intelectualității noastre progresiste : C. I. Parhon, Sadoveanu, Galaction, Al. Philippide, Geo Bogza au devenit pe rînd colaboratori, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Radu Boureanu lucrînd în redacția propriu-zisă. Puțin mai dificil a fost în ceea ce-l privește pe Arghezi, pentru că în primii ani de după Eliberare el a avut o perioadă de oscilare, semnînd atît în presa democratică, dar și în unele ziare depinzînd de un partid așa zis „istoric". Dincolo însă de aceasta, Arghezi rămînea în epocă marele poet și în 1945, cînd Ministerul Artelor (din primul guvern Petru Groza) — ministru fiind Mihai Ralea — i-a decernat Premiul Național de Poezie, „Victoria" a fost primul dintre ziarele noastre care a scris despre meritele excepționale ale scriitorului. În împrejurarea respectivă am fost, de altfel, la Mărțișor, și i-am făcut o vizită. Martor îl am pe Ion Biberi, care se afla și el acolo. Am avut atunci o convorbire foarte întinsă cu Arghezi, trecînd peste stînjeneala cu care, personal, venisem. (Între noi fusese la un moment dat o mică pole-

mică ; într-un articol publicat în „Lumea“ prin ‘37, regretam că un mare poet ca Tudor Arghezi se poate lăsa înșelat de unele aparențe — în fond naive — ale propagandei cercurilor politice de dreapta. Semnasem acel articol cu pseudonimul Mania Comșa, căci făceam serviciul militar. Arghezi mi-a răspuns imediat printr-o *tabletă*, destul de acidă ca ton, dacă o citim astăzi.) Fapt este că în ‘45 cînd m-am dus la el, încercînd să-l invit a colabora la „Victoria“, Arghezi uitase toată întîmplarea, sau trecuse demult cu vederea peste ea. În contextul istoric al acelor ani, Arghezi și-a precizat de altfel opțiunea politică, potrivit, credințelor sale progresiste dintr-un întreg trecut, alături de N. D. Cocea sau Galaction. Răbufnirea lui Sorin Toma — așadar — împotriva liricii argheziene, la data la care s-a produs, venea să scoată astfel din cîmpul publicisticii active o mare conștiință artistică. Situația creată a generat, precum se știe, o perioadă de grave confuzii, dincolo de accesele de grandomanie ale unui A. Toma care se proclama, atunci, cel mai mare poet român, mai mare nu numai decît Arghezi, dar chiar depășind pe Eminescu !... Sigur, s-ar mai putea da și alte exemple, precum scoaterea lui G. Călinescu de la Universitate, înlăturarea lui de la catedră. Lucrasem cu Călinescu după 23 August la „Tribuna poporului“ (care a luat locul „Ecoului“), apoi el își cheltuise cu atîta entuziasm din energia lui dînd viață revistei literare „Lumea“ și ziarului „Națiunea“. Și n-a fost numai cazul lui Arghezi, Călinescu, ci și al altor cărturari ai noștri, savanți, scriitori. A fost o perioadă grea, desigur, în plină revoluție, deci cu multiple aspecte contradictorii, dar nu mai puțin regretabile, căci, uneori, ele căpătau dimensiuni cu totul ieșite din comun, încît „excepțiile“ păreau chiar regula. Să nu uităm, totuși, că în acei ani s-au pus bazele construirii socialismului în România. Și, dincolo de sacrificiile și nedreptățile flagrante care s-au făcut datorită unor împrejurări specifice, interne și externe, — eu însumi pot vorbi în privința asta într-o suficientă cunoștință de cauză — se impune a fi recunoscut ceea ce a rămas trainic, fundamental. Partidul, după Congresul al IX-lea, tovarășul Nicolae Ceaușescu personal, a hotărît să reexamineze în profunzime etapa res-

pectivă și să discute public daunele aduse de cultul și practica dogmatismului.

Î : Întorcîndu-ne spre activitatea dumneavoastră literară, mi s-a părut întotdeauna curios că, spre deosebire de majoritatea celor care pătrund în gazetărie căutînd mai ales cronica literară, George Ivașcu a evitat parcă acest gen publicistic.

R : Nu ai dreptate întru totul. În perioada cît am fost la Iași, am scris, și încă mult, despre cărți, deci nu numai articole politice, la „Jurnalul literar“ făcînd *cronică literară*. Cînd am început să lucrez la „Vremea“, am semnat un timp, cu diferite pseudonime, o cronică a *cărții franceze*, apoi cu propriu-mi nume, o serie de tablete consacrate unor scriitori români. La „Timpul“ am inaugurat o *cronică literară*, dar a durat foarte puțin, pentru că articolele mele au declanșat atacuri furibunde în „Sfarmă piatră“. M-am apucat atunci la „Vremea“, sub pseudonimul Emil Darie, de... cronică cinematografică. La „Contemporanul“, de la primul număr al apariției, am făcut *cronică literară*, dar a trebuit să încetez după o cronică pe marginea poeziei Magdei Isanos, cronică acuzată de... „idealism“. Deținătorul cronicii literare a devenit atunci Ion Călugăru, căruia i-au urmat, repede, alții. Așa că m-am întors din nou la cronica externă, la gazetăria politică. Între timp, n-am mai crezut de cuviință să abordez decît cu titlu eseistic comentariul de carte. Cronica literară ține și ea, așa cum spunea Călinescu, de o anume vîrstă publicistică. N-ai făcut-o cînd trebuia, e stingheritor s-o abordezi mai tîrziu...

Î : Considerați că, privită astăzi, în lumina activității dumneavoastră, caracterizarea pe care v-o făcea Călinescu încă în „Jurnalul literar“ * s-a dovedit plauzibilă, peste timp ?

* „Cine a redactat un *jurnal literar* știe ce grea e această muncă în latura intelectuală. Aci golurile nu se umple cu tăieturi. Redactorul trebuie să fie pe rînd exponentul tuturor genurilor literare. Cu un spirit primitor de noutate, cu o cunoștință adîncă a literaturii contimporane, cu un stil clar, lesne adaptat la materie, cu o promptitudine de jurnalist, cu o erudiție de profesor (căci e profesor), d. Ivașcu te uimește prin justețea cu

R: Sînt peste 35 de ani de atunci. Călinescu trasa acolo liniile posibile ale activităţi mele viitoare. Dacă în bună măsură am rămas îndeosebi jurnalist, asta-i şi pentru că vicisitudinile vieţii m-au păstrat mai aproape de sfera jurnalisticii, deşi vreme de peste zece ani de zile am fost şi profesor secundar de limbă şi literatură română.

Î: De ce aţi publicat cărţi atît de tîrziu, George Ivaşcu ?

R: De ce ? Fiindcă, exagerînd, s-ar putea spune că am conştiinţa propriei mele exigenţe. Dar, în fine, modestia poate fi pusă oricînd şi ea sub semnul întrebării... Realitatea e că multă vreme n-am avut climatul propice organizării muncii mele în direcţia elaborării de cărţi. Studiile literare mai ample le părăsisem încă din perioada în care avusese loc incidentul cu care a debutat discuţia noastră. M-am întors la ele în toamna lui '54, cînd, ca redactor responsabil la Editura didactică şi pedagogică, am lucrat o *Introducere* de largi dimensiuni la o ediţie Nicolae Filimon. Ediţia, îngrijită de G. Baiculescu, s-a publicat abia în 1957. Dar e de reţinut, poate, că în referatul său, G. Călinescu, care publica el însuşi atunci monografia Filimon, a subliniat : „am descoperit un autentic istoric literar". Primind, însă, în octombrie 1955, sarcina de redactor-şef al revistei „Contemporanul", vocaţia mea jurnalistică a fost din nou — şi cît de intens ! — solicitată. Ani de-a rîndul modificarea — structurală — a revistei mi-a cerut un efort neîntrerupt de zi şi noapte, în anii respectivi devotîndu-mă integral unei acţiuni pe care o consideram de majoră importanţă. Am păşit, totuşi, din nou şi pe treptele Universităţii, în 1956, ca lector, pentru ca, în octombrie 1958, să primesc sarcina de şef al catedrei de Istorie a

care se adaptează problemelor redacţionale celor mai complexe. Ştie tot, şi poate răspunde la orice misiune intelectuală, într-un mod superior şi cu o vibraţie sufletească extraordinară. Poate că d. G. Ivaşcu va face critică, literară, ori erudiţie. Dacă nu le va face pe acestea va fi un jurnalist în sensul superior, creator al cuvîntului, un animator de idei, un fel de Giuseppe Prezzolini, al nostru" („Jurnalul literar" din an. I, nr. 7, 12 februarie 1939).

literaturii române la Facultatea de filologie a Universităţii Bucureşti. M-am devotat cu pasiune reorganizării catedrei, analizînd în colectiv toate cursurile, încurajînd elaborarea celor care au şi apărut apoi, rînd pe rînd, începînd cu anul I pînă în pragul literaturii contemporane, actuale, o primă schiţă a acesteia realizîndu-se în 1964, în volumul *Momente ale revoluţiei culturale din România*, pag. 97—183. În acelaşi an, am publicat sub titlul *Reflector peste timp* o antologie *Din istoria reportajului românesc* (E.P.L., LI + 410 pagini), cu un amplu *Studiu introductiv* asupra istoriei presei noastre din 1829 pînă la 1866. Data e de reţinut, căci cu prilejul studierii presei noastre din trecut am descoperit numeroase texte, ce nu mai fuseseră decît în mică parte reeditate, — e vorba de acele texte confirmînd existenţa unui interesant complex de preocupări româneşti în domeniul ideologiei culturale şi literare moderne. Astfel am realizat, şi publicat, în 1967, acea antologie precedată de un întins studiu introductiv, *Din istoria teoriei şi a criticii literare româneşti, I,* (de la prologul din 1812 la *Ţiganiada,* pînă la *Ziarele din România,* articolul lui Hasdeu din 1866). Cu un an înainte, în 1966, tipărisem la E.P.L. un prim volum din articolele şi studiile mele consacrate literaturii, sub titlul *Confruntări literare* (510p.), volum în care erau integrate şi cîteva studii mai ample (implicînd aspecte din opera lui Eminescu, Creangă, Goga, Gherea, Blaga, Arghezi, Călinescu...) Şi nici diferitele ediţii, din opera lui Blaga sau Gherea, îngrijite tot în aceşti ani, nu pot fi omise în cercetarea unui necesar proces de edificare ştiinţifică.

Î: Cele două antologii citate şi *Confruntări literare* par a duce la tentativa dumneavoastră de a scrie o istorie a literaturii române ! Ce a orientat, de fapt, o întreprindere de dimensiunile şi de importanţa celei la care v-aţi angajat ?

R: Bineînţeles că preocupările de care v-am pomenit deja, de la care nu trebuie omise eforturile depuse ca şef de catedră pentru o nouă programă analitică, de cuprindere a tuturor scriitorilor noştri şi de tratare a tuturor curentelor — acestea, dar şi altele, au generat ideea unei lucrări care să îmbrăţişeze istoria literaturii noastre în

ansamblul ei. Dar sinteza pe care o cunoașteți, în primul ei volum, apărut în 1969, am început s-o scriu de fapt cu vreo douăzeci de ani în urmă, la comanda Institutului de relații culturale cu străinătatea, ce intenționa să tipărească o asemenea carte, pentru a o pune la îndemîna cercetătorilor de pe alte meridiane. Lucrînd, mi-am dat, însă, repede seama că în străinătate e nevoie de o proiectare a culturii române în relieful ei literar nu într-un *breviar,* ci pe un ecran lat, luminînd din multiple unghiuri vocația spirituală a poporului nostru de-a lungul bogatei sale istorii. A rezultat, astfel, un manuscris de aproape o mie cinci sute de pagini, care mergea de la începuturi pînă în 1965, anul cînd am și terminat ceea ce acum constituie o „primă variantă". De notat că acest manuscris a și fost dat la lectura unor referenți, printre care Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Ov. S. Crohmălniceanu ș.a. Se-nțelege, însă, comanda — de altfel mult întîrziată ca realizare — depășea cu mult intențiile editorului inițial. M-am adresat, deci, Editurii științifice, la care am aflat înțelegere, pentru o istorie a literaturii în 2 volume. Dar în anii imediat următori lui 1965, datorită noii viziuni asupra trecutului nostru, inclusiv cel cultural și literar, după Congresul al IX-lea, mi-am dat seama că această nouă viziune trebuie să străbată și lucrarea mea, prea îngustă mai ales în partea consacrată *epocii vechi.* Am reluat, deci, pentru această parte, redactarea, îmbogățind-o substanțial, confruntînd-o cu alte lucrări anterioare, în noul spirit ce infuza tot mai semnificativ întreaga noastră activitate. Și astfel am ajuns la o nouă proporționare, volumul I, de la *Epoca genezelor,* pînă la *1866, epoca făuririi statului nostru național,* totalizînd peste 600 de pagini, cu peste 600 de ilustrații *hors texte.* De aici dimensiunile — noile dimensiuni — la care m-am angajat prin chiar publicarea acestui prim volum, care-și așteaptă urmarea, acum în alte două : vol. II cuprinzînd epoca marilor clasici moderni pînă la perioada de după primul război mondial (1866—1919) ; vol. III, de la această dată, adică de la „Sburătorul", de la Avangardă, de la „Gîndirea", momentul înființării Partidului Comunist Român, pînă în zilele noastre, prelungind adică ceea ce e realizat pînă în 1965 cu încă un deceniu... Așadar, și aceste două volume care se adaugă acum trebuiau,

într-o anume măsură, reproporționate în funcție de primul, ca să nu mai insist asupra bogatelor studii ce s-au făcut între timp și propriei îmbogățiri a experienței și a viziunii mele asupra literaturii noastre...

Î : Care considerați că este meritul esențial al activității dumneavoastră de pînă în prezent ?

R : Ce greu e de răspuns la asta ! Meritul ? Nu știu care este cel *adevărat* și nici nu știu dacă există *într-adevăr* acest merit, lăsînd la o parte orice falsă modestie. O retrospectivă asupra existenței mele publice ar descoperi, în primul rînd, pe aceea de *ziarist militant.* Aceasta, da, mi-o recunosc eu însumi. Pentru mine gazetăria a însemnat cu totul altceva decît efemerul obișnuit. Nu am părăsit gazetăria niciodată de bună-voie și micile eclipse care există, în continuitatea activității mele, nu mi se datoresc. Am o mîndrie deosebită, aceea de a fi avut responsabilitatea unei publicații antifasciste ca „Manifest", de a fi continuat-o la „Iașul", și cu atît mai mult la „România liberă", în ilegalitate ; de a fi reușit să marchez o schimbare în spirit antifascist la „Vremea", la „Ecoul", de a fi secondat pe G. Călinescu la „Tribuna poporului" și pe N. D. Cocea la „Victoria", de a fi dat ființă acelor publicații pentru străinătate (în mai, 1946, lunarul „Revue Roumaine", respectiv „Rumanian Review", iar în aprilie 1947, trimestrialul de artă „Arcades", de asemenea în franceză și engleză, apoi și în rusă), de a fi fost neîntrerupt șaisprezece ani redactor-șef al „Contemporanului" (paralel cu care, din 1963, pentru cîțiva ani, am condus și redacția revistei „Lumea"), în sfîrșit, din octombrie 1971, de a fi primit, din partea tovarășului Nicolae Ceaușescu personal, sarcina de a conduce principala revistă a Uniunii Scriitorilor, „România literară". Nu este o revistă — te asigur — deloc ușor de realizat și, de aceea, timpul și capacitatea pentru continuarea efectivă a *Istoriei literaturii române* au fost și-s încă absorbite aproape integral de această sarcină. Dar, după 4 ani, pare-se că am început să văd capătul tunelului, în sensul că *indicele jurnalistic* al colectivului redacțional a cîștigat, pătrunzînd cu sporită eficiență nu numai în orizontul dar și în concretul profesional. De aici un simț mai viu al perspectivei și, în consecință, o mai mare

permeabilitate la ceea ce e actul dinamic, într-o publicație săptămînală care nu e doar o arhivă, un dosar de texte, ci un instrument — pe cît de complex pe atît de viu — în promovarea creației literare românești.

...Și, ca atare, sper să mă aplec cu o mai spornică eficiență în desăvîrșirea a ceea ce consider, totuși, că se constituie în *Istoria literaturii române* în ansamblul celor trei volume ale sale. Adică pînă la zi. Și — astfel — iată că leg firele cu care am început însăși convorbirea noastră — acelea din anii tinereții mele universitare.

(Convorbire înregistrată în 1975. Din vol. : Ileana Corbea și Nicolae Florescu, *Biografii posibile. Interviuri, seria a II-a*, Editura Eminescu, pag, 132—157).

CU GEORGE IVAȘCU DE LA „MANIFEST" LA „JURNALUL LITERAR" DE LA „CONTEMPORANUL" LA „ROMÂNIA LITERARĂ"

— Stimate tovarășe George Ivașcu, nu ați fost niciodată prea generos cu propriile dumneavoastră amintiri, deși o cît de sumară schiță biografică sugerează potențialitatea unor memorii esențiale pentru clarificarea multor momente importante din istoria noastră culturală (și nu numai culturală) a ultimilor 50 de ani. De la asumarea conducerii revistei antifasciste „Manifest" și activitatea în plan universitar și publicistic din Iași și pînă la direcția *„României literare"*, sensul itinerarului, marcîndu-și opțiunile în flux și reflux, conturează, credem, dincolo de sinuozitatea exterioară a „carierei", destinul unei anume generații de intelectuali români confruntați cu o agitată jumătate de secol de istorie. Ați încercat vreodată să definiți în cîteva cuvinte acest destin?

— Este adevărat că, în genere, am declinat felurite solicitări de interviuri privind activitatea mea profesională sau, pur și simplu, cetățenească, deși biografia mea implică și unele momente, amintiri ieșite din comun sau care, prin revelarea sau comentarea lor, ar contribui, poate, într-o anume măsură nu atît la „clarificare", cît la completarea, cu unele detalii, a istoriei noastre culturale contemporane. Mărturisesc, însă, că tocmai datorită implicării aproape continue în meseria mea tutelară, ziaristica, și deci considerîndu-mă, ca atare, în primul rînd amfitrion sau mijlocitor al atîtor expresii de conștiință publicate în revistele pe care eu însumi le-am gospodărit și la care, de-a lungul anilor, și-au spus cuvîntul nu zeci ci sute de colaboratori, mulți dintre ei prestigioși oameni de cultură, scriitori, artiști — iată o explicabilă atitudine

de pur mediator între aceștia și opinia publică, mediator devenit suficient sieși tocmai prin aceasta... Și, totuși, cel puțin două excepții de la această regulă de conduită profesională aș putea menționa : o convorbire apărută în vol. II din *Biografii posibile,* întocmită de Ileana Corbea și Nicolae Florescu, și o alta publicată în nr-ul 7, iulie 1984, al revistei *„Presa noastră“*. Sînt o serie de date și precizări, cîteva, cel puțin, răspunzînd obiectivului urmărit de către solicitatori. O altă excepție o constituie acest dialog cu un confrate care mă transpune într-o contemporaneitate foarte scumpă mie — aceea de reîntîlnire cu anii tinereții mele universitare, cu anii începuturilor mele publicistice. Cit despre definirea „în cîteva cuvinte“ a însuși destinului generației de intelectuali din care fac parte, pentru aceasta mai sper încă în generozitatea Timpului...

— Aproape un deceniu, ca bibliotecar și asistent la Facultatea de Litere, ca publicist v-ați aflat printre martorii și chiar printre „actorii“ bătăliei dintre „rațiune și violență“, cum o numea un istoric, ce s-a purtat în interiorul Universității din Iași și care a reprodus de fapt marea bătălie la scara întregii spiritualități românești din perioada interbelică. E o judecată a evenimentelor de atunci pe care ne-o putem abia astăzi permite, din perspectiva oferită de desfășurările ulterioare. În ce măsură însă a fost percepută conștient, în cotidianul vieții universitare, marea miză a încleștării ?

— Da, — în anii 1933-34 am fost bibliotecar („diurnist“) al Seminariilor Facultății de Litere și Filosofie, la Universitatea din Iași. O datorez — am mai spus-o — intervenției personale a lui Ibrăileanu, în raza de atenție a căruia am intrat cu prilejul unei ședințe de seminar, pe cînd eram student în anul II, în jurul unei lucrări despre poezia lui Tudor Arghezi. Ceea ce a urmat a fost — pot spune fără exagerare — crucial pentru orientarea mea politico-ideologică și pentru determinarea activității mele cetățenești. M-am bucurat de aprecierea lui Ibrăileanu, care s-a consolidat cu prilejul primei vizite pe care i-am făcut-o acasă, în strada Buzdugan, vizită ce i-a prilejuit profesorului un moment de retrăire a unei

părți din adolescența sa pe care, ca școlar, și-o petrecuse pe băncile aceluiași liceu unde învățasem și eu, Liceul Gh. Roșca-Codreanu din Bîrlad. De unde — o veritabilă anchetă — cu fervoarea amintirii unui trecut revolut — asupra clădirii și curții liceului, asupra modificărilor ce vor fi intervenit, între timp, privind poarta de intrare a profesorilor, cancelaria, biblioteca, locurile de recreație a elevilor... Fapt e că acestei prime întîlniri în ceardacul locuinței sale, înconjurată de o frumoasă grădină, i-au urmat și altele... Dar esența — ca să spun așa — a acestui șir de veritabile evenimente în viața mea universitară am reflectat-o — desigur într-o palidă măsură — în articolul din revista *„Însemnări ieșene“*, iulie 1940, reprodus în volumul *Confruntări literare,* I, din 1966, și în volumul *Jurnal ieșean,* apărut în 1971...

— Revista *„Manifest“*, publicație scrisă de studenți și tineri intelectuali ieșeni, de la a cărei apariție s-au împlinit anul trecut 50 de ani și a cărei tradiție curajoasă și-o revendică, în opțiune, *„Dialogul“*, de astăzi, a constituit, — e un fapt omologat de istorie, — una din tribunele rațiunii ; ați fost după primele două numere, de la înființare, adică din noiembrie 1934 — redactorul ei responsabil. Ați colaborat, din 1936, la ziarul „Lumea“, ați devenit, din aprilie 1938, redactor principal al ziarului „Iașul“, și, din toamna lui 1938, principalul colaborator al lui G. Călinescu în edificarea *„Jurnalului literar“*, care avea să apară la 1 ianuarie 1939. Vorbiți-ne, vă rugăm, despre „strategia“ și „tactica“ publicisticii de stînga a acelor ani, despre impactul ideal și cel real al cuvîntului scris pentru democrație, pentru promovarea culturii umaniste.

— În introducerea cu caracter — dacă vreți — oarecum memorialistic, al acestui *Jurnal ieșean,* fac o retrospectivă în care evoc și unele elemente din ceea ce numiți „bătălia dintre «rațiune și violență»“, care s-a purtat într-adevăr în cadrul Universității ieșene, — și cu succese notabile — tocmai la Facultatea de Litere și Filosofie. În atmosfera democratică și, prin succesiunea împrejurărilor, de radicalizare a conștiințelor, care a dus la generarea și promovarea, tot mai organizată, a atitudinii antifas-

ciste, majoritatea profesorilor și — ceea ce trebuie cu deosebire relevat — marea majoritate a studenților de la Litere și Filosofie au luat poziții semnificative, în concordanță, de altfel, cu nu puțini de la Drept și de la Știință. Stelian Neagoe, în cartea sa, atît de documentată, a înfățișat pe larg acest proces. În sfera lui, se situează și apariția, în octombrie 1934, a revistei *„Manifest“*, căreia, de la nr-ul 3—4, adică din noiembrie 1934 pînă în februarie 1936 (cînd a fost suspendată), i-am devenit redactor responsabil. În retrospectiva din *Jurnal ieșean* m-am referit oarecum pe larg la evoluția revistei, marcînd mai ales momentul noii serii inaugurate cu nr-ul 5 (anul II) din iulie 1935, ca expresie — acum — directă a influenței Partidului Comunist Român. [...]

Desigur, experiența de la *„Manifest“* a fost pentru mine hotărîtoare, ca ziarist militant, organizat, căci — astfel — am devenit unul din activiștii de partid, în mediul universitar (ca asistent, în anii 1935 și 1936, la Facultatea de Litere, apoi ca publicist, colaborînd la ziarul *„Lumea“* (între altele, cronicar dramatic), pînă la suspendarea acestuia odată cu „Dimineața“ și „Adevărul“ de către guvernul Goga-Cuza. [...]

— Dar — vă întrerup —, între timp, l-ați secundat pe G. Călinescu în redactarea „Jurnalului literar“...

— Perfect adevărat : „Jurnalul literar“ a apărut (53 de numere) între 1 ianuarie și 31 decembrie 1939. Ca să scurtăm, precizez că colaborarea mea, tot mai strînsă, cu G. Călinescu se va reflecta în corespondența pe care tocmai o ordonez spre a vedea lumina tiparului în cadrul volumului ce va apărea — sper nu peste mult timp. Ea va revela experiența acumulată ca secretar de redacție și cronicar literar al acestei reviste care avea să mă lege de G. Călinescu pentru totdeauna.

Cît despre „strategia“ și „tactica“ publicisticii de stînga, desigur că ne-ar trebui mai mult timp, ca atare, spațiu, spre a le defini, în cadrul, totuși restrîns, al acestei convorbiri, copleșită, fatal, de referințe strict circumstanțiale. Rezumînd, în baza propriei mele experiențe din această a doua jumătate a deceniului al patrulea, cred că însuși impactul cu o realitate atît de contradictorie pre-

cum au fost acei ani premergători, izbucnirii celui de-al doilea război mondial (din septembrie 1939, și în *„Jurnalul literar“* apare o cronică *Războiul,* inaugurată de G. Călinescu), acest impact a implicat o accentuare tot mai acuzată a radicalizării conștiințelor prin presiunea tot mai puternică a fascismului (datorită concretizării lui pe plan extern și intern, în dimensiuni tot mai amenințătoare). În Introducerea — destul de amplă — la volumul *Cumpăna cuvîntului* (apărut în 1977 la Editura Eminescu), am insistat tocmai asupra acestui proces, care avea să devină încă mai revelator în anii războiului. Or, antologia de texte, apărute între septembrie 1939 și mai 1945, demonstrează, cu o deosebită claritate, cît de puternică a devenit — prin dinamica evenimentelor — rezistența antifascistă în rîndurile spiritualității românești, cît de operativă și tot mai aplicată influența, tot mai cuprinzătoare, și însăși acțiunea, tot mai contingentă, directă, a Partidului Comunist Român, factorul de convergență națională și, în continuă potențare, motorul multiplu transformator.

Tîrîtă în războiul lui Hitler, țara întreagă, cu sutele de mii de soldați răspîndiți pradă morții pe cîmpurile de luptă din Răsărit, reacționa cu o determinare tot mai vădită ca un reflex firesc de apărare a propriei ființe naționale, amplificînd astfel procesul de conștientizare — antifascistă, patriotică și, prin aceasta, de polarizare în jurul Partidului Comunist Român, a inițiativelor din rîndurile ofițerimii, chiar a căpeteniilor armatei, în consens — implicit astfel — cu al maselor muncitoare din spatele frontului, cu acțiunile oamenilor de cultură, ale profesorimii, ale studențimii ce se conjugau tot mai semnificativ cu actele de esență și practică revoluționară ale comuniștilor.

Iată, așadar, care a fost *„nervus rerum“* : Partidul Comunist Român — generator al mutațiilor spre stînga, respectiv, antifasciste, autentic patriotice, cu luciditatea perspectivei reale, al numeroaselor publicații, al altor demersuri de amplitudine civică din deceniul al patrulea, cît și — cu atît mai intens — al celor de după declanșarea celui de-al doilea război mondial la a cărui evoluție, prin evenimentul crucial de la 23 August 1944, poporul român, marcînd unitatea forțelor sale patriotice, catali-

zate de partidul său comunist, avea să-și spună un cuvînt determinant.

— Termenul de „emigrație internă“ a fost adoptat, după cum bine știți, pentru a defini statutul multor intelectuali germani după 1933, exilați în propria lor țară. A existat și în România, între 1940 și 1944, o asemenea „emigrație internă“ ?

— Nu, în țara noastră nu cred că se poate vorbi de o „emigrație internă“, prin analogie cu termenul nominalizînd statutul multor intelectuali germani după 1933. Nu, în România, dimpotrivă, între 1940 și 1944, putem mai curînd vorbi de o tot mai lucidă, deci o mai eficientă conștiință de sine a intelectualității noastre, a cărei sferă de polarizare antifascistă și de rezistență patriotică a devenit — precum istoria a demonstrat-o — cu atît mai largă cu cît războiul în Răsărit s-a întins în spațiu și în durată. Punctul de maximă reverberație în sensul tocmai contrar celui pe care-l evocați (și pe care-l cred mai curînd de sorginte livrescă) în legătură cu intelectualitatea din Germania hitleristă a fost marcat prin insurecția de la 23 August 1944, cu toate consecințele ei, de o cu totul altă semnificație — exact inversă, contrară, opusă situației la care vă referiți. Altfel spus, „comparaison n'est pas raison“ !

O dovadă peremptorie (și, ca atare, vă direcționez din nou spre volumul *Cumpăna cuvîntului)* este ansamblul procesului de conștientizare, tot mai activă, a spiritualității naționale, cap de serie și revelator prestigios fiind savantul-martir Nicolae Iorga, — spiritualitate care, cum arăt — cu texte — în antologia citată, datorită tocmai împrejurărilor vitrege determinate de război, manifestă într-un perimetru tot mai larg voința de afirmare a marilor valori naționale *(Istoria...* lui Călinescu, *„Revista Română“* a lui Zaharia Stancu, *Lauda țăranului român,* discursul de recepție la Academie al lui Liviu Rebreanu, demersurile critice ale lui Lovinescu în jurul lui Maiorescu, ale lui Pompiliu Constantinescu, eseurile lui Mihai Ralea sau C. Rădulescu-Motru, I. Simionescu, ale lui Blaga în revista „Saeculum“, cele jurnalistice ale lui Ion Vinea, *Baroane !* al lui Tudor Arghezi, textele lui M. Sadoveanu, Galaction, Călinescu, Philippide, Camil Petrescu,

ale Cercului literar din Sibiu, — acestea la revista *„Vremea“* (care tocmai în anii războiului a devenit un receptacul patriotic, antihitlerist), apariția în decembrie 1943 a ziarului *„Ecoul“*, cu proeminență democratică și cu principalele sectoare redacționale deținute direct de ziariști comuniști... Dar sîntem departe de a cuprinde întreaga arie de convergențe democratice, antifasciste, patriotice, căci, între altele, s-ar cuveni cuprinse manifestările intelectualității transilvane, inițiativele ei, poemele lui Mihai Beniuc, luările de poziție ale lui I. Agârbiceanu, Valeriu Novac, ale promotorilor revistei „Luceafărul“, apărută la 1 aprilie 1941, cu credința de a continua „vechiul drum, tăind părți de dreptate românească în inima veacului“.

E deci cu atît mai lesne de înțeles cum — într-un asemenea climat, nu de „exil interior“, ci, dimpotrivă, de acțiune ofensivă tocmai împotriva vicisitudinilor — Partidul Comunist Român, inspirator direct în organizarea Uniunilor Patrioților, a reușit să lanseze, cu un succes determinant de iradiere a imperativelor de resurecție națională, ziarul „România liberă“, la 28 ianuarie 1943, ziar care avea să aibă un rol major în coagularea rezistenței la regimul antonescian, împotriva războiului hitlerist, în coordonarea acțiunilor de mobilizare și raliere a tuturor forțelor patriotice. Numeroși intelectuali au lucrat — unii în adîncă ilegalitate — pentru a asigura apariția acestui ziar, activitate implicînd riscuri dintre cele mai grave, dar forjînd necontenit voința de acțiune, de îndrăzneală revoluționară în medii din cele mai diverse. În acest climat de înaltă resurecție patriotică a fost redactat și înaintat lui Antonescu acel *Memoriu al universitarilor,* în aprilie 1944. Dar revenind, trebuie spus că tot ea, „România liberă“, alături de „Scînteia“, a adus la cunoștința opiniei publice românești cele mai importante acțiuni ale Partidului Comunist Român. De unde și mîndria — pentru cei care, conspirativ (o știu din proprie experiență), au contribuit la redactarea și promovarea acestui mediator major al celor mai nobile imperative patriotice ce aveau să se concretizeze, la momentul istoric potrivit, în evenimentul Eliberării, cu consecința lui logică : alăturarea României Națiunilor Unite pînă la victoria finală asupra Germaniei naziste.

— După Eliberare, a apărut, în locul dar pe structura „*Ecoului*“, ziarul „*Tribuna poporului*“, sub direcția lui G. Călinescu. După cîte se știe, n-ați fost străin de această inițiativă...

— Da, întrucît era un ziar al Uniunilor Patrioților, sub egida căreia apăruse „România liberă“ în ilegalitate și la care Călinescu colaborase, prin mijlocirea mea. Era de așteptat ca, după ce colaborase la „Ecoul“, apoi regulat la „Vremea“, să îmbrățișeze propunerea conducerii organizației, inspirate și sprijinite de Partidul Comunist, de a prelua conducerea unui asemenea ziar, mesaj pe care i l-am transmis ca un fidel curier. Cuvîntul înainte, la apariție (15 septembrie 1944) e semnificativ, între altele directorul „Tribunei poporului“ (titlul el însuși l-a dat) motivînd astfel opțiunea sa : „Ar fi o lipsă de spirit civic, acum la începutul noii ere democratice, să stăm la o parte. Poporul intră în plinele sale drepturi, trebuie să vrem să fim alături de el“.

În același spirit de convergență națională, implicînd — în cazul său — o continuare a unei îndelungate activități democratice, antifasciste, N. D. Cocea a primit să conducă ziarul de după amiază, „Victoria“, al cărui redactor responsabil am fost de la primul număr, apărut la 20 octombrie 1944. Era un ziar cu o vădită pondere de colaborare a intelectualității, aici scriind M. Sadoveanu, Gala Galaction, Perpessicius, Geo Bogza, printre redactori numărîndu-se Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Cicerone Theodorescu, Geo Dumitrescu și alții. Prin profil, prin tonalitatea generală, „Victoria“ a precedat apariția (în septembrie, 1946) a noii serii a revistei „Contemporanul“.

— Cum se leagă lucrurile !... Ați devenit, în octombrie 1955, redactor-șef al „Contemporanului“, reușind cu colaboratorii dumneavoastră să-i impuneți un profil și nivel de excepție pentru anii aceia. Asupra a ceea ce s-a putut și ceea ce nu s-a putut face pentru cultură în „obsedantul deceniu“ s-a discutat îndelung (și chiar în „Dialog“, pe marginea volumului de convorbiri între Paul Georgescu și Florin Mugur). N-ați luat, după știința noastră, nici o poziție publică în această privință, deși vă aflați printre cei ale că-

ror „merite“ în izolarea „spiritului primar agresiv“ sînt absolut incontestabile...

— Măcar subtextual, dacă nu direct, în nu puține editoriale, eu apreciez că am oferit destule prilejuri cititorilor pentru a sesiza elementele unui nou suflu jurnalistic. Și spun doar „*jurnalistic*“, *pentru* că nu eu, cel căruia i s-a încredințat — sub semnul unei, așteptate, schimbări de optică, de conținut, de formulă publicistică — conducerea revistei în toamna lui 1955, ci istoria presei noastre culturale are a-și spune cuvîntul. Fapt e că, datorită încurajării spiritului de inițiativă în definirea unui profil realmente adecvat unui asemenea săptămînal de multilateral impact cu viața culturală a țării (fără a neglija manifestările semnificative de pe meridianele lumii), cu problemele reale ale spiritualității contemporane și, ca atare, cu deschiderea paginilor pentru tot mai numeroși intelectuali de prestigiu ce fuseseră obstrucționați (în raport cu primii doi-trei ani ai noii serii, apărute în septembrie 1946), „Contemporanul“ și-a cîștigat o personalitate inconfundabilă, și-a mărit rapid tirajul, tocmai prin efortul unei redacții — mai restrînse dar mai eficiente — de a-și însuși și promova acele modalități jurnalistice care fuseseră dintotdeauna ale presei noastre culturale, în primul rînd ale publicisticii de stînga dintre cele două războaie, în frunte cu „Cuvîntul liber“. Aceasta nu vrea să spună că în acest „Contemporanul“ renovat nu au continuat a se manifesta și destule demersuri înglobate astăzi sub formula de „dogmatism“ (în special cele privind tezele de orientare ale culturii socialiste), dar pe ansamblu apărea clar că — repet, datorită noii formule *jurnalistice* — „Contemporanul“ devenise acum un receptacul și vehiculator de cultură cu o dinamică specifică, alertă, cu rubrici încredințate unor nume prestigioase (Călinescu, Arghezi, Bogza, Moisil — de exemplu) și, totodată, respectîndu-și zelos formula, profilul propriu, solicitînd necontenit variate individualități publicistice din toate generațiile, cu stilul, cu „vocea“ lor, astfel că, în anii ‘60, săptămînalul nostru a devenit un amfitrion și pentru Eugen Jebeleanu sau M. Beniuc, și pentru Zaharia Stancu sau T. Teodorescu-Braniște, Al. Philippide sau Tudor Vianu, pentru Corneliu Baba sau Al. Ciucurencu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga sau Petru

Comarnescu, Radu Popescu sau Ecaterina Oproiu, Ov. S. Crohmălniceanu, Paul Georgescu, D. Micu sau Paul Cornea, Tudor Mușatescu sau Paul Everac, A. Baranga sau Horia Lovinescu, Al. Paleologu, Adrian Marino sau Șt. Aug. Doinaș, Titus Popovici, și pentru M. R. Paraschivescu sau A. E Baconsky, Marin Preda sau E. Barbu, Paul Anghel sau T. Mazilu, pentru Ion Frunzetti, Eugen Schileru, Dan Grigorescu, sau Valeriu Râpeanu, receptînd, totodată, generația mai tînără — Nichita Stănescu, Dan Hăulică, Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Marin Sorescu, Ana Blandiana, Constanța Buzea, Ioan Alexandru, Adrian Păunescu, Darie Novăceanu, Mircea Iorgulescu, Mircea Martin și mulți, mulți alții.

Însăși enumerarea — și aceasta cu titlu de exemplu — a unor asemenea exponenți din doar cîteva domenii cred că echivalează cu ceea ce numiți luarea unei poziții publice din parte-mi.

Subliniez, însă, că de o autentică poziție antidogmatică, de fond, de substanță ideologică și de veritabilă deschidere creatoare nu se poate vorbi decît după Congresul al IX-lea al Partidului : cînd cultura română și-a recăpătat, în deplinătatea ei, istorică și contemporană, în adîncimea și în spațiul nostru spiritual, adevărata-i identitate, cu toate consecințele — benefice — ce au decurs, an după an mai semnificativ, din aceasta. De altfel, o parte dintre numele citate au intrat în orbita contemporaneității noastre publicistice după anul 1965, în epoca, deci, pe care o trăim cu atîta intensitate : „Epoca Nicolae Ceaușescu".

Este, așadar, un vast proces — de cotitură revoluționară — ale cărui dimensiuni le-am receptat și promovat cu toții. Și mă refer la numeroasele reviste, fruct al revigorării culturale rodind în atîtea centre ale țării, în sensul potențării energiilor regionale, județene, într-o iradiere osmotică, marcînd diversitatea în unitate a culturii noastre, de unde și multiplicarea șanselor ei de a se afirma pe eșichierul universal. Mă gîndesc nu numai la noile reviste care, în climatul creat de Congresul al IX-lea al P.C.R., au luat ființă la Pitești, la Craiova, la Brașov, la Constanța, la Oradea, la Iași, la Tg. Mureș, dar și la revistele din centrele universitare, precum „Amfiteatru", „Echinox" sau „Dialog", cea care ne adăpostește astăzi.

— V-ați împărțit vocația și cariera între gazetărie și catedra de Istorie a literaturii române pe care ați condus-o între 1958 și 1968. Ați predat cursul de Literatură contemporană și, apoi, un curs special despre Istoria teoriei și a criticii literare românești. Sînteți autorul unei *Istorii a literaturii române,* de la origini pînă la „Junimea", ca și al unor interesante antologii asupra istoriei presei românești (1829—1866) sau asupra începuturilor ideologiei noastre literare. Se conturează, ni se pare, preocuparea dumneavoastră constantă pentru un anume tip de publicistică — „de cultură", cu mare rol în istoria opiniei publice...

— Să-mi fie iertat, dar cred că am depășit deja limitele de spațiu jurnalistic prin ceea ce am vorbit pînă acum, încît abordarea și a celuilalt domeniu — oarecum paralel — la care vă referiți mi se pare acum practic inoperantă. Poate, altădată...

— Totuși n-am putea încheia această convorbire, fără o referire, oricît de succintă, la „România literară". Ni se pare că, datorită acestei responsabilități, trăiți oarecum departe de vălmășagul „vieții literare", într-o admirabilă discreție ce seamănă, în această identificare cu revista pe care o conduceți din 1971, cu un sacrificiu... Poate că această voluntară „retragere" este prețul efortului de a face o revistă bună, de atitudine, cum a fost și este „România literară". Puteți defini în cîteva cuvinte această *atitudine,* al cărei garant sînteți, fără doar și poate, în primul rînd ?

— Cît despre „România literară", apărută (în continuarea „Gazetei literare") la 10 octombrie 1968 și la conducerea căreia mă aflu din toamna lui 1971, trebuie să spun — simplu — că ea este, ... ceea ce este, adică așa cum e receptată și susținută în rîndurile opiniei publice de către Uniunea Scriitorilor, care o editează, și al cărei larg evantai de preocupări, unele desigur programatice, mă silesc, împreună cu întreg colectivul redacțional, a-l argumenta și promova. Se înțelege că propria-mi experiență de la „Contemporanul" — s-a făcut simțită — dar, sper, fără ostentație, așa fel încît actualmente, să apară

perfect firească identificarea mea cu ceea ce consider a fi un săptămînal de cultură, respectiv de exprimare al scriitorimii și, în armonie, și al exponenților altor domenii de artă, inclusiv al sectorului politico-ideologic, care, de altfel, îi implică și pe cei mai mulți dintre slujitorii artei cuvîntului. Vorbiți — desigur, în finalitatea realizării unei reviste bune — de o voluntară „retragere". Recunosc aceasta doar sub unghiul distanțării mele de *cotidianul* vieții literare, dar — credeți-mă ! — aceasta concretizează însăși poziția necesară privitorului (în cazul meu, a însuși realizatorului) unui tablou, căruia prea îndeaproape de te situezi nu-i mai distingi realele valențe. Un bun arhitect de revistă trebuie să-și asume cu necesitate postura unui anonim. Tocmai pentru ca publicația de care răspunde să se bucure de un loc propriu în contemporaneitate...

Mai 1985

Convorbire realizată de ANDREI CORBEA („*Dialog*", nr. 107—108, iulie 1985)

CUPRINS

ÎN RETROSPECTIVĂ

ASPECTE DIN MIȘCAREA IDEOLOGICĂ

ÎN PUBLICISTICA DIN TIMPUL ȘI DE DUPĂ SFÎRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

ARGHEZIANA

CĂLINESCIANA

ADDENDA

CONVORBIRI